

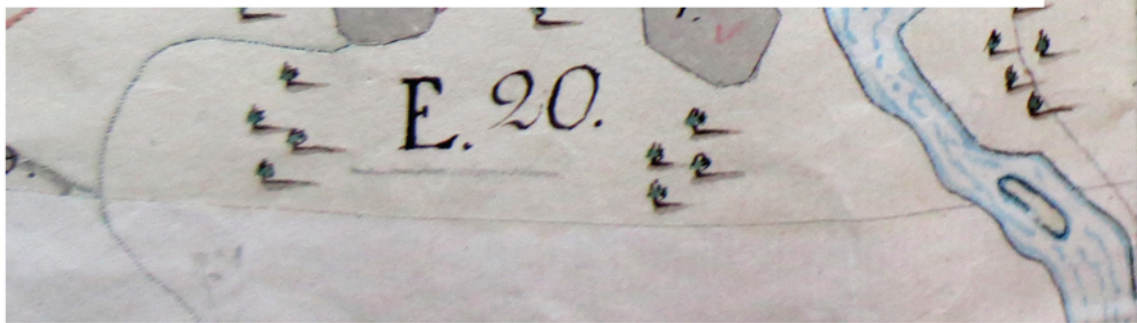

DISSERTATIONS IN
**SOCIAL SCIENCES
AND BUSINESS
STUDIES**

JUHA FORSBERG

*Ruukinpatruuna
vastaan kaskitalonpojat*

*Juantehtaan kolmet käräjät 1776, 1789, 1808 ja
salamurha 1810*

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND
Dissertations in Social Sciences and Business Studies

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Ruukinpatruuna
vastaan kaskitalonpojat
Juantehtaan kolmet käräjät 1776, 1789, 1808 ja
salamurha 1810

JUHA FORSBERG

*Ruukinpatruuna
vastaan kaskitalonpojat*

*Juantehtaan kolmet käräjät 1776, 1789, 1808 ja
salamurha 1810*

Publications of the University of Eastern Finland
Dissertations in Social Sciences and Business Studies
No 87

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Joensuu

2014

Kannen kuva:

Ote Pehr Röstedtin piirtämästä isojakokartasta Juantehtaalta 1778,
Maanmittauslaitoksen uudistusarkisto, Kuopion lääni, D 55 2/1-6, KA.
Valokuva: Juha Forsberg.

Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere, 2014

Vastaava toimittaja: professori Kimmo Katajala

Toimittaja: FM Eija Fabritius

Myynti: University of Eastern Finland Library

ISBN: 978-952-61-1515-3 (NID.)

ISBN: 978-952-61-1516-0 (PDF)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISSN: 1798-5757 (PDF)

Juha Forsberg

Ironmaster versus Slash-and-Burn Peasants. Three Court Sessions at Juantehdas in 1776, 1789 and 1808; the Assassination of 1810, 382 p.

University of Eastern Finland

Faculty of Social Sciences and Business Studies, 2014

Publications of the University of Eastern Finland,

Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 87

ISBN: 978-952-61-1515-3 (nid.)

ISBN: 978-952-61-1516-0 (PDF)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISSN: 1798-5757 (PDF)

Dissertation

ABSTRACT

The present dissertation studies the conflict at the turn of the 19th century between the oldest ironworks in Savo, Juantehdas, and the peasants in the surrounding parish of Nilsjä. The controversy was created by the Crown's decision to grant the mill the right of taxation over six farms. The peasants were allowed to inhabit the farms, but had to burn charcoal for the mill, corresponding to the Crown tax. The ironmaster sued tens of inhabitants for their neglected duties and illicit slash-and-burn-cultivation. These controversial actions are analysed by the dispute typology of *pure sociology*, *the image of limited good* and *moral economy*. The ironmaster disciplined the inhabitants with the threat of corporal punishment or eviction in order to claim their labour for the mill's benefit. The inhabitants believed they had the right to stay on the farms and continue their old way of life. They operated partly with tactics of avoidance or resilience – partly by negotiating with the ironmaster. For the majority, who continued the legal proceedings, it was possible to benefit from the co-existence of two parallel court systems. Arson and assassination attempts also speak of illegal rebellion and revenge. When, after the transitional period of the Finnish War of 1808–1809, the ironmaster wanted to again sue his adversaries, the peasants decided to assassinate their opponent. The murder of director Ekholm in 1810 can be seen as a continuation of the three-part judicial drama – as a “private punishment” by an unofficial jury of the local peasantry. The parties were rivals for the same forest resources. The mill needed charcoal for iron production, whereas the peasants were dependent on slash-and-burn-cultivation. Frustration and hatred accumulated over several generations and burst into aggression directed at the mill. Besides the monetary debt, there existed a debt of “blood, sweat and tears” constituting a demand for the ironmaster's life. The factors behind the assassination were the rapid population growth in the region, a crisis in the slash-and-burn economy, the threat of proletarianization, the weakness of the official repression and control on the periphery, as well as the ability to mobilize of the local “peasant confederations”.

Key words: ironworks, slash-and-burn economy, conflicts, history of Savo

Juha Forsberg

Ruukinpatruuna vastaan kaskitalonpojat.

Juantehtaan kolmet käräjät 1776, 1789, 1808 ja salamurha 1810, 382 s.

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, 2014

Publications of the University of Eastern Finland,

Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 87

ISBN: 978-952-61-1515-3 (nid.)

ISBN: 978-952-61-1516-0 (PDF)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISSN: 1798-5757 (PDF)

Väitöskirja

ABSTRAKTI

Tutkimus tarkastelee Savon vanhimman rautaruukin Juantehtaan ja Nilsin talonpoikien intressiristiriitaa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Kruunu myönsi ruukille vero-oikeudet kuuteen lähialueen maatalaan, joiden asukkaat säilyttivät asukas-oikeutensa mutta velvoitettiin toimittamaan kruununveroja vastaavat hiili- ja työsuoritukset ruukille. Ruukki haastoi käräjille kymmeniä ruukintilojen asukkaita syytettynä laiminlyönneistä ja luvottomista kaskista. Osapuolten suhteita analysoidaan soveltamalla *puhtaan sosiologian* riitatypologiaa, *rajallisen hyvän* sekä *moraalisen talousopin* käsitteitä. Patruunat pyrkivät kurinpalautukseen, jolla tilojen tuotantovoima rangaistusten tai häätöjen uhalla kytkettäisiin ruukin etua palvelemaan. Asukkaat katsoivat olevansa oikeutettuja asumaan tiloilla ja jatkamaan ”maan tavan” mukaisia elinkeinojaan. Osaksi he käyttivät väistämisen tai sietämisen taktiikkaa. Joillakin oli valmiutta vaihtokauppoihin. Pääosa vastaajista jatkoi käräjöintiä ja onnistui kahden rinnakkaisen tuomioistuimen järjestelmässä saamaan torjuntavoittoja ruukista. Tuhopoltot ja attentaattirytykset kertovat illegaalisesta kapinahengestä. Kun Suomen sodan murrosvaiheen jälkeen patruuna jatkoi oikeuskiistaa, talonpojat eliminoivat vastustajansa salamurhalla. Johtaja Ekholmin murha 1810 voidaan nähdä kolmiosaisen oikeusdraaman jatkoeränä, ”epävirallisen tuomioistuimen” langettamana rangaistuksena. Osapuolet kilpailivat samasta metsäressurssista. Ruukki tarvitsi hiiltä raudantuotantoa varten, talonpojat taas saivat elantonsa kaskesta. Ruukintilallisten pettymyksen ja vihan tunteet kasaantuivat sukupolvien mittaan ja purkautuivat aggressioina. Rahavelan rinnalle ruukin ja rahvaan välille syntyi ”veri-, hiki- ja kyynelvelka”, joka vaati hyvitykseen ruukinpatruunan henkeä. Veriteon taustalla vaikuttivat nopea väestönkasvu, kriisiytyvä kaskitalous, proletarisoitumisen uhka, virallisen repression ja kontrollin heikkous periferiassa sekä seudun talonpoikaiskonfедераatioiden voima.

Avainsanat: rautaruukit, kaskenpoltto, konfliktit, Savon historia

Juha Forsberg

Brukspatronen mot svedjebönderna.

Tre tingsmöten i Strömsdal 1776, 1789 och 1808 samt ett lönnmord 1810, 382 s.

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, 2014

Publications of the University of Eastern Finland,

Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 87

ISBN: 978-952-61-1515-3 (nid.)

ISBN: 978-952-61-1516-0 (PDF)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISSN: 1798-5757 (PDF)

Avhandling

SAMMANFATTNING

Temat för avhandlingen är intressekonflikten mellan Strömsdal, som är det äldsta järnbruket i Savolax, och bönderna i Nilsjä i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Bruket hade av kronan fått skatterätt till sex hemman i trakten, med andra ord fick invånarna på hemmanen behålla sin åborätt men ålades att erlægga kronoskatten genom kolproduktion och arbete för bruket. Bruket stämde tiotal personer från skattememmanen till tings för uteblivna prestationer och olovligt svedjande. I analysen av förhållandet mellan parterna används den *rena sociologins* konfliktstypologi samt *övertygelse om begränsade tillgångar* och *moralisk ekonomi*. Brukspatronerna hotade med fysiska straff eller vräkningar för att tvinga hemmanen att arbeta för bruket. Invånarna ansåg sig ha rätt att bo på hemmanen och idka sina näringar på som brukligt var på orten. En del hanterade tvisten genom att undvika och tolerera situationen, några var beredda till byteshandel med bruket. Största delen av svarandena fortsatte rättsprocessen och lyckades genom att utnyttja de två parallellt existerande rättssystemen avvärja brukets krav. Mordbränder och attentatförsök vittnar om illegal revoltanda och hämnd. När patronen återupptog processen efter finska kriget organiserade bönderna ett lönnmord för att eliminera motståndaren. Mordet på direktör Ekholm 1810 kan ses som en fortsättning på rättsdramatrilogin och som ett straff utfärdat av böndernas "inofficiella domstol". Parterna konkurrerade om samma skogsresurser: bruket behövde kol för järnproduktionen, medan bönderna livnärde sig på svedjebruket. Känslorna av besvikelse och ilska på brukshemmanen ackumulerades med tiden och bröt ut i aggressioner. Utöver penningsskulden mellan bruket och bönderna fanns det en skuld av "blod, svett och tårar" som brukspatronen måste betala med sitt liv. Bakgrundsfaktorer till våldsdådet var den snabba befolkningsökningen, svedjebrukets kris, hotet om proletarisering, den svaga offentliga repressionen och kontrollen i periferin samt de lokalt starka "bondekonfederationerna".

Nyckelord: järnbruk, svedjebruk, konflikter, Savolax historia

Lukijalle

Käsillä oleva tutkimus on lähtenyt liikkeelle kotiseutu- ja paikallishistoriallisesta harrastuksesta, joka vähitellen on kasvanut akateemiseksi opinnäytteeksi. Varhaisin tutkimushanke, jota kotiseudullani Koillis-Savossa olin toteuttamassa, oli kesällä 1985 tehty vanhan (ennen vuotta 1850 painetun) suomalaisen kirjallisuuden kartoitus Juankosken kunnan alueella. Puoltakymmentä vuotta myöhemmin minua pyydettiin laatimaan Juankosken, Muuruveden ja Säyneisen koululaitoksen historia. Teos valmistui tehtaankoulun 130-vuotisjuhlien yhteydessä 1992. Seuraava hanke oli jo mittavampi: Stromsdal Oy:n tilaustyönä Juantehtaan 250-vuotishistoria, Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi 1746–1996, jonka toteutin yhdessä Ari Kankkusen kanssa. Vaativa urakka olisi tuskin onnistunut, ellen olisi sattumoisin muutamaa vuotta aikaisemmin asettunut asumaan Kuusankoskelle, Juantehtaan vanhat asiakirjat tallettaneen Kymin Keskusarkiston läheisyyteen.

Tuossa vaiheessa tulin tarkemmin tutustuneeksi tarinoihin ruukinpatruuna Ekholmin murhasta. Koska aiheesta kertyi aineistoa ja ajattelin sitä löytyvän vielä lisää, jatkoin tapauksen tutkimista. Vuonna 1998 Pohjois-Savon maakuntarahastolta (J. E. Tuovisen rahastolta) saamani tuen ansiosta löysin Joensuun Maakunta-arkistossa talletetut tuomiokirjat, joista aukenikin autenttinen ja kiehtova aineisto kerralliseen rikokseen. Samaan aikaan sain kontakteja Vuotjärven kylällä muiden muassa historianopettajakollegoihini Maija-Liisa Bäckströmiin ja Kirsti Yletyiseen. Syntyi ensimmäinen käsikirjoitusversio, jolla vähän täydenneltynä osallistuin vuonna 2002 historiallisten romaanien kirjoituskilpailuun ”Juan Coscisen” salanimellä. Samana kesänä soutelimme sukututkija Pekka Pitkäsen kanssa ensimmäisen ”murhasoutumme” Vuotjärveltä Juankoskelle. Pekka Pitkänen seudun menneisyyden ansiokkaana kartoittajana, sukujen tuntijana ja arkistojen ahertajana on ollut näinä vuosina minulle varsinainen tietopankki. Hänelle olen kiitollisuuden velassa suuresta osasta aiheeseen liittyvistä arkistotiedoista. Toisella soudullamme 2007 oli kolmantena miehenä mukana aiheesta inspiroitunut näytelmäkirjailija Matti Pajula. Tuolloin haastattelin ensimmäisen kerran myös Selkälänniemen laajatietoista ”perinnetietäjää” Kusti Leskistä.

Tässä vaiheessa harrastus oli alkanut muuntua tieteellisempään suuntaan. Vuoden 2005 lopulla ilmoittauduin jatko-opiskelijaksi Joensuun yliopistoon, missä varmaotteisia ohjaajiani ovat olleet Kimmo Katajala ja Maria Lähtenmäki. Vuorotteluvapaalla lukuvuonna 2008–2009, Joensuun yliopiston jatkokoulutusapurahan turvin sekä Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston oleskelustipendillä Tukholmassa kesällä 2009 pystyin käyttämään aikaa sekä jatko-opiskelijakokoontumisiin, seminaareihin että varsinaisiin arkistotutkimuksiin samoin

kuin itse kirjoittamiseen. Suunnilleen kymmenen kyynärää tuomiokirjoja läpi selattuani syntyi syksyllä 2009 lisensiaattitutkimus *”Kuka murhasi patruuna Ekholmin? – Ruukin ja rahvaan riita, rikos ja rangaistus Juantehtaalla 1800-luvun alussa”*. Tutkimuksen tarkastajalta Mia Korpiolalta sain arvokasta kritiikkiä. Se, että tutkimus kävi läpi tämän lisensiaattivaiheen, on tietenkin viivästyttänyt lopullista tuotosta mutta ollut toisaalta myös eduksi paitsi em. palautteen puolesta myös tässä välissä löytyneen aiemmin tuntemattoman lisäaineiston ansiosta. Väitöskirjaa varten olen muuttanut näkökulmaa ja laajentanut aikarajausta. Rikostutkimus on muovautunut sosiaalishistorialliseen suuntaan. Lukuvuodelle 2012–2013 saamani apuraha Alfred Kordelinin säätiöstä tarjosi mahdollisuuden viimeistellä väitöskirja lopulliseen muotoonsa. Itä-Suomen yliopistosta ohjaajiltani, muilta tutkijoilta ja jatko-opiskelijoilta vuosien mittaan saatu tuki ja palaute on uskoakseni jäsentänyt ja jännevöittänyt työtä. Riikka Myllys tarjosi ystävällisesti oman tutkimuksensa käsikirjoituksen luettavakseni. Tutkimus- ja kirjoitusprosessin aikana olen saanut palautetta myös muiden muassa Anu Koskivirralla, Antti Lappalaiselta ja useaan otteeseen Pekka Pitkäseltä. Juhani Kärjä ja Matti Uusitupa ovat konsultoineet lääke- ja ravitsemustieteissä. Lähes lopullisessa muodossa olevan väitöskirjan käsikirjoituksen lukivat akateemiset arvioitsijat Anu Koskivirta ja Kustaa H. J. Vilkuna, joista jälkimmäinen suostui vastaväittäjäkseni. Kiitän heitä asiantuntevasta kritiikistä ja kommenteista, joiden pohjalta viimeiset muotoilut on muokattu. Vastuu tulkinnoista samoin kuin tekstiin jääneistä virheistä, vioista ja puutteista on tietenkin pelkästään allekirjoittaneella.

Tässä kuvaamani ajan kuluessa on kirjoitettu ainakin kolme näytelmätekstiä, jotka liittyvät Juantehtaan ruukinpatruunan murhaan. Ari Kankkusen piispantarkastuksen yhteyteen laatima *”Raukkoja rajalla”* (1995), Janne Katajiston Juankosken lukiolle kirjoittama musiikkiteatteriesitys *”Patruuna on ammuttu”* (2004) sekä Matti Pajulan Juankosken näytelmäkerhon 50-vuotisjuhlanäytelmä *”Patruuna”* (2008) kertovat siitä, että aihe kiinnostaa ja puhuttelee edelleen nykyaikanakin. Tieteen ja tutkimuksen myllyt – ainakin allekirjoittaneen osalta – jauhavat usein hitaammin kuin taiteen. Omalta osaltani tekisi mieli verrata tutkimusprosessia hidasta vauhtia vähitellen maalia kohti eteneväksi maratonjuoksuksi, pitkinekin pysähtelyineen, harhapolkuineen, tankkaus- ja tuumaustaukoineen. Historian tutkimusta ja arkistotyöskentelyä voisi verrata myös sukeltamiseen tai kalastamiseen. Pinnan alle ei aluksi näe, mitä siellä on. Vähitellen sopivia sukelluskohteita tai oikeita apajapaikkoja alkaa löytyä. Aiemmin tutkimukselle tuntemattoman arkistoaineiston löytäminen on kuin ammoin uponneen aarrelaivan hyllyn havaitseminen pohjamudissa, sameassa vedessä. Viimeisen vertauksen otan raudanvalmistuksesta. Kirjoitusprosessia voi näet pitää jonkinlaisena ”masuunina”, jossa aineisto tutkijankammion kuumuudessa sulaa ja muovautuu valmiiksi tekstimuotoiseksi tuotteeksi.

Yliopistopaikkakuntien ulkopuolelta arkistojen ja tieteellisten kirjastojen saatavuudessa on omat ongelmansa. Nykyisinä aikoina tarjoutuu historian tutkijankin käytettäväksi yhä enemmän digitaalista aineistoa, jota voi tutkia omalta tietokoneruudulta. Arkistojen kiehtova ilmapiiri vetää kuitenkin vääjäämättä

puoleensa. Suomessa ja Ruotsissa on erinomaisesti hoidettu arkistolaitos, joka on aivan oleellinen edellytys tutkijoiden työlle. Vuosien mittaan olen vaivannut monien arkistojen ja kirjastojen henkilökuntaa. Haluan kiittää Joensuun, Mikkelin ja Vaasan Maakunta-arkistoja, UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkistoa, Kansallisarkistoa, Maanmittauslaitoksen arkistoa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoa sekä Ruotsin Valtionarkistoa ja Tukholman Kaupunginarkistoa samoin kuin Kouvolan Maakuntakirjastoa (etenkin kaukopalvelua) ja Kuusankosken kaupunginkirjastoa sekä Kuopion Maakuntakirjastoa ja Kuopion museota. Kirjan valmiiksi saattamisessa minua avustivat vastaavana toimittajana Kimmo Katajala, toimittajana Eija Fabritius ja taittajana Jussi Virratvuori. Tiivistelmän käännöksistä vastaa AAC Global Oy. Kaikille muillekin yllä mainituille henkilöille ja tahoille osoitan parhaimmat kiitokseni. Lopuksi suurimmat kiitokset kuuluvat perheelleni Soinnulle, Juusolle ja Paavolle, jotka kuluneiden vuosien aikana ovat osoittaneet pitkämielisyyttä ja (myös tietoteknistä) tukea. Vanhempani Helka ja Antti sekä useat muut sukulaiseni ovat kiinnostuksella seuranneet työn etenemistä. Kiitokset kaikille heille.

Joulukuussa 1813 Vaasan hovioikeus päätti vapauttaa johtaja F. J. Ekholmin murhasta epäillyt Olli Tuovisen ja Sakari Antinpoika Pasasen riittämättömän näytön perusteella. Tuovinen vapautui seuraavan vuoden alussa, irtolaismies Pasasta harkittiin vielä lähetettäväksi Viaporiin. Keisarilliselle hallituskonseljille toimitettu armonanomus vapautti Sakari Antinpojan lopulta syyskuussa 1814. Vaikka miehiä vastaan oli kertynyt enemmän kuin puoli näyttöä, niin todistajien sekä tunnustuksen puuttuessa asia jätettiin tulevaisuuteen, aikakauden lakisuo- mella *"tulewaan aicaan, cosca se taita ilmaandua"*. Historiantutkimuksen tehtävät ovat toiset kuin tuomioistuimen. Allekirjoittanut ei ole pyrkinyt esiintymään tuomarin enempää kuin syyttäjän tai puolustajankaan roolissa. Pidän epistee- mistä positiotani suhteellisen puolueettomana, koska esivanhemmissani ei ole enempää ruukinpatruunoita kuin nilsiäläisiä talonpoikiakaan. Se mikä nyt, kak- sisataa vuotta myöhemmin ja yli seitsemän sukupolven mentyä manalle, *"taita ilmaandua"*, ei ole syytös, puolustus tai tuomio – vaan tutkimus ja tulkinta tapah- tuneesta: ruukki- ja kaskiyhteisön ruumiinavaus sekä niiden suhteiden analyysi.

Kuusankoskella loppukesällä 2014
ödmjukaste tjenare Juha Forsberg

Sisältö

1 JOHDANTO: MURHA YHTEISÖSSÄ JA KUINKA SITÄ TUTKITAAN	17
1.1 Sala-ampuja pimeästä	17
1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne	19
1.3 Lähteet ja kirjallisuus	21
1.4 Ruukkihistoriaa, talonpoikaislevottomuuksia, kriminologiaa, pienyhteisötutkimusta	23
1.5 Selittämisen malleja ja riitojen rakenteita	29
1.6 Oikeudenhoidosta sekä maata, metsää ja rautaruukkeja koskevasta lainsäädännöstä	36
2 JÄRVIMALMIRUUKKI KUOPION TAKANA	44
2.1 Perustaminen ja alkuvaiheet	44
2.2 Malmista ja hiilestä rautaa	47
2.3 Rautapatruunat	52
2.3.1 Tigerstedt	52
2.3.2 Bennet	55
2.3.3 Ekholm	59
2.4 Ruukkilaiset	64
3 NILSIÄN JA VUOTJÄRVEN VÄKI	69
3.1 Suurpitäjän koillinen syrjäkulma	69
3.2 Kaskenpoltto tuo vaurautta	73
3.3 Kadot koettelevat	77
3.4 Kruununtiloja ruukin verolle, sopimuksia ruukin kanssa	83
3.5 Lisää hiiliä	88
3.6 Isojako ja ruukin maaomaisuus	93
4 VÄLIKÄRÄJÄT 1776	99
4.1 Oikeuden hallintaa tammikuun lopusta huhtikuun alkuun	99
4.2 Välikäräjien pitkä jälkinäytös	104
4.3 Kapteeni Tigerstedt: painostuksen taito	109
4.4 Pasaset, Tuoviset, Kuosmaset, Pentikäiset: viivytelystä ja välttelystä vastaiskuun ja vaihtokauppoihin	113
4.5 Torpparisopimukset uusiksi	117
4.6 "Mikäs tämä häävöäki on?" – naisten ja lasten esiinmarssi	121
4.7 Kasken tarve ja tuotto	124
5 VUORIKÄRÄJÄT 1789	127
5.1 Vuorimestari saapuu sotavuoden syksyllä	127
5.2 Jälkipeli Vuorikollegiossa	132
5.3 Kapteeni Bennet: talonpojan ystävä vai vihollinen?	135

5.4	Hiilirahvas ja ruukintyöläiset	138
5.5	Velat, valat ja vilpit	142
5.6	Huonoa taloudenpitoa?	145
5.7	Antti Räsänen ruokakunta	148
6	VÄLIKÄRÄJÄT 1808	152
6.1	Kolme päivää loppiaisen aikoihin	152
6.2	Ekholm konkursisruukin kohottajana – ja kansanperinteen hahmona	157
6.3	Pasasten rinnalle Tammelin	160
6.4	Kasket kuriin?	162
6.5	Rajariitoja ja satonujakoita	167
6.6	Tuli on irti!	171
6.7	Sota kulkee Nilsin yli	174
7	PATRUUNAN SALAMURHA	180
7.1	Käytiinkö kuninkaissa?	181
7.2	Epävirallinen tuomioistuin	183
7.3	<i>”Woi tuhmaa talonpoikaa!”</i>	186
8	RUUKINKÄRÄJIEN YHTÄLÄISYYKSIÄ JA EROJA	192
8.1	Rautaruukin omistajat voittoa tavoittelevina yrittäjinä	192
8.2	Kaskitalonpojat ruukin alustalaisina	196
8.3	Oikeuden jakajat, säätyläistuomarit ja talonpoikaiset lautamiehet	200
9	EPILOGI: PUOLIVUOSISATAA MYÖHEMMIN	205
10	JOHTOPÄÄTÖKSET: RUUKINPATRUUNA VASTAAN	
	KASKITALONPOJAT	210
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	219
	LIITTEET	238
	HENKILÖHAKEMISTO	372

KUVAT

Kuva 1. Juantehdas 1770-luvulla	16
Kuva 2. Vuotjärven Pasalan perintökirja 1753	42
Kuva 3. Kaskivälineistöä	75
Kuva 4. Tigerstedtin ja Kuosmasten sopimus 1765	86
Kuvat 5–6. Vuotjärven n:o 1:n isojakomerkinnet 1787/1789	94
Kuvat 7–8. Otteet Vuotjärven n:o 1:n isojakoasiakirjasta kahtena versiona 1787	95
Kuva 9. Nimikirjoitukset ja puumerkit isojakoasiakirjassa 1787	98
Kuva 10. Ekholmin anomus uhkasakosta 1802	166
Kuvat 11–12. Hiileksi vai kaskeksi?	216
Kuva 13. Vilja-auma	217
Kuvat 14–15. Masuuni Brunou, Kaavin Telkkämäki	218

KUVIOT

Kuvio 1. Riitapyramidi	32
Kuvio 2. Konfliktinratkaisumallit	33
Kuvio 3. Keskushallinnon ja paikallisyhteisön vuorovaikutus	35
Kuvio 4. Kruunun, ruukin ja talonpoikien kolmiodraama	36
Kuviot 5–6. Juantehtaan takkiraudan tuotanto 1752–1805	49
Kuvio 7. Juantehtaan takkiraudan tuotannossa käytetty malmi ja hiili 1752–1805	50
Kuvio 8. Nilsian väkiluku 1775–1815	70
Kuvio 9. Nilsian maataomistavat ja maattomat 1782 ja 1801	71
Kuvio 10. Kuolleisuus Nilsissä 1807–1810	178

TAULUKOT

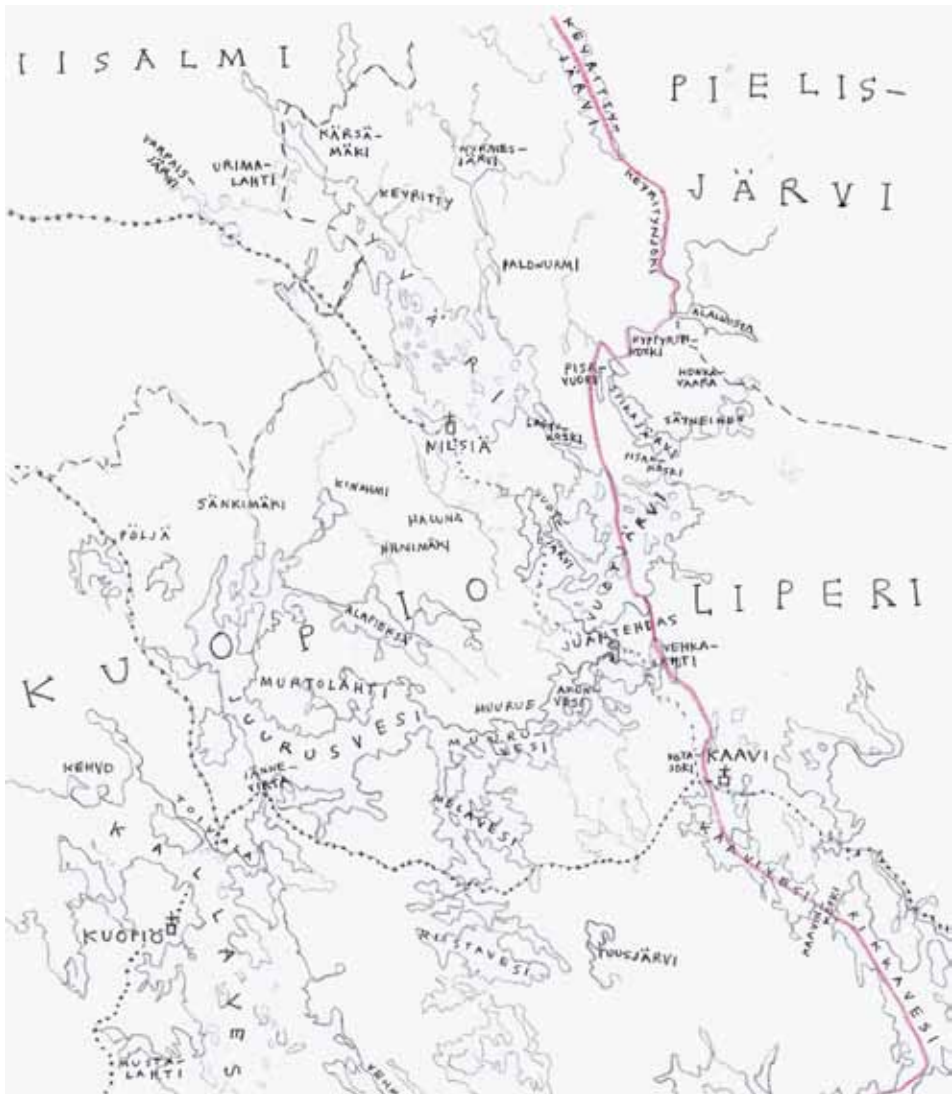
Taulukot 1–2. Sisälukutaito Nilsian vanhoissa kylissä 1782 ja 1810	72
Taulukko 3. Nilsian satotietoja 1792–1801 ja 1801–1810	79
Taulukko 4. Nilsian satotietoja 1802–1810	80
Taulukko 5. Ruukin alustalaistilojen pinta-alat, asukkaat ja tuotto 1799	96
Taulukko 6. Ruukinpatruuna Tigerstedtin haastamat vastaajat välikäräjillä 1776	104
Taulukko 7. Välikäräjien 1776 lopputulos	116
Taulukko 8. Ruukinpatruuna Bennetin haastamat vastaajat vuorikäräjillä 1789.....	131
Taulukko 9. Vuorikäräjien 1789 lopputulos	137
Taulukko 10. Ruukinpatruuna Ekholmin haastamat vastaajat välikäräjillä 1808	156

KARTAT

Kartta 1. Kuopion pitäjä 1799	15
Kartta 2. Ruotsin kankirautaruukit vaikutusalueineen 1763	43
Kartta 3. Reitti Juantehtaalta Vuotjärvelle 1810	188

KÄYTETYT LYHENTEET

Allm. avd.	Allmänna avdelning (Yleinen osasto)
BSA	Bennetska Släktgilletts Arkiv (Bennetin sukukillan arkisto)
DA	digitaaliarkisto (Kansallisarkiston ylläpitämä tallennus- ja esitysjärjestelmä digi.narc.fi)
Dir	Direktionen (Johtokunta)
frs	församling (seurakunta)
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
HT	Historisk Tidskrift
HTF	Historisk Tidskrift för Finland
JoMA	Joensuun Maakunta-arkisto
JTA	Juankosken tehtaanarkisto
KA	Kansallisarkisto, Helsinki
KK	Kauppakaari (vuoden 1734 laissa)
KyKA	UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkisto, Valkeakoski
mf	mikrofilmi
MMLA	Maanmittauslaitoksen arkisto, Jyväskylä
NK	Naimakaari (vuoden 1734 laissa)
OK	Oikeudenkäyntikaari (vuoden 1734 laissa)
PK	Pahanteonkaari (vuoden 1734 laissa)
ptk	pöytäkirjat
r	runstykkiä (rundstycke)
RA	Riksarkivet i Stockholm (Ruotsin Valtionarkisto, Tukholma)
Rd	riikintaalaria (Riksdaler)
rgs	valtionvelkaseteliä (riksgäldssedlar)
s	killinkiä (skillingar)
SBL	Svenskt Biografiskt Lexicon
SHS	Suomen Historiallinen Seura
sk	syyskäräjät
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SMK	Svenska män och kvinnor
SOO	Senaatin oikeusosasto
SPT	Senaatti, prokuraattorin toimituskunta
srk	seurakunta
STO	Senaatin talousosasto
tk	talvikäräjät
tmk	tuomiokunta
UK	Ulosottokaari (vuoden 1734 laissa)
VHO	Vaasan hovioikeus
vk	välikäräjät
VMA	Vaasan Maakunta-arkisto
vsk	vuosikertomukset

Kartta 1. Kuopion pitäjä 1799. Maantieteilijä Tuneldin mukaan Kuopio oli 1790-luvulla koko Ruotsin valtakunnan väkirikkein seurakunta. Viitisen peninkulmaa Kuopion kirkolta itäkoilliseen, laajan pitäjän rajalla sijaitsevan Vuotjärven rannalla toimi Juantehtaan eli Strömsdalin rautaruukki. Vuotjärven itäpuoliset alueet kuuluivat maakunnallisesti Karjalaan, Liperin pitäjän Kaavin kappeli-seurakuntaan, joka itsenäistyi vuonna 1802. Maakuntaraja noudatteli vanhaa Täyssinän rauhan (1595) rajalinjaa. Sekä Pohjois-Savo että Ruotsin Karjala kuuluivat vuonna 1776 perustettuun Kuopion lääniin, jota hallittiin Kuopion kaupungista. Nilsistä tuli itsenäinen seurakunta vuonna 1816. Vaikka maanteitä (pisteviivat) oli jo olemassa, liikuttiin yleisimmin vesiteitse, talvella hevosella, kesällä veneellä. Kartta on piirretty Kuninkaan tiekartaston 1790 ja Hermelinin kartaston 1799 pohjalta.

Kuva 1. Juantehdas 1770-luvulla. Ylempää Savon ja Karjalan maakunnista virtaavat vedet purkautuvat Vuotjärvestä koskien sarjan kautta Akonveteen. Tänne, Jukkas- eli Juankosken äärelle perustettiin Savon varhaisin rautaruukki vuonna 1746. Muutamassa vuosikymmenessä tuotantolaitoksia ja asutusta on syntynyt, joskaan toiminta ei ole vielä kovin vakiintunutta. Kosken länsirannalla sauhuaa masuuni, joka sulattaa alueen järvistä nostetusta malmista takkirautaa. Kuvan esittämänä vuonna 1778 masuuni tuhoutuu tulipalossa, mutta tilalle rakennetaan pian uusi. Lähellä masuunia sijaitsevat kankirautapaja ja pienempi paja, kosken itärannalla pyörii mylly. Ylempänä Niskakosken kohdalla on saha ja virran yli rakennettu pato, joka on tarkoitettu manufaktuuri- eli nippuvasaralaitoksen voimanlähteeksi. Laitos ei ehdi valmistua ennen kuin kevättulva 1778 tuhoaa sen samoin kuin sahan ja padon. Kymmenkunta asuin- ja talousrakennusta on ryhmittynyt ruukinraitin ympärille. Mäen päällä, tien varressa on pieni hautausmaa. Lounaaseen kulkeva tielinja on miltei sama kuin nykyään. Vesiväripiirroksen on tehnyt Juantehtaan isännöitsijä Lars Timgren vuonna 1958 maanmittari Pehr Rösteditin vuonna 1778 laatiman isojakokartan (ks. kansi) perusteella. (Kuva Eero Timgrenin omistuksessa, valokuva: Arto Mankinen.)

1 Johdanto: murha yhteisössä ja kuinka sitä tutkitaan

1.1 SALA-AMPUJA PIMEÄSTÄ

”Aj Jesus, hwem kunde det wara, som hade så ondt till mig?”

Syksyinen sunnuntaipäivä 7. lokakuuta vuonna 1810 Savossa on kääntynyt il-laksi ja yöksi. Kuopion takana Strömsdalin eli Juantehtaan rautaruukilla ja sen ympäristökylissä nukutaan jo. Vain muutamat ihmiset valvovat. Pyhän päät-tymisen jälkeen ovat ruukintyöläinen Henrik Dufva sekä vasarasepät Elias Holmström ja Heikki Varonen kello kahdeksan aikoihin sytyttäneet tulet va-sarapajaan kosken rannalle ja aloittaneet siellä sepäntyönsä. Parinsadan met-rin päässä vasarapajasta ruukinpatruunan asunnossa on valveilla myös kolme miestä. Ruukinpatruunan, johtaja Fredrik Jonathan Ekholmin luona ovat iltaa istumassa aiemmin päivällä paikkakunnalle saapunut luutnantti Ernst Fredrik Engdahl sekä tämän vävy väpeli Adam Otto Järnefelt, joka toimii tehtaalla inspehtorina. Illallinen on jo nautittu ja palvelusväki korjannut astiat pöydästä. Patruunan huushollissa, viereisessä rakennuksessa, valvoo vielä huoneessaan mamselli Hedda Hedman, joka lukee kirjaa. Talousmatami Greta Lisa Torndahl ja tämän kaksi lasta ovat jo unessa.

Myös läheisissä Vuotjärven ja Nilsiäen kylissä, niin ruukin alustalaistiloilla kuin muissakin taloissa, on väki jo vetäytynyt yöpuulle. Päätynyt päivä on ol-lut rippipyhä Nilsiäen kirkossa. Runsaan viikon mittaisen rippikoulun päätteeksi Nilsiäen varapastori Anders Johan Brofeldt on päästänyt neljästäkymmenestänel-jästä rippikoululaisesta kaksikymmentäkuusi nuorta ensimmäiselle ehtoollisel-leen. Kirkonmenojen jälkeen seurakuntalaiset ovat kulkeneet koteihinsa tai kier-relleet sukulaisissa ja tuttavissa. Kun pimeä tulee jo varhain, mennään monessa talossa nukkumaan jo kuuden tai seitsemän aikoihin. Aamulla, uuden työviikon alkaessa olisi aikainen herätys. Tosin joillakin raskasta työtä tekevillä palkolli-silla kangastelee mielessä huoleton joutomaanantai. Eletään elonkorjuuajan pää-tösvaihetta, jolloin moni renki ja piika vaihtaa työpaikkaansa. Näissä ajatuksis-sa on renki Antti Sakarinpoika Pasanen tilannut kestitystä Paavo Paavonpoika Pasasen talosta, missä on härkä jo katsottu teurastettavaksi ja emäntä Kirsti Leskinen saanut määräyksen paloviinan valmistamisesta.

Vakavammassa mietteissä viettävät yönsä ne, joiden ajatuksia askarruttaa lähes-tyvä oikeudenkäynti Juantehtaan ruukinpatruunaan vastaan Kuopion kihlakunnan-käräjillä. Johtaja Ekholm on haastanut käräjille joukon talonpoikia, joita pahimmas-sa tapauksessa uhkaa häätö. Siikajärveltä on päivällä saapunut Erkki Erkinpoika Väätäinen, joka majoittuu Vuotjärvelle lankojensa Heikki ja Pietari Pasasen taloon. Metsämiehenä tunnetulla Väätäisellä on ase mukanaan. Miehet neuvottelevat Kuopioon matkustamisesta ja tulevasta oikeudenkäynnistä. Ennen kuin talonväki ja yövieraat käyvät nukkumaan, talossa vierailee useita muitakin kyläläisiä.

Pasasen talosta noin peninkulman järvimatkan päässä ruukilla valvovat her-rat, ehkä keskustellen samasta oikeudenkäynnistä hekin. Johtaja Ekholm, luut-nantti Engdahl ja vääpeli Järnefelt istuvat salissa, jonka vastakkaisilla seinillä on ikkunat. Ikkunoiden alla olevilla pöydillä palavat kynttilät. Johtaja Ekholm on virkeällä päällä selittäen näkemyksiään ruukinhoidosta. Noin kello kymme-nen maissa ruukinpatruuna nousee tuolistaan ja astelee ikkunan luona olevan pöydän ääreen. Samalla hetkellä ulkoa pimeältä pihalta kantautuu laukaus. Ekholm ähkäisee, ihmettelee kipua kyljessään ja on kaatua kumoon: *”Ai Jeesus, kuka minuun näin pahasti mahtoi osua?”* Engdahl rientää auttamaan haavoittu-nutta ja taluttaa tämän kammariin. Järnefelt uskaltautuu ulos, muttei havaitse pihalla ketään. Ruukilla ei ole yövartijaa. Lähitaloissa nukkumassa ollut väki herää tai herätetään patruunan haavoja sitomaan ja sala-ampujaa tavoittamaan. Attentaatin tekijä mahdollisine seuralaisineen pääsee kuitenkin pakenemaan pi-meän suojiin. Unenpöpperöinen mylläri Gabriel Dufva lähetetään noutamaan lääkäriä Kuopiosta viiden peninkulman päästä.

Seuraavan päivän illalla 8. lokakuuta patruuna Ekholm menehtyy haavoi-hinsa. Kaupungista hälytetty lääninlääkäri Axel Fredrik Laurell saapuu paikal-le vasta seuraavana päivänä. Mukanaan hänellä on Ekholmin yhtiökumppani, ruukinpatruuna Anders Westerlund. Puoltatoista viikkoa myöhemmin lääkäri Laurell toimittaa kaupungissa ruumiintarkastuksen, jossa kuolinsyy virallisesti vahvistetaan. Lääkärintodistuksessa Ekholmin saamien vammojen todetaan ol-leen kirurgisen avun ulkopuolella ja *”ehdottomasti tappavia”* (absolute letalia). Kuopion maaseurakunnan kirkonkirjoihin (rippikirjan kohtaan *”väliaikaisia merkintöjä”*) kirjoitetaan lyhyt ja karu toteamus kuolemasta: *”död den 8/10 1810.”*¹ Väliaikaista oli hänenkin elämänsä, mutta toisin kuin monilla muilla se päättyi väkivaltaisesti. Tuolloin Suomessa oli eletty rauhan aikaa virallisesti jo vähän yli vuoden verran. Syksyllä 1809 Ruotsi oli tappiollisen sodan jälkeen Haminan rauhassa luovuttanut Suomen alueen Venäjälle. Suomesta oli tullut itsehallinnol-linen suuriruhtinaskunta ja rauha antoi nyt mahdollisuuden sodan tuhojen kor-jaamiseen, maan ja sen elinkeinojen elpymiseen. Tukholmalaisyyntyinen johtaja

---

¹ Kuopion maaskr:n rk 1805–1813, s. 244 (kuva 243), TK 1627 III. Joissakin teoksissa Ekholmin kuolin-vuodeksi on mainittu 1811. Virhe lienee saanut alkunsa Tigerstedtin sukuselvityksestä (1891, s. 54), mistä se on lainautunut Elgenstiernan Ruotsin aatelin sukutauluihin (1934, VIII, s. 293) sekä Hovingin Juantehtaan historiaan (1946a, s. 66–67.) Lundén Cronström (1957, s. 168) on havainnut oikean päi-vämäärän mutta väittää, että Ekholmin ruumis olisi löytynyt metsästä läheltä ruukkialuetta (s. 171). Tämä ei pidä paikkaansa, käräjäpöytäkirjoihin kirjattujen todistusten mukaan patruuna menehtyi haavoihinsa asuinrakennuksensa kammarin sängyssä. Kahden kuukauden kuluttua tieto ehti myös lehtiin, Åbo Allmänna Tidning 8.12.1810. Forsberg 2009, s. 134–139.

Ekholm oli ollut Juantehtaan patruunana kymmenkunta vuotta ja aikonut jatkaa ruukkiliikettä Savossa. Yrittäjän ura päättyi kuitenkin sala-ampujan luoteihin.

Kuka oli syyllinen patruuna Ekholmin murhaan? Kysymystä alettiin käsitellä vajaan kuukauden kuluttua tapahtuneesta Kuopion syyskäräjillä. Murhaoikeudenkäynti jatkui noin kolmen vuoden ajan kihlakunnankäräjillä ja hovioikeudessa. Tänä aikana kaikkiaan yli sataa ihmistä kuulusteltiin. Kaksi vahvimmin syyllisiksi epäiltyä, nilsiäläinen talonpojan poika Olli Tuovinen ja vuotjärveläinen irtolaismies Sakari Antinpoika Pasanen, vietti osan tästä ajasta Kuopion lääninvankilassa. Vaikka heitä kohtaan kertyi kuulusteluissa ”enemmän kuin puoli näyttöä”, ei murhalla ollut silminnäkijöitä eikä epäiltyjä saatu tunnustamaan. Kukaan muukaan ei tunnustanut osallisuuttaan tekoon. Vuoden 1813 lopulla Vaasan hovioikeus totesi, etteivät todisteet riittäneet langettavaan tuomioon, joten epäillyt vapautettiin ja asia jätettiin tulevaisuuteen. Ruukinpatruunan murhaa ei tiettävästi koskaan myöhemmin käsitelty oikeudessa. Virallisesti rikosta ei siis saatu selvitettyksi.²

1.2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUKSEN RAKENNE

Edellä oleva kuvaus murhasta ja sen tutkinnasta perustuu Kuopion kihlakunnankäräjien tuomiokirjoihin tai muihin virallisiin kirjallisiin asiakirjalähteisiin, jotka ovat säilyneet arkistoissa. Kertomuksia ruukinpatruunan murhasta säilyi myös epävirallisena suullisena perimätietona ruukilla ja ympäristökylissä. Osaksi näitä tarinoita hyödyntäen laati nurmekselainen kotiseutumies lehtori Olli Koistinen kirjoituksen Ekholmin murhasta Savotar-lehteen (11.10. ja 15.10.1910), kun tapahtumasta oli kulunut sata vuotta.

Sata vuotta tuli t.k. 7 ja 8 p. välisenä yönä kuluneeksi tapauksesta, joka seudullamme kuuluu harwinaisuuksiin: Sawon rauhalliset talonpojat olivat siihen määrään kiihdyksissä, että wakaasta aikomuksesta ja yhteisten walmistusten jälkeen ampuivat erään säätyhenkilön, Juantehtaan silloisen isännän Fredrik Jonathan Ekholmin tämän kotiin. Mikä nosti sitkeydestään tunnetut kärsimään tottuneet suomalaiset maamiehet sellaiseen wimmaan, että he weritöillä kodin pyhyttä saastuttivat? Nykyisinä wallattomuuden aikoina murhataan tosin ihmisiä suurkaupungeissa ja suurissa teollisuuspaikoissa tuon tuostakin, mutta ajan henki on nyt toinen, toinen sata vuotta takaperin, ja murhamiehet useimmiten owat yhteiskunnan hylkyjä, kun taas maamies tunnetaan maansa wakawimmaksi kansalaiseksi, joka useamin on itse uhriteuraana kuin nostaa kättään lähimäisensä pään menoksi.³

² Ekholmin murhan oikeuskäsittely Kuopion sk 1810 §§ 790, 791, 804, tk 1811 §§ 19,21, 104, 282, vk elokuu 1811 § 2, sk 1811 §§ 134, 472, 676, vk tammikuu 1812 § 2, tk 1812 §§ 81, 207, vk kesäkuu 1813 § 7, vk heinäkuu 1813 §§ 3, 5, 7, vk elokuu 1813 § 1, sk 1813 §§ 83, 230, 424, 508, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäkunnan vars. as. ja välikärjäin ptk:t Cba:29–36, Cbc:1, JoMA. VHO, alistusasiain päätöstaltiot 1813, 127, Di 55, VMA.

³ Savotar 11.10.1910. Jatko-osan 15.10.1910 lopussa on nimikirjaimet O.K. Samassa lehdessä ilmes-tyneiden Suomen sotaa käsittelevien juttujen (13.8., 15.8. ja 18.8.1908, 28.8.1909, 30.4.1910, ks. myös 18.10.1910) perusteella tämä voidaan identifioida kyseiseksi Olli Koistiseksi. Heimo Kallio, Lehtori Olli Koistinen – nurmekselainen kotiseutumies 1996.

Koistinen viittasi ”nykyisillä wallattomuuden ajoilla” 1900-luvun alun levottomiin yhteiskunnallis-poliittisen kuohunnan vuosiin, jolloin huomiota herättivät mm. teollisuusjohtajia vastaan tehdyt attentaatit.⁴ Sata vuotta varhaisempaa aikaa kirjoittaja (ehkäpä ”runebergilais-topeliaanisten silmälasien” läpi katsellen) tuntuu pitäneen rauhallisempaa ja ruukinpatruunan murhaa tätä taustaa vastaan harvinaisena ja poikkeuksellisenä tapahtumana. Kirjoittajan esittämä kysymys, miksi ”Savon rauhalliset talonpojat” ampuivat Ekholmin, sopii tämänkin tutkimuksen selvityskohteeksi ja tutkimuskysymykseksi. Siis: mikä oli ruukinpatruunan murhan motiivi, tai (Koistisen sanoin) ”mikä nosti... maa-miehet sellaiseen wimmaan, että he weritöillä kodin pyhyyttä saastuttivat”? Samassa yhteydessä joudutaan luonnollisesti kysymään, olivatko Savon talonpojat 1800-luvun alussa yleensä niin rauhallisia, vakavia ja kotirauhaa kunnioittavia kuin Koistinen antaa ymmärtää.

Ekholm tuntui itsekin sala-ampujan luodeista haavoituttuaan ymmärtäneen, miltä taholta nämä terveiset tulivat, arvellessaan attentaaatin tekijän todennäköisesti tulleen Pikonniemen kautta Vuotjärven yli. Seuranneessa murhaoikeudenkäynnissä viitattiin maariitoihin, joita Ekholmilla oli ollut vuotjärveläisten ja nilsiäläisten kanssa.⁵ Koko kymmenvuotisen patruuna-aikansa Ekholm oli ollut ahkera käräjienkävijä, hänen haastamanaan oli monikymmenlukuinen joukko talonpoikia ja torppareita Nilsiästä, Kaavilta ja Nurmeksesta kulkenut tuomarin edessä vastaamassa tekemisistään tai tekemättömyyksistään. Patruuna kirjelmöi myös ahkerasti lääninhallitukseen velka- ym. vaatimuksistaan (liitteet 8.B. ja 8.C.). Osa jutuista oli vähäisiä puunhakkuu-, laidun- ja voikiistoja. Vakavammat riidat, joissa oli kysymys kokonaisten tilojen omistusoikeudesta ja siihen liittyvästä metsien kaskeamisesta, Ekholm oli perinyt aikaisemmilta ruukinomistajilta. Murha tuskin selittyy siis pelkästään Ekholmin riidanhaluisella luonteella tai muilla henkilökohtaisilla ominaisuuksilla. Ruukki ja ympäristön rahvas olivat olleet napit vastakkain jo ennen Ekholmia. Kiistan juuret kumpusivat kauempaa.

Johtaja Ekholmin murha voidaan täten nähdä pitkän prosessin eräänä päätepisteenä. Ruukin ja talonpoikien vastakkainasettelu oli alkanut jo Juantehtaan perustamisesta 1746 ja jatkunut yli puolen vuosisadan verran. Olen valinnut tutkimukseni kohteeksi ”case study” -tyyppisesti kolmet Juankosken ruukilla pidetyt käräjät, joissa ruukinpatruuna oli itse läsnä: Pien-Savon tuomiokunnan kihlakunnanoikeuden Kuopion kärjäkunnan välikäräjät vuonna 1776, Suomen vuorimestaripiirin vuorivälikäräjät vuonna 1789 ja Pien-Savon ylisen tuomiokunnan kihlakunnan Kuopion kärjäkunnan välikäräjät vuonna 1808. Yhteisellä nimellä kutsun näitä ruukinkäräjiksi. Ensimmäinen ja viimeinen kuuluivat osina Kuopion kärjäkunnan normaaliin kärjäkiertoon, keskimäinen Suomen vuorimestaripiirin toimivallan alle (ks. luku 1.6.). Vuonna 1776 ruukin omisti kapteeni ja ritari G. F. Tigerstedt, 1789 kapteeni Stephan Bennet ja 1808 johtaja F. J. Ekholm.

⁴ Esim. Kuisma 1993, s. 430–437.

⁵ Kuopion sk 1810 § 790, 791, 804, Pien-Savon ylisen tmk:n Kuopion kärjäkunnan vars.as. ptk:t Cba:29–30, JoMA.

Näiden ”kurkistusikkunoiden” kautta tarjoutuu mahdollisuus kärjäpöytäkirjoja lähilukemalla analysoida ja vertailla ruukinomistajien ja ruukin alustalaisten välisiä suhteita. Tutkimalla käräjien kulkua hahmotan sekä ruukinpatruunan että talonpoikien toimintamalleja. Millaisena nähtiin oma asema suhteessa vastapuoleen? Mikä oli ruukinpatruunan tavoite ja millaisia keinoja hän käytti niiden saavuttamiseksi? Miten hän onnistui tässä? Oliko mainittujen kolmen patruunan toiminnassa eroja? Entä mikä oli talonpoikien asema ruukin alaisuudessa? Mitä he tavoittelivat ja millaisin keinoin? Miten yhtenäinen heidän rintamansa oli? Millaisia muutoksia osapuolten suhteissa tapahtui näiden noin neljäkymmenen vuoden kuluessa? Voidaan ajatella, että molemmat tahot toteuttivat sekä jonkinlaista laajempaa strategista linjaa että lyhytkestoisempia taktisia toimia omaa etuaan oikeudessa ja oikeuden ulkopuolella ajaessaan ja vastapuolta jarruttaessaan. Kummankin osapuolen harjoittama kontrolli koostui sekä virallisesta että epävirallisesta ulottuvuudesta. Kiistaa sovittelleen ”kolmannen osapuolen” näkökulmasta voidaan kysyä, mikä oli tuomarin ja tuomioistuimen rooli? Oliko oikeuslaitos puolueeton vai taipuvainen suosimaan jompaakumpaa osapuolta? Miten kiistatahot suhtautuivat tuomioistuimeen? Koko oikeusjärjestelmän kannalta voidaan kysyä, miksi se epäonnistui maariidan rauhanomaisessa ratkaisemisessa; miksi murhamiehet ”saastuttivat veritöillä kodin pyhyttä”?

Lähteiden, tutkimusperinteen ja metodologian kuvailun sekä lainsäädännöllisen katsauksen (luku 1) jälkeen esittelen tarkemmin riidan osapuolet: rautaruukin ja kaskitalonpojat (luvut 2 ja 3). Osapuolten ominaispiirteet tarkentuvat kolmen kärjäkuvauksen yhteydessä (luvut 4, 5 ja 6), minkä jälkeen tarkastelen ruukinpatruunan murhaa (luku 7). Tämän jälkeen seuraa aineiston kokoava analysointi ja tutkimuskysymyksiin vastaaminen (luku 8). Lopuksi ”jälkinäytökseenä” tarkastelen vielä maariidan uudelleen esille nousua 1850-luvulla (luku 9) ja esitän lopulliset johtopäätökset (luku 10).

1.3 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Vuonna 1776 Juantehtaalla pidettyjen välikäräjien pöytäkirjat ovat säilyneet osana kihlakunnan oikeuksien mikrofilmattuja tuomiokirjoja. Kyseessä on siis renovoitu, hovioikeutta varten puhtaaksikirjoitettu pöytäkirja.⁶ Alkuperäinen konseptipöytäkirja ei ole säilynyt. Joensuun Maakunta-arkistossa oleva kyseisen ajan ja alueen välikäräjiä koskeva tuomiokirja ei sellaista sisällä.⁷ Oikeutta välikäräjillä istuttiin tammikuusta huhtikuulle kolmessa jaksossa. Välikäräjien ”jälkipyykki” sekä itse prosessin jatko selviää Karjalan laamannioikeuden ja Vaasan hovioikeuden päätöksistä sekä myöhemmistä Kuopion kärjäpöytäkir-

---

⁶ Kihlakunnanoikeuksien tuomiokirjat, mf-rulla UK 1772.

⁷ Pien-Savon tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat Cc:2 (1760–1782), JoMA.

joista.⁸ Vuoden 1776 välikäräjiä osana ruukin ja talonpoikien kamppailua on aikaisemmin selvittänyt Pekka Pitkänen.⁹

Juantehtaan vuoden 1789 vuorikäräjien pöytäkirja sisältyy puolestaan Kansallisarkiston tallettamaan Vuorihallituksen arkistoon, jonka ennen vuotta 1809 syntynyt Suomea koskeva aineisto toimitettiin Suomeen Haminan rauhan jälkeen.¹⁰ Vuorikäräjät ajoittuivat loppusyksylle, marraskuun parille ensimmäiselle viikolle. Normaalin käytännön mukaisesti vuorikäräjiä ylempänä (hovioikeutta vastaavana) oikeusistuimena toimi Tukholmassa istuva Vuorikollegio, jonne kapteeni Bennetin ahdistamat talonpojat vetosivat tuomioittensa jälkeen.¹¹ Riksarkivetin tallettama Bennetska Släktgilletts Arkiv sisältää myös Juantehdasta koskevaa aineistoa, mm. kirjeenvaihtoa, ja valottaa osaltaan vuoden 1789 vuorikäräjien taustoja.¹² Näitten käräjien tapahtumat eivät tiettävästi ole aikaisemmin olleet tieteellisen tutkimuksen kohteena.

Johtaja Ekholmin aikaiset vuoden 1808 välikäräjät Juantehtaalla istuttiin alkuvuonna tammikuussa vain kolmen päivän aikana. Kyseisen prosessin kulku on kirjautunut Pien-Savon yllisen tuomiokunnan Kuopion kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjoihin.¹³ Tammikuun käräjiltä valitettiin Vaasan hovioikeuteen, joka (tässä välissä kuninkaallisesta keisarilliseksi muuttuneena) antoi oman tuomiionsa asiaan marraskuussa 1808. Oikeusjutun oli määrä jatkua syksyllä 1810, mutta kuten ylempänä on kerrottu, patruuna ammuttiin juuri tätä ennen pois pelistä. Taustaa näille tapahtumille luovat Ekholmin 1800-luvun ensimmäisellä kymmenellä Kuopiossa käymät käräjät, jotka (samoin kuin nämä tammikuun 1808 välikäräjät) olen käynyt läpi tutkimukseni lisensiaattityövaiheessa.¹⁴ Mainittujen Kansallis- ja Maakunta-arkistojen lisäksi Juantehtaan arkistossa on säilynyt aineistoa, joka kytkeytyy tavalla tai toisella kaikkiin kolmeen oikeusprosessiin. Tässä yhteydessä on pidettävä mielessä asiakirjasarjojen epätäydellisyys ja lähteiden kato.¹⁵ Murhan ja sen taustan valottajana käytän myös tapauksesta tallettua kertomusperinnettä (ks. luku 7).

Yllämainittujen asiakirjojen lähdekräittisiä ongelmia erityisesti sekä tuomiokirjojen käyttämistä historian tutkimuksen lähteenä yleisesti pohdiskelen myöhemmässä yhteydessä. Tätä ennen luon lyhyen katsauksen aikaisempaan tässä käsiteltäviin teemoihin liittyvään tutkimukseen. Siihen nähden, että Juantehdas oli pitkään *sui generis*, ensimmäinen ja 1800-luvun alkuun asti ainoa syvällä Suomen sisämaassa sijainnut, järvimalmia hyödyntänyt rautaruukki, paikka-

---

⁸ Huom. aukko Karjalan laamannioikeuden varsinaisasiain sarjassa Ca vuosien 1776–1789 osalta, välikäräjät ja katselmuspöytäkirjat Cb ja Cc vielä vajanaisempia, MMA. Vaasan hovioikeuden alistusaktit Ece, alistettujen asiain päätöstalot Di, anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstalot Dj, VMA.

⁹ Jarmo Paikkala, Pasasen suku I osa 2009, s. 66–93. Koska kyseisen teoksen tässä käsitellyt osat ovat Pekka Pitkäsen laatimia, viittaan tästedes Pasasten sukukirjaan nimellä Pitkänen 2009.

¹⁰ Vuorihallitus, vuorikäräjien pöytäkirjat Ca:5, KA.

¹¹ Bergs-Kollegium, Huvudarkivet, Privilegier, domer, resolutioner och protokollutdrag B3:67–68, RA.

¹² Bennetska Släktgilletts Arkiv, vol. 2–7, RA. Aineiston pohjalta Erik Åhman on kirjoittanut Stephan Bennetin pienoiselämäkerran 1957–1963.

¹³ Pien-Savon yllinen tuomiokunta, Kuopion kärjäkunnan välikäräjät Cbc:1 (1783–1812), JoMA.

¹⁴ Tämä aineisto on luettu osaksi JoMA:n tuomiokirjoista, osaksi mikrofilmeiltä, minkä vuoksi lähdeviitteet vaihtelevat.

¹⁵ Juankoski, Direktionen, Hb:1, KyKA. UPM Kymmenen Kymin Keskusarkisto on nykyisin Valkeakoskella.

kunnan varhaista rautaruukkikautta on tutkittu varsin niukasti. Varhaisimpia arkistotutkimuksia Juantehtaan rautaruukista on laatinut Suomen ensimmäinen naispuolinen filosofian tohtori Tekla Hultin osana Suomen vuoritoimen historiaansa.¹⁶ Samalta aikakaudelta ovat peräisin alussa mainitun, Koillis-Savossa syntyneen ja Juantehtaalla opintiansä aloittaneen Olli Koistisen kirjoitukset (ks. s. 19–20). Kymiyhtiön ”hovihistorioitsija” Victor Hoving, joka taustaltaan oli viipurilainen kirjakauppias, laati Juantehtaan 200-vuotishistoriikin vuonna 1946.¹⁷ Evert Laineen Suomen vuoritoimen historian pääpaino on autonomian ajalla, mutta se luo katsauksen myös varhaisempiin vaiheisiin, myös Juantehtaan osalta.¹⁸ Pelkästään Juankoskea (”Ruukkia”) analysoi sosiaaliantropologisesta näkökulmasta yhdysvaltalainen Patricia Slade Landers.¹⁹ Juankoskelaislähtöisten Juha Forsbergin ja Ari Kankkusen, silloisen Stromsdalin tilaama 250-vuotishistoria ilmestyi vuonna 1996.²⁰ Viime vuosina ruukin historiaan on paneutunut Vuotjärveltä kotoisin oleva sukututkija Pekka Pitkänen.²¹

1.4 RUUKKIHISTORIAA, TALONPOIKAISLEVOTTOMUUKSIA, KRIMINOLOGIAA, PIENYHTEISÖTUTKIMUSTA

Paitsi pohjoissavolaista paikallishistoriaa Juantehtaan rautaruukin vaiheet ovat osa laajempia historiallisia (pohjoiseurooppalaisia) tapahtumaprosesseja. Syrjäinen savolaisruukki kuului pienenä lenkkinä Ruotsin ”rautavaltion” verkostoon, jota valvoi Tukholman Vuorikollegio. Rauta omalta osaltaan oli taannut Ruotsin valtakunnan nousun suurvallaksi 1600-luvulla, mutta sen taloudellis-yhteiskunnallinen merkitys oli suuri vielä myöhemmilläkin vuosisadoilla. 1700-luvulla rautateollisuuden arvioidaan koskettaneen jopa neljäsosaa koko valtakunnan väestöstä. Kankiraudan vienti vastasi saman vuosisadan kuluessa noin 75 % Ruotsin viennitituloista. Vuonna 1747 perustettu Rautakonttori, *Jernkontoret*, ja siihen kuuluvien ruukinomistajien muodostama *Bruks societeten* ”ruukkivaltiopäivineen” olivat vaikutusvaltaisia toimijoita, jotka edistivät ja tukivat raudanjalostusta.²² Varhaisen teollisuushistorian tutkimus on vilkastunut viimeisten vuosikymmenien kuluessa. Suhteessa myöhäisempään, 1800-luvun lopun ”varsinaiseen” teollistumiseen varhaisemmasta ajanjaksosta ja ilmiöstä on käytetty nimitystä ”protoindustrialismi” tai ”varhaiskapitalistinen teollisuus”. ”Teollistumisen vallankumouksen” (revoluution) sijasta puhutaan mieluummin pitkäkestoisesta, vähittäisestä evolutiivisesta kehityksestä.²³ 1600-luvun rautaruukkeja on Suomessa tutkittu sekä ko-

¹⁶ Historiallisia tietoja Suomen vuoritoimesta Ruotsin vallan aikana. Teollisuushallituksen tiedonantoja XXVI, 1897, s. 198–211. Hultinista esim. Venla Sainion artikkeli *Kansallisbiografia* 4, 2004.

¹⁷ *Strömsdalsbruk – Juantehtas 1746–1946* ruotsiksi ja *Juantehtas 1746–1946* suomeksi. Samana vuonna ilmestyi suomeksi Hovingin muistelmateos *Viipurilainen kertoo...* (suom. Sirkka Rapola).

¹⁸ Evert Laine, *Suomen vuoritoimi 1809–1884 I – III* (1948–1952). Juantehtaasta Laine II 1948, s. 526–546.

¹⁹ Patricia Slade Landers, *In The Shadow of The Factory. Social Change in a Finnish Community* 1976.

²⁰ Juha Forsberg – Ari Kankkunen, *Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi, Juantehtaan historia 1746–1996*.

²¹ Em. Pasasten suku I (2009) lisäksi ks. Pitkäsen kotisivut ”koti.welho.com/ppitkan4/” ”pekkapitkanen.com”.

²² Karlsson 1990, s. 16, 228. Hildebrand 1987, s. 120. *Nordisk familjebok (Uggleupplagan)* 13, 1910, s. 404.

²³ Florén ym. 1993, s. 3–4. Vilkkuna 1994, s. 13.

konaisvaltaisesti osana valtakunnan talouspolitiikkaa että ruukinpatruunoitten näkökulmasta (Kustaa H. J. Vilkkuna) samoin kuin ammattityön muotoutumisen ja työläisten aseman näkökulmasta (Georg Haggrén).²⁴ Eräs Haggrénin suurvalta-ajan ”provinssiruukkeja” koskeva tutkimustulos on havainto hiilenpolttajien proletarisoitumisesta. Nämä toisin kuin vasarasepät ja masuunimestarit eivät onnistuneet varjelemaan ammattitaitoaan. Hiilenpolttotaito levisi maaseudun talonpoikaisväestön keskuuteen, josta ruukinomistajat kykenivät palkkaamaan hiilenpolttajia edullisemmin.²⁵ Ruotsissa ruukkeja ovat tutkineet mm. Bertil Boëthius, Anders Florén, Karl-Gustaf Hildebrand, Per Jonsson ja Per-Arne Karlsson.²⁶ Karlsson on tarkastellut rautateollisuuden ja sääty-yhteiskunnan välisiä suhteita 1700-luvulla ja todennut, miten ruukeille annettuihin oikeuksiin aiemmin passiivisesti sopeutunut rahvas alkoi vuosisadan jälkipuoliskolla toimia aktiivisemmin vuorihallintoa ja ruukinpatruunoita vastaan mm. tilojen verolle ostoissa ja hiilitoimituksissa. Talonpojat liittoutuivat porvaris- ja pappissäätien sekä virkamiehistön kanssa rajoittaen rautateollisuuden laajentumispyrkimyksiä. Kaikki eivät kuitenkaan tässä onnistuneet vaan menettivät maansa, kuten Jonsson osoittaa Hälleforsin ruukin ja metsäsuomalaisten luokkataisteluanalyysissaan.²⁷ Suomen puolen tunnetuin ”hiilisota” lienee Eevert Laineen esittelemä Kauttuan ruukin ja ympäristön talonpoikien yli puolitoista vuosisataa kestänyt konflikti, joka ratkesi vasta 1860-luvulla jälkimmäisten eduksi.²⁸

Ruukinpatruuna vastaan kaskitalonpojat -asetelma kytkeytyy luontevas-ti myös talonpoikaislevottomuuksia selvittävään tutkimustraditioon. Kimmo Katajalan *Suomalainen kapina* on erityisen mielenkiintoinen tässä yhteydessä analysoidessaan 1700-luvun lopun levottomuuksia, jolloin rälssitilojen alustalaiset eri alueilla tavoittelivat pääsyä kruunun verottamiksi talonpojiksi. Pohjoismaisessa ja eurooppalaisessa vertailussa suomalaiselle kapinalle oli Katajalan mukaan tyypillistä sijainti kaukana poliittisista keskuksista. Periferian protesteilla oli kytkentänsä politiikkaan, mutta keskeistä oli arkipäivän toimeentuloon ja maan hallintaan liittyneet kysymykset.²⁹ Talonpojat käyttivät tavoitteidensa saavuttamiseen niin laillisia kuin laittomiakin keinoja. Katajalan jaottelun (1994) mukaan

---

²⁴ Kustaa H. J. Vilkkuna, Valtakunnan eduksi Isänmaan kunniaksi Ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla 1994. Georg Haggrén, Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige, 2001. Ks. myös Kustaa H. J. Vilkkuna, Arkielämää patriarkaalisessa työyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa, 1996.

²⁵ Haggrén 2001, s. 310–314.

²⁶ Boëthius, B., Gruvornas, hyttornas och hamrnas folk. Bergshanteringens arbetare från medeltiden till gustavianska tiden, 1951. Boëthius, B. & Kromnow, A., Jernkontorets historia, del I – III, 1947–1968. Florén, A., Disciplinering och konflikt. Den sociala organiseringen av arbetet: Jäders bruk 1640–1750, 1987. Florén, A. & Rydén, G., Arbete, hushåll och region. Tankar om industrialiseringsprocesser och den svenska järnhanteringen. Uppsala papers in Economic History, 1992, sekä samojen tekijöiden Protoindusti och tidigkapitalism. Mot en ny syn på den svenska järnhanteringen före det industriella genombrottet, HT 1/1992, s. 1–31. Hildebrand, K-G., Svensk järn. Sexton- och sjuttonhundratals, 1987. Jonsson, Per, Finntorparna i Mängen. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö, 1989. Karlsson, P-A., Järnbruken och ståndssamhället. Institutionell och attitydmässig konflikt under Sveriges tidiga industrialisering 1700–1770, 1990.

²⁷ Karlsson 1990, s. 243–259. Jonsson 1989, s. 208–213.

²⁸ Eevert Laine, Kauttuan hiilitaistelu Falckien aikana. HAArk 47, 1940, s. 153–198. Ks. myös Olle Sirénin tutkimukset Koskenkylän ja Pernajan ruukeista, Sirén 1971 ja Sirén 1981, s. 216–225.

²⁹ Katajala 2002, s. 492.

väkivallattoman vastarinnan muotoja ovat mm. passiivinen hidastelu, kärkeilyä pois jättäytyminen, verojen maksusta tai päivätoista kieltäytyminen, valituskirjelmät ylempille tahoille, vastustajan herjaaminen, piiloutuminen metsiin tai karkaaminen. Väkivaltaisen vastarinnan skaala ulottuu yksittäisen virkamiehen tai voudin aggressiivisesta vastustamisesta kylän tai pitäjän talonpoikien kapinaan nousuun ja aina maakuntien rajat ylittävään aseelliseen konfliktiin, talonpoikaissotaan.³⁰ Vastarinta ei ole aina kovin näkyvää. Kaakkoisaasialaisia talonpoikia tutkinut James C. Scott on kiinnittänyt huomiota jokapäiväiseen kätkeytyyn vastarintaan, jollaista on mm. teeskennelty tietämättömyys, väärä myöntövyys, näpistely, kunnianloukkaukset ja murhapoltot.³¹ Lähteiden luonteen vuoksi tämänkaltaisen ilmiön havaitsemisen on vaikeampaa kuin suuren mittaluokan väkivaltaisten yhtenottojen. Varsinkin varhaisempien aikojen osalta törmätään muutenkin ”vaikenevan talonpoijan” ongelmaan. Eliitin näkökannat, puheenvuorot ja perustelut näkyvät vahvemmin lähdeaineistossa kuin luku- ja kirjoitustaidottoman kansan.³²

Henkirikoksen osalta käsillä oleva tutkimus liittyy menneiden aikojen rikollisuutta kartoittavaan historialliseen kriminologiaan/ kriminalistiikkaan, josta näkökulmasta hahmotin tapausta lisensiaatintutkimuksessani.³³ Kriminologia, oppi rikoksen syistä ja rikoksesta yhteiskunnallisena ilmiönä, menneen ajan osalta historiallinen kriminologia, tutkii rikollisuuden vaihteluita, syitä ja seurauksia sekä rangaistuskäytäntöjä. Usein poikkeittieteellistä lähestymistapaa hyödyntävä kriminologia kytkeytyy yhteisöjen ja yksilöitten käyttäytymistä selittäviin psykologisiin, sosiologisiin tai biologisiin teorioihin.³⁴

Keskushallinnon synty uuden ajan alussa toi yksityisen kontrollin rinnalle vahvistuvan julkisen kontrollin. Rikos alettiin nyt nähdä hyökkäyksenä paitsi uhria myös koko yhteiskuntaa vastaan. Oikeusjärjestelmien tehostuminen toi paremmat keinot kontrolloida ja rajoittaa nimenomaan alempien sosiaaliryhmien elämää. Virallinen valvonta tehostui ja rangaistuskäytäntö ankaroitui. Marxilaisesti suuntautuneen tutkimusperinteen edustajat, kuten brittiläiset E. P. Thompson, Eric Hobsbawm, Douglas Hay tai saksalainen Richard van Dülmen, katsovat varhaismodernin Euroopan rikosoikeusjärjestelmän muotoutuneen valtiota johtaneen eliitin käsissä luokkakontrollin välineeksi, jolla kriminalisoitiin köyhät.³⁵ Konsensus-hakuisempaa modernisaationäkemyistä edustavat ne tutkijat, jotka korostavat vuorovaikutteisen ”kommunalismin” merkitystä valtanpitäjien ja ”alempien” kansanluokkien välisissä suhteissa, kuten sveitsiläinen Peter Blickle.³⁶ Ruotsalaisen Eva Österbergin mielestä Pohjoismaiden valtio- ja

³⁰ Katajala 1994, s. 48–49, 135–139.

³¹ Scott 1986, s. 5–9. James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant. Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, 1976.

³² Saman ongelman eräs versio on ”vaikeneva sotilas”; tavallisten rivimiesten muistelmia ei juuri syntynyt vielä 1700-luvun lopulla tai Napoleonin sotienkaan aikana. Kilpinen 2003, s. 175–176.

³³ Forsberg 2009, s. 8–13, 17–27.

³⁴ Keltikangas-Järvinen 1978, s. 17–18. Walsh & Poole 1983, s. 56–59. Laine 1991, s. 36–49. Newburn 2007, s. 4–6. Kivivuori 2008, s. 360–363. Laitinen & Aromaa 2005, s. 10–12.

³⁵ Hay 1988, s. 56–63. van Dülmen 1990, s. 133–137. Rakkolainen 1996, s. 17–18. Koskivirta 2001, s. 31.

³⁶ Blickle 1986, s. 530–535. Kujala 2001, s. 20–21. Katajala 2002, s. 141–142.

oikeuskehitystä kuvaa repressiivistä mahtivaltiota paremmin valtion ja talonpoikaiston keskinäinen riippuvuus, vuorovaikutteisuus, jopa solidaarisuus. Käräjät olivat sosiaalinen arena, jolla eliitti ja kansa kohtasivat ja keskustelivat. Österberg myöntää toki vuorovaikutteisuuden epäsymmetrisyyden, sen, että talonpojat, tilattomasta väestöstä puhumattakaan, olivat lähtökohtaisesti heikommassa asemassa kuin vallasväki.³⁷

Kokonaiskuvan Pohjois-Savon ja Karjalan henkirikollisuudesta ja sen kontrollista Ruotsin ajan viimeisinä vuosikymmeninä (1748–1808) on laatinut Anu Koskivirta.³⁸ Alueen henkirikollisuus oli etenkin Karjalassa raakaa, suunnitelmallista ja varsin paljon perheen sisäistä. Koskivirran mukaan 1700-luvun alkupuolen sotien, miehitysten, sissi- ja terroritoiminnan vaikutus väkivaltarikollisuuteen oli ilmeinen. Rajaseudun epävakaa ja levottomat olot herättivät yhteisössä ”sisäisen vihollisen”, jonka aggressio kohdistui myös omia kohtaan. Väkivaltakierteen imu heikkeni, kun sissisodan vuosista oli kulunut sukupolven verran aikaa. Kuopion kaupungin perustaminen lisäsi levottomuutta Pohjois-Savossa. Koskivirta näkee aikakauden oikeuslaitoksen epäonnistuneen etenkin harkittujen murhien tuomitsemisessa, mikä vei väkivaltarikollisuuden kasvuun. Ulkoisen pelotteen puutteen ja virallisen kontrollin ja repression heikkouden ohella voidaan puhua myös epävirallisen ja henkilökohtaisen moraalien kriisistä, mitä oli lisäämässä sosiaalinen hajaannus, voimakas väestönkasvu ja liikkuvuuden lisääntyminen, etenkin tilattoman väestön osalta.³⁹

Arjen historia, pieniyhteisöhistoria, mikrohistoria, mentaliteettien historia ja psykohistoria ovat osaksi päällekkäisiä, hieman epämääräisesti määriteltävissä olevia tutkimussuuntauksia, jotka viimeisten vuosikymmenien aikana ovat erilaisine painoituksineen rikastuttaneet historiantutkimuksen kenttää lainaamalla metodeja mm. antropologian, maantieteen tai semiotiikan piiristä.⁴⁰ Mikrohistoriallinen (salapoliisin työtä muistuttava) lähestymistapa soveltuu murhan kaltaisen yksittäisen tapahtuman selvittämiseen mutta myös vaikeasti lähteistä erotettavien mentaliteettien havainnointiin.⁴¹ Jacques Le Goffin käyttämä mentaliteetin käsite viittaa jonkin ihmisryhmän yhteisiin, tyypillisiin, usein pitkäkestoisiin piirteisiin.⁴² Psykohistoriaa on usein käytetty individuaalisemmin ns. suurmiesten biografioiden yhteydessä, eräänlaisena retrospektiivisenä psykoanalyysinä.⁴³

---

³⁷ Österberg 1989, s. 73–95. Ks. myös Aalto, Johansson, Sandmo 2000, s. 226–230 sekä Kujala 2001, s. 25–26.

³⁸ Anu Koskivirta, ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä, 2001. Suomen alueittainen vertailu 1790-luvulta Rautelin 1997, s. 176–197.

³⁹ Koskivirta 2001, s. 11–18. Ks. myös Sirén 1996, s. 148–180.

⁴⁰ Katajala 1995, s. 9–27. Knuuttila & Paasi 1995, s. 28–94.

⁴¹ ”Mikrohistorioitsijat tutkivat pieniä yksityiskohtia, he seuraavat johtolankoja, he yrittävät löytää niin vaikeasti nähtävissä olevia asioita, että siihen tarvitaan suurennuslasia”, toteaa Peltonen 1995, s. 3. Matti Peltonen on soveltanut mikrohistoriallista metodia mm. teoksessaan Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka (2008). Henkirikosta koskevia ovat myös Toivo Nygårdin romanien ja alajärveläisen talonväen yhteenottoa 1888 kuvaava tutkimus (2001) sekä Koskivirran analyysi syyntakeettomasta murhaajasta, välskäri Geisessä (2009).

⁴² Knuuttila & Paasi 1995, s. 34–35.

⁴³ Katajala 1995, s. 11–12. Peltonen 1999, s. 18–20.

Englanninkielisellä termillä *"history from below"* tarkoitetaan "tavallisten" ihmisten, pienyhteisöjen, perheiden ja sukujen arkipäivän elämää, jossa myös rikollisuus edustaa erästä ulottuvuutta.⁴⁴ Rikoksen tuottamat lähteet valaisevat myös muita elämänalueita. Maailmalla tunnetuin suuntauksen edustaja lienee ranskalainen annalisti Emmanuel Le Roy Ladurie, jonka tutkimus pyreneläisestä vuoristokylästä perustuu inkvisitiotuomioistuimen kuulustelupöytäkirjoihin 1300-luvulta.⁴⁵ Suomessa pienyhteisöhistoriaa on edustanut mm. Antero Heikkinen Kuhmo-trilogiallaan.⁴⁶ Kiinnostuksen kohteena ovat usein olleet jonkinlaista murroskautta eläneet pienet, perifeeriset kyläyhteisöt, joista on pyritty luomaan totaalinen etnografinen yhteisökuvaus. Arkipäivän ruohonjuuritasoltakin on kytköksensä myös laajoihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin.⁴⁷ Smoolantilaisten pitäjänkokousten tarkastelun kautta Peter Aronsson on luonut pitkän linjan kokonaiskuvan talonpoikaiston vähittäisestä noususta, kunnallisen itsehallinnon kehityksestä ja "ruotsalaisen mallin" juurista.⁴⁸ "Pienestä ihmisestä" kertoo olevansa kiinnostunut myös Skoonen maanomistuslevottomuuksia tutkinut Magnus Olofsson, joka ylempänä mainittujen brittiläisten esikuvien mallin mukaisesti rekonstruoi menneisyyden kerrostumien alle unohtunutta kansankulttuuria.⁴⁹ Oman kontribuutionsa pienyhteisöjen ymmärtämiseen ovat tuoneet perhehistoriat, joista puheena olevaa aluetta ja aikakautta lähellä ovat Kirsi Sirénin ja Elina Wariksen tutkimukset.⁵⁰ 1700-luvulla Itä-Suomessa oltiin siirtymässä suurista sukulaisten muodostamista perheistä kohti läntisissä yhteiskunnissa vallitsevia pieniä perheitä. Toisaalta alueella säilyi kotitalouksiin otettujen kotivävyjen, yhtiömiesten ja ottopoikien kautta syntyneitä sopimuksia keinoitekoisesta sukulaisuudesta. Keskeinen vaikuttava tekijä oli alueen merkittävä elinkeino, kaskenpoltto, joka vaati suurta työvoiman määrää kotitalouksissa. Perheillä ja suvuilla oli omat selviytymisstrategiansa. Sama pätee myös säätyläisperheisiin. Aikakauden Savon säätyläistön elämänpiiriä kansatieteen ja historiallisen antropologian näkökulmasta on tarkastellut Anna-Maria Åström.⁵¹

⁴⁴ Rakkolainen 1996, s. 12. Ks. myös Karonen 2000, s. 55–86. Vrt. Klinge 2006, s. 15 korostaa arjen lisäksi juhlaa.

⁴⁵ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou*. Ranskalainen kylä 1294–1324 (suom. Marja Itkonen–Kaila), 1984. Muita alan klassikkoja mm. Carlo Ginzburg, *Juusto ja madot*. 1500-luvun mylläriin maailmankuva (suom. Aulikki Vuola), 2007, Giovanni Levi, *Aineeton perintö*. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa (suom. Kaisa Kinnunen, Elina Suolahti), 1992. Ks. myös Ginzburgin *Johtolankoja* 1996 (suom. Vuola, esipuhe Peltonen).

⁴⁶ Antero Heikkinen, *Kirveskansan elämää*, 1988, *Kirveskansan murros*, 1997, ja *Kirveskansa ja kansakunta*, 2000. Vielä lähempänä tässä käsiteltävää aihetta, aluetta ja aikaa ovat Antti Lappalaisen teokset (*Nilsin metsärosvojen jäljillä* 2001 sekä *Paavo Ruotsalaisen pojan Juhanan murhaa selvittävä Valat ja valheet* 2003).

⁴⁷ Katajala 1995, s. 14–15.

⁴⁸ Peter Aronsson, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1650–1850*, 1992.

⁴⁹ Magnus Olofsson, *Tullbergsgka rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867–1869*, 2008, tässä s. 19–25.

⁵⁰ Kirsi Sirén, *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*, 1999. Elina Waris, *Yksissä leivissä*. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850, 1999. Ks. myös Kari-Matti Piilahti, *Aineellista ja aineetonta turvaa*. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750, 2007.

⁵¹ Anna-Maria Åström, *Sockenboarne. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*, 1993. Åströmin artikeli aiheesta myös teoksessa *Manaajista maalaisaateliin* 1995, s. 208–235.

Säätyläissukuverkostojen merkitystä ja "sivistystehtävää" kuvaa Matti Klingen sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen teos *Iisalmen ruhtinaskunta*, missä henkilöbiografioiden avulla johdatellaan laajempiin analyysiin "modernisuuden" ja individualisoitumisen prosesseista sivistyskeskuksista kohti syrjäseutuja.⁵² Kannattaa huomata, että myös "tavallisten sukujen" sukututkimus on pienyhteisötutkimusta.⁵³ Perheiden tasalta tarkasteltuna Juantehtaan historia voidaan nähdä säätyläis-, työläis- ja talonpoikaissukujen vuorovaikutuksen historiana.

Juantehtaan ruukkidomeeni oli osa maakunnan kattavaa säätyläisten herraskartanoverkostoa, joskaan ruukki ei ollut normaali, pelkästään maataloutta harjoittava kartano. Ruukinpatruunan alustalaisina ahersi kymmeniä talonpoikais-, torppari- ja ruukkilaisperheitä, joiden oli omissa perhestrategioissaan otettava huomioon ruukin vaatimukset. Paitsi "tavallinen talous" ja "rajallisen hyvän" tavoittelu myös oikeudenmukaisuutta ja vastavuoroisuutta painottanut "moraalitalous" ohjasi näitä suhteita. Kuvitteellisen rajallisen hyvän käsitteellä (*image of limited good*) on amerikkalainen antropologi George M. Foster tarkoittanut sitä, että perinteisissä (kuten talonpoikais)yhteisöissä käsitetään jaettavissa olevat resurssit, myös tunteet, terveys ja kunnia eräänlaisena nollasummapelinä siten, että yhden hyötyessä toinen kärsii.⁵⁴ Fosterin ajatusta on kritisoitu esim. talonpoikaisyhteisön pitämisestä liian suljettuna ja staattisena kokonaisuutena tai tunteiden ja materiaalistien resurssien rinnastamisesta.⁵⁵ Tässä käsiteltävässä yhteydessä, Juantehtaan ruukin ja ympäristön rahvaan kamppailussa varsinkin konkreettisista luonnonresursseista, rajallisen hyvän käsitettä voinee kuitenkin käyttökelpoisesti soveltaa.

Taloustieteen inspiroimaa moraalisen talousopin (*moral economy*) käsitettä ovat puolestaan käyttäneet mm. edellä mainitut Scott ja Thompson. He viittaavat siihen, että tietyn rajan ylittävä ihmisten toimeentulon hyväksikäyttö koetaan yleensä moraalittomana ja se synnyttää erilaisia niskuroinnin tai vastarinnan muotoja. Vallanpitäjät ja alamaiset testaavat kaiken aikaa sopivaisuuden rajoja nähdäkseen, kuinka paljon hyötyä he voivat ulosmitata itselleen ja missä sallittu käytös muuttuu tottelemattomuudeksi tai vääryydeksi.⁵⁶ Ruukinpatruunan ja ympäröivän seudun talonpoikien elämänehtoja puntarottaessa liikutaan siten monentasoisissa sosiaali-, talous-, jopa ekohistoriallisissa⁵⁷ kysymyksenasetteluissa. Taistelu statuksesta, leivästä ja luonnonvaroista (*prestige and property*)⁵⁸ oli käynnissä täälläkin, tuolloinkin.

⁵² Matti Klinge, *Iisalmen ruhtinaskunta*. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa, 2006. Yksittäisen teollisuussuvun ja henkilön biografia, joka koskettaa Juantehtasta, on Ingegerd Lundén Cronströmin *Sin lyckas smeder*. En krönika om släkten Westerlund från Odensvi, 1957.

⁵³ Alueen suvuista mm. Pentikäisten Sukukirja 1 (1997), Väätäiset (1999), Leskiset I (2000), Pohjois-Savon Heikkiset (2007) sekä Pasasten suku I (2009). Eipä unohdeta myöskään "Parvijaisia", Parviaisten suku 1 (2000), 2 (2005) ja 3 (2011). Varhaisempaa kerrostumaa edustavat Väänästen sukupuun numerot 1940-luvulta alkaen sekä Pietari Väänäsen runot (toim. Jorma Väänänen 1964) ja kaikkein tuoreinta Säyneisen Kettusia osat 1 ja 2 (2014).

⁵⁴ Foster 1965, s. 293–315. Aronsson 1992, s. 307.

⁵⁵ Nordström 1988, s. 84–87.

⁵⁶ Thompson 1996, s. 98. Scott 1976, s. 3. Kujala 2001, s. 16–18.

⁵⁷ Ismo Björn, *Kaikki irti metsästä*. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000, 1999.

⁵⁸ Stone 1967, s. 108. Johansson 2002, s. 54.

1.5 SELITTÄMISEN MALLEJA JA RIITTOJEN RAKENTEITA

Tutkimuksen pääasiallinen lähdeaineisto muodostuu käräjäpöytäkirjoista. Tuomioistuimet ovat yleensä olleet kiinnostuneempia siitä, *mitä* on tapahtunut kuin *miksi* jotain on tapahtunut. Mikäli tapahtuneeksi todetun teon on katsottu täyttävän rikoksen tunnusmerkit, on oikeuden tehtävänä langettaa teosta rangaistus. Historiantutkija ei toimi tuomarina, vaikka oikeuden pöytäkirjoja lukeekin. Sen lisäksi että tutkija rekonstruoi tapahtumien kulun esittäen sen usein narraation muodossa, hän tavoittelee myös ymmärrystä menneisyyden toimijoiden motiiveista ja intentioista, yrittää selittää ja tulkita tapahtunutta.

Käräjäpöytäkirjat, enempää kuin mitkään muutkaan lähteet eivät suoranaisesti ja puhtaasti kerro todellisuutta, vaikka todistajan vala sellaiseen velvoittaisikin. Kuten Kimmo Katajala on todennut, tuomiokirja-aineisto kertoo kertojan suhteesta tutkittaviin tapahtumiin pikemmin kuin siitä, mitä todella tapahtui.⁵⁹ Antero Heikkisen luonnehdinnan mukaan oikeuskäsittely voidaan ymmärtää eräänlaiseksi draamaksi, joka tulkitsee yhteisön kasvopiirteitä. Ohjaajana on tuomari, kuorona lautakunta, näyttelijöinä kantajat ja vastaajat sekä heidän mahdolliset valtuutettunsa ja katsojina käräjäläisö.⁶⁰ Draamaan viittaa myös Eva Österbergin käyttämä nimitys oikeusistunnosta ”vallan teatterina”, jolla hän tarkoittaa valtiiovallan halua demonstroida tuomiovallan kautta mahtiaan alamaistensa yli.⁶¹

Rikollisuus ja oikeudenhoito olivat sukuyhteiskunnassa osa paikallisia sosiaalisia suhteita. Oikeuden tarkoituksena oli sovinnon rakentaminen uhrin ja rikoksentekijän sukujen välille. Näin ehkäistiin verikoston kierteeseen ajautuminen. Myös henkirikokset olivat korvattavissa rahan avulla. Väkivalta on nähty ”normaalina” osana sukukeskeisen yhteiskunnan elämää, hyväksyttävänä tapana ratkaista erimielisyyksiä. Amerikkalainen oikeussosiologi Donald Black näkee useissa väkivaltarikoksissa, myös myöhemmissä vahvan valtion oloissa, tekijän moraalisesti motivoitua pyrkimystä kontrolloida lähiympäristöönsä oma-apu-tyyppisillä rikoksilla (*self-help*). Rikollinen teko voidaan nähdä ”vastavuoroisena vaihtona” tai ”rankaisevan kontrollin yksityisenä ilmauksena” tilanteissa, joissa oikeussuojat on heikko ja rikollinen kokee tekonsa moraalisesti oikeutetuksi.⁶²

Kolmannen kontrollin kehän epävirallisen ja virallisen kontrollin rinnalle tuo saksalaisen sosiologin Norbert Eliaksen sivilisaatioteoria. Tämän ajattelutavan mukaan ihmisten kyky hillitä sisäisiä impulsejaan on ajan mittaan vahvistunut. Yksilön itsekontrolli, väkivallan välttäminen ja tapojen hienostuminen on levinnyt vähitellen etenevänä prosessina keskuksista periferioihin, hovipiireistä ja yhteiskunnan yläportailta aina tavalliseen rahvaaseen saakka. Kysymyksessä on henkinen muutos (psykogenesis), jonka taustalla ovat yhteiskunnalliset muutokset (sosiogenesis). Kun valtio monopolisoi väkivallan käytön ja pakotti alamaisten-

⁵⁹ Katajala 1994, s. 64–65. Koskivirta 2001, s. 25.

⁶⁰ Heikkinen 1997, s. 106–120. Ks. myös Heikkinen 1996, s. 68–85.

⁶¹ Österberg & Sandmo 2000, s. 11–12.

⁶² Spierenburg 1984, s. 2. Black 1983, s. 34–45. Koskivirta 2001, s. 320. Linstedt Cronberg & Österberg 2004, s. 7–15.

sa luopumaan siitä, oli ihmisten opittava sisäisesti kontrolloimaan käyttäytymistään ja hillitsemään aggressioitaan. Muussa tapauksessa valtiolliset instituutiot rankaisivat heitä. Sivilisaatioteorian mukaan ihmisluonto on siis uudelle ajalle tultaessa muuttunut merkittäväällä tavalla.⁶³ Suomen oloissa viimeksi mainittua ajatusta kannatti Pentti Renvall, joka käytti rikos- ja oikeusanalyysia 1500-luvun ihmisen psyykkisen rakenteen selvittämiseen. Viime aikoina on Olli Matikainen saman tutkimusperinteen pohjalta korostanut maailmankuvaan liittyvien seikkojen merkitystä rikollisuuden selittämisessä.⁶⁴ Hollantilaisen Pieter Spierenburgin modernisaatiomallissa väkivalta- ja henkirikosten motivaatiotaustan esitetään muuttuneen pitkällä aikavälillä ritualistisesta rationaaliseen suuntaan sekä samalla tekijän persoonallisuuden impulsiivisesta välineelliseen suuntaan.⁶⁵

Laajasti käytetty selittäjä rikollisuudelle on taloudellis-sosiaalinen malli. Sosiaalisen paineteorian sekä niin sanotun frustraatio-aggressio -mallin kehittivät alun perin Yhdysvaltain kaupunkirikollisuutta selittämään sosiologit Clifford Shaw, Robert Merton ja John Dollard. Etenkin suurten tuloerojen olosuhteissa rikollisuutta ja väkivaltaa motivoi tilanne, jossa elintason nostamisen tai ylläpitämisen toiveissa tai muissa tärkeiksi koetuissa tavoitteissa on petytty eikä tilanteesta nähdä muuta ulospäisyä kuin väkivaltainen ratkaisu.⁶⁶ Rikollisuuden syitä ja vaihteluita voidaan selittää monilla muuttujilla. Tällaisia ovat palkat, ruoan hinta, sodat, kadot, lamat, työllisyys, teollistumisen aste, mutta myös sosiaaliset tavat, yhteiskunnallinen kerrostuneisuus ja mikrososiaaliset suhteet samoin kuin demografiset muuttujat syntyneisyys, kuolleisuus ja muuttoliike. Kasvavan vaurauden aikana rikollisuuden on nähty yleensä vähentyneen ja vastaavasti huonoina aikoina lisääntyneen. Väestön voimakas kasvu ja sen entistä suurempi liikkuvuus ovat myös lisänneet kokonaisrikollisuuden määrää.⁶⁷

Rikollisuutta on selitetty myös "rajaseudun" käsitteellä. Syrjäisillä tai sodan uhan alla elävillä seuduilla, rikkonaisen menneisyyden rasittamana väkivaltaisen käyttäytymisen on nähty periytyvän väestön keskuudessa. Raja-alueille tyypillisiä ovat usein myös vakiintumattomat yhteiskuntasuhteet ja hallinnon heikkous, mikä nekin tarjoavat tilaa rikollisuudelle ja omankädenoikeudelle. Heikki Ylikangas on esittänyt suomalaisen väkivaltarikollisuuden erääksi kasvupohjaksi – paitsi taloudellis-sosiaalisia tekijöitä – asutusoloista johtuvaa juroa ja epäsosiaalista kansanluonnetta. Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkareitten taustavoimina Ylikangas näkee maakunnan vaurauden, tasapäisyyden, menestyspaineet ja tavoitekadon.⁶⁸

Tuoreimpia kriminologisen tutkimuksen suomalaisia yhteenvetoja on Janne Kivivuoren *Rikollisuuden syyt* (2008). Kivivuori jaottelee kriminologian teorit kahdeksaan selitysmalliin. 1. Evoluutiokriminologian mukaan niin moraalitunteemme kuin myös rikoskäyttäytymisemme ovat muovautuneet kymmenientu-

⁶³ Sironen 1993, s. 65–86. Ylikangas 1999, s. 21–22. Newburn 2009, s. 531–532.

⁶⁴ Renvall 1949, s. 10–11. Matikainen 2000, s. 10. Matikainen 2002, s. 190–193.

⁶⁵ Spierenburg 1996, s. 70–71. Spierenburg 1994, s. 703–708. Spierenburg 1999, s. 113. Ks. myös Liliequist 1999, s. 174–207.

⁶⁶ Koskivirta 2001, s. 30. Kivivuori 2008, s. 137–141. Newburn 2009, s. 174–179, 188–196.

⁶⁷ Rakkolainen 1996, s. 20.

⁶⁸ Koskivirta 2001, s. 226–235. Keskisarja 2008, s. 208–209. Ylikangas 1974, s. 211–215, Ylikangas 1976, s. 290, Ylikangas 1993, s. 270–278.

hansien vuosien luonnonvalinnan seurauksena. 2. Valikoitumisnäkökulmasta näyttää siltä, että on olemassa lähtökohtaisesti muita rikosalttiimpia ihmisiä, jotka usein jo varhain valikoituvat ja kiinnittyvät rikolliselle uralle. 3. Paineteoria selittää eriarvoisuuden luovan turhautumista, mikä purkautuu ”varaventiilien” kuten rikollisuuden kautta. 4. Kontrolliteorian mukaan ihminen irtautuu rikolliseen toimintaan ilman virallisen, epävirallisen tai itsekontrollin ohjaksia. 5. Oppimisteoria esittää ihmisen luontaisen matkimiskyvyn ja ryhmäpaineen tuottavan rikollisuutta otollisissa olosuhteissa. 6. Leimaamisteorian mukaan poikkeavuudet ja viime kädessä rikollisuuskin ovat pelkästään sosiaalisia konstruktioita. 7. Konfliktiteoria korostaa rikosalttiuden nojaavan ihmisen haluun ratkaista ongelmia ja korjata vääryyksiä harjoittamalla sosiaalista kontrollia rikoksen avulla. 8. Rutiinitoimintojen teoria toteaa vain, että rikollisuutta esiintyy siellä, missä motivoitunut tekijä kohtaa sopivan kohteen tai uhrin valvomattomissa oloissa.⁶⁹ Rikoskäyttäytymisen selittäjät eivät ole toisiaan poissulkevia vaan täydentäviä. Yhdellä ja samalla teolla voi olla monia motiiveja, vaikuttavia voimia ja selittäviä tekijöitä, eikä tekijä välttämättä tiedosta kaikkia toimintaansa vaikuttavia syitä.⁷⁰

Johtaja Ekholmin murhalla oli useiden vuosikymmenien kuluessa kehittynyt taustansa. Lyhyemmän keston perspektiivistä katsottuna tapahtuma kytkeytyi myös Suomen sotaan 1808–1809. Sodan ja (erityisesti väkivalta)rikollisuuden välistä vaikutussuhdetta on selittänyt ja jaotellut Dane Archerin ja Rosemary Gartnerin pohjalta Kenneth Johansson seuraavasti. 1. Sosiaalisen solidaarisuuden malli (*social solidarity model*) esittää, että sota ulkoisena uhkana vahvistaa yhteisön lain ja oikeuden kunnioitusta ja vain hyvin rajallinen joukko ihmisiä syyllistyy rikoksiin sota-aikana. 2. Sosiaalisen hajoamisen mallissa (*social disorganisation model*) päinvastoin väitetään, että kaikki sodat rapauttavat lain kunnioitusta, mutta etenkin valloitetussa maassa ja hävinneen osapuolen keskuudessa. 3. Taloudellisten tekijöiden malli (*economic factors model*) taas viittaa siihen, miten sota aiheuttaa pulaa elintarvikkeista ja muista hyödykkeistä, ajaa konfliktitilanteisiin ja hämärtää laillisen ja laittoman rajaa. 4. Katarsis-mallin (*catharsis model*) mukaan yksityinen väkivalta korvautuu sodassa virallisella hyväksytyllä väkivallalla ja ”puhdistaa” raakaa väkivaltaa kokeneet ihmiset siten, että sodan jälkeen heidän väkivaltarikollisuutensa yleensä vähenee. Edelliselle vastakkainen 5. ”väkivaltainen veteraani -malli” (*violent veteran model*) selittää sodanaikaiset ja -jälkeiset väkivallanteot sillä, että sodassa opittuja väkivaltaisia käyttäytymismalleja ei pystytä ”oppimaan pois” siviilielämässä ja rauhan tultua. 6. ”Artefakti-malli” (*artifacts model*) puolestaan asettaa rikollisuuden yhteyteen kulttuurin, uskonnon, demografisten seikkojen ja sosiaalisten olosuhteiden kanssa; sota sinänsä ei selitä mitään yleistä lainomaisuutta. 7. Väkivallan legitimointi -malli (*legitimation of violence model*) taas katsoo sodan oikeuttavan ja kasvattavan väkivallan käyttöä kaikissa muodoissaan. Se, että sota on legitimiä ja hyväksyttyä väkivaltaa, haittaa mahdollisuuksia kontrolloida yksityistä

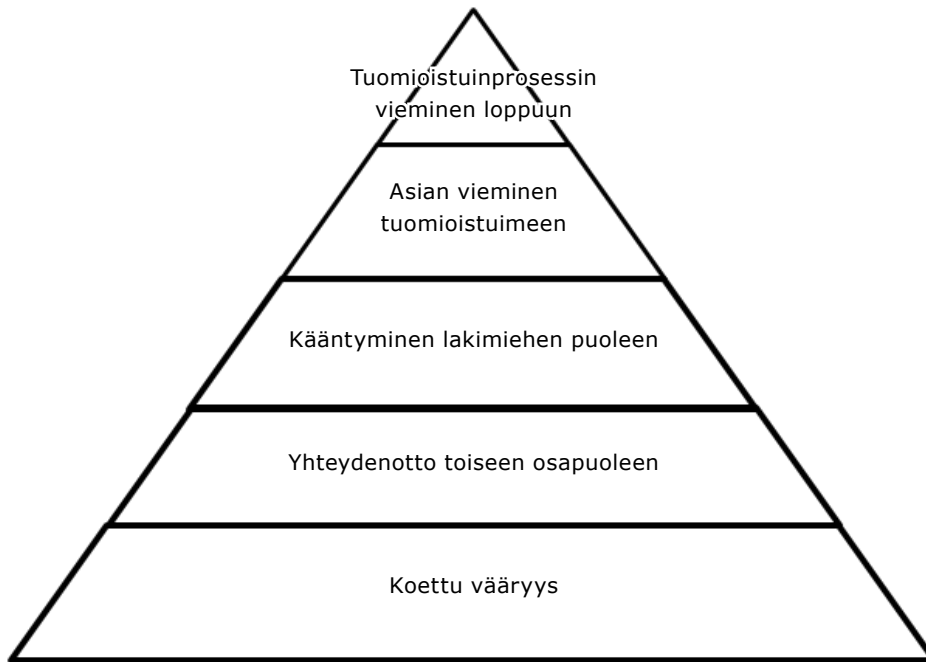
⁶⁹ Kivivuori 2008, s. 360–363.

⁷⁰ Katajala 2002, s. 20. Kivivuori 2008, s. 19–21, 363–364.

väkivaltaa. Johanssonin oma havainto on se, että siviileihin sodissa kohdistettu väkivalta on ennen kaikkea 8. väkivaltaa naisia kohtaan.⁷¹

Kaikki konfliktit tai riidat eivät suinkaan johda väkivaltaiseen ratkaisuun. Konflikteja ja niiden sovittelua tutkinut Kaijus Ervasti on riitapyramidin (kuvio 1) käsitteellä havainnollistanut prosessin syntyä, kulkua ja vaihtoehtoja.

Kuvio 1. Riitapyramidi. Piirros Ervastin 2005, s. 5 mukaan. Ongelma muuttuu riidaksi ja riita oikeusriidaksi.

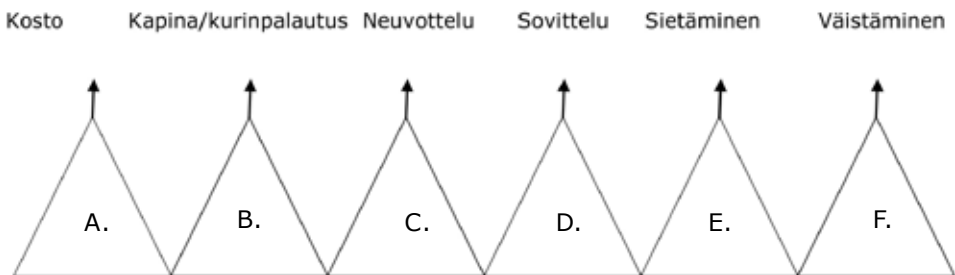
Ervastin terminologiassa *erimielisyyksiä ja ristiriitoja kahden tai useamman osapuolen välillä on kuvattu sanalla konflikti*. Konflikteja on monentasoisia ja monenlaisia, kuten rakenteellisia, intressi- ja arvokonflikteja. Termillä *riita* on puolestaan yleensä viitattu *juridisoituihin (siviili)konflikteihin, joista on leikattu pois oikeudellisesti epärelevantit seikat*. Riidat eivät ole mitään selkeitä tapahtumia kuten syntymät ja kuolemat vaan muistuttavat enemmänkin sairauden tai ystävyyden kaltaisia sosiaalisia konstruktioita. Riidat kasvavat erilaisista inhimillisistä kokemuksista, jotka saatetaan mieltää vääräyksiksi. Vain osa konflikteista muuntuu juridisiksi riidoiksi ja vain osa viedään tuomioistuimiin ja käy läpi täysimittaisen oikeusprosessin.⁷² Kuviossa pyramidin ulkopuolella olevat muut toimintatavat viittaavat joko sovitteluun tai riidan väkivaltaiseen ratkaisuun.

⁷¹ Johansson 1997, s. 202–204. Johansson 2002, s. 47–72. Vrt. Turunen 2005, s. 255–260.

⁷² Ervasti 2005, s. 2–5.

”Conflict is a major product of every organization”, toteaa ylempänä mainittu amerikkalainen Donald Black.⁷³ Eräs mahdollinen lähestymistapa riitoihin on hänen kehittämänsä ”puhdas sosiologia” (*pure sociology*), joka psykologiasta, teleologiasta ja antroposentrisestä persoonaan keskittymisestä puhdistettuna pyrkii esiintymään tieteellisempänä kuin perinteinen sosiologia. Black hylkää turhana toimijoiden motiivien ja intentioiden pohdiskelun ja tutkii kohdettaan, sosiaalista todellisuutta tai sosiaalista avaruutta, johon pätevät tietyt ennustettavissa, testattavissa ja yleistettävissä olevat lainalaisuudet. Sosiaalisella elämällä, kuten myös konflikteilla, on sosiaalisessa avaruudessa oma geometriansa, sijaintinsa ja suuntansa. Henkilö, yhteisö tai ryhmä ei selitä mitään, konfliktin rakenne selittää kaiken.⁷⁴

Konflikteja ja konfliktien ratkaisuja analysoidessaan Black on kehittänyt jonkinlaisen kaaviojärjestelmän, johon hän yhteistyössä M. P. Baumgartnerin kanssa on lainannut terminologiaa biobotaniikan tai geomorfologian sanastosta.⁷⁵ Olen havainnollistanut myös nämä pyramidien muodossa (kuvio 2). Ajatuksena on se, että tietyntyyppiset yhteisöt tuottavat tietyntyyppisiä konfliktinratkaisumalleja. Siten esim. perinteisissä heimoyhteisöissä tai moderneissa slummeissa syntyy herkästi (veri)koston kierteitä. Repressiivisen kurin(palautuksen) tai kapinoinnin kasvualustaa puolestaan ovat herra – orja-tyyppiset suhteet. Väistämistä esiintyy Blackin mukaan mm. kaskeapolttavissa yhteisöissä, mustalaisten parissa, modernien kuluttajien sekä lähiöasukkaiden keskuudessa.⁷⁶

Kuvio 2. Konfliktinratkaisumallit. Black 1996/1998 luokittelee koston ja kapinan/kurinpalautuksen samaan ”oman-avun” kategoriaan. Tässä olen erottanut ne eri pyramideiksi (A ja B).

⁷³ Black 1998, xviii.

⁷⁴ Black 1998, xviii–xxi.

⁷⁵ Black 1996, s. 55.

⁷⁶ Black 1998, s. 74–94, Black 1996, s. 55–85.

- A. stabiili agglomeraatio (jolle on tyypillistä tasa-arvoisuus, sosiaalinen etäisyys, liikkumattomuus, toiminnallinen itsenäisyys, järjestäytyminen) johtaa koston (vengeance)
- B. parasiittinen hierarkia (jolle on tyypillistä epätasa-arvo, vertikaalinen segmentoituminen, sosiaalinen etäisyys, toiminnallinen yhteys, liikkumattomuus) johtaa kuriin/kapinaan (*discipline/revolt*)
- C. sotkuinen verkosto (jolle on tyypillistä tasa-arvoisuus, poikittaiset yhteydet, järjestäytyminen, homogeenisyys, lähestyttävyyys) johtaa neuvotteluun (*negotiation*)
- D. kolmiomainen hierarkia (jolle on tyypillistä epätasa-arvo, suhteellinen etäisyys, tasakylkinen kolmiomaisuus, heterogeenisyys, epäsymmetrinen järjestäytyminen) johtaa sovittelun (*settlement*)
- E. joko hyvin tiivis tai hyvin löysä yhteisö (jolle on tyypillistä sosiaalinen alemmuus, intiimisyys, kulttuurinen läheisyys, urbaani ympäristö, jossa heterogeenisiä muukalaisia, sosiaalista fragmentoitumista, yksilöllistymistä ja jatkuvaa muutosta) johtaa sietämiseen (*toleration*)
- F. instabiili aggregaatio (jolle on tyypillistä hierarkioiden poissaolo, sosiaalinen epävakaisuus, sosiaalinen fragmentaatio, toiminnallinen itsenäisyys, yksilöllistyminen) johtaa väistämiseen (*avoidance*)

Thomas J. Scheff on arvostellut Blackin ”puhdasta sosiologiaa” mm. yksilön ignoroinnista ja katsonut ”puristisen” pyrkimyksen olevan vastakkainen kannattamalleen moni- ja poikkitieteelliselle lähestymistavalle.⁷⁷ Blackin järjestelmää voi kritisoida myös rigoristisesta determinismistä. Elävä elämä tai historiallinen todellisuus on usein hankalasti luokiteltavissa, lokeroitavissa ja mitattavissa. Käytän riitapyramideja tutkimuksessani jonkinlaisena löyhänä taustaselitysmallina, toimintastrategioiden vaihtoehtovalikkona. En pidä kuitenkaan mielekkäänä asetella tämän tutkimuksen henkilöitä tarkasti mitattaville paikoilleen ”riitakoordinaatistoon”. Käytän kuitenkin joukko-opin mukaisia laatikkokuvioita.

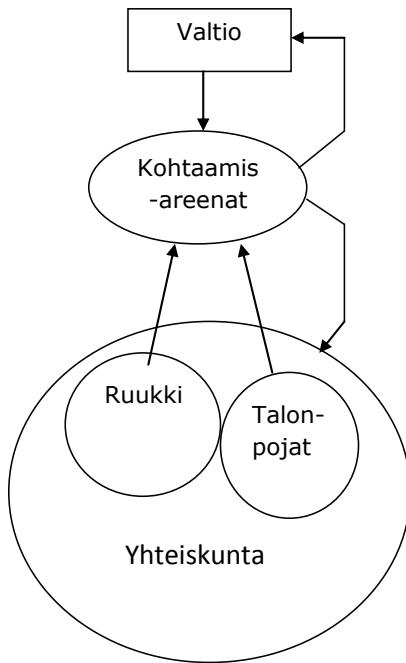
Pyrkimyksessään puhdistaa selittäminen kaikesta psykologiasta, teleologiasta ja persoonasta Blackin lähestymistapa edustaa tässä suhteessa toista ääripäätä kuin esim. Kustaa H. J. Vilkun *Neljä ruumista* -teoksessaan soveltama metodi. Rikoksen ja oikeuden kulttuurihistoriaa kirjoittaessaan Vilkuna *ymmärtää menneisyyden nykyisyyttä ja menneisyyden menneisyyttä sellaisena kuin menneisyyden ihminen sen ymmärsi*.⁷⁸ Dialogin käyttö metodina ja esitystapana samoin kuin preesens-aikamuodon käyttö rikkovat perinteisiä esityskonventioita. Hermeneuttinen ja eläytyvä ote johdattaa näkemään ja kokemaan menneisyyttä kuvattavien henkilöiden silmin.⁷⁹ Vaikka historian henkilöiden tunnetilojen, motiivien ja pyrkimysten arvailussa on omat riskinsä ja sudenkuoppansa, yritän selittää tutkimuksen kohteitten toimintaa myös yksilötasolla, joskaan en niin pitkälle menevällä eläytyvällä hermeneutiikalla kuin Vilkuna.

⁷⁷ Scheff, Thomas 2003, *Contemporary Sociology*, Vol. 32, No. 4 (Jul., 2003) s. 544–545. Freely Accessible Version – JSTOR Version, Stable URL. Ks. myös wikipedia-artikkelit Donald Black ja Pure sociology.

⁷⁸ Vilkuna 2009, s. 309.

⁷⁹ Vilkuna 2009, s. 304–324. Korpiolan kritiikki 2010, s. 121–124.

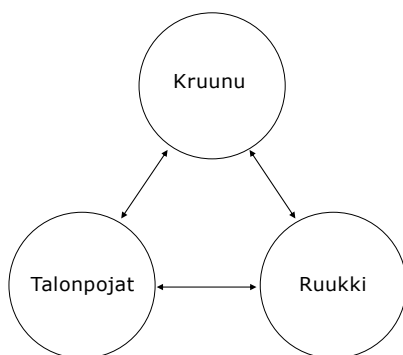
Rikosten ja riitojen tutkiminen linkittyy kysymykseen keskushallinnon ja paikallisyhteisön välisistä suhteista, jota 1700-luvun pohjoismaiden osalta on hahmottanut mm. Harald Gustafsson. Etenkin aikakauden Ruotsia kuvaa Gustafssonin mielestä parhaiten vuorovaikutusmalli, jossa eri intressiryhmille oli tarjolla väyliä tuoda esille näkemyksiään suhteessa toisiinsa ja valtioon (kuvio 3). Alamaisten asennoitumista voi luonnehtia osallistuvaksi (*participant*) pikemmin kuin alistuvaksi (*subordinate*) tai ”nurkkakuntaiseksi” (*parochial*). Kontrollimekanismiensa, kohtaamisfoorumeidensa ja vaikuttamisen väyliensä ansiosta Ruotsin hallinnon taso oli suhteellisen tehokas ja valtion legitimitettiin korkealla.⁸⁰ Tutkittavassa tapauksessa asetelma pelkistyy ruukin, rahvaan ja kruunun kolmiodraamaksi (kuvio 4). Kruunu keräsi veroja talonpojilta ja tarjosi vastikkeeksi mm. hallinnon, oikeuslaitoksen ja sotaväen ”palvelut”. Samalla se ulotti kontrolliaan valtakunnan syrjäseuduille saakka. Ruukit maksoivat periaatteessa myös veroa tuottamastaan raudasta (tosin Juantehtas oli tästä vapautettu aina vuoteen 1830).⁸¹ Yleisesti ottaen kruunu tuki rautateollisuutta, seuraavassa luvussa kuvatulla tavalla. Tämä mahdollisti sen, että ruukinpatruuna, joka omalla tavallaan myös edusti esivaltaa, sai mahdollisuuden nousta eräänlaiseksi paikallistason ”pikkukuninkaaksi” suhteessa vaikutuspiirinsä rahvaaseen.

Kuvio 3. Keskushallinnon ja paikallisyhteisön vuorovaikutus. Valtion ja eri intressipiirien (tässä ruukin ja talonpoikien) suhteet Gustafssonin 1994, s. 19 kuvion 2.D. pohjalta. Keskushallinnon ja paikallisyhteisöjen kohtaamisareenoita olivat valtiopäivät, pitäjänkokoukset ja alioikeudet, kuten Juantehtaan tapauksessa väli- ja vuorikäräjät. Ruukki ja talonpojat olivat tietenkin vuorovaikutuksessa paikallistasolla keskenään muutenkin, samoin molemmilla voi ajatella olleen omat epäviralliset väylänsä vallanpitäjiin.

⁸⁰ Gustafsson 1994, s. 157–166 ja 2004, s. 16–31. Esivallan ja rahvaan kohtaamisesta ks. myös Koskivirta 2007, s. 150–177. Mats Berglundin hahmottaman kuvion mukaan tuomioistuimilla, papeilla ja valtiopäivillä oli tärkeä välittäjänroolinsa kansan ja viranomaisten välissä, joskin ne samalla olivat vallanpitäjien edustajia. Berglund 2009, s. 49–51.

⁸¹ Laine 1948, s. 532.

Kuvio 4. Kruunun, ruukin ja talonpoikien kolmiodraama. Kruunu keräsi veroja talonpojilta ja järjesti vastikkeeksi mm. hallinnon, oikeuslaitoksen ja sotaväen. Ruukit maksoivat periaatteessa myös vasaraveroa mutta Juantehdas oli tästä vapautettu tutkimusjakson aikana. Kruunu tuki rautateollisuutta mm. antamalla ruukeille etuoikeuden kruununtilojen verolunastuksiin ja muuttamalla talonpoikien veroja hiili- ym. suorituksiksi ruukille.

1.6 OIKEUDENHOIDOSTA SEKÄ MAATA, METSÄÄ JA RAUTARUUKKEJA KOSKEVASTA LAINSÄÄDÄNNÖSTÄ

Cusa Pruukit ja wuortentyöt nyt owat, eli ylös otetuxi tulewat, ei mahda cucan huhtaa polttaa sen paickacunnan sisällä cuin Cuningas kieldä, ei myös yhteisyxisä, sadan talarin sacon haastolla. (Ruotsin valtakunnan laki 1734, Rakennuskaari 14:5.)

Ruukkiihteisöä koskenut lainsäädäntö toimi kolmella tasolla. Ensinnäkin valtakunnan yleinen laki vuodelta 1734 (ilmestyi suomeksi 1759) määritteli yleislainjat.⁸² Toisekseen eräät seikat, kuten maanluontoon ja tilojen perinnöksi ostoon eli verolunastukseen liittyvät asiat oli säädetty kuninkaallisilla kirjeillä ja vastaavilla säädöksillä. Kolmanneksi oli olemassa erityinen vuorilainsäädäntö, joka koski nimenomaan ruukkien toimintaa.⁸³

Ruukkilaisetkin kävivät yleensä normaaliin tapaan hakemassa oikeutta riita- ja rikosasioissaan kihlakunnan käräjillä. Kihlakunnan toimialueena oli tuomiokunta, joka jakautui 2–4 kärjäkuntaan. Vuonna 1796 Pien- eli Vähän-Savon tuomiokunta jaettiin kahtia, jonka jälkeen Kuopion ja Iisalmen pitäjäien kärjäkunnat kuuluivat Pien-Savon yliseen tuomiokuntaan.⁸⁴ Kuopion kärjäkunnan tavalliset syys- ja talvikäräjät pidettiin yleensä Kuopiossa, mutta ns. välikäräjiä istuttiin tarpeen mukaan muuallakin, myös Juantehtaalla. Oikeusprosessit jatkuivat usein ylemmissä oikeusistuimissa laamanninoikeudessa ja hovioikeudessa, riita-asioissa vedon, rikosasioissa valituksen kautta. Karjalan laamanninoikeus piti istuntonsa Kuopiossa,

⁸² Ruotzin Waldacunnan Laki 1734 laki digitaalisesti Agricola-projektin www-versiona.

⁸³ Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutiöner Angående Justitien och Hushållningen wid Bergwerken och Bruken 1–2, 1786, 1797. Hildebrand 1987, s. 111–120.

⁸⁴ Holmberg 1959, s. 96.

hovioikeus sen sijaan oli kaukana Turussa, kunnes Kustaa III perusti vuonna 1775 uuden hovioikeuden Vaasaan, jonka toimipiiriin Itä-Suomikin tuli kuulumaan.⁸⁵ Tukholmassa istui kuninkaan tuomiovallan käyttäjänä valtaneuvoston oikeusrevisio, jonka tilalle Kustaa III perusti vuonna 1789 Korkeimman oikeuden. Venäjän vallan alkaessa 1809 ja oman keskushallinnon muotoutuessa sai hallituskonseljin eli Senaatin oikeusosasto keisarin nimissä ylimmän tuomiovallan itselleen.⁸⁶

Vuorioikeus muodosti rinnakkaisen oikeusjärjestelmän. Suomi oli oma vuorimestariipiirinsä, jolla oli Savossa vain yksi kohde: Juantehdas, jota Turussa asuva vuorimestari kävi silloin tällöin tarpeen mukaan tarkastamassa ja samalla istumassa (ylimääräisiä) vuorikäräjiä. Vuorikäräjillä käsiteltiin nimenomaan ruukki-toimintaa koskevia asioita, ruukinpatruunan ja tämän alaisten tai näiden keskinäisiä riitoja. Vuorikäräjien vetoamusistuin oli Tukholman keskushallituksen Vuorikollegio, jonka tehtäviä vuoden 1809 jälkeen Suomessa hoiti Vuorihallitus. Rinnakkainen tuomiovalta toimi sekä Ruotsissa että Suomessa 1850-luvulle saakka. Tämän jälkeen ruukkiasiatkin olivat yleisten tuomioistuinten tuomiovallan alla.⁸⁷

Talonpojat jakautuivat viljelemänsä maanluonnon mukaan vero- eli perintötilallisiin sekä kruununtalallisiin, joilla oli taloensa hallinta- eli asukasoikeus (*besittningsrätt, åborätt*) mutta ei ensin mainittujen vero- eli perintöoikeutta (*skatterätt*), vaikkakin sama suku saattoi asua tilalla sukupolvesta toiseen.⁸⁸ Kolmas maanluonto oli aatelisten rälssimaa (*frälse*), joka oli vapautettu maaveroista. Rälssimaata viljelevä talonpoika oli maanvuokraajan eli lampuodin asemassa suhteessa rälssi-isäntäänsä. Kun kruununtalalliset saivat oikeuden lunastaa rahalla perintöoikeutensa kruunulta, alkoivat perinnöksistot 1700-luvun kuluessa. Savossa tämä kehitys oli hitaanlaista. Vuonna 1723 annetun perinnöksistöja koskevan asetuksen mukaan tilan perintöoikeuden arvo määrättiin arvioinnissa, mutta hinnan tuli olla vähintään kuuden vuoden veroja vastaava summa. Vuosina 1741 ja 1756 summaa alennettiin Suomessa puoleen. Tilan asukkaalla oli etuoikeus perinnöksistöön, mutta kuka tahansa ulkopuolinenkin saattoi sen suorittaa, mikä avasi mahdollisuuksia säätyläismaanomistuksen laajenemiseen.⁸⁹

Kustaa III:n noustua valtaan hänen ensimmäisiä toimenpiteitään oli perinnöksistöjen lopettaminen, mutta vuoden 1789 valtiopäivillä hyväksytty Yhdistys- ja vakuuskirja toi yhtenä vaikutuksenaan takaisin perinnöksistot ja vahvasti muuttenkin selvästi talonpoikien asemaa. Kruununtalalliset saivat tilaansa vakaan

⁸⁵ Vepsä 2009. Muutoksenhausta Vepsä 2009, s. 64–69.

⁸⁶ Kekkonen 1999, s. 22, 25. Koskivirta 2007, s. 160, 164.

⁸⁷ Vuorihallitus, vuorikäräjien pöytäkirjat Ca:5, KA. Riksarkivets beständöversikt del 5, band 1, A–L 1999, s. 84. Jonsson 1989, s. 167–168. Termin ”Urtima Bergs Ting” olen suomentanut *vuorioälikäräjiksi* tai *ylimääräisiksi vuorikäräjiksi*.

⁸⁸ Käytän tässä yhteydessä hallinta- ja asukasoikeutta suunnilleen samaa tarkoittavina rinnakkaisina käsitteinä samoin kuin vero- ja perintöoikeutta. Ruotsalais-Suomalainen Laki- ja Virkakielen Sanasto (1883) kääntää termin ”besittningsrätt” *hallitus-, hallinto- eli nautinto-oikeudeksi*. Mylly 2011 s. 77 puolestaan lahjoitusmaaproblematiikkaa selostaessaan suomentaa sanan *asuttamisoikeudeksi*. Laki- ja Virkakielen Sanastossa ”skatterätt” eli ”skattemannarätt” on *perintö- eli werotalonoikeus*. Sekä aikakauden oma että myöhemmän tutkimuskirjallisuuden terminologia on jossain määrin epätarkkaa, päällekkäistä, jopa ristiriitaista. Katajala 2002, s. 24. Sanaa *talonpoika* ”bonde” käytän väljästi yhtäältä *rahvaan* ”allmoge” synonyyminä, säätyläisten vastakohtana, toisaalta maansa omistavana viljelijänä, toisin kuin lampuodit, torpparit sekä tätä alemmat maaseudun sosiaaliryhmät. Olofsson 2008, s. 194–195.

⁸⁹ Niemelä 2008, s. 36–39. Wirilander 1989, s. 142–152. Olofsson 2008, s. 265–268.

hallintaoikeuden. Mikäli tila pidettiin kunnossa ja verot maksettiin, tilan piti pysyä häiriöttä asukkaalla ja tämän perillisillä. Näistä tuli perintövuokraajia. Perintötilojen maanluonnon Yhdistys- ja vakuuskirja vakuutti pysyvän voimassa ikiajat, joten perintötilat eivät enää voineet kolmen vuoden maksamattomista veroista muuttua takaisin kruununtiloiksi. Talonpojat saivat oikeuden omistaa myös rälssimaata. Vuonna 1805 edelleen kuitenkin vain neljäsosa savolaisesta maasta tilojen lukumäärän tai manttaalin perusteella laskettuna oli perinnönluontoista.⁹⁰

1600-luvulta periytyvän merkantilistisen ajattelun vaikutuksesta valtakunnan arvokkaimpana elinkeinona pidettiin, ei suinkaan maa- tai metsätaloutta, vaan vuorityötä ja rautateollisuutta. Huoli vuoriteollisuuden puuraaka-aineen riittävydestä näkyi Suomea, Norrlantia ja Lappia varten tarkoitettussa vuoden 1673 erikoisprivilegiossa, jolla ruukit kohtuullista vuokraa vastaan saattoivat muuttaa lähiseutujen kruununtilojen verot hiiliksi, puiksi, ajoiksi ja muiksi ruukintöiksi.⁹¹ Ajattelutapa näkyi myös vuonna 1734 hyväksytyssä Metsäjärjestyksessä, joka kantoi huolta metsien säästeliäästä käytöstä ja hoidosta. Metsäjärjestyksen johdannossa todettiin, miten aikaisemmista ”terveellisistä” määräyksistä huolimatta kaikenlainen väärinkäyttö, erityisesti vahingollinen kaskeaminen, ylenmääräinen sahaaminen ja muu laitton hävittäminen olivat paikoitellen tuhonneet metsiä. Metsäjärjestyksen § 25 piti tarpeellisena, että rautaruukkien alueella kaikki kaskeamalla tapahtuva väärinkäyttö estettäisiin, jotta rautaruukit eivät kuihtuisi metsän puutteeseen. Vahinko valtakunnalle olisi sitä suurempi ja haitallisempi, koska ruukkien ylläpidon ja hyvinvoinnin varassa oli ”Meidän ja Kruunun suuri ja varmin tulonlähde, kaupan parhain edistäjä, elättäjä ja liikuttaja, sekä yleensäkin alamaisten hyöty”.⁹² Rajoitettu kaskenpoltto sallittiin kuitenkin pelloilla, niityillä ja laitumilla sekä pellonraivaustarkoituksessa, edeltäneen katselmuksen jälkeen.

Vuonna 1739 Metsäjärjestystä täydennettiin selityksellä, jossa todettiin, että Suomessa ja muuallakin Ruotsissa, missä metsää oli riittävästi eikä sillä ollut muuta hyötykäyttöä, olisi rahvaalla oikeus vanhaan tapaan kuninkaallisten määräysten mukaisesti ja ilman ennakkotarkastusta kasketa, kylläkin maaherran silmälläpidon alaisena siten, ettei arvopuita tärveltäisi. Ehdotonta kaskikieltoa ruukkialueillakin lievennettiin siten, että rahvaalle sallittiin myös ruukkien metsissä kaskeaminen ilman luvanhakumenettelyä, kun kyseessä oli hiilenpoltosta ylijääneiden oksien ja latvusten polttaminen. Vahingollinen tapa, jossa koko varvikko poltettiin siellä missä oli toivetta uuden metsän kasvusta, oli kielletty, oltiinpa ruukkialueella tai sen ulkopuolella, ja syylliselle määrättiin kymmenen taalarin sakko sekä korvausvaatimus.⁹³

Vuonna 1771 maaherra Anders Henrik Ramsay kiersi Savossa tarkastamassa taloudellisia oloja ja havaintojensa nojalla varoitti ankarimmin kydöttämisestä sekä maakunnassa yleisestä viertopuiden käytöstä kaskeamisessa. Jo edellisen vuoden

⁹⁰ Niemelä 2008, s. 38–40. Wirilander 1989, s. 145, 147–148. Erenius 1922, s. 335–344.

⁹¹ Laine 1950, s. 390–392.

⁹² ”Wår och Cronans stora och säkraste inkomst/ handelens förnämsta naring/ lif och rörelse/ samt undersåtarnes nytta igemen”, Kongl. Maj:ts Allmenna Förordning/ Om Skogarne i Riket/ Giord/ öf-wersedd och förbättrad wid Riksdagen uti Stockholm åhr 1734, § 25. Holmbladins kokoelma, KA.

⁹³ Kongl. Maj:ts Nådige Förklaring Öfwer Thess wid 1734 års Riksdag utfärdade Förordning om Skogarne i Riket. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 5. Aprilis 1739, § 15, Holmbladins kokoelma, KA. Wirilander 1989, s. 589.

kevällä, 20. huhtikuuta 1770, maaherra oli kieltänyt kaskenpolton Juantehtaan ruukin ympäristössä ja vahvasti kieltonsa Juantehtaalla käydessään kolme vuotta myöhemmin. Vielä vahvempi sanktio saatiin, kun itse Kustaa III Loviisassa vierailtuaan vuoden 1775 Savo-Karjalan verollepanoasetuksessa (§7) kielsi jyrkästi kaikki tällaiset alkeelliset viljelystavat. Seurasi levottomuuden ja epätietoisuuden kausi, kun useat pitäjät hakivat erioikeuksia kaskitapojensa suojaksi. Maaherra G. H. von Wright kertoi vuonna 1781 hallitukselle rahvaan ”päivittäin” ahdistelleen häntä kysymyksillään, oliko heillä lupa kaataa kaskea vai ei, mihin maaherra ei kuitenkaan katsonut voivansa antaa selvää vastausta. Vasta vuonna 1784 hallitukselle toimitettu anomus ja ikään kuin sen ponneksi saatu katovuosi 1787 tuottivat Savo-Karjalalle vuonna 1796 kaskeamisluvan, jonka nojalla alue sai jatkossa nauttia kaskeamisen suhteen suurempia oikeuksia kuin muut seudut Suomessa.⁹⁴

Vuoden 1805 uudessa Metsäjärjestyksessä kerrattiin vanhat kaskikiellot, mutta rajattiin ”tiety paikkakunnat” määräysten ulkopuolelle (§ 53). Epäselvyyksien ja riitojen välttämiseksi korostettiin, että uudet määräykset eivät millään tavalla vähentäneet tai muuttaneet ruukkien hiilenhankintaa tai muuta metsän käyttöä, jotka niille oli erioikeuksin myönnetty (§ 76).⁹⁵ Metsät ja ruukit kytkeytyivät toisiinsa myös ns. rekognitiometsien kautta. Vuosina 1747 ja 1762 määriteltiin arvoltaan varsin vähäiset vuokra- eli rekognitiomaksut, joilla ruukit saivat käyttöönsä isonjaon ulkopuolelle jääneitä yhteismaita. Juantehdas sai näin vajaan tuhat tynnyrialaa Vuotjärven Riitasalosta vuonna 1826.⁹⁶

Ruukkeja koskevia määräyksiä laatiessaan lainsäätäjät ajatteli luultavasti enemmän Ruotsin rautaruukkien ydinaluetta tai korkeintaan Suomen rannikkovyöhykettä. Vähäinen sisämaan järvimalminjalostamo kaukana kaskisavujen maakunnassa ei vastannut keskimääräistä ruotsalaista ruukkiyhteisöä, mutta samoja lakeja täälläkin sovellettiin. Juantehdas oli vasta privilegionsa saanut, kun Kuninkaallisen Majesteetin kirje Kamari- ja Vuorikollegioille 23.9.1747 antoi yleismääräyksiä kruununtilojen lunastamisesta ruukinomistajan verotiloiksi. Kirje selitti kruununtilojen asukkaiden asemaa sellaisilla tiloilla, jotka ruukinomistaja oli lunastanut verolleen ja jossa asukkaat säilyttivät asukasoikeutensa. Tässäkin yhteydessä korostettiin ruukkien merkitystä valtakunnalle, verotuloille ja liike-elämälle. Viitattuaan aikaisempiin perinnöksi ostoa koskeviin määräyksiin ja todettuaan niiden kaikkien tähtävään vuorilaitosten vahvistamiseen kruununtiloilta saatavan tarpeellisen hiilen, puun, päivätöiden ja kuljetusten avulla, Kuninkaallinen kirje vahvasti Vuorikollegiolla olevan oikeuden antaa ruukille etusija ennen asukasta tilan perinnöksi ostoon, jos se jotakin tilaa piti ruukin ylläpidolle välttämättömänä. Kuitenkin asukkaalla oli oikeus pysyä tilalla, ja Kuninkaallinen kirje kantoi huolta myös siitä, ettei ruukkielvoitteiden takia asukasta rasitettaisi liikaa ja ettei maanviljelys kärsisi. Tämän vuoksi määrättiin, että ruukit eivät saaneet vaatia tiloilta enempää päivätöitä kuin mitä maakirjaan oli merkitty. Oli kuitenkin luvallista, että ruukinomistaja, joka vastasi tilan ve-

⁹⁴ Wirilander 1989, 2. 590–591. Maaherran antamat kiellot mainittiin Juantehtaan välikäräjillä 1776.

⁹⁵ Kongl. Maj:ts Nädiga Förordning om Skogarne i Riket 1.8.1805 §§ 53, 76, Holmbladins kokoelma, KA.

⁹⁶ Laine 1950, s. 404–405. Laine 1948, s. 532. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 60–61.

rosta kruunulle, teki sopimuksen asukkaan kanssa siten, että vero muutettiin hiilisuorituksiksi ja kuljetuksiksi, samaa maksua vastaan jota verotilalliset nauttivat. Päivätöitten hinta oli määriteltävä paikkakunnan hintatason mukaisesti eikä asukasta saanut muilla töillä rasittaa. Asukkaalla oli oikeus asua tilalla niin kauan kuin hän teki talonkatselmusjärjestyksen mukaiset velvollisuutensa eikä käyttänyt metsää muutoin kuin mitä yleisessä laissa ja määräyksissä sanottiin.⁹⁷

Ruukinomistajat olivat merkittävä painostusryhmä. Ruukkiseuran (*Bruks Societeten*) ”lobbauksen” tulos näkyi Kamari- ja Vuorikollegion kirjeessä 5.4.1757, jolla täsmennettiin ruukkien verolle lunastettujen kruununtilojen asukkaiden asemaa. Patruunoitten mielestä tilojen asukkaat olivat virheelliseen ja kuninkaallisten määräysten kanssa ristiriitaiseen tulkintaan nojaten vältelleet velvollisuuksiaan, minkä seurauksena ruukkien maksamat lunastussummat olivat menneet hukkaan ja odotettu hyöty jäänyt saamatta. Asukkaat olivat jatkaneet rappiollista talonpitoaan sen sijaan että tila ruukinomistajan vapaammassa käyttövallassa (*under Ägarnes friare disposition*) olisi saatu parempaan kuntoon, mikä olisi sekä ruukitalouden että maatalouden kannalta yleinen etu. Köyhä asukas, joka ei tilaansa omistanut, ei ruukkiseuran mielestä sen kohentamiseen kyennyt. Ruukinomistajat pyysivät tarkempaa selitystä omistusoikeudestaan (*ägande rätt*) ruukkien verolle ostettujen kruununtilojen osalta ja anoivat, ettei heidän saamaansa etua millään vääristelyllä heiltä vietäisi. He halusivat rajoittamattomampaa hallinto- tai käyttövaltaa (*en mera oinskränkt disposition*) siten, että asukas ei saisi haitata metsän hyödyntämisessä enempää kuin tilan niittyjen ja peltojen kuntoon laittamisessa. Asiaa harkittuaan säädyt päättivät, että aiempi vuoden 1747 määräys⁹⁸ pysyi voimassa, kuitenkin sillä lisäyksellä, että ruukinomistajalla oli oikeus omalla työvoimallaan käyttää tilan metsiä sekä viljellä peltoja ja niittyjä, mikäli asukas itse ei tähän kyennyt ja mikäli tästä ei hänelle haittaa koitunut. Asukasta kiellettiin myös toimittamasta hiiltä, kyytejä ja päivätöitä muille kuin ”isäntäruukilleen”.⁹⁹

Nämä lainsäädännölliset reunaehdot määrittivät myös Juantehtaan rautaruukin samoin kuin sen ympäristön kaskitalonpoikien toiminnan rajoja. Kaski- ja ruukkilainsäädännön tietty ristiriitaisuus ja epämääräisyys tarjosivat mahdollisuuksia eriävälle laintulkinnolle. Juantehtaan verolle lunastettujen tilojen asukkaat katsoivat säilyttäneensä tiloihinsa nautinta- ja asukasosoikeuden – ja metsiinsä ”maan tavan” mukaisen kaskeamisoikeuden – kunhan vain maksoivat veronsa joko suoraan kruunulle tai hiiliin ja päivätöinä ruukille. Sama asumisoikeuden jatkuvuus koski tilojen torppareita, joiden sadosta tilojen asukkaat katsoivat osan kuuluvan heille itselleen. Ruukin omistajat puolestaan tulkitsivat lainsäädäntöä siten, että heillä veronnauttijoina oli vapaa määräysvalta kyseisiin tiloihin. Talonpojilla olisi turvattu nautinta-oikeus niin kauan kuin he maksoivat ruukille veronsa talonkatselmusjärjestelmän mukaisesti. Talonkatselmusten yhteydessä laadituilla sopimuksilla ruuki voisi rajoittaa asukkaiden oikeuksia, kuten kaskeamista, tai lisätä velvollisuuksia.

⁹⁷ 1747. Den 23 September. Kongl. Maj:ts Bref til Kamar- och Bergs-Collegierne, angående praestanda til bruken af de kronohemman som af Bruksägare til skatte inlösas. Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner Angående Justitien och Hushållningen wid Bergwerken och Bruken 1, 1786.

⁹⁸ Tekstissä mainitaan päivämäärä 23.12.1747, mahdollisesti virheellisesti, tarkoitetaan ajankohtaa 23.9.1747.

⁹⁹ Kamari- ja vuorikollegion kirje 5.4.1757, Holmbladins kokoelma, KA.

sia. Torppien maanosuuksia patruunat pitivät luonnollisesti itselleen kuuluvina.¹⁰⁰

Ruukkien alaisuuteen päätyneet tilat muistuttivat jossakin määrin rälssin alaisia tiloja tai lahjoitusmaatiloja. Ratsutilalliset eli rusthollarit olivat ruotuväkijärjestelmässä saaneet verovapauden siitä hyvästä, että varustivat ratsumiehen sotakäyttöön. Augmentti- eli aputilat oli tarkoitettu ratsutilojen tueksi. Monin paikoin rälssirusthollarit saivat joko ostamalla, maksamattomien verojen tai velkojen takia augmenttien perintöoikeudet itselleen. Näin aputilojen asukkaista tuli lampuoteja, jotka maksoivat aiemmin kruunulle menneet verot nyt päätilalle. Samalla talonpoika menetti oikeutensa hallita, jättää perinnöksi, myydä tai jakaa tilaansa. Pisimmälle lahjoitusmaajärjestelmä kehittyi ns. Vanhan Suomen alueella, missä vuoden 1826 manifestilla lahjoitusmaatalonpojat julistettiin lampuodeiksi. Lahjoitusmaaisäntä sai täydet rälssioikeudet ja saattoi korottaa veroja tai häätää oikeusteitse talonpoikia.¹⁰¹

Juantehtaan tapauksessa kiistat tiivistyivät siihen, olivatko ruukin perinnöksi lunastamien tilojen asukkaat lampuoteja vai ei. Ruukin patruunoiden mielestä olivat, asukkaiden mielestä eivät. Riitaan limittyi kaksi vastakkaista näkemystä maa-, metsä- ja rautataloudesta. Vanhastaan valtakunnan talouspolitiikka suosi rautateollisuutta. Ruotsi oli ”ruukkien riikki”. Mikä oli hyväksi ruukin patruunoille, oli hyväksi koko maalle. Paitsi että kruununtilojen lunastaminen ruukin verolle (tai muun säätyläisomistuksen piiriin) toi rahaa valtakunnan kirstuun, sen nähtiin edistävän myös itse maataloutta mm. pellon- ja suonraivauksen kautta. Ideologiaan sopi näkemys, jonka mukaan itsenäinen talonpoikaisomistus oli pikemminkin haitaksi taloudenpidolle. Korostettiin, kuinka vain kruunun ja heraluoکان holhous, alituinen häätöuhka ja korkeat verot pakottivat talonpoikaa ahkeruuteen ja parempaan tilanhoitoon. Toisaalta esiin oli työntymässä näkemys, joka vahvistui talonpoikien pikkuhiljaa vankkenevan aseman myötä. Vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirja teki kruununtalonpojistakin perintövuokraajia. Talonpoikien feodaalissävyistä alistamista korostava ihanne työntyi taka-alalle ja sen korvasi fysiokraattien hellimä ajatus talonpoikaisen maanomistuksen ja vapaan talonpoijan siunauksellisesta vaikutuksesta.¹⁰² Thomas Thorildin runossa (vuodelta 1806) ilmeni ihannoiva käsitys talonpojista jonkinlaisena ”alkusäätynä”:

Allas Far är Bonden än,
Än i denna dagen;
Le ej, ty du har min Vän,
Bondens Bröd i Magen,
Bondens Ull uti din Rock:
Därför lagom, lagom Pock!
Se i Honom glader
Dina Fäders Fader!¹⁰³

¹⁰⁰ Pitkänen 2009, s. 68–69.

¹⁰¹ Katajala 2002, s. 33–34, 72–73. Ks. myös Sirén 1971, s. 35–36. Paaskoski 1997, s. 264–272. Mylly 2011, s. 76–77.

¹⁰² Kuisma 1993, s. 109–115. Carlsson 1973, s. 146–158.

¹⁰³ (Talonpoika taattomme/ ompi aivan varmaan,/ sullekin hän, ystävän,/ on suonut leivän armaan,/ villakankaan vaatteenki,/ siksi sana saatteenki: /Äl' vaivojansa lisää,/ armahda isäis' isää!) Thorild 2000/2002, s. 91 (suom. JF), s. 358. Thorildin taustasta Carlsson 1973, s. 257.

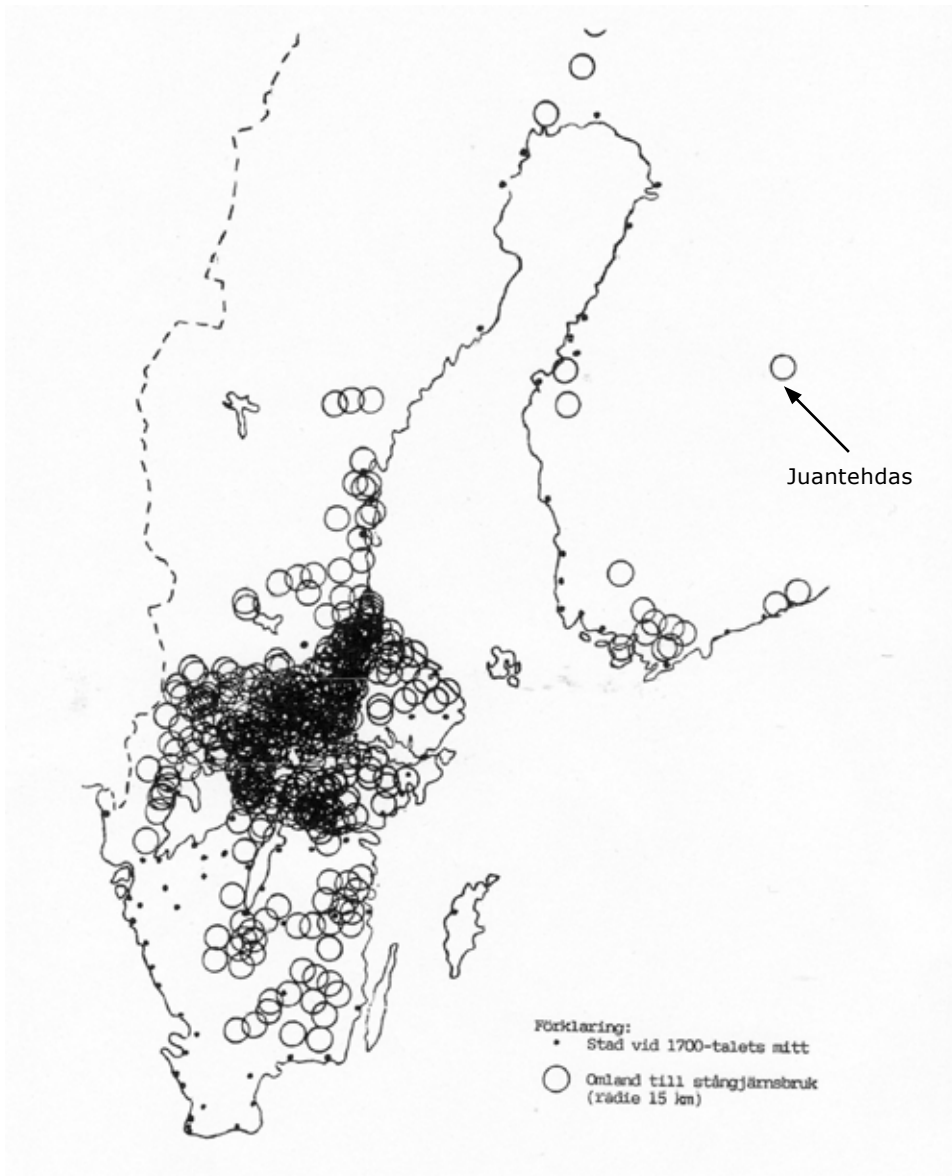
10. Decembr. Pasalan N:o 1. i Kymmenegärdet Län. 1756. d. 10. Dec. 33.

Rönl. Maj:ts
 och Sveriges Rikes
 Cammar-Collegii, Wi
 understrefne Grefwe och Præsident, samt Rid-
 dare och Commendeur af Kongl. Maj:ts Orden, så och
 Landshöfdinge, Riddare af Kongl. Maj:ts Nordstier-
 ne-Orden, och samtelige Cammar-Råd; Gïöre witter-
 ligt, at såsom Hans Kongl. Maj:t wår allernädigste
 Konung, genom utfärdad Förordning af then 19. Sep-
 tembris Åhr 1723, allernädigst behagat förklara, hwi-
 lka Crono-Hemman och Lägenheter måge til Skatte för-
 sällas, och huru dermed förhållas bör, samt hward
 therwid kommer at i akt tagas, såsom och, at sielfwa Rid-
 perefriwen nu som tillföre af Kongl. Cammar-Colle-
 gio stola utfärdas; Alltså, til underdånigst följte ~~hwar~~
 hafwe Wi welat upkåta och försälja, efter som Wi här-
 med och i kraft af thetta Wårt öpna Bref, på Hans
 Kongl. Maj:ts wår allernädigste Konungs wågnar, up-
 låte och försälje til *Juchas allen. Juvankoski*
hänbrude Interellenter upkunnande
Om Gården uti Kymmenegärdet Län
Sawolac lierlidals bysked fupio Poli
med Wotjerfwi by. namn Pasalan N:o 1.
håfveråhr uti Crono-Åhr 1756, uti
under en ett hemman uti 16. Paragrafen
en N:o 23. 1756. uti 1756. uti 1756.
Corporalen uti Sawolac kompani
Wille Juchas och furellka Dragone fupio. till förtäfl.

Under Skattmannas Börd och Rättighet at njuta och
 behålla för samtis lättes *Wille Juchas*
 Siffvermynt, *furellka* *Dr.* *Dr.*

malct
helt and
helt 8%.

Kuva 2. Vuotjärven Pasalan perintökirja 1753. Alkuosa asiakirjasta, jolla Kamarikollegio 10.12.1753 antoi Kymenkartanon läänissä Savon keskisessä kihlakunnassa Kuopion pitäjässä sijaitsevan Vuotjärven kylän Pasasten tilan (Pasalan n:o 1) perintö- eli verotilaksi Jukkas- eli Juvankosken rautaruukin osakkaille. Lunastussumma oli 58 taalaria 24 2/3 äyriä hopearahaa. Tila oli kahdenkolmasosan veromarkan ja kuudesosamanttaalin suuruinen ja ylläpiti jakopalkkalaitoksen mukaisesti alemman Savon komppanian ja Karjalan rakuunoitten kolmatta korpraalia. Ruukki vastasi tästedes tilalta maksettavista vakinaisista ja ylimääräisistä veroista sekä tilan kunnossa pitämisestä. Asukkaiden kuului saada pysyvä tilalla häätämättä, mikäli he suorittivat velvollisuutensa, eikä heille saanut sälyttää ylimääräisiä rasituksia. Jos kävisi niin, että ruukki ajan kuluessa häviäisi, kuuluisi Pasasen tilan nykyisille tai tuleville asukkaille oikeus saada samalla kauppasummalla lunastaa tilan perintöoikeus itselleen. (Kammarkollegiets arkiv, kansliet B IV a:37, RA.)

Kartta 2. Ruotsin kankirautaruukit vaikutusalueineen 1763. Kartta on piirretty kyseisen vuoden vasaraveroluettelon mukaan. Kaikkiaan 465 kankirautaruukkia kilkutteli varallisuutta valtakunnalle. (Karlsson 1990, s. 16–17.) Keskisen Ruotsin rikkaasta rautakeskuksesta, ja jopa Suomen rannikkoruukeiltakin katsottuna, Juantehtaan järvi-malmiruukki (merkitty nuolella), ainoa raudantuotantolaitos koko maakunnassa, oli kaukana kituliaalla kehitysalueella ja riskialttiilla rajaseudulla. Vauraimmat Ruotsin puolen ruukit (ks. esim. Hildebrand 1987, s. 131–146) olivat Juantehtaaseen verrattuna kuin toisesta maailmasta.

2 Järvimalmiruukki Kuopion takana

2.1 PERUSTAMINEN JA ALKUVAIHEET

STRÖMSDAL, *kankirauta-ruukki* Kuopion pitäjässä, ainoa tässä maakunnassa, on perustettu vuonna 1746 ja on tarkoitettu Suo- ja Järvi-Malmin jalostukseen. Riittävä Liikepääoma voisi saada tämän Raudan-Taonnan täyteen käyntiin paikkakunnan suureksi hyödyksi.¹⁰⁴

Tällä tavalla esitteli kustavilaisen ajan tunnettu maantieteilijä Erik Tuneld (1709–1788) Juantehtaan rautaruukin laajalle levinneessä Ruotsin kuningaskunnan maantietokirjassaan. Konditionaalinen käyttö sanamuodossa osoitti, että laitos ei vielä tekstin kirjoittamisen aikana ollut lunastanut siihen asetettuja toiveita. Järvimalmiruukki Juankosken partaalla sai perustamisprivilegionsa Ruotsin Kuninkaalliselta Vuorikollegiolta 4.7.1746. Laitos tunnettiin alkuvuodet asiakirjoissa nimellä *Juckas* tai *Jukkais*, 1750-luvulta alkaen myös *Strömsdahl*. Tässä tutkimuksessa käytän myöhemmin vakiintunutta nimeä Juantehdas. Kyseessä oli ensimmäinen ja pitkään ainoa Suomen sisämaassa sijaitseva, paikallisista vesistä nostettua järvimalmia raaka-aineenaan käyttävä rautaruukki. Muut ruukit toimivat rannikkovyöhykkeellä Uudellamaalla, Turun seudulla ja Pohjanmaalla ja käyttivät vuorimalmia, joka osaksi tuotiin Ruotsin puolelta. Ruotsin ”rautakeskuksen” ja rannikko-Suomen näkökulmasta kaukana Savon ja Karjalan rajalle Kuopion pitäjän takamaille noussut Juantehdas oli ”kehitysaluetta”. Savon säätyläiset olivat kuitenkin panneet merkille alueen järvien ja soitten runsaat malmivarat, joita talonpojat olivat jo pitkään hyödyntäneet pienissä harkkoyhteissään. Seudulla oli myös metsiä, joista uskottiin saatavan masuuniprosessissa tarpeellista hiiltä. Vuotjärvestä Akonveteen yhdistävän Juankosken putouskorkeuden katsottiin olevan riittävä ruukkilaitosten rakentamista varten. Tärkeänä kannustimena vaikutti sisämaan jatkuva raudanpuute, jota toistuvasti oli valiteltu valtiollan korviin.¹⁰⁵

¹⁰⁴ ”STRÖMSDAL, et *Stångjärns-Bruk*, i Cuopio Socken, det endaste i denna Province, har blifvit anlagt år 1746, och är funderadt på Myr- och Sjö-Malms tilverkning. Et tillräckligt Förlag kunde sätta detta Järn-Smide i fullkomlig drift til ortens stora nytta.” Tuneld 1792, s. 222. Savon asioihin Tuneld kertoo saaneensa lisätietoja paitsi professori H. G. Porthanilta myös salpietarikeittämöiden tirehtööriltä Abraham Argillanderilta, joka itsekin isänsä kuolinpesän kautta oli ollut osakkaana Juantehtaalla. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 29. Tuneldin kiinnostuksesta Kuopiota kohtaan ks. Lappalainen 1982, s. 19, 69–71, 128–129 jne. Vuonna 1795 ilmestyi Tuneldin maantiedon seitsemäs painos, jossa mm. Porthanin ansiosta Suomen kuvausta oli laajennettu, tarkennettu ja korjattu. Villstrand 2009, s. 31–32.

¹⁰⁵ Juantehtaan historiasta mm. Hultin 1897, Hoving 1946, Laine I–III 1948–1952, Forsberg – Kankkunen 1996, Pitkänen 2009 ja 2010/2012 (koti.welho.com/ppitkan4/historia1/jruukinVaki1.html), luettu 27.3.2012.

Ruukin perustamisessa oli alkujaan kaikkiaan kahdeksan osakasta: manttaalikomissaari Brynolf Brunou, joka toimitti anomuksen Tukholmaan, kapteeni Simon Kalitin, kirkkoherra Henrik Argillander, kappalainen Zachris Argillander, kruununvouti Johan Wilhelm Meinander sekä kauppiat Simon Esping, Johan Ruuth ja Johan Åberg – savolaisia virkamiehiä, pappeja ja kauppaporvareita. Kukin nähtävästi sijoitti yritykseen 3 500 kuparitaalerialia, joten ruukin alkupääoma oli 28 000 kuparitaalerialia. Omistuksen hajanaisuus hankaloitti toimintaa; viimeksi mainitut kolme kauppiasta olivat Venäjän alamaisia Savonlinnasta ja Lappeenrannasta. Kesti aikansa ennen kuin edes välttämättömät rakennukset saatiin valmiiksi. Alkuvuosikymmenet ruukin kannattavuus oli kituliasta ja osakkaat vaihtuivat tiuhaan tahtiin.¹⁰⁶

Juantehtaan ensimmäinen varsinainen ruukinpatruuna oli vuonna 1753 tehtävään palkattu Abraham Nohrström Pernajan Koskenkylästä. Nohrströmit olivat ruukinomistajasukua ja näitten yhteyksien kautta savolaisruukille saapui ammattiväkeä Ruotsinpyhtään ja Koskenkylän ruukeilta.¹⁰⁷ Vaikka patruuna Nohrström lupasi yhtiösopimuksessa ”oikeudenmukaisuudella, valppaudella ja hellyydellä edistää yhtiön etua Jumalalle, omalletunnonleen ja lähimmäisilleen vastuullisena”,¹⁰⁸ ruukkitoiminnan menestys antoi odottaa itseään. 1750-luvun lopulla Juantehtaalla asusteli arviolta kuitenkin jo lähes satakunta henkeä raudanvalmistajien perheenjäsenet mukaan luettuna. Seuraavalla vuosikymmenellä toiminta lamaanautui; patruuna itse, monet sepät sekä muut ammattimiehet lähtivät pois paikkakunnalta. Omistajiksi hankkiutuivat kihlakunnantuomari, paroni H. J. Rehbinder sekä luutnantti G. F. Tigerstedt. Nohrströmin mielestä ruukin vaikeuksien syynä oli talonpoikien laiskuus hiilenpoltossa. Pitkänen päättelee tämän vain osatoitueksi ja noteeraa lisäsyiksi omistajien leväperäisyyden, huonon liikkeenjohdon ja velkaantumisen.¹⁰⁹

Varsinainen veijari ruukinpatruunaksi saapui studiosus Erik Ahlvin alias Erkki Kinnusen hahmossa, joka osoitti että tällaiseen asemaan oli mahdollista edetä myös talonpoikaiselta pohjalta. Alkujaan Leppävirran Rummukalan kylästä lähtenyt kruununtalallisen poika, filosofian ylioppilas Erik Ahlvik osti velkarahalla yhdessä turkulaisen kellotehtailijan Göran Gabriel Hagertin kanssa 7/8 Juantehtaan osuuksista paroni Rehbinderiltä ja luutnantti Tigerstedtiltä vuonna 1765. Ostohinta oli peräti 116 000 kuparitaalerialia, mistä summasta köy-

¹⁰⁶ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 27–31, 39–40. Kauppaakirjat ja yhtiösopimukset, Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 21, 26–50. Juankoski, Almånna avdelning, diverse handlingar Ha:9, KyKA. Viimeksi mainittu (vuorimestari Lundströmin kertomus 1789) on koneella puhtaaksi kirjoitettu asiakirja, sama kuin Bergskollegium, huvudarkivet E4:314, 240, RA.

¹⁰⁷ Abraham Nohrströmin (n. 1725–1790-luvulla) isä Henrik oli örebroalainen kauppias, joka kahden tukholmalaisen kanssa hankki Koskenkylän omistukseensa 1738. Poika oli ennen Suomeen muuttua opiskellut Upsalassa, sitten mahdollisesti Turussa, avioitui 1752 Engel Dufvingin kanssa, ja vietti loppuvuotensa Juantehtaalta lähden jälkeen Jaalan Kimolassa rusthollarina. Abrahamin sisar oli kuulu ”Karjalan voimanainen” Katarina Birgitta Duncan laajoine rälssiomistuksineen Ilomantsissa ja Pälkjärvellä. Sirén 1981, s. 218. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Abraham Nohrström*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U717>>. Luettu 16.4.2013. Katajala 2002, s. 450–468.

¹⁰⁸ Yhtiösopimukset 19.9.1754, Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 22, 24.

¹⁰⁹ Pitkänen 2010/2012, s. 4–6. (koti.welho.com/ppitkan4/historia1/jruukinVaki1.html), luettu 27.3.2012.

hä opiskelija enempää kuin kellotehtailijakaan ei millään kyennyt suoriutu-
maan.¹¹⁰ Luutnantti, sittemmin majuri ja lopulta everstiluutnantti Tigerstedt sai
Juantehtaan kokonaan omistukseensa vuoden 1770 paikkeilla ja piti sitä hallus-
saan seuraavat seitsemäntoista vuotta. Tarmokkaista yrityksistään huolimatta
hän ei saanut ruukkia kannattavaksi. Vuoriviranomaiset seurasivat huolestu-
neina Tigerstedtin Fredriksdaliksi nimeämän tehtaan yrityksiä päästä jaloilleen.
Keväällä 1778 Helsingissä majaileva vuorihallinnon ylimasuunimestari B. B.
Qvist kirjoitti vuosikertomukseensa:

Fredriksdalin ruukilta Kuopion pitäjistä ja Savon läänistä ei ole saapunut tietoja, onko siellä
järjestetty puhallusta tänä vuonna, mitä minulla on täysi syy epäillä, koska ruukin omistaja
ei ole voinut rahanpuutteen takia huolehtia tarpeellisista parannuksista: kenties hän on
samalla tavalla pulassa hiilen ja malmin hankkimisen osalta. On tosiaankin vahinko, että
tätä niin hyvällä paikalla sijaitsevaa ahjoa, joka voisi palvella Kuopion seutua ja aluetta aina
Venäjän puolelle saakka, ei pidetä täydessä käynnissä, koska rahvas luultavasti aika pian
tottuisi pois erikoisesta kehnosta tavastaan olla käyttämättä muita tarvekaluja kuin pataa,
kirvestä, veistä, viikatetta ja hevosenkenkiä, johon heitä tähän saakka on epäilemättä vaikea
raudansaanti pakottanut ja jonka sijasta he vähitellen oppisivat huomaamaan monet edut ja
käyttömahdollisuudet, johon tämä Metallin ennen muuta on tarpeellinen ellei välttämätön.
Kenties juurtuisi samalla moni hyödyllinen uudistus myös Maanviljelyksessä tässä laajassa
pitäjässä menestymään, ellei Raudan ja teräksen saanti olisi niin kovin vaikeaa toimivan
rautatehtaan puutteessa.¹¹¹

Konditionaalit kertautuivat tässäkin. Kolme vuotta myöhemmin sama mies
merkitsi kirjoihinsa seuraavan tiedon, joka kuvaa sekä ajan tietoliikenneoloja
että Juantehtaan taloudellista tilaa: "Kuopiosta ja Fredriksdalin ruukilta ei ole
saapunut mitään tietoja, paitsi mitä huhu kertoo, että se on jälleen palanut ja

---

¹¹⁰ Erik Ahlvik (noin 1737–1785) nousi säätyläistöön Rantasalmen triviaalikoulun ja Porvoon lukion
kautta, ylioppilas Turussa 12.6.1760. Turussa hänet oli haastettu käräjille "hevosesta, länkiparista,
riimusta ja loimesta"; myös Juantehtaalla ollessaan mies sotkeutui moniin käräjäjuttuihin sekä naisjut-
tujensa osalta, epämääräisten varkauksien selvitysten yhteydessä että velkojensa takia. Koska Ahlvik
ei kyennyt maksamaan velkojaan, ruukki palautui edellisille omistajilleen ja mies joutui joksikin aikaa
velkavankuteen Loviisaan. Sittemmin Ahlvik oli tilallisena Leppävirran Rummukkalassa sekä vil-
jamakasiinin esimiehenä, kuoli Leppävirralla 7.8.1785. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852:
Erik Ahlvik*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilö.php?id=8218>>.
Luettu 12.11.2012. Pitkänen 2010, s. 6–8 (koti.welho.com/ppitkan4/historia1/jruukinVaki1.html), luettu
27.3.2012.

¹¹¹ "Ifrån Friedrichs Dahls Bruk i Cuopio Sökn och Savolax Län har ingen underrättelse inlupit om
därstädes någon bläsning blifwit förrättad innewarande är, som jag har fullkomlig anledning at twifla
på, emedan ägaren af detta bruk för penninge brist ei warit i stånd at besörja om nödiga förbättringar:
til äfventyrs torde han och wara i lika förlägenhet om förlag til anskaffande af kol och malm. Det är
likväl mycken skada, at ett härd så wäl belägit som detta at betjena Landsorten i Cuopio och därom-
kring ända in på Ryska sidan, ei skal hållas i fullkomlig gång, då allmogen skulle förmodeligen snart
nog afwänjas från en besynnerlig inkommen tarfwelighet at begä sig utan andra redskap än gryta,
yxa, knif, lia och hästskor, hwartil dem swära tilgången på järn hittils utan twifwel warit wallande,
och i dess ställe efter hand anwänjas, at häldre i ackt taga wissa fördelar af många flera behof hwartil
denna Metallen framför de flesta tycker wara så nödwändig om icke outhärlig. Till äfventyrs skulle
ock många flera nyttiga rörelser jemte Landtbruket uti denna widlyftiga socknen kunna införas och
trifwas därest icke tilgången på Järn och stål wore så ganska swår så länge at gången Järnwärk orten
saknas. Helsingfors d. 23. Mai 1778 BB Qvist". Ylimasuunimestarin vsk:t Ec 2, 1778, Vuorihallinnon
arkisto, KA.

tuhoutunut.”¹¹² Vuoden 1785 kertomuksessa pilkisti orastavaa optimismiakin, kun everstiluutnantti Tigerstedt oli raportoinut korjanneensa rautatehdasta ja työntekijöiden asuntoja niin, ettei uusia rakennuksia enää tarvittaisi. Juantehtaan maasmestari oli kuitenkin kuollut, joten vuoriviranomaiset yrittivät hankkia uutta ammattimiestä Taalin tehtaalta.¹¹³

Ruukin varhaisten vuosikymmenien kehitystä kuvasivat paikkakunnalla vierailleet Suomen vuorimestarit, kuten Magnus Linder ja Carl Lundström. Perusteellisimman raportin Juantehtaasta ja sitä ympäröivistä Savon ja Karjalan maakunnista laati vuorimekaanikko Carl Rinman, maineikkaan ”Ruotsin vuorityön isän” Sven Rinmanin poika, joka tutustui paikallisiin oloihin vuonna 1792 ja julkaisi matkakertomuksensa kahta vuotta myöhemmin.¹¹⁴ Sijaintinsa ja malminsaannin kannalta Juantehtaalla oli Rinmanin mielestä menestymisen edellytyksiä, kunhan vain liikkeenjohto ja työvoiman taito saataisiin ajan tasalle sekä ympäröivän maakunnan raudankulutus nousuun. Ruotsin rautateollisuuden keskuksesta tulleen Rinmanin silmissä sisämaan Savo näytti kehitymättömältä, jähmeässä luontoistaloudessa elävältä maankolkalta, jonka hajanainen ja omillaan elävä talonpoikaisväestö ei antanut kunnan pohjaa rautaruukin kannattavalle toiminnalle. Hän kehotti Juantehdasta keskittymään maanviljelyksen kehittämiseen ruukin maatiloilla, joiden pinta-ala oli yli 28 000 tynnyrialaa (lähes 13 000 hehtaaria), perustamaan kauppapuodin ja tavaravarastoja sekä laajentamaan tuotevalikoimaa. Ruukin nousua odoteltaessa yritettiin Savossa vahvistaa ja uudistaa katoamassa ollutta talonpoikaista harkkoyhtytöntuotantoa.¹¹⁵

2.2 MALMISTA JA HIILESTÄ RAUTAA

Juantehtaan perustamisprivilegiossa sille oli myönnetty oikeus rakentaa masuuni, kankirautavasara ja kaksi ahjoa. Vuosittaiseksi taontaoikeudeksi määriteltiin vuonna 1755 – samalla kun ruukki saivatko aikaa verovapaudelleen – 500 kippuntaa (noin 75 000 kg)¹¹⁶. Masuuniprosessissa ns. puhalluksen aikana järvimalmi, hiili ja kalkki muuttuivat kovassa kuumuudessa takkiraudaksi sekä kuona-aineeksi, slagiksi. Takki- eli harkkorauta oli puolivalmiste, jota ahjossa sulattamalla ja vesi-

---

¹¹² ”Ifrån Kopio och Friedrichsdals Bruk ingen underrättelse inlupit, vidare än hvad rycktet berättadt, at det åter skall vara upbrändt och förstördt.” Helsingfors 28. Maii 1781 BB Qvist, Ylimasuunimestarin vsk:t Ec 3, 1781, Vuorihallinnon arkisto, KA.

¹¹³ Suomen vuorimestaripiirin kertomuksia Eb 9, 1785, Vuorihallinnon arkisto, KA.

¹¹⁴ Berättelse, Ingifwen til Högl. Kgl. Bergs-Collegium, Om en, Uppå Dess Befallning, Uti Sawolax och Carelen, Werkstald Förrättning, År 1792, Stockholm 1794. Viittaa teokseen nimellä Rinman 1794.

¹¹⁵ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 17, 24–26, 41–42. Klinge 2006, s. 206–207.

¹¹⁶ Kippuntoja oli kolmenlaisia. Kankirautapajojen taontaoikeudet oli määritelty vuoripainossa (v.p.), takki- eli harkkorautaa punnittaessa käytettiin takkirautapainoa (t.p.), kun taas yleisessä kauppaliik- keessä sekä punnittaessa malmia ja manufaktuurirautaa käytettiin elintarvike- eli viktuaalipainoa (e.p.). 1 kippunna v.p. ja e.p. jakaantui 20 leiviskään ja 1 leiviskä edelleen 20 naulaan, mutta v.p:n pun- nukset olivat keveämpiä niin että 400 naulaa v.p. vastasi 320 naulaa e.p. Takkirautapainossa punnukset olivat yhtä raskaita kuin vuoripainossa, mutta 1 kippuntaan laskettiin 26 leiviskää. 1 kippunna v.p. = 149,6 kg, 1 kippunna e.p. = 170,0 kg, 1 kippunna t.p. = 194,5 kg, 1 leiviskä v.p. ja t.p. = 7,5 kg, 1 leiviskä e.p. = 8,5 kg. Laine II 1948, s. 722. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 339.

voimalla toimivalla kankirautavasaralla takomalla saatiin kankirautaa.¹¹⁷ Vuonna 1772 ruukinomistaja sai oikeuden perustaa nippu- eli manufaktuurilaitoksen, jossa olisi kaksi kaksoisahjoa ja kuusi kappaletta nippuvasaroita, joilla jalostettaisiin vuosittain 50 kippuntaa tehtaan omaa kankirautaa erilaisiksi tarvekaluiksi. Lupakirja jatkoi 18 vuodella ruukin nauttimaa vapautta kymmenyksistä ja vasaraverosta. Tulvat ja tulipalot haittasivat kuitenkin jo olemassa olevienkin laitosten toimintaa eikä varsinaista manufaktuurilaitosta saatu toimintaan kuin vasta 1820-luvulla.¹¹⁸

Koska puhalluksia saatiin järjestettyä vain harvakseltaan, Juantehtaalle vahvistettu vuosittainen 500 kippunnan taontaoikeus osoittautui liian suureksi. Vuosina 1789 ja 1794 ruukki sai luvan myydä oikeudet yhteen ahjoon ja neljänsadan kippunnan taontaan, jonka jälkeen sille jäi vain yksi vasara, yksi ahjo ja sadan kippunnan taontakiintiö. Tästäkin tavallisesti saatiin vuosittain taottua vain noin 35 kippuntaa. Alhaisen tuotannon takana oli paitsi hiilensaantiin liittyvät vaikeudet myös järvimalmitakkiraudan työstämisen tekniset ongelmat. Parempien kankirautatakeiden saamiseksi ruukki sai vuonna 1791 oikeuden tuottaa Ruotsin puolen ruukeista vuosittain 50 kippuntaa vuoritakkirautaa.¹¹⁹

Kun vuorimekaanikko Carl Rinman vuonna 1792 piti tarkastusta Juantehtaalla, sai hän selville, että ruukilla oli vuosina 1752–1791 suoritettu vain 14 takkirautapuhallusta. Kolmessatoista ensimmäisessä puhalluksessa oli tuotettu yli 6 000 kippunnasta (noin tuhannesta tonnista) malmia yhteensä suunnilleen 1 500 kippuntaa (alle 300 tonnia) takkirautaa, mikä vastasi vain kahden vuoden taontaa jossakin toisessa samanlaisessa yhdellä vasaralla ja kahdella ahjolla varustetussa ruukissa. Juantehdas oli yli kymmenen kertaa keskimääräistä rautaruukkia tehottomampi raudantuotantolaitos. Varallisuudella mitattuna savolaisruukki oli vuosisadan vaihteessa Suomen ruukkien joukossa ehdotonta kärpässarjaa. Suomen rikkain mies oli tuolloin ”kuparikuningas” Bengt Magnus Björkman, suurliikemies, laivanvarustaja ja Fiskarsin, Kosken, Orijärven, Kimon, Orisbergin ja Oravaisten patruuna, jonka ruukkiomaisuus arvioitiin 282 000 bancoriikintaalariksi. Hänen rinnallaan Juantehtaan patruuna lähes sata kertaa vähäisemmällä omistuksen arvolla (3 100 bancoriksiä) tunsu itsensä varmasti keppikerjäläiseksi – tai hiilikerjäläiseksi.¹²⁰

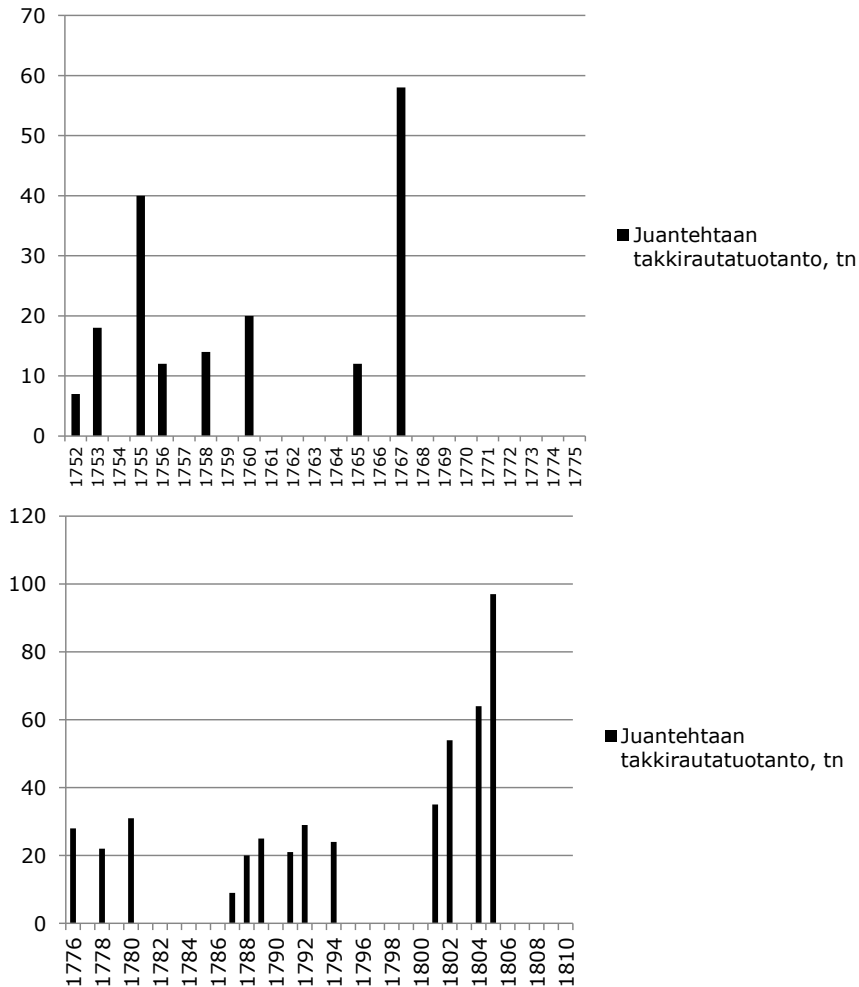
---

¹¹⁷ Suomenkielisessä talonpojille tarkoitettussa harkkohyttiohjeessa kuvattiin masuuniprosessi näin: ”Toisesa tapauxesa, koska rauta juoxewana karkoxi pitä ulossullattaman, tarwitan isot ja korkiat uunit, ynnä niin wäkewän paljetuulen eli liehtouxen kansa, ettei ainoastans ne kiwen ja maan ainet, kuin raudan kansa seurawat, tule muutetuxi eläwästi juoxewaxi klasixi; waan että myös kaikki raudan murenat, walkian kowemman woiman kautta joutuwat juoxewaxi, ja niin kuin painostansa raskammat uppawat sen eläwän klasin läpize ja sildä warjellan palamasta. Tämä kautta saadan tosin kaikki rautaa, kuin malmi sisällensä pitää ilman wähennessä, mutta se on senkaldaista kuin ei ollengan anna iziäns takoa. Harkko raudan täyty sentähden toisen kerran ahjosa uudestansa sulatta... ennen kuin se taottawaxi joutuu, ja tämän sulauxen alla kadotta se liki neljännen osan painostansa.” Rinman 1797, s. 6–7.

¹¹⁸ Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 58, KyKA. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 40, 47–48.

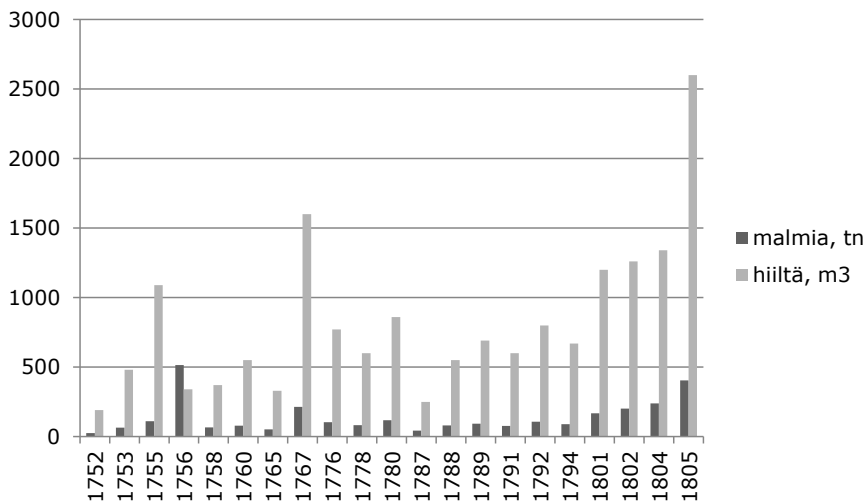
¹¹⁹ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 41. Tuneldin Ruotsin maantiedon 7. painokseen (1795, s. 501–502) oli saatu mukaan tieto tuontitakkiraudan käyttöoikeudesta, vasaraveron myynnistä samoin kuin manufaktuuriprivilegiosta.

¹²⁰ Rinman 1794, s. 126. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 41. Jutikkala 1949, s. 190. Björkenheim 2006, s. 373–375. Muista valtakunnantason ruukinpatruunoista ks. Hildebrand 1987, s. 131–146.

Kuviot 5–6. Juantehtaan takkiraudan tuotanto 1752–1805. Määrät tonneina (ks. myös liitteet 2–3). Ylempi diagrammi näyttää masuunin ensimmäiset puhallukset, alempi tämän tutkimuksen tarkastelemaan ajanjakson tuotokset: Tigerstedtin ja Bennetin kolme sekä Ekholmin neljä takkirautapuhallusta. 1790-luvun tiedot Printzsköldin ajan tuotannosta ovat osaksi vajavaisia.¹²¹

¹²¹ Kesällä 1792 ruukilla käyneen Rinmanin mukaan vuoden 1791 puhallus tuotti noin 110 kippunnaa ja vuoden 1792 tuoton arvioitiin nousevan 200 kippunnaan. Vuonna 1795 Printzsköld mainitsi kirjeessään ruukilla olevan 220 kippunnaa takkirautaa (joka saattoi olla peräisin useammastakin puhalluksesta). 1799 kauppakirjassa ei kerrota puhallusten ajankohtia ja tuotoksia, vaan puhutaan vain ”kahdesta viimeisestä puhalluksesta” sekä todetaan suuren hiilenkulutuksen johtuneen mm. puhallusten pienuudesta, vain 150 kippunnaa kerrallaan. Toisaalta on olemassa tieto, että vuosina 1792–1799 tuotettiin yhteensä 275 takkirautakippunnaa, joten (oletuksella että jälkimmäisen puhalluksen ajankohta olisi vuosi 1794) tuotantomäärät on arvioitu vuoden 1792 osalta 150:een ja vuoden 1794 osalta 125:een. Vuonna 1805 masuuni vaurioitui eikä puhalluksia järjestetty enää tutkittavana ajanjaksona. Seuraavat tiedot takkiraudan tuotannosta ovat vasta 1820-luvulta. Vuorimestarien kertomukset 1770 ja 1789 (koneella kirjoitetut jäljennökset Juantehtaan arkistossa, Juankoski, Allmänna avdelningen, diverse handlingar Ha:9, KyKA). STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA. Rinman 1794, s. 133–135, Laine II 1948, s. 730, Forsberg – Kankkunen 1996, s. 331.

Kuvio 7. Juantehtaan takkiraudan tuotannossa käytetty malmi ja hiili 1752–1805. Malmit ovat tonneina ja hiili kuutiometreinä. Hiilen kulutus vuosien 1752–1789 ja 1792–1794 osalta on arvio, samoin malmin määrät vuosien 1752–1753, 1767, 1776 sekä 1792–1794 osalta. Lukuihin kannattaa suhtautua varauksella ja vain suuntaa antavina, esim. pidempien puhallusten aikana hiilenkulutus oli suhteellisesti vähäisempää.¹²² Sitä paitsi laskelmiin sisältyy muutenkin useita epävarmuustekijöitä ja virhemahdollisuuksia. Hiiltä masuunin tulinen kita joka tapauksessa nieli, monien mielestä varmaankin hirmuisia määriä. Lisäksi kankirautataonta vaati myös hiiltä. Sekä tuotantomäärien (kuviossa 6) että kulutettujen raaka-aineiden osalta (tässä kuviossa) huomiota kiinnittää 1800-luvun alun korkeammat pylväät: johtaja Ekholmin ajan tehostunut toiminta. Ks. myös liite 3.A.

1790-luvun rappion ja konkurssien jälkeen uuden vuosisadan alettua taivaanrannalla näyttäytyi toiveita paremmasta tulevaisuudesta. Kun ruukkia 1803–1804 arvioitiin jälleen, laskettiin sen pääoma-arvoksi maaomaisuus, kankirauta- ja manufaktuurituotanto mukaan luettuna yli 67 000 bancoriksiä (ks. liite 3). Tähän mennessä oli käytetty vain kolmen lähimmän järven malmivaroja, mutta ruukin laskuun oli vallattu kaikkiaan 28 järveä Iisalmen, Kuopion, Leppävirran ja Kaavin pitäjissä, yhteensä yli tuhat neliöpeninkulmaa, jonka

¹²² Rinmanin mukaan 1794, s.134 yhteen kippuntaan takkirautaa tarvittiin lähes kolme tynnyriä järvimalmia, tosin pasuttamattomana, sekä 2 3/4 lästtiä hiiltä. Ekholmin ajan tuotantolaskelmassa suhde oli parempi; kippuntaan takkirautaa meni 2 3/5 tynnyriä malmit ja hiiltä pidemmissä puhalluksissa vain puolitoista lästtiä. STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA. Muutamien vuosien osalta eri tietolähteissä on poikkeavia tietoja. Olen yhtenäisyyden vuoksi ottanut kulutus- ja tuotantomäärät pääasiassa vuorimestari Lundströmin ja inspektori Corneerin laatimasta taulukosta (Bergskollegium, Huvudarkivet, E4:314, 240, RA), vaikka esim. vuorimestari Linderin tiedot vuoden 1755 puhalluksesta (vuorimestaripiirin vsk:t 1755, Eb 3, KA) ovat luultavasti lähempänä todellisuutta.

arvioitiin sisältävän runsaasti hyvälaatuista malmia.¹²³ Mitä hiili- ja metsävaroihin tuli, laskettiin ruukin omasta yli 30 000 tynnyrinalan maaomaisuudesta olevan metsää 24 000 tynnyrinalaa. Kun otettiin pohjaksi 50 vuoden kasvu ja tynnyrinalalta arvioitiin saatavan yleensä kaksitoista lästiä hiiltä, laskettiin ruukin metsien tulevaisuuden vuosituotoksi 5 760 lästiä hiiltä (yli 11 500 kuutiometriä).¹²⁴

Arviointimiehet katsoivat Juantehtaan kykenevän tuottamaan vuosittain 600 kippuntaa elintarvikepainossa (102 000 kg), josta ainoastaan 30 kippuntaa (5 100 kg) pystyttiin jalostamaan käsitaonnalla manufaktuurituotteiksi. Asukasluvultaan jo 120 000 henkeen nousevassa maakunnassa raudankulutuksen määräksi arvioitiin ainakin tuhat kippuntaa (170 000 kg), jonka lisäksi voitiin laskea tilapäisiä suurtilauksia rakennettavista linnoituksista, kirkoista, sahoista jne. Juantehtaan rautaa pidettiin kelvollisena kaikenlaiseen manufaktuuritaontaan, jopa parempana kuin Ruotsin puolelta tuotuja rautalaatuja. Muutamaa merkityksetöntä harkkohohtia lukuun ottamatta Juantehtas oli ainoa raudantuottaja laajalla sisämaan järviolueella. Yhteydet vesireittejä pitkin sujuivat hyvin ja myös maanteitä oli rakennettu. Optimistisesti arvioitsijat nostivat esille myös kanavas suunnitelman, joka kytkisi sisämaan Raahan suuntaan. Tuotannon laajentumishaluihin viittasi ruukin kesäkuussa 1803 saama lupa perustaa Syvärin ja Vuotjärven väliseen Lastukoskeen uusi masuuni vararoineen ja ahjoineen.¹²⁵

Rautaruukkivisionäärien haaveet realisoituivat kuitenkin kovin hitaasti. ”Ylämaan” kehittymättömyyden noidankehä oli vaikeasti murrettavissa. Yrittäjiä kuitenkin löytyi, patruunoita, joiden mielissä kimmelteli unelmia Savon järvien pohjalla makaavasta ”ruosteisesta kullasta”, joka metsistä poltetun hiilen avulla jalostettaisiin rautaisiksi työvälaineiksi maakunnan pellon ja suon raivaajien käyttöön, hyödyksi ruukinpatruunalle ja paikalliselle väestölle, maalle ja valtakunnalle. Seuraavaksi esitellään kolme protoindustrialistisen kauden yrittäjää Juantehtaalla.

---

¹²³ Carl Rinman havainnollisti asiaa siten, että jos ruukin siihen mennessä käyttämät 4894 tynnyriä järvimalmia asetettaisiin tasaisesti korttelin (noin 15 cm) paksuisesti järvenpohjaan, se ei peittäisi tynnyrinalaa (alle puolta hehtaaria) suurempaa aluetta. Tästä malmimäärästä oli tuotettu 1625 kippuntaa takkirautaa. Rinman ei väittänyt, että kaikkialla alueen järvissä olisi tuollainen kerrostuma, mutta ruukin arviotsijat tuntuivat optimistisesti lukeneen asian näin. Tynnyrinaloja mahtuisi neliöpeninkulmaan noin 20 000 ja vastaavasti tuhanteen neliöpeninkulmaan noin 20 miljoonaa. Juantehtaan lähivesien malmien rautapitoisuutta vuorimekaanikko piti kyllä hyvänä, parempana kuin Smoolannin järvissä. Rinman 1794, s. 99–100. Rinmanin 1797, s. 3 mukaan järvimalmitynnyri painoi 28 leiviskää (= 238 kg).

¹²⁴ Juankoski, Dir, Hb:1,16, KyKA. Lästi hiiltä vastasi 1,98 kuutiometriä eli pyöreästi 20 hehtolittraa. On arvioitu, että yhden tonnin valmiin kankirautaerän tuottaminen vaati 1700-luvun lopulla noin 400 hehtolittraa (= 40 m³) hiiltä, joka yhden henkilön yhtämittaiseksi työpanokseksi laskettuna olisi vaatinut kahden ja puolen kuukauden ajan. Hildebrand 1987, s. 77–78. Ks. liite 3.B.

¹²⁵ Juankoski, Dir, Hb:1,16, KyKA.

2.3 RAUTAPATRUUNAT

2.3.1 Tigerstedt

Georg Fredrik Tigerstedt (1729–1790) oli kolmannen polven aatelmies. Isoisä, alkujaan taalalaisesta vuorimiessuvusta (Falunista) polveutunut Erik Falander nuorempi (1640–1697) palveli Ruotsin kruunua Turussa professorina, asessorina ja maaherrana. Falander sai ansioistaan vuonna 1691 aatelisarvon ottaen sukunimekseen Tigerstedt. Hänen nuorimman poikansa, suuren Pohjan sodan jälkeen Savon upseeripuustelleihin asettuneen Isaak Tigerstedtin (1686–1742) pojista polveutui maakuntaan usean sukupolven ajaksi sotilas- ja maanomistajasuku, jonka vaiheet kytkeytyivät Juantehtaan rautaruukin kohtaloihin melkein sadaksi vuodeksi. Sukuhistoriikki muotoilee asian näin: ”Hänen poikansa [siis Isaak Tigerstedtin] ovat ahkeralla uudisasutusten haltuunottamisellaan ansioituneet kotiseudullaan; säästäväisyytensä, harkintansa ja edullisten suhdanteiden ansiosta saivat he vähitellen tilaisuuden ostaa itselleen suuren määrän tiloja (enimmäkseen kruunutiloja, jotka he lunastivat perintötiloiksi) ja tulivat tätä kautta huomattavien omaisuuksien haltijoiksi.”¹²⁶

Kyseiset pojat, ”Savon tiikerit”, olivat Georg Fredrik, Gustaf Adolf (1731–1808) ja Erik Ludvig Tigerstedt (1738–1816). Maakunnan mittakaavassa veljeksistä tuli poikkeuksellisen suurten maaomaisuuksien omistajia. Kaarlo Wirilanderin luonnehdinnan mukaan vanhimman, everstiluutnantti ja ritari Georg Fredrikin ”mammonannälkä näet oli ihan kyltymätön”. Paitsi Juankosken rautaruukkia alustalaistiloinen hän hankki omistukseensa Joroisten Torstilan, Räisälänrannan ja Sutelansaaren, Juvalta kolme taloa, Rantasalmelta useita taloja, Leppävirroilta ja Kuopion pitäjästä yksi ja Iisalmelta kaksi. Torstila, jonka Georg Fredrik Tigerstedt oli voittanut omakseen toistakymmentä vuotta kestäneessä ja aina säätyjen oikeusdeputaatioon asti menneessä oikeusprosessissa, päättyi sittemmin nuoremman veljen, niinikään everstiluutnantin ja ritarin arvoisen Gustaf Adolf Tigerstedtin omistukseen. Lisäksi tämä oli koonnut itselleen Pieksämäellä Meijerhofin ja pari muuta taloa, Haukivuorella Saksalan, Hovilan ja Häyrylän, Kangasniemessä Leiskilän, Paappalan ja Suurolan, Rautalammilla Hanhitaipaleen, Häkkilän, Pakkalan ja Riuttalan sekä Mikkelin pitäjässä Emolan rusthollin. Nuorin veljeksistä, rykmentin majoitusmestari Erik Ludvig Tigerstedt omisti Reinikkalan ja Rantalan hovit Kangasniemessä sekä Veikan rusthollin ja Koskentaipaleen Mikkelin pitäjässä.¹²⁷

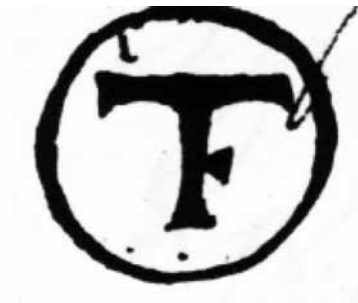
Joroisilla syntynyt ja jo 10-vuotiaana sotilasuransa aloittanut Georg Fredrik Tigerstedt lienee tutustunut Juantehtaan rautaruukkiin jo nuorena miehenä. Sukuhistoriikin sivuille käsinkirjoitetun lisäyksen mukaan vuonna 1758 tuolloinen vänrikki Tigerstedt vihittiin Juantehtaalla. Vähän alle kolmikymmppisen sul-

¹²⁶ Tigerstedt 1891, s. 5–6, 10–18, 46–49. Sukupiirin historiasta ks. myös Tigerstedt 1908 ja Tigerstedt 1909.

¹²⁷ Tigerstedt 1891, s. 50–53, 61–64, 94–95. Wirilander 1989, s. 151–152. Torstilan kartanon ”kaappauksesta” (jossa Tigerstedt sai ”tuomariapua” yhtiökumppaniltaan paroni Rehbinderiltä) Viikki 2003, s. 215–218, Erola – Vesterback 2005, s. 8–10. Tigerstedt-veljesten verkostoitumisesta osaksi savolaista upseerisäätyläistä ja ”veriheimoutta” antaa hyvän kuvan kaavio avioliittokytöksistä, Wirilander 1950, s. 96.

hasen morsian oli 16-vuotias Engel Jacobina Sirelia. Tuntematon lisäilijä tietää Z. Argillanderin laatineen tilaisuutta varten ”hääk kirjoituksen”.¹²⁸ Kyseessä lienee ollut tehtaan perustajaosakas Zachris Argillander, joka todennäköisesti myös vihki parin. Samana vuonna ruukinpatruuna Abraham Nohrström joutui rahapulassaan ottamaan 30 000 kuparitaalarin velan vänrikki Tigerstedtiltä. Tätä velkaansa Nohrström ei kyennyt vuonna 1760 maksamaan, joten vänrikki pääsi nyt valvomaan etujaan ruukin asioissa. Virallinen ruukinomistaja Tigerstedtistä tuli vuonna 1765, kun hän yhdessä kihlakunnantuomarin paroni Henrik Johan Rehbinderin kanssa hankki lähes koko omistuksen nimiinsä – vain myydäkseen sen miltei saman tien aiemminmainituille opiskelija Erik Ahlvikille ja kellotehtailija Jöran Gabriel Hagertille.¹²⁹ Kuten edellä on todettu, opiskelijalta ja kellotehtailijalta ei ruukin pito sujunut. Ahlvik oli ennen pitkää korviaan myöten veloissa ruukin entisille omistajille, joille Juantehdas oikeuden tuomion perusteella palautui. Kun vuonna 1770 paroni Rehbinder myi oman osuutensa kumppanilleen ja viimeiset Argillanderin perikunnan jäsenet luopuivat omistussuoksistaan, oli Georg Fredrik Tigerstedt yksinään Juantehtaan omistaja. Hajanaisten ja epäselvien omistussuhteiden jälkeen ruukilla oli nyt yksi selkeä isäntä, joka aloitti uuden voimaperäisen toiminnan kauden.¹³⁰

Vuonna 1772 Tigerstedt sai vuorikollegiolta oikeuden perustaa ruukille nippu- eli manufaktuurilaitoksen. Laitoksen sijaintipaikaksi oli valittu ruukin verotalon Akonveden Hiltulan tiluksilta masuunin ja vasaralaitoksen yläpuolisen Niskakosken eteläranta. (Ks. kuva 1) Vuorimestari Linderin ruukilla suorittaman tutkimuksen yhteydessä useat seudun säätyläiset ja tietyin varauksin myös rahvaan edustajat sekä Savon että Karjalan puolelta selittivät olevansa valmiita toimittamaan hiiliä ruukille. Lupakirja sisälsi lisäksi 18 vuoden vapauden kymmenyksistä ja vasaraverosta. Manufaktuurituotteille vahvistettiin oma leima.¹³¹

¹²⁸ Käytössäni olleessa Kuopion kaupunginkirjaston ja kansalaisopiston leimoilla varustetussa kirjassa on mainittuja lyijykynämerkintöjä (s. 50–53), joista osa sisältää samoja tietoja kuin Elgenstiernan sukutaulut (1934).

¹²⁹ Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 32, 35–37, 40, 44–47, KyKA. Pitkänen 2009, s. 68.

¹³⁰ Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 54, KyKA sekä Allmänna avdelning, diverse handlingar Ha:9, KyKA. Ks. myös Forsberg – Kankkunen 1996, s. 30–31.

¹³¹ Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 17, 58, KyKA. (Leima kopioitu kyseisestä ruukille saapuneesta privilegiopäätöksestä.)

Paitsi tätä "brändäystä" Georg Fredrik Tigerstedt alkoi käyttää omistuksensa merkkinä ilmeisesti oman etunimensä pohjalta muodostettua uutta nimitystä Juantehtaasta: *Friedrichs Dahls Bruk*, Fredriksdalin ruukki. Vuonna 1772 kapteeni Tigerstedt sai kuninkaalta myös miekkaritarikunnan ritarin arvon.¹³² Leima, nimi tai omistajan arvo eivät ruukkia kuitenkaan suojelleet vastoinkäymisiltä; samana vuonna kuin uusi privilegio saatiin, tuhosi tulipalo sekä masuunin että vasarapajan ja hiilihuoneen. Vuosina 1773–1774 Tigerstedt rakennutti uuden masuunin, yksiteräisen kotitarvesahan, padon nippuvasaroita varten sekä vasarapajan. Manufaktuurilaitos ei kuitenkaan ehtinyt valmistua ennen kuin voimakas kevättulva 1778 vei sen samoin kuin sahan mennessään. Samana vuonna masuuni paloi jälleen. Tigerstedt väitti tulipaloja "jumalattomien ja pahansuopien ihmisten syyttämiksi".¹³³ Joutuipa ruukinpatruuna itsekin attentatoin kohteeksi, mutta selvisi ilmeisesti pintahaavoilla.¹³⁴ Vielä kerran miekkaritari muurautti uuden, järjestyksessä kolmannen, masuunin vuoteen 1783 mennessä. Nippuvasaraa ei rakennettu vaan kankirautavasaran toinen ahjo muutettiin nippusepän ahjoksi. Samana vuonna "veri" ja ura vetivät Tigerstedtin uusiin naimisiin Brita Sofia Aminoffin kanssa.¹³⁵

Kuten myöhemmässä vielä useaan kertaan tulee esille, Tigerstedt oli ahkera käräjissäkävijä. Hänellä oli oikeusjuttuja yhtä aikaa vireillä monella rintamalla, sekä Juantehtaaseen kytkeytyviä että muita, mm. avioliittoihinsa liittyviä. Sukuhistorian mukaan Georg Fredrik oli etenkin vanhemmalla iällään "ahne, kova ja käräjöinnistä kiinnostunut".¹³⁶ Että miehellä oli tietynlainen maineensa jo aikalaisten keskuudessa, todistaa kauppaneuvos Paul Printzsköldin varoittava sana Stephan Bennetille kirjeessä kesällä 1782, kun kaksikko tuolloin pohti Juantehtaan oston mahdollisuutta: "Kuvaus on kaunis ja näyttää lupaavan paljon, mutta jos oikein tunnen Majuria [Tigerstedtia], niin kaikki ei liene niin luotettavaa. En tällä kertaa sano asiasta tämän enempää, muuta kuin että olisi kyllä uskallettua sijoittaa niin suurta Pääomaa kaukaiselle ja vieläpä rajapaikkakunnalle."¹³⁷ Juantehtaaseen sisältyi omat riskinsä, jos kohta mahdollisuutensa. Pari kolme vuotta myöhemmin Bennet valitteli ruukin heikkoa toimintaa todeten:

---

¹³² Arvo sinänsä ei ollut upseeriپیreissä harvinainen, esim. vuoden 1792 Ruotsin valtiokalenterissa miekkaritareita oli melkein 39 sivun verran.

¹³³ Hultin 1897, s. 204.

¹³⁴ Myöhemmin johtaja Ekholmin murhaoikeudenkäynnin yhteydessä torppari Pietari Räsänen kertoi, että ruukin talonpojat olivat palkanneet Antti Partasen tulipalon syyttäjäksi. Hän oli ilmeisesti vuoden 1778 tulipalon takana. Tämän jälkeen talonpojat pestasivat palkkamurhaajaksi aluksi Antti Räsänen, jolle luvattiin 100 ploodua eli 600 taalaria Tigerstedtin tappamisesta. Pietari Räsänen oli kieltänyt veljeään ryhtymästä tähän tekoon, mutta samana vuonna Tigerstedtia ammuttiin haulikolla reiden läpi. Talonpoikien tietämän mukaan asialla olisi tuolloin ollut Olli Tuovinen, Ekholmin murhasta sittemmin syytetyn Olli Ollinpoika Tuovisen isä, ja apureina Sakari Antinpoika Pasanen ja Tuomas Ahonen. Olli Räsänen ja Pietari Räsäsen todistukset, Kuopion vk kesäkuussa 1813 § 7, Pien-Savon ylinen tmk, Cbc:2, sekä Kuopion sk § 83, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:36, JoMA. Kova isku Tigerstedtille oli myös Joroisten Torstilan kartanon tulipalo 1779, jolloin miekkaritari itse oli Tukholmassa valtiopäivillä. Viikki 2003, s. 560.

¹³⁵ Hultin 1897, s. 204. Tigerstedt 1891, s. 50–51.

¹³⁶ "...känd för snikenhet, hårdhet och processlystnad". Tigerstedt 1891, s. 53. Miestään uskottomuudesta syyttänyt vaimo Engel haki avioeroa Vaasan hovioikeudessa avustajanaan varakihlakunnantuomari G. A. Tälpo. VHO, anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstaltiot Dj 5 1782, 157, VMA.

¹³⁷ "Beskrifningen är wacker och synes lofwä mycket, men om jag rätt kienner Majoren, så torde icke alt wara så pålitelig. Jag will för denna gången icke säga mera derom, än att det wore nog wägar nedläggä så stort Capital på en aflägsen icke til förtigandes på en gränse ort..." Printzsköld Bennetille 21.6.1782, BSA vol. 3, E 9251, RA.

Kuinka tarpeellista tämän ainoan Rautatehtaan kuntoon laittaminen on Maakunnan liike-elämän edistämiseksi ja sen kehittyvän Maatalouden tarpeille, sen ymmärtää jokainen oikein ajatteleva, mutta Ruukin kasvua ja kuntoon saamista voi tuskin odottaa nykyisen omistajan aikana. Ja koska tämä Mies ei täytä velvollisuuksiaan Maakuntaa kohtaan, niin löytää Korkein mahti aina oikoteitä auttaakseen tässä asiassa.¹³⁸

Kokikohan Stephan Bennet olevansa Korkeimman mahdin asialla, kun hän alkuvuonna 1787 osti ”rajaseudun riskiruukin” 7 000 hopeariksillä? Ehkä pikemmin kauppaneuvos Printzsköldin, jonka oli ollut määrä olla ostaja mutta joka vetäytyi kaupasta rahoitusvaikeuksiensa takia.¹³⁹ Everstiluutnantti Tigerstedt oli joka tapauksessa tuossa vaiheessa valmis luopumaan ruukista kokemien-
sa takaiskujen jälkeen. Vielä suurempia riskejä kohti miekkaritari kurotti Rantasalmelta käsin Kustaa III:n sodan aikana ryhtymällä venäläisten yhteys-
henkilöksi ja joutumalla kiinni vihollisleiristä Parkuinmäen taistelun jälkeen heinäkuussa 1789. Aatelinimensä, ritarinarvonsa ja omaisuutensa menettänyt Georg Fredrik Eriksson kohtasi maallisen vaelluksensa pään pyövelin kirveen iskuihin 29.12.1790 Rantasalmen kirkolla.¹⁴⁰ Maanpetturina mestatun miehen verkostoista antaa hyvän käsityksen keväällä 1792 laadittu perukirja, jonka mukaan kuolinpesällä oli varmoja saatavia yli 13 000 riksin arvosta ja epävarmoja saatavia lähes 3 000 riksin arvosta – kaikkiaan lähes sadalta henkilöltä, pääasias-
sa savolaisilta säätyläisiltä, talonpojilta ja torppareilta. Maksamattomia suorituksia 2 400 riksin edestä vaati puolestaan 27 velkojaa. Edesmenneen kirjaomaisuus koostui vanhasta Raamatusta, kahdesta postillasta, kahdesta virsikirjasta sekä lakikirjasta.¹⁴¹ Viimeksi mainittua hän oli luultavasti lukenut eniten.

2.3.2 Bennet

Kapteeni Stephan Bennetin (1751–1810) perspektiivi oli selvästi laajempi ja tausta kansainvälisempi kuin keskimääräisen kotikutoisen savolaisupseerin. Jos Tigerstedt oli miekan ja ruoskan mies, niin Bennetin käsissä pysyivät myös monet muut tekniset laitteet sekä kirjoitus- ja piirustuskyynät. Erik Åhman luonnehtii miestä ”*kustavilaisen ajan monitaituriksi*”. Stephan Bennetin samanniminen isoisä Stephan Bennet oli ollut englantilainen liikemies, joka päätyi Ruotsiin Helsinglantiin pellavatehtailijaksi. Vanhemman Stephanin poika Thomas Bennet jatkoi mainitun Florin pellavatehtaan johtajana Mon pitäjässä, kunnes konkurssin kautta köyhytyttyään päätyi muutamien mutkien kautta lopulta poikansa luo Kuopioon.¹⁴²

---

¹³⁸ ”Huru nödigt detta enda Jernwärks uphjelpande är för Landet till befrämjande af inbördes rörelse och förskaffande af Landets behof under och wid dess stigande Jordabruk, det inser hvar rätt tänkande, men Brukets tillväxt och reglerande står föga att wänta under dens hand som nu är egare deraf. Och som denne Man icke fullgör sina skyldigheter emot Landet, så finner alltid Högsta magten utwägar att hjälpa den saken.” Åhman 1957–1963, s. 12.

¹³⁹ Åhman 1957–1963, s. 12.

¹⁴⁰ Tigerstedtin motiivina on pidetty yksinomaan henkilökohtaista voitontavoittelua. Tigerstedt 1891, s. 52–53. Vainio–Korhonen 2008, s. 359–360 liittää hänet kuitenkin ainakin jossain määrin Kaakkois-Suomen politikoivaan ja Anjalan liittoon kytkeytyvään säätyläissukujen piiriin.

¹⁴¹ Aatelin perunkirjoitukset 1791–1808 Ed 3, n:o 39, VHO, VMA.

¹⁴² Åhman 1957–1963, s. 1.

Tällä välin Gävlen lukiossa opiskellut ja Upsalan yliopistoonkin hetkeksi kirjautunut nuori Stephan oli kokenut jo monet vaiheet maalla ja merellä. Hän lähti 17-vuotiaana matruusiksi ja palveli seuraavat vuodet Länsi-Euroopan, Välimeren ja Karibian satamissa purjehtineilla kauppalaivoilla. Vuonna 1771 parikymppinen nuorukainen liittyi kuninkaalliseen sotalaivastoon, jona aikana hän toimi mm. telakka-adjutanttina Viaporissa. Keväällä 1773 Bennet osallistui linnoituksen luojan Augustin Ehrensvärdin maallisten jäännösten juhllaiseen siirtämiseen Viaporiin ja kesällä 1777 Kustaa III:n seurueessa Pietarin matkalle, missä näki välähdyksiä keisarillisen hovin loistosta. Seuraavana vuonna meriupseeri siirtyi kuivalle maalle, luutnantiksi Rautalammin pataljoonaan Savon prikaatiin. Vuonna 1781 Bennet vaihtoi sotilasuran liike-elämään. Kuopiossa hän hoiti Koljolanien kruununpolttimoa ja perusti kaupunkiin tupakkatehtaan vuonna 1785. Hän omisti kaupungin eteläpuolella Mustanlahden tilan ja pohjoispuolella Maljalanlahden rannalla Lahdentaan torpan, Kärsämäen tilan Syvärin pohjoispäässä samoin kuin Joensuun lähellä Martukalan (Martikkalan) tilan. Vuonna 1780 Bennet oli avioitunut Christina Charlotta Silfversparren kanssa. Kuopion vuosina pariskunnalle syntyi neljä poikaa. Perheeseen kuuluivat tuolloin myös Stephanin vanhemmat, johtaja Thomas Bennet ja Catharina Lenaea.¹⁴³

Kuten mainittua, Stephan Bennet osti Juantehtaan ruukin helmikuussa 1787. Jo samana vuonna hän yritti saada perutuksi koko kaupan syyttäen everstilutnantti Tigerstedtiä siitä, että tämä oli myynyt sellaista, mitä ei ollut omistanut, nimittäin Siikajärven tilan, jota ilman Bennet katsoi koko ruukin toimintaedellytysten kaatuvan. Kauppa kuitenkin pysyi voimassa.¹⁴⁴ Samaan aikaan uusi patruuna yritti eri tavoin saada ruukkia tuottoisaksi, tehostamalla malminnostoa sekä etsimällä alueelta vuorimalmia ja kuparia, tosin huonolla menestyksellä. Honkavaaran kuparinäyte tutkittiin vapaaherra Gabriel Stockenströmin ruukilla Garpenbergissa ja osoittautui kiisuksi, jossa oli vain ¼ prosenttia kuparia. Bennet oli edelleen tiiviissä yhteydessä myös kauppaneuvos Paul Printzsköldiin, joka seurasi kiinnostuneena ruukin asioita kirjeitse ja toimi jonkinlaisena yhteyshenkilönä Tukholmassa, mm. taontakiintiöasiassa. Kauppaneuvoksella oli laaja kontaktiverkosto niin pääkaupungin virkakuntaan, Ruotsin puolen ruukinpatruunoihin kuin savolaisiin ”silmäntekeviin”.¹⁴⁵

Juantehtaan ruukinpatruunan, kuten kovin monen muunkin, liiketoimia soti Kustaa III:n sota Venäjää vastaan. Kesällä 1788 luutnantti Bennet astui isänmaan palvelukseen ja ylennettiin kapteeniksi. Juantehtaan inspehtoriksi pestattu Samuel Corneer sai melko vapaat kädet johtaa ruukin asioita sillä aikaa kun

---

¹⁴³ Åhman 1957–1963, s. 1–10, 15, 25. Kärsämäen tilan Bennet hankki joulukuussa 1785, kauppahinta oli 228 riikintaalaria. Kuopion tk 1790 § 170, Pien-Savon tmk, Kuopion kärjäkunnan vars.as. ptk C II a:13, JoMA.

¹⁴⁴ Kuopion tk 1788 § 409, Pien-Savon tmk, Kuopion kärjäkunnan vars. as. ptk C II a:11, JoMA. Kihlakunnankäräjät purki kaupan helmikuussa 1788, mutta Tigerstedt vetosi laamanninoikeuteen, joka ilmeisesti piti kaupan voimassa (kyseisen laamanninoikeuden pöytäkirjat puuttuvat vuoden 1788 osalta, MMA) tai sitten osapuolet päätyivät muuten sovitteluratkaisuun niin takkirautakiintiön myynnin kuin kaupanvastuunkin osalta Siikajärven omistuskiihistä.

¹⁴⁵ Printzsköldin kirjeet Bennetille, BSA vol. 3, E 9251, RA. Åhman 1957–1963, s. 12–14.

isäntä oli sodassa. Tulevan talvikauden ajan Bennet rakennutti Kuopiossa kanuunapursia, joiden tarvitsemat takeet valmistettiin Juantehtaalla, missä tuotettiin sotatarvikkeina myös kanuunankuulia, kranaatteja ja sapeleita. Kesäkauden 1789 kuudesta aluksesta ja maihinnousuveneistä koostunut Kuopion laivasto, vahvuudeltaan 196 miestä, operoi kapteeni Bennetin johdolla Rantasalmen vesillä osaltaan sitoen vihollisen joukkoja. Elokuussa Bennet yhdessä usean muun upseerin kanssa pyysi eroa tehtävistään. Erik Åhman arvioi, että taustalla olivat sodan epäsuosio, palkanmaksun hitaus ja suhteiden huononeminen maaherra S. W. Carpelaniin samoin kuin henkilökohtaiset syyt. Bennet itse ilmoitti saaneensa loman hoitaakseen vanhaa isäänsä ja talousasioitaan. Carpelan kirjoitti anomuksesta eron kapteenin tehtävistä 21. lokakuuta 1789. Pian tämän jälkeen alkoivat Juantehtaalla vuorikäräjät, jonne patruuna itse pääsi osallistumaan. Seuraavan kevään puolella Bennet osallistui sotaan huoltotehtävissä yrittäessään toimittaa Kajaanista suuren leipäerän Laatokan suuntaan hyökkäävälle 5000 miehelle – mutta sai kesken kaiken halvauskohtauksen. Mies toipui kesän kuluessa ja havitteli sotakomissaarin tehtävää, kunnes Värälän rauha elokuussa 1790 lopetti vihollisuudet.¹⁴⁶

Kovin pitkäaikaista ruukinpatruunaa Bennetistä ei tullut. Syksyllä 1791 hän myi koko ruukkiomaisuuden kauppaneuvos Printzsköldille 6 500 specieriikintaalarilla ja suuntautui tämän jälkeen muualle. Meriupseeri ei ollut alkujaan savolainen eikä suomalainen. Noin puolentoista vuosikymmenen aikana hän kuitenkin ehti perehtyä alueen oloihin ja tulla jossakin määrin tutuksi myös paikallisen kansan puheenparren kanssa. Erik Åhman päättelee Bennetin ainakin auttavasti suomenkielen taitoiseksi, koska tämä epäilemättä joutui suoriin kontakteihin suomenkielisen väestön kanssa niin ruukilla kuin komentaessaan Kuopion laivastoväkeään. Hän oli myös hankkinut suomenkielistä kirjallisuutta ja käytti suomenkielisiä termejä kirjoituksissaan.¹⁴⁷

Stephan Bennet oli innokas talousasioiden harrastaja, talousseurojen jäsen ja kirjoitti useita talousaiheisia kirjoituksia linneläisessä hengessä. Savon sydämessä Stephan Bennet edusti valistuneen ja paljon nähneen maailmanmiehen näkökulmaa integroituen samalla osaksi maakunnan taloussivistyneistöä. On varsin yllättävää, miten suopeasti Juantehtaan ruukinpatruuna suhtautui savolaisten ”leipälajiin” eli kaskenpolttoon. Kaarlo Wirilanderin mukaan hän oli ”savolaisten kaskiseikkojen oiva tuntija”.¹⁴⁸ Bennetin ”*Korrt underrättelse om det Sawolaxska Swedje-Bruket på torra Marker*” (1792) piti kaskenpolttoa suositeltavana talousmuotona muillekin Ruotsin maakunnille, Norrlannin ja Lapin erämailla sekä Skoonen tasangoille, jopa Tukholman ympäristöön. Kuvauksesta voi aistia jopa jonkinlaista ihailua. Koskemattomaan metsään tehtävää *Yli Palo* –menetelmää esitellessään kirjailija huudahtaa: ”Kukapa uskoisi, että oppima-

¹⁴⁶ Åhman 1957–1963, s. 15–25.

¹⁴⁷ Eräissä kirjoituksissaan Bennet kertoi, miten eräs ruukkilaisvaimo, joka puhui vain suomea, oli kiinnittänyt hänen huomiotaan vuohien odottamattoman vähäisiin tuoihin nuorena mäntymetsässä. Tällaisen asian ymmärtäminen ei olisi aivan ummikkoruotsalaiselta pelkällä viittomakielellä onnistunut. Åhman 1957–1963, s. 14, 26.

¹⁴⁸ Wirilander 1989, s. 624.

ton Savolainen näin suurella fyysisellä tiedolla, taidolla ja vaivalla riisuu Maan sen ensimmäisestä villeydestään?”¹⁴⁹

Kirjoituksensa ilmeisesti myönteisestä vastaanotosta ilahtuneena Bennet jatkoi aiheen parissa kirjoituksessaan *”Afhandling om Sawolaxska Kärrbruken eller Swedjandet på wåta och Sidländta Marker”* (1794), jonka hän viimeisteli maakunnasta jo muutettuaan Gotlannissa, missä hän pian aloitti uuden elämänvaiheen kalkkitehtailijana. Suoviljelystä esitellessään Bennet mainitsee kolmisenkymmentä savokarjalaista säätyhenkilöä, jotka ovat alalla kunnostautuneet, viimeisenä näistä edeltäjänsä Juantehtaalla, ”onnetoman Eriksonin”, jonka hän kertoo rahvasta innostamalla sekä omalla toiminnallaan kuivanneen tuhansia tynnyrialoja soita ja järvenpohjia Iisalmen pitäjässä sekä satoja Joroisten rustholleillaan.¹⁵⁰ Kaski- ja suokirjoituksissaan Bennet tunnustautui tulen puolestapuhujaksi, tulen, ”jonka Luonnon HERra on meille antanut, jotta sitä samalla tavalla eduksemme käytämme niin tuottamattomien Maiden raivaukseen kuin Metallien sulattamiseen niiden raa’asta kivilajista, jolloin parhaiten voimme tottua käyttämään tervettä järkeämme”.¹⁵¹ Erilaisia suotyyppejä tutkittuaan rautapatruuna oli havainnut, että rautaperäiset suot olivat kasvillisuuden kannalta hyötyisimpiä ja kestivät parhaiten tulta, ja pannut merkille rautapitoisen maan kasvuominaisuudet niin Juantehtaan ruukinmaällä kuin vanhojen malmikasojen pohjilla.¹⁵² Bennet näki suuria mahdollisuuksia suoviljelyksen laajentamisessa.

Nousua valtakunnallisten talouskirjailijoiden sarjaan Stephan Bennet tavoitteli osallistumalla Kuninkaallisen Patrioottisen Seuran järjestämään kirjoituskilpailuun, jonka aihe koski karjatalouden kohentamista Ruotsissa.¹⁵³ Bennet lähti liikkeelle Savon nauta-, lammas- ja vuohitalouden tarkastelusta monenlaisine laskelmineen, jatkoi luonnehtimalla koko valtakunnan talousalueiden erityispiirteitä, analysoi maailmanlaajuisia kauppaa ja raudantuotantoa, mm. Venäjän rautateollisuuden kilpailua, päättyi talonpoikien sivistämiseen jonkinlaisen talouskatekismuksen avulla ja erinäisiin teologisiin ja rikkauden jakautumista koskeviin pohdintoihin. Fysiokraattisessa hengessä hän kirjoitti talonpoi-

---

¹⁴⁹ ”Hwem skulle wäl tro, at den okunnige Sawolaxaren med så mycken physisk kundskap, försigtighet och möda, afkläder Jorden dess första wildhet?” Bennet 1792, s. 38. Ny Journal uti Hushållningen, för Januarius och Februarius år 1792. Stockholm, tryckt hos Johan A. Carlbohm. Kirjoituksensa Bennet oli päivännyt 23. maaliskuuta 1791 Kuopiossa.

¹⁵⁰ ”...icke till förtigande den olyckelige ERIKSON, som genom Allmogens uppmuntrande och eget deltagande utgräfwit flere Sjöar i Idensalmi Socken, och derigenom uptorrkat flere 1000:de Tunnl. kringliggande Kärr jemte Sjöbotnarne, till framdeles Upodlande; utom det han wid dess 2:ne Rusthåll i Jorrois Sockn Engelsnäs och Torstila, upodlat stora widder Kärr, och derutöfwer genom Sjötappring, Dikning och Fällning till Mortification, stäldt flere 100:de Tunnländ under beredning.” Bennet 1794, s. 156.

¹⁵¹ ”... och jag tror mig derigenom hafwa ärhållit för Elden ett stadgat rum ibland de Ämnen som Naturens HERre gifwit oss, att med lika förmon nyttja till öde Länders upbrukande, som Metallernas smältande utur deras råa Bergarter; då wi hälst kunna beqwäma oss att bruka wårt sunda förnuft, ...” Bennet 1794, s. 156.

¹⁵² Bennet 1794, s. 174–177.

¹⁵³ Fem svar på Kongl. Patriotiska Sällskapetets fråga: Genom hvilka medel skulle landtmannen i Sverige säkrast och snarast förmås att i sådan mohn utwidga och förbättra sin ladugård eller boskapsskötsel at den samma kommer i full Jämvigt emot Åkerbruket, dermed blefwe ansedd lika lönande, och således i Wärk och Gäring erkänd för hwad är och bör wara, neml. en Grundnäring i wårt Land? Stockholm 1797. Bennetin kirjoitus, joka voitti 10 dukaatin palkkion, on viidentenä s. 275–344.

kien "emosäädyn" puolesta mm. suositellen eläkkeelle jääneiden virkamiesten liittämistä talonpoikaissäätöön valtiopäiväedustusoikeuksineen. Talonpoikien, maanviljelyn ja karjatalouden asiaa edistettäisiin parhaiten estämällä tilojen halkominen, järjestämällä eräänlainen maatalousoppilaitosverkosto (kirjoittaja kutsui näitä "seminaareiksi"), luotonannolla sekä pitämällä maataloustuotteiden hinnat vakaina. Bennetin laskelmien mukaan Ruotsin valtakunta voisi elättää 18 miljoonaa asukasta. Kirjoituksensa hän päätti nimimerkillä "*Sawolax Skatte=Bonde*". Tuossa vaiheessa Tukholman lähellä Järvassa karttuunipainamo puuhaava entinen ruukinpatruuna samaistui siis savolaiseen verotalonpoikaan.¹⁵⁴ Kirjoitustensa perusteella Bennet voidaan liittää siihen valistuneen savolaissäätöläisten edustamaan suureen linjaan, taloudellisen ja henkisen edistyksen puolestapuhujiin ja "modernin projektiin", jota Matti Klinge on hahmotellut "Iisalmen ruhtinaskunnassaan".¹⁵⁵

Bennetille oli jäänyt vielä maaomaisuutta Suomessa, kunnes karttuunipainon vararikko 1803 vei ne vasaran alle. Moniaalle suuntautunut kapteeni oli vuosisadan vaihteessa suunnitellut siirtymistä Yhdysvaltoihin tasavallan palvelukseen ja hakenut matka-avustusta Amerikan matkaan Suomen Talousseuralta, mutta joutui kuitenkin jäämään Ruotsiin. Myöhäisissä kirjoituksissaan hän hahmotteli mm. luonnonoppia ja pappiskasvatusta sekä pohti perinnöllisen aateliston poistamista ja säätövaltiopäivien uudistamista. Stephan Bennet kuoli 59-vuotiaana halvauskohtauksen jälkeen helmikuussa 1810 Brommassa.¹⁵⁶

2.3.3 Ekholm

Kauppaneuvos Paul Printzsköld, joka vaimonsa Marie Tottien kanssa hankki Juantehtaan vuonna 1791, ei hyvistä aikeistaan huolimatta koskaan tullut muutaneeksi paikan päälle. Tehtävät Kauppallegiossa sekä halli- ja manufaktuurioikeudessa (ja ehkä vaimonkin seurapiirit) pidättivät miestä Tukholmassa. Vuosisadan kulkiessa loppuaan kohti Juantehtaan liiketoiminta ajautui hunninolle. Vaikka vuorimekaanikko Rinman oli antanut hyviä neuvojaan teknisissä asioissa ja vaikka kauppaneuvos myi vielä lisää taontaoikeuksia pois ruukilta, ei toiminta käänntynyt kannattavaksi. Printzsköld oli tyytymätön pestaamiinsa inspektoreihin ja syytti myös paikallista väestöä ruukin epäonnisuudesta. Kauppaneuvos ajautui velkoihin, ruukki kahteen konkurssiin ja täydelliseen rappioon.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Bennet 1797, s. 275–344. Åhman 1957–1963, s. 30–31.

¹⁵⁵ Klinge 2006, s. 11–17.

¹⁵⁶ Åhman 1957–1963, s. 30–37.

¹⁵⁷ Åhman 1957–1963, s. 14–15. Printzsköldin kirjeet Bennetille 24.11.1791, 15.5.1794, 10.6.1795, BSA vol 3. RA. Vuorimestari Lundströmin kuvaus STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA. Paul Printzsköld (alk. Printzell, 1738–1819) oli ruukinpatruunan poika Smoolannista, opiskeli lakia Lundin yliopistossa 1747–1753, tämän jälkeen toimi tukholmalaisissa oikeusistuimissa, 1769 raatimies, 1774 jäsen lakikomissiossa, 1775 halli- ja manufaktuurioikeudessa, aateloitiin 1778, viinanpolttojohtokuntaan 1780. Kauppaneuvoksen arvon Printzsköld sai 1781, jolloin hänestä tuli myös Rautakonttorin valtuutettu. 1780-luvulla kauppaneuvos hankki Florin pellavatehtaan Mon pitäjässä ja Långvandin ruukin. Hänen vanhempi veljensä Erik Roland Printzsköld oli Länsipohjan vuorimestari. Elgenstierna 6 (1931), s. 59–60. SMK 6 (1949), s. 171. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 31, 42.

Tässä tilanteessa Juantehtaan ”pelastajaksi” ilmestyi tukholmalainen johtaja Fredrik Jonathan Ekholm (1770–1810). Tigerstedt ja Bennet olivat olleet upseereita, siviilimies Ekholmin tausta taas oli pikkuporvarillis-kirjallinen. Hänen isänsä kirjahuutokauppannotaari Erik Ekholm (1716–1784) oli melko tunnettu lehtimies ja keräilijä, joka piti esikuvanaan aikakauden tunnettua kirjallista puuhamiestä C. C. Gjörwelliä, ja julkaisi useita lyhytaikaisia kirjallisuuteen, historiaan ja teologiaan keskittyneitä aikauskirjoja. Erik Ekholm kuoli pojan ollessa 14-vuotias, mutta oli ilmeisesti huolehtinut jo hyvissä ajoin jälkikasvunsa koulutuksesta. Poika merkittiin Upsalan yliopiston matrikkeliin kesällä 1778, kahdeksanvuotiaana.¹⁵⁸ Isä jätti kuollessaan myös melkoisen määrän kirjoja, joista nuori Fredrik Jonathan mahdollisesti ammensi sivistyksensä pohjan. Vanhempi Ekholm oli ollut kiivas poleemikko, oikeakielisyyssintoilija ja vakaumuksellinen herrnhutilainen.¹⁵⁹ Vaikuttaa siltä, että Erik Ekholmin riidanhaluiseksi sanottu luonne ilmeni myöhemmin myös pojalla, ei kuitenkaan uskonnollis-kirjallisissa kiistoissa, vaan talouskysymyksissä, ruukkiriidoissa ja käräjöinneissä maatilojen omistuksesta.

F. J. Ekholm nousi osaansa ”reittä pitkin”. Syyskuussa 1796 hän meni naimisiin leskirouva Lovisa Christina Ekmanin o.s. Tigerstedtin kanssa. Lovisa oli G. F. Tigerstedtin tytär, joka oli vanhempiansa eron jälkeen muuttanut äitinsä mukana Tukholmaan ja avioitunut 18-vuotiaana itseään lähes neljäkymmentä vuotta vanhemman kamarikollegion kamreerin Petter Johansson Ekmanin kanssa. Ekman kuoli vuonna 1794.¹⁶⁰ Uudessa avioliitossa Ekholmin kanssa vaimo oli 34-vuotias, mies 26-vuotias. Edellisen avioliiton peruina Ekholm sai neljä–viisi alaikäistä poika- ja tytäripuolta. Lisäksi hän sai vaimonsa kautta otteen osasta ns. Eriksonin kuolinpesästä eli mestatun miekkaritarin velkasaatavista. Avioliitto antoi miehelle hallintaoikeuden vaimonsa omaisuuteen. Vaikkei Lovisan osuus kuolinpesän veloista ollut enempää kuin 775 riksiä, niin näin syntyi jonkinlainen kontakti Savo-Karjalan perukoilla kituvaan ruukkidomeeniin. Ekholm varmaankin kuuli yhtä ja toista Juankoskesta vaimoltaan, joka oli viettänyt tyttöikänsä ruukilla. Mitä se sitten lienee ollutkaan, se ei estänyt johtaja Ekholmia hankkimasta ruukkia konkurssipesästä kauppaneuvos Printzsköldiltä 12 000 riikintaalarin hinnalla. Osa kauppasummasta suoritettiin Erikssonin kuolinpesälle, jolle Printzsköld oli ollut velkaa 4 500 riikintaalaria. Näin kauppaneuvos vapautui kuolleen everstiluutnantin vaatimuksista, mutta Ekholm puolestaan

---

¹⁵⁸ 12.6.1778: ”Fredr. Jonath. Ekholm Stockholmensis (1770), sub manuductione Praeclariss. Dni Adjcti Mag. Malmstedt”, Uppsala universitetmatrikel III 1925–1946, s. 220. Yliopiston matrikkeliin merkittiin noihin aikoihin vielä nuorempiakin miehenalkuja kuin apumaisteri Malmstedtin suojatti.

¹⁵⁹ SBL XII 1949, s. 725–732. SMK 2 (1944), s. 352.

¹⁶⁰ Aviomiehen ikä selviää tämän kuolinmerkinnästä, Hedvig Eleonora Sth., döda F I:5, 3/6 1786–1817, mf, SSA. E. S. Tigerstedtin mukaan 1891, s. 53 myös Ekholm olisi ollut Kamarikollegion kamreeri, mutta valtiokalenterin virkamiesluettelosta tai kamarikollegion virkamiesmatrikkelista ei kuitenkaan löydy Ekholmia. Örnberg 1–2 1874. Fahlū Weckoblad 04.11.1789 mainitsee Vuorikollegion auskultantin F. J. Ekholmin Tukholmasta. Jos kyseessä oli sama Fredrik Jonathan Ekholm, niin tämän toimenkuvan kautta parikymppinen nuorimies saattoi saada ensimmäiset tietonsa savolaisruukista, kun syksyn 1789 vuorikäräjien pöytäkirjat saapuivat Vuorikollegioon.

velkaantui kuolinpesälle enemmän kuin vaimonsa osuuden verran.¹⁶¹

Ekholmmit lapsineen muuttivat Juantehtaalle vuoden 1800 alkupuolella. Vuosikymmenen tauon jälkeen ruukki sai patruunan paikan päälle. Etenkään alkuvuosina Ekholm ei pystynyt kommunikoimaan alkuperäisväestön kanssa muuten kuin tulkin välityksellä. Esim. niskuroivan lampuotinsa Juhon Kuosmasen kurittamiseen patruuna tarvitsi paitsi keppiä myös Kaavin varapastorin Kiljanderin käännösapua.¹⁶² Oletettavasti F. J. Ekholm oppi vuosikymmenen mittaan puhumaan jonkinlaista ”kyökkisuomea”, vaikka ruukilla pärjäsiikin ruotsiksi. Patruunan palveluskunta samoin kuin osa työntekijöistä oli Ruotsin puolelta tai ruotsinkieliseltä rannikolta tullutta. Myös kustavilaisen Kuopion ”säätyläissusiteetti” oli ruotsinkielistä. Kieli ei ollut Ekholmin ongelmista suurin, vaan taloudelliset realiteetit.

Ekholmilla ei nähtävästi ollut takanaan mitään perittyä rahallista omaisuutta. Hänen äitinsä notaarinleski Adriana Ekholm, joka oli hankkinut tuloja myymällä miehensä kirjallista jäämistöä, oli vuoden 1800 henkikirjassa ”köyhä kuten edellisenä vuonna”. Kun hän myöhemmin samana vuonna kuoli, perukirjaan merkittiin pelkästään perilliset.¹⁶³ Sukunsa ja muitten yhteyksiensä kautta Fredrik Jonathan Ekholmilla lienee ollut jonkinmoinen ”hyvä veli” -verkosto. Ainakin molemmat lankomiehet olivat vaikutusvaltaisia henkilöitä; vanhemman sisaren Anna Charlottan puoliso Suomen vuoripäällikkö, tunnettu swedenborgilainen alkemisti August Nordenskiöld oli tosin jo kuollut¹⁶⁴ ja nuoremman sisaren Johanna Fredrikan puoliso majuri, myöhemmin kenraaliadjutantti ja Upsalan läänin maaherra paroni Berndt Wilhelm Fock erosi vaimostaan vuonna

---

¹⁶¹ Kuulutuseteli (19.8.1796) Hedvig Eleonora Sth. EIIa:3, n:o 31, mf, SSA. Ekmanin lapset, Hedvig Eleonora Sth., födda CI:14–15, mf, SSA. Tigerstedtin perukirja, VHO, aatelin perunkirjoitukset 1791–1808, Ed 3, 39, VMA. Kauppakirja, Kauppakirja on säilynyt käsinkirjoitettuna jäljennöksenä Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA. Jäljentäjä on ilmeisesti Einar Linsén, mutta jäljennöksen ajankohtaa ei ole mainittu, käsialasta päätellen 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa. Kauppakirjan kopiota voinnee pitää jokseenkin luotettavana lähteenä, tosin seuraava seikka on otettava huomioon. Vuoden 1802 Kuopion talvikäräjillä (ilmoitusasiat § 212) uuden omistajan hankkiessa ensimmäisen lainhuudatuksen ruukkiin todettiin kauppakirjan kopiassa kauppasumma 15 000 riikintaalariksi banco. Tämä oikeuden pöytäkirjassa oleva asiakirja oli päivätty 4.11.1799 (siis edeltävänä päivänä) ja sen allekirjoittajana oli kauppaneuvos Printzsköldin lisäksi tämän vaimo Marie Tottie. Samojen kaupanvahvistajien nimet ovat molemmissa versioissa kirjoitettu 5.11.1799. Asiasisällöltään kauppakirjat ovat muuten jotakuinkin yhteneväisiä, paitsi että 4.11. kauppaneuvos ilmoitti tekevänsä kaupan ”vapaasta tahdosta, hyvällä harkinnalla ja rakkaan vaimoni suostumuksella”, mikä maininta sekä vaimon nimikirjoitus puuttuvat seuraavan päivän kauppakirjasta. Olisiko 4. ja 5. päivän välillä tapahtunut jotakin, joka sai kirjoittamaan kauppakirjasta uuden version (ja alentamaan hintaa 3000 riksillä)? Olisiko vanha versio kuitenkin epähuomiossa tai jostain muusta syystä tallettunut ja toimitettu Kuopion käräjille siinä vaiheessa, kun lainhuudatusta haettiin? Kuopion tk 1802 § 212, ilmoitusasiat, UK 1826, mf.

¹⁶² Kuopion tk 1805 § 21, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäkunta vars. as. ptk:t Cba:19, JoMA.

¹⁶³ Mantalslängder, staden södra och västra 1800, 26, 96, mf, SSA. Rådhusrättens första avdelning IV, s. 752, E II A 1:2:334, SSA.

¹⁶⁴ Sipoossa 1754 syntynyt vuorivirkamies, vuorikollegiossa työskennellyt August Nordenskiöld, jonka ”kultahaaveita” kuningaskin oli salaa ruokkinut, kuoli 1792 Afrikassa Sierra Leonessa alkuasukkaiden tappamana. Englantilaisen tutkimusretkikunnan mineralogina seudulle saapunut, vallankumouksaateista innostunut energinen maailmanparantaja suunnitteli sinne vapautettuja orjia varten swedenborgilaista ihanneyhteiskuntaa ”Uutta Jerusalemiä”. Hänen leskensä Anna Charlotta kuoli vuonna 1800. Suomen kansallisbiografia 7 (2006) s. 140. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: August Nordenskiöld*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=8944>>. Luettu 28.11.2012.

1808 ja avioitui uudelleen Ekholmin tytärpuolen kanssa.¹⁶⁵

Paikkakunnalle asetuttuaan uusi patruuna osoittautui tarmokkaaksi mieheksi. Ruukkia alettiin kunnostaa ja nostaa rappiutilasta. 1800-luvun alkuvuosina johtaja Ekholmin käyttöön rakennettiin uusi asuinrakennus ”isopytinki”, jossa oli sali, neljä kammaria, ruokakomero ja kaksi vaatekaappia. Huoneissa oli kaakeliuunit ja uudenaikaiset ikkunat. Vieressä oleva, entinen ”pikkupytytinki”, jäi muuhun käyttöön. Muitakin rakennus- ja kunnostustöitä tehtiin. Masuunin piippu uusittiin, muureja korotettiin ja puhalluslaitetta parannettiin. Kuten aikaisemmin mainittiin, Ekholm aloitti varsin voimaperäisen takkiraudantuotannon. Myös pajaa kunnostettiin. Ruukinväelle rakennettiin savesta 650 neliökyyntärän kokoinen asuintalo, joka tosin vielä 1803–1804 oli katoton ja sisustamaton. Lisäksi tehtiin lautakattoinen vaunu- ja välinevaja, jossa oli neljä tilavaa osastoa, tuohikattoinen vers-tarakennus sekä tilava maakellari. Ekholmin mukaan näihin töihin kului 7 600 riksiä. Kevääseen 1805 mennessä Ekholmit olivat velkaantuneet eri tahoille 12 000 riksiä valtionvelkaseteinä ja 15 000 bancoriikintaalareina. Talous oli tiukoilla.¹⁶⁶

Johtaja Ekholm onnistui vuosisadan alkuvuosina värväämään Juantehtaalle kymmenkunta ruotsinmaalaista ammattimestä perheineen. Patruunan toiveena epäilemättä oli saattaa raudantuotanto kunnolliselle mallilleen, mutta seurauksena olikin vain riitoja, rähinöintiä, juopottelua ja välien selvittelyä sekä epävirallisesti että käräjillä. Suurin osa ruotsalaisista palasi takaisin vain vuoden savolaisruukilla oleskeltuaan. Hankaluuksia tuotti myös ruukin inspektorin majesteettirikoksesta saama kuolemantuomio. Loppuvuodesta 1804 kevääseen 1806 johtaja Ekholm oleskeli Ruotsin puolella, missä hän mm. yritti saada Juantehtaalle suotuisia päätöksiä viranomaisilta, mutta turhaan. Suhteet vaimoon viilenivät tällä välin ja Lovisarouva muutti pois ruukilta ja vaati pesänselvitystä. Lopulliset ”ikuiset jäähyväiset” Lovisa Christina Tigerstedt jätti Ekholmille tammikuussa 1809.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Fock, joka Nordenskiöldin kuoltua 1792 toimi tämän tyttären holhoojana, erosi vaimostaan Johannasta 1808 ja otti uudeksi puolisoakseen Engel Ekmanin, joka oli kamreeri Petter Ekmanin ja Lovisa Tigerstedtin tytär. Fock toimi Suomen sodassa Ahvenanmaan operaatioissa, Upsalan maaherra hänestä tuli 1812 ja paroni 1815. Wasastjerna 1879, s. 410–411. Tigerstedt 1891, s. 53–54. Laine 1948, s. 528. Persson 1988, s. 36–46, 66.

¹⁶⁶ Rakennusten kuvaus em. ruukin arviointiasiakirjasta 1803–1804, Juankoski, Dir, Hb:1, 16, KyKA. Nimitykset (större byggningen, mindre byggningen) Ekholmin murhan oikeuspöytäkirjasta, Kuopion sk 1810 §§ 790, 791, Kuopion kärjäkunnan vars. as. ptk:t, C I a 65, JoMA. Vuorimestarin kuvaus ruukista keväällä 1808, STO, KD 157/62, 1810, Ea:4, KA. Velat, Kuopion vk 1806 § 10, UK 1823, mf. Patruunan jo kuoltua 1811 nousi esille väite, että tämä olisi syyllistynyt varkauteen. Samuel Corneer kertoi antaneensa vuonna 1800 lainansa pantiksi inspehtori Nils Nyströmille kultaisen naisten kaulaketjun. Nyström huomasi seuraavana vuonna, että ketju oli varastettu häneltä samoin kuin lähes 400 riikintaalaria rahaa ja väitti syyllisen olevan joko Ekholm tai tämän seuralainen, virasta eronnut luutnantti Sundvall. Kuopion tk 1811 § 374, sk 1811 § 870, Kuopion kärjäkunnan vars. as. ptk:t, Cba:30, 32, JoMA. Pitkänen 2012, s. 6–7. (<http://koti.welho.com/ppitkan4/PasasSivut1/ekholminMurha.html>), luettu 7.9.2013. Tiukasta taloudesta kertoo myös Posttidningar-lehden 16.4.1807 etsintäkuulutus; kaupppikirjanpitäjä Ekroth vaati velan korkoja johtaja Ekholmilta, jonka ”nykyistä olinpaikkaa” velkoja ei kaikista näkemästään vaivasta huolimatta ollut onnistunut selvittämään.

¹⁶⁷ Ruotsinmaalaisista muuttajista ks. seur. luku ja liite 4.B. Juantehtaan vuoden 1803 ylim. vuorikäräjien pöytäkirjat, Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, suppliker m.m. E4: 345, 32–45 (1805), RA. Inspehtori Nyströmin tapaus, Kuopion sk 1802 §§4, 5, 416, 549, 568, 569, 628, Pien-Savon ylinen tmt, Cba: 14, JoMA sekä VHO, Eaa:7, kuninkaalliset kirjeet 1801–1805, 93 ja Di:38, alist. as. päätöstal-tiot 1803, 14, VMA. Anomukset viranomaisille, Bergskollegium till Kungl Maj:t 1806, 100, RA. KM:n kielteinen päätös 29.4.1806, Juankoski, Dir, Hb:1, 79, KyKA. Jäähyväiskirje, Kuopion tk 1809 § 535, Pien-Savon ylinen tmt, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:26, JoMA.

Ruukinpatruuna oli saanut syksyllä 1802 Kuopion käräjillä aikaiseksi päätöksen, jonka mukaan vahingonteosta ruukin mailla, metsissä ja vesillä koituisi tekijälle 10 riikintaalarin sakko (kuva 10). Tämä sekä muut lait ja asetukset tukenaan F. J. Ekholm piti tarkasti silmällä reviirinsä loukkaamattomuutta ja haastoi käräjille vuosien mittaan kymmeniä ympäristökylien talonpoikia syytettyinä erinäisistä rikkeistä. Ekholm kirjelmöi ahkerasti myös lääninkansliiaan vaatien velkasaamistensa ulosmittaamista tai ympäristökylien luvattomien myllyjen purkamista (liitteet 8.B., 8.C.).¹⁶⁸ Sata vuotta myöhemmin eläneen E. S. Tigerstedtin sanojen mukaan Ekholm ”ei ymmärtänyt tehdä itseään rahvaan suosimaksi”.¹⁶⁹ Oikeudenmukaisuuskokemus vaikuttaa olleen hänelle tärkeä tavoite. Suomen sota ja valtakunnan vaihdos ei ruotsinmaalaisista ruukinpatruunaa säikäyttänyt. Hän mukautui ilmeisen joustavasti uuden esivallan alaisuuteen ja aikoi jatkaa asumista ja yrittämistä Suomessa. Maariita vuotjärveläisten ja nilsiäläisten kanssa koitui hänelle kohtalokkaaksi. ”Tuhma talonpoika tappoi” johtaja Ekholmin lokakuussa 1810.

Johtaja Ekholmilta ei ole jäänyt samanlaista kirjallista jäämistöä kuin kapteeni Bennetiltä, joten hänen ajatusmaailmaansa esim. talouspoliittisen ideologian osalta ei voi vastaavalla tavalla luodata. Yksityiskirjeitäkään ei ole tämän kirjoittajan eteen juuri säästynyt. Sen sijaan käräjä- ja muiden kiistajuttujensa yhteydessä Fredrik Jonathan Ekholm pääsi näyttämään terävän kynänsä purevuuden. Kirjoituksissaan Ekholm esiintyy ärhäkkänä omien ruukkiprivilegioidensa puolustajana, talousalueen määrääväksi mahdiksi pyrkivänä teollisuusyrittäjänä, samalla esimerkillisenä moraalin, lainkuuliaisuuden ja kansalaishyveen edustajana, virkakoneistoa manipuloimaan kykenevänä toimijana. Kielenkäyttäjänä hän oli etevä, poleemisen tyylin taitaja, ”patruuna ja poleemikko”.

Näin ruukin omistus kulkeutui paikalliselta savolaissäätyläistöltä ruotsinmaalaisille, Tukholman kautta tulleille yrittäjille, kaupпамiehille ja virkamiesporvareille. Tuntuu siltä kuin näissä ankeissa ja ”yrittäjävihamielisissä” oloissa pärjääminen suorastaan vaati tietynlaisen omistajatyypin muotoutumista. Menestyminen edellytti rautaista rautapatruunatyyppejä, jota nykykielellä voitaisiin kuvata vaikkapa ”management by perkele!” -tyyliksi. ”Skaffa mig en bra karbas!”, kirjoitti ruukin inspehtori patruuna Bennetille 1780-luvulla valitellessaan työntekijöiden laiskuutta¹⁷⁰ – sana olisi kai tässä yhteydessä käännettävä piiskaksi tai piiskuriksi. Tuon ajan teollisuusmiehillä oli monilla sotilastausta, joten käskeminen sujui luonnostaan. Ekholmin tausta oli kirjallisempi, mutta jonkinlaista komentoääntä ja ”kurittamisen kulttuuria” hänenkin täytyi nyt viritellä.

¹⁶⁸ Uhkasakko, Kuopion sk 1802 § 125, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:14, JoMA. Käräjäinnit Kuopion tk 1803 §§ 82–89, 501–510, sk 1803 §§81–90, 613–617, 621–624, 637, , tk 1804 §§ 45, 52, 71, 83, 677–679, sk 1806 § 242, tk 1807 § 690, sk 1807 §§ 84, 342, 658, 666–668, 670, 677, vk 1808 §§ 1–20, sk 1808 §§ 47–52, 71, tk 1809 §§ 420–422, 425–426, sk 1809 §§ 164, 168, 612–615, tk 1810 § 203, Pien-Savon ylinen tmk:n Kuopion käräjäkunnan ptk-sarjat Cba:15–29 ja Cbc:1, JoMA. Velka- ym. vaatimukset Kuopion lääninhallituksen kanslian anomusasiain diaarit Aba:1–8 (1803–1810), JoMA.

¹⁶⁹ ”...eljes ej förstod att göra sig omtyckt af allmogen”, Tigerstedt 1909, s. 178.

¹⁷⁰ Åhman 1957–1963, s. 14.

2.4 RUUKKILAISET

Malmin ja hiilen hankkiminen ja niiden muuttaminen halutunkaltaiseksi metalliksi vaati ammattitaitoa. Paikallisesta väestöstä saatiin työvoimaa, mutta ammattimiehet oli aluksi tuotava muualta, toisilta Suomen ruukkipaikkakunnilta tai Ruotsin puolelta. Syväälle Savon sisämaahan syntyi näin vuosikymmenien kuluessa eräänlainen enklaavi, jonka väestörakenne poikkesi ympäröivästä maaseudusta. Tämä raudanvalmistuksen ”osaamiskeskus” muodosti samalla Ruotsin rautavaltion ruukkiverkoston kaukaisen koillisen pesäkkeen, eteen-työnnetyn tukikohdan savolaiskarjalaisessa kaskimaakunnassa.

Masuunityöläisiä, vasaraseppiä sekä hiilenpolttajia tuli mm. itäisen Uudenmaan ruukeilta Ruotsinpyhtäältä ja Koskenkylästä. Ilmeisesti ensimmäinen Ruotsin puolelta saapunut oli G. F. Tigerstedtin kirjanpitäjäksi pestaa- ma taalalainen Lars Erik Dahlström vuoden 1774 paikkeilla. Stephan Bennetin Ruotsinpyhtäältä vuonna 1788 värväämä inspehtori Samuel Corneer puolestaan oli alkujaan skoonelaissyntyinen. Inspehtorin alaisuudessa työskentelivät maas- mestari, hyttirenki, kaksi panostajaa, kalkinrouhija, vasaraseppämestari, mesta- rikisälli, kaksi hiilirengiä, hienoseppämestari, hienoseppämestarin renki, kaksi nippuseppää, kaksi nippusepän rengiä, yhdeksän malminnostajaa, kymmenen hiilenpolttajaa, metsänvartija ja mylläri.¹⁷¹ Rinmanin mukaan ”[h]iilenpoltajat tuli- vat tänne aluksi Uudeltamaalta, minkä jälkeen paikallinen rahvas vähitellen oppi hiilenpolttamisen. Ruukilla on nyt kolme miilunpolttajaa Ruotsin vuoriseuduilta, minkä ansiosta hiilenpoltto hoituu nyt melko hyvin ja tuottaa yhtä paljon kuin muillakin seuduilla on tavallista.”¹⁷²

”Suomen” ja ”Ruotsin” erottelu ennen vuotta 1809 on jossain määrin ana- kronistista, joskin aikalaisetkin puhuivat Suomesta käsin ”Ruotsin puolesta” (*Svenska sidan*) valtakunnan läntistä osaa tarkoittaessaan.¹⁷³ Tässä yhteydessä vanha termi ”ruotsinmaalainen” on käyttökelpoinen nimitys. Liitetaulukoihin 4.A. ja 4.B. olen kerännyt pääasiassa rippikirjoista Juantehtaalla noin vuosina 1770–1810 asuneet sukunimeltään ruotsinkieliset henkilöt vaimoineen. Vaikka joukossa on muutama savolaissäätyläinen, jota ei voi pitää muuttajana muusta maakunnasta, niin valtaosa kuitenkin edustaa työväkeä tai työnjohtoa, joka saa- pui savolaisruukille muilta ruukkiseuduilta, joko Suomen tai Ruotsin puolelta. Liitteessä 4.A. on tiedot Juantehtaalla rippikirjojen 1776–1813 mukaan asuneista sukunimiltään ruotsalaisista työläisistä (vain yksi mies/nimi), jotka muuttivat muualta Suomesta, liitteessä 4.B. puolestaan Juantehtaalle vuosina 1774–1810 val- takunnan läntisestä osasta saapuneet, siis ruotsinmaalaiset ruukkilaiset.

Liitteen 4.A. henkilöt edustavat siis enimmältä osaltaan Suomen sisäis- tä maakunnasta toiseen tapahtuvaa ammattimiesten työperäistä muuttoa.

¹⁷¹ Juankoski, Allmänna avdelning, diverse handlingar Ha:9, KyKA.

¹⁷² ”Kolare hitkommo först ifrån Nyland, hwarefter kolnings sätet blifwit efterhand bekant hos den Allmoge, som bor närmast häromkring. Wid Bruket finnes nu trenne kolare ifrån Svenska Bergslager, hwarföre kolningarne verkställas med tämmelig förmån, och gifwa så mycket som på andra ställen är wanligt.” Rinman 1794, s. 131.

¹⁷³ Samuelson 2008, s. 17–23. Ks. myös Villstrand 2009, s. 23–28.

Ruotsinkielinen sukunimi todennäköisesti viittaa henkilön ei-savolaiseen alkuperään ja ruotsiin äidinkielenä, joskin ummikkosavolaisetkin saattoivat syystä taikka toisesta kantaa ruotsalaista nimeä (kuten taulukon ”ykkösmies” Erik Ahlvik). Toisaalta ruukille muutti muualta maasta myös sellaisia ihmisiä, joilla oli suomenkielinen sukunimi ja jotka todennäköisesti olivat suomenkielisiä. Jonkinlaisia rajatapauksia nimiensä puolesta olivat ne (ilmeisesti molempia kieliä hallinneet) ruukintyöläiset, joilla aikakauden ruutusotilaiden tyyliin oli sekä suomalainen että ruotsalainen sukunimi: Jöran Mustonen Dam, Anders Torvinen Dahlström, Zachris Sten Keinänen, Henrik Taskinen Gadd, Johan Lind Räsänen, Henrik Järn Tuovinen, Pehr Malm Koistinen. Nämä olen jättänyt taulukosta pois.

Lähemmältä alalta naapurikylistä tai Savon ja Karjalan lähipitäjistä lienevät puolestaan tulleet pelkkiä ”savolaisia aatelisnimiään” kantaneet Hakkaraiset, Hartikaiset, Hämäläiset, Itkoset, Kainulaiset, Karviset, Kettuset, Laukkaset, Oinokset, Pelkoset, Pitkäset, Savolaiset, Tiihoset, Tiilikaiset, Varokset ja Venäläiset. Nämä työskentelivät pääasiassa ruukin renkeinä, mutta muutamat nousivat hierarkiassa sepiksi. Muuttoliikettä tuli myös esim. Pohjanmaan suunnalta, esimerkiksi nikkari Juhana Pennasen sanotaan muuttaneen Piippolasta ja vaimonsa Paavolasta. Pennasellakin näyttää olleen ruotsinkielinen rinnakkaisnimi: nimittäin Ahl. Juantehtaalalle päätyi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa myös muutama venäläinen: tallirenki Uljan Ungerdooff sekä patruunan palvelija Ivan Gregorius.¹⁷⁴

Jotkut tulokkaista olivat vain lyhytaikaisia käypäläisiä, toiset muuttivat välillä muuanne mutta palasivat. Eräistä sukeutui sukupolvien mittaisia ruukkilaisperheitä. Ruotsin puolelta saapuneiden juurtuminen paikkakunnalle näyttää olleen vaikeampaa. 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tuli Pohjanlahden takaa Savoan Juankosken partaalle lähes puolensataa ruukkilaismiestä, -naista ja -lasta. Juantehtaan olosuhteet ja mittakaava huomioon ottaen voitaisiin puhua suorastaan ”suurmuutosta”. Jo Bennetin ja Printzsköldin aikana oli solmiutunut kontakteja Garpenbergin ruukkiin, ja näitä yhteyksiä luultavasti hyödynsi myös Ekholm, jonka kirje tammikuulta 1802 seppä Olof Skräkille kertoo paitsi työolosuhteista myös patruunan kovasta halusta saada tuotanto hyvään vauhtiin.

Maasmestari Petter Jäderberg, joka on aikaisemmin ollut Urimalahden hytillä inspehtori Dahlströmillä, on nyt astunut palvelukseen Juantehtaan ruukille lähellä Kuopion kaupunkia ja aloittaa työnsä kahden viikon kuluttua. Hän on kysymyksiini ilmoittanut, että te olisitte halukas etsimään onneanne täältä, jonka vuoksi haluan nyt tietää sitovan vastauksen seuraavaan tarjoukseen.

Olen valmis ottamaan teidät mestarisepäksi 24 killingin palkalla yksin taotusta kankirautakippunnasta. Mikäli mukana on hiilirenki, maksetaan 32 killinkiä. Lisäksi seppä vastaa myös toisesta ahjosta, kaikista vasaraa koskevista pienemmistä korjauksista ja rakennuksista. Lisäksi annetaan 5 nelikkoja viljaa kuukaudessa 8 plootun tynnyrihinnalla ja 3 nelikkoja hiilirengille samalla hinnalla. Ruukinomistaja vastaa kaikista kruununveroista samoin kuin toimittaa lehmän rehut joko luonnossa tai rahana sekä tarpeellisen kaaliaitauksen.

---

¹⁷⁴ Kuopion maasrk:n rippikirjat 1776–1813, TK 1624–1627, 1654. Sotamuistoja. Savottarelle kirj. Olli Koistinen. Savotar 13.8.1908.

Lisäksi voin vakuuttaa, että kaikki elintarvikkeiden hinnat ovat täällä ainakin kolmanneksen halvempia kuin Ruotsin puolella. Jos tulette tänne, teidän täytyy irtisanoutua oikeaan aikaan, ottaa palveluskirjanne ja lähettää se minulle. Toimitan sen jälkeen tarvittavat matkarahat sekä opastuksen.

Edelleen on Jäderberg kertonut minulle, että seuraavat hiilenpolttajat olisivat halukkaita muuttamaan, nimittäin Johans Klang Bölestä, Hans Hansson Wänarwikenistä ja Anders Andersson Esköstä. Olen valmis palkkaamaan myös heidät varsin hyvillä ehdoilla. Täällä on tarjolla torppia, joissa voi elättää 10 á 14 liekaan sidottua nautaa, sekä viljellä 5 á 6 tynnyrinalan avointa peltoa, joista he voivat itse valita.

En vaadi heiltä mitään muuta veroa kuin ainoastaan sen, että he torpan suuruuden mukaan toimittavat ruukille hiiltä, josta maksetaan 24 killinkiä 12 tynnyriä sisältävältä lästiltä. Mainitut torpat sijaitsevat puolen peninkulman, korkeintaan yhden peninkulman päässä ruukilta parhaalla metsäseudulla ja niiden asunto- ja ulkorakennukset ovat suurimmaksi osaksi äskettäin rakennettuja. Myös huomautetaan, että metsät sijaitsevat suurimmalta osaltaan siten, että hiili voidaan kuljettaa järvireittiä pitkin veneellä, mikä on hiilenpolttajalle suuri etu.

Jos pystytte hankkimaan useampiakin hiilenpolttajia, jotka ovat ripeitä työmiehiä, raittiita eivätkä suurissa veloissa, voin ottaa palvelukseeni jopa 12 sellaista, jotka voisitte tänne ohjata.

Ennen kaikkea odotan pikaista vastausta Kuopioon Juantehtaan ruukille ja annan sitten ohjeet matkarahasta ynnä muusta.

Tämä kirje pätee sopimuksena ja vahvistan yllämainittujen seikkojen osalta, jotka omasta puolestani sitoudun toteuttamaan.

Juantehtaalla 24. tammikuuta 1802 F.J.Ekholm Ruukin omistaja

P.S. Täällä ruukilla on pappi, joka palvelee autuuden välineillä ja saarnaa sekä suomeksi että ruotsiksi.¹⁷⁵

---

¹⁷⁵ Mas mästaren Petter Jäderberg, som förut varit vid Urimalax Hytta hos Inspector Dahlström, har nu vid Strömsdahls Bruk nära Cuopio Stad, antagit tienst, hvilken han efter två veckor till träder, och har han hos mig, på till frågan gifvit till känna, det ni vore hugad, härstädes er lycka söka, hvilket jag härigenom begär veta visse och afgörande svar uppå: Varande jag nögd på följande vilkor, emot taga Er som Mäster Smed, nemligen 24 S sktt för det stångjern ni ensam smider eller då kohldrängen till lika af lönas 32 Sr, hvarjemte smeden är skyldig ansvara jemte det andra Härdlaget, för alla i Hammaren förefallande Mindre Reparationer och Byggnader, dessutom bestås 5 fierdingar spannemähl i Månaden efter 8 plåtar Tunnan för Mästaren samt 3 fr för kohldrängen till lika pris, alla Krono utskyllder består Bruksägaren äfven som koofoder in Natura eller i contant, samt ärforderlig kähl täppa. Ock kan jag dess utom försäkra att alla priser på äteliga varor äro säkert en trediedehl mindre än på Svänksa sidan. Om nii finner er härvid är nödigt i rätten tid upsäga, ut taga orlof sedel samt mig den till sända, Hvarefter jag vill skicka er nödiga resepenningar samt vägvisare. Äfven vähl har Jederberg omtalt för mig att följande kohlare vore Hugade hit flytta Nemligen Johans Klang vid Böhle, Hans Hansson i Wänarviken samt Anders Andersson vid Eskö, ock vill jag äfven vähl antaga dem på ganska goda vilkor, hälst här finnes Torp som under hålla 10 a 14 klafbundna Nöt, samt hafva 5 a 6 tunneland öppen Åker, Hvar utaf de kunna få välja, ock fodrar jag ingen annan skatt af dem än att de efter Torpets storek lefverera till Bruket kohl som betalas med 24 Sr Lästen a 12 tunnor. De omnämde Torpen ligga ½ högst 1 Mähl från Bruket i den bästa Skogs Bygden ock är till bonings och uthus mästa delen Nybygde: äfven vähl anmärkes att de mästa skogarne äro så belagne att kohlen sjöledes på båt kunna framföras, hvilket är för kohlaren en stor lindring. Skulle nii kunna anskaffa än flera kohlare som äro Raska arbetare, Nycktre samt icke behäftade med stora skulder, vill jag antaga till ock med 12 sådana, hvilka Er kunna hit flytta. Öfver alt detta väntar jag med första svar på Cuopio ock Strömsdahls Bruk ock vill sedan gifva Anordning om rese penningar Med Mera. Detta mitt bref gällar såsom Contract ock försäkrar i ofvannämde dehlar, hvilket jag ä min sida åtager fullgjöra. Strömsdahls Bruk den 24. Januarii 1802 F. J. Ekholm Bruks Ägare P. S. Härvid Bruket är Präst som betjänar med Salighetens Medlen, och predikar så vähl finska som svänksa. Juantehtaan ylim. vuorikärajät 1803, Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, suppliker m.m., E4:345, 40, RA.

Värväyskirje tuotti tulosta. Tulijat olivat Gestriklandin alueelta, monet Torsåkerin ja Ovansjön pitäjistä. Suurin osa ruotsinmaalaisista työläisistä muutti pois Juantehtaalta noin vuoden kuluttua, mihin lienee osaltaan vaikuttanut hyttirenki Jäderbergiin henkilöityneet rähinät. Vuosina 1802–1803 Petter Jäderberg oli osallinen useissa humalanhuuruusissa levottomuuksissa: mies roiski sulaa takkirautaa kirkkovieraitten päälle, kopautti venäläisen ruukinpalvelijan Ivan Gregorin lähes hengiltä, rikkoi luita lankomieheltään Olof Skräkiltä, jahtasi kirveellä varustautuneena sepäntytärtä Stina Lisa Hollströmiä ja uhmasi isäntäänsä patruuna Ekholmia. Ruukin sisäisiä rettelöitä selvittämään oli järjestettävä ylimääräiset vuorikäräjät. Ruukinpatruunan mielestä Jäderbergin tuomio oli liian lievä ja hän valitti Vuorikollegioon.¹⁷⁶ Vedoten hengen ja omaisuuden suojaansa Ekholm totesi, että ”raakojen ja villien ihmisten ympäröimänä kaukaisella seudulla, missä useita murhia aikojen kuluessa on saanut estoitta tapahtua”, tarvittaisiin varoittava esimerkki, joka rikollisuuteen taipuville työläisille kertoisi, ettei vastaavista tilanteista selviäisi pelkällä rahasakolla.¹⁷⁷ Vuorikollegio piti tuomion voimassa mutta vapautti Ekholmin 56 riksin oikeudenkäyntikuluista.¹⁷⁸

Mikä oli ruukkilaisten rooli patruunan ja ympäristön talonpoikien välisessä voimainkoetuksessa? Patruunan lähin avustajakaarti, inspektorit ja kirjanpitäjät, vaikkakaan eivät aina ja kaikessa olleet lojaaleja isäntiään kohtaan, toimivat kuitenkin ruukin intressien ajajina. Taalalainen Lars Erik Dahlström lienee saanut ”tulikasteensa” vuonna 1776, jolloin mies verojen perinnässä Nilsin Kuosmasilta joutui hyökkäyksen kohteeksi, ja varmaankin tämän jälkeen koki talonpojat vastustajinaan.¹⁷⁹ ”Ruoska- ja keppilinja” näytti vallitsevan puolin ja toisin myös skoonelaislähtöisen Samuel Corneerin ja Siikajärven torppareitten ja talonpoikien välisissä suhteissa.¹⁸⁰ Etenkin Ruotsin puolelta saapuneet, pelkäävät ruotsia puhuvat työläiset kokivat luultavasti olevansa pitkälti ”samassa veneessä” patruunan kanssa eivätkä – Jäderbergiä lukuun ottamatta – uhmanneet häntä avoimesti. Poismuutto oli aina mahdollinen varaventiili.

Ruukkilaisista ympäristökylien väki niin Nilsin/Kuopion kuin Kaavin/Liperin puolella vaikutti varmaan oudolta porukalta outoine puheenparsineen. Vastakkainasetteluja ruukkilaisten ja ympäristön rahvaan välille syntyi epäilemättä varsin helposti. Suomen kielen taidoton taalalainen Anders Olofsson, jonka Ekholm asetti Taatonniemen lampuodiksi, joutui jonkinlaiseksi välikappaleeksi maariidoissa. Helluntaiyönä 1804 edellinen lampuuti Juho Kuosmanen, joka talosta oli väkisin häädetty, sytytti kostoksi rakennukset palamaan aiheuttaen 70 riksin vahingot. Lisäksi Kuosmanen oli varastanut talosta tavaraa yli 15 riksin

¹⁷⁶ Juantehtaan vuoden 1803 ylimääräisten vuorikäräjien pöytäkirjat, Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, suppliker m.m. E4: 345, 32–45 (1805), RA. Jäderbergin puolustusasianajajana toimi aiempi inspektori Zachris Hultén.

¹⁷⁷ ”... omgifvade af råde och ostyrige Människor, på en aflägsen ort, hvarest flera mord scener, tid efter annan, ohämnad fått passera...” Ekholmin kirje vuorikollegiolle 20.1.1804, E4:345, 35, RA.

¹⁷⁸ Bergskollegium, Privilegier, domar m.m. 1805 B3:82, RA.

¹⁷⁹ Pitkänen 2009, s. 85–86.

¹⁸⁰ Corneerin kirje Bennetille 13.9.1788, BSA vol. 3, RA. Kuopion sk 1806 § 242, tk 1807 § 690, sk 1807 §§ 84, 342, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:22–24, JoMA. VHO:n anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstaltiot 1808, Dj 24, 242, VMA.

edestä.¹⁸¹ Taalalaislampuodilta ei luultavasti herunut myötätuntoa ruukkia vastaan sotajalalla oleville nilsiäläisille. Sen sijaan Ruotsinpyhtäältä peräisin olevasta ”hiilenpolttaja-Hirvosen” eli Elgin suvusta nousi jonkinlainen ”työläisten ja torpparien liitto” ruukinpatruunaa vastaan, kun vuotjärveläisen Kirsti Pasasen kanssa avioitunut Johan Elg haastoi johtaja Ekholmin arvovallan velkajutuillaan ja Suomen sodan aikana hautajaisjupakallaan – ja sai tästä hyvästä keisarillisten sotavoimien järjestämän kyydityksen Kuopion vankilaan.¹⁸²

Kohotetaan vielä katse paikalliselta ruohonjuuritasolta valtakunnan tasolle. Jan Samuelson on tarkastellut eliittiryhmien sosiaalista verkostoa ja maantieteellistä liikkuvuutta Suomesta ja Suomeen vuoden 1809 kahden puolen. Hän on arvioinut Sten Carlsonin havaintoa siitä, että 1700-luvun kuluessa yhä harvemmat virkamiehet muuttivat Ruotsin valtakunnan länsiosasta Suomeen tai päinvastoin, ja todennut, että pääpiirteissään samankaltainen kehitys oli näkyvissä myös upseeriston ja papiston osalta. Carlssonin mielestä tämä ennakoi valtakunnan jakautumista; Ruotsin olisi ollut vaikea pysyä koossa, vaikka vuosien 1808–1809 sotaa ei olisi tullutkaan. Samuelson pitää Carlssonin väitettä kuitenkin ylitulkitana. Alueelliset eliitit rekrytoituivat tuona aikana muuallakin Ruotsin valtakunnassa pääasiassa omilta alueiltaan, skoonelaiset Skoonen, norrlantilaiset Norrlannin alueelta. Yhteydet Tukholman keskusvaltaan olivat silti tärkeitä.¹⁸³

”Omien suosiminen” Savossa tuntui häiritsevän ainakin tukholmalaista kauppaneuvos Printzsköldiä, kun hän moitti, miten ”seudun väki pitää yhtä muukalaisia vastaan ja virkamiehet toimivat ja tuomitsevat miten tahtovat”.¹⁸⁴ Käänteisellä tavalla omien suosiminen näkyi myös ruukinpatruunoiden toiminnassa siten, että he pyrkivät omien verkostojensa kautta tuottamaan ruotsinmaalaista työvoimaa savolaisruukille. Rautaruukkien välisellä ”eliittien alapuolisella” muuttoliikkeellä lienee ollut oma merkityksensä. Vaikka henkilömääräisesti ehkä vähäisenä, niin siltikin omalta osaltaan Skoonesta, Taalainmaalta tai Norrlannista samoin kuin Uudeltamaalta, Varsinais-Suomesta tai Pohjanmaalta Savoon saapuneet raudanvalmistajat olivat ”laastia”, joka piti Ruotsin rautavaltiota kasassa.

---

¹⁸¹ Kuopion sk 1804 § 590, vk 1805 § 11, tk 1805 §§ 21, 33, 93, 97, 202, 294 ja 409, Pien-Savon ylinen tmk Cba:18–19, JoMA. VHO:n alistettujen asiain päätöstaltiöt 1805–1811, Di 41, Di 43, Di 45, Di 46, Di 47, Di 49, Di 51, VMA.

¹⁸² Kuopion lääninhallituksen kanslian anomusasiain diaari 1807 Aba:5, 1207, JoMA. Kuopion sk 1808 § 71, tk 1809 § 420, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:25, 27, JoMA. Molemmista tapauksista myöhemmässä, ks. luvut 6.6. ja 6.7.

¹⁸³ Samuelson 2008, s. 98–107, 189. Ks. myös Engman ja Samuelson 2006, s. 259–325.

¹⁸⁴ ”...den ortens folk hålla i hop mot främlingar och Ämbetsmännen göra och dömna såsom dem tyckes”. Printzsköldin kirje Bennetille 10.6.1795, BSA vol. 3, RA. Kuopioon muualta muuttaneista ks. Lappalainen 1982, s. 373–388 ja Toivanen 1985.

3 Nilsian ja Vuotjärven väki

3.1 SUURPITÄJÄN KOILLINEN SYRJÄKULMA

1700-luvun loppupuolen Savo, jonne Juantehtaan ruukki oli asettunut, oli Ruotsin valtakunnan periferiaa, harvan, joskin koko ajan kasvavan asutuksen aluetta. Kuopion läänissä, johon kuului Savon pohjoisosa, Ruotsin Karjala sekä maakunnallisesti Hämeeseen laskettu Rautalammin pitäjä, oli maantieteilijä Tuneldin mukaan noin 95 000 asukasta, mikä teki keskimäärin 170 henkilöä neliöpeninkulman alueella. Suomen tiheimmin asutussa Turun läänissä oli samaan aikaan 544 asukasta neliöpeninkulmalla. Savon suurimmassa ja väkirikkaimmassa Kuopion pitäjässä, noin 50 neliöpeninkulman alueella, eli kaupunkilaiset mukaan lukien vähän yli 17 000 henkeä, mikä merkitsi noin 340 ihmistä neliöpeninkulmaa kohti. Pitäjässä eleli 17–18 henkeä keskimääräistä 1 200 tynnyrinalan kokoista tilaa kohti.¹⁸⁵ Kuopion emäseurakunnan yhteyteen kuuluivat Nilsia (kappeliseurakunta vuodesta 1769), Karttula (vuodesta 1769), Maaninka (vuodesta 1766) ja Tuusniemi (vuodesta 1781), jotka kaikki 1700-luvun loppuun mennessä saivat omat kirkkonsa valmiiksi. Tuneldin maantiedon seitsemännessä painoksessa Kuopion sanotaan olleen Ruotsin valtakunnan väkirikkain seurakunta.¹⁸⁶ 1800-luvun alkupuolen kehityksestä kertoo venäläisen Jakov Grotin toteamus vuodelta 1846, jonka mukaan Kuopio oli ”väestöltään suurin seurakunta koko protestanttisessa maailmassa”, vielä kappeliseurakuntien irrottautumisen jälkeenkin.¹⁸⁷

Kuopio koki suuren arvonnousun Kustaa III:n toimien seurauksena. Kesällä 1775 kuningas päätti jakaa vanhan Kymenkartanon ja Savo-Karjalan läänin kahtia. Uuden pohjoisen läänin residenssipaikaksi suunniteltiin aluksi Nilsian kappelikirkon seutua. Maaherraksi nimitetty Otto Ernst Boije piti parempana Leppävirran Varkautta. Saman vuoden marraskuussa kuningas määräsi läänin residenssin Kuopionniemelle, Kuopion emäkirkon luo, ja teki residenssikeskuksesta kaupungin.¹⁸⁸ Nilsialäiset menettivät siis läänin keskuksen Kuopion kirkonkyläläisille mutta pärjäsivät paremmin juantehtaalaisten kanssa kamppailussa kirkon paikasta. Juantehtaalle ei varsinaista kirkkorakennusta saatu aikaiseksi, mutta nilsialäiset rakensivat oman vaatimattoman puukirkkonsa vähitellen valmiiksi. Nilsistästä oli tullut aluksi

¹⁸⁵ Tuneld 1792, s. 219. Rinman 1794, s. 66–67. Vrt. Sarmelan mainitsema keskiväkiluku kaskiviljelykulttuureissa yleensä 12 henkeä neliökilometrillä. Sarmela 1989, s. 13. (1 neliöpeninkulma = 23 142 t.a. = 10,692 km².)

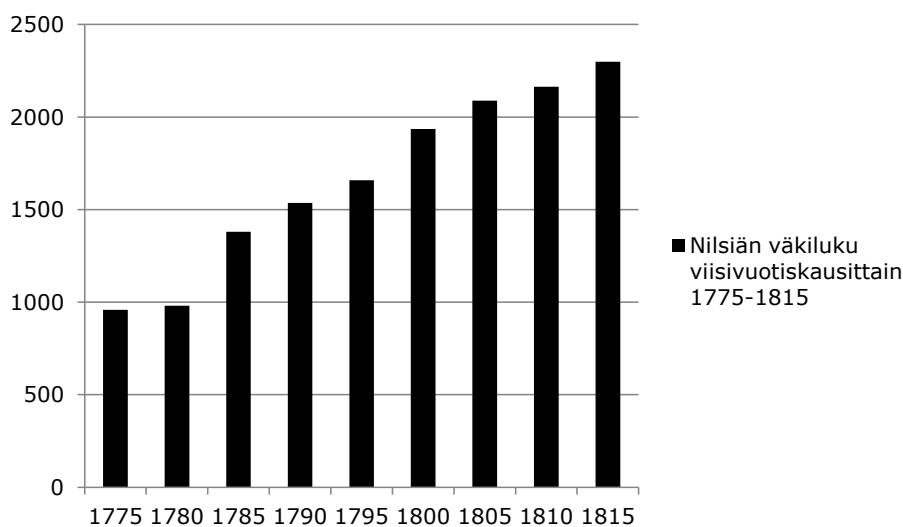
¹⁸⁶ Wirilander 1989, s. 350. Tuneld 1795, s. 501.

¹⁸⁷ Viimeksi mainittuna vuonna Kuopion seurakunnan väkiluku kaupunkilaiset ja maalaiset mukaan lukien oli 26 000. Koko ”kuvernementissa” eli puolestaan jo 177 000 henkeä. Grot 1983, s. 36.

¹⁸⁸ Lappalainen 1982, s. 210–254 osoittaa, miten maantieteilijä Eric Tuneld tutkimuksillaan Pietari Brahen aikaisesta Kuopiosta vaikutti kuninkaan päätökseen.

Kuopion emäseurakunnan rukoushuonekunta 1738 ja sitten kappeliseurakunta 1769. Kirkko valmistui vuonna 1796. Juantehdas ei tähän kappeliseurakuntaan kuulunut, vaan oli osa emäseurakuntaa, vaikka Nilsin kirkko oli lähempänä kuin Kuopion. Vielä lähempi kirkko oli Karjalan puolella Kaavilla, josta tuli Liperistä irrallinen itsenäinen seurakunta vuonna 1802. Juantehtaalla toimi satunnaisesti 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa ruukinsaarnaajia, jotka toimittivat jumalanpalveluksia.¹⁸⁹

Kappeliseurakunta-aikanaan Kuopion takainen, Kallaveden vesistön yhdistämä/erottama Nilsin ahkeroi parhaansa mukaan niin maan- kuin hengen- viljelyksen saralla. Parin ensimmäisen riitaisen ”kohukappalaisen” jälkeen seurakunta sai pysyvemmän paimenen. Kappalainen, varapastori, lopulta kirkkoherra ja rovasti A. J. Brofeldt teki pitkän päivätyön pappina ja pitäjänkokousten puheenjohtajana Nilsissä vuosina 1791–1830. Ainakin vanhemmalla iällään Brofeldt laskettiin körttiläisten herätysliikkeen suosijoihin; jo nuorempana hän oli ollut ”perunaherätyksen” miehiä.¹⁹⁰

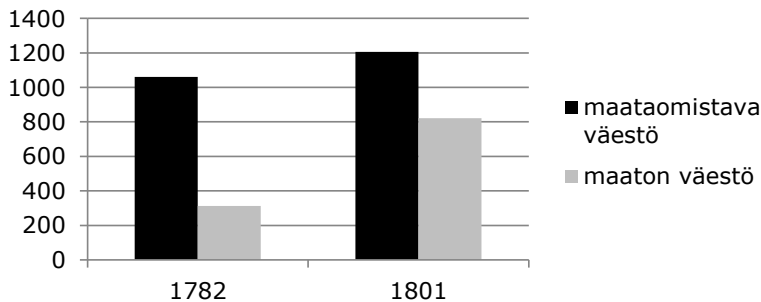

Kuvio 8. Nilsin väkiluku 1775–1815. 1775: 959, 1780: 981, 1785: 1380, 1790: 1536, 1795: 1658, 1800: 1936, 1805: 2089, 1810: 2163, 1815: 2298. (Nilsin seurakunnan arkisto, väkilukutaulukot II Df:1–3, DA.)

¹⁸⁹ Salenius 1898, s. 5–10. Ruotsalainen 1965, s. 13–32. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 109.

¹⁹⁰ Ruotsalainen 1965, s. 37–60. Wirilander 1989, s. 650, 938. Remes, 1995, s. 51, 114.

1770-luvulta vuoden 1810 paikkeille Nilsin väkiluku yli kaksinkertaistui (kuvio 8). Nimenomaan tilattoman väestön määrä kasvoi voimakkaasti (kuvio 9). Vuosisadan alussa väestöpohjan arvioitiin mahdollistavan oman seurakunnan ylläpitämisen. Nilsin pitäjänkokouksessa tammikuussa 1807, kun suunniteltiin Nilsin itsenäistä seurakuntaa, oli Juantehtaan ruukinpatruunalla Ekholmilla oma esityksensä. Tämän mukaan suunnitteilla oleva emäkirkko olisi perustettava Juantehtaan ruukin alueelle tai Ekholmin tiluksille Akonvedelle, mistä hän luovuttaisi korvaukset maata kirkkoa, hautausmaata ja pitäjätupaa varten. Kirkkoherran virkatalo rakennettaisiin joko Muuruven (Muuruveden) kylään tai Mikko Hiltusen maalle Akonvedelle. Tähän emäkirkkoon liitettäisiin Nilsin ja Tuusniemi kappeliseurakuntina. Vuotjärven kylä kuuluisi suoraan emäseurakuntaan. Ekholmin mielestä Nilsin kirkko oli liian pohjoisessa harvaan asutulla seudulla, kirkon tulisi olla ”keskellä kylää”, joten sen olisi sijaittava Juantehtaan rautaruukin alueella. Ekholmin ehdotusta kannatti ainoastaan kolme tilallista, joten se hylättiin.¹⁹¹ Monien vaiheitten jälkeen Nilsin seurakunta aloitti itsenäisen toimintansa vuonna 1816.¹⁹²

Kuvio 9. Nilsin maataomistavat ja maattomat 1782 ja 1801. Ruotsalaisen 1965, s. 179 mukaan, 1782: 1061/312 ja 1801: 1206/821.

Eräänä kehitysindeksinä voidaan pitää lukutaitoisuusprosenttia. Laajat vesistöjen rikkomat Kuopion ja Iisalmen seurakunnat kappeleineen olivat rintamaihinkin verrattuna sivistyshistoriallisesti ”kirjatonta, karjatonta” ja ”huonojen lukijoiden” Suomea, missä suullisen kertomaperinteen voima vielä eli.¹⁹³ Yleinen lukutaitoprosentti Nilsissä yli 11 vuotta täyttäneillä lapsilla ja aikuisilla vuonna 1810 oli 84,5, kun se (ilmeisesti samoilla kriteereillä) esim. Kurikassa Pohjanmaalla 1770-luvun lopulla oli ollut 91,7 ja Pohjois-

¹⁹¹ Ruotsalainen 1965, s. 246.

¹⁹² Ruotsalainen 1965, s. 241–276.

¹⁹³ Laine ja Laine 2010, s. 282–286.

Karjalassakin vuonna 1800 jo 87.¹⁹⁴ Tauno Ruotsalaisen tarkat laskelmat nilsiäläisten lukutaidosta tarjoavat kyläkuntien ja sosiaalisten kerrostumien tasolle saakka eriytyneen tarkastelukulman. Vuosien 1782 ja 1810 tiedot (taulukot 1–2) kertovat paitsi lukutaidon myös kylien väkimäärän kehityksestä (myös alle 11-vuotiaiden osalta).

Taulukot 1–2. Sisälukutaito Nilsiä vanhoissa kylissä 1782 ja 1810. Ruotsalainen 1965, s. 183–184 rippi- ja lastenkirjojen mukaan.

<i>Kylä v. 1782</i>	<i>Lukutaitoisia</i>		<i>Lukutaidottomia</i>		<i>Yhteensä</i>	
	<i>lkm</i>	<i>%</i>	<i>lkm</i>	<i>%</i>	<i>lkm</i>	<i>%</i>
Haluna	47	42,7	63	57,5	110	100
Keyritty	15	30,0	35	70,0	50	100
Kärsämäki	18	52,9	16	47,1	34	100
Niinimäki	42	55,3	34	44,7	76	100
Nilsiä	85	47,5	94	52,5	179	100
Palonurmi	16	48,5	17	51,5	33	100
Reittiö	18	54,5	17	45,5	35	100
Siikajärvi	27	41,5	38	58,5	65	100
Suojärvi	69	34,7	130	65,3	199	100
Syväriälä	10	27,8	26	72,2	36	100
Urimolahti	14	41,4	20	58,9	34	100
Vuotjärvi	65	48,1	70	51,9	135	100
Yhteensä	426	43,2	560	56,8	986	100
<i>Kylä v. 1810</i>	<i>Lukutaitoisia</i>		<i>Lukutaidottomia</i>		<i>Yhteensä</i>	
	<i>lkm</i>	<i>%</i>	<i>lkm</i>	<i>%</i>	<i>lkm</i>	<i>%</i>
Haluna	170	75,2	56	24,8	226	100
Keyritty	51	67,1	25	32,9	76	100
Kärsämäki	49	71,0	20	29,0	69	100
Niinimäki	47	75,8	15	24,2	62	100
Nilsiä	253	69,1	113	30,9	366	100
Palonurmi	52	66,7	26	33,3	78	100
Reittiö	54	70,1	23	29,9	77	100
Siikajärvi	21	63,6	12	36,4	33	100
Suojärvi	121	63,7	69	36,3	190	100
Syväriälä	66	66,7	33	33,3	99	100
Urimolahti	43	75,4	14	24,6	57	100
Vuotjärvi	150	64,0	84	36,0	234	100
Yhteensä	1077	68,7	490	31,3	1567	100

¹⁹⁴ Ruotsalainen 1965, s. 178–179 (A. J. Alasen ja Pentti Laasosen tutkimuksiin viitaten).

Kuten olettaa saattaa, talollisten lukutaito- samoin kuin kristinopin tuntemuksen prosentit olivat parempia kuin maattomalla väestöllä. Kiinnostava on Ruotsalaisen havainto siitä, että Juantehtaan lähellä sijaitsevan Vuotjärven kylän lukutaito pysytteli suhteellisen alhaisena. Se ei näytä mitenkään hyötynneen ruukilla aika ajoin toimineesta pedagogiosta.¹⁹⁵ Tämän tiedon perusteella Vuotjärvellä elettiin siis pikemminkin ”tehtaan varjossa” kuin ”valossa”.

Henkisen kulttuurin ja sivistyshistorian puolesta savolainen talonpoika 1700–1800 -lukujen taitteessa eli vedenjakajalla. Muotokirkollisuuden alla pitkään eläneet pakanalliset tavat väistyivät alkavan herännäisyyden tieltä. Peikot, haltiat ja menninkäiset ajettiin ulos Savosta Kristuksen ristin voimalla. Seudun ensimmäisiä heränneitä oli aiemmin loitsijana ja noitana tunnettu alakeyrityläinen Paavo Kuosmanen, josta helatorstain 1806 ”lastukokemuksensa” perusteella tuli kaimansa Paavo Ruotsalaisen hengenheimolainen.¹⁹⁶ Mikäli pappien laatimia väkilukutaulukkoja ”murhattujen” tilaston osalta on uskominen, olivat nilsiäläiset jo ennen herätyksiäkin varsin rauhallista ja vakavaa väkeä; aikavälillä 1774–1810 merkittiin kappeliseurakunnan alueella vain yksi murha (Keyrityn kylällä vuonna 1806). Kyseistä lähdesarjaa on tosin näiltä osin pidetty epäluotettavana. Kaikki tapaukset eivät tulleet pappien tietoon tai niitä ei ainakaan tabelleihin kirjattu.¹⁹⁷

3.2 KASKENPOLTTO TUO VAURAUTTA

”Ei oo rukkiisen leivän eelle käänyttä”, sanoi sananlasku Nilsiästä.¹⁹⁸ Ruis saatiin tutkimuksen käsittelemänä aikana suurelta osin kaskesta. Kaskiviljely oli suotuisissa oloissa erittäin tuottoisaa ja edellytti vain vähän investointeja. Toisaalta se oli epävarmaa, vaati työvoima- ja maareservejä sekä tukielinkeinoja. Leipä ei suinkaan kasvanut miesten maata. Maantieteilijä Tuneldin mukaan kaskenpoltto, etenkin viertokangilla, ylitti rasittavuudessaan kaivostyön.¹⁹⁹ Tässä yhteydessä on kiinnostavaa tarkastella Stephan Bennetin kirjoitusta kaskitaloudesta, koska hän on todennäköisesti hankkinut tietonsa juuri Juantehtaan lähipiiristä. Vuonna 1791 päivämässään kuvauksessa Bennet esitteli *Yli Palo-* ja *Kaski-*menetelmät. Ylipalo tehdään koskemattomaan sekametsään. Maalis-huhtikuussa kaadetaan puut, odotetaan seuraavan vuoden alkukesään, jolloin poltetaan kaikki oksat ja risut ja kolmantena kesänä suunnilleen heinäkuun alussa poltetaan alue toisen

---

¹⁹⁵ Ruotsalainen 1965, s. 185. Kylän ”lukutaidottomuuteen” vaikutti osaltaan ruukin torppareiden lukumäärä.

¹⁹⁶ Ruotsalainen 1965, s. 196–202. Ruokanen 2002, s. 25–28, 74–75. Paavo Ruotsalainen asettui Aholansaareen vuonna 1817. Ruokanen 2002, s. 86–87.

¹⁹⁷ Kun Kuopion osalta (kappeliseurakunnat mukaan luettuna) aikavälillä 1749–1808 merkittiin väkilukutaulukoihin 11 murhaa, niin oikeuslähteiden perusteella vuosina 1748–1807 niitä oli 21. Liperin, Kaavin ja Kontiolahden yhteiset vastaavat luvut samoina ajanjaksoina olivat 7 ja 30. Koskivirta 2001, s. 363–365. Nilsiäen lukuja Koskivirta ei ole erikseen erotellut. Ks. myös Ylikangas 1976, s. 31, 41–42. Yleisesti Pikku-Savon rikollisuudessa tapahtui selvä lasku 1760-luvulta 1790-luvulle. Sirén 1996, s. 166–168, Rautelin 1997, s. 187–189, 196–197.

¹⁹⁸ Rauramo 2004, s. 23.

¹⁹⁹ Sarmela 1989, s. 12–13. Tuneld 1795, s. 481.

kerran, jolloin tulta liikutellaan pitkien rautakoukkujen avulla. Kun alue näin on saatu valmiiksi, kylvetään *Korpi Ruhis*, jonka jälkeen maa kynnetään hevosen vetämällä risukarhella tai käsiharavoilla.

Kaski tehdään 20–30 vuotta ylialon jälkeen lehtimetsään. Heinä-elokuussa alue hakataan ja karsitaan niin, että se näyttää aivan joltain huvitilaisuutta varten koristetulta kentältä tai ”englantilaiselta puutarhalla”. Seuraavana talvena hakataan kuivista kuusista ja männyistä 6 kyynärän mittaisia rankoja eli viertopuita (*wälter-stockar*), joita kasataan kaskialueille. Kesäkuussa kaski poltetaan palavia viertopuita rautakoukuilla hitaasti vetämällä kaadetun lehti- ja oksakentän yli. Polton jälkeen osa jäljellejääneistä rungoista käytetään aitauksiin tai polttopuuksi. Kun kenttä polton jälkeen on puhdistettu, kylvetään siihen *Suoma Ruhis*, ruotsiksi *Wasa Råg*, jonka Bennet sanoo olevan alun perin siperialainen ruislaji ja tulleen tataarien aroilta, missä se kasvaa villinä. Heinäkuun lopulla tapahtuu auraus ja äestys.

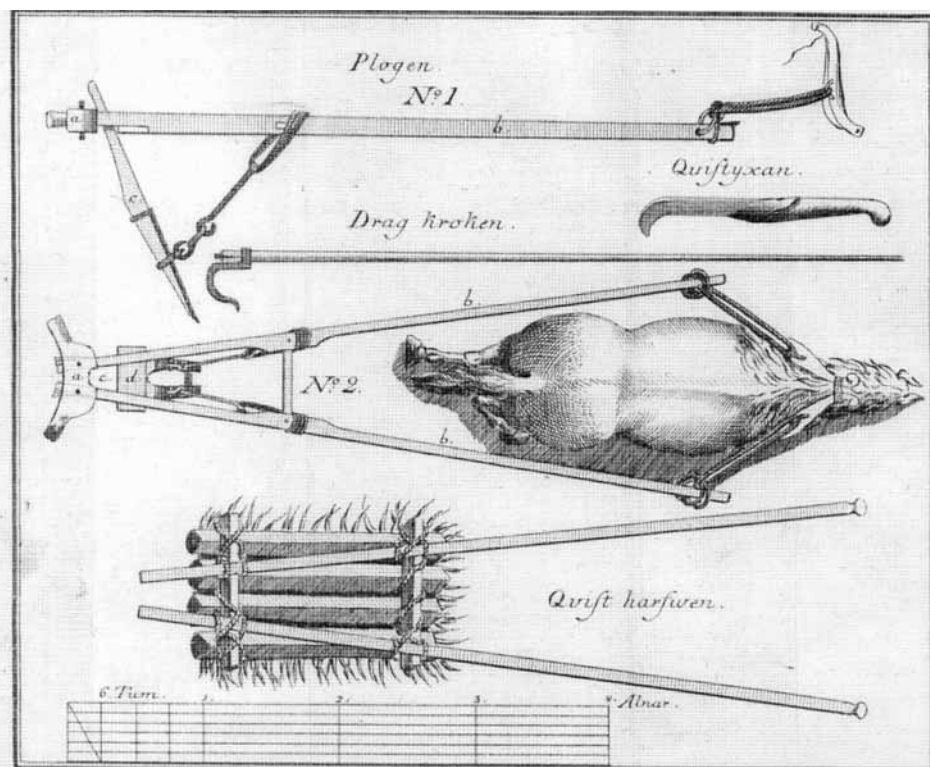
Ylialossa tarvitaan kivikkoiselle ja kannokkoiselle maalle 6 geometrisen tynnyrinalan ja tavallisessa kaskessa 3 tynnyrinalan alue yhden tynnyrin sisällön kylvämiseen. Rukiin leikkuun jälkeen alue voidaan kyntää seuraavina vuosina kaura- tai tattaripelloksi. Kevätkylvöä varten kuivilla mailla käytetään *Tuli maa* ja *Nauris maa* –menetelmiä ohran ja nauriin tai pellavan kasvattamiseen. Edellisenä kesänä kaadettu leppävaltainen kaski vierretään niin varhain keväällä kuin mahdollista, kylvetään, kynnetään ja karhitaan. Nauriskaski voidaan kaataa samana keväänä, poltetaan kesäkuun alussa ja kylvetään tavallisesti kolmessa vaiheessa juhannuksen kahden puolen.²⁰⁰

Kaskikierto soveltui Bennetin mukaan parhaiten kivikkoisille rinteille, joilla metsänkasvu oli keuhkoa ja joita ei voinut raivata pelloiksi. Hän oli havainnut, että kaskeamisen esiin nostamat kivet hajosivat melkein itsestään ja vapauttivat lisää ravintoaineita. ”Jos näin on, niin säännelty kaskikierto olisi paras mahdollinen keino muuttaa karu ja epäsuotuisa ilmasto useimmissa pohjoisissa maakunnissa sellaiseen lempeyteen, jossa se voisi vastaanottaa työteliäät kädet.”²⁰¹ Bennet pyrki kumoamaan kaskeamista kohtaan tunnettuja ennakkoluuloja korostamalla, ettei se saa olla holtitonta hävittämistä vaan järjestelmällistä tietyille alueille rajattua toimintaa, ja esitti laskelmia kaskeamisen eduista sekä viljantuottajana että metsänuudistajana.²⁰²

²⁰⁰ Bennet 1792, s. 38–41.

²⁰¹ ”Om nu så är; så blifwer wäl et reglerat circulerande Swedjebruk det yppersta och möjeligaste medlet, at förändra et hårdt och oblidt Climat i de mäst Nordiska Landskaperna, och bereda dem til den mildhet, at de kunna emottaga arbetsamma händer.” Bennet 1792, s. 43.

²⁰² Bennet 1792, s. 43–44, 46–48. Kirjoittajan mukaan yhden tynnyrin kylvö kaskeen kivikkoisessa maastossa vaati kolmen geometrisen tynnyrinalan pinta-alan, mikä 25 vuoden kierrolla merkitsisi 75 tynnyrinalan metsäalueen käyttöä. Bennet kertoo saaneensa yhden ruistynnyrin kylvöstä vuosittain vaivatta ja ilman mitään lannoitusta vähintään 10 tynnyrin verran ruista. Pelkästään puunhakuuseen käytettynä 3 tynnyrinalan alueelta saisi vain 3 sylillistä keuhkoa polttopuuta. Kasketusta maasta sai 25 vuoden kuluttua vähintään kaksin verroin kunnon koivupuuta ja samalla hakkuujätettä kasken tarpeiksi. Kasken jäljiltä muodostui myös erinomaisia laidunmaita. Bennet kertoo nähneensä varrellaan jopa 6 korttelin (90 cm) mittaisia puna-apiloita ja yleensäkin ruoho ulottui karjaa vatsaan saakka.

Kuva 3. Kaskivälineistöä. Aura, vesuri, vetokoukku, hevonen ja risukarhi Stephan Bennetin kuvauksessa. (Ny Journal uti Hushållningen för Januarius och Februarius År 1792.)

Maantieteilijä Tuneld puolestaan kertoi Savon maaperästä ja elinkeinoista seuraavasti:

Maan laatu on edullista Hiekkamultaa sekä Kivikkomaata, joka hyvin hoidettuna antaa ihanan kasvun. Ei ole tavatonta, että viljavammilla mailla saadaan yhdestä siemenestä 30 jyvää Pellosta, Kaskesta vielä enemmän. Mutta pellot ovat pieniä ja riittämättömiä eivätkä Niityt useimmiten vastaa tarkoitustaan. Maakunnan Pohjoisosissa suurimmalla osalla Tiloista kuitenkin on riittävästi Niittytaata ja onpa siellä talonpoikia, jotka ruokkivat jopa 30 Nautaa; Eteläisissä Pitäjissä niitypulaa korvataan Heinänteolla Kaskikesantonurmilla, jotka 4 tai 5 vuotta viimeisen sadon jälkeen antavat huomattavan heinänkasvun... *Metsät*, jotka enimmäkseen koostuvat Lehtipuista, ovat kovasti kuluneet Kaskeamisesta, josta Maakunta pääasiassa saa elantonsa. Tämän vuoksi vallitsee monin paikoin pulaa niin Tukkipuusta kuin Polttopuustakin.²⁰³

²⁰³ "Jordmänen är förnämligast Sandmylla och Stenklappur, som, väl skött, gifwer en härlig växt. Det är ej ovant, at i den bördigaste få 30:de Kornet i Åkrar, och i Swedjor än mer. Åkrarna äro dock små, samt otillräckeliga, och Ängarna, hos de fleste, ej svarande emot behofven. I Norra delen af Landet hafva de flesta Hemmanen tillräckelig Ängsmark, och finnas där Bönder som föda til 30 Nöt; Ängsbristen i de Södra Socknar ersättes med Hö-bärgning på Swedje-lindor, som i 4 à 5 år efter sista sädet gifva en ansenlig gräsväxt. - - - *Skogarne*, som mäst bestå af de allmänna Löfträn, äro mycket utödde genom Swedje-bruk, hvarmed Landet sig mäst närer; hvarföre och på många ställen är en märklig brist, så väl på Timmerskog, som Bränved." Tuneld 1792, s. 201–202.

Asukkaat harjoittivat peltoviljelyä, kaskiviljelyä ja suoviljelyä, sekä kylvivät yleensä ruista, ohraa, kesävehnää, kauraa, tattaria, herneitä ja papuja sekä pel-lavaa ja hamppua, paitsi Iisalmen pitäjässä ja suurimmassa osassa Kuopion pitäjää, missä viljeltiin melkein pelkästään ruista ja ohraa. Talvisin savolaiset kävivät kauppamatkoillaan merenrantakaupungeissa. Kahdesta ruistynnyristä sai talonpoika Oulussa tynnyrillisen suolaa, Loviisassa vähän vähemmän. Hyvänä vuonna viljaa saattoi riittää vietäväksi rannikkokaupunkeihin tuhansia tynnyreitä. Pidettiinpä Savoa hyvinä satovuosina 1700-luvun lopulla suorastaan Pohjanmaan vilja-aittana.²⁰⁴

Tietyissä piireissä varallisuus oli alkanut näkyä myös ulkoisesti, mikä ehkä oli pistänyt Tuneldille tietoja välittäneen salpietarilaitosten tirehtöörin Abraham Argillanderin silmään. Tuneldin "elintasokuvauksessa" todetaan, että yleensä savolaiset asuivat yksinkertaisesti savupirteissä torakoittensa keskellä, mutta Iisalmen ja Kuopion pitäjissä, missä talonpojat olivat varakkaampia, oli raken-nettu tupia, joissa oli kaakeliuunit ja korsteenit sekä lasi-ikkunat. Seudun nais-väki oli viimeisen kymmenen vuoden kuluessa ryhtynyt koreilemaan vaatteilla "niin että se on lähes uskomatonta":

Nyt näkee Talonpoikaistyttörien koristautuvan Hiuslisäkkeillä, Diadeemeilla, Kaulakoruilla, Manseteilla, Rannerenkailla, kuviokankaisilla Kapoilla (joita he enimmäkseen itse kutovat), Karttuunivillatakeilla, Neulepaidoilla, Puolalaisilla Kamelottiturkiksilla, ommelluilla Alushameilla, punaisilla Sukilla ja maalailla Kengillä. Tämä on yllyttänyt jopa Talonpoikien Rengitkin hylkäämään yksinkertaiset Pukunsa ja käyttämään sinisiä Alusvaatteita, punaisia Pieksunahkoja, Silkkisiä kaulaliinoja ja sivuilta rypytyttyjä valkoisia Valmarikaftaaneja, joissa on siniset Nyörit ja Tupsut. Muut Pitäjät ovat toki säilyttäneet vanhan Puvun käytön.²⁰⁵

Isojakoasiakirjojen (ja myöhemmin esiteltävien talonkatselmusten, ks. liite 7C.) perusteella voi päätellä, että Nilsiä ja Vuotjärven ruukintilojen asukkaat eivät olleet aivan "ökytilallisten" äveriäimmistä päästä, joskin Nilsiä n:o 1 tilan osak-kaista suurimmat (vuonna 1783) elättivät 2 hevosta, 14 lehmää ja 6 lammasta ja pienemmät yhtä hevosta, 5–6 lehmää ja 4–5 lammasta. Vuotjärven n:o 1 asuk-kailla puolestaan oli (vuonna 1787) 1–2 hevosta, 4–10 lehmää ja 5–8 lammasta. Nilsiässä saatiin keskimäärin 157 aamin eli 9 420 leiviskän vuosituotto niityiltä,

²⁰⁴ Tuneld 1792, s. 205–207, 210. Tuneldin 1795 s. 481–482 mukaan Savon eteläisissä pitäjissä kasvatettiin kaskiruukin jäljiltä vielä kauraa ja tattaria kahdesta viiteen satoa, mutta pohjoisessa jätettiin maa yleensä kasvamaan metsää heti ensimmäisen sadon jälkeen. Pohjois-Savossa kaski tuotti saman sadon kolme kertaa harvemmallalla kylvöllä kuin Etelä-Savossa. Yhden kapan alalta (noin puolitoista aaria) saatiin sata lyhdettä ruista, joka riihessä tuotti 20 – 30, joskus jopa 40 kappaa. Eteläisissä pitäjissä sadan lyhteen saantia kolmen kapan kylvöltä pidettiin kohtalaisen hyvänä satona.

²⁰⁵ "Nu ser man där Bonde-Döttrar pryda sig med Touppéer, Diademer, Hals-Fraiser, Manchetter, Armband, Kappor af rosig Nättelduk (som de mäst sjelfva väfva), Koftor af Cattun, Tröjor och Polska Pälsar af Camelott, utsydda Stubbar, röda Strumpor och målade Skor, m.m. Bonde-Drängarne hafva ock härigenom blifvit upeldade, at lemna deras gamla enfaldiga Drägt, och anlägga blå Klädes underkläder, röda Pjexband, Sidenhalsdukar, och hvita Valmars Kaftaner, med blå Snören och Toffar, samt rynkor på sidorna. De öfrige Socknarne hafva än bibehållit sin fordna Drägt." Tuneld 1792, s. 212. Vrt. myös Tuneld 1795, s. 487.

Vuotjärvellä 2 850 leiviskää heinää. Nilsin metsistä maanmittari kertoi, että ne oli kaskeamisen ja metsäpalojen kautta miltei autioitettu. Rakentamiseen, sahatukeiksi, aitoihin, polttopuuksi ym. kotitarpeiksi sekä jonkin verran hiilenpolttoon puuta vielä kuitenkin oli saatavissa. Vuotjärven Pasalan metsissä sen sijaan kasvoi maanmittarin mukaan ylenmääräisesti sekä havu- että lehtipuuta niin kotitarvekäyttöön, sahaukseen, rakentamiseen kuin hiilenpolttoonkin.²⁰⁶

Vuorimekaanikko Carl Rinman kertoi 1790-luvun alussa ruukin metsien olevan yleisesti ottaen samassa tilassa kuin kaikkialla maakunnassa. Kaskeamisen ja osittain metsäpalojen jäljiltä metsät olivat lehti- ja havupuustoista sekametsää, paikoin huonokuntoista ja harvaa. Kauempana ja soiden ympäröimissä seuduissa oli kuitenkin vielä vankkaa ja koskemattomaa metsää. Löytyi myös jonkin verran järeitä tukkipuita, jotka oli jätetty kaskenkaadossa pystyyn. Vaikka Juantehdas ei omistanut suuria tukki- ja sahapuumetsiä, ei kunnollisesta hiilipolttoaineesta enempää kuin rakennuspuustakaan pitänyt Rinmanin mielestä olla puutetta.²⁰⁷ Oleellista oli kuitenkin se, että rautaruukki suhtautui kaskitalouteen kielteisesti. Se mikä talonpojalle oli välttämätöntä leivänhankintaa, oli ruukinpatruunalle *åverkan*, vahingon- tekoa, luvatonta viljelyä, metsän haaskausta, laitonta nautintaa ruukin mailla.²⁰⁸

3.3 KADOT KOETTELEVAT

Talonpoikaiston varakkaimman osan esiinnousun käänttöpuolena oli köyhemmän väestönsosan alkava proletarisoituminen. Paljon työvoimaa vaativa kaskiviljely työllisti ja elätti tämän köyhemmänkin väen. Samaan aikaan huolta herätti valtiiovallan kielteinen suhtautuminen kaskenpolttoon. Kun Kuopion syyskäräjiä 1780 aloitettiin, ilmaisi paikalle kokoontunut suuri ihmisjoukko pelkonsa kaskikiellon seurauksista, koska ”useimmille talollisille tässä pitäjässä tulee kaskikiellon oloissa mahdottomaksi elättää itseään ja väkeään sekä suorittaa vaadittavat ulosteot, koska heidän peltonsa ja niittynsä ovat niin pieniä ja riittämättömiä”. Koska maa oli monin paikoin soista tai kivilouhikkoista, peltoviljely ei lyönyt leiville. Hyvinä vuosina väestö sai vaivalla elantonsa, mutta katovuosina, kuten myös vuonna 1780, monella tilalla ei ollut saatu leipäviljäksi kelpavaa siementä.²⁰⁹ Kasken suhteen elettiin sikälikin ”puun ja kuoren välissä”, että myös virkakoneisto elätettiin Savossa osaksi kaskesta saaduilla verotuotoilla.

Rikkaammasta Ruotsista saapunut vuorimekaanikko Carl Rinman, joka tutustui Kuopion takaiseen seutuun 1790-luvun alussa, ei nähnyt juurikaan

²⁰⁶ Nilsin isojakoasiakirjat, Nilsin 18:1, MMLA.

²⁰⁷ Rinman 1794, s. 129. Kuva 1 (s. 16) saattaa liioitella ruukin tuolloisen lähiympäristön metsäisyyttä tai havupuuvaltaisuutta, totesi tämän kirjoittajalle kuvan tekijä Lars Timgren 1990-luvulla. Maisema on saattanut kaskeamisen, laiduntamisen ym. metsän käytön vuoksi olla kuluneemman näköinen. Vrt. kannen isojakokartta, johon metsäalueet on merkitty viitteellisesti. Sekä kartta primäärilähteenä että sen pohjalta maalattu vesiväri työ taiteellisine vaikutelmineen jättävät tilaa tutkijan ja katsojan tulkinnoille.

²⁰⁸ Vepsä 2009, s. 210–211.

²⁰⁹ ”...för flästa hemmans brukare här i socken i anseende till swedje förbudet, omöijeligt blifwa skall, at föda och ärnära sig och sitt folck samt utgiöra de ärforderliga utskylterne, efter som deras åkrar och ängar äro så små och otillräckelige...” Kuopion sk 1780 § 1, Pien-Savon tmk, Kuopion kärjäkunnan vars. as. ptk:t C II a 4, JoMA.

merkkejä vaurauden kasvusta tai edes väkiluvun kasvusta. Pohtiessaan syitä rautaruukin kehoon menestykseen ja talonpoikien alhaiseen hiilenpolttotoimintatukseen hän luo kuvan fatalistisesta ”petäjäfabriikin koulusta”:

”Kasvaneina puutteessa, jota toiset pitävät kurjuutena, on tämä seudun Aasukkailla mahdollisuus lähellä asuvien naapureiden estämättä hakea niukka elantonsa Esi-isiensä tapaan viljelemästään Maasta lyhyessä ajassa, ilman varastoja. Silloin tällöin katovuodet pakottavat talonpojan hylkäämään uudistilansa siihen saakka, kunnes hän parempana vuonna voi saada varastoa. Sillä välin hän vaihtaa joko paikkakuntaa tai sitten Irtolaisena ryhtyy jonkun toisen töihin. Niin pian kuin hän vanhalla maallaan on ehtinyt hiukan kasketa, katsoo hän olevansa valmis muuttamaan sinne takaisin ansaitsemaan Leipänsä, joka sisältää vähintään puoleksi Pettua, Akanoita, Koivunurpuja ja muuta vastaavaa. Tähän tapaan hän elää tyytyväisenä eikä niukassa toimeentulossaan tunne mitään puutetta tai kaipuuta parempaan, jota hän ei ole koskaan kokenut. Hän ei muuta vanhoja tapojaan ja ryhtyy myöhään ja vastenmielisesti muihin elinkeinoihin, joita näillä seuduilla ei ole harjoitettu, sekä ylenkatsoo kaikkea mitä hänelle tarjotaan keinona paremman toimeentulon saavuttamiseksi, mikäli sitä ei voi toteuttaa vähemmällä vaivalla tai säilyttäen ne työtavat, jotka tottumus on tehnyt hänelle helpoiksi.”²¹⁰

Rinman päättelee hiilenpuutteen perimmäisen syyn johtuvan talonpoikien kasvatukselta. Suuren lapsikuolleisuuden ja katovuosien aiheuttaman kerjäläisyyden ja poismuuton vuoksi työvoimaa ei saatu riittävästi:

”Vaikka niukkuus ja vähäinen huolenpito toisaalta voi antaakin kovuutta ja voimaa, aiheuttaa liian kova ja luonnoton kasvatus myös sen, että pienokaiset kuolevat kasvuiässä. Tarkoitin tällä erityisesti Lasten ravintoa, kun he eivät enää nauti Äidin huolenpitoa, kun tämä kulkee ulkotoissa ja jättää Lapsen kotiin syömään ruokaa, joka usein on kelpaamatonta ja pilaantunutta. Tästä tämä kansa, jonka elämäntavoissa on niin vähän hienotunteisuutta, ei mitään piittaa. Ei siis ole kumma, että taloissa on työvoimaa ja 14–15 –ikäistä nuorisoa niin vähän, vaikka jokaisessa tuvassa ryömii paljon pieniä lapsia.”²¹¹

---

²¹⁰ ”Upfödd i en sådan tarflighet, som af andra anses för elände, äger en Inwånare i dessa orter snart tilfälle eller utrymme, utan hinder i afseende på nära intil honom boende grannar, at genom et lika lefnads-sätt med dess Förfäder hämta et nödortigt uppehälle af upbrukad Jord inom kort tid, och utan förlager. Han twingas wäl stundom af swära misswäxt=år at öfvergifwa sitt nya hemman, til dess han på andra år af en bättre skörd kan samla något förråd; men emedlertid ombyter han antingen som Inhyeses=person arbete hos någon annan. Så snart han wid sin förra mark hunnit upodla några Swedjeland, anser han sig wara i stand at åter flytta dit och winna sin föda af et Bröd, som innehåller minst hälften Bark, Agnar, Björk=knopp eller dylikt. På detta ställe lefwer han nöjd och känner i sin knappa bärgning ingen brist eller längtan efter bättre wilkor, som han aldrig erfarit. Förändrar icke gamla wanor, samt ingår sent och ogärna i andra handteringar, hwilka i dessa orter ej warit brukelige, samt föraktar alt hwad honom föreställes såsom medel til en bättre utkomst, så framt de icke kunna werkställas med mindre möda, eller med bibehållande af de arbets=sätt, som genom wana blifwit honom lätte.” Rinman 1794, s. 65–66.

²¹¹ ”Ehuru tarflighet och mindre ömtålighet wid den förra bör gifwa dem härdighet och styrka, kan likwäl en för hård och onaturlig upfostran förorsaka, at de späda Barnen dö bort i läro=åren. Jag menar härwid i synnerhet Barnens föda, emedan de icke länge njuta Modrens omwårdnad för än hon går at syslosätta sig med arbete utom hus, och lämnar Barnet hemma at förtära en föda, som ofta kan wara både otienlig och förskämd; hwarom detta folk, som i sitt lefnads-sätt hafwa föga granlagenhet, icke bekymra sig. I anseende härtil kan icke anses underligt at wid en gård finnas så få arbetsföre personer och ungdom af 14 och 15 års alder, då likwäl uti hwarje stuga kråla flera små barn.” Rinman 1794, s. 68.

Eino Jutikkalan otantatutkimus kahdesta itäsuomalaisesta talonpoikaissuvusta viittaa siihen, että Uudenkaupungin rauhan jälkeen lapsikuolleisuus Savossa oli suhteellisen alhaisella tasolla; tutkituissa tapauksissa kolme neljästä lapsesta saavutti täysi-ikäisyyden. Toisin kuin Etelä-Pohjanmaalla, Savossa äidit imettivät lapsiaan jopa kaksi- tai kolmivuotiaiksi, kulkutaudit eivät yhtä helposti löytäneet harvaan asutun syrjäseudun hajataloihin kuin rintamaiden tiheisiin kyliin, kaskeuspolto oli vielä käytännössä miltei rajoittamatonta, alimmalla elintasolla eläneitä loisia ja mäkitupalaisia oli vain kuudennes, viidennes tai neljännes maatalousväestöstä. Mutta 1770- ja 1780-luvuilla syntyneiden kuolleisuus nousi jyrkästi. Viidestä lapsesta keskimäärin kaksi menehtyi ennen aikuistumista.²¹² Viimeksi mainittu tilastotieto (vaikkakin se koskee vain kahta sukua) sopii Rinmanin 1790-luvun alun kuvaukseen. Väkiluku kasvoi, etenkin tilattoman väestö määrä eneni ja kaskeaminenkin alkoi kohdata ongelmia – joko luonnon, viranomaisen tai Juantehtaan ympäristössä ruukinpatruunan asettamia rajoituksia.

Nilsin pappien täyttämistä väkilukutaulukoista saa käsityksen paitsi väkiluvun kehityksestä, myös sadoista ja kadoista sanallisine kommentteineen: ”Ei mitään erityistä, vuoden kasvu heikompaa kuin viime vuonna, etenkin ohra ja muu kevätkylvö kärsi hallasta... ruista myydään 2 riikintaalarilla tynnyri” (1777), ”..Mitä vuoden kasvuun tulee, on se ollut melko hyvä ja asukkaat ovat saaneet jotakin myyntiin. Viljan hinta on ollut kaikkialla 2 riikintaalaria” (1778). 1780-luvulta vastaavat tiedot puuttuvat mutta sitä seuraavaa vuosikymmentä kuvaa seuraava taulukko:

Taulukko 3. Nilsin satotietoja 1792–1801. (Nilsin srk, väkilukutaulukot II Df:1, DA.)

<i>Vuosi</i>	<i>Ruistynnyrin hinta Rdr</i>	<i>Ohratynnyrin hinta Rdr</i>	<i>Sanallisia mainintoja</i>
1792	-	-	”Vuoden kasvu oli Jumalan kiitos! oikein ihana ja tuottoisa”
1793	2.32	2.16	”Vuoden kasvu myös hyvä”
1794	-	-	
1795	4.-	3.16	”Kylmyys haittasi paljon kevätkylvöjä”
1796	-	-	”Vuoden kasvu oli yleensä varsin ihana, poikkeuksena kaskiruis, jonka siemen pilaantui suurelta osin voimakkaan suojakelin aikana, jota kesti 14 päivän ajan tammikuussa Paavalin päivän aikaan”
1797	4.16 – 4.32	4.-	
1798	4.-	-	”Vuoden kasvu yleensä kohtuullisen hyvä, paitsi Suojärven seudulla, missä 1½ viikkoa ennen Juhannusta sekä 27. kesäkuuta satoi lunta neljänneskynnärän, mikä vaurioitti heidän kaskiaan”

²¹² Jutikkala 1997, s. 12.

1799	4.-	3.32	"Vuoden kasvu varsin ihana etenkin rukiin osalta tuotto parempi kuin monena muuna vuonna. Ihmeellinen talvi, epätavallisen vähän lunta meillä, Paavalin päivästä Matin päivään ankaraa pakkasta ja taivas kirkas, Matista Mariaan aivan ihanaa säätä, taivas kirkas päivisin mutta öisin kovaa pakkasta, Marian päivästä Vappuun melkein päivittäin vähäistä satelua. Kuivuus haittasi jonkin verran kevätkylvöjä, mutta syksyllä sade tahtoi estää sadonkorjuuta."
1800	6.-	-	
1801	8.-	6.-	

Tämän jälkeen viljan hintoja ei ilmoitettu eikä sanallisesti kuvailtu. Sen sijaan taulukoihin ilmestyivät sarakkeet kylvömääriä (*Ungefärliga Utsädet*) ja saatua satoa (*Kornets Förökning*) varten. Mittayksiköt olivat oletettavasti tynnyreitä. Taulukon laatija/täyttäjät ei ole ilmoittanut mitään muutoksia luokitteluperusteissa mutta oletettavasti vuodesta 1805 alkaen sarakkeissa ilmoitetut luvut tarkoittivat esim. kylvetyn määrän seitsen- tai viisinkertaistumista eivätkä absoluuttisia tynnyrimääriä:

Taulukko 4. Nilsin satotietoja 1802–1810. Vuodesta 1805 alkaen luvut korjatuista viljoista ovat luultavasti kertoimia eivätkä tynnyrimääriä. (Nilsin srk, väkilukotaulukot II Df:2, DA.)

Vuosi	kyl- vetty ruista (tynn.)	kyl- vetty ohraa (tynn.)	kyl- vetty vehnää (tynn.)	kyl- vetty hernettä (tynn.)	kyl- vetty perunaa (tynn.)	kor- jattu ruista (tynn.)	kor- jattu ohraa (tynn.)	kor- jattu vehnää (tynn.)	kor- jattu hernettä (tynn.)	kor- jattu perunaa (tynn.)
1802	100	150		2	1	400	450		4	1½
1803	90	100	½	1	½	600	300	1	1½	1
1804	80	99		1	6	500	600		3	60
1805	100	300			16	7	5			156
1806	100	400			25	4	7			8
1807	150	450			30	3	5			4
1808	220	560			25	6	7			10
1809	300	600				7	8			
1810	400	700				4	3			

1800-luvun ensivuosisien tuntemuksia maalaili synkin sävyin Murtolahden valtiopäivämies Pietari Väänänen. Alkuvuonna 1805 kuninkaalle toimittamassaan valituksessa Väänänen esitti vakavan hätähuudon maakunnan tilasta ja uuden maaherran Olof Wibeliuksen kovaotteisesta toiminnasta. Matti Klingen arvion mukaan kirjelmän retorinen teho puhuu sen puolesta, että tekijänä tai osallisena on ollut joku säätyläinen.²¹³ Ilmari Väänänen puolestaan olettaa, että kirjelmän laatijana olisi ollut Pietari Väänänen pikkuserkku, Kehvon Haapalahden isäntä Iivari Jordan Väänänen, joka (äitinsä opettamana) näyttää osanneen ruotsinkiel-
tä ja jonka jälkeenjääneistä papereista samaisen kirjelmän konsepti myöhemmin löytyi.²¹⁴ Joka tapauksessa Kustaa IV Aadolf sai luettavakseen mm. seuraavan-
laista asiaa:

Paikkakunnalla, joka kylmän taivaan alla on alttiina Halloille ja jossa maaperä yleensä on vähemmän hedelmällinen, eivät katovuodet voi olla harvinaisia; Mutta niiden sattuminen kolmena vuonna peräkkäin koettelemukseksi tälle seudulle, on kuitenkin harvinainen onnettomuus ja sitä sen varattomat asukkaat eivät ole voineet kestää. Onnettomuuden lisäksi on näin käynyt aikana, jolloin Maakunnan asukkailla on ollut työtä ja kustannuksia Isojenjakojen, talon Siirtojen, Asuntojen uudestaan rakentamisien ja kuntoonpanemisien, uutisviljelyksien, uusien teiden tekemisien, julkisten rakennuksen rakentamisien y. m. vuoksi; kun Maanviljelijä ravinnon suhteen on saatettu Eläimien tasolle, kun hän kurjan elämänsä ylläpitämiseksi on pakotettu syömään olkia, Puunkuorta, Ruohoja, kun hänen nälkäiset Lapsensa pakenevat maasta, joka ei niitä elätä, kun Virkamiesten ja sotalaitok-
sen saatavat ulosmitataan viimeistä ropoa myöten, mistä silloin otetaan Kruunulle tulevat verot. Avuttomuudessaan on Talonpojan senvuoksi täytyntä käydä käsiksi Irtaimien Omaisuuteensa, Vetojuhtiinsa, Karjaansa, Vilja- ja Rehuvarastoihinsa, joista toimitetuis-
sa Huutokaupoissa on ostajien ja rahan puutteessa saatu vain kymmenes osa arvosta. Vihdoin on usein Talonpojan kiinteä Omaisuus, Esi-isien Hien ja Vaivannäön hedelmä, ulosmitattu ja on hän vaimoineen ja Lapsineen tullut pakotetuksi tarttumaan kerjuusau-
vaan.²¹⁵

Valituskirjelmässä pyydettiin toimeenpantavaksi tutkimusta, missä määrin rahvas voi suorittaa sen kannettavaksi pantuja uusia veroja ilman maakunnan vastaista häviötä. Samalla olisi sallittava, että asukkaat saisivat vapaasti esittää tutkimuksen pitäjille valituksensa paikallisia korkeampia ja alempia virkamiehiä vastaan. Kirjelmä herätti korkeimmassa paikassa melkoista huomiota, olihan sen laatija jonkinlainen kuninkaan luottomies Savossa. Wibeliukselta vaadittiin selitystä asiasta. Maaherran oli kuitenkin helppo puolustautua syytöksiä vastaan liikanaisesta ankaruudesta, olihan Kamarikollegiosta käsin hieman aikai-
semmin Wibeliusta patistettu lopettamaan lepsuilu kruununverojen kantamisessa. Kun Väänänen valituskirjelmä lopullisesti käsiteltiin elokuussa 1805, tuli Wibeliuksen esitys verollepanojen korjaamisen välttämättömyydestä huomioon

²¹³ Klinge 2006, s. 164.

²¹⁴ Väänänenin sukupuu n:o 1, 1945, s. 9. Väänänenin sukupuu n:o 3, 1946, s. 130.

²¹⁵ Suom. Koveron 1919, s. 241–242 mukaan. Teksti laajemmin Väänänenin sukupuu n:o 3, 1946, s. 128–130.

otetuksi. Kuningas määräsi Väänäselle julkiset nuhteet maaherran aiheuttamasta syyttämisestä. Maaherra puolestaan määrättiin tekemään ehdotus sopivimmasta menettelytavasta verollepanojen korjaamiseksi.²¹⁶

Vuosina 1804 ja 1805 vaivasi maata liiallinen kuivuus, vuosina 1806 ja 1807 liiallinen sade ja halla, eikä sota 1808–1809 suinkaan leipää leventänyt, kun maan piti ruokkia siviiliväestön lisäksi kahta taistelevaa armeijaa.²¹⁷ Omaa kieltään puhuvat Nilsin varapastorin A. J. Brofeldtin merkinnät väestötaulukoiden varalisuusluokituksissa, joihin hän vuoden 1805 osalle oli arvioinut, että hänen kappeliseurakunnassaan köyhiä (*fattige*) oli 258 ja rutiköyhiä (*utfattige*) 15. Rikkaita (*förmögne*) tai edes jonkinlaisissa varoissa olevia (*behållne*) ei 273 kotitalouden piirissä ollut yhtään. Viittä vuotta myöhemmin, vuonna 1810, köyhyyden ja rutiköyhyyden osuudet olivat dramaattisesti vaihtaneet paikkaa: yhteensä 292 talouden joukosta köyhiä oli 24, mutta rutiköyhiä peräti 268 kotitaloutta.²¹⁸ Sään oikut, kadot, sodat ja verot painoivat raskaana kaskikansaa. Nilsin väestöä vuonna 1810 (liitteet 5.A. ja 5.B.) voisi luonnehtia valtaosaltaan köyhäksi talonpoikaisrahaaksi, jota näytti uhkaavan proletarisoitumisen kierre.

Rautateollisuuden visionäärien unelmat siitä, että maakunnan väki alkaisi rautaisilla työvälineillä raivata uusia peltoja, kehittäisi karjataloutta ja hylkäisi samalla kaskeamisen, antoivat vielä odottaa täyttymistään. Olipa kuitenkin jo muutamia uudistuksen merkkejä Nilsissäkin. Vuotjärven Antti Pietarinpoika Leskinen (1762–1815) aloitti jo 1800-luvun taitteessa menestyksekkään voikaupan Ouluun ja Raahen ja hankki rahoillaan lisätiluksia. Seuraava sukupolvi suuntausi jo Pietarin markkinoille. Leskisillä perintötilallisina kenties oli halua ja kykyä tämänkaltaiseen yrittäjyyteen enemmän kuin naapureillaan Pasasilla, jotka rimpuilivat ruukin rasitusten kanssa. Toinen esimerkki eteenpäin pyrkivästä talonpojasta oli edellä mainittu Murtolahden Pietari Väänänen (1764–1846), luku- ja kirjoitustaitoinen ”moaliman viisas”, herastuomari, runoniekka ja valtiopäivämies. Väänäsiäkin oli ruukki varhaisemmassa vaiheessa uhannut, mutta heidän oli onnistunut tämä uhka torjua.²¹⁹

---

²¹⁶ Kovero 1919, s. 242. Aihepiiriin liittyvä fragmentaarinen dokumentti (kuninkaan kirje, jonka vastaanottaja on epäselvä) on säilynyt myös Juantehtaan arkistossa, Dir. n:o 73, KyKA. Kirjeessä myönnetään monet isoonjakoon ja verollepanoon liittyneet tahalliset tai tahattomat väärinkäytökset.

²¹⁷ Persson 1988, s. 106. Hårdstedt 2007, s. 106–115, 137–162.

²¹⁸ Nilsin srk, väkilukutaulukot 1802 - 1811, II Df:2, DA.

²¹⁹ Leskinen 2000, s. 15. Pitkänen 2012/2013, s. 1 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/pietariVaananen.html> luettu 15.7.2012). Jokinen 2001. Pitkänen 2013, s. 3 (Vuosien 1695–1697 nälkäajasta Nilsissä, Juankoskella ja Kuopiossa, luettu 26.5.2014) osoittaa tullikirjojen pohjalta, miten Pasasetkin 1600-luvun lopulla olivat kaupanneet mm. viljaa ja kalaa Pohjanmaalle sekä voita ja tervaa Lappeenrantaan.

3.4 KRUUNUNTILOJA RUUKIN VEROLLE, SOPIMUKSIA RUUKIN KANSSA

Heiveröisen rautaruukin vahvistamiseksi Juantehtaan osakkaat olivat alusta alkaen hakeneet tukea kruunulta. Vuorikollegio jatkoi perustamisprivilegiossa myönnettyä verovapautta kerran toisensa jälkeen. Ryhdyttiin myös hankkimaan ympäristön kruununtiloja ruukin verolle rautatehtaan auttamiseksi ja kuntoon saamiseksi. Pekka Pitkänen luonnehtii toimintaa ”valtiovallan tukipolitiikaksi ruukille alueen vanhojen maanomistajien kustannuksella”.²²⁰ Vain kolme vuotta Juantehtaan perustamisen jälkeen ruukin kirjanpitäjä Carl Brunou yritti Kuopion syyskäräjillä 1749 saada ruukille etuosto-oikeuden Pasalan kruununtilaan n:o 1 Vuotjärvellä, ”koska tila sijaitsee ainoastaan $\frac{3}{4}$ peninkulman päässä ruukista, ja sillä lienee edullinen metsä ja muutkin tilukset olisivat omiaan ruukin tilaa parantamaan”. Tilan asukkaat voittivat kuitenkin jutun ja saivat oikeuden lunastaa tilan vero- eli perintötilakseen, edullisella kolmen vuoden veroja vastaavalla 15 taalarin 22 äyriä hinnalla. Viitattiin Pasasten yli sadan vuoden asumiseen tilalla, ahkeruuteen ja tunnollisuuteen sekä siihen, että ruukin hallussa tila tulisi olemaan huonolla hoidolla, jolloin veronsaanti tulisi epävarmaksi. Pasaset valittivat kovasti, ”jos heidät Juankosken ruukin omistajien toimesta kaikesta edelläesitetystä huolimatta vaimoineen ja monine alaikäisine lapsineen ajettaisiin maantielle, kun he sotavuosina olivat tilaa viljelleet omaisuuden menetyksen ja hengenvaaran uhalla, nähneet tilansa moneen otteeseen hävitetyn ja poltetun”.²²¹

Ruukin rahkeet eivät vielä tässä vaiheessa riittäneet, mutta apua oli tulossa. Kun vuorimestari Linder 1750-luvun alussa vieraili ruukilla ja sen ympäristössä, totesi hän, että niin Pasasen tila kuin seudun kuusi muuta kruununtilaa – Nilsin n:ot 2, 4 ja 5 sekä Vehkalahti n:o 1 ja Riistaveden Maljalansaaren tila – olisivat ruukille malmin, hiilen ja työvoiman saannin kannalta aivan välttämättömiä.²²² Vuonna 1753 Pasasten päämies Pietari (Pekka) Pasanen kuoli, eivätkä asukkaat ehtineet saada vahvistusta verotilahankkeelleen maaherralta Loviisasta. Pitkänen uumoilee tuolloisen maaherran Henrik Jacob Wreden mahdollista nihkeyttä Pasasille määrättyyn halpaan lunastushintaan. Samaan aikaan asiaa hoidettiin Tukholmassa ”keittiön kautta”, kun ruukin edustajana pääkaupungissa toiminut suuren leipomon komissaari Simon Wadsten, myöhemmin itsekin ruukin osakas, sai Kamarikollegiosta Vuotjärven n:o 1 tilan etuosto-oikeuden Juantehtaalalle. Näin Pasalan $\frac{2}{3}$ veromarkan ja $\frac{1}{6}$ manttaalilin tila päättyi ruukin verolle eli perintötilaksi 10. joulukuuta 1753. Lunastushinta oli 58 taalaria 24 $\frac{2}{3}$ äyriä. Ruukinomistajat olivat nyt vastuussa tilalta maksettavista veroista. Asukkaat saivat pysyä tilalla kuninkaallisten kirjeiden 16.8.1731 ja 23.9.1747 mukaisesti (Ks. luku 1.6., kuva 2). Suhteellisen varakkaan ja vakiintuneen suvun tilan joutuminen ruukin vaikutusvallan piiriin on epäilemättä aikaansaanut epämieluisia pettymyksen tuntemuksia Vuotjärven kylällä.²²³

²²⁰ Pitkänen 2009, s. 67.

²²¹ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 57–58. Pitkänen 2009, s. 160–163.

²²² Vuorimestarin kertomus 1753, Juankoski, Allmänna avdelningen, diverse handlingar Ha:9, KyKA.

²²³ Pitkänen 2009, s. 163.

Vähän myöhemmin patruunakumppanukset Rehbinder ja Tigerstedt hankkivat osan Vuotjärven Pasaalasta suoraan omistukseensa. Huhtikuussa 1765 Pietari Pasanen myi omistamansa kahdeksasosan kyseisestä tilasta kyseisille herroille. Kauppahinta oli 24 taalaria käteistä, tynnyri ruista, jonka arvo 60 taalaria, sekä puoli naulaa tupakkaa, arvoltaan kaksi taalaria, yhteensä 86 kuparitaalaria.²²⁴ Pasanen teki vajaan puolentoista ruistynnyrin hintaiset maakaupat luultavasti akuuttiin rahantarpeeseen, sekä ehkä leivän- ja tupakannälkäänsä.

Sillä välin Juantehdas oli (1755) saanut omistukseensa myös Akonveden Hiltulan kolmanneksen, jolla laitos sijaitsi. Kuopion talvikäräjillä 1756 käsiteltiin ruukin läheisyydessä kahden peninkulman säteellä olevien kruununtilojen verolleostoja. Tilojen ostohinnaksi arviointimiehet olivat määritelleet tilan kuuden vuoden veroa vastaavan summan. Nilsiä tilojen n:o 2, 4 ja 5 asukkaat Tuoviset ja Rissaset, Taskiset ja Piriset sekä Kuosmaset tavoittelivat kaikki itselleen vero- eli perintötilallisen asemaa ennen ruukin osakkaita. Käräjät myönsivät asukkaille oikeuden jättää tätä koskevat anomuksensa läänin maaverokonttoriin, mutta taaskin ruukin osukkaat ehättivät edelle ja maksoivat lunastusmaksut saman vuoden kesäkuussa. Syyskäräjillä 1756 ruukin osukkaat ilmaisivat halunsa ostaa myös Nilsiä Murtolahden kruununtilan n:o 1 ruukin verolle ennen sen asukasta Pietari (Pekka) Väänästä. Kun samana vuonna Juantehdas oli saanut valtiovallalta etuosto-oikeuden niihin kruununtiloihin, jotka sijaitsivat kahden peninkulman säteellä ruukista, huomasi Väänänen vedota siihen, että teitä pitkin Murtolahden tilan etäisyys ruukilta oli suurempi kuin kaksi peninkulmaa. Näin Väänäset saivat tilansa itselleen verotilaksi elokuussa 1762. Kuukautta aikaisemmin naapurien Hämäläisten ja Pentikäisten kruununtilat Murtolahti n:ot 2 ja 3, jotka sijaitsivat kauempana ruukista kuin Väänäsen tila, oli Kamarikollegion päätöksellä määrätty Juantehtaan verolle. Samalla päivämäärällä, 10. heinäkuuta 1762, myös Nilsiä tilat n:ot 2, 4 ja 5 merkittiin ruukin verolle.²²⁵

Vuodesta 1765 alkaen ruukinomistajat alkoivat tehdä talonkatselmuksia ja solmia kolmevuotisia kirjallisia sopimuksia verolleen joutuneiden tilojen asukkaiden kanssa. Ruukin intressinä näyttää olleen tehdä asukkaista ruukin lamputeja eli vuokraviljelijöitä. Tavoitteen panivat alulle luutnantti Georg Fredrik Tigerstedt ja paroni, kihlakunnantuomari Henrik Johan Rehbinder. Kaavin rajalla sijaitsevan Vehkalahti n:o 1 Juho Rissasen päätyminen lampuodin asemaan nousi tarkastelun kohteeksi yli kolmekymmentä vuotta tapahtuneen jälkeen, kun Vehkalahtien talonkatselmuksessa lokakuussa 1765 mukana ollut lautamies Erkki Niskanen vuonna 1799 (vähän ennen kuolemaansa, ehkä omaatuntoaan keventääkseen) kertoi tilanteesta. Hänen mukaansa katselmuspäivänä Tigerstedt oli väitellyt iltaan asti Juho Rissasen kanssa tilan omistusoikeudesta uhkaillen hädöllä ja sadon ulosmittaamisella, kunnes oli lopulta tarttunut tätä parrasta ja pannut miehen merkitsemään puumerkinsä sopimukseen (*fattadt Rissanen i*

²²⁴ Juankoski, Dir. Hb:1, 33, KyKA. Hän lienee sama mies, joka todisti 1776 käräjillä (s. 113). Pitkänen 2009, s. 135.

²²⁵ Pitkänen 2009, s. 163–164. Pitkänen 2009b, s. 2–3 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/ruukkiNilsia.html> , luettu 27.3.2012). Pitkänen 2012/2013, s. 1 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/pietariVaananen.html> , luettu 15.7.2012).

skjägget och såmedelst lagt honom att sätta sitt bomärke under contractet).²²⁶ Paikalla olleet nimismies Samuel Agander ja lautamiehet olivat seuranneet tapahtumia sivusta ja selittivät sopimuksen syntyneen vapaaehtoisesti, kun Rissanen seuraavana vuonna Kuopion käräjillä yritti saada kumotuksi sopimuksen väittämällä sen syntyneen pakottamalla ja harhaanjohtamalla. Rissaselle tuomittiin käräjillä kahdenkymmenen hopeataalarin sakot perättömistä ja mielettömistä väitteistä.²²⁷

Sama miehitys, luutnantti Tigerstedt, nimismies Agander sekä lautamiehet Hyvärinen ja Niskanen, oli paikalla viikkoa myöhemmin Vehkalahden sopimuksesta, kun kontrakteja kirjoitettiin Nilsiä n:o 5 Kuosmasten kanssa. Nämä sopimukset ovat säilyneet myös Juantehtaan arkistossa (ks. kuva 4). Tilan puolikkaista hallinneiden veljesten Hannu ja Pietari Kuosmasen poikineen Rehbiner ja Tigerstedtin kanssa tekemissä sopimuksissa todettiin, että tilan hallinto (*besittning*) siirtyi *Meidän Omistukseemme*, kun taas asukkailla oli vapaa nautinta (*frihet at nyttia*) niin kauan kuin sovinto osapuolten välillä säilyi. Kuosmasten oli määrä toimittaa tilan pelloilta vuosittain kaikkiaan kaksi tynnyriä viljaa, kaksi parmas-ta olkia ja kaksi tynnyriä akanoita, joiden lisäksi uudistonttien asukkaat Nuutti Pietarinpoika ja Pietari Hannunpoika toimittivat hieman lisää, sekä niityiltä yhteensä neljä kuormaa heinää. Kummallekin tilan puolikkaalle myönnettiin oikeus kasketa siihen sopivalla maalla vuosittain 10 kappaa ohraa ja tarpeen mukaan naurista ilman osuuksia, mutta kaskirukiista ruukki vaati joka neljännen lyhteen. Hiili- ja tukkimetsät piti jättää ruukin omaan käyttöön.

Veron, kymmenykset ja sotilaan palkan, 6 kuparitaalaria koko tilalta, ruukki otti vastatakseen, kun taas Kuosmaset maksoivat kaikki muut maksut. Hiili- ja päivätyösuoritusten suuruudeksi määriteltiin 10 lästiä hiiltä (lästi sisälsi 12 tynnyriä) sekä kuusi kesätyöpäivää ja kuusi talvityöpäivää hevosen kanssa kertaa neljä (Hannu ja Olli Kuosmanen yhdessä, Pietari Hannunpoika, Pietari ja Matti yhdessä sekä Nuutti Pietarinpoika vastaten kukin yhdestä satsista).

---

²²⁶ Kuopion käräjät 1799, ilmoitusasiat, § 250, UK 1810, mf. Sopimuksen alussa Rissanen todettiin olevan nyt lampuotti seuraavin ehdoin: Pelloista maksettiin vuosittain ruukille 3 tynnyriä viljaa, 2 parmas-ta olkia ja 2 tynnyriä akanoita ja niityiltä viidesosa korjatusta heinästä. Kaskeaminen sallittiin vain ennakolta tarkastetuista paikoista, kaskisadosta ruukille oli maksettava neljäsosa. Päivätyövelvollisuus ruukille oli kaksi viikkoa kesällä ja kaksi viikkoa talvella hevosen kanssa omin kustannuksin ilman korvausta. Hiilenpoltosta Rissanen vapautettiin toistaiseksi. Liperin suunnan rajariitakustannuksista Rissanen vastasi puoliksi. Humalatarha oli pidettävä asetusten määräämässä kunnossa. Rissanen vastasi itse kaikista varsinaisista ja ylimääräisistä maksuista, kuten papinverosta ja sotilaan kustannuksista, poikkeuksena varsinainen tilanvero ja kymmenykset Kuopion komppanian värväyskirjurille, josta vastasi ruukki. "Tarpeellisia palveluksia", kuten pieniä kyytejä kohtaan, Rissanen oli osoitettava tottelevaisuutta ja halukkuutta vaadittaessa ilman eri korvausta. Sopimuksen täyttämättä jättämisestä seuraisi välitön häätö ja sadon menetyks. Talossa havaitut puutteet oli Rissanen korjattava. 17.10.1765 tehty sopimus alkoi heti ja kesti kolme vuotta. Rissasten puumerkkien päällä todettiin, että sopimus oli tehty vapaaehtoisesti, ilman pakkoa, ja allekirjoittaneet varasivat itselleen tilan asukas-oikeuden, mikäli herrat Rehbiner ja Tigerstedt halusivat heidät vielä kolmen vuoden kuluttua pitää tilalla.

²²⁷ Pitkänen 2009, s. 69–70 ja 2009b, s. 3–5 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/ruukkiNilsiä.html>, luettu 27.3.2012).

Nilsin n:o 5 tilalta piti tämän mukaan virrata ruukille vuosittain 40 lästiä hiiltä. Tilusriidoista kumpikin osapuoli, Kuosmaset ja ruukki, lupasivat vastata puoliksi. Kontrahti astui voimaan vuoden 1766 alusta. Rikkomuksesta seurasi välitön lähtö tilalta sekä rangaistuksena vuoden sadon ulosotto ruukille.²²⁸ Kuosmasten sopimuksessa "l-sanaa" ei käytetty, mutta kun Kuopion talvikäräjillä 1766 mukana olleet antoivat tästäkin sopimuksesta todistuksensa, sitä sanottiin suoraan lampuotisopimukseksi (*Landbo Contract*). Nimismies Agander ja lautamies Hyvärinen totesivat Kuosmasten suostuneen vapaaehtoisesti kaikkiin kohtiin ja sopimus oli tulkittu heille sanatarkasti useaan kertaan suomeksi.²²⁹

Pasasten kanssa puolestaan Tigerstedt solmi seuraavansisältöisen kaksi- ja puolivuotisen "tavaravaihtosopimuksen" kesällä 1770. Paavo (Pietarinpoika) Pasanen, Paavo (Antinpoika) Pasanen ja Paavo (Paavonpoika) Pasanen ottivat toimittaakseen ruukille kukin 17 lästiä hiiltä, siis yhteensä 51 lästiä. Asukkaat saivat luvan kasketa alle puolen tynnyrinalan ruiskylvön verran. Ylijäämäpuut piti polttaa hiileksi. Hätätapauksissa asukkaat saivat luvan kasketa hiilenpolttoon sopimattomissa lehtimetsissä vuosittain alle kolmen kapanalan verran ja tehdä naurismaata 4 lusikallisen kylvömäärän verran, ruukinomistajan tai hänen valtuuttamansa henkilön ennakkotarkastuksen jälkeen. Tilan ne pelot, niityt ja laidunmaat, joita ei ollut jätetty ruukin vapaaseen määräysvaltaan, piti asukkaan itse hoitaa. Tiloilla oli määrä suorittaa talonkatselmus. Sopimuksen ulkopuolelle jätettiin Pasalan tilan Lastulahdessa ja Laajalahden rannalla olevat torpat sekä Murtoalahden ja Nilsin kylien torpat, joiden kanssa oli tarkoitus tehdä omat sopimuksensa. Lopuksi todettiin, että se ruukin verotilan asukas, joka ei noudata sopimuksen pykälää, joutuu heti ilman irtisanomispäivää jättämään tilansa.²³⁰ Samassa yhteydessä (vuorimestarin suorittaman tutkinnan yhteydessä 3.7.1770) kontrahdin ruukin kanssa tekivät myös muut ruukin verotilojen asukkaat: Heikki ja Yrjö Hämäläinen, Urpo, Pietari ja Paavo Pentikäinen, Antti Tuovinen, Juho Juhonpoika Rissanen, Olli Taskinen, Olli Pirinen, Pietari, Nuutti, Hannu sekä Pietari Hannunpoika Kuosmanen, jotka (yhdessä em. kolmen Paavo Pasasen kanssa) sitoutuivat tulevan kolmen vuoden aikana toimittamaan ruukille vuosittain 299 lästiä hiiltä hintaan 3 taalaria – 3 taalaria 8 äyriä tien pituudesta riippuen.²³¹

Tämänkaltaisten "transaktioiden" myötä kyseisten tilojen asukkaat Pasaset, Hämäläiset, Pentikäiset, Rissaset, Tuoviset, Taskiset, Piriset ja Kuosmaset, joilla kaikilla oli ollut tavoitteena saada tilojensa vero-oikeus itselleen, joutuivatkin riippuvuussuhteeseen rautaruukista. Muutamat näistä suvuista olivat asuneet seudulla jo 1600-luvulta, joten ne epäilemättä kokivat olevansa omalla maallaan. Hiiltä hamuava ruukki luultavasti näyttäytyi kaskitalonpoikien silmissä haitalli-

²²⁸ Juankoski, Dir. Hb:1, 41, 42, 43, KyKA.

²²⁹ Juankoski, Dir. Hb:1, 48. KyKA. Muutamaa vuotta myöhemmin Kuosmaset katsoivat, ettei sopimus sitonut heitä, koska suuri osa Kuosmasista oli ollut poissa sopimusta tehtäessä eikä se ollut saanut heidän hyväksyntäänsä, vaikka heidän nimensä ja puumerkinsä oli sopimukseen merkitty. Kuosmaset olivat valittaneet asiasta myös maaherralle. Pitkänen 2009b, s. 6–10 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/ruukkiNilsia.html> luettu 27.3.2012).

²³⁰ Pitkänen 2009, s. 73.

²³¹ Juankoski, *Almänna avdelningen, diverse handlingar* Ha:9, KyKA.

sena, jopa uhkaavana tunkeilijana. Jatkoharppauksen kohti pohjoista Juantehdas teki, kun kapteeni Tigerstedt maaliskuussa 1773 osti Gustaf Mollerukselta sekä Paldaniuksen ja Argillanderin suvulta Niuvanniemen ja Savisaaren tiloille kuuluneen Ylimmäisen Siikajärvenmaan, Keyritynjoensivun ja Kantaraatinmaan maa-alueen yhteensä 3150 kuparitaalarin summalla. Kaupan mukana siirtyivät myös alueen torpparit Hartikaiset uuden isännän alaisuuteen.²³²

3.5 LISÄÄ HIILIÄ

Juantehdaan perustamisprivilegiossa oli viitattu Kuopion talvikäräjiin 1746, jolloin oli kuulosteltu kansan mielipiteitä aiotusta rautatehtaasta ja sen tarvitsemasta hiilestä:

Mitä hiilenhankintaan tulee, niin kuuluu ympäristössä olevan suuria ja laajoja metsiä, joista asukkaat ilman vähäisintäkään puutetta omille tiloilleen voisivat varustaa ruukin hiilillä. Ei vähäisintäkään vastustusta rahvaan keskuudesta noussut tätä ruukin rakentamista vastaan, vaan pikemminkin toivottiin sille menestystä, maalle hyödyllisenä, kuitenkin niin, että niitä, jotka omin kustannuksin jo olivat rakentaneet omia pieniä sulatusuuneja, ei tämän kautta estettäisi saamasta samaa hyötyä niin kauan kuin haluavat ja voivat.²³³

Tuolloin hiilenhankinta ei (ainakaan kirjurin tulkinnan mukaan) tuntunut rahvasta huolettavan. Rautaruukin kannattavan toiminnan olisi muutenkin luullut olevan eduksi talonpojille. Saataisiinhan näin kovasti kaivattua rautaa, samalla ruukki tarjoaisi työtä ja ansiomahdollisuuksia. Raudantarpeeseen viittasivatkin valtiopäiville Savosta ja Karjalasta toimitetut rahvaanvalitukset esim. 1760 ja 1769. Viimeksi mainitussa valtiovallalta anottiin toimenpiteitä ruukin auttamiseksi, kun ”Jumala ja luonto” Savon asukkaiden onneksi näkyivät suunnitelleen Juankoskelle rautatehtaan, jota jo kolmenkymmenen vuoden ajan vastoinkäymiset, mm. hiilenpuute, olivat koetelleet, anoi rahvas lisää vapaavuosia ruukille. Kaarlo Wirilanderin mukaan tällaiset valitukset kuvastivat enemminkin säätyläisten ja ruukinomistajien intressejä kuin varsinaisen kansan: ”Malmijärvien köyhät kaapijat tuskin tässäkin tapauksessa olivat kihlakuntien rahvasta panneet etujansa ajamaan kaikkein vähiten hiilesmetsien talonpoikaiset omistajat, jotka olivat sotajalalla tehtaanisäntiä vastaan.”²³⁴

Vapauden ajalla talonpoikaissäädyn edustus Savosta (ja Karjalasta) oli osaksi säätyläishenkilöiden varassa, joten ruukinomistajat saattoivat ajaa agendaansa tätäkin väylää pitkin.²³⁵ Ruukin vaikutusvallan kasvaessa varsinainen kansakin sai äänensä kuuluviin. Vuonna 1770 G. F. Tigerstedt anoi Kamarikollegiolta lupaa saada käyttää Kuopion ja Liperin pitäjien verot muuttamalla ne hiili- ja

²³² Juankoski, Dir., Hb:1, 60, 61, KyKA. Ks. luku 4.4. ja O.K:n näkemys maakaupoista (Savotar 11.10.1910).

²³³ Bergskollegii arkiv, Brev och rapporter 1746 III, RA.

²³⁴ Wirilander 1989, s. 414.

²³⁵ Renvall 1962, s. 222–226. Wirilander 1989, s. 408–420. Tuomi 1984, s. 376–379.

päivätyösuorituksiksi ruukille. Samaan aikaan – Savosta saapuneen rahvaanvalituksen vauhdittamana – Vuorikollegio käsitteli ruukin anomusta manufaktuurilaitoksen perustamiseksi ja pyyntöä saada käyttää hiilenpolttoon isostajaosta jääviä ylimääräisiä kruunun metsiä. Vuorimestari Magnus Linder sai toimeksiannon ruukin asioiden selvittämiseksi paikan päällä.²³⁶

Kesä-heinäkuun taitteessa 1770 Juantehtaalle kokoonnuttiin vuorikäräjille, missä vuorimestari perusteli, mitä hyötyä perustettavasta manufaktuurilaitoksesta tulisi tälle kaukaiselle paikkakunnalle olemaan. Muutamat paikalle saapuneet säätyläiset, joilla oli alueella maatiloja, suhtautuivat hiilenpolttoon myönteisesti. Varanotaari Carl Agander kehotti ruukkia hankkimaan hiilenpolttaajia, jotka opettaisivat taidon paikallisille. Maaviskaali Georg Tauler oli omasta puolestaan samaa mieltä, joskin kaavilaisten valtuuttamana hän ei voinut näiden puolesta suostua sopimuksiin. Kuopion pitäjäläiset puolestaan olivat valtuuttaneet valtiopäivämies Henrik Paldaniuksen, joka sanoi ettei hän itse vastustaisi hiilenpolttoa omalla maallaan, kunhan vain hankittaisiin kunnan hiilenpolttaajia, joiden tuotoksista ruukinomistajat maksaisivat viipymättä ja oikean hinnan. Paldanius arveli, että rahvaskin tottuisi vähitellen hiilenpolttoon, kun huomaisi vaivan kannattavan, mutta nyt hänetkin oli valtuutettu vastustamaan hiilisopimuksia. Toisen valtiopäivämiehen poika Henrik Adolph Argillander ilmoitti isänsä puolesta valmiuden hiilitoimituksiin kohtuullista maksua vastaan ruukkiin rajautuvista metsistään.²³⁷

Mutta rahvas sekä Savon että Karjalan puolella vastusti ruukin hiilihankkeita. Kaavin kappeliseurakunnan kirjelmään, johon viitisenkymmentä ”köyhää veronmaksajaa” oli antanut nimensä, tuotiin esille katovuosien tuottama kurjuus, jonka vuoksi oli jouduttu ylläpitämään henkiriepua ”luonnottomalla ravinnolla, puunkuorella ja suokasvien juurilla”, jotka nekin alkoivat jo loppua ja uhkasivat asukkaita ”väkivaltaisella kuolemalla”, ellei Korkein armossaan antaisi taas toivoa paremmista satovuosista. Viljelykseen ja kasveamiseen sopivat maat oli jo otettu käyttöön eikä puuta riittäisi hiilenpolttoon, kun polttopuusta ja aidatarpeistakin alkoi olla jo pula. Herrat ruukinomistajat olivat levittäneet käsitystä, että kaskeaminen kiellettäisiin. Jos näin vastoin odotusta tapahtuisi, olisi seurauksena väistämätön tuho ja autoituminen. Kaavilta kruunu menettäisi tällöin 170 tilan ja 40 kruununporpparin maksamat yli 900 ploitun verotulot, jollaisia Juantehtaan ruukki ei koskaan pystyisi tuottamaan. Kaavilaisten mielestä myöskään malmin riittävydestä ei ollut takeita eikä sitä kasvanut itsekseen järven pohjassa, kuten eräät väittivät. Kappelikunnan alueella aikoinaan olleen viiden harkkohytin jäljiltä järvien malmivarat eivät olleet vielä elpyneet, vaikka ne olivat saaneet olla kolmekymmentä vuotta rauhassa. Talven rekikeliäika taas kului kaavilaisiltakin kaupunkimatkoilla, viljan viennissä ja suolan, rahan sekä muiden tarpeellisten huushollitavaroiden tuonnissa, joten silloin ei olisi aikaa hiilikuljetuksiin. Samalla reissulla ja vaivalla hankittiin merikaupungeista myös rautatavaroita, vieläpä halvemmalla kuin Juantehtaalta.

²³⁶ Utdrag af KM:s Resolution på Allmogens allmänna besvär 22.3.1770, § 24. Saloheimo 1980, s. 167–168. Tuomi 1984, s. 353.

²³⁷ Juankoski, Allmänna avdelningen, diverse handlingar Ha:9, KyKA. Kaavin pitäjän- ja kirkonkousten ptk:t 1748–1835 II Ca:1, kuvat 21–27, DA.

Kaavilaiset viittasivat myös siihen, että Juantehdas oli jo saanut Nilsin, Vuotjärven ja Murtolahden tilojen hiili- ja päivätyöavun (ylempänä mainitut 299 lästiä) ja väittivät, että ruukilla oli ollut hiiltä jo jonkin aikaa valmiina vailla käyttöä. Allekirjoittajat epäilivätkin, että ruukinomistajien todellisena tarkoituksena oli vain anastaa kaavilaistenkin tilat valtansa alle, hävitykseen ja häätöön, ja viittasivat lopuksi Vehkalahden Juho Rissasen onnettomaan kohtaloon. Kaavin kappeliseurakunnan ja Liperin pitäjän kaskenpolttajat Ruotsin Karjalasta anoivat mitä nöyrimmin Vuorikollegiolta, ettei heitä alistettaisi ruukin hiilirasisituksen alle.²³⁸

Suoraavana talvena Liperissä pidetyssä yleisessä kokouksessa vastahakoisia yrittivät vielä taivutella paitsi luutnantti Tigerstedt myös itse kruununvouti Gabriel Wallenius, mutta turhaan. Kolme liperiläistä ja kaksitoista kaavilaista, jotka edustivat kyläkuntiaan, ilmoittivat yksimielisesti vastustavansa ruukin Kamarikollegioon tekemää anomusta. Kaavin kappeliseurakuntalaiset sanoivat olevansa köyhyiden painamia, laajalla metsättömällä alueella ja kaukana ruukista asuvia, pyytäen mitä liikuttavimmin (*”på det bewekeligaste”*) saavansa pysyä vanhassa veronmaksutavassa, eli maksaa rahana kruunun veronkantajalle ja viljana kruununmakasiiniin Loviisaan. Tigerstedt totesi, että juuri nythän köyhyydestä päästäisiin, kun kaavilaiset saisivat rahaa ruukilta hiilenpoltostaan. Luutnantti lupasi myös metsän puutteesta kärsiville ja pitkämatkalaisille mahdollisuuden saapua polttamaan hiiltä lähemmäs ruukin omiin metsiin. Tigerstedt teki vielä anteliaan tarjouksen. Mikäli asukkaat nyt hyväntahtoisesti tekisivät hiilisopimuksen esim. joka tilalta 4–5 lästiä vuodessa, sitoutui Tigerstedt ruukin nimissä maksamaan 3½ – 4½ kuparitaalaria lästiltä, pitkämatkalaisille ehkä enemmänkin, joko heti käteisenä hiilen saapuessa perille tai ennakkomaksuna. Edelleen hän lupasi hankkia hiilenpolttajat, jotka opettaisivat miilujen rakentamisen.

Tarjoukset eivät tehonneet. Suostutteluista huolimatta kaavilaisia ei saatu näkemään yleistä tai omaa etuaan, joka hiilisopimuksista pöytäkirjan kirjoittajankin mielestä koituisi. Vaikka kaskenpoltosta jäi metsään mätänemään turhaa ylijäämäpuuta, joka voitaisiin polttaa hiileksi ja tuoda näin työntekijälle moninkertaisen tuoton kaskeamiseen verrattuna, päättivät Kaavin miehet olla tekemättä minäkäänlaista sopimusta herra luutnantin kanssa, ei vaikka hiililästä maksettaisiin 30 kuparitaalaria! Kokouksen johtajilla ei ollut muuta tehtävissä kuin kirjata ylös, kuinka monta tilaa ja torppaa neljän peninkulman säteellä Kaavilta löytyi, ja surkutella kokoukseen osallistuneille vielä, miten hyödyllinen toimiva rautaruukki olisi sekä raudan saannin että etenkin köyhän kansan työtilaisuuksien kannalta.²³⁹

Oli jotakuinkin ilmeistä, että kaavilaiset eivät kokeneet Juantehtaan vaikutusta teollistumisen ”siunauksena”. Ruukin tarjoama ”hiili- ja rautaunioni” ei heitä vakuuttanut. Luultavasti mielialat Kuopion pitäjän ja Nilsin kappeliseurakunnan puolella rahvaan keskuudessa olivat samansuuntaisia. Valtiopäivämiehet Tuomas Kuittinen kaavilaisten ja Henrik Paldanius Kuopion talonpoikien valtuuttamana anoivat koko tehtaan lakkauttamista tarpeettomana ja asiassa säästi vielä Jaakko Tolppanen Kaavin Maarianvaaralta Loviisaan ja Tukholmaan suuntautuneella va-

²³⁸ Kaavin pitäjän- ja kirkonkokousten ptk:t 1748–1835 II Ca:1, kuvat 18–23, DA.

²³⁹ Kaavin pitäjän- ja kirkonkokousten ptk:t 1748–1835 II Ca:1, kuvat 24–28, DA.

litusmatkallaan. Vuonna 1772 ruukki sai kuitenkin manufaktuurioikeutensa ja samalla 18 verovapausvuotta lisää. Toisaalta talonpojat vapautettiin uhanneesta hiili- ja päivätyövelvollisuudesta. Tigerstedtin käskettiin hankkia hiilet joko omista metsistään (pian tämän jälkeen hän hankkikin em. Siikajärven maat) tai sopia talonpoikien kanssa hiilentoimituksista. Maaherra velvoitettiin selvittämään, oliko paikkakunnalla sellaisia yhteismaita, jotka voitaisiin luovuttaa ruukin käyttöön. Talonpojat valittivat vielä päätöksestä, mutta uusi vuonna 1774 annettu kuninkaallinen päätös hylkäsi valitukset ja lohdutti talonpoikia sillä, että teollisuuslaitos tarkoitti ainoastaan heidän omaa hyötyänsä.²⁴⁰ Kun tämän laajemman kaus Kaaville ulottuvan alueen haltuunotto epäonnistui, keskittyi Tigerstedt juuri ruukintilojen asukkaiden kovistelemiseen. Tässä oli tausta vuoden 1776 välikäräjille.

Parikymmentä vuotta myöhemmästä tilanteesta vuorimekaanikko Carl Rinman totesi, että ruukin omat talonpojat olivat hiilenpolttoon haluttomia ja aiheuttivat usein vahinkoa laiminlyönneillään. Vielä vaikeampaa oli ollut saada perintötalonpoikia (Rinman tarkoittanee näillä juuri niiden tilojen asukkaita, joiden vero-oikeuden ruukki oli saanut) korvaamaan hiilenpoltolla verovelvollisuutensa. Tästä oli aiheutunut lukuisia oikeudenkäyntejä, kunnes maaherranvirasto kahdella päätöksellä velvoitti talonpojat toimittamaan ruukille kunkin vuosittain 5 lästiä hiiltä. Mutta tämänkin noudattamisessa talonpojat olivat aika hitaita. Viime vuosina oli ulkopuolinen rahvas alkanut kuljettaa hiiltä ruukille, joka maksoi siitä 6–9 taalaria lästiltä. Tällä tavoin ruukki voisi ennen pitkää varmistaa hiilensaantinsa, mikäli se vain pystyisi säilyttämään rahvaan luottamuksen eikä jättäisi silloin tällöin maksuja maksamatta sekä pitäisi varastoa, jossa olisi jatkuvasti saatavilla tavaroita, joita talonpojat tarvitsevat, arvioi vuorimekaanikko.²⁴¹

Saman vuosikymmenen lopulla kauppaneuvos Paul Printzsköld, ruukkia Ekholmille mainostaessaan, piti selvänä, että hiiltä olisi riittävästi ruukin omistakin metsistä. "[M]utta ei pidä kuitenkaan jättää mainitsematta sitä, että asukkaiden erityinen into kaskeamiseen on tähän saakka sangen paljon vaikuttanut hiilensaantiin, varsinkaan kun edellinen omistaja ei ollut säästäväinen hiilen maksuissa vaan myös itse otti voittoa kaskeamisesta." Printzsköld vieritti näin osavastuuta kaski-innosta ystävänsä Stephan Bennetin harteille. "Nyt on jo ryhdytty toimenpiteisiin, jotka soveltuvat mahdollisuuksien mukaan vuoritalouteen. Ja olen jo havainnut niistä sellaisen vaikutuksen, että olen vakuuttunut siitä, että ruukki voi välittömästi laskea ylenmääräisen hiilensaannin varaan, sitäkin varmemmin kun ympäristön vapaa rahvas on suorittanut kauniin alun tässä työssä." Kersantti Argillanderin kanssa kauppaneuvos oli juuri neuvottelemassa kolmen vuoden sopimuksesta 250 lästin vuosittaisesta toimituksesta hinnalla 15 taalaria lästiltä.²⁴²

---

²⁴⁰ Hultin 1897, s. 203–204. Saloheimo 1980, s. 167–168. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 58–59. Pitkänen 2009c.

²⁴¹ Rinman 1794, s. 131–132.

²⁴² "...men det bör och icke förtigas, att Invånarnes synnerliga smak för Svedie Bruk, hittills så mycket mera värkat, emot kohlnings framgång, som föregående Bruks Ägare icke allenast varit nog sparsamme uti betalningen til de kohlande, utan ock sielfve dragit vinning af Svedjandet... Nu åter äro nya anstalter vidtagne, i möjligaste mätte lämpade efter Bergshushållningen; Och har jag redan funnit sådan värkan deraf, att jag är förvissad, det Bruket oförtöfvadt kan påräkna öfverflöd af kohl, så mycket mera, som fria Allmogen jämväl gordt vacker början med detta arbete." Juankoski, Dir. Hb: 1, 76, KyKA.

Ruukin talonpojilta perittävä vuosittainen hiilivero oli kauppaneuvoksen aikana ollut ainoastaan 150 lästää. ”Olisin voinut korottaa tätä määrää huomattavasti, ellen olisi katsonut enemmän siihen, että hiilenpolttajat saisivat näin tässä asiassa anomaansa tukea ja kannustusta entistä innokkaampaan hiilenpolttamiseen”, kirjoitti Printzsköld hieman monimietteisesti.²⁴³ Kapasiteettiä korotuksiin kyllä löytyi. 1800-luvun alun arvion mukaan hiilivaroja Juantehtaan ruukkia varten voitiin laskea paitsi ruukin omilta omistuksilta, jotka käsittivät yli 30 000 tynnyrinalaa maata, josta metsää 24 000 tynnyrinalaa, myös lähiseudun muiden tilojen alueelta. Ruukin metsiä suojellakseen johtaja Ekholm hankki syksyllä 1802 Kuopion käräjiltä 10 rixsin uhkasakkokiellon (kuva 10). Hiilen hinta oli tuossa vaiheessa omille alustalaisille 16–24 killinkkiä valtakunnanvelkaseteleissä lästiltä ja vieraalle rahvaalle, joka viime vuosina oli aivan yleisesti alkanut toimittaa ruukille hiiltä, 40 killinkkiä samassa rahassa. Suurin osa hiilestä kuten myös kaikki muukin puutavara kuljetettiin vesitse ruukille. Arviomiehet laskevat ruukin metsäpinta-alan (lähes 24 000 t.a.), 50 vuoden kasvuajan sekä tynnyrinalalta yleensä saatavan 12 lästin perusteella ruukin metsien teoreettiseksi vuosituotoksi 5 760 lästää hiiltä (ks. liitteet 3.A, 3.B, 9).²⁴⁴

Riittävätkö alueen metsävarat hiilentuotantoon, riippui suuresti siis siitä, keneltä ja missä yhteydessä asiaa kysyttiin. Ruukinomistajien mielestä (etenkin ruukkia seuraavalle omistajalle kaupiteltaessa) hiilimetsiä kyllä vielä oli käytettävissä, kaskitalonpojat taas katsoivat, että metsät olivat jo siinä määrin loppuun kuluneita, että ruukkitoiminta tyrehtyisi hiilenpuutteeseen. Puuraaka-aineella oli heidän mielestään parempaakin käyttöä. Hiilenpolttoon käytetty aika olisi pois muulta toiminnalta.²⁴⁵ Järvimalmista ei vastaavia riitoja syntynyt, koska talonpoikien harvojen ja jo suurimmaksi osaksi käytöstä jääneiden harkkohoittien malmintarve ei ollut niin suuri, että siitä olisi syntynyt kilpailua.

---

²⁴³ ”Jag hade väl kunnat ansenligen öka den samma, om jag icke haft mera afseende derå, at kohlarne skulle genom bifall, uti deras ansökning, i denne delen, upmuntras att desto ifrigare drifva kohlrörelsen.” Juankoski, Dir. Hb:1, 76, KyKA.

²⁴⁴ Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA. Hiiltä hehtaarilta (= 2,16 tynnyrinalaa) olisi saanut noin 26 lästää. Kuisman 1997, s. 152 mukaan kaskessa poltettiin 50 kuutiometriä puuta hehtaarilla, josta keskimäärin saatiin 9 tynnyrin ruissato. Vrt. edellä s. 75 Bennetin tieto 10 ruistynnyrin saannista kolmelta tynnyrinalalta, alle puolentoista hehtaarin alalta. Jos lasketaan näiden hehtaarilta vaihtoehtoisesti saatavien tuotemäärien rahallinen arvo alueen 1800-luvun alun taksojen mukaisesti, niin 9 ruistynnyrin (ä 4 Rd) hinta olisi ollut 36 riikintaalaria bancorahana, kun taas 26 lästistä hiiltä (ä 26 2/3 killinkkiä) ruukki olisi maksanut 14 riikintaalaria 21 1/3 killinkkiä samassa rahassa vieraalle rahvaalle, mutta omille alustalaisille (joille maksettiin lästistä 16 killinkkiä) vain 8 riikintaalaria 32 killinkkiä. Ruukin alustalaistalonpoikien näkökulmasta metsän poltto hiileksi oli siis rahallisestikin monta kertaa hyödyttömämpää kuin kaskiviljan kasvattaminen. Savokkaan eli korpirukiin viljely tarjosi mahdollisuuden hyviin satoihin, mutta säitten armoilla myös katoihin. Björn 1999, s. 45. Ilkka Malmberg, joka poltti, kylvi ja korjasi koekasken Lempäälässä Juha Kuisman kanssa 2007–08, toteaa, että hyvänä vuonna kaskaista tulisi leipä jopa joka neliometriltä. HS Kuukausiliite, lokakuu 2008. Hiilen ja viljan hintavertailuista ks. myös Jonsson 1989, s. 112–136. Ks. liitteet 3.A. ja 3.B.

²⁴⁵ 1700-luvun lopulla arvioitiin yhteen vuoripainokippunaan (noin 150 kg) kankirautaa tarvittavan hiilimäärän, jonka tuottaminen vaati yli kymmenen päivän työn. Hildebrand 1987, s. 78. Rydén & Ågren (eds.) 1993, s. 33.

3.6 ISOJAKO JA RUUKIN MAAOMAISUUS

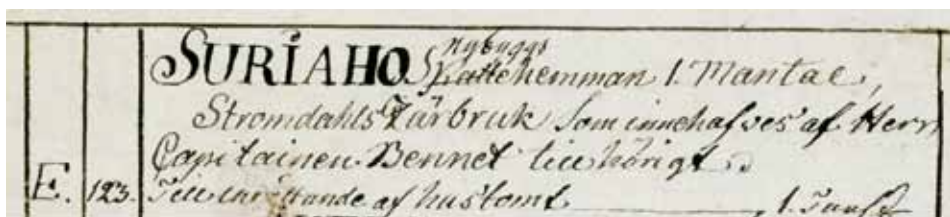
Aikakauden suuri talousuudistus isojako siihen liittyvine verollepanoineen toimitettiin tutkittavalla alueella 1770-, 1780- ja 1790-lukujen kuluessa. Monivaiheisena prosessina se oli altis myös monille riidoille. Epätasaisesti tehdyn verollepanon virheitä korjattiin Savossa vielä pitkälle 1800-luvun puolelle.²⁴⁶ Nilsin ja Vuotjärven jakokuntien isojakotoimitukset aloitti maanmittari Anders Johan Packman, joka piirsi kartat vuonna 1778 ja suoritti Nilsin osalta jyvityksen eli maiden laatuluokituksen vuonna 1783. Tuolloin paikalla ei ollut ketään ruukin edustajaa. Siksi patruuna Bennet omistajaksi tultuaan protestoi tehtyjä toimituksia ja anoi maaherralta helmikuussa 1787 isonjaon toimeenpanoa Nilsin ja Vuotjärven alueella ja elokuussa patruuna itse oli mukana valvomassa ruukin etuja maanmittari Israel Caloniuksen johtamassa tilaisuudessa, jossa mm. entrattiin jyvityslukuja ja kinasteltiin kappalaisen pappilan paikasta. Nilsin toimitukset saatiin päätökseen 1794–1796, jolloin karttoihin piirrettiin rajat, talot saivat omat pelto-, niitty-, metsä- ym. lohkonsa ja useita asuinpaikkoja siirreltiin. Isonjaon yhteydessä suoritettiin järjestely, jonka kautta osa Nilsin n:o 2 tilasta, joka sai nimen Niemelä eli Taatonniemi erotettiin kokonaan Juantehtaalle kuuluvaksi. Vastaavasti myös Vuotjärven isossajaossa katsottiin ylijäämämaata olevan sen verran, että tilasta erotettiin kokonaista kolme kokonaan ruukille kuuluvaa tilaa, nimittäin Suuriaho, Hipanniemi ja Lastuniemi. Uudet rajalinjat merkittiin kivipyykeillä maastoon heinäkuussa 1789 ja jakokunnan osakkaille opastettiin, mikä alue kuuluu kellekin.²⁴⁷

Läänin hallinto-, oikeus- ja kameraaliset olot olivat sekavat. Kun Olof Wibeliuksen aloitti maaherrana 1803, moitti hän kovin sanoin edeltäneen kauden virkamiesturmelmasta. Lääninhallitus oli ”hämmästyttävässä epäkunnossa”. Veroasioita hoitanut lääninkamreeri, asessori Gustaf Salenius, ”lahjuskoura ja kruunun varas”, erotettiin Wibeliuksen virkakauden alkajaisiksi. Myös voudit ja nimismiehet olivat harjoittaneet veronkannossa ja muissa virkatoimissaan laittomuutta ja petollisuutta. Maanmittareissa oli ”kykenemättömiä ja haaksirikkoutuneita olentoja”. Maanmittauskonttoriin maaherra väitti ”pesiytyneen todellisen konnakoplan, jonka hallitsevana harrasteena oli kaikenlaisten toimituspalkkioiden moninkertaisen saalistamisen ja tästä johtuneen asiakirjojen karttojen väärentelyn sekä hävittämisen”.²⁴⁸ Vaikka kuvaus sisältäisikin tarkoituksellista liioittelua, voi arvioida, että olosuhteet olivat omiaan suosimaan oman edun tavoittelua, valvonnan välttämässä vippaskonsteinkin. Eräs hienovarainen vaikuttamisen keino isonjaon yhteydessä oli se, mitä nimitystä maataloista sekä maanjaon osapuolista käytettiin (ks. kuvat 5–6 ja 7–8).

²⁴⁶ Tuneld 1795, s. 477–478. Wirilander 1989, s. 243–251. Huhtamies 2008, s. 160–161.

²⁴⁷ Nilsin ja Vuotjärven isojakoasiakirjat, Nilsin 7:1, 18:1, MMLA. Ks. myös Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Kuopion lääni, Nilsin D 56, D 57, KA.

²⁴⁸ Mielonen 1944, s. 5. Lappalainen 1982, s. 271, 317. Klinge 2006, s. 158–165.

Kuvat 5–6. Vuotjärven n:o 1:n isojakomerkinnet 1787/1789. Vuotjärven n:o 1 isojakoasiakirjaan 1787/1789 maanmittarin merkintöjä täydentämään ja täsmentämään oli joku (käsiälä muistuttaa kapteeni Bennetin käsiälää) lisännyt Niemelän verotilan kuuluvan ruukille ja Paavo Pietaripoika Pasasella olevan ainoastaan hallinta- eli nautintaoikeus (besittnings Rätt). Samanlaiset lisäykset oli tehty myös Laajan, Lastulahden ja Jokelan osalta. Isonjaon yhteydessä Vuotjärvi n:o 1 tilasta erotettiin kolme yhden manttaalin kokoista uudistilaa, Suuriaho, Hipanniemi ja Lastuniemi, joihin ruukki sai sekä vero- että hallintaoikeuden. (Vuotjärven isojakopöytäkirjat 18:1, 31, 37, MMLA.)

Seuraava sivu. Kuvat 7–8. Otteet Vuotjärven n:o 1:n isojakoasiakirjasta kahtena versiona 1787. (Vuotjärvi n:o 1 isojakopöytäkirjat, Nilsä 18:1, 21, 28.) Maanmittarin (Israel Caloniuksen) toimitusta valvoi maaherran 4.8.1787 antaman määräyksen mukaisesti kruunun nimismies Henric Mechelin. Lisäksi paikalla olivat maanomistajat (Jordägarene), luutnantti ”hyvin jalo” (Wälädle), ylemmän tekstin mukaan myös ”korkeastikunnioitettu” (Högachtad) herra Bennet sekä Pasaset. Ylemmässä tekstissä rivin ylle tehdyillä lisäyksillä talonpojat (Bönderne) on muutettu lampuodeiksi (Landt Bönderne), joilla on tilan hallintaoikeus (besittningsrätt). Viimeksi mainittu sana näyttäisi oikeastaan olevan jonkinlaisessa oudossa kieltomuodossa (obesittningsrätt), mikä riistäisi hallintaoikeudenkin mutta o lienee tulkittavissa – kuten Pekka Pitkänen on tämän kirjoittajalle huomauttanut – Paavo Pietaripoika Pasasen nimen (Pähl) ä-kirjaimeen kuuluvaksi rinkelaksi. Ylempi asiakirja (mainituilla ruukinomistajan kannalta edullisilla ”parannuksilla” lisätynä) on todennäköisesti syntynyt Bennetin vaikutuksen alla. Vastaavissa Nilsän isojakoasiakirjoissa ruukin tiloilla asuneita Rissasia, Tuovisia, Pirisiä, Taskisia ja Kuosmasia tituleerattiin ruukintalonpojiksi (Bruks bönderne). KA:oon päätyneissä isojakoasiakirjoissa viimeksi mainitut ovat pysyneet ruukintalonpoikina ja Pasaset lampuoteina, Bennet on Wälädle mutta ei Högachtad. (Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Kuopion lääni, Nilsä D 56, D 57.) Titteleiden määrittely oli keskeistä niin säätyläisten kuin talonpoikien parissa (Wirilander 1974, s. 164–177, Olofsson 2008, s. 194–198).

Krono Lensman Henric Mechelin, at efterkong:
Majts Besættingshafvanders forordnande af den H^{te}
Dennes salsom Krono fadmagtig, bewaka kong:
Majts och Kronans ratt vid denne forrattning, Ford. Agarene,
Lieutenanten Waladde och Hogachter Herr Stephan
Benet, ^{Sauat} ^{med besættingsratt og færdig} Pahl Pether-
son, Pahl Pander-
son, Zachris Andersson Pafasjer, och Pahl Pahlsson Pafasjer
Enka Lena Parvjan, for hwilken omguldiga bær

och Krono Lensmanen Herr Hen-
ric Mechelin, at efter kong:
Besættings hafvanders forord-
nande af den H^{te} Dennes, salsom
Krono fadmagtig bewaka kong:
majts och kronans ratt vid denne
forrattning ^{Fordagene} Lieutenanten
Waladde Herr Stephan Benet,
Pahl Pether-
son Pafanen, Pahl andersson
Pafanen, Zachris Andersson Pafanen
och Pahl Pahlsson Pafasjer Enka
Lena Parvjan, for hwilken omguldiga

Vuosisadan vaihtuessa 1799/1800 Juantehtaan maaomaisuus näytti seuraavalta:

Taulukko 5. Ruukin alustalaistilojen pinta-alat, asukkaat ja tuotto 1799. (Kauppaneuvos Printzsköldin laatima selostus, Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.) Viljaveron kauppaneuvos otaksui optimistisesti nousevan todellisuudessa korkeammaksi, jopa yli 70 tynnyriin, mutta "erinäisistä syistä johtuen" hän oli luopunut osasta viljaosuuksia. Lisäksi talonpojat toimittivat voita, suolakalaa, tuohta, heinää ja olkia sekä Siikajärven talonpoika matkan merikaupunkiin. Vrt. liitteet 9 ja 10.

<i>Tilat, joihin ruukilla sekä vero- (skatte) että asukas-oikeus (åbo rätt)</i>	<i>Manttaalia</i>	<i>Pinta-ala tynnyrin-alaa</i>	<i>Tilan asukkaat</i>	<i>Pellosta maksettava viljaverotynnyriä</i>	<i>Kaskesta maksettava viljaverotynnyriä</i>	<i>Yhteensä ruukille tynnyriä</i>
Akonvesi n:o 1, jolla ruukki sijaitsee	1/6	640 t.a.	patruuna, maasmestari, 3 hiilenpolttajaa			
Leppäkoski		400 t.a.	ym.ruukinväki			
Vehkalahti n:o 1	1/12 muutetaan koko manttaaliksi 20 vuoden verovapaudella		lamputti, 9 torpparia	8 t.	12 t.	20 t.
Siikajärvi	1/3	10 000 t.a.	2 lamputtia, 5 uudisasukasta	12 t.	8 t.	20 t.
Hipanniemi Lastuniemi Suuriaho	Vuotjärvi n:o 1:stä erotettu isossajaossa, 20 verovapausvuotta	yhteensä 5 500 t.a.	6 hiilenpolttajaa			
Vuotjärvi n:o 3	1/12, muutto käynnissä, verovapaus päättyy v.1800	2 800 t.a.	lamputti, 2 hiilenpolttajaa	4 t.	4 t.	8 t.
Taatonniemi	Nilsia n:o 2:sta erotettu isossajaossa, verovapaus päättyy v. 1800	750 t.a.	lamputti	yhteensä	vähintään	4 t.
						yht. 52 t.
<i>Ruukin vero-oikeus, talonpojilla asukas-oikeus</i>						
Vuotjärvi n:o 1		2 000 t.a.				
Nilsia n:o 2		yhteensä				
Nilsia n:o 5		3 600 t.a.				
		yht. noin 28 000 t.a.				

Isojako vahvisti omistusoikeuden ja verovelvollisuuden selkeää määrittelyä niin talonpoikien kuin ruukin omistusten osalta. Maanjako tarjosi mahdollisuuden ruukinpatruunoille laajentaa ja syventää reviiriään maa- ja metsäomaisuuden haalimiseksi. Näin kävi Nilsiä ja Vuotjärven tilojen osalta.²⁴⁹ Vaikka Juantehdas oli yksi Ruotsin valtakunnan surkeimmista ruukeista, oli se sentään kerännyt huomattavan maaomaisuuden, joka jo sinällään kiinnosti monia. Ruukin ruokahalu kasvoi syödessä, mistä koitui vaaraa ja rasituksia sen piirissä elävälle rahvaalle. "Esi-isien Hien ja Vaivannäön hedelmät" uhkasivat siirtyä ruukinpatruunalle, joka piti ruukin verolle lunastettujen tilojen asukkaita lampuoteinaan. Hiilenpolttoa talonpojat niin ruukintiloilla kuin muualla ympäristössä pitivät luultavasti turhana työnä. Masuunin "saatanan mustaan myllyyn" menevällä raaka-aineella olisi ollut parempaakin käyttöä, nimittäin kasvattaa kaskiruiusta kasvavan väestön leivänjatkeeksi (ks. liite 3.A.). Ruukki rajoitti talonpoikien perinteistä kaskeen pohjautuvaa elämäntapaa ja yritti muokata heitä "modernin projektin" edellyttämään suuntaan, "rauta-aikaan". Rautatavarat olivat toki tarpeellisia tuotteita talonpojillekin, mutta niitä saattoi hankkia muualtakin kuin Juantehtaalta. Kaskitaloudessa "puuaikaa" elävä väestö kykeni tulemaan toimeen varsin vähillä rautatuotteilla, periaatteessa pelkällä kirveen terällä.²⁵⁰

---

²⁴⁹ Olli Koistinen (Savotar 11.10.1910) selitti Pasasten maiden kohtaloa näin: "Isoon jakoon asti he, niin kuin muutkin kylän asukkaat, olivat hallinneet maitaan "imitteeri" (immissioni-) oikeudella, jollainen tietääkseni myönnettiin niille henkilöille, jotka olivat perustaneet uutisasutuksia saloille. Kun isojako w. 1783 tuli Vuotjärwelle ja maa mitattiin ja pantiin suuruutensa mukaan werolle – Vuotjärwelle tämä weroitus tuli silloin liian ankara ja piti 1806 uudistaa – arweliwat Pasaset, etteiwät he jaksaisi enää maksaa weroa koko alueestaan waan ottiwat siitä itselleen wain kahden nihtiweron eli kahden manttaalin alan ja päättiwät antaa kolmannen eli kolme talonumeroa Juantehtaalte, jonka silloinen omistaja ewerstiluutnantti Yrjö Fredrik Tigerstedt, "Tiilestatti", joka oli huonossa maineessa alituisesta käräjöinnistä ja sittemmin 27 p. jouluk. 1790 Rantasalmella mestattiin maankawalluksesta, niitä halusi. Nihtiwero on tietysti "nihdin" eli ruutusotamiehen pitäminen."

²⁵⁰ Carl Rinmanin 1794, s. 108 mukaan pohjoissavolaiseen talouteen ei kuulunut 1700-luvun lopulla muita rautaisia tarvekaluja kuin aura, kirves, vesuri, viikate ja sirppi, "jotka eivät enempää paina kuin 2–3 leiviskää ja jäävät perinnöksi jälkeen tuleville". Wirilanderin 1989, s. 859 arvion mukaan vuonna 1790 auroja, vesureita, viikatteita ja viertokoukkuja oli Savossa suunnilleen yksi taloutta kohti, kirveitä kaksi ja sirppejä kolme. Ilmari Mannisen Pohjois-Karjalan perunkirjoituksiin pohjautuvan tutkimuksen mukaan em. kalujen lisäksi hiilikoukku, jäätuura, lehmänkello, kivikuokka, kaavinrauta, pata ja kattila olivat alueen talonpoikaistalouksien tavallisimmat rautaesineet. Esim. rautalapio alkoi yleistyä vasta 1840-luvulla. Laine III 1952, s 20.

Häfven af den godkänd och utnämndes Samt. behags
 märken underifänd. bekräftat. Sinfulat. den 7^{de}
 Augusti 1787

Pr Embelesvännen
 Israel Calonius

Rörägare. abblamästare
 Stephan Bennet

Pr Paavonpoika Pasanen. Pr Antinpoika Pasanen
 P P

Zachris Pasanen. Leena Parviaisen, genom dennes
 äkta förmyndare Pr Paavonpoika Pasanen
 Z 12

Användare
 Olof Vartiainen Matti Rissanen
 O MR

Kuva 9. Nimikirjoitukset ja puumerkit isojakoasiakirjassa 1787. Elokuussa 1787 Lastulahdessa allekirjoitetun isojakoasiakirjan laati komissiomaanmittari Israel Calonius (1748–1838), edeltäjänsä A. J. Packmanin tuleva vävy. Hän oli tunnetun oikeusoppineen Matias Caloniuksen veli ja myöhemmän Kuopion talouselämän voimaisen Bona Kellgrenin isä. (Bergholm I 1984, s. 279, ks. myös Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852.) Caloniuksen työ vaikuttaa muuten suhteellisen huolelliselta (vaikkei asiakirjoihin sisällykään esim. rajankäyntipöytäkirjoja) eikä liene mitään erityistä syytä pitää häntä ”kykenemättömänä ja haaksirikkoutuneena olentona”, jollaisiksi myöhempi maaherra Wibelius syytti ammattikunnan edustajia. Calonius oli jo kohtalaisen kokenut nelissäkymmenissä oleva mies, jolla oli edellytykset saavuttaa uskottava asema talonpoikien silmissä toisin kuin jollakin nuorella ”lantmätarin” oppipojalla. Toisaalta säätyläisherrana hän oli lähellä säätyläistä ruukinpatruunaa. (Vrt. Huhtamies 2008, s. 160–161, 185–189.) Stephan Bennetin elegantin nimikirjoituksen alla ovat Pasasten puumerkit: Paavo Pietaripoika Pasanen sekä omissa nimissään että serkkunsa Paavo Paavonpoika Pasanen (ja tämän lesken Leena Parviaisen) alaikäisten lasten holhoojana sekä veljekset Paavo Antinpoika Pasanen ja Sakari Antinpoika Pasanen. Lautamiehet Olli Vartiainen ja Matti Rissanen vahvistivat toimituksen omilla puumerkeillään. (Vuotjärvi n:o 1 isojakoasiakirja, Nilsiä 18:1, 17, MMLA.)

4 Välikäräjät 1776

4.1 OIKEUDEN HALLINTAA TAMMIKUUN LOPULTA HUHTIKUUN ALKUUN

Kun kolmas sunnuntai loppiaisesta oli päättynyt ja maanantaipäivä, 22. tammi-kuuta 1776, valkeni, odoteltiin Juantehtaalla rekiä, jotka toisivat oikeutta. Lumen ja tuiskun läpi vetivät hevoset talviteitä pitkin eri suunnilta ruukin raitille turk-keihin, sarka- tai verkatakkeihin sonnustautuneita miehiä, sekä oikeuden jakajia että sen vastaanottajia. Välikäräjien tuomari ja lautamiehet sekä haasteen saa-neet vastaajat olivat kokoontumassa. Sisällä ruukinpyytingissä heitä odotti teh-taan omistaja, kapteeni ja miekkaritarikunnan ritari Georg Fredrik Tigerstedt, prosessin alullepanija.²⁵¹

Kapteeni Tigerstedt oli syyttänyt oikeudenjakopiirin vakinaista kihlakun-nantuomaria Tomas von Törneä²⁵² erinäisistä virkarikoksista ja saanut tämän jäävättyä asian käsittelystä. Edellisen vuoden elokuussa Turun hovioikeus oli hyväksynyt kapteenin esittämän ehdokkaan, varakihlakunnantuomari Carl Aganderin,²⁵³ valtuutuksen toimia tuomarina näillä välikäräjillä, joiden kustan-nukset kapteenin oli määrä maksaa. Ruukin omistajan tarkoituksena oli syyttää

---

²⁵¹ Kihlakunnanoikeuksien tuomiokirjat, mf-rulla UK 1772. Tämän luvun yhteydessä viitataan vuoden 1776 välikäräjien pykäliin ilman alaviitteitä, tekstin sisällä, suluissa. Vastaavalla tavalla menettelen luvussa 5 vuorikäräjien 1789 ja luvussa 6 välikäräjien 1808 osalta. Säämaininnat tässä ja myöhemmä-sä perustuvat vanhojen almanakkojen ennustuksiin www.almanakka.helsinki.fi/arkisto sekä Nilsiäen (tai naapuriseurakuntien) väkilukutaulukoiden mainintoihin II Df:1, 2 (1774–1801, 1802–1811), DA.

²⁵² Tomas von Törne (1733–1788) oli lähtöisin Skoonesta, ylioppilaaksi Turussa 1748, Turun hovioikeu-den auskultantti 1750, ylimääräinen kanslisti ja varanotaari 1754, kanslisti 1759, ylimääräinen viskaali 1762, notaari 1765, pronotaari 1770, vt. kanneviskaali 1770, Pien-Savon tuomiokunnan tuomari 1774, erosi 1781, palasi Ruotsin puolelle, kuoli Karlstadissa, naimaton. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Tomas von Törne*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=7413>>. Luettu 10.10.2012. Holmberg 1959, s. 45. Vaasan hovioikeus antoi lopullisen päätök-sensä Tigerstedtin ja von Törnen välisessä kiistassa vasta joulukuussa 1782, jolloin oli käynyt ilmi, että von Törneä vaivasi vaikea luulotauti (hypocondria), josta oli myös lääkärintodistus. Seuranneen mielenterveyden järkkymisen vuoksi hänet oli vapautettu virastaan 1781 ja Tigerstedtin panettelujen todenperäisyyden tutkinta raukesi. Anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstaltiot 1782–1783, Dj 5, 193, VHO, VMA.

²⁵³ Carl (Karl) Agander (1741–1782) oli kuopiolaista sukua, isä oli vänrikki Johan Agander, äiti Hedvig Mollenia. Poika opiskeli Turun katedraaliskoulussa ja Porvoon lukiossa, ylioppilas Turussa 1760, Turun hovioikeuden auskultantti 1762, ylimääräinen kanslisti 1766 ja varanotaari 1767, asui Oulussa 1770–1773. Veljensä, nimismies Samuel Aganderin kuoleman 1768 jälkeen Carl Agander omisti Kuopion Koljolanien tilan, jonka vaihtoi Kuopion kaupungin perustamisen yhteydessä Keyrityn ja Kärsämäen tiloihin Nilsiässä. Sotatuomari Agander oli naimaton. Vaikutusvaltainen Kuopion kirkkoherra (virassa 1789–1803) Nils Agander oli samaa sukua. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Carl Agander*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=8181>>. Luettu 10.10.2012. Lappalainen 1982, s. 265, 267–269, 298–299, 304, 309. Pitkänen 2009, s. 70–71. Agander oli istunut välikäräjiä Juantehtaalla aiemminkin, ainakin kesällä 1770, jolloin oli selvitetty lukitusta aistata kadonneen takkiraudan arvoitusta. Kuopion vk 1760–1782, s. 222–239, Pien-Savon tuomiokunta Cc2, JoMA. Pitkäsen 2009, s. 82 mukaan Agander kuoli flunssaan vuoden 1783 lopulla.

kahdeksaatoista ruukin talonpoikaa Murtolahdelta, Nilsiästä ja Vuotjärveltä astusten vastaisesta kaskeamisesta, joilla oli hävitetty ruukin hiili- ja tukkimetsiä sekä päästetty irti metsäpaloja, neljätoista torpparia, jotka samojen rikkomusten lisäksi olivat jättäneet täyttämättä torpparisopimustensa mukaiset velvollisuudet, edelleen eräitä Pielisjärven ja Liperin asukkaita, jotka ilman asianmukaista lupaa olivat hakanneet kaskia ja harjoittaneet omankädenoikeutta ruukille oston kautta siirtyneissä Siikajärven metsissä, sekä viittä henkilöä omavaltaisesta ja luvattomasta asuinpaikan siirtämisestä.

Koska tuomari oli saanut nimitysmääräyksen käsiinsä vasta vuoden alussa, aloitettiin asian selvittely näin keskitalvella. Varakihlakunnantuomari Agander oli ilmoittanut asiasta maaherralle Otto Ernst Boijelle ja läänin virkakoneisto oli käynnistynyt tarpeellisen lautamiehien saamiseksi ja syytettyjen haastamiseksi oikeuden eteen. Tuomarin avuksi asettuivat lautamies Olli Hartikainen Jännevirralla sekä ylimääräiset lautamiehet Erkki Niskanen samasta kylästä, Juho Hartikainen, Pietari Hiltunen ja Risto Vartiainen Akonvedeltä, Juho Pitkänen Melaniemestä ja Olli Vartiainen Västinniemiä, jotka kokoontumisen aluksi vanhoivat lautamiesvalan. Paikalle saapui paitsi kapteeni Tigerstedt myös kolmetoista ruukin talonpoikaa sekä heidän edustajansa, Turun hovioikeuden varanotaari Gabriel Algot Tälpo,²⁵⁴ joka ilmoitti valvovansa talonpoikien etua niiltä osin, jotka koskivat oikeudenkäyntiä.

Varanotaari Tälpo pyysi heti alkuun jutun siirtoa seuraavalle päivälle, jotta hän ehtisi keskustella päämiestensä kanssa tuomaria vastaan mahdollisesti esitettävästä jääviydestä. Kapteeni Tigerstedtin mielestä viivytyksellä olisi tarpeeton, sitä paitsi näin merkittävässä rikkomuksissa vastaajien pitäisi vastata suoraan itse eikä edustajan välityksellä. Varanotaari puolestaan katsoi, että osassa syyteistä ei ollut kyseessä rikos, jolloin häntä ei voitaisi estää toimimasta valtuutettuna, muiden osalta hän pelkäänsä valvoisi oikeudenkäynnin kulkua. Hän pyysi haasteitten toimittamista koskevaa määräystä nähtäväkseen, jotta voisi päättää, miten niihin tulisi vastata. Kapteenin mielestä haasteet oli toimitettu ajoissa ja laillisesti. Koska kaikki haastetut eivät olleet vielä ehtineet paikalle, päätti tuomioistuin siirtää asian seuraavalle päivälle, jolloin vastaajaosapuolen olisi esitettävä todisteensa tuomarin jääviydestä.

Yönseudun neuvonpitojen jälkeen tuomioistuimen eteen kokoonnuttiin uudelleen. Edellisten lisäksi neljätoista uutta haasteen saanutta oli paikalla. Varanotaari Tälpo kertoi edustavansa jutuissa kaikkia paitsi torppareita, joiden puolesta (kuten kaikkien muidenkin puolesta) hän esitti ainoastaan jääviyväitteen. Tälpon ilmoittama tuomarin esteellisyyden syy oli seuraava: varakihlakunnantuomari

---

²⁵⁴ Nimi kirjoitettiin myös Tolpo tai Tolpā, itse käytti ilmeisesti muotoa Tälpo. Gabriel Algot Tälpo (1746–1784) oli kappalaisen poika Turusta, missä opiskeli katedraaliskoulussa, ylioppilas Turussa 1763, Turun hovioikeuden auskultantti 1766, ylimääräinen kanslisti 1767, varanotaari 1773. Naimisissa Joroisten kirkkoherran tyttären Margareta Elisabeth Paldanin kanssa. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gabriel Algot Tolpo*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkiloid.php?id=8446>>. Luettu 10.10.2012. Agander ja Tälpo todennäköisesti tunsivat toisensa entuudestaan, luultavasti myös Tigerstedt ja Tälpo, joka vaimonsa kanssa omisti 1780–1812 Joroisissa Kukkolan ja Kaukolan talot, lähes Tigerstedtin Torstilan naapurissa. Grotenfelt 1931, s. 285–287. Viikki 2003, s. 646. Ks. s. 54, alaviite 136.

Agander oli osaomistajana Koljolanniemen verotilalla, jonka tiluksia oli myös Nilsin kylällä ja jolla oli kesken oleva riita Nilsin talollisten kanssa. Toisekseen Agander oli muutamia vuosia aikaisemmin toiminut ruukin talonpoikien valtuuttamana asiamiehenä silloista ruukin valttaria Erik Ahlviikää vastaan samankaltaisessa jutussa, jota nyt käsiteltiin. Kapteenin mielestä jääviyssyytteet olivat perusteettomia. Hän aikoi syyttää alustalaisiaan ainoastaan omana aikanaan tapahtuneista kolmen viime vuoden aikaisista vahingonteosta.

Oikeusistuin antoi välipäätöksen, jossa todettiin tuomarin isän vuoden 1738 aikoihin vieneen maariidan nilsiläisten kanssa Kuopion käräjille, missä se oli noussut uudelleen esille 1760-luvulla. Koljolanniemen tilaa emännöivää tuomarin äitiä oli tuolloin kuultu ja asiassa oli päätetty järjestää katselmus, joka oli edelleen pitämättä. Tuomari Carl Agander ei omasta mielestään eikä omasta puolestaan ollut asiaan sekaantunut, joten hän kiisti olevansa nilsiläisten riitämies. Sitä paitsi Koljolanniemen tila oli nyt siirtymässä Kuopion kaupungin perustamisen yhteydessä kruunun haltuun. Lisäksi tulevan verouudistuksen takia entiset maakiistat menettäisivät merkityksensä. Ahlviikin aikainen juttu puolestaan oli jo ratkaistu eikä liittynyt nyt esillä oleviin syytöksiin. Tuomioistuin katsoi, etteivät oikeudenkäyntikaaren (OK 13:1) jääviysehdot täytyneet eikä Carl Agander siten olisi esteellinen toimimaan näiden välikäräjien tuomarina. Varanotaari Tälpo ilmaisi päämiestensä puolesta tyytymättömyytensä päätökseen.

Tiistai-iltapäivän ja torstain välisenä aikana 23.–25.1. ehdittiin käsitellä syytteitä kolmeatoista vastaajaa vastaan (§§ 1–14). Sen jälkeen oikeudenistunto oli keskeytettävä, koska maaherra Boije oli määrännyt lauantaille 27. tammikuuta Kuopioon pitäjänkokouksen, jossa oli määrä käsitellä uuden kaupungin perustamiseen liittyviä asioita, kuten Koljolanniemen siirtoa kruunun käyttöön ja rakennusmateriaalin hankkimista maaherran residenssiä varten. Sekä tuomarin, lautamiesten että asianomistajien oli tarpeellista olla paikalla. Kokouksen ja edestakaisten matkojen takia välikäräjät päätti jatkaa työtään maanantaina 29. tammikuuta (§ 15). Kun tuona päivänä vain tuomari Agander ja kapteeni Tigerstedt olivat joutuneet Kuopiosta takaisin ruukille, pääsi oikeuden istunto jatkumaan vasta tiistaina, jolloin tuomittaviakin oli jo paikalla.

Tiistain ja keskiviikon aikana ruukin alustalaisia kovisteltiin kahdeksan pykälän verran (§§ 16–23), mutta sitten loppuivat oikeuden asiakkaat (§ 24). Suuri osa haastetuista tuntui nimittäin jääneen Kuopion matkalleen. Väitettiin talonpoikien edusmiehen varanotaari Tälpon ennen lähtöään ruukilta kieltäneen asianomaisia palaamasta enää takaisin välikäräjille. Asiasta kertoi kuulleen paikalla oleva herastuomari Antti Leskinen edellisenä päivänä erältä Heikkiseltä. Kapteeni Tigerstedt vaati, että ne, jotka olivat uskaltaneet jättäytyä tulemaasta, olisi haettava kruununpalvelijoiden toimesta tuleville välikäräjille ja langetettava korvaamaan nyt hukkaan kuluneet oikeudenkäyntikustannukset. Myös tuomioistuin totesi päätöksessään, että haastettujen poisjäänti viittasi ainoastaan ajanpeluuseen (*endast åsyftar tidens utdräkt*) ja että uudelleen 7. maaliskuuta Juantehtaalalle kokoontuville välikäräjille on kyseiset piileskelijät toimitettava kruunun virkamiesten voimilla. Myös paikalla olijoiden oli ehdottomasti saavuttava jatkokäräjille.

Maaliskuussa kevättalvi oli jo vähän pidemmällä, vaikka vuoden 1776 almanakka puhuikin vielä keskitalvesta. Välikäräjiä istuttiin tuolloin ruukilla viikon verran, torstaista 7.3. torstaihin 14.3., tosin alkupäivät joutokäynnillä. Paikalla oli myös kersantti varanimismies Carl Tarvon. Lautamiesten penkeille istuivat Olli Hartikainen, Antti Leskinen, Erkki Niskanen, Risto Vartiainen, Juho Pitkänen, Olli Vartiainen ja livari Leskinen. Molemmat Leskiset olivat Vuotjärven kylältä. Ensimmäisenä päivänä oikeus sai odottaa myöhään iltaan, ennen kuin neljä syytteen alaista talonpoikaa saapui paikalle poissaolojaan selitellen. Seuraavan päivän kuluessa saapui yksitoista henkilöä lisää. Maaherran määräyksellä liikkeelle lähteneet kersantti Carl Tarvon ja toimitusvouti Johan Malm olivat toimittelleet haasteita helmikuun lopulla ja maaliskuun alussa, mutta kaikkia tavoittelemiaan henkilöitä he eivät olleet tavanneet. Osa oli vakuuttanut saapuvansa, mutta ei sitten tullutkaan.

Nilsiläiset nostivat uudelleen esille tuomarin jääviyskysymyksen, jota varten he olivat vaatineet Carl Aganderia korvausasiassa kuultavaksi juuri käydyillä Kuopion talvikäräjillä. Heidän mielestään riitaa, jonka tuomarin isä oli aloittanut, ei ollut vielä ratkaistu, joten Agander nilsiläisten riitakumppanina ei voisi toimia tuomarina välikäräjillä. Kapteenin mielestä väitteet olivat perusteettomia. Sanojensa vakuudeksi hän esitti maaherra Boijen 6. maaliskuuta Kuopiossa laatiman kirjoituksen, joka totesi Koljolanniemen tilan vaihdon kautta siirtyneen nyt kruunun käyttöön ja tilaan liittyvien aikaisempien omistusriitojen raukeavan.²⁵⁵ Välikäräjien kannanotto noudatteli samoja linjoja. Tuomari vakuutti, ettei hänellä ollut mitään osaa tässä vanhassa kiistassa, joka nyt tarkoituksella oli nostettu esille vain välikäräjien toimintaa jarruttamaan. Nilsiläisten tekemä jääviysväite hylättiin. Nämä ilmaisivat tyytymättömyytensä ja ilmoittivat kieltäytyvänsä vastaamasta ennen kuin muutoksenhaku hovioikeudessa olisi käsitelty. Kapteenin mielestä kannanilmaisu ei estäisi vastaajien kuulemisia ja näin resolveerattiin myös tuomioistuimen välipäätöksessä: nilsiläisten oli heti aloitettava vastaaminen heitä kohtaan esitettyihin syytteisiin.

Tulevina päivinä marsitettiin kolmisenkymmentä talonpoikaa ja torpparia teoistaan ja tekemättömyyksistään vastaamaan (§§ 25–51); monille rapsahti (Metsäjärjestyksen 1734: 25:n, RK 14:2:n ja 5:n, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756: 35:n ja Kunink. selityksen 5.4.1739: 15:n sekä Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla) sadan hopeataalarin sakko, sadon menetys sekä oikeuskulujen korvaus. Liikettä tapahtui myös lautamiehistössä; 9.3. todettiin hovisihteeri Henrik Martinin kutsuneen Antti Leskisen jonkin syyn takia Kuopioon (§ 25), pari päivää myöhemmin 11.3. Olli Hartikainen joutui ammattiasioden takia matkustamaan paikkakunnalta (§ 31) ja 12.3. vaativat ammattiasiat myös Juho Pitkäsen poistumaan käräjiltä (§ 42). Mainittujen miesten tilalle otettiin varalautamiehiä. Tuon ajanjakson kuluessa oikeudenkäynnissä näytti tapahtuneen käänne, kun useissa tapauksissa, sakkotuomioiden lukemisen jälkeen, osapuolet ilmoittivat päässeensä

²⁵⁵ Tuomari Agander sai vaihdossa kruunun kanssa 418 tynnyrinalan Koljolanniemen tilastaan moninkertaisesti suuremmat joskin huonokuntoisemmat Nilsin kappelin Kärsämäen ja Keyrityn tilat, joihin sai 2000 hopeataalarin rakennuskorvaukset, sekä vielä kauppahintana 333 riksiä ja 16 killinkkiä. Luovutus tapahtui ilmeisesti 17.3.1776. Lappalainen 1982, s. 264–269.

keskinäiseen sopimukseen vilja-, hiili- ym. suorituksista sekä veroista ja maksuista. Oikeusistuin vahvisti sopimukset (OK 20:1,2), joilla samalla kumottiin käynnissä olleet käräjöinnit muillakin foorumeilla. – Sopimuksia mahdollisesti kiirehtineeseen raippapaaluun sekä naisten ja lasten oikeussalissa esittämiin protesteihin palataan myöhemmässä yhteydessä. Käräjöpöytäkirjassa ei maaliskuun osalta ole minkäänlaisia mainintoja tällaisista.

Torstaina 14. maaliskuuta oikeusistuin joutui jälleen toteamaan loppujen vastaajien jääneen saapumatta käräjäpaikalle (§ 52). Vaikka kersantti Tarvon oli heitä etsinyt, olivat monet piileskelleet, lähteneet matkoille tai väittäneet olevansa kaupunkireissuillaan. Välikäräjien jatko siirrettiin huhtikuulle, jonne oli hankittava etenkin lain kouraa vältelleet murtolahtelaiset. Tuomari Aganderin ja kapteeni Tigerstedtin oli ennätettävä 18:nneksi maaliskuuta Liperiin, missä ilmeisesti Karjalan puolen asukkaat vastaisivat Siikajärvellä ruukin metsissä tekemistään tihutöistä.²⁵⁶ Juantehtaan välikäräjien kolmas ja viimeinen jakso kesti nähtävästi ainoastaan kaksi päivää, 12. ja 13. huhtikuuta. Aganderia avustavan lautamiehistön kokoonpano oli seuraava: Erkki Niskanen, Olli Vartiainen, Iivari Leskinen, Juho Pitkänen, Risto Vartiainen sekä uusina miehinä, jotka vanhoivat valan, Antti Kortelainen Vehmersalmelta ja Matti Juhonpoika Rissanen Syrjänsaaresta. Kortelaisen korvasi jälkimmäisenä päivänä Akonveden Pietari Hiltunen (§ 58). Kymmenkunta Murtolahden talollista ja torpparia vastasi syytteisiin ja vastaanotti tuomioita (§§ 53–63).²⁵⁷ Avauspäivänä paikalle saapui käräjöpöytäkirjan mukaan (§ 54) myös nilsiäläisten vaimoja, poikia ja alaikäisiä veljiä, kaikkiaan kahdeksan henkilöä,²⁵⁸ jotka protestoivat miestensä, isiensä ja veljiensä maaliskuussa tekemiä sopimuksia vastaan ja vaativat niiden kumoamista. Tigerstedtin mielestä nämä eivät olleet asianomistajia eikä tuomarikaan katsonut voivansa kumota asianmukaisesti tehtyjen sopimusten lainvoimaisuutta (OK 25:21).

---

²⁵⁶ Liperin talvikäräjillä 1776 ainoa aihepiiriin liittyvä juttu oli Tuomas Parviaisen ja Antti Riekkisen kanne Antti Hiltuselle, joka kolmantena miehenä oli kaskennut Siikajärvellä. Parviainen ja Riekkinen olivat menettäneet vuosina 1772–1773 saamansa yhteensä 2600 lyhteen kaskisadon maanomistajille, kapteeni Tigerstedtille sekä Vuotjärven Hartikaisille ja halusivat Hiltusen mukaan maksumieheksi (§ 108). Liperin tk 1776 § 108, Liperin käräjäkunta, Karjalan tuomiokunta ClA:10, JoMA. Eryityistä välikäräjien pöytäkirjaa tältä ajalta ei ole tallessa.

²⁵⁷ Asiakirjan loppu on vajavainen, §:ssä 63 viimeiset lauseet jäävät kesken. Yhtä lukuun ottamatta kaikkien välikäräjien tämän jakson alussa mainittujen murtolahtelaisten syytteitä ehdittiin käsitellä, ei kuitenkaan kaikilla lopulliseen tuomioon saakka. Myös aiemmilta istuntojaksoilta oli jäänyt neljä tai viisi juttua kesken. §:ssä 60 todetaan, että tulevana kesänä 17. 6. pidettäisiin välikäräjät. Tästä kertovaa pöytäkirjaa ei ainakaan toistaiseksi ole löytynyt.

²⁵⁸ Nuutti Kuosmasen poika Pietari, Olli Taskisen poika Yrjö, Olli Kuosmasen poika Hannu, Nuutti Pirisen poika Mikko ja vaimo Marketta Kokotar, Matti Ronkaisen vaimo Kaarina Taskitar, Olli Pirisen vaimo Marketta Taskitar ja 12-vuotias veli Pietari.

Taulukko 6. Ruukinpatruuna Tigerstedtin haastamat vastaajat välikäräjillä 1776. Samoilla väreillä merkityt olivat kotoisin samoilta tiloilta. Vrt. taulukot 8 ja 10.

Paavo Pietarinpoika Pasanen §§ 1, 42, 45, 46	Paavo Paavonpoika Pasanen §§ 2, 44	Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen §§ 3, 50	Kaapro Tuovinen §§ 4, 17	Sakari Sakarinpoika Pasanen §§ 5, 21	Sakari Pietarinpoika Pasanen §§ 6, 20	Heikki Parviainen §§ 7, 51	Antti Tuovinen §§ 8, 37, 49	Juho Rissanen §§ 13, 26	Olli Tuovinen §§ 14, 22
Elias Tuovinen § 25, 28	Nuutti Pirinen §§ 9, 31, 33	Matti Ronkainen §§ 10, 30, 36	Olli Taskinen §§ 11, 27, 38	Olli Pirinen §§12, 32, 34	Pietari Hannunpoika Kuosmanen §§ 16,23,41	Olli Hannunpoika Kuosmanen §§ 18, 40	Matti Kuosmanen § 35	Nuutti Kuosmanen § 39	Pietari Pietarinpoika Kuosmanen § 43
Lauri Rokkainen § 19	Urpo Pentikäinen § 48	Pietari Pentikäinen §§ 55, 56	Paavo Pentikäinen §§ 56, 60	Erkki Ruuskanen §§ 57, 62	Pietari Roininen § 59, 60	Niilo Pekkari- nen § 61	Yrjö Hämäläinen § 63	Olli ja Sipi Hartikainen § 29	Antti Mikonpoika Hartikainen § 47

Kolmessa jaksossa järjestetyt Juantehtaan välikäräjät päättyivät 13. huhtikuuta. *”Kewät oli warahainen ja aiwan kaunis. Kylläistä sadetta”*, lupasi almanakan ennustus huhtikuulle. Elettiin kelirikon aikaa. Oikeusprosessin lopputulos näytti kapteeni Tigerstedtin mielestä luultavasti jotakuinkin tyydyttävältä (ks. liite 6.A.). Mutta jos hän iloitsi, oli ilo ennenaikaista.

4.2 VÄLIKÄRÄJIEN PITKÄ JÄLKINÄYTÖS

Se mitä ilmenee kärjäpöytäkirjasta, ei ole koko totuus Juantehtaan kevään 1776 välikäräjien kulusta.²⁵⁹ Oikeusistuntoa seuranneen vuosikymmenen kuluessa paljastui uusia yksityiskohtia, kun Vuotjärven ja Nilsin talonpojat yrittivät saada oikeusteitse kumottua keväällä 1776 Tigerstedtin kanssa tekemänsä sopimukset. Talonpoikien ensimmäinen yritys valittaa tuomioista Turun hovioikeuteen syksyllä 1776 ei onnistunut. Asiakirjojen puutteessa valituskirjelmää ei saatu perille määräjassa. Keväällä 1779 hovioikeus ilmoitti, ettei se enää käsittele jut-

²⁵⁹ Pitkänen 2009 s. 81–82 epäilee pöytäkirjaa peukaloidun kantajan eduksi siten, että naisten protesti olisi siirretty maaliskuulta huhtikuulle. Kun konseptipöytäkirjaa ei ole saatavissa, ei sitä voi verrata renovoituun pöytäkirjaan.

tua ja kehotti asianomaisia noudattamaan välikäräjien tuomiota. Tämän jälkeen vuotjärveläiset ja nilsiäläiset valittivat kuninkaalle, joka toukokuussa 1781 salli riita-asian uudelleen käsittelyn vastikään perustetussa Vaasan hovioikeudessa. Syyskuussa hovioikeus vaati selitykset sekä majuri Tigerstedtiltä että tuomari Aganderilta. Nämä sekä valittajat toimittivat kirjalliset näkemyksensä Vaasaan, jonne saapuivat myös viiden lautamiehen sekä kahden talonpojan kirjalliset todistukset vuoden 1776 välikäräjien tapahtumista.²⁶⁰ Vaasan hovioikeuden perustamisseremoniassa kesällä 1776 kuningas oli ohjeistanut hovioikeuden jäseniä mm. näin: ”Puolustakaa ja hoitakaa Ritariston erioikeuksia, mutta älkää antako näiden sortaa rahvasta eikä rahvaan heidän kanssaan rettelöidä.”²⁶¹ Juantehtaan sorto/rettelöintijutun jatko oli nyt Vaasan varassa.

Talonpoikien pääargumentti, jota lautamiesten lausunnot tukivat, oli se, että Tigerstedt oli ulosotoilla ja ruumiinrangaistuksilla uhkaamalla painostanut heidät solmimaan kyseiset sopimukset. Sitä paitsi he katsoivat järjestelyjen, joiden mukaan heidän pitäisi maksaa maanosuuksia (*landslott*) ja veroa (*afrad*) tiloilta ruukille, olevan laittomia ja ristiriidassa KM:n kirjeen 23.9.1747 sekä tilojen verolleostokirjojen 10.12.1753 ja 10.7.1763 kanssa. Vaikka majuri Tigerstedt kiisti valittajien väitteet, määräsi Vaasan hovioikeus maaliskuussa 1783 (OK 20:5:n nojalla) asian selvitettäväksi Kuopion käräjille. Miekkaritari halusi oikeusistuimen samassa yhteydessä tutkivan myös sen, kuka oli aiheuttanut ruukilla kaksi tulipaloa sekä muita paloja hiilivarastossa ja muissa rakennuksissa, kuka oli järjestänyt useita väijytyksiä hänen päänmenokseen, kuka oli päästänyt metsäpaloja valloilleen ja autioittanut ruukin hiili- ja tukkimetsiä ruukin tiloilla Nilsiässä ja Vuotjärvellä, sekä olivatko asukkaat ylipäätään suorittaneet velvollisuutensa ruukkia kohtaan. Hovioikeus katsoi, etteivät nämä asiat liittyneet sopimusriitaan, mutta majuri voisi viedä ne erikseen oikeuteen, jos sitä aiheellisena piti.²⁶²

Osapuolten väitteissä kuvastuu se, miten kovaa peliä ruukilla pelattiin. Peli jatkui oikeusistuimessa usean käräjäkierron ajan, talonpoikien toimiessa nyt kantajina ja miekkaritarin vastaajana. Kuopion syyskäräjille 1783 saapuivat sopimusten kumoamistarkoituksessa Paavo Pietarinpoika ja Sakari Antinpoika Pasanen, Nuutti ja Olli Pirinen, Olli Taskinen ja Tuovinen sekä Olli Kuosmasen poika Hannu. Kaksi ensin mainittua Pasasta olivat lisäksi varustautuneet 14 muun henkilön antamalla valtakirjoilla.²⁶³ Majuri Tigerstedt ei saapunut vastaan paikalle, joten asia siirrettiin seuraavan vuoden talvikäräjille. Asetetuista uhkasakoista huolimatta Tigerstedt saapui vasta vuoden 1784 syyskäräjille va-

---

²⁶⁰ VHO anomus-, valitus- sekä hakemusas. päätöstaltiot 1783 Dj 5, 157, VMA. Kuopion sk 1783 § 129, UK 1784, mf.

²⁶¹ Vepsä 2009, s. 22.

²⁶² VHO anomus-, valitus- sekä hakemusas. päätöstaltiot 1783 Dj 5, 157. Kuopion sk 1783 § 129, UK 1784, mf. Ks. s. 54, alaviitteet 133, 134.

²⁶³ Johtokaksikolla oli Paavo Paavonpoika Pasanen, Olli Kuosmasen, Kaarina Kovottaren, vaimojensa Valpuri Kokottaren (tämä oli todellisuudessa kuollut jo 1778, joten valtakirja lienee laadittu ennen tätä) sekä Apollonia Hartikattaren (Paavo Antinpoika Pasanen vaimo), Paavo Pietarinpojan pojan Sakarin, Paavo Paavonpoika Pasanen vaimon Helena Parviattaren, Olli Tuovisen vaimon Marketta Taskittaren, Olli Taskisen pojan Yrjön, Nuutti Pirisen pojan Mikon ja vaimon Marketta Kokottaren, Matti Ronkaisen vaimon Kaarina Taskittaren, Olli Pirisen vaimon Marketta Taskittaren ja veljen Pietari Pietarinpoika Pirisen antamat valtuutukset.

litellen esteitään ja huonoa tiedonkulkua. Paavo Paavonpoika Pasasen kuolema ja perikunnan holhousasian järjestäminen antoi miekkaritarille vielä lisää aikaa. Vuoden 1785 talvikäräjien aikana majuri pyysi kirjeitse tuomarilta (”korkeas-tiarvostetulta herra veljeltään”) asiansa lykkäämistä viikolla, mutta ei saapunut tuolloinkaan paikalle.²⁶⁴ Häneltä jäi kuulematta, miten lautamiehet Olli Vartiainen Västinniemieltä ja Iivari Leskinen Vuotjärveltä kertoivat miekkaritarin kevään 1776 välikäräjillä suostutelleen ruukin talonpoikia lampuotisopimuksiin raippapaalun uhall. Todistaja-lautamiesten mukaan sopimuksia seuraavana päivänä (siis maaliskuussa) oli haastettujen vaimoja ja lapsia tunkeutunut käräjähuoneeseen valittamaan tehdyistä sopimuksista, jolloin tuomari oli noussut seisomaan ja lopettanut käräjät, joita jatkettiin vasta noin kolmen ja puolen viikon kuluttua.²⁶⁵

Ratkaisu tapahtui Kuopion talvikäräjillä 1786, jolloin sekä kantajat Vuotjärveltä ja Nilsistä että vastaaja Tigerstedt saatiin viimein yhtä aikaa oikeuden eteen (§§ 324, 325, 335, 341). Pasaset jääväisivät heti alkuun osan Tigerstedtin todistajista, ruukin rengit Sakari Itkosen, Juho Hakkaraisen ja Sven Wemanin sekä kahden ensin mainitun pojat. Pasaset olivat nimittäin haastaneet samat henkilöt näille käräjille luvottomasta heinänteosta Vuotjärven saarissa, jotka kuuluivat Pasalan tilan maihin. Tigerstedt väitti Pasasten tehneen tämän vain estääkseen todistajia esiintymässä välikäräjiä koskevassa riidassa, minkä kantajat tietenkin kiistivät.²⁶⁶ Itse pääjutussa kertoivat näkemyksensä Pasasten todistajat lautamies Juho Pitkänen ja entinen sotilas Lauri Savolainen Vuotjärveltä. Tigerstedtin jäljelle jääneet todistajat olivat varusmestari Jacob Zitting, hiilenpolttaja Olof Ionason, leski Anna Wallgren ja piika Kristiina Kälbom Vuotjärveltä.

Juho Pitkänen kertoi olleensa kaikilla kolmella istuntokerralla mukana lautamiehenä. Keskimmaisella kerralla, kun Pasasia oli syytetty luvottomista kaskista, osapuolet olivat tehneet sopimuksensa. Toisena tai kolmantena päivänä tämän jälkeen olivat talonpoikien vaimot ja lapset saapuneet käräjäpaikalle ja tunkeutuneet sisään käräjähuoneeseen, tuodakseen esille tyytymättömyytensä tehtyihin sopimuksiin, jolloin Tigerstedt oli todennut: ”*Mikäs tämä hääväki on?*” (Hwad är det för bröllops folck?) Tuomari Agander oli noussut ja lopettanut heti istunnon sillä kertaa. Samalla istuntokerralla oli Pitkäsen mukaan käräjähuoneen

---

²⁶⁴ Tigerstedt vetosi ”Hyvä Veli” -kirjeessään, joka oli päivätty Engelsnäsissä 14. tammikuuta 1784 (!, vuosilukuvirhe luultavasti tahattomasti ja tyypillisesti alkuvuoden erehdyksenä), osaksi kehnoon terveyteensä ja osaksi päällekkäiseen pitäjänkokoukseen.

²⁶⁵ Kuopion tk 1785 § 59. Pien-Savon tmk CIIa:8, JoMA. Kuten edellä on esitetty, välikäräjien toinen jakso päättyi 14.3. ja kolmas jakso alkoi 12.4.1776. Hovioikeuden näkemyksen mukaan vaimoväen esiinmarssi oli tapahtunut 12. 4., jolloin Paavo Antinpoika Pasasen vaimo Apollonia Hartikatar, Paavo Pietarinpoika Pasasen vaimo Valpuri Kokotar ja poika Sakari, Paavo Paavonpoika Pasasen vaimo Helena Parviatar sekä torppari Olli Tuovisen vaimo Marketta Taskitar Vuotjärveltä sekä alaviitteessä 258 mainitut nilsiäläiset olivat saapuneet protestoimaan. Uusien todistusten mukaan ”hääväen” tapaus olisikin siis sattunut jo maaliskuussa. Ristiriidan selittäisi se, että em. viisi vuotjärveläistä olisi saapunut ”tuoreeltaan” maaliskuussa (mikä jäi välikäräjien pöytäkirjaan syystä tai toisesta merkitsemättä) ja kahdeksan nilsiäläistä huhtikuussa, jolloin välikäräjiä taas jatkettiin. Hovioikeudessa nämä tapaukset jälkikäteen kenties tiivistyivät samalle päivämäärälle. Toinen vaihtoehto on se, että uudet todistajat (lautamiehet) muistivat väärin. Mahdollinen on myös Pekka Pitkäsen 2009, s. 80–82 epäily pöytäkirjan muokkaamisesta Tigerstedtin eduksi.

²⁶⁶ Kuopion tk 1786 § 324, Pien-Savon tmk CIIa:9, JoMA.

viereen pystytetty rangaistuspaalu rautaisine renkaineen ja raippoineen ja ruukkilainen Iisakki Kettunen²⁶⁷ määrätty raippojen antajaksi. Tigerstedt oli pyytänyt tuomari Aganderia heti antamaan luvan ruoskituttaa ruukintalonpoikia, mutta tämä ei ollut sellaiseen suostunut. Tigerstedt oli kuitenkin osoitellut paalua puhellen: ”Näettekös miehet, mikä tuolla seisoo?” (Ser nij karlar hwad der står.) Tämän jälkeen sopimukset oli sitten solmittu. Everstiluutnantti kiisti puheenvuoron mitä jyrkimmin.²⁶⁸ Lauri Savolainen kertoi käyneensä välikäräjillä sen keskimäisellä jaksolla ja havainneensa, miten rangaistuspaalua eräänä aamuna oli pystytetty ruukille ja samana päivänä myöhemmin oli solmittu sopimukset ruukinomistajan ja talonpoikien välille. Seuraavana päivänä asianomaiset Nilsiän ja Vuotjärven kyläläiset olivat lähettäneet lapsiaan ja vaimojaan valittamaan sopimuksista, mutta Savolainen sanoi itse jo tuolloin poistuneensa paikalta.²⁶⁹

Tigerstedtin todistaja varusmestari Jacob Zitting kertoi olleensa ainoastaan kolmannella eli viimeisellä (huhtikuun) istuntokerralla ruukin välikäräjillä, jolloin hän oli todistanut Murtolahden talonpoikia vastaan, ja nähneensä, miten vaimoja ja lapsia oli saapunut valittamaan Tigerstedtin kanssa tehdyistä sopimuksista. Ruukille saapuessaan hän havaitsi myös rangaistuspaalun olevan pystytettynä, mutta milloin tämä oli tapahtunut, sitä hän ei osannut sanoa.²⁷⁰ Olof Ionason kertoi hänkin tulleen ruukille vasta viimeisen istuntokerran aikana. Tuolloin ruukille oli pystytetty rangaistuspaalu pelotteeksi Heikki Pursiainen-nimiselle miehelle, joka oli jäänyt kiinni varkaudesta. Leski Anna Wallgren kertoi saapuneensa ruukille kelirikon loppuilla keväällä 1776, jolloin välikäräjien viimeinen jakso oli edelleen käynnissä, ja havainneensa raippapaalun pystytettynä hänelle tuntematonta tarkoitusta varten. Samoin todisti Kälbm, joka lisäsi tiesi, että rangaistuspaalu oli tarkoitettu varkaalle.

Tigerstedtin mielestä kolmen lautamiehen Leskisen, Vartiaisen ja Pitkäsen sepitetyt (*diktade*) todistukset eivät olleet todistusvoimaisia, koska samat miehet olivat olleet kyseisillä välikäräjillä tuomitsemassa, joten he olivat nyt jääviä todistamaan (OK 13:1). Everstiluutnantti ilmoitti, että jos käräjät jatkuisivat vielä kolme tai neljä päivää, hän pystyisi toimittamaan lukemattomia todistajia, jotka kertoisivat, miten ruukintalonpojat olivat suorastaan tungeksineet usean päivän ajan saadakseen solmia hänen kanssaan sopimukset. Hän syytti Pasasia oikeuden peukaloinnista. Tigerstedt katsoi osoittaneensa, että ”se irtonainen ja pihaaitaa vasten asetettu tolppa lumikinoksessa, joka niin paljon on tuottanut melua

---

²⁶⁷ Kuopion talvikäräjillä 1780 § 255, kun Tigerstedt vaati velkojen maksua joukolta ruukkilaisia, mainittiin joukossa myös Iisak Kettunen, joka ”wäl wistas på Bruket, men han skall wara något rörd til sine sinnen, så at med hans arbete skall wara föga wärdt”. mf, UK 1778. Keväällä 1776 miekkaritari oli kuitenkin miehen arvioinut kelpaavan ruoskijaksi.

²⁶⁸ Kuopion tk 1786 § 325, Pien-Savon tmk CIIa:9, JoMA. Välikäräjien 1776 pöytäkirjan mukaan Juho Pitkänen poistui lautamiestehävästään 12. maaliskuuta iltapäivällä §:n 42 alussa (kun Paavo Pietarinpoika Pasasen asiaa alettiin käsitellä) eikä hänen takaisin paluustaan ole mainintaa ennen huhtikuun kolmatta jaksoa, joten (mikäli pöytäkirjaan on luottamista) hän ei olisi ollut lautamiehen paikalta näkemässä näitä kuvaamia tapahtumia.

²⁶⁹ Savolainen eli Hård oli Pasasten todistajana samana päivänä ja samassa §:ssä 42.

²⁷⁰ Zitting oli paikalla todistajana Hämmäläisiä vastaan 12.–13. huhtikuuta välikäräjien §§:ssä 52 ja 63.

ja jota on kutsuttu rangaistuspaaluksi²⁷¹ ei ollut paikalla ennen kuin kolmannen istuntojakson lopulla huhtikuussa, päivää ennen välikäräjien päättymistä. Kapistus oli tarkoitettu pelottamaan varkaudesta epäiltyä irtolaismiestä Heikki Parviaista paljastamaan kätkemänsä hopea, missä kuulemma osaksi oli onnistuttukin. Kuinka siis vasta huhtikuussa pystytetty tolppa olisi voinut jo maaliskuussa pelottaa näitä talonpoikia, joita everstiluutnantti luonnehti petollisiksi ja kavaloiksi (*inlistiga och svekfulla*).

Talonpoikien hovioikeuteen 1780–1781 toimittamia todistuskirjelmää Tigerstedt piti väärinä ja totuudettomina. Ne juuri olivat johtaneet tähän riitelyyn, joka oli koitunut everstiluutnantille ja ruukille korvaamattomaksi vahingoksi, rahanmenoksi ja tuhoksi, joten Tigerstedt esittikin, että tällainen petollinen hovioikeuden erehdyttäminen, todistamattomien väitteiden esittäminen ja ruukinomistajan kiusaaminen olisi aiheellista tutkia tuomioistuimessa. Miekkaritarin mielestä mikään ei ollut horjuttanut sopimusten lainvoimaisuutta ja hän esitti oikeudelle lähes 130 riksin laskun vuosien kuluessa kertyneistä kustannuksista, jotka hän toivoi korvattavaksi. Lopuksi hän vielä tunteisiin vedoten totesi elämänsä, ajallisen hyvinvointinsa ja itse ruukin kulkeneen tuhoaan kohden ja viittasi kahteen tulipaloon. ”En voi sanoa, kuka nämä murhapoltot on syyttänyt, [mutta] on olemassa Jumala, joka näkee kaiken ja aikanaan antaa korvauksen.”²⁷²

Talvikäräjien 1786 tuomio oli Tigerstedtille tily tappio. Oikeusistuin katsoi, että everstiluutnantin esittämät vastaväitteet eivät olleet aiheellisia, ja että koska oli valaehdoisesti todistettu ruukinomistajan ruoskimisen uhalla pakottaneen vastahakoiset talonpojat myöntymään sopimuksiin, katsottiin näiden 11., 12. ja 13. maaliskuuta 1776 tehtyjen sopimusten Kuninkaallisen kirjeen 23.9.1747 vastaisina tulevan täten kumotuiksi. Koska everstiluutnantti näin hävisi jutun, oikeus ei myöskään suostunut tämän esittämän laskun korvaamiseen. Tuomion julistamisen jälkeen Tigerstedt ilmoitti tyytymättömyytensä ja maksoi myöhemmin helmikuussa vetorahan viedäkseen asian laamannioikeuteen.²⁷³ Hän ei vielä kukaan hellittänyt. Peli oli kuitenkin käytännössä jo menetetty.²⁷⁴

---

²⁷¹ ”...den lösa och emot en gärdesgård upsatta stolpan uti en snödrifwa hwarom så mycket buller är gjordt och kallat för straffpäle...” Se, että Tigerstedt mainitsi paalun olleen lumihangessa, voisi olla hänen kannaltaan jonkinlainen ”ajatuslapsus”, joka ehkä viittaisi enemmänkin maaliskuuhun kuin huhtikuuhun, jolloin lumet todennäköisesti (em. almanakkaennustuksenkin mukaisesti) olivat jo vähempänä. Parviaisten asioita (§ 51) käsiteltiin 14.3., jolloin kapteeni syytti isä- ja poika-Heikki Parviaista metsäpalosta ja ilmoitti haluavansa tuonnempaan syyttää nuorempaa Parviaista varkaudesta. Kyseessä olivat ilmeisesti Heikki Heikinpoika Parviainen (1718–1778) ja hänen samanniminen poikansa (1750–18??). Parviaisen suku 3, 2011, s. 357–358.

²⁷² ”Jag wet nogsamt hwad mig åter här efter förestår, mitt lif och min timmeliga wälfärd disponeras af theas wälbehag, lika så är det med siefwa Bruket, som, sedan Nilsiä och Hipanlax hemmanen blifwit skatte köpte, har det undergått til thes wärkstäder och masugn 2nne totala brand, jag får eij säga hwilcken dessa mordbrand förrättat, det är en Gud som allting seer och sinom tid ersätter.”

²⁷³ Kuopio 1786 tk § 341, Pien-Savon tmk CIIa:9, JoMA. Vaasan hovioikeus, joka oli laskuttanut talonpoikia 25 riksillä, määräsi 10.6.1788 Tigerstedtin maksamaan valittajien kulut. Summan maksoi ritarin puoliso Brita Aminoff kahdelle nilsiäläiselle 11.9.1789, jolloin mies itse istui jo vankeudessa maanpetoksesta syytettynä. Pitkänen 2009, s. 91.

²⁷⁴ Tässä yhteydessä voinee todeta, että ruoskintapaalu saattoi muodostua kompastuskiveksi vielä isommillekin herroilta. Läänin maaherra S. W. Carpelanin sanotaan ”mahtinsa täyteydessä” ruoskittaneen Karjalan ”pakanoita”, mistä Pielijsjärven kirkkoherra Stenius valitti kruunulle – ja kruunu erotti maaherran. Mielonen 1944, s. 3. Lappalainen 1982, s. 291. Vrt. Klinge 2006, s. 193. Ilkka Teerijoen mielestä (Kansallisbiografia) eron syy oli Carpelanin yhteydet Anjalan miehiin.

4.3 KAPTEENI TIGERSTEDT: PAINOSTUKSEN TAITO

Kapteeni, sittemmin majuri ja lopuksi everstiluutnantti Georg Fredrik Tigerstedtiä ei voida syyttää yrittäjähengen puutteesta, enempää ruukinomistajana kuin oikeuden asiakkaana. Hän oli hyvin verkostoitunut manipulointikykyinen toimija, joka edellisellä vuosikymmenellä oli onnistunut ohittamaan jopa kuninkaan tahdon ja ohjaamaan valtakunnan säädöt (talonpojat mukaan lukien) omalle kannalleen taistelussa Torstilan tilan omistuksesta.²⁷⁵ Sotilashenkilönä kapteeni oli tottunut käskemään miehistöä ja käyttämään myös ruumiillista kuria. Kevään 1776 välikäräjien aikaisissa toimissa ilmenee aatelisherran hegemonistinen pyrkimys sitoa vastaan pullikoivat ruukin talonpojat ja torpparit sopimuksilla hiili-, vilja- ja työsuorituksiin. Tigerstedt on epäilemättä ollut selvillä samanaikaisesti eri puolilla maata käynnissä olleista talonpoikaislevottomuuksista ja niiden ”sammuttamisista”. 1770-luvun kuluessa rälssin alainen talonpoikaisto liikehti Halikossa, Jokioisissa, Elimäellä, Nastolassa, Iitissä, Ilomantsissa ja Pälkjärvellä. Myös Venäjän puoleisissa Parikkalan, Jaakkimanvaaran ja Kurkijoen pitäjissä oli vastaavanlaisia levottomuuksia. Päivätyö- ja veronmaksulakoilla protestoimalla sekä oikeusteitse tapahtuvalla menettelyllä talonpojat halusivat osoittaa tilojensa olleen ennen rälssilahjoituksia perintöluontoisia. Rälssi-isännillä oli näissä oikeusjutuissa käytössään vahva juridinen asiantuntemus, talonpoikien valtuutetut olivat epämääräisempiä ”maistereita”.²⁷⁶ Miten Tigerstedt menestyi omassa prosessissaan samanaikaisesti rälssiherroihin verrattuna?

Miekkaritari oli välikäräjille pedannut hyvät asetelmat kolmikymmenpäistä talonpoikaista vastustajaansa vastaan, mm. tuomarin henkilöön vaikuttamalla. Vaikka Carl Agander saattoikin suhtautua Tigerstedtiin myötämielisemmin kuin vakinainen tuomari von Törne, ei hän kuitenkaan kaikessa tanssinut kapteenin pillin mukaan. Oikeusistuimen kuului luonnollisesti toimia puolueettomasti ja tuomita lain mukaan, kuten tuomarin vala edellytti.²⁷⁷ Vaikutelma ”oikeuden ostamisesta” saattoi kuitenkin syntyä, kun pöytäkirjassa tavan takaa toistettiin sakkovaatimusten yhteydessä, miten kapteeni maksaa oikeuden jäsenten palkkiot ja kyytikulut. Kapteeni korosti, että vakinaisen tuomarin jääviyden takia ylimääräisen tuomarin hankkiminen oli tuonut hänelle ylimääräisiä kustannuksia.

²⁷⁵ Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll 28: II, 1964, s. 219–220, 259. Viikki 2003, s. 216–218. Erola – Vesterback 2005, s. 9.

²⁷⁶ Katajala 2002, s. 474–481. Tigerstedtin vastustajatkin saattoivat saada jotain virikkeitä Karjalan rälsilevottomuuksista, joita maaherra Boije yritti (huonolla menestyksellä) sovittaa Kaavilla kesällä 1776 ja keväällä 1778. Katajala 2002, s. 453–456.

²⁷⁷ OK:7:”Tuomarin pitää tämän walan wannoman: Minä N.N. lupan ja wannon, Jumalan ja hänen pyhän Ewangeliumins kautta, että minä tahdon ja että minun pitää, parhan ymmärryksen ja tundoni jälkeen, caikisa Tuomioisa oikeuden tehdä, ei vähemmän köyhälle kuin rickalle, ja tuomita Jumalan ja Ruotzin Lain ja Laillisten Asetusten jälkeen: ei ikänäns Lakia wäännellä, eli wääryttä edesautta, sugun, heimolaisuuden, ystäwyden, cateuden ja wainon, eli pelwon tähden: ei myös lahjain ja andimitten, eli muun syyn tähden, ehkä mingä warjon alla se olla mahdais, ja ei sitä wiallisexi tehdä, kuin wiatoin on, eli sitä wiattomaxi kuin wiallinen on. Ei pidä minun myös, eikä ennen kuin tuomio julistetan, eli sitten, ilmoittaman nijlle, kuin Oikeutta käywät, eli muille, nijtä kescustuxia, kuin Oikeus suljettuin owein sisälle pitää. Tämän caiken tahdon minä ja pitää minun, nijncuin yhden cunniallisen ja yxiwacaisen Tuomarin, uscollisesti pitämän, ilman wieckautta ja pahoja juonia, nijn totta minua Jumala auttacon hengen ja sielun puolesta. Ei mahda yxikän Tuomari-wircaan astua, ennen kuin hän nijn wannonut on.” Carl Aganderin nimi vilahdi myös Karjalan rälssiriidoissa mahdollisena talonpoikien ehdokkaana tuomariksi. Katajala 2002, s. 460–461.

Tigerstedtin taktiikka ruukin välikäräjillä näyttää olleen suunnilleen seuraavanlainen. Hän oli hankkinut tiedot ruukin tilojen metsiin tehdyistä kaskipalstoista ja niiden tuotoista, vetosi lainkohtiin (RK 14:5) ja maaherran antamiin kaskeamiskieltoihin, jotka oli kuulutettu sekä Kuopion että Nilsin kirkoista kaikkien tietoon, sekä vaati syyppäille sakkoja, työn tulosten menetystä ja oikeudenkäyntikulujen korvauksia. Vastaajat ajettiin ahtaalle. Tosin viidessä tapauksessa (§§ 4, 42, 48, 57, 59) vastaaja väitti saaneensa ainakin osaan kaskista kapteenin itsensä luvan.

Yhdessä tapauksessa (§ 42) kapteenin lupa pystyttiin todistajien avulla näyttämään toteen. 12. maaliskuuta vastaamassa olivat ruukin tilan asukas Paavo Pietarinpoika Pasanen Vuotjärveltä, sekä tämän äiti Kirsti Hämälätär, joka myönsi kyseisten kaskien olevan hänen emäntänään määräämiään ja sanoi kapteenin itsensä antaneen luvan kaskiin. Kapteeni kiisti tämän, mutta Pasasten todistaja, sotilas Lars Härd eli Savolainen, kertoi kesällä 1774 kuululleensa kapteenin sanoneen Paavo Pietarinpoika Pasaselle, että sinä kesänä saa kasketa niin paljon kuin haluaa. Kapteeni oli pyytänyt Pasasta kertomaan muillekin vuotjärveläisille, että mikäli nämä käyttäytyisivät siivosti ja kunnolla herra kapteenia kohtaan (*sediga och tillbörligen emot Herr Capitain*), saisivat nämäkin luvan kaskeamiseen. Loismies Pietari Iivarinpoika Pasanen puolestaan kertoi olleensa keväällä 1774 Paavo Pietarinpojan mukana ruukilla, jolloin kapteeni oli antanut tälle maanosuutta vastaan luvan kasketa vuoden tarpeisiin. Sotilaan leski Susanna Pärnätär kertoi kapteenin kesällä 1774 Vuotjärvellä käydessään ja kaikkien Pasasten kuulolla ollessa antaneen luvan haukileiviskää vastaan viidestä kuuheen tynnyrinalan kaskeen. Pasaset olivat halunneet 16 – 20 tynnyrinalan kaskia, jolloin kapteeni oli sanonut että he voisivat kaataa sellaisen Nilsin kylän puolella ja pyytänyt tulemaan ruukille sopimaan asiasta tarkemmin, koska tuolloin oli ollut kiirettä. Kapteeni kiisti antaneensa lupia kaskeamiseen muutoin kuin että paikat katsastettaisiin ennakolta ja niistä maanosuudet maksamalla.

Tapauksessa ilmenee kapteenin halu sitoa asukkaitten siivo käytös kaskilupiin. Toisaalta lupien anto näyttää olleen jotenkin epämääräistä ja ehdollista. Maanosuus tarkoitti kolmasosaa sadosta, joka tavanmukaisesti annettiin maanomistajalle. Nyt kapteeni ei ollut niitä saanut, sitä paitsi havaittiin, että vuoden 1765 talokatselmuksessa Pasasilta oli kaskeaminen kielletty asukasoiden menettämisen uhalla ja koska pidettiin selvänä, että saarnastuoleista julistetut kiellot olivat nekin vastaajien tiedossa, niin RK 14:2:n, 5:n sekä 1734 Metsäjärjestyksen ja Kuninkaallisen kirjeen 4.8.1757 nojalla Kirsti Hämälätär tuomittiin sadan hopeataalarin sakkoihin sekä kaskiin käytetyn työn ja niistä saadun sadon menetykseen. Esitetyt todistukset kapteenin antamista luvista eivät siis vaikuttaneet millään tavalla. Hämälätär ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon ja hänelle selostettiin muutoksenhakumenettely.

Seuraavana päivänä (§ 45) äiti Kirsti Hämälätär ja poika Paavo Pietarinpoika Pasanen saapuivat oikeuden eteen ja ilmoittivat, että tarkemman harkinnan jälkeen he eivät lähde hakemaan muutosta hovioikeudesta ja anoivat ”yleisesti tunnettuun köyhyyteensä”, ikään ja terveydentilaan vedoten Kirsti Hämälättärelle tuomittujen sakkojen muuntamista vankeudeksi. Kirsti-emännän todettiin ole-

van rutiköyhä, 75-vuotias ja vähän sairaalloinen, joten hän ei kestäisi ruumiinrangaistusta. Kapteeni Tigerstedt tuli vastaan ilmoittamalla luopuvansa omasta kolmasosastaan sakkovaatimuksista, joten välikäräjät tuomitsivat Hämälättären loppujen sakkojen osalta 28 päivän vankeuteen, ilman vettä ja leipää.

Heti tämän jälkeen (§ 46) ilmoitettiin Hämälättären ja Tigerstedtin sopimuksesta (*förening*). Siitä hyvästä, että kapteeni luopui omista sakko-osistaan, hänelle tuomitusta sadosta, oikeuskuluvaatimuksistaan ja 36 hopeataalarista sekä salli Pasasten nauttia kylvetty mutta vielä korjaamaton kaskisato, lupautuivat nämä tulevana vuonna toimittamaan herra kapteenille kolme tynnyriä ruista, kolme tynnyriä ohraa, 30 hopeataalaria sekä pellon tuotosta kahtena tulevana vuonna neljänneksen mutta siitä eteenpäin kolmanneksen. Pellavan, hampun ja herneen puutarhaviljelyksestä kapteeni ei vaatinut mitään. Pönttölahden ja puolet Hipanniemen suosta sai Paavo Pietarinpoika äiteineen ilmaiseksi nauttia peltona ja niittynä kuten muutkin suoalueet, jotka kapteenin luvalla tulevaisuudessa raivattaisiin. Olemassa olevilta niityiltä kapteeni saisi kolmasosan heinästä. Tulevista niittymaista saisivat Pasaset kaiken heinänsä ilmaiseksi itselleen, samoin kuin kalavesien saaliista, kuitenkin niin ettei kapteenia estettäisi kalastamasta. Kaikesta kaskentuotosta määrättiin tästedes kolmanneksen kapteenille. Vuosittaisesta viiden lusikallisen naurismaasta Pasaset maksoivat leiviskällä kiviä haukia. Vastineeksi kapteeni ilmoitti maksavansa asukkaiden puolesta tilan veron (*räntan*), kymmenykset sekä sotilaan palkan kaksi hopeataalaria ja peltoviljat tynnyri ruista. Tulevan verouudistuksen (*ref- och skatteläggningsen*) rahallisista kustannuksista kapteeni lupasi maksaa kolmanneksen. Hiilivero, jonka Pasanen aikaisemmin oli maksanut rahalla, suoritettaisiin tulevana keväänä hiilenä. Lopuksi todettiin laamanninoikeudesta hovioikeuteen menneen kontrahtiriidan kumoutuvan samoin kuin kaikkien muidenkin osapuolten välisten kiistojen. Välikäräjät vahvistivat osapuolten pyynnöstä sopimuksen OK 20:1:n ja 2:n nojalla.

Vastaava menettely toteutui myös Nuutti Pirisen ja hänen iäkkään isänsä Ollin (§ 34) osalta. Sadan taalarin sakoilla vastapuoli ajettiin nurkkaan ja kypsytettiin hyväksymään sopimus, jonka vastineena kapteeni suostui jalomielisesti luopumaan omasta sakko-osuudestaan. Enemmistö haastetuista päätyi sopimukseen ilman ”sakkotietäkin”, kun kapteeni oli asiaa tarkemmin harkittuaan ja uusia tietoja kaskista saatuaan todennut niiden sittenkin olevan sen verran vähämerkityksellisiä, että hän veti syytensä takaisin. Vastineeksi kolmetoista tilallista ja torpparia hyväksyi tässä tilanteessa Tigerstedtin ehdot (§§ 19, 28, 35, 36, 39, 40, 43, 44, 50, 51, 61, 62). Sakon uhka vaikutti epäilemättä heihinkin, puhumattakaan käräjähuoneen ulkopuolelle pystytetystä ”ekstrajuridisesta” rangaistuspaalusta, josta välikäräjien pöytäkirja ei sanaakaan pukahtanut mutta joka osaltaan saattoi kiirehtiä empiviä.²⁷⁸

²⁷⁸ Kun Tigerstedt myöhemmin myönsi jonkinlaisen ”tolpan” lumihangessa olleen, selitti hän sen silloin varkaudesta epäillyn Heikki Parviaisen pelotukseksi (ks. ed.). Heikki Heikinpoika Parviaisen, jota yhdessä isänsä kanssa syytettiin maaliskuun välikäräjillä metsäpalosta, mainittiin kyllä saman pykälän lopulla harjoittaneen varkautta ruukilla sekä edellisenä pyhänä varastaneen kirveen Vuotjärven kylällä ja järjestäneen sen avulla tappelun. Tigerstedt ilmoitti haluavansa syyttää Parviaista tulevilla välikäräjillä varkaudesta (§ 51). Mikäli sellaiset välikäräjät ruukilla vielä järjestettiin ja tätä tarkoitusta varten rangaistuspaalu pystytettiin, ei niistä ainakaan ole säilynyt pöytäkirjaa.

Kaikkiaan lähes kaksikolmasosaa vastaajista päätyi ruukinomistajan kanssa sopimukseen, jonka tuomioistuimien vahvisti (lainkohta OK 20:1, 2). Kolmasosa taas sai sakko/häätötuomion (ks. taulukko 7). Kapteeni Tigerstedt ei vaatinut varsinaisten tilallisten osalta häätöjä, mutta torppareihin niin kantajan kuin tuomioistuimenkin suhtautuminen oli astetta kovempi (ks. myöh. luku 4.5.). Varsin kovapintaista esitti kapteeni Tigerstedt myös talojen vanhuksia kohtaan, kunnes armahti 80-vuotiaan Olli Pirisen ja 75-vuotiaan ”köyhän lesken” Kirsti Hämälättären omista sakko-osuusvaatimuksistaan. Näin hän pääsi esittämään ulospäin jalomielisyyttään. Kun Elias Tuovinen oli vastannut syytöksiin ja selittänyt kaskenneensa muiden esimerkin mukaisesti, ilmoitti kapteeni Tigerstedt haluavansa ”näyttää Tuoviselle ja koko maailmalle, että hän ei kostamisen tai vahingoittamisen halusta käy oikeutta luvattomasta kaskeamisesta”. Kapteeni kertoi suostuvansa nyt jättämään syytteen nostamatta todettuaan, että kaskivahingot sittenkin olivat aika vähäisiä ja sellaisissa paikoissa, etteivät hiilimetsät olleet kärsineet. Kapteeni ilmoitti, että syytteet oli nostettu sen vuoksi, etteivät ruukintalonpojat tekisi enempää vahinkoa. Ettei toiselle tehtäisi enempää vääryyttä kuin toiselle ja kun Tuovinenkin oli Tigerstedtin mukaan anellut sovintoa, syntyi sopimus hänenkin kanssaan (§ 28). Tigerstedt halusi selvästi luoda ennaltaehkäisevää pelotetta, jonka tavoitteena viime kädessä oli kääntää ruukin alustalaisten kaskeamisinto hiilenpoltoksi. Sakon, häädön tai raippojen uhan edessä, ja kun kapteeni teki pieniä myönnytyksiä, saatiin vastapuoli nielemään ”sopimussyötti”. Psykologisesti katsottuna menetelmä vaikutti tehokkaalta.

Vaikka kapteenin sopimuksen kautta kerralla saama rahamäärä olisikin ollut pienempi kuin mitä se olisi tuomion kautta tullut olemaan (Hämälättären/Pasasen tapauksessa 75 taalaria vs. 90 taalaria)²⁷⁹, niin sopimuksen avulla Tigerstedt varmisti tuleviksi vuosiksi pellon, niityn ja kasken tuoton osuudet sekä hiiliveron (Pasaselta 17 lästiä vuodessa). Kulupuolelle kapteenin katsannosta menivät tilasta ruukin puolesta maksettavat kruununverot, jotka vuoden 1776 osalta näyttävät Pasasen tapauksessa olleen 30 kuparitaalarin suuruiset.²⁸⁰ Sopimukseen liittyi myös lauselma, jonka mukaan kaikki kärjääriidat lakkaisivat, joka sekin olisi selvä etu, ajan ja rahan säästöä ruukinomistajan näkökulmasta. Pirisen tapauksessa Tigerstedtin sopimuksen kautta saama summa puolestaan näytti olevan ainakin kolme kertaa suurempi kuin mitä se ilman sitä olisi ollut, joten se oli jo liiketalou-

---

²⁷⁹ Mikäli § 42 tuomio olisi jäänyt voimaan, kapteeni olisi saanut sekä 100 taalarin sakosta että rahalliselta arvoltaan 66 taalarin menetetyksi määrätystä sadosta kolmanneksen samoin kuin 36 taalarin korvauksen oikeudenkäyntikustannuksistaan (33 + 22 + 36 = 91). Sopimuksen perusteella (§ 46) kapteeni sai 3 ruistynnyriä (24 taalaria), 3 ohratynnyriä (21) sekä 30 taalaria rahaa, yhteensä 75 taalaria.

²⁸⁰ Hopeataalareissa 10 tlr, Juantehtaan vuorikäräjien 1789 §:ssä 14 olevan laskelman mukaan.

dellisesti erinomainen sopimus ruukin kannalta.²⁸¹ Voi kysyä, miksi Piriset taipuivat tähän vaihtoehtoon ja uumoilla jonkinlaista painostusta olleen pelissä mukana.

Oleellista näissä kaikissa sopimuksissa oli se, että ruukinomistaja laajensi selvästi määräysvaltaansa tilojen asukkaisiin nähden. Talolliset ja torpparit sidottiin tuleviksi vuosiksi tiukasti ruukin talutusnuoraan ja kytkettiin osaksi miekkaritarin kokonaistaloutta. Niin pitkälle meneviä "tottelevaisuuspykälää" kuin Vehkalahden Juho Rissasella (ks. luku 3.4.) ei välikäräjien vahvistamiin sopimukseen sentään kirjattu, mutta epäilemättä herra kapteeni edellytti sopimusosapuoliltaan siivoa ja säällistä käytöstä itseään kohtaan. Aatelismies, upseeri ja ruukinomistaja halusi tulla kohdeltavaksi herrana ja isäntänä. Sellaiselta hän välikäräjien lopputuloksen perusteella näyttikin. Keväällä 1776 Tigerstedt nujersi vastustajansa varsin siististi ja tehokkaasti verrattuna vaikkapa Ilomantsin ja Pälkjärven rälssitalonpoikien aikaansaamaan "meteliin", sekasortoiseen oikeudenkäyntiin ja rajuihin rangaistuksiin.²⁸² Tuossa vaiheessa näytti siltä, että hän oli toteuttanut onnistuneen kurinpalautuksen.

4.4 PASASET, TUOVISET, KUOSMASET, PENTIKÄISET: VIIVYTTELYSTÄ JA VÄLTTELYSTÄ VASTAISKUUN JA VAIHTOKAUPPOIHIN

Entä mitä talonpoikien oikeudenhallintakyvystä voidaan kevään 1776 välikäräjien perusteella sanoa? Ensinnäkin se, että he olivat hankkineet alkuvaiheessa avukseen varanotaari Tälpon, joka ei varmaankaan ollut juristikunnan kehnoimpia edustajia, kertoo kyvystä ja valmiudesta maksaa alan ammattilaiselle. Tavoitteena vastaajaosapuolella näyttää olleen paitsi jallittaa kantajan metkut myös kyseenalaistaa koko tuomioistuimen auktoriteetti. Mikäli eräitä pöytäkirjaan kirjattuja puheenvuoroja on uskominen, varanotaari olisi ensimmäisen istuntopöydän jälkeen suorastaan kieltänyt haastettuja menemästä takaisin ruukin välikäräjille. Tuomioistuimen auktoriteettikadosta kielinee myös lautamiesten vaihtuvuus. Oikeusjutun osapuolet kävivät kamppailua heidänkin mielipiteistään. Se, että lautamiehet myöhemmin todistivat Tigerstedtiä vastaan, kertoo talonpoikaisesta säätysolidarisuudesta ja oli ratkaisevaa asian lopulliselle suunnalle.

---

²⁸¹ Piristen tapauksessa kapteeni olisi "tuomiovaihtoehdossa" (§ 31) saanut noin 44 taalaria (kolmannes "sakkosatasesta" sekä 33½ taalarin arvoisesta sadosta), "sopimusvaihtoehdossa" (§ 33) kapteeni luopui kaskivaatimuksista, jolloin Piriset lupasivat hänelle samana vuonna 12 tynnyriä ruista (96 taalaria) sekä seuraavana vuonna 4 tynnyriä ruista (32 taalaria), tulevista kaskista ja heinistä kapteenin oli määrä saada kolmannes, samoin kuin pellon tuotosta viiden vuoden ajan, jolloin he asuivat vielä vanhassa paikassaan. Kapteeni lupasi vastata kruununveroista sekä kolmanneksesta verouudistuksen rahamaksuista. Nuutti ja isänsä Ölli Pirinen lupasivat sopimuksessa vielä maksaa peräti 50 taalarin korvauksen oikeudenkäyntikuluista sekä korvata kapteenin aiemmin kuittien mukaan maksamat kruununverot. Hiiliä Piristen piti toimittaa ruukille vielä kyseisenä ja sitä seuraavana vuonna, mutta sen jälkeen he saivat viiden vuoden "hiilestystauon". Leiviskällä kuivattuja haukia he lunastivat oikeuden viiden lusikallisen naurismaahan. Myös Piristen osalta laamannin- ja hovioikeuteen edenneet kiistat katsottiin kumotuiksi.

²⁸² Katajala 2002, s. 450–468.

Välikäräjillä harrastetun viivytelyn ja välttelyn taidon talonpojat hallitsivat epäilemättä ilman ohjeistustakin. Joka tapauksessa tuomioistuimen työskentelyä vaikeutti haastettujen piileskely, kissa ja hiiri –leikki viranomaisten kanssa, jota etenkin Murtolahden asukkaat harrastivat (*”icke inställdt utan fast-mera sig undangömt och bortflytt”*) (§ 52). Viivytelytaktiikasta kävi myös vastuun välttely siirtämällä se toiselle henkilölle, jota ei käräjille ollut haastettu. Tällä voitettiin aikaa ainakin yksi kierros. Vuotjärveläiset ja nilsiäläiset osoittautuivat vanhempiaan kunnioittavaksi väeksi todetessaan, että kasket oli kaadettu äidin (4 tapausta), isän (3), anopin (1), toisen yhtiömiehen (1) tai tilan isännän (1) määräyksestä, joiden siten kuuluisi olla niistä oikeudessa vastaamassa. Näiden kaskimääräysten perusteella kyläyhteisöt vaikuttavat miltei matriarkaatile, jossa vanha emäntä toimi isäntänä (*såsom husbonde eller värdinna*), kuten Kirsti Hämälätär, Kaisa Ruuskatar, Helena ja Vappu Hakkaratar, Kaisa Kopotar tai Petti (Beata) Pitkätär, ja komensi aikuisia poiki-
aan, jotka olivat ainoastaan äitiensä palvelijoita (*endast... såsom tjenstehjon hos dess Moder*) (§ 1).

Kapteenin mielestä Hämälätär oli jo vanhuudenhöperö, Ruuskatar halvaantunut, torppari-Pasasten äidit ainoastaan poikiensa luona asuvia loisia, Kovottaren asukasoikeuden sekä Pitkättären elossaolon hän asetti kyseenalaiseksi (§§ 1, 3, 5, 6, 10, 12). Vanhoista isännistä Olli Piristä kapteeni piti jo niin vanhana, vavaisena ja höpertyneenä, ettei tämä tajunnut enää mitään talon asioista (§ 9), Juho Rissasen sängyssä makaava isä Juho taas ei enää kyennyt puhumaan eikä pukemaan vaatteita ylleen (§ 13, 26). Osa näistä haudan partaalla hoippuvista vanhuksista saapui kuitenkin seuraavaan istuntoon – ja sai vieläpä, kuten edellä todettu, tuomioita, virallisia talonhaltijoita kun kerran olivat.

Myös muut viivytelijät saatiin kruunun virkanyrkkien ja uhkasakkojen avulla oikeuden eteen. Murtolahden asukkaat esittivät seuraavia syitä poissaoloilleen: Yrjö Hämäläinen nuorempi ilmoitti tammikuussa hoitaneensa sairasta vaimoaan ja maaliskuussa olleensa matkoilla. Heikki Hämäläisen poika Juho kertoi tammikuussa olleensa isänsä valtuuttamana laamanninkäräjillä ja maaliskuussa kaupunkimatalla. Pietari Pentikäinen oli tammikuussa joutunut hankkimaan polttopuuta tupansa lämmitykseen, joten hän ei joutanut käräjille, ja maaliskuussa hänenkin oli ollut välttämätöntä lähteä kaupunkiasioille. Pietari Pekkarinen oli luullut, ettei hänen läsnäolonsa olisi käräjillä välttämätön, koska tilan asukkaatkaan eivät olleet lähteneet ja olivat häntäkin kieltäneet menemästä. Pietari Roiniselta oli puuttunut hevoskyyti. Paavo Pentikäisellä, Niilo Pekkarisella ja Erkki Ruuskasella ei ollut esittää minkäänlaista poissaolon syytä. Vanhat isännät Yrjö Hämäläinen ja Heikki Hämäläinen olivat huhtikuunkin istuntoon ilmoittautuneet sairaksi ja valtuuttaneet poikansa hoitamaan asiaa, mutta tuomioistuin vaati OK 15:1:n perusteella miehet itse vastaamaan rikosasiassa omasta puolestaan, varsinkaan kun sairausesteet eivät vaikuttaneet vakavilta (§ 52). Seuraavana päivänä Yrjö Hämäläinen vanhempi oli saatu paikalle ja mies valitti kohjuvaivansa (*brock*) estäneen käräjilletulon edellisenä päivänä (§ 63). ”Hitaan Hämäläisen” jutun kustannukset virkakyyteineen olivat kapteenil-

le nousseet jo sadankymmenen hopeataalarin suuruisiksi. Tuomioistuin langetti Yrjö Hämäläiselle paitsi sadan taalarin sakkoa luvattomasta kaskeamisesta ja sadon menetystä, myös kapteenille maksettavaa 66 taalarin oikeuskulkorvausta (§ 63).

Vetkuttelijat saatiin siis tilille teoistaan ja tekemättömyksistään. Lainoppineen ja virkakielen taitoisen oikeusavustajan puuttumisella saattoi olla vaikutuksensa siihen, että kapteeni Tigerstedt kantajana menestyi maaliskuuhun aikaisissa oikeustoimissaan välikäräjillä. Jos tuomioita sekä niiden vaihtoehtoina tarjottuja sopimuksia vielä tarkastellaan talonpoikien näkökulmasta, niin toisessa vaakakupissa oli sadan taalarin sakko (joka tiesi joko ulosmittausta tai mahdollisesti ruumiinrangaistusta/vankeutta), kaskisadon menetys ja korvausmaksu kapteenille ja toisessa vaakakupissa sitoutuminen vilja-, hiili- ja työsuorituksiin ruukille tuleville vuosille. Jälkimmäisessäkin tapauksessa ne, jotka olivat jo saaneet sakkotuomion, saivat kapteenin huojennettua oman osuutensa muutettua sen 28 vrk vankeudeksi. Kaksikolmasosa valitsi siis sopimuksen, kolmasosa sai sakkotuomion. Tuomituista kaksi tyytyi tuomioonsa, loput ilmoittivat tyytymättömyytensä ja osa näistä jo viritteli muutoksenhakua ylempään oikeusistuimeen (taulukko 7).

Kuten edellä on selvitetty, nousivat talonpojat ruukin välikäräjien tappiosta vastaiskuun ja saavuttivat lopulta kymmenvuotisen kamppailunsa lopputuloksena komean selkävoiton ruukinpatruunasta. Kaikki välikäräjien vastaajat eivät kuitenkaan tässä rintamassa olleet mukana, vaan osa hankkiutui eroon ruukin rasituksista muilla keinoilla. Kun sopimukseen painostetut Nilsin ja Vuotjärven asukkaat Kuosmaset, Pasaset, Piriset, Taskiset ja Tuoviset ahke-roivat miekkaritarin kiusana ruukin välikäräjien päätösten kumoamiseksi, tekivät sadan taalarin sakkoihin tuomitut Murtolahden asukkaat patruunan kanssa vaihtokaupat.

*Taulukko 7. Välikäräjien 1776 lopputulos. Nimen edessä olevat numerot viittaa-
vat liitteessä 6 olevaan numerointiin, a- ja b-merkinnöillä on osoitettu saman
henkilön osalta kahden eri syytteen lopputulokset.*

	<i>Sakko/häätötuomio</i>	<i>Ei tuomiota</i>
Sopimus ruukin- omista- jan kanssa	sakko/häätötuomio, jonka jälkeen sitä lievennettiin ja solmittiin sopimus (5 tapausta) Paavo Pietarinpoika Pasanen §§ 1, 42, 45, 46 (5) Sakari Sakarinpoika Pasanen §§ 5, 21 (6) Sakari Pietarinpoika Pasanen §§ 6, 20 (9) Nuutti Pirinen §§ 9, 31, 34, 34 (14) Olli Tuovinen §§ 14, 22	syytteen pois veto, jonka jälkeen sopimus (13 tapausta) Paavo Paavonpoika Pasanen §§ 2, 44 Paavo ja Sakari Antinpojat Pasanen §§ 3, 50 (7a) Heikki Parviainen § 7 (10) Matti Ronkainen § 36 (12) Olli Pirinen § 32, 34 (16) Olli Hannunpoika Kuosmanen § 18, 40 (17) Lauri Rokkanen § 19 (18) Elias Tuovinen § 25, 28 (21) Matti Kuosmanen § 35 (22) Nuutti Kuosmanen § 39 (23) Pietari Pietarinpoika Kuosmanen § 43 (27) Erkki Ruuskanen § 57, 62 (29) Niilo Pekkarinen § 61
Ei sopi- musta	tuomion jälkeen ilmoitti tyytymättömyytensä/ vetosi ylempään tuomioistuimeen (8 tapausta) (4) Kaapro Tuovinen §§ 4, 17 (8a) Antti Tuovinen §§ 8, 37 (13) Juho Rissanen §§ 13, 26 (19) Olli ja Sipi Hartikainen § 29 (24) Urpo Pentikäinen § 48 (25a) Paavo Pentikäinen § 53 (26a) Pietari Pentikäinen § 55 (30) Yrjö ja Yrjö Hämäläinen § 63 tyytyi tuomioon (2 tapausta) (15) Pietari Hannunpoika Kuosmanen §§ 16, 23, 41 (28a) Pietari Roininen §§ 59 sakonmuunto vankeudeksi (1 tapaus) (11) Olli Taskinen §§ 27, 38	juttu jäi kesken (6 tapausta) (7b) Heikki Parviainen § 51 (20) Antti Mikonpoika Hartikainen § 47 (25b) Paavo Pentikäinen §§ 56, 60 (26b) Pietari Pentikäinen § 56 (28b) Pietari Roininen § 60 (8b) Antti Tuovinen § 49

Murtolahden n:o 2 Heikki Yrjönpoika ja Yrjö Yrjönpoika Hämäläinen sekä n:o 3 Urpo Urponpoika, Paavo Urponpoika ja Pietari Urponpoika Pentikäinen ostivat Tigerstedtiltä Siikajärven yhden veromarkan maan, jonka Tigerstedt oli ostanut itselleen Savisaaren ja Niuvanniemen Argillanderien sukupiiriltä vuonna 1773. Kauppa tapahtui tuskin ilmaiseksi, Tigerstedt itse oli 1773 maksanut maa-alueesta 3150 kuparitaalaria. Tämän jälkeen, syyskuussa 1779 Hämäläiset ja Pentikäiset tekivät Tigerstedtin kanssa vaihtokaupan siten, että miekkaritari sai Siikajärven maan takaisin itselleen ja talonpojat samansuuruisen yhden veromarkan Murtolahden tilojensa perintöoikeudet. Siikajärvellä oli edullinen hiilimetsä, se oli vesiyhteyden päässä ja lähempänä ruukkia kuin Murtolahti. Vaihdonlehti saatiin helmikuussa 1780 hyväksyntä Kamari- ja Vuorikollegioista.²⁸³ Vaikuttaa siis siltä, että murtolahtelaiset hankkiutuivat eroon ruukin vaatimuksista rahalla, käytännössä ostivat kotitilansa perintöoikeuden ruukinpatruunalta.

Välikäräjien jälkeinen kymmenvuotinen oikeustaistelu osoitti talonpoikien kykyjen kasvaneen. Vaikka oman asian ajaminen vaati epäilemättä suuria ponnistuksia ja taloudellisiakin satsauksia eikä matkan varrella keskinäisittä riidoittakaan selvitty,²⁸⁴ vastus lienee kuitenkin pitänyt rivit kasassa. Tigerstedtin valitukset tulipaloista, väijytyksistä ja muista tihutöistä osoittavat myös ”illegaalisen vastarintalinjan” olemassaolon. Jos raippapaalu ja sadan taalarin sakkouhka olivat olleet vaikutusvaltaisia ruukinpatruunan käyttämiä painostuskeinoja, niin luultavasti myös pelko talonpoikien taholta tulevasta vaarasta, äkillisestä tulipalosta tai muusta sabotaashista, jopa mahdollisesta hengenmenosta ”söivät miestä”, niinkin karskia kuin miekkaritari Tigerstedtiä ja kypsyttivät häntä – pitkän tappiollisen oikeusprosessin jälkeen – ruukista luopumiseen. Kuten Pekka Pitkän toteaa, ”Tigerstedt kyllästyi suuria kuluja vaatineeseen ruukkiinsa sekä sen hankaliin ja vihamielisiin asukkaisiin”.²⁸⁵

4.5 TORPPARISOPIMUKSET UUSIKSI

Tigerstedtin vastustajat välikäräjillä lukeutuivat kahteen kategoriaan: talollisiin ja torppareihin. Jälkimmäisillä ei ollut niin vahvoja eväitä oikeustaisteluun kuin edellisillä, eikä varmaankaan samalla tavalla varoja osallistua juristin palkkion maksamiseen. Alkuvaiheen asianajaja Tälpo edusti nimenomaan talollisia. Varanotaari esitti päämiestensä Pasasten puolesta, että koska näiden ei 23.9.1747

²⁸³ Kuopion sk 1780 §§ 184, 185, C II a 4, JoMA. Pitkän 2012/2013, s. 1 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/PietariVaananen.html> luettu 15.7.2012), Heikkinen 2007, s. 6. Kauppa tuli uuden tarkastelun kohteeksi Bennetin ostettua ruukin, jolloin esille nousi väite, että Tigerstedtillä ei olisi ollut oikeutta kyseiseen maa-alueeseen vaan että maaherra olisi vuonna 1778 määrännyt maan pois ruukilta ja antanut etuosto-oikeuden Hartikaisille. Siikajärven Hartikaisista ks. myös Pitkän 2011/2013a, s. 1–6 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/siikajarvi.html> luettu 27.3.2012) ja aiempina s. 89 ja myöhempana s. 124.

²⁸⁴ Kiistoja tuli ainakin matkakustannuksista. Kuopion talvikäräjillä 1779 Paavo Pietarinpoika Pasanen syytti Perttu Rissasta siitä, että tämä oli kutsunut häntä varkaaksi. Pasanen oli vaatinut Rissaselta taalaria kuparirahaa korvauksena Vaasan matkasta, joka koski talonpoikien ja ruukin riitoja. Nilsiän Pekka Kuosmanen ja Murtolahden Hämäläiset ja Pentikäiset kiistelivät puolestaan talvella 1781 Tukholman matkan kustannuksista. Pitkän 2009, s. 86–87.

²⁸⁵ Pitkän 2009, s. 91.

Kuninkaallisen kirjeen mukaisesti kuulunut toimittaa ruukille muuta kuin hiiliä ja päivätöitä veron vastineeksi, saivat he nauttia omien torppareittensa kaskiym. sadosta osuutensa. Koska ruukki oli ollut sellaisessa tilassa, että se ei ollut kyennyt tilojen veroja maksamaan vaan asukkaat itse olivat ne maksaneet, ei näitä pitäisi kieltää kaskeamista enempää kuin muitakaan paikkakunnan asukkaita (§ 4). Pasaset katsoivat siis torppareiden maksamien viljaosuuksien kuuluvan nimenomaan itselleen eikä ruukille. Murtolahden Hämäläiset ja Pentikäiset olivat jo keränneet tilojensa torppareilta maanosuudet itselleen. Vaikutti siis siltä, että ruukintilojen torppareilla oli kaksi isäntää, tilojen asukkaat sekä ruukinpatruuna. Kumpaa piti totella? Kuka antoi kaskiluvat? Kummalle piti maksaa maanosuudet?

Ruukin välikäräjien vastaus keväällä 1776 oli selvä: ruukinpatruuna oli torppareiden isäntä. Tuomioistuin hylkäsi Tälpon esittämän vaateen ja katsoi tämän olevan vain ajanpeluuta (§§ 4, 5). Vuotjärven torpparit Kaapro Tuovinen (§§ 4, 17), Sakari Sakarinpoika (§§ 5, 21) ja Sakari Pietarinpoika Pasanen (§§ 6, 20) sekä Heikki Parviainen (§§ 7, 51) samoin kuin Nilsin Olli Tuovinen (§§ 14, 22) ja Murtolahden Lauri Rokkanen (§ 19), Erkki Ruuskanen (§§ 57, 62) sekä Niilo Pekkarinen (§ 61) joutuivat siis vastaamaan suoraan ruukinisännälle eikä asumansa tilan isännälle. Suora vastuusuhde jo lähtökohtaisesti vallitsi kapteenin omistaman Siikajärven tilan torppareilla Olli, Sipi ja Mikko Hartikaisella (§§ 29, 47) suhteessa patruunaan. (Ks. liite 6.C.)

Torppareiden mieliin muistutettiin aikaisemmin solmitut ja täyttämättä jääneet sopimukset, jotka nämä jonkinmoisen kakistelun jälkeen tunnustivat. Oikeudenkäynnissä tuli esille lukutaidottoman rahvaanmiehen aseettomuus kirjallisten sopimusten kanssa. Kun torppari Kaapro Tuovista ahdistettiin luvattomista kaskista, sanoi hän tuovansa näyttille kirjoituksen, jolla kapteeni hänen mielestään oli antanut Tuoviselle oikeuden vapaaseen kaskeamiseen. Kun Tuovinen seuraavana päivänä oli kiikuttanut paperin tuomarin eteen, todettiin sen olevan 6.6.1770 solmittu torpparikontrahti, jonka mukaan Tuovisen piti toimittaa ruukille vuosittain kymmenen lästiä hiiltä, puoli kuormaa heinää, kolme päivätyötä sekä yhden parraksen olkia. Tämän vastikkeena torppari sai asua Suurenahon torpassa Laajalahden rannalla, nauttia sen pelloista ja niityistä samoin kuin Kumpuniemen niitystä sekä kasketa joko Pasalan tai Nilsin ruukintilojen alueella vuosittain kahdeksan kapan verran ruista, saman verran ohraa ja neljä lusikallista naurista. Sopimus oli päättynyt vuoden 1772 lopussa. Sisällön kuultuaan Kaapro Tuovinen väitti, ettei hän ollut tuollaista sopimusta kapteenin kanssa solminut vaan luullut kyseessä olleen kirjoituksen, joka antoi hänelle ehdottoman vapauden kaskenkaatoon yhtenä Pasalan tilan osakkaista, jonka tähden hän ei ollut suorittanut verojaan tai muita töitä ruukille (§ 4). Voi olla, että Tuovisen ilmoituksessa oli mukana myös ”bluffia”.²⁸⁶

---

²⁸⁶ Pitkäsen 2009, s. 182, 184 mukaan Vuotjärven Laajan yhtenä isäntänä noin 1758–1768 ollut Kaapro Tuovinen (s. 1730) oli ”riitaisa mies”, joka joutui mm. käsiryssyyn vaimovainajansa veljen Paavo Pasanen kanssa heinämaista riidellessään. Tuovisen ensimmäinen vaimo oli Kaisa Pasanen (1736–1762) ja toinen vaimo Riitta Torpström. Laajasta Tuovinen siirtyi torppariksi Paavo Iivarinpoika Pasasen rakennuttamalle Laajalahden paikalle, sittemmin Nilsin puolelle. Ks. myös Pitkäsen 2009, s. 74–75.

Tasan kuukautta myöhemmin (6.7.1770) Tigerstedt oli tehnyt torpparisopimuksen Sakari Sakarinpoika ja Sakari Pietarinpoika Pasasen kanssa. Sopimuksen ehdot hiili- ja päivätyösuorituksista sekä kaskiluvista olivat suunnilleen samansisältöiset kuin Kaapro Tuovisella. Vanha asuinpaikka Lastulahdessa määrättiin Sakari Pietarinpojan hallintaan. Se oli kuitenkin pidettävä yhteisvoimin kunnossa siihen saakka kunnes Sakari Sakarinpoika viimeistään mikkelinpäivään 1771 mennessä muuttaisi aikomalleen uudispaikalle. Tämän jälkeen kumpainenkin vastaisi oman torppansa rakennuksista, pelloista ja niityistä. Pasasille annettiin lupa kasketa puolelle tynnyrille ruista, kahdeksalle kapalle ohraa ja neljälle lusikalliselle naurista sellaisissa paikoissa, missä hiili- ja tukkipuille ei aiheudu vahinkoa. Sopimus päättyi vuoden 1772 lopussa, minkä jälkeen kapteeni edellytti voivansa tehdä uuden kontrahdin (§ 5).²⁸⁷ Aluksi Sakari Sakarinpoika kiisti kuten Kaapro Tuovinen sopimuksen sisällön mutta tunnusti sen sitten kuitenkin myöhemmin. Sakari Pietarinpoika myönsi heti sopimuksen oikeellisuuden mutta totesi varattomuutensa estäneen sen täyttämisen (§ 20).

Nilsiläinen Olli Tuovinen puolestaan ilmoitti uhmakkaasti, ettei ollut torppari vaan talon osakas. Hänkin kiisti tehneensä oikeudessa luetun kirjallisen torpparisopimuksen. Tämän, 8.2.1771 päivätyn sopimuksen mukaan talonpojan pojalle Olli Antinpoika Tuoviselle annettiin lupa muuttaa joulukuun lopulla ruukille kuuluvan Nilsin verotilan uudisasutukselle, joka muutama vuosi sitten oli rakennettu Taatonrannan sisäjärvelle. Olli sai raivata niin paljon uutta peltoa kuin katsoi jaksavansa, lisäksi sai vuosittain kasketa 10 kapan ruis-, 8 kapan ohra- ja 4 lusikallisen nauriskylvöä varten sekä käyttää Taatonrannan niityjä sekä joitakin osia Nilsin tilan niityistä. Tästä hyvästä hänen oli toimitettava vuosittain kahden vuoden ajan 10 lästtiä hiiltä Juantehtaan ruukille. Sopimus alkoi vuoden 1772 alusta ja kesti vuoden 1774 loppuun, jolloin solmittaisiin uusi sopimus. Tuovinen kiisti asettuneensa uudistorppaansa kapteenin luvalla vaan tilan osaomistajana omilla valtuuksillaan ja kiisti neuvotelleensa kapteenin kanssa torpan hyödyntämisestä (§§ 14, 22).²⁸⁸

Murtolahden torppareista ainakin Lauri Rokkanen oli ilmeisesti otettu torppariksi ilman kapteeni Tigerstedtin hyväksyntää (§ 19) ja Erkki Ruuskanen oli kaatanut osan kaskistaan asukkaiden luvalla (§ 57). Heidät kuten Pietari Roininen (§ 59, 60) sekä Niilo ja Pietari Pekkarinen (§ 61) velvoitettiin vaatimaan jo maksamansa viljaosuudet takaisin Hämäläisiltä ja Pentikäisiltä, missä kapteeni Tigerstedt lupasi heitä auttaa. Kapteeni halusi tehdä selväksi, että hän oli torppareiden isäntä.

---

²⁸⁷ Sama torpparisopimus on säilynyt myös Juantehtaan arkistossa, Juankoski, Dir., Hb:1, 67, KyKA.

²⁸⁸ Olli Antinpoika Tuovinen (1748–1809) oli ilmeisesti niiden miesten joukossa, jotka jossakin vaiheessa järjestivät salamurhayrityksen ruukinpatruunan päänmenoksi ja onnistuivat ampumaan Tigerstedtiä jalkaan. Välikäräjien aikana Tuovinen oli aviossa Marketta Taskisen kanssa ja lapsia oli jo ainakin kaksi. Ensimmäisen vaimonsa kuoltua Olli otti vaimokseen sotilain lesken Marketta Hiltusen 1784. Olli Tuovinen vanhempi kuoli kauppamatkallaan Säräisniemellä keväällä 1809. Hänen poikansa Olli Ollinpoika Tuovinen oli pääepäilty patruuna Ekholmin murhassa 1810. ”Murhamiehen muotokuvasta” ja perhehistoriasta tarkemmin Forsberg 2009, Pitkänen 2009, s. 149, 169. Tuovisista ks. myös Puustinen, Tuovinen (Sukukirja Tuovinen) 2010, s. 676–679.

Vielä selvempää isännän ääntä kapteeni Tigerstedt käytti Siikajärven Hartikaisiin, jotka vuoden 1773 maakaupassa olivat siirtyneet miekkaritarin suoraan komentoon ”vanhoina työntekijöinä”. Paldaniuksen, Molleruksen ja Argillanderin keväällä 1769 Hartikaisten kanssa tekemät torpparisopimukset olivat edelleen voimassa ja koska niissä sovittuja ehtoja ei ollut täytetty, vaati Tigerstedt paitsi aineellisia korvauksia myös välitöntä häätöä. Olli Hartikaisen edustaja vävy Martti Laakkonen väitti torpparisopimuksen ehtojen olevan niin kovat, ettei kukaan voisi niitä täyttää. Sipi Hartikainen valitti varattomuuttaan ja Antti Mikonpoika Hartikainen vetosi alaikäisyyteensä sopimuksentekohetkellä.²⁸⁹

Välikärajien saldo torppareiden kannalta oli seuraavanlainen: kolme välitöntä häätöä (Pietari Roiniselle, joka itsekin oli halukas torpasta lähtemään sekä Olli ja Sipi Hartikaiselle, jotka ilmoittivat vetoavansa asiassa laamanninoikeuteen), kaksi häätöä tulevan vuoden kevään 1777 muuttopäivänä (Kaapro Tuovinen ja Olli Tuovinen), kaksi ”ehdollista häätöä” (Sakari Sakarinpoika ja Sakari Pietarinpoika Pasanen määrättiin lähtemään torpasta, ellei heidän ja kapteenin välillä syntyisi uutta sopimusta ennen seuraavaa muuttopäivää). Kaikkia häädön saaneita muistettiin myös sadan taalarin sakoilla kaskien vuoksi. Loput viisi torpparia saivat armon kapteenin silmissä. Heistä Lauri Rokkasen sopimukseen kirjattiin ”kuuliaisuuspykälä”; hänen oli osoitettava kapteenille ja hänen edustajalleen ”palvelusalltiutta, tottelevaisuutta ja kuuliaisuutta, muussa tapauksessa hänet häädetään torpasta”(…*tjenstachtighet, lydno och hörsamhet i annor händelse warder han afhyst från torpet*”, § 19). Ruuskasen ja Pekkaristen sopimuksissa todettiin uuden sopimuksen tekomahdollisuus kolmivuotiskauden kuluttua. Heikki Parviainen (jota ei torpparisopimusten rikkomuksista syytettykään) armahdettiin kaskirikkeitään yleisesti tunnetun yksinkertaisuutensa takia (§ 7).

Häätö tai ei – kapteeni vaati suorituksia ruukille. Häädettäväksi määrättyjen oli korvattava kapteenille edellisten vuosien laiminlyöntinsä hiili-, päivätyö-, vilja- ym. suorituksin sekä vielä maksettava oikeudenkäyntikorvaus. Kun Olli Tuovisen tapauksessa kapteeni ilmoitti, että jos Tuovinen ei kerran tunnustanut torpparisopimuksen olemassaoloa, ei hänellä olisi mitään oikeutta oleskella ruukille kuuluvan tilan mailla. Tigerstedt sanoi myös harkitsevansa torpan hävittä-

---

²⁸⁹ Olli Koistisen mukaan (Savotar 11.10.1910) Siikajärven maita aiemmin hallinneet Taskiset olivat ennen vuotta 1769 vaihtaneet alueen Juantehtaan omistajien kanssa osaan Nilsiä kirkolla olevaa Pajunientä. Tämän jälkeen Siikajärven lampuoteina oli Hartikaisia. ”Mutta luultavasti silloin kun - - - Y. Fr. Tigerstedt w. 1786 möi tehtaan - - - Stefan Bennetille eli ”Pinetille” - - - Tigerstedt tuli näitä maitaan katsomaan. Hartikaisilla oli hyvä harmaa ori. Hän sanoi: ”Jos annatte minulle tuon oriin, niin saatte kiinteet näihin minun maihini, muuten minä myön ne Juantehtaan mukana”. Hartikaiset eiwät tuota uskoneet; eräs heistä tuumi wain: ”Ikiin itse pidän oriini, syökööt hänet waiikka karhu, ennen kuin herroille annan!” Kesällä söikin karhu hewosen ja syksyllä kelin tultua tuli herroja, jotka ottiwat tawaraa rekensä täyteen, niin ettei Hartikaisille jäänyt kuin waatteet päälle, ja ajoiwat heidät pois koko paikalta. He meniwät sitten ja tekivät talot Pisanmäen juurella olewille Salmenpelloille.” Nilsiä rippikirjoista 1783–1793 (TK 1467–1468, s. 83, 84, digikuvat 103, 104) ilmenee Hartikaisten asumisen päätyminen Savisaaren Siikajärvellä vuoden 1788 aikoihin. Merkintä ”Carc” voisi viitata siihen, että Antti Mikonpoika Hartikainen sekä Martti Laakkonen olisi heitetty tuossa vaiheessa tyrmään, Hartikainen jopa kolmeksi vuodeksi. Sama mies muutti keväällä 1791 Kaavin puolelle ja merkittiin loisten listalle, H-kirjaimen kohdalle. (Kaavin rk 1781–1804, TK 1521, digikuva 235.) Kirjeessään Bennetille Corneer 13.9.1788 piti Hartikaisia varkaina, ryöväreinä ja valehtelijoina, BSA vol. 3, RA.

mistä, koska se oli osoittautunut haitalliseksi hiili- ja tukkimetsälle. Pian tämän jälkeen Tuovinen teki Tigerstedtin kanssa sopimuksen, jonka mukaan hän lupasi toimittaa ennen seuraavaa vappua korvauksena koko asumisajastaan 50 lästää hiiltä, 12 päivätöitä tai niiden arvo rahassa sekä maksaa kapteenille korvauksia 20 hopeataalaria. Tuovinen sai luvan asua torpassa, käyttää peltoja ja niittyjä ilman maanosuuksien maksamista – vuoden 1777 muuttopäivään asti, jolloin hänen piti lähteä torpasta.

Lauri Rokkasessa lienee ollut sepän tai kirvesmiehen vikaa. Hän sai nimittäin torpparitehtäväkseen mm. kahden piilukirveen (*bilor*) valmistamisen herra kapteenin raudasta sekä kuljettaa kymmenen kappaletta viiden sylin honkatukkia merenrannalle. Rokkaselle määrättiin ”viivästyssakkoja”, elleivät työt tulisi ajallaan tehdyiksi. Murtolahtelaisille määrättiin paitsi päivätö- ja viljasuorituksia, myös suolanhakureissuja kaupungeista. Hiilenpolttoa ei heiltä vaadittu. Pekkaristen maksukykyyn kapteenilla näyttää olleen uskoa; Niilo Pekkarisen piti toimittaa tulevan kolmivuotiskauden aikana 10 tynnyriä viljaa, Pietari Pekkarisen 15 tynnyriä, lisäksi molempien oli maksettava 90 hopeataalaria (§ 61).

Tällä tavoin käräjätuvan kautta kapteeni Tigerstedt järjesteli torpparisopimukset uusiksi. Kuten talollisten toimien ohjailussa, myös torppareitten toimeentulon järjestämisessä ja työpanosten suuntaamisessa ilmeni ruukinomistajan vahva halu allokoida käytettävissä olevat resurssit raudantuotannon etua palvelemaan.

4.6 ”MIKÄS TÄMÄ HÄÄVÄKI ON?” – NAISTEN JA LASTEN ESIINMARSSI

Vanhoiden leskivaimojen asemasta oli puhetta jo aiempana. Vaikka vastuun siirtelyssä vanhoille vaimoille saattoi olla oikeusavustajan ohjeistusta ja ajanpeltuuta, heijastuu siinä silti myös tietty arvostus, jota sukuyhteisöjen piirissä tunnettiin joitakin iäkkäitä naisia kohtaan. Nimenomaan lesket olivatkin siinä asemassa, että he saattoivat myös oikeudellisesti olla vastaamassa tekemisistään. Varanotaari Tälpo ilmoitti, että koska Kirsti Hämälättären edesmennyt mies Pietari Pasanen oli asianmukaisella haltijakiinteellä (*immission*) turvannut tilan hallintaoikeuden (*besittningen*), vastasi Hämälätär nyt tilasta niiden asetusten mukaisesti, jotka leskille turvasivat kruununtiloilla hallintaoikeuden. Vaikka Tigerstedt vähätellen arvioi lesken jo vanhuudenhöperöksi, totesi tuomioistuimien Kuninkaallisen kirjeen 19.6.1751 mukaisesti, että kruunun- ja perintötilojen asukkaat eivät voi siirtää hallintaoikeutta lapsilleen vaan koska Kirsti Hämälätär yhä elää, on poika Paavo äitinsä emännän määräysvallan alla (*under hennes, såsom wärdirna lydno*)(§ 1).

Torpparien äidit olivat eri asemassa. Kun Pasasten torppari Sakari Sakarinpoika viittasi äitiinsä Helena Hakkarattareen, joka asui samassa ruokakunnassa ja jolle hän oli velvollinen osoittamaan kuuliaisuutta (*som bor i ett*

matlag med honom och hwilken han är skyldig bewisa lydno), ei tällä katsottu olevan merkitystä. Lautamiehet ilmoittivat seudulla olevan vanhastaan tapana, että torppareiksi otetaan tervettä ja työkykyistä väkeä ja jos torppareilla on iäkkäitä vanhempia, pääsivät nämä yleensä lastensa luokse syytinkiläisinä asumaan (*at sytas och underhållas*), mutta ei kuitenkaan isänniksi (§ 5). Toisen torppari-Sakaran äiti Vappu Hakkaratar oli kuitenkin näyttänyt isännyyttään kieltäessään poikaansa tekemästä kontrahdin mukaisia työsuorituksia (§ 20).

Välikäräjien kestäessä lakitupaan saapui jossakin vaiheessa – joko maaliskuussa tai huhtikuussa tai molemmilla kerroilla²⁹⁰ – joukko nuorempia naisia, nuoria miehiä ja poikia, jotka protestoivat miestensä, veljiensä ja isiensä tekemiä sopimuksia vastaan ja vaativat niiden kumoamista. Oliko tämä mielenilmaus lähtöisin naisista itsestään vai laittoivatko miehet vaimonsa liikkeelle sopimustappion todettuaan, on vaikea sanoa. Todennäköisesti talonpojista sekä miestettä naisväki toivoi tuossa vaiheessa sopimusten purkamista ja ajatuksena oli ilmeisesti hellyttää sekä tuomari, lautamiehet että kapteeni Tigerstedt – ellei täydelliseen sopimuksen purkamiseen niin ainakin jonkinasteisiin lievennyksiin. Yhteensä nilsiäisiä ja vuotjärveläisiä oli seitsemän naista ja kuusi lasta. Naiset olivat suunnilleen kolmekymppisiä, lapsista nuorin 12-vuotias.

Paavo Antinpoika Pasasen vaimo Apollonia Hartikatar (s. 1749), Paavo Pietarinpoika Pasasen vaimo Valpuri Kokotar (s. 1743) ja poika Sakari (s. 1758), Paavo Paavonpoika Pasasen vaimo Helena Parviatar (s. 1752) sekä torppari Olli Tuovisen vaimo Marketta Taskitar (s. 1749), Nuutti Kuosmasen poika Pietari (s. 1750), Olli Taskisen poika Yrjö (s. 1752), Olli Kuosmasen poika Hannu (s. 1756), Nuutti Pirisen poika Mikko (s. 1759) ja vaimo Marketta Kokotar (s. 1734), Matti Ronkaisen vaimo Kaarina Taskitar (s. 1751), Olli Pirisen vaimo Marketta Taskitar (s. 1753) ja 12-vuotias veli Pietari (s. 1762/1764) eivät saaneet tuomioistuimen tai kantajan päätä kääntymään.²⁹¹ Jonkinasteinen hämmennys ”käsikirjoituksesta” poikkeavaa tapahtumaa kohtaan heijastui (lautamies Juho Pitkäsen kertoman mukaan) miekkaritarin huulenheitossa: ”*Mikäs tämä hääväki on?*” Hääväellä Tigerstedt viittasi luultavasti meluisaan joukkoon – vaan lieneekö miehen mieleen muistuneet omat häät Juantehtaalla 17 vuotta aikaisemmin, jolloin jotkut saliin saapuneista saattoivat hyvinkin (lapsina) olla paikalla. Pitkäsen mukaan tuomari nousi seisomaan ja keskeytti istunnon epäjärjestyksen vuoksi.²⁹²

Välikäräjien pöytäkirjan mukaan huhtikuun istunnossa (§ 54) mainitut kahdeksan henkilöä (yllä olevan luettelon viimeiset nimet Nuutti Kuosmasen poijasta Pietarista alkaen) ilmoittivat haluavansa valittaa (*sinnade at klandra*) miestensä, vanhempiansa ja veljiensä maaliskuussa tekemistä sovintoista ja pyysivät, että välikäräjät nyt kumoaisi mainitut sopimukset, joihin he olivat tyytymättömiä ja jotka loukkasivat heidän oikeuksiaan. Kapteeni Tigerstedtin mielestä paikalle saapu-

²⁹⁰ Ks. s. 104, alaviite 259 ja s. 106, alaviite 265.

²⁹¹ Henkilöiden syntymävuodet Pasasten sukukirjasta 2009 sekä Kuopion maasrk:n ja Nilsiäen kirkonkirjojen perusteella.

²⁹² Reinholdsson 1998, s. 110 toteaa keskiajalta periytyneen tavan edellyttäneen tuomarin istumista, jotta oikeuden toiminta katsottiin asianmukaiseksi. Jos tuomari nousi seisomaan, merkitsi se oikeusistunnon keskeytymistä.

neet henkilöt eivät olleet asianomistajia eikä heillä ollut tilojen ja sopimusten kanssa mitään tekemistä. Oikeusistuin totesi samansuuntaisesti maaliskuussa tehtyjen sopimusten olevan lainvoimaisia. ”Hääväki” joutui poistumaan tyhjin toimin.

Naisten ja lasten esiinmarssissa heijastuu savolaisen perheen ja sukupiirin yhteisöllinen luonne. Matti Sarmelan mukaan sukulaisuus oli kaskiviljelyyn perustuneen savo-karjalaisen elämänmuodon kulttuurinen syvärakenne: sukuryhmä oli kollektiivisesti vastuussa jäsenistään.²⁹³ Kollektiivisesti se myös puolusti oikeuksiaan. Seudun suvuista muotoutui avioliittojen kautta eräänlaisia ”talonpoikaiskonfederaatioita”, joilla oli voimaa pitää puoliaan (ks. liitteet 11.A., B. ja C.). Voi arvioida, että nilsiäläisten ja vuotjärveläisten sukujen jäsenet ”leimautuivat” jo lapsina ruukin vastaiseen kamppailuun. Osa vuoden 1776 välikäräjille alaikäisinä saapuneista osallistui aikuisiällään myös vuosien 1789 ja 1808 oikeudellisiin mittelöihin ruukkia vastaan. Etenkin Pasaset edustivat tyypillistä itäsuomalaista suuren suvun taloutta. Perheen ympärille kietoutui tuotanto, kulutus, sosiaalinen elämä, maanomistus, sosiaaliturva sekä omaisuuden ja kulttuurin siirto uusille sukupolville.²⁹⁴

Toisaalta savolaisvaimojen esiintymistä voidaan peilata myös suurin piirtein samanaikaisten englantilaisisartensa rooliin ruokamellakoissa. Saarivaltakunnan elintarvikelevottomuuksissa 1700-luvulla mellakoiden alkuunpanijoina oli usein naisia, jotka nähtävästi olettivat sukupuolensa suojaavan heitä miehiä enemmän viranomaisten vastatoimilta. ”Naisilla on enemmän taipumusta kapinallisuuteen, he pelkäävät vähemmän lakia osittain tietämättömyydestä, osittain, koska olettavat saavansa etuoikeutetun kohtelun sukupuolensa takia. Siksi he ovat julkisissa levottomuuksissa päällimmäisinä väkivaltaisuuksissa ja hurjuudessa.” Näin totesi englantilainen havainnoitsija vuonna 1807. E. P. Thompsonin mukaan naiset olivat lisäksi eniten tekemisissä henkilökohtaisen torikaupan kanssa ja tämän vuoksi herkkätuntoisempia hinnan tai laadun muutoksille.²⁹⁵ Suomessakin aikakauden naisten keskimääräinen tietämys oikeusasioista lienee ollut miehiä alhaisempi. On mahdollista, että Nilsiä ja Vuotjärven vaimot vuoden 1776 välikäräjillä pyrkivät jotenkin ”naisellisilla keinoillaan” hellyttämään poikamies-tuomari Aganderin. Oikeuspyöytäkirjan kaltaisesta lähteestä on kuitenkin vaikea päätellä naisten protestoinnin väkivaltaisuuksien tai hurjuuden astetta. Jonkinlaisena ”vastateatterina” tai ”plebeijikulttuurin” ilmauksena mielenosoitusta voi silti pitää.²⁹⁶ Kotitalouksiensa konkreettisesta ruokahuollosta vastaavina naisilla epäilemättä oli herkkätuntoisuutta huomata ja huolestua – sekä toisaalta kovapintaisuutta huomauttaa – ruukinomistajan junailmien sopimusten epäedullisuudesta. Perheet olivat suuria ja ruokittavana oli monta suuta.

²⁹³ Sarmela 1989, Räsänen ja Räsänen 2008, s. 294.

²⁹⁴ Sirén 1999, s. 142–147. Waris 1999, s. 178–187.

²⁹⁵ Thompson 1996, s. 133–134.

²⁹⁶ Thompson 1996, s. 68–72.

4.7 KASKEN TARVE JA TUOTTO

Keskeinen aihe ruukin välikäräjien syyteille oli kaskeaminen (liite 6.B). Mitä talonpojat kertoivat syyksi kaskenpoltolle? Kymmenkunta vastaajaa ilmoitti perusteeksi pelkästään emännän/isännän määräyksen. Viiden mielestä kapteeni itse oli antanut luvan ainakin osaan syytetyistä kaskista. Kuusi kaskenpolttajaa totesi kaskenneensa muiden esimerkin tai paikkakunnan tavan mukaisesti (esim. § 14: *efter wanlig plägsed i orten*). Heikki Parviainen anoi vapautusta syytteestä viittaamalla yksinkertaisesti yksinkertaisuuteensa. Lautamiehet vahvistivat tämän (*mycket enfaldig och from karl, samt kan lätt öfwertalas till hwad man åstundar*) (§ 7). Kaksi vastaajaa valitti peltojensa kehnotta (*han som äger ganska slätt åker, samt är utfattig, wara nödsakad till desse swedje hyggens förrättande*) (§ 41). Kaksi syytettyä katsoi olleensa oikeutettu kaskiin. Yksi syytetty, Paavo Paavonpoika Pasanen, kiisti kokonaan väitetyt kasket, tosin totesi ehkä joissakin huonoissa paikoissa olleen joitakin aivan vähämerkityksellisiä kaskia (§ 44).

Kuinka moni tiesi kaskikielloista? Maaherran määräys 20. huhtikuuta 1770 oli kieltänyt kaskeamisen ruukin ympäristössä sadan taalarin sakon ja sadon menetyksen uhalla. Tämän määräyksen oli hovisihteeri ja kruunun toimitusmies Henrik Martini 4. helmikuuta 1771 ilmoittanut ruukin tilallisille. Kaskikiellot oli julistettu kaikelle kansalle myös Kuopion kirkosta 26. toukokuuta 1765 ja Nilsian kappelikirkosta 30. toukokuuta 1773. Olipa edeltävänä talvena Loviisasta asti matkustanut maaherra, paroni, kenraaliluutnantti, Miekkaritarikunnan suurristin ylikomendantti ja komentaja Anders Henrik Ramsay, joka Juantehtaalla oleskellessaan 19. helmikuuta 1773 oli julistanut kaskikiellon.²⁹⁷ Keväällä 1776 välikäräjät piti selvänä, että kapteeni Tigerstedtin haastamat talonpojat tiesivät kaskikiellosta. Muutamat kuitenkin väittivät päinvastaista. Elias Tuovinen sanoi kaskenneensa samasta syystä kuin kaikki muutkin ruukin talonpojat eikä ollut tiennyt sen olevan kiellettyä (§ 25). Samoin Yrjö ja Yrjö Hämäläinen (§ 63) ilmoittivat harjoittaneensa kaskiviljelyä vanhan tavan mukaisesti hakematta niihin mitään lupia, koska eivät tiennyt sen olevan kiellettyä. Neljä vastaajaa myönsi suoraan tienneensä kaskikiellosta (§§ 26, 27, 55, 59). Paavo Pietarinpoika Pasanen kertoi ennen vuotta 1774 olleensa kiellosta tietämätön (§ 42).

Useimmat vastaajat vähätelivät kaskenpoltolla aiheuttamiaan tuhoja. Ruukin hiili- ja tukkimetsät eivät heidän mielestään olleet juurikaan kärsineet. Samalle kannalle ilmoitti kapteenikin kääntyneensä siinä vaiheessa kun sopimusten teon yhteydessä syytteet vedettiin takaisin. Talonpojilla oli ilmeinen tarve vähätellä myös satoarvioitaan. He pitivät saamiensa kaskien tuottoa vähäisempänä kuin mitä kapteeni syytteen yhteydessä ilmoitti. Kun kapteeni Tigerstedt kertoi saaneensa selville, että Murtolahden Urpo Pentikäinen oli syksyllä 1775 korjannut Vyyhtijärveltä kaksituhatta ruislyhdettä, niin Pentikäisen itsensä mielestä korjattuja lyhteitä oli siellä ollut vain kolmekymmentä. Paavo Pentikäinen ei kapteenin hankkimia tietoja pienennellyt. ”Kaskikuningas” myönsi korjanneen-

---

²⁹⁷ A. H. Ramsay oli tuolloin kokousta Kuopiossa ja lisälnessä mm. teasioiden takia. Lappalainen 1982, s. 205.

sa Vyyhtijärvellä vuonna 1774 kolmetuhatta ruislyhdettä, joista saatu ruista 15 tynnyriä. Vuoden 1775 kasket olivat tuottaneet kaksisataa lyhdettä, joista saatu 20 kappaa, sekä tontin luota korjatut tuhatseitsemänsataa lyhdettä 8 tynnyriä 4 kappaa. Ruissato oli siis yhteensä 23 tynnyriä ja 4 kappaa. Lisäksi Paavo oli saanut ohraa 9 tynnyriä. Sadosta oli saatu 23 parmasta ruis- ja 3 parmasta ohraolkia sekä 17 tynnyriä akanoita. Tämä kaikki – tai niiden rahallinen arvo, joka oli noin 280 hopeataalaria – tuomittiin kolmeen jaettuna kruunulle, kihlakunnalle ja maanomistajalle eli Tigerstedtille, jolle Pentikäinen veloitettiin maksamaan myös 60 hopeataalarin oikeuskulukorvauksen. (Ks. liite 6. B.) Välikäräjillä esille tulleiden tietojen ja Nilsin väkilukutaulukoiden perusteella voi arvioida, että vuodet 1774 ja 1775 olivat kaskisatojensa puolesta ihan ”mukimmeneviä”.²⁹⁸ Kaskeamalla saadusta ”rikollisesta tuotosta” myös kapteeni halusi osansa.

Tahattomat tai tarkoitukselliset metsäpalot hävittivät nekin ruukin metsiä. Antti Tuovista syytti kapteeni Tigerstedt siitä, että tämä oli vuonna 1772 kaskenpoltossa varomattomasti käsitellyt tulta ja aiheuttanut yli kahdenkymmenen tynnyrinalan (noin 10 ha) paloaukon ruukin hiili- ja tukkimetsään. Tuovinen ei kiistänyt paloa, mutta totesi maan olleen jo entuudestaan useampaan kertaan poltetun, joten mitään suurempia vahinkoja ei syntynyt. Tuovinen oli kyllä huutanut kyläläisiä apuun paloa sammuttamaan mutta ketään ei ollut tullut. Vettä hän ei ollut pitänyt varalla (§ 49). Metsäpalosyytteen maaliskuussa sai myös loismies Heikki Parviainen ja samanniminen poikansa irtolaismies. (Ilmeisesti ”yksinkertainen” torppari oli tällä välin menettänyt torppansa ja ryhtynyt loiseläjän lavealle uralle, mikäli kyseessä oli sama henkilö kuin §:n 7 Heikki Parviainen.) Vuotjärven Pasalan tilan Pönttöniemessä vuonna 1774 ja Muuraisvirran maapalalla vuonna 1775 kasketessaan olivat Heikki Parviaiset aiheuttaneet huomattavaa vahinkoa tuoneen metsäpalon. Isä-Heikki kertoi tulen päässeen irti Pönttöniemessä mutta tulleen heti sammutetuksi. Jälkimmäistä metsäpaloa hän ei tunnustanut ollenkaan. Poika-Heikki kiisti molemmat palot. Kapteeni väitti, että vanhempi Heikki Parviainen oli antanut Paavo ja Sakari Antinpoika Pasaselle Muuraisvirralla palaneista tukeista hyvityksenä lehmän ja lampaan, joten metsäpalon aiheuttajan täytyisi olla Parviainen. Kuten Tuovisen myös Parviaisten tihutöitten tarkempi selvitys maastosyynneineen päätettiin siirtää myöhempään ajankohtaan, jolloin myös nuoremman Parviaisen varkaus- ja tappelujutut tutkittaisiin (§ 51). Metsäpalojenkin laajuudessa Murtolahden Pentikäiset veivät voiton; kapteeni syytti heitä yli sadan tynnyrinalan (50 ha)

---

²⁹⁸ Nilsin srk, Väkilukutaulukot II Df:1, DA. Pitkänen 2009, s. 71–74. Vanha viljamitta tynnyri oli nykymitassa noin 165 litraa, kontti nauriita vastasi 10 kappaa ja painoi noin 50 kg. Lyhteitten satoisuus näytti vaihtelevan; Juho Rissanen kertoi vuonna 1774 saaneensa Haukijärven takaisesta kaskaista 400 lyhdettä, joista saatu 1 tynnyri joka sadalta lyhteeltä, siis yhteensä 4 tynnyriä. Mustikkamäen 200 lyhteestä oli saatu vain 1 tynnyri. Taatonrannan kaskista oli 1774–1775 saatu 900 lyhdettä, joista saatu vain ½ tynnyriä joka sadalta lyhteeltä. Juha Kuisman ja Ilkka Malmbergin vuonna 2007 polttama koekaski oli kooltaan 30x30 metriä, siihen kylvettiin 10 kg kaskirukiin siementä, tuotto oli 15 kg jyviä. Leivän leivontaan käytettiin 6 kg jauhoja, joista saatiin 24 leipää. Malmbergin arvion mukaan hyvänä vuonna olisi tullut leipä joka neliömetriltä, siis hehtaarilta 10 000 reikäleipää. HS-kuukausiliite, lokakuu 2008. Suolahti 1912, s. 78 välittää vuodelta 1738 Savosta ja Karjalasta tiedon, että tapana oli kasketa niin monta tynnyrinalaa kuin talossa oli miehiä. Vrt. myös Bennetin tiedot luku 3.2. sekä liite 3.B.

suuruisen aukon polttamisesta Peltosenmaan ja Vyyhtijärvenmaan alueelle ruukin hiili- ja tukkimetsiin. Tämäkin jätettiin tulevaa selvittelyä varten (§ 56).

Välikärajien muutamaa vuotta koskevien tietojen perusteella – vaikka ote- taankin huomioon, että satomäärät eivät ole objektiivisesti ilmoitettuja – vaikut- taa siltä, että kaski on parhaimmillaan ollut hyvinkin tuottoisaa, mutta huonona vuonna satoa ei ole tullut. Joka tapauksessa on ilmeistä, että kaskikulttuuri oli alueella tuossa vaiheessa vielä sen verran syvään juurtunutta, ettei sitä voitu hal- linnollisilla kielloilla kitkeä. Huoli omasta ja perheen toimeentulosta pani mie- het metsään, kaatamaan, polttamaan, kylvämään ja korjaamaan kaskea. ”Koska Olli Taskisen pelot ovat niin heikkoja, ettei hän voi saada niistä toimeentuloaan, on hänen ollut pakko hakea elantoa kaskeamalla, vaikka hän ei voinut väittää olleensa kaskikiellosta tietämätön.” (“...och emedan Olof Taskises åkrar skola wara nog slätta, så at han af them ei kan hafwa dess utkomst, så har han warit nödsakad söka sin näring genom swedjande, ehuru han ei kunnat påstå sig om förbudet theremot warit okunnig.” § 27) Nälkä oli viime kädessä suurempi auktoriteetti kuin ruukin, lää- nin tai valtakunnan herrat.

5 Vuorikäräjät 1789

5.1 VUORIMESTARI SAAPUU SOTAVUODEN SYKSYLLÄ

”Pilvinen ja huikentelewainen sää. Sumuinen ilma. Talvi alka.” Näin lupasi vuoden 1789 almanakka marraskuun alkupuolelle. Lokakuun lopulle oli merkitty ensimmäiset räntäkuurot. Juantehtaan ruukilla ja ympäristökylissä elettiin taas odottavissa tunnelmissa. Odotettiin käynnissä olevan takkirautapuhalluksen tuloksia masuunilla, jonka kovassa kuumuudessa hiili ja kalkkikivi erottelisi malmista kuonan. Masuuniprosessin lisäksi uumoiltiin tulossa olevan oikeusprosessin tuotoksia. Ruukilla oli määrä pitää vuorikäräjät, joilla istuisi tuomarina vastikään virkaansa nimitetty Suomen vuorimestari Carl Lundström.²⁹⁹ Ruukin uusi omistaja kapteeni Stephan Bennet oli kirjoittanut jo keväällä 1788 Vuorikollegioon ja anonut ylimääräisten vuorikäräjien järjestämistä paikkakunnalla ruukin asioiden selvittämiseksi ja kuntoon saattamiseksi. Oikeuden mobilisointia Bennet perusteli seuraavasti:

Kun olen nyt vuoden ajan omistanut Juantehtaan ruukin, joka sijaitsee Kuopion pitäjässä Savon ja Karjalan läänissä, ja tämän lyhyen ajan kuluessa ruukin hoidossa joutunut suurimmaksi kärsimyksekseni huomaamaan, että kaikki Nilsiä ja Vuotjärven kylien lampuodit ruukin verolle lunastetuilla tiloilla ovat jatkaneet yli 20 vuotta kestänyttä niskoitteluaan ruukin edellistä omistajaa kohtaan hiilitoimituksissa niin, etteivät he ole valmistaneet yhtään hiiltä korkean maaherranviraston toimista ja määräyksistä välittämättä, sekä velkaantuneet ruukin kirjojen mukaan suuresti niin ruukinomistajan hiiltä vastaan suorittamien verorästien kautta kuin myös käteisen ennakkonostojen kautta, jotka he hiilitoimituksia vastaan ja kuittaamalla ovat saaneet, sekä jatkuvasti jäykkäniskaisina pitkän ajan kuluessa, eivät pelkästään itse kasvavalla väkimäärällään vaan myös omavaltaisesti suojelukseensa ottamallaan irtolaisjoukolla yhdistyneenä samojen kylien verotalonpoikien sekä näiden irtolaisten toimesta mitä karneimmalla tavalla rajattomasti kaskenneet ja kuluttaneet ruukin hiilimetsiä, ja kaiken tämän yhteydessä kerran toisensa jälkeen omin päin jakaneet asuinpaikkojaan tällä tavoin laittomasti laajentaen asukas- ja hallintaoikeuttaan haitaksi ja häviöksi niille

²⁹⁹ Karl Eggert Lundström (1762–1842) oli syntynyt Skedevistä Taalain maakunnasta, ylioppilas, suoritti vuoritutkinnon yliopistossa sekä opiskeli juridiikkaa, toimi vuorikollegiossa auskultanttina ja ylimääräisenä notaarina, kunnes nimitettiin Suomeen vuorikomissaariksi 1786 ja vuorimestariksi 1788, solmi avioliiton Haition rusthollin omistajan, ruukintirehtööri Erik Waszin tyttären Anna Charlottan kanssa 1792. Lundström johti Orijärven kuparikaivoksen toimintaa 1780-luvulta alkaen ja perehtyi ruukkien oloihin useilla tarkastusmatkoillaan, mm. 1814 Uudenmaan hylättyihin rautamalmiesiintymiin ja Itä-Suomen järvimalmilaitoksiin, jäi eläkkeelle senaatin kamaritoimituskunnan esittelijäsihteerin virasta 1816, jonka jälkeen hoiti mm. Leineperin ja Kirjakkalan ruukkeja 1818–1823, valtasi ja louhi Sillbölen rautakaivosta 1822–1823. Bergholm II 1978, s. 1359. Laine I 1950, s. 14–16, 56, Laine II 1948, s. 356–366, Laine III 1952, s. 271–272. Laineen mukaan (II 1948, s. 358–359) Leineperin alustalaiset olivat muuten tyytäväisiä Lundströmiin, mutta tämän määräämä hiilenhankintavelvollisuuden kasvattaminen herätti valituksia.

hiilenpoltojärjestyksille, jotka ruukinomistajat ovat ruukin auttamiseksi koettaneet saada aikaiseksi, mikä on johtanut ruukin siihen rappiotilaan, josta olen sen vastaanottanut kuntoon saattaakseni, armollisimmin myönnettujen vapausvuosien hedelmättöminä hukkaan kuluttua, niin uskallan täten Teidän Ylhäisyydeltänne ja Korkea-arv. Kunink. Kollegiolta syvimmällä nöyryydellä anoa armollista määräystä vuorimestarille, vuorilainoppineelle herralle Carl Lundströmille mahdollisimman pikaisesti saapua pitämään Juantehtaalle ylimääräiset vuorikärajät...³⁰⁰

Bennetin mielestä paras ajankohta tilaisuudelle olisi heinäkuu Etelä-Pohjanmaalla pidettyjen vuorikärajien jälkeen, niin vuodenaikansa puolesta kuin myös vuorimestarille lyhyemmän matkareitin ansiosta ”tähän kaukaiseen maankolkkaan”. Juantehtaan seutu oli Bennetin mukaan saanut vain harvoin nauttia siitä vuorivirkamiehistön tuesta, jota se vuoriasetusten perusteella olisi kuitenkin oikeutettu saamaan. Ruukinomistaja oli anonut vuorimestarille annettavaksi laajaa valtuutusta, johon kuuluisivat seuraavat tehtävät: 1. selvittää perusteellisesti Juantehtaan alennustila ja sen syyt, malmi- ja hiilivarat, tähänastinen toiminta ja esteet sekä tämän pohjalta toimittaa kollegiolle mientintö tehtaan auttamiseksi, 2. ehdottaa tarpeellisten vapaavuosien jatkamista, 3. määrätä ruukinväen töistä ja palkoista, hiilen hinnoista, velvollisuuksista ja oikeuksista, tuomita ruukilla tapahtuneet rikokset ja varkaudet sekä tutkia, miten eri ammattitehtäviä tähän saakka oli hoidettu ja korjata väärit menetelmät, 4. tutkia taloudenpitoa ympäristön metsissä, jotka on kulutettu hillittömällä kaskeamisella ja estää tämän jatkuminen, sekä 5. tutkia Honkavaaran kupariesiintymän laatu ja useat muut ruukin lähistöllä olevat esiintymät. Suurimmassa osassa tapauksista olisi tarpeen ruukin myyjän everstiluuhtnantti Tigerstedtin läsnäolo, joten Bennet toivoi myös edeltäjänsä kutsuttavaksi mukaan vuorikärajille.³⁰¹

Vuorikollegio antoi kapteeni Bennetin anomuksen pohjalta elokuussa 1788 määräyksen vuorimestari Lundströmille toimia tuomarina Juantehtaalla pidettävillä ylimääräisillä vuorikärajilla, jonka kulut ruukinpatruuna kustantaisi.

³⁰⁰ ”Sedan jag genom köp nu ett år warit innehafware af Strömsdahls Jern Bruk, belägit i Kuopio Sockn af Savolax och Carelens Län; och under denna korta tid nödgats med största lidande uti Bruks driften ärfara att alla Landsböndren på Brukets till skatte lösta hemman uti Nilsä och Wuotjerfwi Byar, icke allenast framhärda uti deras öfwer 20 års tid fortsatte tredska emot Brukets förre ägare wid kohl lefwereringen, i det de intet enda kohl tillwerka oagrad höga Landshöfdinge Embetets åtgärd och befallningar, utan äfwen uti Bruks Böckren häfta så wäl för stora af Bruksägaren åtlagde Ränrester på kohl, och derutöfwer för contant förskotter, äfwen på kohl lefwerering dem gifne och af dem qvitterade; samt under denne deras framhårdande halsstarrighet i så långa tider, icke allenast siefwa med en tilltagande folkmängd, utan äfwen genom en hop löst folk, hwilka de egensidigt tagit under deras förswar, samfäldt med de i samma Byar boende skatte Bönder och deras inhysningar, på att det grufweligaste sätt genom ett gräntselöst swedjande medtagit Brukets kohl skogar; och utöfwer alt detta tid efter annan sief tagit klufwit deras Bohlstäder och och derigenom olagligen utwidgat deras Åbo- och Besittnings rätt till men och förfång för de kohlare Etableringar Bruksägarena till Brukets uphjälpande kunnat göra; hwarigenom Bruket räkat i det Lagerwall hwaruti jag det emottagit till uphjälpande, och hwarigenom dess allernädigst förunnad frihets år fruktlöst framslupit; så wagar hos Eder Excellence och det Höglöf. Kongl. Collegium jag i djupaste ödmjukhet anhålla om nädigste förordnande till Bergmästaren Bergslagfaren herr Carl Lundström, att med det görligaste första wid Strömsdahls Bruk hålla ett Extra Bergs Ting...” Bergkollegium, Huvudarkivet, Brev, suppliker, m.m. E4:311,20, RA.

³⁰¹ Vuorihallitus, vuorikärajien pöytäkirjat Ca:5, KA.

Vuorimestari sai kuitenkin määräyksen käsiinsä vasta seuraavan vuoden huh-
tikuussa, ja kun sekä muut ammattikiireet että käynnissä oleva sota viivästy-
tivät asiain etenemistä, saatiin tuomioistuin koolle vasta vuoden 1789 lopulla.
Kapteeni Bennet oli itse ollut sodassa laivasto-osastoa johtamassa Rantasalmen
vesillä, mutta otti elokuussa eron tehtävästään, ehkä osaksi siviilikiireitten-
sä takia. Maaherra S. W. Carpelan kirjoitti erotodistuksen Bennetille 21. loka-
kuuta. Edellinen patruuna everstiluutnantti Tigerstedt puolestaan oli tarjoutu-
nut sodassa vastapuolen venäläisten avustajaksi ja jäänyt kiinni Rantasalmella
Parkuinmäen taistelussa heinäkuussa.³⁰² Kuopion lääninvankilassa istuva,
maanpetossyytteen alainen miekkaritari ei näin ollen ollut käytettävissä
Juantehtaan vuorikäräjillä, mikä lienee luonut oman jännitteensä oikeussaliin
saakka. Vuorimestari Lundström saapui Juankoskelle lokakuun lopulla. Ennen
oikeusasioden hoitoa hän tutustui ruukkiin ja sen ympäristöön, ja kävi tutki-
massa mm. Honkavaaran kupariesiintymää kahden peninkulman päässä poh-
joisessa. Havainnoistaan hän kirjoitti laajan raportin Vuorikollegiolle.³⁰³ Samaan
aikaan lokakuun loppupäivinä kapteeni Bennetin lähettämät toimitusmiehet
arvioivat oikeudenkäyntiä varten talonkatselmuksissa ruukin tilojen kuntoa
Vuotjärvellä ja Nilsissä. Juantehtaalla ruukinkirjojen pohjalta kirjoitettiin puh-
taaksi laskuja velkajuttujen käsittelyä varten.

Nuori vuorimestari asettui tuomarinpöydän taakse 2. marraskuuta. Koska
paikkakunnalla ei ollut erityistä vuorilautamiehistöä, toimivat lautamiehi-
nä kihlakunnan tavalliset lautamiehet Olli Hartikainen Jännevirralla, Lauri
Uotinen Pöljältä, Aaron Hoffren Tavinsalmelta, Juho Pitkänen Kelloniemestä,
Torsti Eskelinen Käärmelahdesta, Niilo Ruotsalainen Väänälänrannasta ja Pietari
Eskelinen Turvilahdesta [p.o. Hirvilahdesta], sekä ylimääräiset lautamiehet Olli
Vartiainen Västinniemestä, Matti Rissanen Hipanlahdelta ja Tuomas Rissanen.
Paikalla olivat kapteeni Bennetin lisäksi maaviskaali Jan Fass sekä edellinen
ruukin inspehtori Lars Dahlström,³⁰⁴ sekä joukko haastettuja talonpoikia ja ruu-
kin työläisiä, joille luettiin ja suomeksi käännettiin vuorimestarin saama valtuu-
tus edelliseltä elokuulta.

Kielikysymys nousi esille ensimmäisen syytetyn, Vuotjärven Sakari
Antinpoika Pasasen, puheenvuorossa. Pasanen esitti omasta ja veljensä puoles-
ta vastaväitteen paitsi haastamiseensa liittyvästä teknisestä virheestä, minkä
vuoksi hän kieltäytyi vastaamasta, myös siitä, että oikeuden puheenjohtaja hei-
dän tietääkseen ei ollut suomen kielen taitoinen (*dem witterligen icke skall wara*

---

³⁰² Forsberg 2009, s. 48. Åhman 1957–1963, s. 15–25.

³⁰³ Bergskollegium, huvudarkivet E4: 314, 240, RA.

³⁰⁴ Lars Erik Dahlström (1743–1807) oli kotoisin Taalainmaalta, muutti vuoden 1774 paikkeilla
Juantehtaalle kirjanpitäjäksi ja inspehtoriksi, palasi perheineen takaisin Ruotsin puolelle vuosiksi
1794–1797, mutta muutti uudelleen Savoan, kuoli poikansa perustamalla Salahmin ruukilla. Katarina
Sohlborgin kirjoittajalle 31.12.2011 välittämän suvussa kulkeneen perimätiedon mukaan Dahlströmit
olivat alkujaan belgialaista Bouvier-nimistä vallonisukua ja vielä myöhemminkin ulkonäöltään ete-
lämäisen tummapintaisia (www.vallon.se, postat 22.08.2009). Lars Dahlströmistä tuli ”kantaisä, jonka
jälkeläiset enimmäen ovat perehtyneet Savoan, toimien mitkä vuoriteollisuuden, mitkä muilla elämän aloilla”.
Bergholm I 1978, s. 367. Fassin nimi kirjoitettiin jossakin yhteydessä myös muodossa Fors. Granit-
Ilmoniemen mukaan 1882, s. 127 kultaseppä Jaakko Fass toimi Kuopiossa viskaalin virassa vuodet
1781–1790.

mägtig i Finska språket). Vastaajalle kerrottiin, että mikäli jotakin erityistä tulisi esille suomen kielellä, joka vaatisi tarkempaa selitystä, olisi maaviskaali Fass molempien kielten täydellisenä tuntijana käytettävissä. Vuorikäräjien pöytäkirjaan merkittiinkin huolellisesti jokaisen päätöksen jälkeen maininta asian tulkkaamisesta suomeksi (poikkeuksena ne tuomitut, jotka osasivat ruotsia)³⁰⁵. Kun Pasasen haastamiseen liittyen tuomioistuimien antoi kaksi peräkkäistä vastaamiseen velvoittavaa päätöstä ja asetti 40 taalarin uhkasakon, myöntyi mies vastaamaan syytteesensä (§ 1). Tämän jälkeen oikeudenkäynnin aikana ei noussut esille tapauksia, joissa tuomioistuimen pätevyys olisi haluttu kyseenalaistaa.

Kahden viikon kuluessa tutkittiin kahdenkymmenen seitsemän käräjille haastetun henkilön edesottamukset velkaantumisesta, hiilitoimitusten ja muun taloudenpidon laiminlyönneistä, asiaankuulumattomien uusien asuinpaikkojen perustamisesta sekä luvattomista ja metsiä hävittävästä kaskista tai muista rikoksista. Valtaosa syytetyistä oli ruukin verolle lunastettujen tilojen asukkaita tai torppareita. Kantajaosapuolta, kapteeni Bennetiä edusti välillä ruukin inspehtori Samuel Corneer.³⁰⁶ Oma roolinsa oli paikkakunnalle juuri saadulla ruukinsaarnaajalla Gabriel Laguksella,³⁰⁷ jonka luona puhdistusvalaan tukeutuvat henkilöt kävivät saamassa opetusta valan merkityksestä ja todistuksen siitä. Metsän merkitystä ruukille varattavana raaka-aineena korosti se, että käräjien alkupuolella asetettiin metsänvartijaksi nuorimies, ”ruukinrätätäri” Carl Jacob Tammelin, joka samalla lupautui toimimaan hiilenmittaajana. Vuosipalkaksi määrättiin 16 riksiä 32 killinkä, ja Tammelin vannoi vaaditun uskollisuus- ja ammattivalan (§ 13).

Lauantain 7.11. tuomari käytti paperitöihin, sunnuntai 8.11. oli lepopäivä. Jälkimmäisellä viikolla keskityttiin ruukintilojen huonon taloudenpidon syynäykseen. Viikon alussa osa lautamiehistä vaihtui, kun 9.11. ilmoitettiin Olli Hartikaisen, Juho Pitkäsen ja Niilo Ruotsalaisen olleen estyneitä. Tilalle otettiin ylimääräiset lautamiehet Olli Vartiainen, Matti Rissanen ja Tuomas Rissanen, joista viimeksi mainittu vannoi tuomarivalan (§ 42). Talokatselmuksissa oli

---

³⁰⁵ Ruukintyöläisistä hyttirenki Antti Räsäselle (§§ 80, 85) sekä pääkissälle Johan Hackaren (§ 82) ja Anders Torpström (§ 84) tulkittiin tuomiot suomeksi, metsänvartijaksi valittu Carl Jacob Tammelin (§ 13) ja hienoseppämestari Philip Tackolander (§ 81) kuulivat oikeuden päätökset ruotsiksi.

³⁰⁶ Samuel Corneer (1760–1845) oli Kjellstorpin kirkkoherran poika Skoonesta, velkaannuttuaan vuoden 1787 jälkeen siirtyi Ruotsinpyhtään ruukin palvelukseen, mistä Juantehtaalle inspehtoriksi 1788, avioitui ruukilla maanmittarin tyttären Margareta Rösteditin kanssa 1790, Kaavin nimismiehenä 1792–1795, perusti Hyppyryn harkkohytin ja myllyn 1795, uudelleen Juantehtaan palveluksessa johtaja Ekholmin aikana 1800-luvun alussa, Suomen sodan jälkeen muutti Enoon, mistä oli löytänyt Herajärven kupari-eesiintymän jo vuonna 1800. Corneer kuoli Pielisjärven Lieksan Moisiossa 1845. Åhman 1957–1963, s. 13–15, Tuomi 1984, s. 241, 274, 294–295, 298. Heinaro 1997. Walta 2005, s. 209. Vuonna 1789 Corneerin suomen kieli ei ollut vielä erityisen vahva, ”*ej synnerligen mägtig finska språket*”. Näin hän itse totesi tutkittaessa marraskuussa pitäjänkokouksessa sattunutta yhteenottoa. Ks. viite 308.

³⁰⁷ Gabriel Lagus (1765–1799) oli Oulaisten kappalaisen poika, Oulun triviaalikulussa 1782, ylioppilas Turussa 1784, vihittiin papiksi Porvoon hiippakunnassa 29.7.1789, jonka jälkeen Juantehtaan saarnaajaksi, Juuan kappalainen 1792, virkavapaa 1797, hukkuu 1799, naimisissa Juuan kappalaisen tyttären kanssa. Akianderin mukaan Lagus oli ”*usein hajamielinen ja sekainen virkatoimissaan, minkä syyksi väitti lankeevan taudin olevan, vaan muut havaitsivat juoppouden sitä vaikuttavan*”. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gabriel Lagus*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilas-matrikkeli/henkilo.php?id=10098>>. Luettu 17.10.2012. Bergholm I 1978, s. 764.

Jännevirran lautamies Olli Hartikainen yhdessä nilsiäläisen Samuel Ahosen kanssa edustanut kihlakuntaa. Aivan lopussa viisi tapausta (§§ 78, 80–84) koski ruukintyöläisten väitettyjä velkaantumisia tai lainrikkomuksia. Lauantaina 14.11. kapteeni Bennet ilmoitti, että tuomittavia ei enää tämän enempää olisi, joten oikeusistuin päätti työnsä ja hajaantui (§ 86). Tämän jälkeen yhteisön mielenkiinto siirtyi seurakunnallisiin asioihin, kun sekä nilsiäläiset että ruukin väki keskittyivät viikon päästä pidettävään pitäjänkokoukseen, jossa oli määrä selvittää Nilsiä kappalaisen virkaa koskevat riitaisuudet.³⁰⁸

Taulukko 8. Ruukinpatruuna Bennetin haastamat vastaajat vuorikäräjillä 1789. Vrt. taulukot 6 ja 10.

Paavo ja Sakari Antin. Pasanen Vuotjärvi n:o 1 §§ 1, 3, 18, 19, 20, 37, 41, 45, 48, 51	Paavo Paavonp. Pasasen leski Helena Parviatar Vuotjärvi n:o 1 §§ 2, 15, 30, 40, 52, 56	Paavo Pietarinp. Pasanen Vuotjärvi n:o1 §§14, 35, 39, 44, 47, 50	Juho ja Heikki Rissanen Nilsiä n:o 2 §§ 4, 12, 55, 57	Antti ja Elias Tuovinen Nilsiä n:o 2 §§ 5, 6, 7, 10, 17, 54, 58	Olli Tuovinen Nilsiä n:o 2 §§ 29, 30, 34, 38, 43, 46, 49	Olli Taskinen, Matti Ronkainen Nilsiä n:o 4 §§ 8, 9, 11, 16, 62, 63, 66, 67, 76,	Nuutti ja Olli Pirinen Nilsiä n:o 4 §§ 21, 32, 59, 60, 61, 77, 79
Olli Pietarinp. Pirinen Nilsiä n:o 4 § 22	Olli Hannunp. Kuosmanen Nilsiä n:o 5 §§ 23, 33, 95, 68	Pietari Hannunp. Kuosmanen Nilsiä n:o 5 §§ 24, 71, 73	Nuutti Pietarinp. Kuosmanen Nilsiä n:o 5 §§25, 28, 31	Nuutti Nuutinp. Kuosmanen Nilsiä n:o 5 §§ 26, 69	Matti Kuosmanen §§ 27, 64, 70	Juho Ollinp. Heikkisen Nilsiä n:o 5 §§ 72, 75	Yrjö ja Heikki Hämäläinen §§ 53, 58
Niilo Vartiainen §§ 78, 83	hyttirenki Antti Räsänen §§ 80, 85	hienoseppä Philip Tacko-lander § 81	pääkisälli Johan Hackaren § 82	pääkisälli Anders Torpström § 84			

³⁰⁸ Kirkkoherra Nils Aganderin johtama pitäjänkokous 22.11. päättyi kiivaaseen riiteltyyn. Osa nilsiäläisistä turhautui epäonnistuttuaan kappalaisen valinnassa. Ruotsalainen 1965, s. 50–56. Lautamies Elias Tuovinen päätyi käräjille vastaamaan syytöksestä, jonka mukaan hän olisi juovuspäissään haukunut kirkkoherraa ”murka Prouwastiksi”. Kuopion tk 1790 §§ 49, 121, 147. Pien-Savon tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk. CIIa:13, JoMA.

Lopputuloksena oli kova: yhdeksäntoista Nilsin ja Vuotjärven talonpoikaa ja torpparia määrättiin hädettäväksi asumuksistaan seuraavana keväänä (taulukko 9, liite 7.A). Mainittakoon, että samaan aikaan syksyllä toteutetun puhalluksen lopputuloksena Juantehtaan masuunista juoksutettiin 43 vuorokauden aikana 130 kippunutta takkirautaa. Järvimalmia oli käytetty yli 500 kippunutta, hiiltä arviolta 350 lästtiä ja jokin määrä kalkkia. Masuunin tuotoksiin ei kaikilta osin oltu tyytyväisiä,³⁰⁹ tuskinpa vuorikäräjienkään lopputulokseen.

5.2 JÄLKIPELI VUORIKOLLEGIASSA

Oli siis päädytty häätöön. Stephan Bennetin ja Samuel Corneerin kirjeenvaihdosta käy ilmi, että ruukinomistajan mielessä oli jo varhaisessa vaiheessa alkanut liikkua ajatuksia alustalaistensa vaihtamisesta parempiin. Maaliskuussa 1788, kun vuorikäräjien valmisteluprosessi oli ollut vasta meneillään, pohdiskeli Ruotsinpyhtäällä vielä oleskeleva Corneer Kuopion takaiselle ruukilleen työvoimaa värväävälle ruukinomistajalle, luutnantti Bennetille vastauskirjeessään tähän tapaan:

Kun herra Luutnantti saa loppuun juttunsa talonpoikien kanssa ja nämä vakuuttuvat siitä, ettei niskurointi kannata, tulee heistä epäilemättä kohteliaita. Silloin he pitävät hyötynään ja etunaan saada pysyä tiloillaan ja tehdä kaiken, mitä heille määrätään. Tällaiset miehet voidaan kyllä pian opettaa polttamaan hiiltä. Mutta heidän poisajamisensa koituisi paitsi heidän myös herra Luutnantin itsensä huomattavaksi vahingoksi, sillä sikäli kuin täältä saadaan hiilenpolttajia, jotka ottaisivat huolekseen tilojen hoidon, niin saatavilla on ainoastaan vähävaraisia, sellaisia joille herra Luutnantin olisi annettava varoja kotieläinten ostoon yms. joita maksuja tuskin koskaan saataisiin takaisin...³¹⁰

Bennet tuli kuitenkin pian havaitsemaan, että paikallisista talonpojista ei helposti sukeutunut kohteliaita hiilentoimittajia. ”Nilsin talonpojat eivät tee elettäkään ajaakseen hiiliä”, ilmoitti Corneer isännälleen vuoden 1789 tammikuussa³¹¹ ja vuorikäräjien päätyttyä saman vuoden lopulla Juantehtaan ruukinpatruuna

³⁰⁹ Inspehtori Corneer ärtyi kirjjeessään kapteeni Bennetille 6.4.1790, ettei ollut kyennyt vaivannöostään huolimatta toimimaan masuunilla ruukinpatruunan toiveen mukaisesti. Liian vähäinen kalkkimäärä oli johtanut raudan kestävämmään laatuun. ”Miksi Herra Kapteeni ja vuorimestari eivät pelastaneet asiaa, sillä kun herrat 23. lokakuuta saapuivat tänne, oli masuuni ollut toiminnassa ainoastaan 7 vuorokautta kylmäpäivän jälkeen ja riittävästi kalkkia oli tuolloin paikalla. Tuolloin olisi ollut sopivasti aikaa määrätä maasmestaria lisäämään kalkkia jokaisen panostuksen yhteydessä. Se, että kalkkia puuttui viimeisinä vuorokausina, on anteeksiannettava seikka. Sivuutan rahapulpan sekä sen haitan, joka aiheutui vuorikäräjistä.” BSA vol. 2, RA.

³¹⁰ ”Då herr Lieutenanten ärhåller slut med bönderne och di blir öfvertygade, at di intet uträtter med deras upstutsighet, så lærer di uttan twifwel blifwa höflige och anse för ett nöge och förmån få blifwa qwar på sina hemman samt gjöra alt hwad dem befaller, hwilka man snart nog kan lära kohla; men at kjöra bårdt dem, blir icke allenast deras, utan äfwen herr Lieutenantens märkelige skada, ty om härifrån skulle fåss kohlare som skulle emottaga hemmans bruk, så fåss intet andra, än sådane som äro mindre förmögne och herr Lieutenanten wore nödsakad gifwa dem förlag till kreaturs inköp m.m. hwilket torde hända aldrig blef betalt.” Corneer Bennetille 24.3.1788, BSA vol 2, RA.

³¹¹ ”Bönderne i Nilsia gör intet min af at kjöra kohl.” Corneer Bennetille 6.1.1789. BSA vol. 2, RA.

ja inspehtori joutuivat pohtimaan, mistä saisivat uudet asukkaat häädettävien tilalle. Mutta entinen ”hiilirahvas” ei vielä hievahtanut paikaltaan.

Häätöuhan alaiset yhdeksäntoista Nilsin ja Vuotjärven miestä vetosivat tuomiosta ylempään oikeusistuimeen: Kuninkaalliseen Vuorikollegioon. Valittajien määrä väheni kyllä heti alkumetreillä, kun Nilsin n:o 4 Piriset, Taskiset ja Ronkainen oston ja vaihtokaupan avulla saivat sovittua välinsä ruukin kanssa.³¹² Vuorikollegion puoleen kääntyneet häädetyt katsoivat OK 10:11:n³¹³ nojalla asian tulleen käsitellyksi väärässä tuomioistuimessa ja siten tuomion olevan virheellinen. Ruukinpatruunan mielestä he eivät kuitenkaan olleet kiistäneet itse päätöksen lainvoimaa. Omassa kirjelmässään Vuorikollegiolle Bennet viittasi kollegion itsensä elokuussa 1788 antamaan valtuutukseen vuorimestarille, jolloin esille tulevat asiat olivat jo selvästi tiedossa, samoin kuin vastapuolen esittämiin lainkohtaan OK 10:17³¹⁴ sekä Kuninkaalliseen kirjeeseen 23.9.1747, jotka ruukinpatruuna tulkitse päinvastoin oikeuttavan vuorituomioistuimen tällaisten asioiden käsittelyyn. Kapteeni katsoi edustavansa laillista linjaa, kun taas talonpoikien pyrkimykset olivat aiheettomia ja kohtuuttomia. Heidän olisi pitänyt esittää vastaväitteensä jo heti vuorikäräjillä, sitä paitsi valituskirjelmä oli Bennetin mielestä tullut Vuorikollegioon puoli kuukautta määräajasta myöhässä. Ruukinpatruunan näkemys asiasta saapui kamarirevision reviisorin Adam Saloniuksen välityksellä.³¹⁵

Paavo Pietarinpoika Pasasen, Juho Rissanen, Olli Tuovisen, Paavo ja Sakari Antinpoika Pasasen, Juho Ollinpoika Heikkisen, Olli Kuosmasen sekä Elias ja

---

³¹² Valittajien nimilista (ilmeisesti kapteeni Bennetin itsensä laatimana) on säilynyt Juantehtaan vanhojen papereiden joukossa: Nilsin n:o 2 Juho ja Pertti Rissanen, Elias ja Antti Tuovinen sekä torppari Olli Tuovinen, Nilsin n:o 4 torpparit Nuutti Pirinen ja Olli Taskinen sekä talonpojat Antti ja Olli Taskinen, Matti Ronkainen sekä Nuutti ja Olli Pirinen, Nilsin n:o 5 Olli Hannunpoika Kuosmanen, Matti ja Pietari Pietarinpoika Kuosmanen ja Juho Ollinpoika Heikkinen, Vuotjärvi n:o 1 talonpojat Paavo Pietarinpoika Pasanen sekä Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen. Samalla listalla todetaan, että koska Nilsin n:o 4 asukkaat ovat ostaneet ruukkia tyydyttävän verotilan ja vaihtaneet siihen oman tilansa, eivät he todennäköisesti lähde valittamaan tuomioista. Juankoski Dir. Hb:1, 70, KyKA. Kyseessä on ilmeisesti Vuotjärvi n:o 3, jonka puolikkaan Olli Hartikainen myi Pirisen, Ronkaisen ja Taskisen ”yhtymälle” ja nämä vaihtoivat sen Nilsin n:o 4 (perintöoikeuden) kanssa. Kuopion sk 1807 § 342, UK 1824, mf.

³¹³ ”Ei pidä yxikän asia, mualla kuin oikiasa Tuomio-istuimesa ylösotettaman, ehkä rijtaweljet itze toisesta Oikeudesta yhteen sopia tahtowat; jos ei Cuningas löydä syytä siihen lupaa antaa.”

³¹⁴ ”Yhteisystistä Wuori-maacunnisa, eli muisa paicoisa, cusa Wuorten työt owat, ja huhdanpolttamisesta nijden päällä: Nijn myös cusa rijta on wuorimiesten taloin istuimesta, pajain ja wasaritten käyttämisestä, sytten polttamisesta, Malmisuoneista, waran lainasta wuorten-töiden haldian ja Waran lainajan wälillä, ja muista sencaldaisista, kuin wuorten-töiden käyttämiseen, pitelemiseen, ja waarin ottamiseen tule; käykön nijncuin sijtä erittäin säättö on. Lain käyttämistä Prukein ja wasarain päälle, etzitan kihlacunnan Oikeudes: tuomitcon se myös weden tydyttämisestä toisen wahingoxi; jos ei rijta sijtä ole itze Prukein wälillä.”

³¹⁵ Bergskollegium, huvudarkivet E4:314, 587, RA. Bennet viittasi kirjoituksessaan Kunink. Määräykseen 18.10. 1753 sekä lainkohtaan OK 16:1: ”Nyt tule wastaja Oikeuden eteen, mutta sano, että asia ei tule sen Tuomio-istuimen ala, coetelcon sen Tuomari, ja andacon päätöxens sen ylitze. Jos jombicumbi rijtaweljistä ei tydy siihen, ilmoittacon sen cohta Oikeudelle, eli wijmeisxi, ennen kuin seurawainen päiwä edesculunut on, ja pangon sitten walituxens Howrättijn, puolen sen ajan sisällä, kuin laillisesti wedotuisa asioisa, Lalmannin ja Raastupa-oikeudesta, eteenkirjoitettu on: olcon myös Tuomari welcapää, kirjoittaman päätöxen päälle, minä päiwänä, ennen kelloo caxitoistakymmendä, se tapahtuman pitä. Jos se nuckeroitzewainen laiminlyö jotain sijtä kuin nyt sanottu on, nijn ei pidä hänellä enämbätä puhetta sijnä asiasa oleman, ja cosca pääasiasa tuomitan; wetäkön hän sackoa caxikymmendä talaria, eli enämmän, jos se coetellan, että hän sen esteen on tehnyt aicomuxella; sen cautta asiata wijwyttäxens.”

Antti Tuovisen³¹⁶ asiamiehenä Tukholmassa puolestaan toimi valtakunnan säätyjen pankin kanslisti Erik Fant. Vuorikollegion mielestä ”nukkeroitsevien” (=valittavien) talonpoikien veto oli tullut säädetyssä ajassa perille ja koska siinä oli esitetty paitsi vastaväite tuomioistuimen toimivaltaa vastaan myös monelta osin valitus itse pääasiasta eli hädöstä, jonka kumoamista oli toivottu, hylättiin kapteeni Bennetin tekemä huomautus tältä osin ja pyydettiin Bennetiä joko itse tai valtuutetun välityksellä antamaan uuden vastauksensa Vuorikollegiossa. Tällaisen kannan muotoili kollegion presidentti paroni Fredrik Ridderstolpe yhdessä muiden vuorikollegoiden kanssa vappuaattona 30.4.1790.³¹⁷

Kuopion kapteeni ei varmaankaan ilahtunut tästä käänteestä. Hän oli luultavasti purkanut pahaa mieltään kirjeessään inspehtori Corneerille, johon tämä vastasi kesäkuussa: ”Herra Kapteenin mieluisasta kirjoituksesta huomaan, että Vuorikollegio on pitkittänyt asiain ratkaisua, mikä kovasti muistuttaa ruotsalaisia tuomioistuimia ja käy kalliiksi oikeutta hakevalle.”³¹⁸ Vaikuttaa siltä, että ruukin herrojen mielestä tuomioistuinlaitos oli turhauttavan hidas, tehoton ja yrittäjäyhtä lannistava.

Bennetin ja Corneerin pahat aavistukset osuivat kohdalleen. Kun Vuorikollegio uuden lausuntokierroksen jälkeen antoi tuomionsa asiassa 5. huhtikuuta 1791, päätyi se asiaa harkittuaan siihen, että koska OK 10:14:n³¹⁹ mukaan vuorikäräjillä ei kuulunut päättää, voivatko Tuovinen ja Heikkinen jatkaa asumistaan torpassaan ja uudistalossaan tai voivatko Pasaset, Rissanen, Tuoviset ja Kuosmanen laiminlyöntiensä tähden tulla hädetyiksi tiloiltaan, kumosi kollegio Juantehtaan vuorivälikärajien 10., 11., 12. ja 13. marraskuuta 1789 tekemät päätökset. Juttu asetettiin siihen tilaan, jossa se oli ollut ennen vuorikäräjien käsittelyä. Ruukinomistajalle jätettiin avoimeksi ajaa syytteitään asianomaisella paikkakunnalla, millä tarkoitettiin paikallista kihlakunnanoikeutta. Mitä tuli asukkaiden velvollisuuteen maksaa veronsa hiili- ynnä muina suorituksina ruukille, odotti Vuorikollegio vuorikäräjiltä uutta, olosuhteet huomioivaa lausuntoa. Luvattoman kaskeamisen osalta ruukinomistajalle annettiin edelleen oikeus syyttää tekijöitä vuorikäräjillä, mikäli hän sen aiheelliseksi näkisi. Sekä vuorikäräjien että Vuorikollegion kulut tasattiin osapuolten kesken (OK 21:4).³²⁰

Ruotsin Kuninkaallinen Vuorikollegio otti näin siis asiassa nilsiäläisille talonpojille suotuisan kannan. Voi pohtia, mitkä tekijät tai motiivit painoivat Vuorikollegion tuomion vaa’assa talonpojille edulliseen suuntaan. Oliko näillä voimallisia ”lobbaajia” käytössään? Pelkäsivätkö Vuorikollegion herrat mahdoli-

³¹⁶ Nilsiäen n:o 4 asukkaiden lisäksi nimelistalta olivat pudonneet myös Pertti Rissanen sekä Matti ja Pietari Pietarinpoika Kuosmanen.

³¹⁷ Bergskollegium, huvudarkivet, privilegier, domar m.m. 1790, B3:67, RA.

³¹⁸ ”Af herr Capitainens angenäma skrifwelse finner jag Bergs Collegii utdrägt med sakernes afgjörande, som mycket liknar swänska domstohlar, hwilket altid är kånbart för den lag sökande.” Corneer Bennetille 7.6.1790, BSA vol. 2, RA.

³¹⁹ ”Jos miehet rijtelewät maasta ja tiluxista maalla, joco se on omaisuden oikeudesta, istunnosta ja nautinnosta, rakennuxen puutoxesta, pahasta ruocosta, werosta, asuinsiain rajoista, eli luvattomasta wiljelemisestä toisen tiluxilla; se pitä caicki tuomittaman sildä Oikeudelda, cusa maa on. Jos niijn olla taidais, että pää-kylän tiluxet ulottuwat ylitze kihlacunnan rajan toisen kihlacunnan sisälle, ja se, cuin siellä cohtaa, tahto jotain sijtä päälle puhua; candacon sijnä Oikeudesa, cusa pää-kylä on.”

³²⁰ Bergskollegium, huvudarkivet, privilegier, domar m.m. 1791, B3:68, 62–63, RA.

sia talonpoikaislevottomuuksia kovan häätöpäätöksen seurauksena? Heikensikö ruukin osakkeita kuninkaallisen kollegion silmissä jollakin tavalla vielä entisen omistajan, muutamaa kuukautta aiemmin teloitettun everstiluutnantin haamu?³²¹ Vai noudattiko Vuorikollegio vain lakia kirjaimellisesti, eikä antanut ulkopuolisten seikkojen vaikuttaa? Joka tapauksessa Pasaset, Tuoviset ynnä muut saivat asiassa viivytysvoiton. Kapteeni Bennet oli jo alkanut suunnitella – paitsi kaskiaiheisia kirjoituksiaan – myös ruukin myyntiä ja muuttoa toiselle paikkakunnalle. Seuraavalla vuosikymmenellä, kauppaneuvos Printzsköldin omistajuuden aikana, kiista ei tältä osin edennyt. ”Konkurssi-kauppaneuvos” oleskeli enimmäkseen Tukholmassa eikä ollut paikan päällä ruukin etua valvomassa.

5.3 KAPTEENI BENNET: TALONPOJAN YSTÄVÄ VAI VIHOLLINEN?

Perimätiedon mukaan patruuna Bennetiä kutsuttiin Juantehtaalla ”Pinetiksi”. Sanalla tarkoitettiin myös lapamatoa.³²² Lieneekö ruukinpatruuna antanut aiheita tällaiseen lisämerkitykseen? Kuten edellä on todettu, talousaiheisissa kirjoituksissaan Stephan Bennet suhtautui varsin myötätuntoisesti talonpoikaissäätöön surkutellen mm. upseeripuustelleja vuokraavien lampuotien oloja ja itsekin miltei samaistuen savolaiseen talonpoikaan.³²³ Millaisen kuvan tätä taustaa vasten antavat hänen oikeustoimensa Juantehtaan vuorivälikärajilla 1789? Oliko Bennet talonpojan ystävä vai vihollinen?

Stephan Bennetin mielialat ovat saattaneet loppusyksyllä 1789 olla jotenkin hämmentyneessä tilassa. Sota, sen ympärillä liikkunut politikointi, kuninkaan vastatoimet, alkuvuoden valtiopäivien päätökset, everstiluutnantti Tigerstedtin ”nurja kilpi isänmaata vastaan”, oma päätös erota palveluksesta, ehkä kauempaa kantautuneet tiedot Ranskan levottomuuksista yms. ovat epäilemättä antaneet ajattelun aiheita ”Pinetin” kaltaiselle ajattelijalle.³²⁴ Henkilökohtaista huolta toi ikääntyneen isän sairastelu. Juantehtaalla oli omat murheensa: puhallus ja vuorikärajät. Oikeudessa kapteeni itse tai inspektori Samuel Corneer hänen valtuuttamanaan esitti kantajan vaatimukset haastettuja kohtaan. Syytteet alkoivat talonpoikien maksamattomista suorituksista ruukille, etenivät puutteellisen ti-

---

³²¹ Vuoden 1786 ja 1789 valtiopäivillä Pien-Savon edustajana toimi lautamies Paavo Eskelinen Kuopiosta. Wirilander 1989, s. 417. Tässä kuvatuissa ruukin ja rahvaan oikeudenkäynneissä hän ei toiminut lautamiehenä. Vaikutusvaltaisempi henkilö oli Liperin talonpoikaissäädyn edustaja 1789, 1792 ja 1800 Adam Alopaeus, jota myös kauppaneuvos Printzsköld kehui eteväksi poliitikoksi ja ”sukkelaksi mieheksi” (kirjeessä Bennetille 30.1.1789) mutta tällä tuskin oli kovin suurta henkilökohtaista halua ryhtyä naapurimaakunnan ruukintilallisten äänitorveksi. Karjalan rälssilevottomuudet lienevät Tukholmassakin vielä olleet muistissa. Vielä tuoreempia tapahtumia olivat G. F. Tigerstedtin sukulaisen kuningasvastaisen valtiopäivämies Gustaf Adolf Tigerstedtin ”räikeät” puheet vuoden 1789 valtiopäivillä, puhumattakaan Rantasalmen ritarin maanpetoksesta ja teloitustuomiosta. Tigerstedt 1891, s. 31–36. Renvall 1962, s. 388–395, 402–408.

³²² Lars Timgrenin tiedonannon mukaan 23.2.1995.

³²³ Bennet 1797, s. 330–332, 344. Ks. s. 56–57.

³²⁴ Printzsköldin Bennetille 31.10.1788 lähettämän kirjeen perusteella Åhman 1957–1963, s. 17 vihjaa mahdollisuuteen, että myös Bennet olisi (ehkä toisessa sijoituspaikassa) voinut osallistua Anjalan liittoon. Kauppaneuvos onnitteli tällöin kapteenia siitä, ettei tämä ollut ”*bland de confedererade*”.

lanhoidon ja uupuvien hiilitoimitusten käsittelyyn ja päätyivät luvattomaan kaskeamiseen. Muutamat olivat myöskin ilman lupaa rakennelleet itselleen uusia asuinpaikkoja, torppia ja uudistiloja.

Ruukinpatruuna oli perehtynyt edeltäjänsä kirjanpitoon ja havainnut runsaasti merkintöjä alustalaisten velkarekisterissä. Myös hänen oman omistuksensa ajalta alkuvuodesta 1787 alkaen oli jo ehtinyt kertyä velkoja. Inspektorien Dahlströmin ja Corneerin ruukinkirjojen perusteella laatimien debet- ja credit-rätinkien kanssa ruukintalonpoikia ahdistettiin maksamattomista laskuista. Lähes kaikissa tapauksissa vanhemmista maksuista puhuttaessa kantajaosapuoli joutui osittain perääntymään, kun vastaajat ruotivat vaatimuksia kohta kohdalta ja totesivat joko kirjallisella dokumentilla tai suullisen todistuksen kautta niistä suuren osan olevan aiheettomia. Useimmiten kyseessä oli kruunulle menevä vero, jonka talonpojat olivat itse suoraan maksaneet. Bennetin kannalta hankaluutena oli se, että Tigerstedtiä ei saatu paikalle papereineen. Patruuna väitti nähneensä edeltäjänsä hallussa kuitteja tms. jotka olisivat hänen näkemystään tukeneet (esim. § 18). Hän joutui antamaan periksi, kun vastapuolella oli jokin todiste jo maksetusta laskusta. Oli myös ilmeistä, että tuomarina toimiva vuorimestari ei pitänyt ruukin kirjanpitoa kovin luotettavana, vaan vain puolena todistuksena (esim. § 10). Bennet ja Corneer totesivat selitellen, että se oli ainoa lähde, josta he olivat voineet tietonsa saada. Osa veloista todettiin yli 20 vuoden ikäisinä vanhentuneiksi, koska niistä ei ollut tehty perintävaatimusta tällä välin. Nolointa ruukin kannalta oli tilanne, jolloin patruunan saamiset hupenivat olemattomiksi, kuittautuivat kokonaan vastasaamisilla tai kääntyivät peräti tappion puolelle. Oikeus määräsi Bennetin maksamaan Helena Parviattarelle ja tämän alaikäiselle pojalle Vänni Pasaselle 5 riksiä 18 killinkä ja 6 runstykkiä (§ 40) sekä Paavo Pietarinpoika Pasaselle 4 killinkä ja 6 runstykkiä (§ 44). Uudemmat, Bennetin aikaiset vaatimukset talonpojat myönsivät oikeiksi.

Tiedot Tigerstedtin kaikista oikeustoimista eivät näytä siirtyneen Bennetille. Yrjö ja Heikki Hämmäläiseltä Bennet vaati yhteensä 125 kuparitaalarin velkaa, joka oli merkitty ruukinkirjaan vuoden 1786 kohdalle. Hämmäläiset osoittivat Tigerstedtiltä saamallaan kuiteilla lyhentäneensä velkaa useita kertoja ja lopulta tilanvaihdon kautta päässeensä miekkaritarin kanssa sujuiksi (§ 53), ks. edellä s. 117. Edellisen ruukinpatruunan kirjanpito ei ehkä ollut pysynyt kaikkien liiketoimien tasalla. Vanhojen velkojen perimisessä vedettiin siis useimmiten vesiperä.

Paremmiin Bennet menestyi, kun alettiin syynätä ruukintilojen kuntoa. Patruuna oli laittanut lokakuun lopulla arviomiehet kymmenelle Vuotjärven ja Nilsiän huushollille taloudenpitoa tutkimaan. Mukana tilaisuuksissa oli ollut myös inspektori Corneer sekä tietenkin tilan asukkaat. Katselmusasiakirjaan merkittyjen puutteitten perusteella kapteeni pääsi hyökkäämään ja syyttämään alustalaisiaan laiminlyönneistä talonpidossa. Samalla satoi sapiskaa puuttuvista hiilitoimituksista sekä luvattomista kaskista. Patruuna viittasi ruukin saamiin vero-oikeuksiin vuosilta 1753 ja 1762 ja totesi, miten samat asukkaat siitä alkaen hallinta-aikanaan olivat saattaneet rakennukset, pellot, niityt ja metsät hunningolle ja luvattomalla kaskenpoltolla vastuuttomasti (*oförsvarligen*) hävittäneet ruukin

metsiä siihen määrään, että ellei tarpeellisiin ja laillisiin toimiin ajoissa ryhdyttäisi, erityisesti mitä ylenpalttiseen kaskeamiseen tuli, niin ruukin perikato olisi odotettavissa, Kuninkaalliselle Majesteetille ja Kruunulle sekä herra kapteenille itselleen tuntuvaksi tappioksi. Tämän vuoksi hän vaati hallintaoikeuden pois ottamista asukkailta ja häätöä, mitä ennen asukkaiden tulisi kuitenkin korvata tilojen puutteet joko omalla työllään tai rahalla. Syytettyjen ”syntitaakkaa” lisäsi maaherrankin määräysten vastainen niskoittelu hiilitoimituksissa. Kaskiarvioita ei ollut pystytty toimeenpanemaan myöhäisen vuodenajan takia, joten niiden osalta kapteeni jätti tässä vaiheessa yksilöidyt syytteet nostamatta.

Kun Tigerstedt halusi sitoa talonpojat ruukin tiukkaan liekaan lampuotiso-pimuksin, oli Bennetin pyrkimyksenä häätää hankalat asukkaat ja mitä ilmeisimmin vaihtaa paremmat tilalle. Voimallisena instrumenttina tässä käytettiin talonkatselmuksia ja niistä laadittuja pöytäkirjoja. Senhetkisessä tilanteessa ruukki ei päässyt nauttimaan niistä oikeutetusti odotetuista eduista, jotka sille oli Kamarikollegion päätöksillä annettu. Jos häätötuomion saaneilta olisi kysyty, oliko heidän vastustajansa talonpojan ystävä vai vihollinen, niin vastaus olisi varmasti ollut selvä. Heistä Bennet näyttäytyi ’talonpojan tappolinjan’ kannattajana. Käräjäsalin karussa todellisuudessa, kun kamppailtiin ruukkiseudun niukoista resursseista, kapteenista karisi kyllä kaikenlainen ”kaskiromantiikka”. Hänen katsannossaan Nilsin ja Vuotjärven talonpojat eivät suinkaan olleet ihailua ansaitsevia kulttuurimaiseman muokkaajia vaan tarvelijöitä ja tuholaisia, jotka oli karkotettava ennen kuin ruukki joutuisi häviöön.

Taulukko 9. Vuorikäräjien 1789 lopputulos. Tiedot kärjäpöytäkirjojen ja valittajien nimilistan (Juankoski, Dir., ÄOH, Hb:1, 70, KyKA) mukaan. Jälkimmäisellä listalla myös Olli Taskinen on merkitty irtisanotuksi. Nimien jäljessä olevat numerot viittaavat liitteeseen 7.A.

<i>Häätötuomio, josta valitus vuorikollegioon (7)</i>	<i>Häätötuomio, ei valitusta (5)</i>	<i>Ei häätöä (2)</i>
Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen (1)	Antti Taskinen ja Matti Ronkainen (5)	Paavo Paavonpoika Pasasen
Juho (sekä Heikki ja Pertti) Rissanen (3)	Nuutti ja Olli Pirinen (7)	leski Helena Parviatar (2)
Antti ja Elias Tuovinen (4)	Pietari Hannunpoika Kuosmanen (9)	Olli Taskinen (5)
Paavo Pietarinpoika Pasanen (6)	Nuutti Nuutinpoika Kuosmanen (11)	
Olli Hannunpoika Kuosmanen (8)	Matti Kuosmanen (12)	
Olli Tuovinen (13)		
Juho Ollinpoika Heikkinen (15)		

5.4 HIILIRAHVAS JA RUUKINTYÖLÄISET

Vuorikollegioon kirjelmöidessään (s. 127) kapteeni Bennet kutsui ruukintilojen asukkaita lampuodeiksi (ks. myös kuva 7). Muutamissa muissa yhteyksissä hän käytti näistä nimitystä ”hiilirahvas” (kohlallmoge). Tässä termissä tiivistyy oleellinen ruukin intressi, tilojen tehtävänä oli tuottaa sellainen hiilivirta, joka mahdollisti masuuninkäytön ja muut ruukintyöt. Hiilirahvaaseen saattoi sisällyttää myös muualta tulleet hiilenpolttajat, jotka asuivat joko ruukilla tai kauempana torpissaan lähellä raaka-ainetta. Millä tavalla nämä altavastajaan asemassa olevat alustalaiset onnistuivat vuorioikeuden foorumilla?

Toisin kuin talven 1776 välikäräjillä, syksyn 1789 vuorikäräjillä ruukintilojen asukkaat vastasivat itse omasta puolestaan, ilman lainoppinutta avustajaa. Lisäksi vaikeusastetta lisäsi se, että kun miekkaritarin aikaisilla käräjillä sekä patruuna että tuomari olivat savolaissyntyisiä ja osasivat varmastikin puhella kansankielellä, niin vuorikäräjillä ruukinpatruuna Bennet, inspektori Corneer sekä tuomari Lundström olivat kaikki ruotsinmaalaisia miehiä samoin kuin entinen inspektori Dahlström. Eräs talonpoikien näkyvistä nokkamiehistä, Vuotjärven Sakari Antinpoika Pasanen, testasikin tähän liittyen tuomarin kykyä ja kielitaitoa. Samainen Sakari oli saanut Paavo Pasasen leskeltä Helena Parviattarelta ja tämän uudelta mieheltä Heikki Parviaiselta blanco-valtakirjan edustaa itseään. Kapteeni Bennet piti kuitenkin Sakari Pasasta sopimattomana valtuutetun tehtävään tämän ”rikosrekisterin” takia. Bennetin mukaan mies oli ”*vähemmän hyömaineinen*” sekä syyllistynyt rikokseen, josta oli saanut raippa-rangaistuksen, joka kylläkin heikon terveyden takia oli korvattu kuudentoista päivän vesi ja leipä -vankeudella. Lautamiehet vahvistivat asian olevan näin, vaikeivät jaksaneetkaan muistaa, mistä hyvästä Pasanen rangaistuksensa oli saanut. Oikeusistuin päätti OK 15:2:n nojalla, että Pasanen ei tehtävään sopinut ja Heikki Parviainen³²⁵ sai edustaa vaimoaan (§ 15).

Käräjien kulussa ei ollut senkaltaista viivyttelyä kuin keväällä 1776, jolloin käsittely venähti useitten kuukausien jaksolle. Näillä käräjillä talonpoikien taktiikkaan ei kuullut piileskely vaan vastaajat ilmaantuivat kutakuinkin kuuliaisesti oikeuden eteen. Vastaajat käänsivät omaksi vahvuudekseen ruukinomistajan vaikeudet esittää tarpeeksi vahvaa näyttöä veloista ja hiilisuoritusten laiminlyönnistä. Tigerstedtin ja tämän mahdollisten lisäpapereitten poissaolo hyödytti heitä. Luultavasti miekkaritarin vastainen tuloksellinen oikeuskamppailu, johon he vuorikäräjilläkin viittasivat,³²⁶ sekä maanpetturin vankeuden ajatteleminen tuottivat talonpojille myös tyydytyksen tunteita ja uskoa siihen, että ”Pinetistäkin”

---

³²⁵ Heikki Antinpoika Parviainen (1755–1816) ei ollut samoja Parviaisia, joita 1776 välikäräjien aikana syytettiin metsäpaloista, varkaudesta ja kirvestappeluista, vaan ojittaja ja nuhteeton mies – sekä Sakari Antinpoika Pasanen lanko. Pasanen suku 2009, s. 185, Parviaisten suku 3, 2011, s. 370, 374, 451 sekä Pekka Pitkäsän tiedonanto 2013.

³²⁶ Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen toivat oikeuteen Vaasan hovioikeuden tuomion 18.12.1778/9, jonka he sanoivat vapauttavan heidät ruukin vaatimuksista. Tuomioistuimien totesi sen sisältävän vain kannanoton laamannioikeuden virheellisestä näkemyksestä ruukin ja Pasasten sopimusriitaa käsiteltäessä. Mutta Pasasilla oli myös hovioikeuden tuorempi tuomio 10.6.1788, jolla Tigerstedtin kanssa tehty ”pakkosopimus” oli purettu (§ 3).

selvittäisiin. Paavo Pietarinpoika Pasasen mielestä edelliset ruukinomistajat olivat saaneet tilat alusmaikseen nimenomaan sillä ehdolla, että talonpoikia ei saa häättää (§ 47)³²⁷. Niin Pasanen kuin muutkin vastaajat sanoivat, että edellisistä ruukinomistajista yksi oli halunnut verot suoritettavaksi hiilenä, toinen viljana tai muina parseleina, minkä vuoksi tilojen asukkaat olivat joutuneet epä tietoisuuden valtaan maksutavasta. Kapteeni Bennet piti tällaisia puheita vain verukkeina; hänen mielestään oli epäuskottavaa, että kukaan patruuna haluaisi verosuoritukset muuna kuin hiilenä.

Tapausten käsittelyssä havainnollistui kruunun, ruukin ja ruukintilojen asukkaiden väliset suhteet (vrt. kuvio 4). Bennet vaati tilojen asukkaita velalle siitä, että ruukki oli takavuosina näiden puolesta maksanut kruununveroja. Talonpojat ilmestyivät nyt kuitenkin paikalle todisteineen, joiden mukaan he itse olivat suoraan maksaneet kruunulle veronsa (esim. Olli ja Nuutti Pirinen olivat säilyttäneet viranomaiskuitteja § 21). Ruukintilojen asukkailla oli selvä pyrkimys päästä tällä tavoin ruukin veroherruuden alta. He olivat tehneet maaherralle anomuksen ja toivoneet pääsevänsä hiilivelvollisuudesta ja päästä maksamaan veronsa suoraan veronottajalle. Maaherran välipäätös 26.4.1787 ja päätös 11.4.1788 eivät toiveita kuitenkaan toteuttaneet, vaan viitaten Kuninkaallisiin kirjjeisiin 16.8.1731 ja 23.9.1747 maaherra totesi, ettei asukkaiden pitäisi maksaa verojaan muutoin kuin ruukin omistajalle ja toimittaa vähintään viisi lästiä vuodessa joka tilanosalta. Tästä huolimatta asukkaat olivat toimittaneet ruukille vain vähäisen määrän hiiltä, mitä kapteeni Bennet piti ilmiselvänä niskurointina: ”vastahakoisuus paistaa jokamiehen silmiin” (§ 61). Ruukintilalliset puolustelivat vähäisiä toimituksia köyhyydellään. Syytteisiin luvattomasta kaskenpoltosta he sanoivat kaskenneensa vain välttämättömään tarpeeseensa sillä tavalla kuin paikkakunnalla yleisesti katsottiin olevan tapana ilman erillistä lupaa. Elias ja Antti Tuovinen totesivat, että kaskenpolton tarkoituksena ei ollut tarvella metsiä, joita he päinvastoin olivat yrittäneet suojella, vaan ”luonnollinen velvollisuus hankkia itselleen ja perheelleen ravintoa ja elantoa” (*en naturlig skyldighet at derigenom förskaffa sig och de sina föda och lifs bärgning*, § 54). Täten he katsoivat tulevansa vapautetuiksi patruunan syytteistä ja häätövaatimuksista.

Veronmaksun lisäksi asukkailla näytti olevan halu päättää itse omista asuinpaikoistaan, mitä Bennet piti omavaltaisuutena. Nuutti Pirinen (§ 60) ja Olli Taskinen (§ 63) olivat tällaisia uudisasukkaita, jotka molemmat sanoivat saaneensa talonpaikalleen aikoinaan edellisen ruukinomistajan Tigerstedtin luvan. Pirisen kirjallinen lupa oli kuitenkin sattunut häviämään, Taskisen suullisesti saamasta luvasta kertoi todistaja, mutta tämä ei Bennetiä juuri vakuuttanut. Pietari Hannunpoika Kuosmanen puolestaan oli ”myynyt sellaista mitä ei omistanut”, nimittäin yhdeksäsosan Nilsin n:o 5 ruukintilasta Juho Heikkiselle (§§ 72, 73, 75). Olli Tuovisen asuminen torpassaan taas oli Bennetin mielestä ollut luvatonta jo vuodesta 1774 alkaen (§ 46, 49). Bennet vaati häätöjä ja suunnitteli

---

³²⁷ ”...trodde han sig ei böra blifwa från hemmanet drifwen så med förre Strömsdahls Bruks ägaren icke på annat sätt fått detta med flera hemman Bruket underlagde, än med wilckor nemligen, at äboerne derå icke skulle blifwa drifne...”

näiden tarpeettomien ja haitallisten torppien purkamista. Ruukinomistajan ja ruukintilallisten omistuskäsitykset olivat näin rajusti ristiriidassa.

Väkevää ”torppariuhmaa” epäoikeudenmukaisesta kohtelusta on aistittavissa Olli Taskisen ja tämän pojan Paavon taholta. Kun ruukinomistaja vaati, että Taskisen oli muutettava luvattomasta asumuksestaan ja jätettävä se kapteenin esteettömään hallintaan, poika Paavo vetosi maaherran lupaan ja katsoi olevan lain ja kohtuuden vastaista, että uudistalo, jonka hänen isänsä suurella kustannuksella, hiellä ja vaivalla oli rakentanut ja kuntoon saattanut, nyt yhtäkkiä ilman vähäisintäkään korvausta otettaisiin pois. Lautamiehet ja maavisikaali todistivat hekin uudistalon erinomaisesta kunnosta (§ 63), joten tuomariinkin kääntyi Taskisia suosivalle kannalle (§ 66). Taskisille vapauttavan tuomion jälkeen Bennet halusi seuraavana päivänä – ehkä hivenen happamaan sävyyn – oikeuden määräävän hiilimäärän, joka Taskisten olisi jatkossa toimitettava, mutta tämän yksityiskohdan tuomari jätti omistajan ja alustalaisen väliseksi asiaksi (§ 76). Myös Paavo Pasasen leski Helena Parviatar vältti häätötuomion. Hänen osaltaan vedottiin viisivuotisen leskeysajan aiheuttamaan työvoimapulaan ja siihen, että talossa havaitut puutteet olivat aika vähäisiä. Helenan uusi mies Heikki Parviainen lupasi korjata puutteet. Lesken innottomuutta varustaa ruukkia hiilillä ymmärrettiin, koska edellinen ruukinomistaja ei ollut maksanut aikaisempia hiilitoimituksia. Kapteeni Bennet ei myöskään voinut osoittaa, että asukkaiden kasket olisivat hävittäneet metsiä. Tuomioistuimien piti arveluttavana (*betänckeligit*), että tässä tilanteessa Parviatar miehineen ja alaikäisine poikineen ajettaisiin talosta kurjuuteen (*uti usel belägenhet*). Talon puutteet veloitettiin korjattavaksi ja edellytettiin, että jatkossa myös hiilitoimituksista huolehdittaisiin (§ 56).

Lisäsävyensä ruukinkäräjille antoi se, että talonpoikien lisäksi siellä koviteltiin myös ruukintyöläisiä, muutamissa tapauksissa kumpiakkin yhtäaikaan. ”Triangelidraaman” aineksia oli ruukille velkaantuneen ja sieltä Akonpohjaan Vartiaisen veljesten taloon siirtyneen hiilenpolttajän Jonas Dufvan tapauksessa. Dufva itse kertoi vuonna 1781 lähteneensä ruukilta elannon loppumisen takia. Mies ei kuitenkaan ollut saanut Tigerstedtiltä pyytämäänsä päästökirjaa (*orlofssedel*), johon velat olisi merkitty, vaan pelkästään suullisen lähtöluvan. ”Saat mennä jos haluat”, miekkaritarin lupa oli kuulunut; ”Saat kai sinut aina takaisin, jos tarvitaan”, sanat kuulleen todistajan (Erik) Elgin kertoman lisätiedon mukaan. Ruukinpatruunan vallankäyttöhalu ilmeni näin ehdollisina lupina ja erilaisten ”takaporttien” aukijättämisinä. Risto ja Niilo Vartiainen sanoivat ottaneensa nälkiintyneen Dufvan säälistä (*af medlidande och barmhertighet*) taloonsa työmieheksi tietämättä tätä ruukintyöläiseksi ja suunnittelivat miehestä lampuotia. Kapteeni Bennet puolestaan oli valittanut maaherralle hiilikolarin luvattomasta poistumisesta ja vaati Vartiaisia maksamaan Dufvan velat yli tuhat kuparitaalaria ja palauttamaan tämän takaisin ruukille. Tuomioistuimien päätyi siihen, että vaikka Dufva oli tullut Vartiaisille ilman päästökirjaa, millaista helposti rahvaan keskuudessa tapahtui ja koska hän oli saanut suullisen luvan lähtöönsä, ei Vartiaisilla katsottu olevan vastuuta ”Tuuvan” veloista. Asiassa jäätiin odottamaan maaherran ratkaisua (§§ 78, 83).

Kun ruukilla ei riittänyt työtä ja elantoa, oli ”hiili- ja rautakourien” siirryttävä teollisuuden palveluksesta varmemman leivän lähteille maataloustöihin. Hyttirenki Antti Räsänen, joka oli lähtenyt Juantehtaalta vuoden 1789 tammi-kuussa ja saanut tuolloin asianmukaisesti päästökirjansa velkamerkintöineen, väitti puolestaan edellisen ruukinpatruunan velkaantuneen hänelle. Nämä vastasaatavat oli merkitty vastakirjaan (*motbok*), jonka Räsänen vaimo Anna Pelkonen oli jättänyt ruukin konttoriin inspehtori Corneerille. Vastakirjaa ei kuitenkaan konttorista löytynyt. Hetken tuumittuaan Bennet päätti, että hän tällä kertaa luopuu vanhojen velkojen vaatimisesta ja perii Räsäseltä ainoastaan Bennetin itsensä patruuna-aikana kertyneet velat. Tältä jaksolta löytyikin yksityiskohtainen kirjanpito, jonka perusteella velan määrä selvisi (samoin kuin perhekunnan kuluttamat ruokatavarat, ks. luku 5.7). Räsänen lupasi maksaa summan itse eikä oikeusistuinkaan edellyttänyt maksun vaatimista Hartikaiselta, jonka palvelukseen hyttirenki sittemmin oli siirtynyt (§§ 80, 85). Hienoseppä Tackolander sekä pääkisällit Hackaren ja Torpström vapautettiin kokonaan vanhoista Tigerstedtin aikaisista veloista niiden epämääräisyyden takia (§§ 81, 82, 84). Tarkka kirjanpito ei tainnut olla miekkaritarin vahvimpia aloja.

Paikallinen hiilirahvas ja muualta tulleet ruukintyöläiset, ehkä helpoiten juuri hiilenpolttajat, löysivät luultavasti melko helposti toisensa. Konkreettisesti tämä tapahtui hiilimiilun äärellä, kun ammattimiehet opettivat uuden tekniikan ruukintilojen asukkaille. Ympäristökylistä värväytyi väkeä ruukille ja vastaavasti jotkut ruukkilaisista ”savottuivat” paikallisten asukkaiden parissa, mikä samalla tasoitti kielieroja. Ruukinpatruuna yhteisenä vastapelurina epäilemättä yhdisti hiilitöissä hikoilevia. Ainakin vuoden 1789 vuorikäräjillä sekä paikallinen että muualta tullut hiilirahvas oli samalla puolella kapteeni Bennetin kovistelujen kohteena. Juantehtaan ”työläisten ja torppareitten” liitosta kertovat esim. Elg- ja Torpström -sukuisten avio-liitot Pasasten ja Tuovisten kanssa. Talolliset taisivat vähän enemmän vierastaa naimakauppaa ruukkilaisen kanssa – ellei sitten tarjolla ollut sellainen eteenpäin pyrkivä nuorimies kuin ruukin metsänvartija ja hiilenmittaaja Carl Jacob Tammelin, josta tuli kirkkoväärti Juho Rissasen vävy. Taitavan miehen työpanokselle varmasti löytyi ottajia; seppä Philip Tackolander, jota ainakin inspehtori Corneer kirjeittensä perusteella tuntui pitäneen suuressa arvossa, muutti Juantehtaalla aikansa palveltuaan mylläriksi Murtolahteen, kylläkin poikamiehenä pysytellen.³²⁸

Vuoden 1789 vuorikäräjien kuvio jälkinäytöksineen muistuttaa vuoden 1776 välikäräjien ja sitä seuranneen kymmenvuotiskauden tapahtumia sikäli, että paikan päällä kärsityn tappion jälkeen ruukintilojen asukkaat kykenivät ylemissä oikeusasteissa tai uusilla käräjillä saavuttamaan jonkinlaisen torjuntavoiton. Stephan Bennetin patruuna-aikana ei tullut esille yhtä rajuja ruukkia tai ruukinomistajaa vastaan tähdättyjä attentaattihankkeita kuin G. F. Tigerstedtin kaudella, mutta se ei tarkoita sitä, etteikö tällaiseenkin olisi tarvittaessa ollut valmiutta. Vuorikollegion talonpojille edullinen kanta saatiin sen verran nopeasti, että patruunan hiillostaminen muilla keinoilla ei ollut tarpeen.

---

³²⁸ Pitkänen 2009, s. 139, 153, 182, 184. Nilsinän rk 1783–1793, TK 1467–1468, s. 51 (kuva 59). Kuopion maasrk:n rk 1796–1804, TK 1626–1627 II, s. 152 (kuva 176).

5.5 VELAT, VALAT JA VILPIT

Kapteeni Bennet oli ilmeisesti Juantehtaalle saavuttuaan huomannut harmikseen, miten ruukintilallisten ja työläisten velat olivat vuosien mittaan jääneet roikkumaan selvittämättöminä. Vuorikäräjillä velalliset oli määrä vaatia tilille. Inspektorit Dahlström ja Corneer laativat viralliselle leimapaperille rätingit, joista velat kävivät ilmi. Paitsi ruukintilallistensa puolesta maksettuja erinäisiä kruununveroja ruukinkirjoihin oli merkitty myös talonpoikien tekemiä raha-, rauta-, suola- ja viljanostoja ruukin varastoista. Vastikkeeksi nämä olivat suorittaneet hiili-, metsä- ja kuljetustöitä, ruukin mielestä ei kuitenkaan riittävästi velkojen katteeksi. Kuten ylempänä on todettu, vanhempien (Tigerstedtin aikaisten) velkojen osalta vastaajat kykenivät paljolti vapautumaan näistä maksamattomia veroja koskevista syytteistä, joko vanhentuneina tai muuten perusteettomina. Muutkaan velat ruukille eivät olleet vedenpitäviä (ks. liite 7.B).

Vaikkakin vajaina ja osin virheellisinä merkinnät antavat joka tapauksessa kuvan talonpoikien ja ruukin välisestä vaihdannasta. Ruukin ja rahvaan velkasuhteisiin liittyvä epäsymmetria tarjosi mahdollisuuksia väärinkäytöksiin. Tahattomat erehdykset, huolimattomuus tai sitten tahallinen ”vilunkipeli” olivat kasvattaneet ruukintilallisten velkakuormaa. Esim. Olli Tuovinen kertoi kuljettaneensa kolme ruistynnyriä Tigerstedtin Torstilan rusthollista Juantehtaalle ruukin omaan käyttöön, mutta nyt samat tynnyrit olivatkin muuttuneet ruukin saataviksi Tuoviselta (§ 29). Viisi vastaajaa (tapaukset 1, 2, 3, 6, 13, liite 7.A.) väitti toimittaneensa ruukille hiiltä tai tehneensä päivätöitä enemmän kuin mitä ruukinkirjoihin oli merkitty. Täysin perusteettomina vaatimuksina inspektori Dahlströmin laatiman laskun hylkäsi Pietari Hannunpoika Kuosmanen, joka kiisti koskaan nostaneensa ruukilta rahaa tai suolaa, kuten laskuun oli merkitty. Hän ei myöskään koskaan ollut siellä päivätöissä, koska siihen häntä ei ollut kehoitettukaan, eikä hänellä ollut mitään tiliä Juantehtaalla. Kuosmanen vaati kantajaa todistamaan vaatimuksensa tai korvaamaan hänelle oikeudenkäynnin kustannukset. Koska Kuosmanen kiisti velan niin itsepintaisesti (*enständigt*) eikä Bennetillä ollut muuta tukenaan kuin ruukinkirjojen merkinnät, katsoi tuomioistuin vaatimuksen perusteettomaksi ja kapteenin maksamaan Kuosmaselle oikeuskulut (§ 24).

Tässä tapauksessa riitti pelkästään Kuosmanen oma vakuuttava vastaus, mutta muuten vastaajat vetosivat todistajiin, kirjallisiin kuitteihin, pykäläpuuhinsa (*karfståck*) tehtyihin merkintöihin³²⁹ tai puhdistusvalaan. Esim. Paavo Pietarinpoika Pasanen käytti tai tarjoutui käyttämään näitä kaikkia keinoja. Hän tunnusti osan veloista oikeiksi, mutta osan kiisti. Pasanen väitti myös toimittaneensa ruukille enemmän hiiltä ja päivätöitä kuin laskelmaan oli merkitty, minkä hän todisti pykäläpuunsa merkinnöillä sekä suullisilla todistajilla. Kun Pasanen ei kuitenkaan löytänyt kuitteja maksetuista kruununveroista kotoaan, hän tarjoutui vapautumaan loppuista kiistanalaisista veloista puhdistusvalalla (§§ 14, 35).

³²⁹ Pykäläpuukäytäntö tunnetaan myös Pernajan Koskenkylän ruukilta. Sirén 1981, s. 193.

Jos muita todisteita ei ollut käytettävissä, tarjosi puhdistusvala (*sielf sins ed*) mahdollisuuden päästä eroon kiistanalaisista velkavaatimuksista.³³⁰ Tätä edelsi käynti ruukinsaarnaaja Gabriel Laguksen luona, missä valalle menijät saivat opetusta valan merkityksestä ja väärän valan tuottamasta vahingosta sielulle. Saarnaajalta saamansa todistuksen kanssa henkilöt tulivat sitten uudelleen oikeuden eteen ja ”hyvällä omallatunnolla” kaksi sormea kirjalla vannoivat kaavan mukaan valan, jolla puhdistautuivat väitetyistä veloista. Tätä menetelmää vuoden 1789 vuorikäräjillä käytettiin neljä kertaa. Olli Taskinen ja Matti Ronkainen, Antti ja Elias Tuovinen, Nuutti ja Olli Pirinen sekä Olli Tuovinen puhdistivat velkarekisteriään tällä tavoin (§§ 16, 17, 32, 38). Paavo Pietarinpoika Pasasen tapauksessa kantajan edustaja Corneer ei pitänyt puhdistusvalaa tarpeellisena. Pasanen oli jo käynyt ruukinsaarnaajan luona ja oli valmis valalle, mutta inspektori näytti luottavan tämän miehen sanaan ilman vannomisiakin (§ 39).

Tässä yhteydessä herää kysymys, käytettiinkö puhdistusvalaa väärin. Aikakauden Savon rikollisuutta tutkinut Anu Koskivirta on tehnyt havaintoja moraalikadosta, joka ilmeni 1770-luvulta lähtien henkirikosten yhteydessä mm. kiistämisinä. ”Tuonpuoleinen pelote” vaikutti menettäneen voimaansa osassa rikoksentekejiä.³³¹ Oliko näin myös mahdollisen epärehellisen velallisen toiminnassa? Saattoiko olla niin, että esim. joku edellä mainituista puhdistusvalalle menijöistä kirkkain silmin ja vakuuttavalla äänellä vannoi todelliseksi tietämänsä velan olemattomaksi? Nilsiäläisten rehellisyyden tai paatumuksen asteesta, sieluntilasta tai omantunnon puhtaudesta eivät historialliset lähteet suoranaisesti mitään todista, mutta jonkinlaisia arvioita on mahdollista esittää. Juantehtaan vuorikäräjillä oikeus huolehti siitä, ettei ketä tahansa laitettu puhdistusvalalle. Yli 70-vuotiasta Nuutti Pietarinpoika Kuosmasta ei haluttu iäkkyuden ja mahdollisen väärinmuistamisen vuoksi asettaa sielunvahingon riskille alttiiksi (§ 31). Lautamiehistö, joka tunsu vastaajat, lienee toiminut asiassa jonkinlaisena arvioitsijana, ja luultavasti ruukinsaarnaajakin, vaikkakin vastikään paikkakunnalle saapunut nuorimies, saattoi puheilleen saapuneitten vilpittömyydestä jotain päätellä. Viime kädessä valalle meno oli kiinni yksilöstä itsestään.

---

³³⁰ Puhdistusvalasta sääti laki seuraavasti (OK 17:29, 30, 31, 34): ”29.§. Caxi todistajaa owat täysi todistus, sijnä cuin he yhtä pitäväät. Yxi todistaja itze asiasta, ei mahda käydä enämmästä cuin puolesta todistuxesta; ja silloin pitä sen, jonga päälle cannetan, walalla itzens puhdistaman. Ellei hän ole sen laitainen, että se hänelle myöden annettaa taitan; nijñ ei mahda händä asiaan langetettaa.”

”30.§.Cusa ilmeinen, ja toden muotoisten tietoin päälle perustettu mainio, eli muut sitowaiset asiaan haarat ja aihet owat sitä wastian jonga päälle cannetan, mahta myös Tuomari puhdistus walan päällepanna. Mutta ei mahda se muulloin tapahtua, cuin hätätilasa, ja cosca totuus ei muutoin tiedustettaa taida. Jos asia käy hengen päälle; nijñ ei pidä puhdistus walalle tuomittaman.”

”31.§.Tuomari pangon sen eteen, joca walalla itzens puhdistaman pitä, wissin päiwän, mielddää itziäns, jos hän sitä halaja, maalla likimmäiseen Käräjään, ja caupungisa corkeimmaxi yhden cuucauden. Jos hän silloin tule ja ei woi walaat tehdä, olcon asiaan langetettu. Ellei hän tule, ja ei anna laillista estettä tietä; olcon sama laki. Jos hän osotta laillisen esten; pangon Oikeus toisen päiwän hänen eteens. Jos Lalmanni langetta jongun walalle, nijñ pitä hänen sen tekemän, ennen cuin Käräjä päätetään: ellei hän itze läsnä ole; tehkön walan likimmäisen Tuomio-istuimen edesä paickacunnasa, sen ajan sisällä, cuin Lalmanni eteen-kirjoitta.”

”34.§. Walalla taitan wastata, ja ei päällecanda. Jos yxi taritze toiselle walaat, ja hän tyty sijhen jolle wala taritan; nijñ mahta hän puhens walalla wahwista, joca hän on päällecandaja eli wastaja. Mutta ei mahda se ricoxen-asioisa tapahtua.”

³³¹ Koskivirta 2001, s. 245–253.

Omalaatuisilla tempuilla oikeudenkäynnissä erottautui Olli Tuovinen. Selitettyään osan velkavaatimuksista virheellisiksi hän kiisti tehneensä edellisen omistajan Tigerstedtin kanssa mitään sopimusta hiilitoimituksista eikä siten katsonut olevansa vastuussa laskuun merkitystä 20 lästistä. Rautaa ja rukiita (neljää kappaa lukuun ottamatta) hän tunnusti kyllä ruukilta saaneensa mutta kiisti luvanneensa torpan hallinnasta kuivattuja haukia. Bennet esitti Tigerstedtin ja Tuovisen 8.2.1772 päivätyin torpparisopimuksen, jossa Tuovinen lupasi toimittaa kolmen vuoden aikana kymmenen hiililästä vuodessa, vaikka nyt hänet oli vain kahden puuttuvan vuoden takia haastettu. Tuovinen kiisti tehneensä tai itse allekirjoittaneensa sopimusta ja jätti oikeuden arvioitavaksi, mikä voima oli sopimuksella, jossa ei ollut todistajien nimiä.³³² Tuovista kehoitettiin nyt kirjoittamaan paperille oma puumerkkinsä, jotta sitä voitaisiin verrata sopimuksessa olevaan. Pitkän miettimisen ja kynänpyörittelyn jälkeen paperille syntyi sekava (*oredigt*) puumerkki, joka ei muistuttanut ollenkaan sopimuksessa olevaa ja josta lautamiehistö todisti, ettei kenelläkään voinut olla tuollaista puumerkkiä. Tuovista kehoitettiin tunnustamaan sopimuksessa oleva puumerkki omakseen ja pitkän kiertelyn jälkeen hän lopulta niin tekikin.

Mies myönsi siis sopimuksen aitouden ja tunnusti ettei ollut toimittanut ruukille yhtään hiiltä. Päivätöitä Tuovinen sen sijaan kertoi tehneensä enemmän kuin mitä laskuun oli merkitty, mm. oppaana metsässä, josta hänelle oli luvattu 2 kuparitaalaria päivältä. Harhautusyrityksestä Tuoviselle ei mitään ylimääräistä sanktiota seurannut eikä häntä myöskään estetty puhdistusvalan käytöstä, jolla hän vapautui osasta kiistanalaisista velkavaatimuksista, ei kuitenkaan tietenkään hiilivaatimuksista.

Jos Tuovinen jätti itsestään oikeuden edessä epäilyttävän epärehellisen vaikutelman, niin toinen Nilsiiä n:o 2 tilan asukas Juho Rissanen puolestaan vaikutti suorastaan omantunnontarkalta mieheltä. Rissanen myönsi osan veloista tosiksi, mutta kertoi itse todistetusti maksaneensa kruununverot ja ilmoitti toimittaneensa hiiltä enemmän kuin laskelmassa mainittu, mistä hänellä oli ollut merkintä pykäläpuussaan, joka kylläkin oli kadonnut. Osasta kiistanalaisista veloista (17 ruiskapasta, jotka hän väitti päätyneen sikojen suihin) Juho Rissanen ei halunnut puhdistusvalalla vapautua vaan otti ne maksaakseen. Kirkkoväärti ei halunnut vaarantaa sielunsa autuutta 1 riikintaalarin 8 killingin ja 4 runstykin vuoksi (§ 4, 12, ks. liite 7B.).

Muodollisesti samanlaiseen ratkaisuun päätyivät myös Paavo ja Sakari Pasanen. He olivat jo käyneet ruukinsaarnaajan luona vala-asiassa aikomuksestaan mennä puhdistusvalalle mutta ilmoittivat kuitenkin seuraavassa istunnossa mieluummin maksavansa kiistanalaiset velat (§ 41). Veljekset eivät ehkä olleetkaan niin varmoja velan luonteesta. Bennetin ”mustalla listalla” oleva Sakari Pasanen, jolle oli jo kertynyt kaikenlaista kokemusta oikeusjutuista, saattoi ken-

---

³³² Ruukin välikäräjien 1776 § 22 mukaan Tigerstedtin ja Tuovisen sopimus oli tehty 8.2.1771 – siis tasan vuotta aikaisemmin – ja sen sopimuksen (kopion) alla Lars Dahlström ja Johan Hoppman todistivat sisällön olevan yhteneväinen alkuperäisen kanssa, joka sanottiin annetun Tuoviselle. Tuovisen nimeä tai puumerkkiä ei tähän sopimukseen ollut merkitty. Saman asiakirjan Bennet toi esille vuorikäräjillekin vähän myöhemmin, § 46.

ties tällä tavoin testata kantajan ja tuomioistuimen valmiuksia. Jos kantaja olisi luopunut valavaatimuksesta (kuten em. sukulaismiehen Paavo Pietarinpojan osalta) Antinpojat olisivat selvinneet velasta vannomatta, mutta sielunsa autuutta he eivät kuitenkaan halunneet riskeerata. Vähän aiemmin sama Sakari oli yrittänyt pientä "iltalypsyn" tapaista venkoilua, kun halusi korotusta hiilimaksuihin pitkään matkaan vedoten. Inspehtori Corneer kuitenkin selitti hänelle, että muut hiilitalonpojat, joilla oli aivan yhtä pitkä matka, olivat tyytyväisiä samaan 16 kilingin lästihintaan. Tämän jälkeen Pasanenkin ilmoitti tähän tyytyvänsä (§ 20).

Vaikuttaa siis siltä, että nilsiäläisten ja vuotjärveläisten vastaajien joukossa oli sekä rehellisiä, jopa omantunnonarkoja yksilöitä, että mahdollisesti vippaskons- teja ja vedätystä tilaisuuden tullen harrastavia henkilöitä. Tilaisuus saattoi tehdä varkaan niin ruukinpatruunasta kuin rahvaanmiehestäkin. Rahavelan rinnalla epäoikeudenmukaisuuden kokemukset kasvattivat eräänlaista "hiki- ja kyynel- velkaa", ruukkiin kohdistuvaa kaunan tunnetta.

5.6 HUONOA TALOUDENPITOA?

Keskeisenä aineistonaan vuoden 1789 vuorivälikäräjät käsitteli kymmenkun- taa talonkatselmuspöytäkirjaa (ks. liite 7.C.), joiden perusteella ruukinpatruuna koettiin osoittaa alustalaisensa huonoiksi huoneenhaltijoiksi ja tällä perusteella hädän arvoisiksi.³³³ Kapteeni Bennetin intressissä oli näyttää talojen kunnan olevan mahdollisimman huonossa "ruokossa" ja tämän tavoitteen lienee sisäis- tänyt myös inspehtori Samuel Corneer, joka kulki mukana talouksia tutkimassa ja "aitoja potkimassa". Pyrkimystä lienee tasapainottanut paikallisten lautamies- ten mukanaolo. Paperille tiedot pisti maaviskaali Fass. Asukkaat itse myönsivät muistiin merkittyjen tietojen paikkansapitävyyden, joten katselmuspöytäkirjat antavat suhteellisen luotettavan mahdollisuuden arvioida ruukintilojen asuk- kaiden tuolloista elintaso.

Syynikirjoissa mainittiin rakennukset ja peltoala ojineen ja aitauksineen. Katselmuksen ajatus oli se, että olemassa olevat rakennukset vastasivat tietyn vuosimäärän rakennusvelvollisuutta. Siten esim. Paavo Pietarinpoika Pasasen talossa, joka oli kuulunut ruukin verolle 35 vuoden ajan, oli rakennuksia (pirtti, tupa, porstua, aitta, talli, navetta, riiji ja lammasläävä) 20 vuoden rakennusvel- vollisuuden edestä ja puuttui siis 15 vuoden verran. Pasanen velvoitettiin raken- tamaan sikala ja käymälä, jotka vastasivat 2 vuoden rakennusvelvollisuutta. 13 vuoden osuus poistettiin katselmuksen yhteydessä. Lisäksi hänen oli korjattava

---

³³³ Rakennuskaari 27:1 määräsi katselmuksista seuraavaa: "Joca colmas vuosi, eli usiammin jos tar- witan, pitä Cruunun-wuodin eli Nimitys-miehen, cahden Lauta-miehen canssa, sillä ajalla, cuin 14. Lugusa 2.§. Maan Caaresa sanottu on, catzeleman, cuinga talonpoica Cruunun maalla rakendanut ja sitä ruoconnut on, ja perindö-maalla, cosca sen ruocosa ja rakennuxesa jocu puutos hawaitan: ja tygösanocon silloin talonpoicaa rakendamän ja parandaman mitä puuttu. Jos sijnä hawaitan suuri ruo- cottomus olewan; nijn catzelcon he huonet, alushirten, seinäin, cattoin, permandoin, tackain, tottoin ja uunein, ackunoitten, luckuin, pellein ja owein puolesta, nijn myös pellot, luhdat, ojat, aitan ja metzän; ja ylöskirjottacon wisusti, mitkä huonet hän rakendanut on, nijn myös caiken sen puutoxen cuin ta- losa löyty; ja määrätkön rahasa, mitä se maxa parata eli raketa, cuin hän aicanans on laiminlyönyt."

asuinrakennuksissa ja aitauksissa havaitut puutteellisuudet. Puutteiden korjaamiseen ja uusien rakennusten tekoon vaadittavat rahasummat kirjattiin lopuksi asukkaan velkatilille. Suurimmat kustannukset koituivat aidoista, jotka kaikilla tarkastetuilla tiloilla olivat katselmusmiesten mielestä kelvottomassa kunnossa, harvoja ja osaksi kaatuneita ja vääränmallisia (*plattgårde*). Aitauksista piti tehtämän tiiviitä lain edellyttämällä tavalla (*ståndgårde*).

Jos tutkitut talot laitetaan "paremmuusjärjestykseen" sen perusteella, mikä verran katselmusmiehet havaitsivat puuttuvia rakennuksia (nimen perässä puuttuvien rakennusten rahallinen arvo), muodostuu seuraavanlainen lista:

Helena Parviatar (Paavo Paavonpoika Pasasen leski) 3 Rd
Paavo Pietarinpoika Pasanen 4 Rd
Olli Pirinen 13 Rd
Olli Hannunpoika Kuosmanen 14 Rd
Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen 14 Rd
Juho ja Heikki Rissanen 14 Rd
Antti ja Olli Taskinen, Matti Ronkainen 14 Rd
Matti Kuosmanen 23 Rd
Elias ja Antti Tuovinen 39 Rd
Nuutti Nuutinpoika Kuosmanen 52 Rd

Leskeä ja Olli Taskista (uudistalonsa osalta) lukuun ottamatta kaikki muut saivat häätötuomion. Ennen häädön toimeenpanoa puutteet (em. summa sekä olemassa olevissa rakennuksissa havaitut puutteet) oli korjattava tai korvattava. Peltoalaa tutkituilla tiloilla oli keskimäärin vähän yli 6 tynnyrinalaa, siis kolmisen hehtaaria (mikä ilman kaskia ei varmaankaan olisi taannut riittävää elantoa). Kuusi kymmenestä oli raivannut myös uutta peltoa. Pinta-alan mukainen suuruusjärjestys oli:

Paavo Pietarinpoika Pasanen: vanhaa peltoa 9 t.a. 4 k.a., uutta peltoa 12 k.a., yhteensä 9 ½ t.a.
Helena Parviatar: vanhaa peltoa 9 t.a.
Juho ja Heikki Rissanen: vanhaa peltoa 7 t.a., uutta peltoa 4 k.a., yhteensä 7 t.a. 4 k.a.
Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen: vanhaa peltoa 6 t.a., uutta peltoa 1 t.a., yhteensä 7 t.a.
Olli Pirinen: vanhaa peltoa 6 t.a., uutta peltoa 1 t.a., yhteensä 7 t.a.
Antti ja Olli Taskinen, Matti Ronkainen: vanhaa peltoa 7 t.a.
Elias ja Antti Tuovinen: vanhaa peltoa 6 t.a.
Olli Hannunpoika Kuosmanen: vanhaa peltoa 4 t.a., uutta peltoa 1 t.a., yhteensä 5 t.a.
Matti Kuosmanen: vanhaa peltoa 3 t.a. 16 k.a.
Nuutti Nuutinpoika Kuosmanen: vanhaa peltoa 3 t.a., uutta peltoa 5 k.a., yhteensä 3 t.a. 5 k.a.

Nuutti Kuosmanen tilanosalla oli ainoastaan pirtti ja aitta, jotka vastasivat 6 vuoden rakennusvelvollisuutta. Vanha pelto oli heikolla kasvulla, uudelle pellolle ei ollut kovin paljon sopivaa raivausalaa. Nuutti veloitettiin rakentamaan peräti

13 puuttuvan vuoden edestä: talli, navetta, riihi, lato, sauna, sikolätti ja käymälä. Muissakaan tutkituissa talouksissa ei ollut syynimiesten kelpuuttamaa käymälää (ellei Rissasten vanha ulkokuone (*uthus*) ollut sellainen), joten ”salainen huone” (*hemliga hus, afträdes hus*) määrättiin kaikille rakennettavaksi. Viaporin opissa ollut monipuolisuusmies Bennet toimi näin ”hygieniapseerina” Augustin Ehrensvärdin periaatteiden mukaisesti. Tässäkin asiassa hän oli edistämässä Savon säätyläistön ajamaa ”modernin projektia”.³³⁴

Pekka Pitkäsän arvion mukaan Vuotjärvellä oltiin ojituksen suhteen varsin edistyksellisiä. Jo vuoden 1774 käräjillä ojitussilmoituksia olivat tehneet kyseiseltä kylältä Leskiset ja Pasaset. Vuonna 1782 erityiseen pitäjän ojitajan virkaan oli valittu Heikki Parviainen, josta myöhemmin tuli Pasasen lesken Helena Parviattaren uusi mies. Ojitetuista soista saatiin heinämaita korvaamaan menetettyjä rantaniittyjä, jotka olivat jääneet Juantehtaan padon aiheuttaman vedennousun alle.³³⁵ Uudisraivausta yllä olevan listan mukaan olivat harjoittaneet mm. Paavo ja Sakari Antinpojat, joiden viljelykseen ottama ”sisäjärvi” oli ilmeisesti vuoden 1776 välikäräjillä (§ 50) raivattavaksi luvattu Peipposenmeri.³³⁶

Asuinrakennukset olivat tyypillisesti harmaakiviunilla varustettuja (savu) pirttejä (*pörte*), jotka olivat porstuan (*förstugu*) kautta yhteydessä tupaan (*matstugu*). Rakennukset olivat suurimmillaan yli 8 metrin mittaisia. Seitsemässä kymmenestä asumuksesta oli lasi-ikkunoita, 1–3 kappaletta. Katot olivat tuohesta, ovet yleensä varustettu rautasaranoilla ja aitat rautaisella lukolla. Rissasen uudessa navetassa oli tilaa 14 lehmälle. (Ruukin tuolloinen navetta oli 12 lehmälle.)³³⁷ Jos verrataan siihen, mitä Tuneldin maantiedon kirjassa kerrottiin Kuopion ja Iisalmen pitäjien varakkaimpien talollisten asumisesta (ks. luku 3.2.),

---

³³⁴ ”Huussien” rakentaminen kuului myös maaherra Carpelanin ohjelmaan. Klinge 2006, s. 186. Eteläisemmällä seuduilla ei välttämättä oltu asiassa tämän pidemmällä, ks. Pernajan ”salaisista huoneista” Sirén 1981, s. 417.

³³⁵ Pitkänen 2009, s. 84–85.

³³⁶ Pitkänen 2009, s. 55–56.

³³⁷ Juantehtaan ruukinmäellä sijaitseva oma rakennuskanta tuomari Lundströmin ylöskirjaamana samana syksynä oli seuraavanlainen: hirrestä salvottu rauta- ja tavara-aita, malkakattoinen, käyttökelpoisessa kunnossa; kaksi tolppa- ja lautatelineettä suurempaan ja pienempään hiilihuoneeseen; vanha tupa, vähän ränsistynyt; kerrosrakennus omistajan käyttöön, koostuu salista, kolmesta kammarista, keittiöstä, porstuasta ja vintistä, aivan äsken rakennettu ja tarpeellisesti sisustettu; ruukinrakennus, jossa neljä asuinhuonetta, porstua ja vintti, jaettuna neljään kuistihuoneeseen, käyttökelpoisessa kunnossa; tupa ja kammari hirsisellä porstualla, malkakatto, hyvässä kunnossa; neljä tupaa eli pirttiä, maan tavan mukaan rakennettu, käyttökelpoisessa ja hyvässä kunnossa; uusi tupa rakennuksen alla, vielä ilman kattoa; pieni hirrestä salvattu huvimaja, kaksi ikkuna-aukkoa, päällä lautatorni, jossa kello lyöntikelloineen ja neljine viisareineen, täydellisessä kunnossa; makasiinirakennus kaksoispohjilla ja kahdeksalla viljalaarilla, hyvässä kunnossa; samanlainen mutta ilman välipohjia, kuudella laarilla ja parruilla, joille voidaan asettaa irtopohjat, lisäksi näiden välissä lautainen tavaraliteri; saunatupa, jossa harmaakiviuuni, välikatto laudoista ja ulkokatto maloista, hyvässä kunnossa; aittarakennus, kaksikerroksinen, kahdeksan pientä huonetta, kahdeksan ovea, malkakatto, kohtuullisessa kunnossa; neljä pienempää aittaa, melko hyvässä kunnossa; riihi, jossa katettu uuni, lattia ja välikatto, päällyskatto tuohesta ja malkapuista, hyvässä kunnossa; navettarakennus, neljä erillistä pilttuuta, neljä rehuvinttiä ja malkakatto, kohtalaisessa kunnossa; uusi navetta, kaksi ovea, malkakatto, 12 eläintä varten, täysin hyvässä kunnossa; rehulato, malkakattoinen, 13 kyynärää pitkä, 9 kyynärää leveä, hyvässä kunnossa; talli, 10 kyynärää pitkä, 7 leveä, 4 korkea, täysin hyvässä kunnossa; vähän matkan päässä ruukilta on rakennettu uudet tarpeelliset asuin- ja ulkokuoneet, jotakuinkin hyvässä kunnossa, maasmestaria varten, joka on melkein ainoa, jolla on kauniita aitauksia, vaikka muillakin työläisillä on tilaa lähellä ruukkia viljellä sellaisia vähitellen itselleen. Juankoski, allmänna avdelning, diverse handlingar Ha:9, KyKA, vrt. kuva 1.

niin näiden ”ökytilallisten” ryhmään ruukintilalliset eivät selvästikään kuuluneet. Suurta ylellisyyttä ei heidän pirteistään löytynyt, ainakaan katselmusmiesten silmiin. Nilsiä ja Vuotjärven väellä ei ollut kaakeliuuneja. Muutama asuinrakennus näytti ränsistyneeltä, lattialankut lempottivat siellä täällä, hirssiä ja kattoja oli uusittava, mutta Kuosmasten, Pasasten, Piristen, Rissasten, Taskisten ja Tuovisten asuminen oli kuitenkin kaukana maalaiskurjalistosta.³³⁸ Kapteeni Bennetin vastakkaisista väitteistä huolimatta ruukintilojen asukkaita ei liene syytä pitää erityisen huonoina huushollinhaltijoina.

5.7 ANTTI RÄSÄSEN RUOKAKUNTA

Paitsi asumista, vuorikäräjien pöytäkirja valottaa (tosin vain yhden perhekunnan osalta) myös toista perustavanlaatuista inhimillistä tarvetta: syömistä. Hyttirenki Antti Räsäsen velkaantuminen ruukille tuotti aineistoa (§§ 80, 85), jonka perusteella on mahdollista arvioida tehtaantöyläisen ravintoa 1700-luvun lopulla.³³⁹ Kapteeni Bennetin aikana kirjanpito oli ilmeisesti tarkentunut niin, että Räsäsen hankinnat ruukin varastoista, yhtäjaksoisesti helmikuulta 1787 vuoden 1788 loppuun, ja sen jälkeen pätkittäisemmin kesäkuuhun 1789, lienee kirjattu jotakuinkin täydellisesti. Räsänen oli laskelman mukaan työskennellyt tänä aikana ruukille päivätöinä miltei viidensadan vuorokauden ajan ja ansainnut yli tuhat taalaria kuparirahassa. Mutta kun samaan aikaan ruukilta oli saatu ruokatarpeita ynnä muuta hieman tätä summaa enemmän, oli velkaa jäänyt specierahassa 12 riikintaalaria 23 killinkiä 11 runstykkiä. Räsänen lupasi syömävelkansa maksaa.³⁴⁰

Kuukausittaiset luettelot Räsäsen hankinnoista ruukin varastoaitoista kertovat, mitä hyttirengin perhe tuona aikana kulutti (ks. liite 7.D.). Viisihenkiseen ruokakuntaan kuului isän Antti Räsäsen (s. 1747) ja äidin Anna Pelkosen (s. 1749) lisäksi lapset Matti (s. 1779), Antti (s. 1782) ja Kirsti Marketta (s. 1784).³⁴¹ Luettelosta ei ole varmaankaan luettavissa kaikkia perheen tuona aikana kulut-

---

³³⁸ Pekka Pitkäsen 2011/2013 tutkimien palovahinkojen perusteella alueen suurin asumus oli Murtolahden Pentikäisten kesällä 1781 palanut 10 m x 10 m kokoinen pirtti, joka yhdessä kahden muun tuvan kanssa saman katon alla muodosti noin 22,5 m mittaisen rakennuskokonaisuuden. (Pohjois-Savon taloista 1700-luvun lopulla, 2011/2013b, s. 5–6.) Savolaisesta rakennuskulttuurista Räsänen ja Räsänen 2008, s. 319–333. Köyhän maalaisrahvaan oloista esim. Häkkinen 2007, s. 179–195.

³³⁹ Ruotsissa ruukintöyläisten ravinnosta ks. Essemyr 1988, HT 4/1988, eteläruotsalaisen talonpoikaisyhteisön ruokataloudesta Nordström 1988, metsäsuomalaisien ravinnosta ja tuotantokyvystä Jonsson 1989, s. 112–124. Savolaisten syömisistä esim. Räsänen ja Räsänen 2008, s. 345–365. Tässä esillä olevaan aineistoon on tutustunut ravitsemusgenomiikan ja -genetiikan professori Matti Uusitupa.

³⁴⁰ Laskelmissa käytettiin kuparirahaa (1 taalari = 32 äyriä), kunnes syksyllä 1788 alettiin laskea specieriikintaalareissa.

³⁴¹ Kuopion maasrk:n lk 1786–1804 I, TK 1640–1641 (kuva 579). Kuopion maasrk:n rk 1776–1781, TK 1625 (kuvat 212, 216), rk 1782–1788, TK 1625–1626 (kuvat 490, 494). Isä-Antti näyttää kuoelleen 1790-luvulla, jonka jälkeen leski-Anna jatkoi inspektorin piikana. Mainittakoon, että Antti Räsänen – sama mies tai hänen kaimansa – jota vuoden 1770 ruukinkäräjillä syytettiin näpistyksestä, kertoi tuolloin edellisen inspektorin Taulerin aikana ottaneensa pantiksi pienen hopeapikarin viiden vuoden maksamattomista palkoista. Palkan saatuaan hän antoi pikarin takaisin. Räsänen kertoi tuolloin olleensa vain 14-vuotias. Kuopion vk 8.6.1770, Pien-Savon tmk Cc2, JoMA. Miekkonen oli aloittanut työuransa siis jo alle kymmenvuotiaana.

tamia elintarvikkeita. Ruukkilaisilla saattoi olla omassa hoidossaan kotieläimiä, minkä ansiosta saatiin maitoa, munia yms. ainakin osan aikaa vuodesta. Samuel Corneerin kirjeen mukaan ruukilla oli ainakin kesällä 1790 vuohia, joiden maidosta toivottiin saatavan juustoa. Samassa kirjeessä mainitaan 70 kananmunan lähetys, joka oli saatu Kärämäeltä.³⁴² Kapteeni Bennet, joka oli kiinnostunut karjatalouden kehittämisestä, oli luultavasti vuohi-innostuksen takana. Jos kotona kasvatettiin porsaita, saatiin syksyisin lihaa omastakin takaa. Kalastaminen lienee ollut Juantehtaan työläisten keskuudessa yleistä, joten ruukin tiskiltä hankitut sillit, silakat ja suolasiiat eivät kerro koko kalakulutusta. Kun seuraava ruukinpatruuna kaupitteli ruukkia eteenpäin 1790-luvun lopulla, mainosti hän alueen vesistä nousevan runsaasti lohta, siikaa, lahnaa, haukia, ahventa sekä muita kalalajeja. Myöskään metsälinnuista ei ollut pulaa. Lapset oppivat luultavasti paitsi kalastamaan myös poimimaan metsämarjoja.³⁴³ Rahanostoilla, joita tapahtui miltei kuukausittain, hankittiin todennäköisesti myös ruokatarvikkeita. Luultavasti perheen kuluttamat viljatuotteet ja suola ovat kuitenkin suurelta osin tässä luettelossa. Jotakin pienempää puutarhaviljelyksen tyyppistä, kaali-, tai naurismaata tms. heillä toki saattoi olla. Peruna ei liene vielä tuossa vaiheessa yleistynyt ruukilla, joskin potaatti teki Savossakin tuloaan. Viitisoista vuotta myöhemmin (vuonna 1804) Nilsin kappeliseurakunnan alueella oli jo 108 perunanviljelijää, jotka olivat kylväneet seitsemättä tynnyrillistä siemenperunaa ja korjanneet lähes kymmenkertaisen sadon.³⁴⁴

Voi olettaa, ettei ruukintyöläisen ruokavalio suuresti poikennut ympäristökylien rahvaan ruoista. Tuon ajan talonpojan arkiruokaa olivat ruisleipä, suolakala, keitetyt ja haudutetut nauriit ja lantut, erilaiset jauhopuurot, vellit ja keitot.³⁴⁵ Varsin viljapitoinen oli myös Räsäsen ruokalista. Lihaa on käytetty vähemmän mutta riistan määrä jää epäselväksi. Matti Uusituvan arvion mukaan energias- ta reilusti alle kolmannes on tullut rasvasta (selvästi vähemmän kuin 1960- ja 1970-luvuilla ja vielä nykyisin). Suolan saanti on voinut olla runsasta. Tuona aikana lihavuus oli harvinaista, vaikka hiilihydraatit muodostivat jopa 60–70 % koko energiasta.³⁴⁶ Energiaa kului ”kaivostöitä rankemmissa töissä” kaskiraateilla, hiilihiilillä, malminnostossa, masuunilla tai sepänpajassa. Lihavuus oli ehkäpä ruukinpatruunalle sopiva statusominaisuus. Edelleen sopii olettaa, että jonkinlaisia ruokavaikutteita ruukille tuli myös kauempaa, kun Juantehtaal- le saapui ruukintyöläisperheitä mm. Uudeltamaalta ja Taalainmaalta. Muurinpohjalettuja, joita alettiin Ylä-Savossa harrastaa venäläissotilailta Suomen sodassa saatujen virikkeiden pohjalta,³⁴⁷ ei Räsäsen perhekuunta sentään vielä liene nauttinut.

Miten paljon viljasta meni viinanpoltoon, on vaikea arvioida. Kun vuorikäräjät seuraavan kerran kokoontui Juantehtaan ruukilla 1800-luvun alussa, oli ratkottavana pahan juoppopukarin, hyttirenki Jäderbergin rettelöitä. Tällä

³⁴² Corneerin kirje Bennetille 7.6.1790, BSA vol. 2, RA.

³⁴³ Vrt. Kettunen 1991, s. 31–37. Pitkänen 2009, s. 60–61. Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

³⁴⁴ Wirilander 1989, s. 650. Ks. myös taulukko 4, luku 3.3.

³⁴⁵ Sillanpää 1999, s. 26.

³⁴⁶ Matti Uusituvan kirje 20.6.2013. Suolan saannista Wirilander 1989, s. 853–856.

³⁴⁷ Vihola 2008, s. 114.

miehellä oli oma viinapannu, jonka kautta hän johtaja Ekholmin syytöksen mukaan nautti suuren osan leipäviljastaan nestemäisenä. Jäderberg puolestaan syytti Juantehdasta "autioruukiksi" ja väitti nälänhädän vallitsevan patruunan omassakin ruokapöydässä. Patruuna Ekholm itse korosti olevansa kohtuullisen, terveellisen ja järkevän ruokavalion ystävä. "Mutta se joka arvioi paikan autiutta viinapullojen määrän perusteella eikä näe mitään useammin muutoin kuin putelinpohjan läpi, voi mahdollisesti erehtyä asiassa."³⁴⁸ Luultavasti ruukinpatruunan ruoka- ja juomatalous ei syrjäisellä ja huonosti kannattavalla ruukilla ollut mitenkään pröystäilevä. Kaukana keskuseuduilta asuvat säätyläiset olivat ilmeisesti lähempänä tavallista kansaa ravinnonkin suhteen kuin rintamailla.³⁴⁹ Kustavilaisessa Kuopiossa vietettiin varmaan parempia kemuja ja kalaaseja kuin Kuopion takana.

Antti Räsänen osalta ainoa viittaus mahdollisiin viinataipumuksiin on merkintä 30. huhtikuulta 1788, jolloin hän oli nostanut 18 äyriä käteistä juomaa varten. Ehkä pieni vappuryppy oli saatava. Viinankäyttö on yleisen käsityksen mukaan ollut vanhan ajan rautaruukeissa varsin yleistä. Raskaan masuunityön vastapainona huvitkin saattoivat olla raskaita.³⁵⁰ Muista paheista puheen ollen, tupakkaa yhden rullan verran Antti Räsänen hankki listan mukaan vain kerran, syyskuussa 1788. Mainittakoon, että kapteeni Stephan Bennet oli paitsi ruukinpatruuna, myös Kuopion Koljolanniemen kruununpolttimon hoitaja ja tupakka-tehtaan perustajia. Erik Åhman tietää Bennetin olleen intohimoinen tupakkoitsija. Bennetin ja Corneerin kirjeenvaihdon mukaan tupakkarullia toimitettiin Juantehtaallekin. Tupakkaa kasvatettiin noihin aikoihin myös kotona.³⁵¹

Räsänen ruokakunnan viljahankinnat tapahtuivat suunnilleen viikoittain 4 kapan erissä (suunnilleen 20 litraa).³⁵² 4 kappaa ruista maksoi 6 taalaria 24 äyriä, 4 kappaa ohraa tasan 6 taalaria kuparirahassa. Inspehtori Corneerin ja patruuna Bennetin säilyneen kirjeenvaihdon perusteella voi sanoa, että melkein päällimmäisin huolenaihe ruukin inspehtorilla oli viljan hankkiminen työläisiä varten. Pääasiassa leivän voimalla huhkivat kaskenraatajat ja rautakourat, leivän voimalla sotivat myös armeijat.³⁵³ Jo "Kustavin sota" 1788–1790 merkitsi kovaa puutetta elintarvikkeista. Vyötä jouduttiin luultavasti tiukentamaan myös Juantehtaalla. Vuoden 1790 alussa kapteeni Bennet itse yritti toimittaa suurta viljaerää sota-joukoille Laatokalle hyökkäämistä varten, mutta sai sydänkohtauksen. Samaan aikaan kapteenia kaipahtiin Kuopion käräjillä, missä Vuotjärven ruukintilojen asukkaat Sakari Antinpoika ja Paavo Pietarinpoika Pasanen syyttivät Bennetin luvatta vieneen Pasasten Kuikanniemen palstalta rukiita yhteensä 1390 lyhdettä

³⁴⁸ "Men den som dömmar om et ställes ödesmål efter mängden af bränvins flaskorna, eller intet ser några objecter oftare, än genom butelj botten, kan möjeligen göra misstag." Ekholm näpätty näin paitsi Jäderbergiä myös tämän oikeusavustajaksi ryhtynyttä Zachris Hulténia kirjoituksessaan maaherralle. Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, suppliker m.m. E4:345, 41 (1805), RA.

³⁴⁹ Räsänen 1980, s. 19.

³⁵⁰ Viinankäytöstä ks. esim. Kautovaara 1986, s. 48, Vilkuna 1996, s. 140–142.

³⁵¹ Åhman 1957–1963, s. 15. Wirilander 1989, s. 643–646, 856.

³⁵² Suomalainen kappaa oli noin 5,5 litraa, ruotsalainen kappaa noin 4,6 litraa. Tiima, tiu, tynnyri (5. painos), s. 82.

³⁵³ Hårdstedt 2007, s. 111–114, 151–153.

sekä 12 tynnyriä nauriita. Pielisjärvellä huhtikuussa oleskeleva kapteeni ei ollut vastaamassa syytöksiin.³⁵⁴ Kesän kuluessa Bennet kuntoutui,³⁵⁵ mutta maan toipuminen sodan ja kadon seurauksista kesti pidempään. Lokakuussa 1790 inspehtori Corneer kirjoitti:

Ne kaksitoista tynnyriä ruista olisivat varsin tervetulleita, mutta sitä mukaa kuin ne tulevat, ne menevät. Tällä hetkellä ei ole (viljalle) tarvetta, mutta tähän hyvään tilaisuuteen nähden herra Kapteeni suvaitsee järjestää viljaa. Mitään ei ole odotettavissa Kärämäeltä tai Siikajärveltä. Se vähä, jota on saatu Rissalasta, on kylmän ja ruosteen tarvelemää. Koko Pielisjärveä on kohdannut täydellinen kato. Tynnyri vanhaa ruista kuuluu maksavan siellä 6 riksiä. Muuten ei kuulu muuta kuin voihketta ja valitusta. Kehotan kokonaan luopumaan ajatuksesta hankkia tämän vuoden vilja jakopalkan saajalta, mikäli kruunun viljaa on mahdollista jollakin keinolla saada, tai vanhaa viljaa. Koko maassa ei nimittäin ole kuin kelpaamatonta viljaa. Jos kruunun vilja onkin kallista, toivon voivani maksaa sen tällä puhalluksella, joka Jumalan avulla nousee 200 kippuntaan.³⁵⁶

Leipää maksettiin raudalla, jota tuotettiin leivän voimalla. Eräs ruukkiyhteisön paradokseja oli se, että raudanvalmistajienkin syömä vilja oli tuotettu osaksi kaskeamalla; kaskeamalla, joka kulutti samalla masuuniprosessiin tarvittavaa hiiliraaka-ainetta. Taloustieteen klassinen ongelma rajallisten resurssien allokoimisesta – ”leipää vai rautaa?” – nousi niukoissa oloissa karun konkreettiseksi kysymykseksi. (Vrt. liite 3.B.) Seuraava sotavaihe, 1808–1809, jolloin sotivat armeijat söivät myös Savoia tyhjäksi, pakotti jälleen vetämään nälkävyötä kireälle, niin ruukin kuin rahvaankin ruokatalouksissa. Yhdysvaltalaisen antropologin Georg M. Fosterin näkemys talonpoikaisyhteisöissä vallitsevasta rajallisen hyvän käsitteestä (*image of limited good*), jonka mukaan yhden tahon hyötyessä toinen kärsii, lienee leivän osalta hyvinkin sovitettavissa Juantehtaan ja ympäristön talonpoikien kilpailun kontekstiin.³⁵⁷

---

³⁵⁴ Kuopion tk 1790 § 201, Pien-Savon tmk, Kuopion kärjäkunnan vars. as. ptk C II a:13, JoMA.

³⁵⁵ Åhman 1957–1963, s. 25.

³⁵⁶ ”De 12 t. råg wore ganska wälkomne, men som di kom så gick di, jag är wäl intet för närwarande i behof, dock i anseende till detta goda tillfälle tåktes herr Capitain föranstalta om sp. sedan intet är at wänta från Kärämäcke eller Siikajerfvi det lilla som jag fådt från Rissala är af fråst och råst för derfwat, hela Pielis har fådt en total misswäxt och 1 t. g. råg skall der kosta 6 RD för öfrigt hörs intet annat än jammer och klagan; At handla detta års sp. af indelningshafwaren, så framt krono sp. på något sätt kan ärhållas, eller gl. sp. afräder jag helt och hållit, emedan icke annat än odugelig sp. fins i hela landet. Är kr. sp. dyr, så hoppas jag den, med denna blåsning skalla blifwa ärsatt, som näst Guds hjelp stiger till 200 Skttt.” Corneerin kirje Bennetille 15.10.1790, BSA vol. 2, RA.

³⁵⁷ Foster 1965, s. 293–315. Nordström 1988, s. 84–87.

6 Välikäräjät 1808

6.1 KOLME PÄIVÄÄ LOPPIAISEN AIKIOIHIN

Vuoden 1808 alussa Ruotsin ja Venäjän valtakuntien välit olivat vajaan kahdenkymmenen vuoden rauhan kauden jälkeen jälleen kiristymässä pahasti pakka-selle. Almanakan sääennusteen mukaan tammikuun alussa Suomessa paukkui *Kova Pakkainen* ja sään luvattiin olevan *Puoli=Selkiä*. Loppiaisen seutuvilla, viimeisinä rauhan päivinä (tulevasta sodasta tietenkään vielä mitään tietämättä), Juankoskella kokoontuivat toisistaan mittaa ottamaan keskinäistä vihaa pitävät ruukinpatruuna ja alustalaistalonpojat.³⁵⁸

Johtaja Fredrik Jonathan Ekholm halusi saattaa päätökseen prosessin, jonka edelliset patruunat Tigerstedt ja Bennet olivat ruukintilojen asukkaita ja torppareita vastaan aloittaneet. Vuorikollegion päätös 1791 oli jättänyt ruukinomistajalle mahdollisuuden syyttää paikallisessa tuomioistuimessa kyseisten tilojen asukkaita huonosta taloudenpidosta ja vaatia tällä perusteella asukasoikeuden menetystä. Johtaja Ekholm lienee viimeistään vuoden 1806 aikana lähettänyt asiaa koskeneen anomuksensa Vaasan hovioikeuteen, josta vastattiin 5.1.1807 antamalla virkamääräys tuomari David Monseliukselle.³⁵⁹

Maanantaina 4. tammikuuta iltapäivällä 1808 oikeusistuin kokoontui Juantehtaalla ja aloitti toimintansa. Lautamiehinä toimivat herastuomari Pietari Väänänen,³⁶⁰ sekä muut vakinaiset lautamiehet Lauri Miettinen, Heikki Holopainen, Iivari Väänänen, Juho Husso, Juho Savolainen ja Heikki Laitinen. Ekholm oli haastanut vastapuolensa tilakohtaisesti siten, että ”pääpukarit”, Vuotjärvi n:o 1 sekä Nilsä n:o 2 ja n:o 5, käsiteltiin kukin saman pykälän puitteissa (§§ 1, 5, 9, 16; §§ 2, 6, 17; §§ 3, 7, 18, 20). Ruukintalonpoikien lisäksi ”pienempinä tekijöinä” tuomarinpöydän ääreen oli haastettu seitsemän muuta,

³⁵⁸ Kuopion vk 1783 - - - 1812 C1c1 (Cbc:1), JoMA.

³⁵⁹ David Johan Monselius (1771–1830) oli turkulaissyntyinen rykmentinpastorin poika, ylioppilas 1787, tuomarintutkinto 1794, s.v. Turun hovioikeuden auskultantti ja ylimääräinen notaari, Turun raastuvanoikeuden vt. notaari 1797–1799, varatuomari 1799, Savon ja Karjalan läänin varalääninsih-teeri Kuopiossa 1801, kihlakunnantuomarin arvo 1802, sotakanneviskaali 1808, palveli sodassa myös vt. sotasihteerinä. Vaasan hovioikeuden apujäsen 1809, asessori 1811, hovioikeudenneuvos 1818, naimaton. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: David Johan Monselius*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10334>>. Luettu 16.10.2012. Monselius oli tutustunut Juantehtaan ruukkiin jo puolenkymmentä vuotta aikaisemmin, kun hän syksyllä 1803 oli toiminut vuorikäräjien tuomarina tutkimassa ruukilla riehuneen pahatapaisen hyttirengin Petter Jäderbergin rikoksia. Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, suppliker m.m. E4: 345, 32–45 (1805), RA. Kokemus saattoi vaikuttaa siihen, että hovioikeus katsoi juuri hänet sopivaksi savolaisruukille lähetettäväksi.

³⁶⁰ Pietari Väänänen (1764–1846) luku- ja kirjoitustaitoinen talollinen Murtolahdesta, herastuomarin arvon saanut lautamies, valtiopäivämies ja kansanrunoilija, joka Norrköpingin valtiopäivillä kirjoitti ensimmäisen tunnetun ylistysrunonsa hallitsijasta, oli Porvoon valtiopäivillä talonpoikaissäädyn johtavia edustajia, ”*Moaliman viisas*”. Väänästen sukupuu n:o 3–4, 1946. Väänänen 1964. Maija Hirvonen, *Kansallisbiografia* 10, 2007 s. 774–775.

etäisimmät Nurmeksen kappelin puolelta, syytettynä mm. Siikajärven metsien hävittämisestä ym. luvattomuuksista lähempänä ja kauempana ruukin alueilla. Talonpojat olivat hankkineet valtuutetukseen varakihlakunnantuomarin Georg Borgströmin.³⁶¹

Käräjät ehdittiin istua tehokkaasti saman viikon sisällä, vain kolmen päivän kuluessa, maanantaina, tiistaina ja torstaina. Keskiviikkona, joka oli loppiainen, vietettiin pyhäpäivää. Alusta alkaen, heti ensimmäisessä pykälässä mentiin suoraan asiaan; Ekholm oli haastanut vastapuolensa Pasaset, Tammelinin, Rissaset, Tuoviset, Kuosmaset ym. kyseenalaistaakseen heidän hallinta- eli asukasoikeutensa (*besittningrätten*), josta oli riideltä vuoden 1789 vuorikäräjillä ja jonka vuorikollegio oli lykännyt tälle tuomioistuimelle. Kun hovioikeuden tuomarille antama määräys oli luettu, saneli johtaja Ekholm pöytäkirjaan lausuntonsa (§ 1):

Sekä vuorivälikärajien 1789 pöytäkirjan että myöhemmin ilmenneiden seikkojen vuoksi olen nähnyt aiheelliseksi kutsua ruukin verotilan Vuotjärvi n:o 1 asukkaat oikeuden eteen ei pelkästään huonosta talouden hoidosta ja rappiosta pelloilla, niityillä ja metsissä, joita on hävitetty ja kaskettu, vaan myös puutteellisesta velvollisuuksien suorittamisesta ruukille. Vuotjärven tilan omistusoikeus ja kiistaton kuuluminen ruukille, joka on vahvistettu perinnöksiostokirjalla vuodelta 1753 sekä useilla Kunink. Maj:n, Kunink. Kollegioiden sekä Maaherran viraston antamilla määräyksillä, on asukkaiden omin lupinsa tekemillä toimilla ja täysin laittomilla uusien asuinpaikkojen rakentamisella tullut loukatuksi ja metsät loppuun kulutetuiksi, osaksi tarpeettomalla hävityksellä, jonka kautta on pelättävissä tilan täydellinen tuho, ellei nopeisiin toimenpiteisiin ryhdytä, osaksi ei ollenkaan tai vain vajavaisesti täytetyillä velvollisuuksilla, joille ruukin olemassaolo perustuu, samoin kuin ylimitotetulla, useisiin syytteisiin ja sakkorangaistuksiin johtaneella, mutta tästä huolimatta itsepintaisesti harjoitetulla ruukin metsämaan hävityksellä, minkä seurauksena metsä on nyt täysin tuhottu, ruukkitoiminnalle korvaamattomaksi vahingoksi, turmeltu, häpeään saatettu ja pahoinpidelty.³⁶²

---

³⁶¹ Georg Borgström (1776–1834) oli Porvoon lukion lehtorin poika ja opiskeli itse samassa opinahjossa 1788 alkaen, ylioppilas Turussa 1793, tuomarintutkinto 1795 ja auskultantiksi Turun hovioikeuteen s.v., ylimääräinen notaari 1797, varatuomari 1803, Savon ja Karjalan läänin lääninsihteeri 1810, assessori 1819, kuoli Kuopiossa naimattomana. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Georg Borgström*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilö.php?id=10768>>. Luettu 16.10.2012. Bergholm I, s. 186.

³⁶² "I grund af så wäl de wid Urtima Bergs Tings Rätten 1789 förde protokoller, som ock af sednare tilkomne anledningar har jag warit föränlätan at inkalla åboerne å Brukets innehafwande skattehemman n:o 1 i Wuotjärfwi by at af mig lagföras icke allenast för misbyggnad och wanhäfd af åker och äng samt skog hwilken blifwit åwerkad och swedjat, utan ock för bristande skyldigheters utgörande til bruket. Ågande rätten til Wuotjärfwi hemman, och Brukets ostridiga disposition deröfwer bekräftad genom skattebref af 1753, flera af Kongl Majjt, Kongl Collegierne, samt Landshöfdinge embetet ågångne författningar, har blifwit dels genom dessa åboers sjelftagna befattning deröfwer, och genom aldeles olagliga anläggningar af nya bolstäder til intrång för bruket och skogsmarkens utödande, dels genom en otillbörlig wanhäfd, hwarigenom den öfwerhängande faran ef hemmanens total undergång är at befrugta; därest intet skyndsam hielp mellankommer, genom anten aldeles inga eller ock en del skyldigheters utgörande, på hwars upfyllande brukets existens beror, samt genom ett öfwerdrifwit, ofta åtalad, med böter flera resor bestraffad men icke des mindre enwist föröfwardt åwerka af brukets skogsmarck, hwarigenom den nu är aldeles ruinerad till denna bruksrörelses oersätteliga skador, öfwerträdt, gäckad och misshandlad".

Samat sanat Ekholm kohdisti myös Nilsiäen n:o 2 ja n:o 5 tiloihin, joiden perintökirjat ruukki oli saanut 20. heinäkuuta 1762. Lisäksi jokaista yksittäistä asukasta, viittätoista miestä ja yhtä naista vastaan ruukinpatruunalla oli rötösluettelo luvattomasta kaskeamisesta, hiilitoimitusten ja päivätöiden laiminlyönneistä, tilojen rappiosta ja luvattomasta torppien rakentamisesta. Ruukinpatruunan vaatimus oli, että vastaajat menettäisivät asukasoikeutensa ja tilat jätettäisiin ruukin hallintaan, jotta ne voitaisiin pelastaa autioitumiselta ja varjella niiden kasvavaa metsää. Asukkaille olisi velvoitettava sakot tai korvausvelvollisuus sekä määrättävä heidät suorittamaan puuttuvat hiili- ja päivätyösuorituksensa sekä luonnollisesti korvattava oikeudenkäyntikustannukset.

Johtaja Ekholm esitti mainitsemansa perintökirjat, joilla kruunu oli antanut ruukille kyseisten tilojen vero-oikeuden ehdolla, että niin kauan kuin asukkaat toimittavat Kuninkaallisten kirjeiden 16.8.1731 ja 23.9.1747 mukaiset velvollisuutensa, saavat he asua tiloilla. Edelleen Ekholm esitti vuorikäräjien 1789 tästä asiasta laatiman pöytäkirjan sekä Vuorikollegion päätöksen 5.4.1791 ja selosti niiden sisällöt. Väärin rakentaminen ja rappio (*missbyggnad och wanhäfd*) eivät OK 10:14:n mukaan kuuluneet vuorikäräjien toimivallan alle, enempää kuin sen ratkaiseminen, olivatko asukkaat laiminlyönneillään menettäneet asukasoikeutensa. Tämän vuoksi asia oli ikään kuin palannut takaisin tilanteeseen ennen vuoden 1789 vuorikäräjiä. Kyseisistä teoista ja tekemättömyyksistä ruukinomistajalla oli siis oikeus syyttää tavallisilla kihlakunnankäräjillä, kuten Ekholm oli nyt tekemässä. Vuorikäräjillä hänellä puolestaan olisi oikeus syyttää heitä puuttuvista hiilisuorituksista sekä kaskivahingoista. Varakihlakunnantuomari Borgström pyysi Ekholmin esittämät asiakirjat yön yli itselleen tutustumista varten, jotta voisi seuraavana päivänä antaa vastauksen päämiestensä puolesta (§§ 1, 2, 3).

Ennen illantuloa ehdittiin aloittaa vielä Erkki Väättäistä vastaan nostettu vahingontekojuttu, jota edellisen kerran oli selvitelty Kuopion talvikäräjillä 1804. Haastettu ei ollut paikalla vaan kotonaan sairastamassa, ilmoitti hänen poikansa Erkki Erkinpoika Väättäinen. Ekholm syytti Väättäistä luvattomasta puolen tynnyrinalan suuruisen peltoalan haltuunotosta ruukille kuuluvan Kosken tilan maille, luvattomasta kaskeamisesta ja maksamattomista maanosuuksista sekä Kosken tilan pirtin uunin hävittämisestä ja saunan kuljettamisesta omalle torpparilleen. Varakihlakunnantuomari Borgström kertoi toimivansa myös Väättäisen edusmiehenä ja luki yönseudun aikana tähänkin tapaukseen liittyvät pöytäkirjat (§ 4).

Seuraavana aamuna Borgström ilmoitti tekevänsä Vuotjärven ja Nilsiäen päämiestensä puolesta vastaväitteen ja kyseenalaistavansa tuomioistuimen toimivallan. Koska johtaja Ekholm oli syytteessään pitänyt yhtenä asukasoikeuden menettämisen perusteena luvatonta kaskeamista, joka kuitenkin kiistatta kuului vuorituomioistuimen päätösvallan piiriin, olisi kihlakunnankäräjät väärä forumi. Ekholm vastasi, ettei hakenut tässä oikeudenkäynnissä vastaajilta oikeudellista vastuuta luvattomista kaskista, mutta halusi kuitenkin osoittaa, miten nämä asetusten vastaisilla toimillaan ruukin hiilimetsissä olivat menettäneet asukasoikeutensa. Johtaja varasi samalla itselleen oikeuden tulevaisuudessa syyttää asukkaita kaskista vuorikäräjillä ja esitti vastaväitteen hylkäämistä. Borgströmin

näkemyksen mukaan asukasoikeuden menettämisen peruste oli ollut vuoden 1789 vuorikäräjillä sama kuin nyt, luvaton kaskeaminen, ja Vuorikollegio – edelleen Borgströmin tulkinnan mukaan – oli tarkoittanut oikealla tuomioistuimella, jossa kaskeamissyytteet pitäisi käsitellä, vuorikäräjiä. Varakihlakunnantuomari piti suorastaan lainvastaisena, että korvausasia käsiteltäisiin eri tuomioistuimessa kuin pääasia, joka tulisi siis käsitellä vuorikäräjillä, kuten johtaja Ekholm itsekin juuri oli myöntänyt. Johtaja Ekholm totesi, että kanteen perustelun perusteellinen käsittely tässä tuomioistuimessa tuottaisi vain viivästystä (§§ 5, 6, 7).³⁶³

Väätäisen jutussa todistajat kertoivat näkemyksensä ruukin ja Väätäisen välisestä kahnauksista. Kiista Kosken tilan omistussuhteista periytyi jo aiempien ruukinpatruunoiden ajalta ja oli tuottanut käräjäoikeutta miltei vuosittain ja johtanut kärsiväisyyttä. Ruukin lampuotina Kosken tilalla oleva Pertti Pöyhönen, joka aluksi ei tahtonut todistaa mitään, koska herra johtaja ei ollut koskaan tehnyt hänelle mitään hyvää (*”h. direktören aldrig gjort honom något godt”*), myönsi kuulusteluissa – sen jälkeen kun häntä oli uhattu viiden riksikin sakolla tai vaihtoehtona neljän päivän vankeudella ilman vettä ja leipää – että Väätäinen oli vienyt Kosken tilalta aitan katonkin ja puolet tuvan kattoa. Koska mainittu rakennusten ja kattojen siirtelijä itse oli sairaana kotonaan, siirrettiin asian käsittelyä edelleen tuleville käräjille (§ 8).

Perjantaina 7. päivänä tammikuuta tuomioistuin lausui ratkaisunsa ruukin-tilallisten jutuissa. Oikeudenkäynnin katsottiin pohjautuvan syytteeseen, jonka ruukin silloinen omistaja esitti vuoden 1789 vuorikäräjillä. Koska tuolloin ei ollut kyse luvattomien kaskien korvaamisesta ja kun johtaja Ekholm oli selittänyt kaskeamissyytöksillä halunneensa ainoastaan tuoda voimaa kanteeseensa, joka perustui osaksi syytökseen tilojen rappiosta, eikä ollut haasteessaankaan vaatinut korvauksia kaskeamisesta, niin tuli vastaajaosapuolen tekemä vastaväite raukenemaan ja vastaajat velvoitettiin vastaamaan syytteeseen. Borgström pyysi miettimisaikaa päämiestensä kanssa tyytymättömyyden ilmaisemisesta päätökseen. Ekholm jätti oikeuden harkittavaksi, etteikö kuulustelua silti voitaisi jatkaa, etenkin kun vastapuolen virittämä vastaväite perustui syytteen vääristelyyn ja oli siten rikollista luonteeltaan (*af criminel beskaffenhet*).

Kihlakunnankäräjät katsoivat vastaajien väitteen tuomioistuimen toimivaldasta olevan senlaatuinen, että asian tarkempi tutkinta jää odottamaan vastaajien kannanottoa lain salliman miettimisajan. Ekholm ilmoitti tyytymättömyytensä päätökseen, samoin Borgström koskien kannanottoa kihlakunnankäräjien toimivaltaan. Tuomioistuin totesi, ettei vastaajilta voida kieltää heidän oikeuttaan muutoksen hakemiseen, jonka oli tapahduttava Vaasan hovioikeudessa 45 vuorokauden kuluessa, 22. helmikuuta 1808 mennessä (§§ 16, 17, 18, 20). Vuotjärveläisten ja nilsiäläisten viivytystaktiikka tuntui vieläkin toimivan.

Pienemmissä jutuissa saatiin sentään jotakin aikaiseksi. Hirvisaarelaisten talonpoikien Esko Hakkaraisen (§§ 13, 15) ja Juho Hartikaisen (§ 19) kanssa johtaja F. J. Ekholm pääsi sopuratkaisuun, kun asianomaiset lupasivat suorit-

³⁶³ ”... och grundade h. direktören dess i denne del nu gjorde förbehåll, å högbemålte kongl. collegii stadgande derom utan at det kunde lägga något hinder i vägen för h. direktören at wid denne rätt til hela dess widd utreda och uplysa befogenheten af dess kärömål”. Kuopion vk tammikuu 1808 §§ 5, 6, 7, Cbc:1, JoMA.

taa korvauksia ruukin mailla tekemistään vahingoista. Oikeuteen haastetuista Honkamäen ja Puumalan neljästä Korkalaisesta, kahdesta Pitkäsestä ja yhdestä Rissasesta, jotka olivat polttaneet kaskiaan luvattomasti Siikajärvellä, oli paikalla vain Mikko Korkalainen. Tämän kuolleen veljen leskeä ja lapsia vastaan Ekholm luopui ajamasta syytettä (§§ 10, 11, 12). Viitaniemen Antti Vartiainen, joka oli kalastanut luvatta Vuotjärvessä, oli myös poissa (§ 14).

Ruukinpatruunan saalis näiltä käräjiltä jäi koko lailla laiha (liite 8.A.). Tuomari ja lautamiehet osasivat sentään kirjoittaa kyyti- ja päivärahoistaan yli 70 riikintaalarin laskun johtaja Ekholmin kustannettavaksi (§ 20).³⁶⁴

Taulukko 10. Ruukinpatruuna Ekholmin haastamat vastaajat välikäräjillä 1808. Tämän sekä taulukoiden 6 ja 8 henkilöt on eroteltu väreillä kotitilansa mukaan: n(Vuotjärvi n:o 1 Nilsinä n:o 2 Nilsinä n:o 4 Nilsinä n:o 5 Murtolahti Siikajärvi Vuotjärvi n:o 3 ruukkilaiset ja muut).

Paavo Pietarinpoika, Paavo Antinpoika, Sakari ja Vänni Pasanen, Vuotjärvi n:o 1 §§ 1, 5, 9, 16	C. J. Tammelin, Juho, Pertti ja Retu Rissanen, Olli Tuovinen, Helena Ahonen, Heikki Tuovinen, Nilsinä n:o 2 §§ 2, 6, 17	Gustaf Helen, Pietari Nuutinpoika, Pietari Pietarinpoika ja Hannu Kuosmanen, Juho Heikkinen, Nilsinä n:o 5 §§ 3, 7, 18, 20	Erkki Väätäinen §§ 4, 8	Heikki ja Juho Korkalainen § 10
Yrjö ja Mikko Korkalainen, Matti ja Topi Pitkänen § 11	Lauri Rissanen § 12	Esko Hakkarainen §§ 13, 15	Antti Vartiainen § 14	Juho Hartikainen § 19

³⁶⁴ Kululaskelma:

Puheenjohtaja

Kyyti Vaasan kaupungista Juantehtaan ruukille, neljäkymmentäkuusi peninkulmaa perille ja saman verran takaisin, kolmella hevosella, 8 killinkiä peninkulmaa ----- Rdr 46, -

Seitsemän matkapäivää perille ja saman verran takaisin, 1 riksi päivältä ----- 14, -

Palkkio kolmelta istuntopäivältä jätetään laskuttamatta nautitun ruoan takia

Rdr 60

Lautamiehet

Herastuomari Pietari Väänäsen kyyti yhteensä 5 ½ peninkulmaa, sekä palkkio kahdesta matka- ja kolmesta istuntopäivästä ----- Rdr 2, 8

Lautamies Lauri Miettisen kyyti yhteensä 12 peninkulmaa ja sama päiväylläpito ----- 3, 12

Samoin Heikki Holopaisen kyyti ja päiväylospito sama kuin herastuomari Pietari Väänäsellä ----- 2, 8

Samoin Iivari Väänäsen kyyti yhteensä kymmenen peninkulmaa, sekä kaksi matka- ja

kolme istuntopäivää ----- 2, 44

Rdr 10, 24

6.2 EKHOLM KONKURSSIRUUKIN KOHOTTAJANA – JA KANSANPERINTEEN HAHMONA

Mikäli pitää paikkansa, että F. J. Ekholm oli toiminut nuorena miehenä vuonna 1789 – siis kapteeni Bennetin aikaisten Juantehtaan vuorikäräjien aikana – Vuorikollegion auskultanttina³⁶⁵ ja ehkä jo tuolloin virkansa puolesta tullut tutustumaan savolaisruukin riitoihin, oli hänellä talvella 1808 jo parinkymmenen vuoden takainen tuntuma puheena olevaan oikeusjuttuun. Paikan päällä vajaan vuosikymmenen toimineena ruukinpatruunana riita oli tietenkin tullut omakohtaisemmaksi. Se, että omistaja oleskeli ruukilla ja oli sen tuotosta riippuvainen, laittoi hänet ehkä entistä ärhäkämmin kamppailemaan oikeuksiensa puolesta. Samoin se, että riita oli venynyt jo näin pitkäaikaiseksi, saattoi turhauttaa malttamattomasti patruunaa. Joka tapauksessa Ekholm oli juridisen kompetensinsa puolesta ”kova luu” talonpoikien vastustajaksi, hioutunut sekä ruukintyöläisiään, ruukintilallisiaan että muuta ympäristön rahvasta vastaan käydyissä oikeusjutuissa (ks. liitteet 8.B. ja 8.C.). Hän tavoitteli voitokasta nousua ”riitapyramidin” huipulle ja jutun ratkaisua omaksi edukseen.

Ekholmille oli kyllä vuosien mittaan kertynyt kokemusta myös epäonnistumisista niin ruukkitoiminnassa, sen henkilöstöhallinnossa, suhteissa viranomaisiin kuin lähimaisiinkin. Vaimo oli hänet jättänyt, mikä saattoi heikentää patruunan arvovaltaa rahvaan silmissä paikkakunnalla. Ehkä hän vastoinkäymisten vastapainoksi tavoitteli kunnon läpimurtoa oikeusjutuissaan talonpoikia vastaan. Ekholm oli saanut Juantehtaan rappiotilassa ja nostanut sen jonkinmoiseen toimintaan (ks. kuvat 6–7). Kunnostustöihin oli uponnut tuhansia taalereita. Omistaja epäilemättä toivoi, että laitos alkaisi jossakin vaiheessa kannattaa tai tuottaa jopa voittoa. Velkaantuminenkin pakotti hänet toimimaan.³⁶⁶ Velkasuhteen seurauksena Anders Westerlundista oli tullut ainakin muodollisesti toinen omistajakumppani, joka vuoden 1809 aikoihin siirtyi asumaan Kuopioon mutta ei näytä olleen ennen Ekholmin kuolemaa juurikaan osallisena tehtaan johtamisessa tai käräjäjutuissa.³⁶⁷ Ekholmin oikeana kätenä oli luutnantti Ernst Fredrik Engdahl, joka suomen-

---

³⁶⁵ Fahlu Weckoblad 04.11.1789.

³⁶⁶ Kuopion vk heinäkuu 1806 § 10, UK 1823, mf. Kuopion sk 1806 § 20, 33, 624, 643, 657, UK 1822, mf. Kuopion tk 1809 § 535, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:22–23, JoMA.

³⁶⁷ Lundén Cronström 1957, s. 165–171. Anders Westerlund (1772–1857) oli tervahovin inspektorin poika Tukholmasta. Isänsä kuoltua hän 18-vuotiaana peri kohtalaisen suuren omaisuuden, toimi sitten väliin virkauralla, väliin mm. manufaktuurilaitoksen osakkaana Vestmanlannissa. Kamarikollegion aktuaarina ollessaan Westerlund tutustui Ekholmin pariskuntaan, jolle lainasi useiden tuhansien rikin summan syksyllä 1802. Vuonna 1806 Westerlund avioitui Vaasassa maaherran tyttären Christina Johanna Wanbergin kanssa. Appiukko maaherra Magnus af Wanberg erosi virastaan kesällä 1808 ja siirtyi Itä-Göötanmaalle mutta vävy perheineen jäi Suomeen ja muutti Kuopioon. Ekholmin murhan jälkeen Westerlund toimi Juantehtaalla kuolinpesän hoitajana. Vuonna 1816 Ekholmin perilliset myivät osuutensa ruukista kapteeni Gregori Tigerstedtille ja Westerlundille, joka kolme vuotta myöhemmin myi omistuksensa Adolf Wilhelm Tigerstedtille. Tämän jälkeen Westerlund omisti Salahmin ruukin 1819–1825. Siellä konkurssin tehtyään hän palasi Juantehtaalle isännöitsijäksi 1825–1835, sitten ura jatkui Varkauden ruukilla 1835–1845 ja Karstulan ruukilla 1845–1855. Lundén Cronström 1957, s. 140–194.

kielen taitoisena henkilönä oli tarpeellinen toimija.³⁶⁸

Ruukinpatruunan argumentit asiansa puolesta olivat samat kuin kapteeni Bennetillä kaksikymmentä vuotta aikaisemmin: talonpoikien huolimaton tilanhoito, ylenpalttinen kaskeaminen ja puutteelliset hiili- ja päivätyötoimitukset ruukille uhkasivat ruukkia perikadolla. Patruunan mielestä hiiltä masuuniprosessiin tuottava ”metsä on nyt täysin tuhottu, ruukkitoiminnalle korvaamattomaksi vahingoksi, turmeltu, häpeään saatettu ja pahoinpidelty”. Johtopäätökset ja vaatimukset olivat myös samat kuin Bennetillä: maatilat ja ruukkitoiminnan jatkuminen turvataan ainoastaan häätämällä entiset asukkaat pois kyseisiltä tiloilta ja ottamalla ne ruukin suoraan hallintaan. Ajatuksen logiikka oli kuin suoraan Ruukkiseurauksen mietinnöstä 1750-luvulta (ks. luku 1.6). Ekholmin mielestä suurella osalla hänen vastustajistaan ei ollut laillista oikeutta asua tiloilla. Ruukinpatruuna katsoi mitä ilmeisimmin toimivansa paitsi lainmukaisesti ja oikeutettujen oikeuksiensa puolesta myös taloudellisesti järkevällä tavalla. Hän epäilemättä koki itsensä ”modernin projektin” toteuttajana, talousuudistuksen esitaistelijana epäkiitollisissa oloissa. Samantapaisia taustaelementtejä, jotka johtivat valvonnan tehostumiseen, vaatimusten kasvamiseen ja hyödyn tavoitteluun alustalaisten kustannuksella, on nähtävissä useissa muissakin vastaavanlaisissa konflikteissa, mm. Tohmajärven 1679 ja Salmin 1831 lahjoitusmaakapinoissa. Yhteistä oli edelleen se, miten alustalaiset kokivat vastapuolensa moraalittomana toimijana hakien ensin muutosta laillisin keinoin ja kun tämä ei auttanut, nousivat kapinaan.³⁶⁹

Juantehtaan salamurhan 1810 jälkeen talonpoikien piirissä syntynyt kansanperinne selitti Ekholmin toimintaa huijauksena. ”Tämä Ekholm rupesi, kansan kertomuksen mukaan, Ruotsin Wuorikollegiossa petollisesti keinottelemaan, saadakseen tehtaalle valloitetuksi Wuotjärwen–Pasalan, Siikajärwen ja Nilsjän kyläin talot ynnä Pajuniemen ja Sääskiniemen kyläryhmät.” Kertomuksen mukaan Ekholm oli tuolloin vielä kruununluontoisten talojen haltijoille ehdottanut vaihtokauppaa, jonka mukaan Juantehtas maksaisi talojen kruununverot ja saisi tästä hyvästä veroja vastaavan määrän hiiliä. Talolliset suostuivat ehdotukseen ja tekivät sopimuksen. ”Eräinä vuosina maksoikin Ekholm werot ja talolliset weiwät ruukkiin hiilet. Mutta sitten rupesikin Ekholm lain woimalla heiltä waihtimaan wilja-osa ja silloin ilmenikin, että talolliset noilla sopimuskirjoilla muka olisimat Ekholmille luowuttaneet kaiken omistus- ja hallinto-oikeutensa taloihin, jääden wain osawiljelijöiksi – kaikki tämä kansan muistitietojen mukaan.”³⁷⁰

³⁶⁸ Luutnantti Ernst Fredrik Engdahl oli kotoisin Hämeenlinnasta. Hän oli saapunut Kuopioon 1780 viinanpolttimon polttomestariksi, kauppiaksi, kievarinpitäjäksi ja kellarimestariksi. Pekka Lappalaisen mukaan ”ammattimainen paloviinanpolttaja ja herrasmies, upseeri” pani alulle Kuopion historian ensimmäisen pitkäaikaisen ”huvikorttelin” – kunnes innostui rautateollisuudesta. Engdahl rakennutti vuoden 1792 paikkeilla hankkimalleen Urimolahden maalle taalalaismallisen harkkohytin vuorimekaanikko Rinmanin ohjeiden mukaisesti. Välillä ”monialayrittäjä” toimi nimismiehenä Nurmeksessa 1804–1805 mutta palasi sitten Savon puolelle Juantehtaan palvelukseen. Vuoden 1810 tienoilla hän asui Siikajärvellä ja avusti Ekholmia ”ulkoisessa taloudenhoidossa”. Ruukin tuolloinen inspehtori Järnefelt oli Engdahlin vävy. Lappalainen 1982, s. 374. Walta 2005, s. 225. Laine 1952, s. 33, 46, 81–82. Carpelan 1958, s. 570 sekä murhaoikeudenkäynnin todistukset Kuopion tk 1811 § 19, Pien-Savon ylinen tmk Cba:30, JoMA.

³⁶⁹ Katajala 2005, s. 81, 111–113. Mylly 2011, s. 79–80.

³⁷⁰ Kotiseutumustelmia XVII, Savo 22.10.1920.

O.K.:n eli Olli Koistisen mukaan "[w]anhastaan oli sellainen laki, että kun tehdas perustettiin, niin sille annettiin etuoikeudeksi saada korwausta vastaan poltattaa hiiliä läheisten seutujen talonpoikien metsissä... Korwaukseksi Juantehdas maksoi talonpoikien kruununwerot ja peri kuitit." Vuotjärven Leskisten kerrotaan joko perineen pois kuittinsa tai itse maksaneensa veronsa, "mutta toiset eiwät olleet yhtä warowia. Siihen aikaan oli sellainen laki, että se, joka maksoi kolme vuotta talosta kruununwerot, sai sen omiin nimiinsä. Tätä keinoa aikoi Ekholm käyttää hyväkseen ja ajaa asukkaat pois näiden isien ja esi-isien tiloilta lain muodolla ja oikeuden warjolla, mutta itse asiassa huutawaa wääräyttä harjoittaen."³⁷¹

Nilsian ja Vuotjärven tilojen päätyminen Juantehtaan omistukseen selitetään tapahtuneeksi siis vasta Ekholmin aikana ja yllätyksellisenä petoksena. Vaikuttaa siltä, että muistitiedon "Ekholmiin" on yhdistynyt kokemuksia myös aikaisemmista ruukinpatruunoista. Salamurhan jälkeen syntynyt kansanperinne on mustamaalannut talonpoikien vastustajan demonimaiseksi hahmoksi, "joka kaiken elämisen... taloista kiskoi, wiljat pelloilta, nauriit ja potatit kuopista."³⁷² On selvää, että vuosikymmeniä myöhemmin talteen kerätylle muistitiedolle ei voida antaa samanlaista todistusarvoa kuin tapahtumia tuoreemmin kuvaavalle asiakirja-aineistolle. Muistitiedolla on kuitenkin oma arvonsa ja selitysvoimansa. Tarinoissa heijastuu talonpoikien kokemus ankarasti ahdistavasta epäoikeudenmukaisesta isännästä. Tuntemus ei ole syntynyt tyhjästä; sama sävy on löydettävissä myös Ekholmin murhaoikeudenkäynnin pöytäkirjoista; esim. Sakari Sakarinpoika Pasasen vaimo Maija-Liisa Heikkinen kertoi kesällä 1810 perheensä kärsivän suurta puutetta, koska ruukinpatruuna Ekholm tuhosi kaikki heidän varansa.³⁷³ Samansuuntainen oli myös Kosken tilan lampuodin edellä (s. 155) siteerattu lausahdus, jonka mukaan "herra johtaja ei ole koskaan tehnyt hänelle mitään hyvää".

Koistisen tavoin sata vuotta myöhemmin kirjoittaneen E. S. Tigerstedtin luonnehdinnan mukaan Ekholm ei ymmärtänyt tehdä itseään rahvaan suosimaksi.³⁷⁴ Tämä koitui ruotsinmaalaiselle rautapatruunalle kohtalokkaaksi seudulla, jonka asukkaiden sanottiin olevan "kostonhimoisia ja raakoja niitä kohtaan, joista ovat saaneet huonon käsityksen".³⁷⁵ "Pahan patruunan" stereotypia saattaa ohjata korostamaan liiaksi F. J. Ekholmin negatiivisia ominaisuuksia. (Tämän vastapainona voitaneen pienenä inhimillisyyden pilkahduksena huomata vaikkapa se, että kuolleen Korkalaisen leskeä ja orpolapsia vastaan Ekholm ei jatkanut vaatimuksiaan.) Se, mikä yhtäältä oli tarmokkaan liikemiehen määrätietoista ja sinnikästä toimintaa teollisuuden parhaaksi, näyttäytyi toisaalla sydämettömänä rahvaan riistona (vrt. liite 8.C.). Sukupolvien kuluessa tarinat alkoivat elää omaa elämäänsä

---

³⁷¹ Ekholmin murha, Savotar 11.10.1910.

³⁷² sama

³⁷³ Todistajat Anna Stina Räsänen ja Beata Heikkinen. Kuopion vk kesäkuussa 1813 § 7 ja Kuopion sk 1813 § 508, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. välik. ja vars. as. ptk:t Cbc:2 ja Cba:36, JoMA.

³⁷⁴ Tigerstedt 1909, s. 178.

³⁷⁵ Kreivi Bonden mukaan 1782, ks. seur. luvussa alaviite 385.

kulloisenkin kertojan värittämänä.³⁷⁶ Anna-Maria Åström, joka on tutkinut kansanperinteen välittämänä savolaisrahvaan käsityksiä maakunnan säätyläistöstä, on havainnut kansan pyrkimyksen ”vieraannuttaa” tai ”epäinhimillistää” herroja. Tätä piirrettä voidaan huomata myös patruunan murhasta kertovissa tarinoissa. Ekholmista puhuminen *härkänä*, *pässinä* tai *sikana* teki kenties helpommaksi ajatuksen miehen tappamisesta.³⁷⁷ Åströmin mukaan herrasväen kulttuurin vieraus ja rahvaan oma alistussuhde loivat voimakkaan torjunnan, vihan, halveksinnan, pilkan, mutta myös ihmetyksen, huumorin ja joskus myötätunnonkin värittämiä kertomuksia. Kartanonherrat ovat tarinoissa usein liitossa paholaisen kanssa, he ovat moraalittomia ja ”sopimattomia”, ”epäkulttuurin” edustajia.³⁷⁸ Vertauskohtana kirjallisuudesta tulee mieleen Selma Lagerlöfin ”*Gösta Berlingin tarussa*” esiintyvä ilkeä ruukinpatruuna Sintram, joka oli tehnyt sopimuksen pirun kanssa.³⁷⁹

6.3 PASASTEN RINNALLE TAMMELIN

Kauppaneuvos Printzsköldin aikana Nilsin ja Vuotjärven talonpojat olivat saaneet vajaan vuosikymmenen mittaisen hengähdystauon ruukinpatruunoiden jatkuvasta läsnäolosta. ”Rinssöltti” kävi ruukilla vain silloin tällöin ja paikan päällä häntä edusti jatkuvasti Juantehtaalla asusteleva inspektori, mutta kauppaneuvoksen aikaiset käskyläiset Zachris Hultén ja Nils Nyström eivät tainneet olla kovin tehokkaita piiskureita. Uuden patruunan itsensä saavuttua paikkakunnalle alkoivat kovemmat hiillostuksen ajat.

Talven 1808 välikäräjillä Nilsin ja Vuotjärven talonpojat olivat jälleen hankkineet juristin puhumaan puolestaan, mikä kertoo valmiudesta ja kyvystä maksaa oikeusavusta. Kun kyseessä oli kokonaisten mautilojen hallinta ja perhekuntien elanto, piti riksejä ruotsintaitoisen lakimiehen saamiseksi löytyä. Varakihlakunnantuomari Georg Borgström onnistui lykkäämään kolmen pääasiakkaansa asian käsittelyä. Borgströmin kannan mukaan juttu olisi käsiteltävä vuorikäräjillä. Vastaajaosapuoli pystyi näin melko menestyksekkäästi pelaamaan viivytysohjelmaa hyödyntäen kahden rinnakkaisen tuomioistuinjärjestelmän olemassaoloa.

Vuoteen 1808 mennessä vastaajien koostumus oli tietenkin jonkin verran muuttunut aikaisempiin ruukinkäräjiin verrattuna. Vastaajajoukko oli vanhentunut ja osaksi korvautunut nuoremmalla sukupolvella. (ks. liite 11). Ruukin

---

³⁷⁶ Tarinoissa tunnetumpi ja paljon raemmalle tasolle noussut ”kansanriistäjä” oli veronvuokraaja Simon Affleck (n.1660–1725) eli Simo Hurta. Ilkka Mäntylä toteaa olevan vaikeaa löytää Hurtasta kertovista kansantarinoista mitään historiallista ydintä; kertomusten päätarkoitus oli vain osoittaa herran inhottavuus. Kansallisbiografia 1 2003, s. 95–97.

³⁷⁷ Uusi Kuvalehti n:o 11–12 1901, s. 148. Kotiseutumistelmia XVII, Savo 22.10.1920. Jokinen 1984, s. 12. Pasasen suku I (Pitkänen) 2009, s. 187.

³⁷⁸ Åström 1995, s. 208–235.

³⁷⁹ Tälläkin tarinalla lienee todellisuus pohjansa. Ernst Lampénin mukaan vermlantilainen ruukinpatruuna Mitander, joka vaati sikäläisiltä savolaisilta hiilisuorituksia ja kun ei saanut, revitytti näiden mökit, olisi antanut esikuvan Lagerlöfin hahmolle. Lampén rinnastaa tarinan myös Juantehtaalle, tosin 1700-luvulle: ”*Samoin Juantehtaan hiilenpoltajat samalla vuosisadalla ampuivat kuoliaaksi erään tällaisen Sintramin.*” Lampén 1925, s. 70–71, 220–221. Vermlannin kaskisavolaisten ja ruukinpatruunoitten riitatarinoita talletti myös Gottlund 1985, esim. s. 180–181.

ykkösvastustajia olivat edelleen Vuotjärven Pasaset. Vuoden 1776 välikäräjillä miekkaritari Tigerstedtin ahdistama Paavo Pietaripoika Pasanen (s. 1737) oli tammikuussa 1808 jo yli seitsenkymmenvuotias vanha isäntä. Vuotjärven kuudennusmies oli vuodesta 1804 asunut kolmannen vaimonsa kanssa syytinkiläisenä poikiensa Pekan, Heikin ja Paavon ruokakunnissa. Vanha Pasanen kuoli 16.10.1809 Niemelässä. Kansanperinne liittää juuri häneen kuninkaussakäynnit Tukholmassa (ks. luku 7.1). Muita samana vuonna kuolleita kyläläisiä ja maariidassa osallisena olleita olivat Paavo Antinpoika Pasanen (s. 1744, k. 11.5.1809)³⁸⁰ sekä Vänni Pasanen (s. 1770, k. 17.5.1809), joka vuoden 1789 vuorivälikäräjien aikana oli ollut vielä alaikäinen. Näiden miesten mentyä manalle ainoa Vuotjärven ”vanhan kaartin” mies, joka oli ollut syytettyjen penkillä sekä Tigerstedtin välikäräjillä että Bennetin vuorikäräjillä, oli ”pahamaineinen” Sakari Antinpoika Pasanen (s. 1751), leskimies, joka syksyllä 1810 asusteli loisena Vännin lesken, sisarentyttärensä Riitta Rissasen tilalla Laajassa.³⁸¹ Sakari Antinpoika Pasanen urassa näkyy selvästi köyhtyminen ja sosiaalinen vajoaminen isäntämiehestä irtolaiseksi. Syksyllä 1803 hän oli joutunut takavarikon ja pakkohuutokaupan kohteeksi ruukin hiilenpolttajalle ja ruutusotilalle suorittamatta jääneiden maksujen takia, mihin mies vastasi haastamalla tehtävän toimittaneen nimismiehen A. J. Labbartin sekä tämän esimiehen asessori Gustaf Saloniuksen oikeuteen väärinkäytöksistä, mm. lahjusten ottamisesta.³⁸² Pian tämän jälkeen hän myi tilanosansa.³⁸³

Vastaajien koostumus vuoden 1808 välikäräjillä erottui aiemmista esillä olleista oikeudellisista yhteenotoista myös siten, että alkuperäisasukkaiden joukkoon olivat nyt ilmestyneet puoliksi säätyläistöön luettavat lautamies C. J. Tammelin sekä lukkari Gustaf Helen. Tammelin, joka vuoden 1789 vuorikäräjien yhteydessä oli otettu ruukin palvelukseen metsänvartijaksi, avioitui paria vuotta myöhemmin Nilsiä kirkkoväartin ja kuudennusmiehen Juho Rissasen tyttären Helenan kanssa. Näin ruukin leiristä talonpoikien leiriin loikannut Tammelin oli vastaajana Nilsiä n:o 2 tilalta yhdessä appensa Juho Rissasen (s. 1738) ja tämän veljien Pertti (s. 1753) ja Retu Rissasen (s. 1776) kanssa. Juho Rissanen oli ollut mukana jo kevään 1776 välikäräjillä. Hänen isänsä Juho Rissanen vanhempi, jota Tigerstedt oli tuolloin luonnehtinut vuoteenomaksi ikälopuksi, oli kuollut vuonna 1778. Lautamies Tammelin toi vastaajien joukkoon lisää oikeudellista kokemusta, asiantuntemusta ja kielitaitoa.³⁸⁴

Muita Nilsiä n:o 2:n asukkaita olivat Tuoviset: Olli Tuovinen, Antti Tuovisen leski Helena Ahonen, jota edusti vävy Matti Kaarakainen sekä Heikki Tuovinen,

³⁸⁰ Jonkinlaisena osoituksena ruukintalonpoikien tuonaikaisesta taloudellisesta tilasta on Paavo Antinpoika Pasanen perukirja (7.8.1809), jonka mukaan hänen jälkeensä jäi varallisuutta vajaat 59 riksiä bancorahaa, mutta maksettavia lyhennyksiä oli miltei 66 riksiä. Kuopion sk 1809 § 657, UK 1826, mf. Vanhemman Olli Tuovisen perukirja (13.10.1810) jäi puolestaan 72 bancoriksiä voitolliseksi.

³⁸¹ Pasanen suku I (Pitkänen) 2009, s. 127–128, 132–133, 166–167, 185–186.

³⁸² Kuopion tk 1804 §§ 279, 281, 420, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:17, JoMA.

³⁸³ Ks. alempana alaviite 388.

³⁸⁴ C. J. Tammelin alkuperä on hämärän peitossa. Eräs mahdollisuus on, että hän olisi Jämsässä vuonna 1761 syntynyt opiskelijan ja torpparin Mattias Tammelinin poika, <http://familjenbostrom.se/genealogi/finland/tammelin2.htm>. Nilsiä rippikirjoissa Carl Jacobin syntymävuosi on kylläkin 1764. Tammelin avioitui Helena Rissasen kanssa vuonna 1791, Tammelinin ensimmäinen poika Carl, josta isänsä tapaan tuli sittemmin lautamies, oli syntynyt aviottomana 1786. Nilsiä rk 1783–1793, TK 1467–1468, kuva 22. Nilsiä lk 1787–1795, TK 1467, kuva 22.

joka makasi sairaana ja ilmeisesti odotti jo kuolemaansa (§ 2). Olli Tuovinen (s. 1748) oli vuoden 1776 käräjillä kiistellyt torpparisopimuksista Tigerstedtin kanssa ja tämän jälkeen ilmeisesti haavoitti tätä tappamisen tarkoituksessa yhdessä Sakari Antinpoika Pasasen ja Tuomas Ahosen kanssa. Bennetin aikaisilla vuorikäräjillä Tuovinen oli mm. yrittänyt puumerkkiväärennöstä. Olli Tuovinen kuoli huhtikuussa 1809 ollessaan kauppamatkalla Kajaanissa. Samoihin aikoihin hänen poikansa Antti (s. 1770), Olli (s. 1778) ja Juho (s. 1787) olivat käräjillä vastaamassa syytteeseen venäläissotilaan taposta tammikuussa (ks. luku 6.7).

Nilsiiä n:o 5 Kuosmasen naapurina asui Nilsin lukkari Gustaf Helen (s. 1764), joka oli ruotsinkielentaitoinen ja laskettiin "oppisäätyyn". Vuoden 1808 käräjien Kuosmaset olivat nuorempaa sukupolvea kuin aikaisemmillä käräjillä vastanneet mutta kuitenkin jo ikämiehiä: Hannu Kuosmanen (s. 1756), Pietari Nuutinpoika Kuosmanen (s. 1750) ja Pietari Pietarinpoika Kuosmanen (s. 1769), joista kaksi ensin mainittua oli osallistunut jo nuorena miekkaritarin välikäräjille naisväen johtamassa "hääseurueessa". Kielteiset kokemukset ja tuntemukset ruukkia kohtaan vuosien 1776 ja 1789 käräjiltä nousivat varmaan pintaan ja aktivoituivat uudelleen nilsiäläissukujen jäsenissä. Voi hyvin olettaa, että Bennetin ajan vuorikäräjillä tuomitut häädöt – vaikkakin ne saatiin paria vuotta myöhemmin peruttua – ovat herättäneet pahaa verta tuolloin kasvavassa nuorisossa. Herkkiä kehitysvuosiaan elivät tuolloin mm. Juho Kuosmanen (s. 1775), joka oman myöhemmän häätönsä kostonä poltti keväällä 1804 Taatonniemen lampuotitilan (ks. luku 6.6), sekä äsken mainittu Olli Tuovinen nuorempi (s. 1778), joka syksyn 1810 salamurhan jälkeen nousi pääepäilyksi patruuna Ekholmin murhaan. Molempien isät (Pietari Kuosmanen ja Olli Tuovinen vanhempi) olivat olleet vuorikäräjillä 1789 häätötuo- mion saaneiden joukossa. Vastaavanlainen pettymyksen kokemus saattoi olla jo vanhan Paavo Pietarinpoika Pasasenkin mielessä nuoruusvuosilta, kun perintö- lunastus vuonna 1753 meni ruukin eikä omaan haltuun. Moraalitaloudellisessa mielessä oli ruukinpatruunalle vuosikymmenien mittaan kertynyt paljon vastat- tavaa, veri-, hiki- ja kyynelvelkaa. Ekholmin omat toimet täyttivät tätä "suuttu- muksen maljaa" ja kasvattivat kaskikansan "primitiivistä herravihaa".³⁸⁵

6.4 KASKET KURIIN?

Ruukin vanhimpia, lähimpiä ja sitkeimpiä riitaveljiä olivat juuri Pasaset. Talven 1808 välikäräjillä – sen lisäksi että ruukinpatruuna vaati Pasasille häätötuo- miota – muistutettiin heidän mieliinsä lähes seitsemän vuoden takainen tar-

---

³⁸⁵ Usein siteerattu on Vaasan hovioikeuden presidentin kreivi Bonden luonnehdinta pohjoissavolaisista vuodelta 1782: "Vähän-Savon tuomiokunta on kaikkein vaikeimpia sekä rajan läheisyyden vuoksi että asukkaiden villin ja väkivaltaisen luonteen tähden. Virkamiehet, papit jopa talonpojat tekevät usein väkivallantekoja ja ryöstöjä, koska seudun etäisyyden vuoksi on vaikea tutkia heidän käytöstänsä ja heidän on helppo päästä seurauksista pakenemalla rajan ylitse. Asukkaat ovat äärimmäisyyksiin asti uskollisia ja ystävällisiä niille, jotka saavuttavat heidän suosionsa, mutta kostonhimoisia ja raakoja niitä kohtaan, joista ovat saaneet huonon käsityksen." Suolahti 1991, s. 33. Ylempää luokkaa vastaan kohdistuvan "ar- kaaisen vihan" käsitteen mentaalihistoriallisena vaikuttajana nosti esille Jari Ehrnrooth analysoidessaan sosialistisia vallankumousoppeja Suomessa 1905–1914 (Sanan vallassa, vihan voimalla 1992).

kastus, jonka selvittely oli edelleen kesken. Tuolloin tuore ruukinpatruuna oli yllättänyt alustalaisensa ”itse teosta”. Keväällä 1801 kruununnimismies Johan Fredrik Forsténin ja lautamies Olli Miettisen johtaja Ekholmin pyynnöstä toimittama kaskituhojen tarkastus ruukin verotilan Suurenahon maalla kertoi kontrollin kiristymisestä. Kasket olivat edellisenä kesänä (1800) kaataneet Paavo Pietarinpoika ja Vänni Pasanen. Monissa hiilenpolttoon sopivissa lehti- ja sekametsissä, Syvänjärvenmaan, Aniaisentaipaleen, Soijinmäen, Lohikorventauksen, Siltapuron ja Syönjärvenrantamaan palstoilla, kaikkiaan seitsemän tynnyrinalan suuruisella alueella olivat Pasaset kaataneet puuta, joka suureksi osaksi oli vielä polttamatta. Arvioitsijoiden mukaan kaadetuista puista olisi saanut yli 3 000 kuormaa viiden kyynärän mittaisia hiilipuita (§ 9, liite).

Pasaset myönsivät kaataneensa kyseiset kasket. Puolustukseen he saivat, että edellinen ruukinomistaja ei ollut kieltänyt kaskeamista vaan ottanut osuusjyvinä kolmasosan tuotosta, mitä he myös Ekholmille tarjosivat. Ylijäämäpuun he lupasivat polttaa hiileksi. Ekholm ei suostunut tähän, koska esimerkki kannustaisi toisiakin luvattoman kaskenpoltton kautta hävittämään ruukin parhaat hiilimetsät (*emedan flere andre torde följa exempel at medelst oloflig swedjefälle, utöda den bästa kohl-skogen som lyder under Bruket*). Kuukauden kuluttua tarkastuksesta kruununnimismies kielsi Pasasia edesvastuun uhalla tekemästä kaadetuille puille mitään. Maaherran välipäätöksellä elokuussa 1801 juttu määrättiin kihlakunnankäräjien tutkittavaksi.

Kuopion talvikäräjillä 1804 asiaan palattiin mutta Pasaset eivät tulleet paikalle, joten jutun ratkaisu siirtyi edelleen³⁸⁶ – talven 1808 välikäräjille Juantehtaalle. Tuolloin Pasasten valtuutettu varakihlakunnantuomari Borgström katsoi, ettei kantaja ollut ajoissa ryhtynyt oikeustoimiin, minkä vuoksi asia oli nyt jo vanhentunut. Pasasten ei voitaisi olettaa näin pitkän ajan jälkeen vastaavan asiassa tai järjestävän todistuksia. Ekholmin mielestä maaherran päätös antoi hänelle rajoittamattoman luvan jatkaa syytöksiä Pasasia vastaan ja sitä paitsi kirjeenvaihto maaherralle osoitti, että johtaja oli pannut jutun vireille ennen kahden vuoden määräajan umpeutumista. Tuomioistuin oli tässä asiassa samaa mieltä kuin Ekholm, joten Pasaset saivat tarkastuspöytäkirjan kuultuaan vastata asiassa. Syytetyt myönsivät taas kaataneensa kyseiset kasket mutta kertoivat jättäneensä ne koskemattomiksi maaherran päätöksen jälkeen. Heidän mukaansa ruukinpatruuna oli tällä välin poltattanut puut kaskeksi muilla, joiden nimiä he eivät voineet sanoa, sovittua maanosuutta vastaan. Lisäksi Pasaset sanoivat voivansa todistaa saaneensa kyseisiin kaskiin johtaja Ekholmin luvan tavallista maanosuutta vastaan. Ekholm vaati moisen väitteen todistamista heti, mutta Pasaset kertoivat todistajien asuvan useiden peninkulmien päässä eikä heidän saamisensa käräjille onnistuisi alle viikossa. Niinpä tuomioistuimella ei ollut muuta mahdollisuutta kuin siirtää asiaa taas seuraaville käräjille (§ 9).

Kokenut Pasas-patriarkka Paavo Pietarinpoika oppipoikansa Vännin kanssa jatkoi näin viivytystaistelua ruukkia vastaan. Kolmas Pasanen, nimittäin Paavo

---

³⁸⁶ Kuopion tk 1804 § 679 mainitsi kaskivahingot (luultavasti virheellisesti) Siikajärven maalla. Pien-Savon ylinen tmk Cba:17, JoMA.

Antinpoika, oli jo keväällä 1801 valinnut erilaisen, mukautuvamman toimintalinjan:

Seuraavan sopimuksen ovat tehneet Juantehtaan ruukinomistaja Ekholm ja ruukin verotalonpoika Paavo Antinpoika Vuotjärven kylältä, katsoen välillämme ilmenneisiin riitaisuuksiin.

1: Sitoudun minä Paavo Antinpoika kahdesta ruukin metsässä tekemästäni kaskaista kertakaikkisesti toimittamaan Juantehtaan ruukille osuusjyvinä viisi tynnyriä hyvää ja täyteläistä ruista.

2: Ja jotta ei mitään riitaisuutta tulisi minun ja ruukinomistajan välille koskien vuosittaisen verojeni suorittamista, sitoudun täten kertakaikkisesti toimittamaan ruukille vuosittain kolme lästii hiiltä; jonka lisäksi vastaan kaikista niistä rasituksista, minkäläatuisia ne ovatkaan, jotka aiheutuvat hallinnassani olevasta ja asumastani tilan osasta, paitsi veroa jakopalkan saajalle, jonka maksaminen kuuluu ruukille.

Lopuksi vakuutan minä Paavo Antinpoika kunnian ja uskon kautta ja sakon uhalla, että heti luovun hallintoaiokeudestani asumaani tilan osaan, jos minä joko nyt tai tulevaisuudessa tulen aiheuttaneeksi vähintäkään vahinkoa metsämaalla, johon minulla itselläni on hallintoaioikeus puhumattakaan jostakin [muusta] ruukin tilan alueesta, ilman edeltävää katselmusta ja luvan saantia ruukin omistajalta. Samoin sitoudun yhtä voimakkaasti huolehtimaan hyvin maastani ja pitämään rakennukset kelpoillisessa kunnossa. Todistajien läsnäollessa on tämä vapaaehtoinen sopimus puumerkkini allekirjoituksella vahvistettu, mikä tapahtui Juantehtaan ruukilla 4. kesäkuuta 1801.

Paavo Antinpoika Pasanen

P

Antti Paavonpoika Pasanen

A

todistajat

Joh. Fr. Forstén

Olli Miettinen

kruununnimismies

lautamies

O.M.³⁸⁷

³⁸⁷ "Följande förening är emellan Bruks ägaren å Strömsdahl Ekholm och Bruks Skatte Bonden Pähl Andersson i Vuotjärfvi by, i afseende å de oss emellan upkomne twistigheter, öfwerens kommen och beslutad. 1o Förbinder jag Pål Andersson mig at för mina twänne å Bruks marcken gjorde swedje ställen i et för alt till Strömsdahls Bruk såsom lott-säd lefwerera fem tunnor god och strid råg. 2o Och på det inga stridigheter må upstå emellan mig och Bruksägaren angående utgörande af min Ärliga Skatte, förbinder jag mig härigenom i et för alt till Bruket ärligen lefwerera Tre läster Kål; hwarjemte jag ansvarar för alla de onera af hwad namn de wara må som ättfölja min under besittning åboende hemmans områden, utom f[öre]gången syn och erhållit [til]stånd af Bruks ägaren, [äfwen]som jag lika kraftigt [för]binder mig wäl häfda jor[den] och åbyggnaden wid försvarlig stånd widmagthålla. Uti wittnens närwaro är denna fria öfwerens kommelse af mig med mitt bomärkes undertecknande bekräftadt som skedde å Strömsdahls Bruk den 4. Junii 1801. Pål Andersson Pasanen (P), Anders Pålsson Pasanen (A), Bewittna Joh.Fr.Forstén, krono länsman, Olof Mjetinen, nämndeman (O.M)."

Sopimuksen ehdot olivat tiukat. Ei liene ihme, että loppiaiskäräjillä 1808 ruukinpatruuna oli valmistautunut syyttämään Paavo Antinpoika Pasasta sopimuksen täyttämättä jättämisestä (maininta §:ssä 1). Paavon enempiä kuin veljensä Sakari Antinpoika Pasasen tekoja ja tekemättömyyksiä talven 1808 välikäräjät eivät kuitenkaan päässeet ruotimaan. Sakari Antinpojasta Ekholmin laatimalla syytelistalla sanottiin, että tämä oli samalla tavalla kuin muut Pasaset vahingoittanut metsää, vuokrannut (*uthyrt*) sitä toisille, ei ollut kymmenen vuoden aikana toimittanut vähäisintäkään suoritusta ruukille sekä autioittanut asumansa tilanosan mitä sopimattomimpaan rappiotilaan rakennusten, peltojen ja niittyjen osalta. ”Vuokrauksella” patruuna lienee viitannut kauppaan, jolla Sakari Antinpoika Pasanen vuonna 1806 myi tilanosansa Lemetti ja Antti Miettiselle. Samalla tavalla kuin kapteeni Bennet oli protestoinut luvatonta kauppaa vastaan Pietari Hannunpoika Kuosmasen ja Juho Heikkisen välillä, samoin johtaja Ekholm yritti estää kaupan Pasasen ja Miettisten välillä. Patruunan näkökulmasta Pasanen ei voinut myydä tilaa, koska se kuului ruukille ja asukas oli vain lampuoti.³⁸⁸ Pasasissakin oli siis useamman toimintalinjan edustajia: vastarannankiiskejä, viivytittäjiä, väistelijöitä sekä sopeutuvaisempia mukautujia. Myös voidaan havaita laillisen ja lain ulkopuolisen vastarinnan linjat, joita hahmottelen vähän alempana.

Myös Nurmeksen Korkalaisten kaskijuttu, jota loppiaisena 1808 setvittiin, oli vuosien takainen. Yksi Korkalaisen veljeksistä (Matti) oli saanut vuonna 1797 luvan kaskenpoltoon Siikajärven maalla ruukin metsänvartijalta Henrik Harlinilta viidesosan maanosuutta vastaan.³⁸⁹ Luvan perusteella neljän yhtiömiehen porukka (Yrjö ja Mikko Korkalainen, Antti ja Topi Pitkänen) kaskesi ja korjasi 1 500 lyhteen ruissadon, josta talvella 1802 luovutettiin maanosana 300 lyhdettä ruukin kirjanpitäjälle Gregoriukselle. Lisäksi Mikko Korkalainen maksoi tälle 3 riikintaalaria valtakunnanvelkaseteleinä. Talvikäräjillä 1804 johtaja Ekholm kiisti saaneensa kyseisiä maanosuuksia.³⁹⁰ Ruukin välikäräjillä 1808 Korkalaisten puolesta puhunut varakihlakunnantuomari Borgström ilmoitti, että todistajiksi vaadittuja Gregoriusta ja Harlinia ei voitu tavoittaa. Kirjanpitäjä oli tiettävästi palannut takaisin isänmaahansa Venäjälle eikä metsänvartijakaan enää oleskellut paikkakunnalla.³⁹¹ Muut todistajat talonpojan poika Pietari Pöyhönen sekä torpparit Sipi Hartikainen ja Juho Niskanen kertoivat jaon tapah-

³⁸⁸ Pitkänen 2009, s. 132–133. Kihlakunnanoikeus hyväksyi kuitenkin 8.10.1806 tehdyn kaupan antamalla Miettisille lainhuudot syyskäräjillä 1807 ja talvikäräjillä 1808. Kauppahinta oli 212 riksiä 32 kilinkä valtakunnanvelkaseteleissä. Asiasta kiisteltiin Kuopion syyskäräjillä 1809 ja talvikäräjillä 1810. Kuopion sk 1807 § 556, tk 1808 § 33, Pien-Savon ylisen tmk:n Kuopion käräjäk. lainhuudatusptk:t Cbb:1, JoMA. Kuopion sk 1809 § 168, tk 1810 § 203, Pien-Savon ylisen tmk:n Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:28, JoMA.

³⁸⁹ ”Bonden Matts Korkolain begärd läf på Hongaaho vid Pursiaisensuo. Hankamäki den 14. Juli 1797 H. Harlin Efter besiktning af 5dels lanslätt. ”Korkalaiset ja Pitkäset olivat vastanneet luvattomista kaskista jo kauppaneuvos Printzsköldin ja tämän laamanniveljen toimesta väli- ja talvikäräjillä 1792–1793. UK 1798 s. 1770, UK 1799, s. 528, mf.

³⁹⁰ Kuopion tk 1804 § 71, Pien-Savon ylisen tmk:n vars. as. ptk:t Cba:17, JoMA.

³⁹¹ Ruukinpalvelija (Ivan) Gregorius oli haavoittunut vakavasti vähän viljaosuuksien perimisen jälkeen, maaliskuussa 1802, kun hän sai hyttirenkä Jäderbergiltä iskun rautaisella kuonakoukulla päähänsä. Syksyllä 1803 hän oli palveluksessa Pieksämäen Meijerhovissa everstiluutnantti Tigerstedtin (G. F. Tigerstedtin veljen) taloudessa. Jossakin vaiheessa ennen vuotta 1808 ruukinpalvelija lienee siirtynyt keisarikunnan puolelle. Metsänvartija Harlin puolestaan palasi Suomen sodan jälkeen takaisin Juantehtaalle ja oleskeli siellä syksyllä 1810 patruuna Ekholmin murhan aikana.

Jälles Kay, Burger Ho eller idles fiska
 Strömdals Rikets underlydande Kemman
 äger, och får i sadant affjende ad reciperat
 Hå, det mi den sven givom Högäverke
 gar i ofruvande äger sig förbrutit, vru
 falem att utän kay plekta Ett hundra
 Rik, samt hälften därmed för Ho bager
 och oloftigt fiska.
 Med fullkalligste högskullig fram
 hunden
 Högare Herr Högskullig
 Liok Den Hoff. Timg. Rättig
 Smedskulle Högskullig
 T. Ekholm

Kuva 10. Ekholmin anomus uhkasakosta 1802. Johtaja Ekholm toivoi Kuopion kihlakunnankäräjien määrävän Juantehtaan mailla luvattomasti metsää hävittäville 100 riksin ja heinäa korjaaville tai kalastaville 50 riksin uhkasakon. Hän valitti, miten ruukki oli aikojen kuluessa kärsinyt paljon vahinkoa metsissään, niityillään ja kalavesillään ja viittasi lainkohtaan RK 10:5. Tuomioistuin myönsi ruukinomistajan huolen oikeutetuksi mutta katsoi 10 riksin sakon riittäväksi. (Kuopion sk 1802 § 125, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:14, JoMA.)

tuneen sovitulla tavalla. Viljat oli jaettu kahteen aumaan, suurempaan, joka oli kuljetettu jo varhemmin pois, sekä pienempään, josta maksettiin ruukin osuudet. Pöyhönen ja Niskanen olivat ajaneet hevosella viljat Siikajärven maalla sijaitsevaan ruukin riiheen puitavaksi. Borgström esitti, että näyttö riittäisi syyteistä vapauttamiseksi, mutta Ekholm tuntui uumoilevan, että osa viljoista olisi piilotettu. Oikeus päätti, että Antti ja Topi Pitkästä, jotka nyt olivat poissa, olisi vielä kuultava ennen kuin tuomio annetaan, joten tätäkään kaskijuttua ei vielä saatu päätökseen (§ 11). Muut Siikajärven maalla kaskenneet Nurmeksesta haastetut, Heikki ja Juho Korkalainen sekä Lauri Rissanen, eivät saapuneet välikäräjille, joten heidänkin juttujaan siirrettiin seuraaville käräjille (§§ 10, 12). Olipa jupakoiden alkusyyinä epärehellinen kaskenpolttaja, varasteleva torppari tai kirjanpitäjä, huono kirjanpito tai tiedonkulku – tai liian epäluuloinen ja käräjöintihaluinen ruukinpatruuna – joka tapauksessa oikeudenkäynnin luonne ja rytmi venytti juttuja vuodesta toiseen. Kontrolli kaskien kuriin laittamiseksi oli vaillinaista.

6.5 RAJARIITOJA JA SATONUJAKOITA

”Vanhojen” sukujen lisäksi ruukinpatruuna oli hankkinut uudeksi mieliharmikseen Vuotjärvi n:o 3 Väätäiset. Asetelma oli nähtävästi syntynyt siten, että Nilsiiä n:o 4 asukkaat Piriset, Ronkaiset ja Taskiset olivat (vuoden 1789 vuorikäräjien jälkeen) ostaneet Olli Hartikaiselta puolikkaan Vuotjärvi n:o 3:n eli Kosken tilasta, jonka he sitten vaihtoivat ruukin kanssa oman tilansa perintöoikeuteen. Olli Hartikaisen vävy Erkki Väätäinen (s. 1732)³⁹² oli se mies, jota Ekholm talvella 1808 vaati vastaamaan luvattomasta maananastuksesta, kaskituhoista ja vahingonteosta Kosken tilan ruukin omistamalla puolikkaalla. Hänen poikansa Erkki Väätäinen nuorempi (s. 1763) – joka oli naimisissa Paavo Pietarinpoika Pasasen tyttären Kirstin kanssa – ilmoitti isänsä makaavan sairaana sängyssään. Patruunan paikalle hankkimia todistajia kuultiin, mutta muuten asian jatkokesittely siirrettiin myöhemmille käräjille.

Tätä ennen ruukin ja Väätäisten riitoja oli ratkottu käräjillä jo vuosikausien ajan. Isojako, jonka toimitti vuosina 1798–1801 maanmittari Anders Röstedt (inspehtori Samuel Corneerin lanko), ei tilannetta selkiinnyttänyt. Elokuussa 1798 jakokumppanit Väätäinen ja ruukin inspehtori Nyström olivat sopineet siitä, että ruukki, joka kärsi tilanahtaudesta senhetkisessä paikassaan Väätäisen naapurina, siirtäisi tonttinsa Lastukoskelle Hautalahden rannalle, kun taas Erkki Väätäinen pysyisi entisellä sijallaan (Ylä-Siikajärven ja Raatin välisellä kannaksella) ja saisi itselleen ruukin entisen pellon joko raha- tai pellonraivaus-

³⁹² Väätäinen 1999, s. 122. Nilsiiän rippikirjassa (rk 1802–1810, TK 1468, kuva 289) vanhemman Erkki Väätäisen syntymävuosi on 1731. Erkki Väätäinen selosti yllämainittua tilakauppaa Kuopion syyskäräjillä 1807 § 342, Pien-Savon yllisen tmk:n vars. as. ptk:t Cba:24, JoMA. Ks. myös Nilsiiän isojakoasiakirja 5.11.1794, jonka mukaan Olli ja Nuutti Pirinen, Matit Hartikainen ja Ronkainen, Olli Taskinen ja Paavo Ollinpoika Kuosmanen tekivät vaihdon kapteeni Bennetin kanssa 1790 ja saivat kiinnekirjat Nilsiiä n:o 4 tilaan 2.3.1792. Sukutarinan mukaan ruukin maanomistus oli saanut alkunsa, kun Hartikaisen toinen tytär naitettiin Maaningalle ja ”uusi vävy myydähti vaimonsa perintömaan... Juankosken ruukille ja kauppahintana oli orihavenon”. Väätäinen 1999, s. 17.

korvausta vastaan. Tästä sovittaisiin myöhemmin tarkemmin. Samassa yhteydessä päätettiin myös, että Väätäinen saisi metsänsä ja maansa pohjoisen puolelta ja ruukki etelän eli Lastukosken puolelta. Rajalinja Siikajärveltä Syväriin merkittiin maastoon kesällä 1801.³⁹³ Kun kauppaneuvos Printzsköld oli kesällä 1799 ollut viimeistä kertaa käymässä ruukilla, ilmoitti hän todistajan kuullen Väätäiselle toivovansa, ettei tämä kaskeaisi jakotoimituksessa kauppaneuvokselle tulevalla maalla. Muussa tapauksessa Väätäinen menettäisi sadon. Väätäinen sanoi olevansa samaa mieltä ja noudattavansa kauppaneuvoksen tahtoa.³⁹⁴

Seuraavana kesänä 1800 Väätäinen hakkasi Pisan maastoon oikean suurskasken, joka poltettiin ja kylvettiin seuraavana vuonna. Syksyllä 1802 kaskaista, joka todistajien mukaan oli ruukin maalla, korjattiin 4 000 lyhdettä ruista, jonka Väätäinen piti kaiken itsellään. Lisäksi hän oli samalle alueelle (niinikään ruukin maalle) tehnyt pienempiä ruis- sekä ohrakaskia. Kosken tilan pellostä Väätäinen puolestaan oli korjannut 2 000 ruislyhdettä, joista puolet olisi kuulunut ruukille mutta joista Väätäinen oli antanut vain 450. Kaskien tuottoa Ekholm vaati itselleen ja totesi ne kaikki hakatun isojakotoimituksen ja jyvityksen (*ägo graderingen*) jälkeen. Patruuna syytti Väätäistä sekä suullisten että kirjallisten sopimusten rikkomisesta. Erkki Väätäinen puolestaan väitti, että hän ei rajan merkitsemisen jälkeen ole ”yhtäkään oksaa taittanut” (*icke huggit någon enda qvist*). Kasket hän sanoi kaadetun ennen jyvitystä. Sitä paitsi raja oli Väätäisen mukaan merkitty eri paikkaan kuin mihin maanmittari oli sen suunnitellut, mistä hän (Väätäinen) oli tehnyt valituksen maaherralle. Väätäinen väitti myös, että ruukin lampuotoli vastaavasti kaskennut hänen maallaan, mistä hän oli vaatinut maanosuutensa.³⁹⁵

Talven 1808 välikäräjillä patruunan todistajat kertoivat paitsi lisää luvattomista kaskista myös pellon ja asuintontin tapahtumista. Väätäisen kerrottiin siirtäneen jo ennen Ekholmin aikaa aitoja Kosken tilan pellolla siten, että oli saanut noin puolen tynnyrinalan ohrapellon omalle puolelleen. Vuonna 1802 Väätäinen oli nähty rautakangen avulla purkamassa ruukille kuuluvan asuinpirtin uunia. Vuoden 1806 paikkeilla puolestaan tontilla ollut saunarakennus katosi ja sen huomattiin myöhemmin, uudella puutavaralla vähän paikkailtuna, ilmestyneen Väätäisen torpparin Juho Karvosen pihapiiriin. Tuolloin ruukin lampuotina ollut Pertti Pöyhönen (suostuttuaan lopulta puhumaan) kertoi havainneensa saunan siirtyneen paikaltaan samoin kuin panneensa merkille, että pirtin uuni oli hävitetty, muttei sanonut tietävänsä, oliko Erkki Väätäinen tekoihin syyllinen. Sen sijaan hän oli kyllä omin silmin nähnyt, miten Väätäinen oli purkanut aitan katon ja puolet tuvan katosta puutavaraksi itselleen. Samoin hän oli nähnyt tuntemattoman miehen kuljettavan talon ovea Väätäiselle päin (§ 8).

Kaikesta päätellen Väätäiset pitivät paikkaa omanaan. Kun ruukin inspehtoriksi palannut Samuel Corneer saapui syksyllä 1806 Vuotjärvi n:o 3 tilalle kahden

³⁹³ Isojakoasiakirja (6. elokuuta 1798) löytyy Juantehtaan arkistosta Juankoski, Dir, ÄOH, Hb:1, 75, KyKA. Jako vahvistettiin Kuopion käräjillä syksyllä 1803. Ks. myös Nilsia 18:28, n:o 518; MMLA sekä Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Kuopion lääni, Nilsia D 57, KA. Savotar 11.10.1910.

³⁹⁴ Kuopion tk 1804 § 52, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:17, JoMA.

³⁹⁵ Kuopion sk 1803 §§ 90, 637. Kuopion tk 1804 §§ 45, 52, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:16–17, JoMA.

apumiehen kanssa noutamaan ruukille kuuluvia 1 300 ruislyhdettä, joutui hän hyökkäyksen kohteeksi. Paikalle juoksi seipäällä aseistautunut nuorempi Erkki Erkinpoika Väätäinen nimitellen hakumiehiä huoranpenikoiksi (*horbenikor*) ja löi Corneeria seipäällä kaksi kertaa käsivarteen. Paikalle saapui myös vanhempi Erkki Väätäinen, joka nimitti viljan hakijoita rakkareiksi (*rackare*), sekä talon muut pojat. Uhan alla ruukinväki joutui vetäytymään veneisiinsä mukanaan vain 82 lyhdettä. Seuraavan vuoden 1807 lokakuussa ruukin työläiset saapuivat samalle paikalle kunnostaakseen kiistanalaisen tilan rakennuksia, jolloin vuorostaan vanhempi Erkki Väätäinen kävi työmiesten kimppuun. Torppari Pietari Räsänen sai kolme kepiniskua selkäänsä ja lampuotti Olli Hiltunen yhden lyönnin. Tämä asiaryhmä käsiteltiin jo Kuopion syyskäräjillä 1807, joten siitä ei säästynyt syytteitä loppiaisen välikäräjille. Syksyllä Väätäisten ”syntilistä” oli kasvanut vielä käräjien aikana, kun lautamies Mikko Hartikainen kuuli vanhemman Erkin kärjäkortteerissaan pahasti haukkuvan ja nimittelevän Corneeria varkaaksi ja ryöväreiksi (*röfware och tjuf*). Väätäisille tuomittiin kihlakunnanoikeudessa kovat sakot, yhteissummaltaan lähes 45 riikintaalaria, sekä määrättiin palauttamaan anastettu sato.³⁹⁶

Väätäiset valittivat hovioikeuteen, joka kesäkuussa 1808 lievensi rangaistuksia huomattavasti. Hovioikeus totesi, että Väätäiset olivat kylväneet ja korjanneet satoa pellolta, joka isossajaossa oli siirtynyt ruukilta heille mutta jota ruukinomistaja sai käyttää siihen saakka kunnes saisi siitä korvauksen joko rahana tai maana, mitä ei vielä ollut tapahtunut. Hovioikeus piti kuitenkin selvittämättömänä, millä tavalla Ekholm oli hoitanut tai hallinnut tilaa aikana, jolloin Väätäiset olivat viljojaan kylväneet. Siksi ei pidetty aiheellisena tuomita Väätäisiä maakaaren³⁹⁷ edellyttämään rangaistukseen. Lyönneistä ja solvauksista saadut sanktiot sentään säilyivät, samoin sadon menetys.³⁹⁸

Väätäisen sukukirjaan talletetut sukutarinat kertovat vanhemman Erkki Erkinpoika Väätäisen olleen ”luonteeltaan vähän kiukkuinen ja äkkipikainen”³⁹⁹ ja hänen poikansa Erkki Erkinpoika nuorempi saattoi olla samaa maata. Väätäiset halusivat epäilemättä puolustaa omanaan pitämäänsä kasken- ja pellontuottoa sekä rakennuksia ja olivat valmiita käyttämään apunaan kättä pidempää, ehkä siinä samalla testaamaan sekä vastapuolta että oikeuslaitosta. Vastustajan rakennuksen ”sydämen” eli uunin purkaminen oli konkreettinen ja samalla symbolinen teko, jolla kiistettiin ruukin oikeus omana pidetyllä reviirillä. Ruukin käskyläisten nimittäminen varkaaksi ja muu sanallinen halventaminen palveli osaksi samaa tarkoitusta.⁴⁰⁰ Hollantilainen rikoshistorioitsija Pieter Spierenburg on jakanut väkivaltarikollisuuden nelikentäksi, jonka akseleina ovat persoonallisuutta kuvaava impulsiivisuus-välineellisyys ja rikoksen motivaatiosta kerto-

³⁹⁶ Kuopion sk 1806 § 242, tk 1807 § 690, sk 1807 § 84, 342, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:22–24, JoMA.

³⁹⁷ MK 18:1: ”Joca wäkiwallalla otta, sildä jonga kädesä se on, maata, huonetta, metzää, wettä eli wesi-rakennuxia, eli jollaculla pahalla teolla hänelle kelwottomaxi teke, ja tahto sen itzellens omista; maxacon jällens wahingon, ja wetäkön sackoa hän, ja caicki ne, jotca hänen canssans samasa teosa olit, cukin neljäkymmendä talaria.”

³⁹⁸ VHO:n anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstaltiot 1808, Dj 24, 242, VMA.

³⁹⁹ Väätäinen 1999, s. 17.

⁴⁰⁰ Vrt. Katajala 2005, s. 58–64.

va rituaalisuus-rationaalisuus. Spierenburgin mielestä rikollisuus on uudella ajalla kehittynyt rationaalisempaan ja välineellisempään suuntaan. Väätäisten harjoittama ”rajoitettu väkivalta” pelottelu- ja karkotustarkoituksessa täyttää tällaiset tunnusmerkit, joskaan sitä ei tarvitse pitää merkinä mistään ”modernisuudesta” vaan kaskiyhteisölle tyypillisestä menettelystä. Vaikka Väätäiset ehkä olivat luonteeltaan impulsiivisia, väkivallan teoilla oli selvä tavoitteensa. Karhunkaatajina tunnetut takametsien miehet seipäineen olivat varmaankin pelottavia ja uhkaavia ilmestyksiä, joita ruukkilaiset halusivat mieluusti välttää. Kolhuja saivat niin säätyläisiin lukeutuva herra inspektori Corneer kuin torppari Räsänenkin. Toiminnassa voi nähdä rajaseudun asukkaana pyrkimystä merkitä reviiriään ja toteuttaa omaa oikeustajuaan vahvemman oikeudella.⁴⁰¹

Kaikki Pisan vanhalla rajaseudulla asuvat eivät kyenneet nousemaan patruunaa vastaan. Kauppaneuvos Printzsköldin kauppakirjassa mainitsema Valkeisniemen kruununtila, jonka omistusoikeuden ruukki oli menettänyt, saatiin Ekholmin toimesta takaisin ruukin haltuun. Asukas Tahvo Hyvönen yritti kyllä kuninkaan Kuopion vierailun yhteydessä 1802 valittaa patruunan pyrkimyksistä mutta jäi ”mopen osalle”. Vaikka Hyvönen epäsuorasti aiheuttikin kuolemantuomion ruukin inspektori Nils Nyströmille, hän menetti tilansa.⁴⁰² Lokakuussa 1806 patruunan lähettämät tarkastusmiehet tutkivat maaherran määräyksestä Valkeisniemen. Vajaan kymmenen neliömetrin kokoinen vanha pirtti oli romahtamaisillaan, talousrakennuksetkaan eivät olleet kunnossa, pellot heikossa tilassa, aita kaatunut ja metsät kaskettu autioiksi. Ekholm sai 18.3.1809 Valkeisniemen eli Siikajärvenalusmaan kruununtilaan maaherralta haltijakiinnityksen, jolla siitä tuli ruukin verotila. Leskimies Hyvönen oli kuollut edellisenä syksynä.⁴⁰³ Tammikuussa 1810 ruukki sai oikeuden Hyppyrin kruununtilaan ja myllyyn Siikajärvellä.⁴⁰⁴

---

⁴⁰¹ Vrt. Koskivirta 2001, s. 253–256, 326–327. Itseensä patruunaan Väätäiset eivät sentään uskaltaneet käydä käsiksi. Tällaiseenkin olisi kenties tilaisuus ollut. Kesäkuussa 1807 maanmittari Anders Röstedtin johdolla käytiin rajalinja läpi ja merkittiin numeroiduilla rajakivillä. Mukana Siikajärveltä Syvärille ulottuvassa toimituksessa olivat maanomistajat Ekholm ja Erkki Väätäinen sekä luutnantti Engdahl ja lautamies Mikko Hartikainen. Röstedtin rajankäyntikuvauksen mukaan samassa yhteydessä, ilmeisesti kaikessa sovinnossa, tarkastettiin niiden peltojen ja rakennusten kuntoa, jotka Väätäisen oli määrä korvata ruukinpatruunalle. Röstedtin kuvaus löytyi hänen jäämistöstään 1822 ja on liitetty osaksi isojakoasiakirjaa, Nilsiä 18:28, n:o 518, MMLA.

⁴⁰² ”Intet må ju konungen wara så dumb, at han skulle här dömman till Hyfwönen; men om han wore så dumb, så wore bättre, att man skulle hugga nackan af honom” –replikiistään, jonka Retu Hakkarainen välitti viranomaisille, Nyström tuomittiin majesteettirikoksesta kuolemaan alkuvuonna 1803. Kuopion sk 1802 §§ 4, 416, 549, 568, 569, 628, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:14, JoMA. VHO, kuninkaalliset kirjeet 1801–1805, 93, Eaa:7 sekä alistettujen asiain päätöstalliot 1803, 14, Di:38, VMA. Majesteettirikollinen kuoli kuumetautiin vuonna 1806 ja haudattiin ruukin hautausmaahan. Kuopion maa- ja kaupunkiskr:n kuolleet ja haudatut 1806, I Fa:6, kuva 31, DA. Tahvo Hyvönen ei ilmeisesti saanut valituskirjettään perille. Kun kuningas Oulussa 15. heinäkuuta teki päätöksiä hänelle eri tahoilta tulneiden anomusten suhteen, ei 38 käsitellyn asian joukossa ollut Hyvösen nimellä toimitettua kirjoitusta. Sen sijaan asialistalta löytyi G. F. Keppleruksen, S. Backmanin ”sekä useiden” nimissä tehty anomus vuorilaitosten auttamiseksi Savossa ja Karjalassa. Tämän asian majesteetti merkkautti vaativan huomiota ja Vuorikollegion lausuntoa. Inrikesvilexpeditionens arkiv A3 aa:35, RA.

⁴⁰³ Kuopion lääninkonttorin anomusasiakirjat Eba:2 1809, N. 110, JoMA. Kaavin rk 1804–1814 TK 1521, I Aa:5, kuva 128.

⁴⁰⁴ Kuopion sk 17.9.1821 § 60, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. lainhuud. ptk:t Cbb:4, JoMA.

6.6 TULI ON IRTTI!

Ruukin ja rahvaan riidat nousivat raskaampaan rikossarjaan Taatonniemen tuhopolton myötä keväällä 1804. Tämä tapaus oli loppuun käsitelty jo ennen talven 1808 välikäräjää eikä sitä tuolloin millään tavalla enää sivuttu. Esittelen tuhopoltoon johtaneen tapahtumasarjan kuitenkin tässä yhteydessä, koska se valottaa monia seikkoja ruukkiihteisön tuonhetkisestä sosiaalisesta kentästä ja suhdeverkostosta.

Nilsinä n:o 5:een kuuluva Taatonniemen eli Niemelän tila oli erotettu isonjaon yhteydessä omaksi tilakseen, johon ruukilla oli sekä perintö- että asukasoikeus. Tilaa hoiti lampuoti. Kauppaneuvos Printzsköld kehui ruukkikuvauksessaan vuoden 1799 myynnin yhteydessä Taatonniemen tilan kaunista sijaintia, erinomaisia viljelymahdollisuuksia sekä ihanaa metsää, joka oli ruukille hyödyllinen. Lisäksi ”asukas ansaitsee myös ihailua hyvästä talonpidosta.”⁴⁰⁵ Mikäli kauppaneuvoksen tarkoittama asukas oli Juho Kuosmanen, niin viittä vuotta myöhemmin häntä ei ainakaan kiitelty tai ihailtu, vaan mies oli ykkösepäilty saman talon murhapolttoon.⁴⁰⁶

Kun tapausta tutkittiin Kuopion talvikäräjillä 1805, kertoi Kaavin varapastori Samuel Kiljander taustaa Kuosmasen tapauksesta. Pappi muisteli olleensa pari – kolme vuotta aiemmin käymässä ruukilla johtaja Ekholmin luona, kun paikalle oli tullut kaksi ruukin alustalaismiestä, isä Pietari⁴⁰⁷ ja poika Juho Kuosmanen, Taatonniemen lampuoti. Isä oli valittanut patruunalle, että poika oli varastanut rahaa häneltä, minkä seurauksena Ekholm oli viereisessä huoneessa kurittanut poikaa. Millaista tämä kuritus (*agan*) oli ollut, ei varapastori Kiljanderin todistus käräjäpöytäkirjassa tarkemmin paljasta, mutta tuskinpa se oli pelkästään suullista sättimistä, etenkin kun osapuolilla ei ollut oikein yhteistä kieltä. Ruukinpatruunalla oli asemaansa perustuva oikeus antaa alustalaisilleen ruumiillista kuritusta.⁴⁰⁸ Palattuaan kuritettavansa kanssa samaan huoneeseen kuin Kiljander kehotti suomen kieltä taitamaton Ekholm varapastorin tulkkaamana poika-Kuosmasta vastedes käyttäytymään kunnolla. Käräjillä varapastori kertoi, ettei ollut tuossa tilanteessa havainnut Kuosmasessa minkäänlaista röyhkeyttä tai uhmaa. Ruukilla ollut Kiljanderin lankomies C. F. Sirelius oli kuitenkin nähnyt Kuosmasen poistuessaan arvoituksellisesti puistelevan päätään ja Kiljanderin nilsiäläissyntyinen renki Olli Ukkonen, joka tunsu Kuosmaset, oli kurituksesta kuultuaan kertonut isännälleen, että Kuosmanen saattaisi kostaa.⁴⁰⁹ Niin hän tekikin, mutta ei heti eikä suoraan Ekholmille.

⁴⁰⁵ ”Detta mitt hemman Tatonniemi har en ganska vacker belägenhet, ypperligt tilfälle til odling, samt härlig skog, som för Bruket blir gagnelig. Åboen förtjenar och beröm, för dess häfd å hemmanet.” Juankoski, Dir. ÄOH, Hb:1, 76. KyKA.

⁴⁰⁶ Nilsian rk 1794–1801, TK 1468, s. 70 (kuva 108), rk 1802–1810, TK 1468, s. 104 (kuva 167). Kauppaneuvoksen aikana lampuotina oli todennäköisesti Juhon isä Pietari Kuosmanen.

⁴⁰⁷ Pietari (Hannunpoika) Kuosmanen (1740–1808) oli ollut syytettynä sekä Tigerstedtin aikaisilla vuoden 1776 välikäräjillä että Bennetin aikaisilla vuoden 1789 välikäräjillä. Parikymmentä vuotta ennen tuhopoltoa Pietari Kuosmasta oli rangaitu kahdeksan päivän vesi-leipä-vankeudella vahingonteosta ruukin maalla.

⁴⁰⁸ Vilkuna 2002, s. 171.

⁴⁰⁹ Kuopion tk 1805 § 21, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:19, JoMA.

Keväällä 1803 Ekholm päätti vaihtaa lampuodin. Uusi tulokas oli Taalainmaalta edellisenä vuonna muuttanut Anders Olofsson. Vanha ja uusi lampuoti perheineen asuivat jonkin aikaa molemmat Taatonniemessä. Vanhan oli määrä muuttaa mikkelinpäivänä, mutta kun Kuosmanen ei näyttänyt muuttoaikaita, ilmoitti Anders Olofsson tästä Ekholmille. Ruukilta saapui pyhäinpäivän aikaan ”ulosotomies”, kersantti ja metsänvartija Henrik Harlin, joka marssitti Kuosmaset matkoihinsa. He asettuivat asumaan Hakkaralan kylälle torppareiksi.⁴¹⁰

Taatonniemen menetys kismitti Kuosmasta kovasti. Entisen lampuodin suusta kuultiin useita kostouhkauksia. Hän esitti ruotsintaitoisen Nilsiäns lukkarin Gustaf Helenin välityksellä myös Anders Olofssonille itselleen uhkauksen, jonka mukaan Taatonniemen talo saatettaisiin polttaa, ellei hän Kuosmanen, joka tunsi täkäläisen väen, olisi paikan päällä vahtia pitämässä. Lisäksi entinen lampuoti teki uudelle kiusaa varastelemalla erilaisia talouskapistuksia. Eräs todistaja kuvaili, miten Juho Kuosmanen matki Anders Olofssonin, suomea taitamattoman taalalaisen (*såsom född Dahlkarl, finskan ej mächtig*) puhetta, kun tämä oli kaivannut pihistettyä rautakankea. Kuosmasta kiukutti myös se, että Anders Olofsson oli antanut eläintensä laidunnaa Kuosmasen naurismaalla ja sitten nostanut loput nauriit. Tämä ei jäisi kostamatta, uhosi Kuosmanen. Sekä isä että poika Kuosmanen uhkasivat, että ”nauriit on paistettava lattian alla” (*rofvor skola stekas under gälfvet*).⁴¹¹ Viittaus tarkoitti ilmeisesti pirtin lattian alle varastoituja nauriita, joita Kuosmaset pitivät ominaan. Vai oliko se jonkinlaista pyromaaniens hirtehihumoria? Samana syksynä myös Kuosmasen naisväki kävi Tuovisella pyytämässä vanhempaa Olli Tuovista avustamaan Anders Olofssonin ampumisessa. Tuovinen kuitenkin kieltäytyi.⁴¹²

Kiukku ei laantunut talvikauden aikana. Juho Kuosmanen iski toukokuussa. Selvitysten mukaan mies oli vaaninut koko helluntain pyhänseudun lähimetsissä, hiipinyt sitten 21.5.1804 vastaisena yönä talon navettaan ja sytyttänyt tulipalon, jonka seurauksena pihapiirin rakennukset ja navetan kolme lehmää paloivat. Tuhot olivat lautamies Tammelinin laskelman mukaan arvoltaan yli 70 riksiä. Vaikka kukaan ei suoranaisesti ollut nähnyt murhapolton sytyttämistä, Kuosmasen uhkaukset, liikkumiset, vaatetus ja hänen hallussaan havaitut tavarat viittasivat miehen syyllisyyteen. Kirkosta helluntai-iltana palaamassa olleet Helena Pasanen ja tämän mies Juho Iivarinpoika Leskinen olivat lähellä Taatonjärven rantaa nähneet epäilyttävän näköisen, Juho Kuosmasta muistuttavan miehen vilttihattu silmillä kyykiskelemässä ja sitten pakenemassa suolle piiloon. Epäilty kiisti kaiken. Keväällä 1805 kihlakunnanoikeus tuomitsi Kuosmasen kuolemaan, mutta Vaasan hovioikeus passitti miehen tunnustusvankeuteen Hämeenlinnan linnoitukseen, missä hän kuoli kesällä 1808.⁴¹³

⁴¹⁰ Kuopion tk 1805 § 33, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:19, JoMA. Nilsiäns rk 1802–1810, TK 1468, s. 5 (kuva 10).

⁴¹¹ Anders Olofssonin sekä todistajien Juho Pursiaisen, Juho Hentilän, Heikki Tuovisen ja Antti Tuovisen mukaan, Kuopion tk 1805 §§ 33, 93, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:19, JoMA.

⁴¹² Olli Tuovinen, Kuopion tk 1805 § 33, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:19, JoMA.

⁴¹³ Kuopion sk 1804 § 590, tk 1805 §§ 93, 97, 202, 294, 409, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:18–19, JoMA. VHO:n alistettujen asiain päätöstalot 1805–1811, Di 41, 43, 45, 46, 47, 49, 51, VMA.

Miksi Kuosmanen sytytti tuhopolton? Taatonniemen lampuotitalalta häädetty mies tunsu ilmiselvästi katkeruutta, koki tulleen petetyksi ja epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi. Hänet oli vääryydellä erotettu tilastaan, jota hän oli pitänyt omanaan ja johon oli hikeään vuodattanut. Jo tätä ennen hän oli saanut sapiskaa ruukinpatruunan kädestä. Näitten kokemusten pohjalta Kuosmanen halusi toteuttaa ”omaa oikeuttaan”, tasata punnukset, kostaa kokemansa loukkaukset. Useissa rikoksissa tekijä kokee tekevänsä moraalisesti oikean ja hyvän teon.⁴¹⁴ Tällaiseen viittaa myös erään todistajan edellisenä jouluna 1803 kuulema vuoropuhelu, missä Kuosmasen äiti Liisa Pöyhötär huokaili: ”Jaa, jaa, olisikohan sittenkin olemassa joku niin hyvä ihminen, joka polttaisi koko talon”, johon poika Juho vastasi: ”Maltahan, muoriseni, ehkä jonakin päivänä vielä leimahtaa, kunhan meidän herramme antaa vain kesän; nyt se ei käy laatuun.”⁴¹⁵ Ns. sosiaalinen paineteoria (frustraatio-aggressio-teoria) selittää hyvin Juho Kuosmasen käyttäytymistä; sosiaalisen aseman pudotus lampuodista torppariksi tuotti turhautumista ja painetta, joka purkautui rikoskäyttäytymisenä.⁴¹⁶ Tässä yhdistyvät rakenteelliset-yhteiskunnalliset ja yksilöpsykologiset selittäjät. Tuhopolto oli oire konfliktiin ajautuvasta yhteisöstä, samalla kun se oli tietyn yksilön impulssien tuotos.

Yhdysvaltalaisen oikeussosiologin Donald Blackin mielestä ihmiset reagoivat konfliktitilanteitten tuottamiin pettymyksiin pääasiassa viidellä vaihtoehdoisella tavalla: ”omalla-avulla” – joka tarkoittaa asemasta riippuen joko kosto, kurinpitoa tai kapinaa – vetäytymällä, neuvottelemalla, sopimalla tai sietämällä. Kuosmanen ei ollut niitä miehiä, jotka olisivat vetäytyneet, sopineet tai sietäneet; hän halusi kostaa. Blackin mukaan kosto toteutuu todennäköisimmin oloissa, joita luonnehtivat tasa-arvoisuus, sosiaalinen etäisyys, liikkumattomuus, toiminnallinen riippumattomuus toisista ja järjestäytyneisyys. Kosto suuntautuu herkemmin yhteiskunnalliselta statukseltaan samanarvoiseen henkilöön kuin ylempi- tai alempiarvoiseen.⁴¹⁷ Vaikka Kuosmanen tietysti ymmärsikin ruukinpatruunan olevan hänen häätönsä takana, oli juuri uusi lampuoti suoranaisempi, läheisempi ja helpommin saavutettavissa oleva kohde. Hän juuri oli se, joka konkreettisesti vei Kuosmasen talon ja nauriit. Anders Olofssonin vierasmaalaisuus ja -kielisyys loivat sosiaalista etäisyyttä; Taalainmaalta tulleelle muukalaiselle oli psykologisesti helpompi kostaa kuin tutulle kylänmiehelle. Häätönsä jälkeenkin Kuosmanen jäi asumaan sen verran lähellä entistä lampuotipaikkaansa, että harmin ja häpeän tunteet eivät päässeet unohtumaan. Taatonniemen polttaminen sen jälkeen kun sen oli menettänyt, ei myöskään mitenkään haitannut Kuosmasen toimeentuloa torpparina Hakkaralassa. Ajatus murhapoltosta lienee tuonut hänelle tyydytyksen tunnetta. Jos hän itse ei kerran saanut enää nauttia ”ihanasta ja kauniista maasta”, niin ei sitten muutkaan. Sotajalalle ryhdyttyään

⁴¹⁴ Black 1983, s. 34–45. Kivivuori 2008, s. 306–308.

⁴¹⁵ ”Ja, ja, om det ändock funnes någon så god menniskja, som brände upp hela gården.” ”Haf tålmod min mor, kanske det ännu en dag blossar, när vår herre gifwer oss sommar; nu går det inte ann.” Vuoropuhelun kuulivat mäkitupalainen Matti Salin ja hänen vaimonsa Leena Mikontytär. Kuopion tk 1805 § 33, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:19, JoMA.

⁴¹⁶ Newburn 2007, s. 178–184. Kivivuori 2008, s. 137–185.

⁴¹⁷ Black 1996, s. 55–85.

Juho Kuosmaselle riitti yhden miehen organisaatio, mahdollisesti lähimpien perheenjäsentensä tukemana. Tuovisista hän nähtävästi yritti värvätä apujoukkoa itselleen, mutta turhaan.

Rikollisuuden esiintymistä kuvaava ns. rutiinotoimintojen teoria selittää rikoksen tapahtuvaksi, kun motivoitunut tekijä kohtaa sopivan uhrin valvomattomissa oloissa.⁴¹⁸ Vuoden 1804 helluntaipäivän päätteeksi Taatonniemen lampuoti Anders Olofsson ei enää jaksanut valvoa ja suojella taloan, kun taas motivoitunut mies Juho Kuosmanen valvoi läheisessä metsässä. Entinen lampuoti ei suinkaan täytynyt helluntain pyhällä hengellä; hänen sisuksissaan poltellut katkera koston tuli motivoi ja sytytti todellisen tulipalon. Tuhopoltto osoitti, että Juantehtaan ruukin hallitsemassa yhteisössä löytyi polttoainetta väkivaltaisiin tekoihin.

6.7 SOTA KULKEE NILSIÄN YLI

Loppiaisen 1808 välikäräjillä Juantehtaalla oli oikeutta istuttu vain kolmen päivän ajan. Vastaajapuolen junaileman jarrituksen takia Ekholm ei päässyt vielä hyökkäämään koko arsenaalillaan. Juttu siirtyi nyt Vaasan hovioikeuteen, minne asiasta määräaikaan 22. helmikuuta mennessä valittivat lautamies Carl Jacob Tammelin, lukkari Gustaf Helen sekä talonpoika Paavo Pietarinpoika Pasanen omissa sekä muitten osaomistajien nimissä Vuotjärven n:o 1 sekä Nilsin n:o 2 ja 5 tiloilta. Valitus saatiin perille juuri ennen kuin sodan poikkeusaika keskeytti normaalin oikeuden rytmin. Henkilötappioitakin kärsineenä ja Vaasan kesätaisteluissa kärsineenä,⁴¹⁹ kuninkaallisesta keisarilliseksi muuttunut Vaasan hovioikeus antoi päätöksensä asiassa olojen vakiinnuttua 21. marraskuuta 1808. Hovioikeudenneuvos Carpin, asessorien Stierwaldin ja Langensteinin, laamanni Rossin, sihteerin Krabben, kanneviskaali Hisingin ja notaari Mellinin nimissä hovioikeus hyväksyi Kuopion välikäräjien päätöksen, jonka mukaan patruunalla oli oikeus kihlakunnankäräjillä käydä häätöoikeudenkäyntiä talonpoikia vastaan, sikäli kuin perusteena ei pidetty luvatonta kaskeamista. Valittajien velvollisuudeksi määrättiin lunastaa päätöksen leimapaperi ja sinettimaksu Ekholmin puolesta.⁴²⁰

Vähän yli yhden rixin maksu oli pieni summa mutta muuten tilanne alkoi näyttää nyt Nilsin ja Vuotjärven tilallisten kannalta huolestuttavalta. Ruukinpatruuna oli pääsemässä niskan päälle, kun sekä tuomioistuin että syytteet olivat viimeinkin hänen kannaltaan oikeita ja oikeutettuja. Kesti kuitenkin vielä aikansa ennen kuin hovioikeuden vastauksen perusteella päästiin tässä asiassa oikeutta jakamaan Savossa.

Inter arma silent leges. Sota ja levottomat olot elleivät täysin pysäyttäneet niin ainakin hidastivat oikeusprosesseja. Sodan oloissa nousivat pinnalle lain ja lait-

⁴¹⁸ Newburn 2007, s. 286–288. Kivivuori 2008, s. 322–329.

⁴¹⁹ Vaasan tapahtumista esim. Blomstedt 1976.

⁴²⁰ VHO, anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstalot 1808, Dj 24, 226, VMA.

tomuuden, lojaliteetin, esivallan, väkivallan ja omakädenoikeuden kysymykset. Maaherra Olof Wibelius vastusti sodan aikana venäläisten ylipäällikön F. W. von Buxhoevdenin julistusta, jolla Ruotsin armeijaa palvelevat upseerit tuomittiin menettämään omaisuutensa ja virkatalonsa. Wibelius menetti itse oman virkansa vetäytyessään Ruotsin joukkojen mukana pohjoiseen. Kuopion läänin muu virkamiehistö, papit ja tuomarit pysyivät suurelta osin paikoillaan.⁴²¹ Niin teki myös Juantehtaan ruukinpatruuna, joka parhaansa mukaan koetti suojella omaisuuttaan. Samaan aikaan kun Venäjän valta oli asettunut jo Vaasan ja Kuopion kaupunkeihin, pidettiin Ruotsin ajan viimeisiä Kuopion pitäjän syyskäräjiä Sandelsin vartioiman Toivalan salmen takana Nilsiä kirkonkylässä lautamies Tammelinin talossa. Täällä ei tietenkään käsitelty häätoasia, joka oli vielä Vaasan hovioikeudessa, puoltatusinaa muuta Ekholmin riitaa kylläkin, kaski-, niitty- ja velkajuttuja.⁴²²

Syys-lokakuun vaihteessa tuhannen venäläisen suuruinen joukko eteni Kaavin – Juantehtaan – Nilsiä kautta kohti Iisalmea päävoimien tullessa Toivalansalmen yli. Koljonvirralla taisteltiin lokakuun lopulla. Olkijoen aseleposopimus tehtiin 19. marraskuuta ja Sandelsin joukot aloittivat pitkän vetäytymisen pohjoista kohti. Pohjois-Karjalassa Olli Tiaisen johtamat talonpoikien sissioperaatiot jatkuivat vielä, kunnes Tiainen kotiutti armeijansa Lieksassa marraskuun lopulla. Vuoden vaihteessa ainakin Nilsiässä oli majoitettuna venäläisyksikköjä, jotka luultavasti pitivät jonkinlaista valmiutta yksittäisten sissien varalta.⁴²³ Voi arvioida, että Kuopion takanakin säätyläisväestö lienee ollut rahvasta valmiimpi hyväksymään tosiasiat ja myöntymään uuden vallan alaiseksi. Ainakin ruukinpatruuna Ekholm piti joulukuussa 1808 Kuopion venäläistä sotilashallintoa hyväksyttävänä esivaltana, jonka puoleen hän kääntyi saadakseen röyhkeän ja hankalan alaisensa, entisen hiilenpolttaja Johan Elgin aisoihin.

Sunnuntaina joulukuun 11. päivänä 1808 mainittu Elg kahden irtolaismiehen seurassa saapui Ekholmin luo pyytämään patruunalta lupaa saada haudata Elgin lankomies, Säyneisessä asunut suutari Johan Forsström ruukin hautausmaahan. Ekholmin vastaus oli ”päättäväinen ei”. Hautausmaa oli jo täynnä ruumiita ja se oli tarkoitettu vain ruukin omaan käyttöön eikä muualta kuljettuja epäselvissä oloissa kuolleita varten.⁴²⁴ Hän kehotti miehiä kääntymään Kaavin seurakunnan puoleen. Kun miehet olivat poistuneet, kävi ilmi, että he olivat kiellosta huolimatta menneet hautausmaalle. Patruuna lähetti palvelijansa kieltämään hautauksen, mutta tätä ei toteltu. Ekholm riensi itse paikan päälle, mutta hänenkään esittämänsä kiellot, nuhtelut tai uhkaukset eivät auttaneet. Patruuna kohtasi kolmikon taholta vain röyhkeyttä ja tottelemattomuutta.

⁴²¹ Tyynilä, Kansallisbiografia 10, 2007.

⁴²² Kuopion sk 1808, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t, Cba:27, JoMA.

⁴²³ Pylkkänen 2008, s. 80–82, 225–233. Lappalainen 2008, s. 104–107. Sotamuistoja, Savotar 13.8. ja 15.8.1908.

⁴²⁴ Juuri edeltävinä viikkoina ruukilla oli kuollut kymmenkunta ihmistä, aikuisia ja lapsia, kuumetautiin (joka mahdollisesti oli tarttunut venäläisiltä joukoilta). Nämä ruumiit saivat yhteisen hautaansiu-naamisen seuraavan vuoden maaliskuussa. Kuopion maasrk:n kuolleet ja haudatut 1808, s. 96 (kuva 52), I Fa:6, DA.

Suutarivainajan haudattuaan miehet poistuivat ja sanoivat, että patruuna saisi nyt menetellä ruumiin kanssa, miten parhaiten taisi. Koska Kaavin pastorilta Samuel Kiljanderilta ei tullut apua, Ekholm kääntyi Kuopion venäläisen komendantin everstiluutnantti Gericken puoleen.⁴²⁵

Joitakin päiviä myöhemmin ruukille saapui venäläinen sotilasosasto. Hauta avattiin, kaksi upseeria tutki ruumiin ja päätteli miehen kuolleen väkivaltaisesti. Ekholm epäili hautaajia suutarin surmaajiksi. Tämän lisäksi patruuna listasi näiden väkivallantekijöiden rikoksiksi koti- ja sapattirikoksen, tottelemattomuuden isäntää vastaan, irtolaisuuden sekä Elgin osalta vastuun piilotetusta kivääristä. Uusi venäläinen esivalta oli määrännyt aseet takavari-koitavaksi rahvaalta. Elg oli saamastaan hädöstä piittaamatta oleskellut hii- lenpolttajantorpassaan. Tämän vuoksi venäläiset pidättivät Johan Elgin ja vei- vät vangittuna Kuopioon.⁴²⁶

Ekholm käytti mieskolmikosta nimitystä ”väkivallantekijät” (*wäldwerckare*). Sana ei tarkoittanut pelkästään fyysistä väkivaltaa, vaan myös omavaltaisuutta, laittomuutta, tottelemattomuutta ja patruunan isäntävallan kyseenalaistamista. Ruukinpatruunan toteamus Johan Elgistä samoin kuin sota-ajan luomasta valta- tyhjöstä oli paljon puhuva:

Elg, joka on ollut hiihlenpolttajana Juantehtaalla, on jatkuvasti osoittautunut röyhkeäksi, tottelemattomaksi ja laiskaksi, laiminlyönyt tehtäviään ja kieltäytynyt sitoumuksistaan. Hän on yllyttänyt muita ruukkilaisia tottelemattomuuteen minua kohtaan ja mitä hävyttömim- min ilmauksin haukkunut minua. Hänet on hädetty hiihlenpolttajan torpasta, mutta tästä huolimatta on siellä edelleen pysytellyt. Minun on ollut pakko jättää toistaiseksi hänen hää- tämisensä sodan levottomuuksien aikana, jolloin minkäänlaista toimeenpanevaa valtaa ei ole ollut tavoitettavissa.⁴²⁷

Johan Elg oli aiheuttanut patruunalle jo ennenkin harmia maksamattomien vel- kojensa takia.⁴²⁸ Ekholm tervehti epäilemättä tyydytyksellä venäläisen sotilas- osaston tuloa Juantehtaalle ja toimia tottelemattoman torpparin pidättämisessä. Pakottamiseen kykenevää esivaltaa oli taas saatavissa. Ilman sellaista hän oli ollut vain haudan partaalla turhaan kiljuva herrankuvatus, jolle rahvaanmiehet nauroivat.

⁴²⁵ Kuopion tk 1809 § 422, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t, Cba:26, JoMA. Kiljanderilla taisi olla omat kiireensä uuden esivallan kanssa. Ainakin hän vastaanotti uskollisuuden- valoja keisarille, esim. 19. joulukuuta Antti Vartiainen, talollinen Kaavin Viitaniemestä (ilmeisesti sama mies joka Ekholmin kiusaksi salakalasti Vuotjärnessä), lupasi kirkkoherran välityksellä olla uskollinen keisarin alamainen. Tuomi 1984, s. 470.

⁴²⁶ Kuopion tk 1809 § 422, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t, Cba:26, JoMA.

⁴²⁷ ”Elg, som varit kohlare under Strömsdal, har blifvit för beständigt visad sturskhet, olydnad och lättia, för åsidosättande och förnekande af sina förbindelser, för castigerande til olydnad emot mig de öfriga Bruketns underhafvande och för de skamlösaste uttrycken fällt emot mig, utkörd från koh- lare torpet; men det oagadt har han likafullt därstädes kvarstadnat, och har varit nödsakad under krigsoroligheterne, då ingen execution magt varit at tilgå, låta bero tils vidare med hans afhysan- de.” Kuopion tk 1809 § 422, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:26, JoMA.

⁴²⁸ Kuopion sk 1808 § 71, tk 1809 § 420, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:25, 26, JoMA.

Venäläisten intressissä oli puolestaan halu vakiinnuttaa asemansa hyväksyttynä esivaltana, niin Turussa, Porvoossa kuin Kuopion takana. Vuoden 1808 sotilaallisten voittojen jälkeen haluttiin valloittaa myös suomalaisten sydämet. Valtan voi saada aseellisella väkivallalla mutta vasta hallittujen hyväksyntä johtaa vallan legitimointiin. Etenkin vaikutusvaltaisen säätyläisväestön kannatus oli tärkeää saavuttaa. Tällaista tarkoitusta palveli myös virka-apu pinteessä olevalle ruukinpatruunalle. Viimeistään tästä alkaen Ekholm oli ”keisarin mies”. Samalla sotilasretkikunta saattoi puhdistaa vetäytyneestä ja hajonneesta vihollisarmeijasta Savon ja Karjalan rajoille irronneita yksittäisiä harhailijoita tai sissejä. Keräämällä aseet pois siviileiltä haluttiin rauhoittaa maata ja estää venäläisvastaisen kansannousun mahdollisuus, mutta samalla vietin aseita myös muunlaiselta ei-poliittiselta väkivallalta. Ruukinpatruunan ja keisarillisen sotilashallinnon intressit olivat siis melko yhteneväisiä: laillinen esivalta ja isäntävalta, säädyllinen kuri ja järjestys.

Papisto, joka aikaisemmin oli saarnannut rahvaalle Ruotsin kruunun legitimitettä, oli avainasemassa välitettäessä uutta asennoitumista venäläisiin. Seuraavassa muistelmassa Nilsiä kappalaisesta Anders Johan Brofeldtista heijastuu paitsi venäläisen sotaväen huollon tarpeet myös paikallisen papin hankala asema⁴²⁹ kahden esivallan sekä rahvaan ja miehitysarmeijan välissä.

Sota-aikana oleskeli Nilsiä kirkolla lautamies Kaarle Jaakko Tammelinin paikalla aiwan pappilan vieressä joukko venäläistä sotawäkeä, joka ryösteli lähiseudun asukkailta lehmä ja eloja ruoikseen. Silloin oli seurakunnan paimenen asema vaikea sanankuulijainsa suojelijana näitä naapureita vastaan, jotka milloin tahansa saattoivat pistäytyä roswoitelle pappilaankin. Pahemmista rettelöistä kappalainen Brofeldt sentään lieene selwinnyt, kun antoi näiden ottaa tarpeensa mielisuosioilla.⁴³⁰

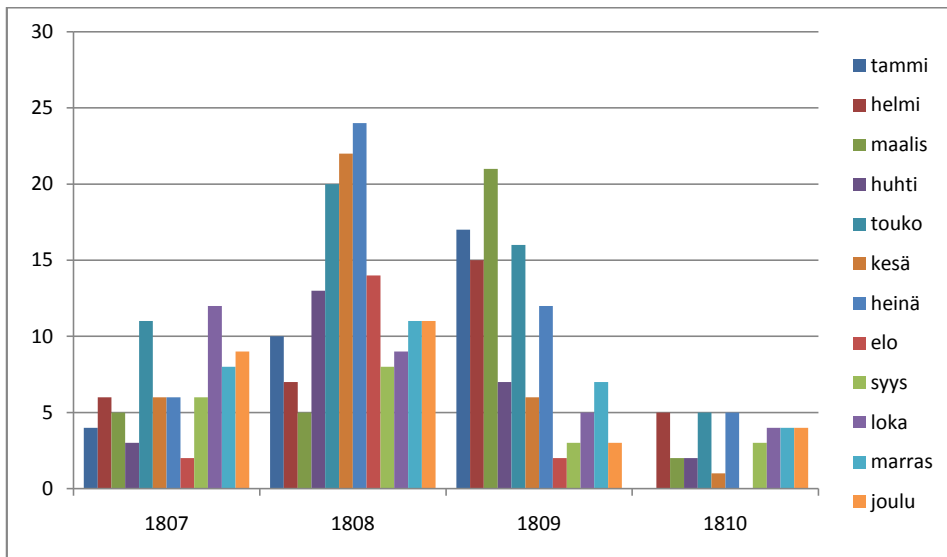
Kaikki eivät olleet yhtä mielisuosioillisia tätä Venäjän armeijan huollon ”rakenteellista piirrettä” kohtaan. Tuovisten isännöimässä Taaton talossa, jonka perintöoikeus kuului Juantehtaan ruukille mutta hallintaoikeus talonpojille, syntyi tammikuussa 1809 tappelu, jolla oli kohtalokkaita seurauksia, myös johtaja Ekholmin kannalta. Tapauksesta on säilynyt sekä kansanperinteen välittämää muistitietoa että tuomioistuinpöytäkirja-aineistoa, koska kahakan seurauksena eräs venäläisistä sotilaista menehtyi ja asiaa tutkittiin käräjillä.⁴³¹

---

⁴²⁹ Brofeldtillakin oli epäilemättä tuoreena muistuttajana venäläisten kanssa ”huonoissa kirjoissa” olleen Liperin kirkkoherran Anders Winterin pidätys, kidutus ja kuolema syyskuussa 1808, samoin kuin lievemmat ongelmat, joihin joutui mm. Juvan apupappi A. J. Sirelius. Leppävuiran kirkkoherra Gabriel Krogius puolestaan sai seurakuntalaistensa rauhallisena pitämisestä venäläisiltä kultaristin palkkiokseen. Lundin 2004, s. 59–62. Vastaavasti Ekholmin korviin on saattanut kiiriä huhu kasakoiden heinäkuussa 1808 murhaamasta ruukinpatruuna Gustav Inbergistä Ilmajoelta. Persson 2008, s. 149. Jääskeläinen 2011, s. 185.

⁴³⁰ Karjalatar 26.3.1912.

⁴³¹ Sotamuistoja, Savotar 15.8.1908. Kotiseutumustelmia XVII, Savo 22.10.1920. VHO, alustusaktit Ece 137:127, VMA. Venäläisten muonaryöstöistä Jääskeläinen 2011, s. 202.

Kuvio 10. Kuolleisuus Nilsjässä 1807–1810. (Srk:n kuolleiden ja haudattujen luettelot, TK 1483, mf.) Kuvioon ei sisälly Juantehtaan ruukkiiyhteisön tietoja.

Tammikuun 17. päivänä 1809 Tuovisen taloon ilmaantui Nilsjään kirkolta kuusi venäläistä kivääreihin ja sapeleihin aseistautunutta sotilasta, jotka päällystönensä luvalla olivat hankkimassa muonaa. Nuorin Tuovisen veljeksistä Juho kävi maksulupausta vastaan hankkimassa kannullisen (2,6 litraa) paloviinaa naapurista Pietari Pasaselta. Sotilaat söivät ja joivat Tuovisella. Yksi sotilaista puhui jonkin verran suomea. Venäläisten käsityksen mukaan talonväki olisi ollut halukas myymään lehmän ja vähän voita. Emäntä ja kolme Tuovisen veljestä yrittivät kuitenkin estää sotilaitten pääsyn navettaan. Sananvaihto äityi ruoskilla, seipäillä ja heinähangoilla huitomiseksi. Saamistaan ruoskaniskuita suuttuneena Olli Tuovinen humautti venäläistä Ivan Ivanoffia vasempaan olkapäähän seipäällä sellaisella voimalla, että tämä tuupertui maahan eikä voinut nousta ilman toveriensa apua. Lyöjä, jota venäläiset pitivät ruotsalaisena sotilaana, pakeni paikalta. Tilanne rauhoittui hetkeksi ja muonanhakijat siirtyivät, Antti ja Juho Tuovinen mukanaan, naapuritilalle, missä Matti Kaarakainen katsoi parhaaksi luvata omasta navetastaan lehmän. Seurue lähti laahustamaan Nilsjään kirkolle päin, jolloin miehiä vastaan ajoi reellä Tuovisten isä Olli vanhempi. Antti Tuovinen onnistui tätä ennen pakenemaan. Venäläiset käänsivät reen ja sillä kyydittiin haavoittunut sotilas majapaikkaansa lautamies Tammelinin taloon, missä hän kuoli seuraavana yönä. Juho Tuovista ja veljesten isää Olli vanhempiä venäläiset pitivät jonkin aikaa vangittuina. Nuoremman Ollin vaimo Kirsti Ahonen haettiin seuraavana päivänä venäläisten majapaikkaan, missä hän upseerin määräyksestä sai kaksi raipanlyöntiä selkäänsä. Olli Tuovinen itse ei ilmaantunut myöskään myöhemmin oikeuden

eteen tapausta selvittämään vaan pysytteli ”maan alla”. Toiset veljekset Antti ja Juho sen sijaan vapautettiin syytteistä.⁴³²

Näiltä tammikuun hangilta alkoi nuoremman Olli Tuovisen lainsuojattoman ja karkulaisen ura. Tuovinen sai yhteisössään murhamiehen, samalla jonkinlaisen suojelija-sankarin leiman. Lainsuojaton, jolla oli henkirikos kontollaan ja pidätysmääräys niskassaan, saattoi monen mielestä olla sopiva ehdokas, kun ruukin alustalaistalojen isännät mieltivät äärimmäisiä keinoja hankalasta ruukinpatruunasta eroon päästäkseen.⁴³³ Sodan vaikutusta oli sekin, että tautikuolleisuus tappoi monia Nilsiä ja Vuotjärven vanhoja miehiä, joilla olisi kenties ollut hillitsevä vaikutus väkivaltaisen ratkaisun kannattajiin. Sota purki tällä tavoin kontrollin pidäkkeitä monella tasolla samalla kun se puutetta ja kurjuutta kasaamalla loi yllykettä Juantehtaan ja nilsiäläisten maariidan väkivaltaiselle ratkaisulle.⁴³⁴

Syksyllä 1810 sodasta oli jo selvitty mutta vaikutukset ja kokemukset olivat yhä tuoreita. Teppo Viholan mukaan Suomen sota vaikutti Pohjois-Savon väestöön ”ainakin lievän katastrofin lailla, vaikka pahoilta väkivaltaisuuksilta ja hirmutöiltä välttyttiinkin”. Eniten kuolleisuus nousi suurten sotajoukkojen kulkuväylien varrella Kuopion ja Iisalmen seuduilla, mutta myös esimerkiksi Kaavilla, Nilsiässä ei niinkään.⁴³⁵ Kuvio 10 osoittaa siviiliväestön kuolleisuuden Nilsiässä nousseen ensin kevätkesällä 1808, sitten vuoden 1809 alussa. Ylivoimaisesti yleisimmät kuolinsyyt olivat kuume, rokko ja punatauti. Yhtään väkivaltaista kuolinsyytä ei ajanjakson kuluessa kirjattu. Viimeksi mainittu seikka tuntuisi puhuvan *solidaarisuus-* tai *katarsis-*teorioiden puolesta (ks. s. 31) sodan ja siviiliväkivallan suhdetta pohdittaessa. Väkiältä ja tappaminen siirtyi sota-aikana siviilirintamalta virallisille taistelutantereille, eivätkä sodasta palanneet miehet ainakaan heti osoittautuneet kotonaan väkivaltaisiksi tappajiksi. Tosin tilastojen mahdollisten puutteiden ja muualla tehtyjen rikosten takia tämä ei liene koko totuus.⁴³⁶

---

⁴³² Kuopion tk 1809 § 504, vk 20.2.1809 § 1; 7.3.1809 § 1; 17.4.1809 § 3; 29.4.1809 § 4, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:26, välikäräjien ptk:t Cbc:1, JoMA.

⁴³³ Newburn 2007, s. 217–218.

⁴³⁴ Vrt. Johansson 2002, s. 47–72. Newburn 2007, s. 228–241.

⁴³⁵ Vihola 2008, s. 107–114.

⁴³⁶ Johansson 2002, s. 49–50. Kontula 1996, s. 40–42. Archerin ja Gartnerin analyysi tukee eniten *väkivallan legitimointi* -mallia. Tällaiseen viittaa muistitieto, jonka mukaan nilsiäläinen Lasse Partanen eli Skägge ja hänen sodassa raaistuneet toverinsa olivat Länsi-Pohjasta palatessaan Oulujärven takana mm. ”muutaman raskaan vaimon uunissa polttaneet”. Savotar 15.8.1908.

7 Patruunan salamurha⁴³⁷

Johdannossa esitetty kuvaus johtaja Ekholmin murhasta perustuu salamurhan jälkeisillä kihlakunnan käräjillä annettuihin todistajalausuntoihin. Kuten vuoden 1776 välikäräjien yhteydessä todettiin, oikeuden pöytäkirjat eivät välttämättä kerro kaikkea. Murhan taustaa pohdittaessa onkin perusteltua tutustua myös suulliseen perimätietoon, kuten edellä ruukinpatruunan henkilökuvaa hahmotettaessa. Historiantutkimuksessa käytetään nimitystä ”vaikeneva talonpoika” puhuttaessa tavallisen kansan äänen heikosta kuuluvuudesta kirjallisessa lähdeaineistossa ennen luku- ja kirjoitustaidon yleistymistä. Voisi ajatella, että ”vaikeneva talonpoika” ilmaisee itseään kansanperinteen välityksellä anonyymisti ja kollektiivisesti aikana, jolloin harva rahvaanihminen jätti kirjallisia jälkiä itsestään. Tämänkaltaisessa lähdeaineistossa on toki otettava huomioon sen ominaisuudet. Tapahtumat ja henkilöhahmot saattavat sekoittua. Ajan kuluessa suulliseen perimätietoon kehittyi erilaisia kerrostumia ja monen ihmisen kautta kulkiessaan (ehkäpä etenkin Savossa) tieto muuntuu ja ”tarinoituu”.⁴³⁸ Kuten käräjätodistuksissa, myös kansanperinteessä ilmenee kertojan käsitys tapahtumista – ei niinkään ”puhdas totuus”. Ekholmin murhasta puheltiin aluksi ”maan alla”, julkisuudelta piilossa, kunnes ajan kuluttua ja aiheen muututtua vähemmän tulenaraksi niitä alettiin kertoa vapaammin ja merkittiin lopulta muistiin.⁴³⁹

---

⁴³⁷ Johtaja Ekholmin murhaan liittyvän tapahtumahistorian sekä sitä seuranneen oikeudenkäynnin olen esittänyt tarkemmin lisensoitettututkimuksessani (2009).

⁴³⁸ Katajala 1990, s. 40–41. Historiallisten kertomusten luonteesta lyhemmältä tai pidemmältä aikaväliltä ks. myös Turunen 2005, s. 18, 330 ja Vilkuna 2005, s. 275–277, 294–300.

⁴³⁹ Luotettavimpana tämän ryhmän lähteenä on syytä pitää Olli Koistisen Savotar-lehdessä 11.10. ja 15.10.1910 julkaisemia kirjoituksia. Myös hänen laatimansa Sotamuistoja-kirjoitukset samassa lehdessä 13.8., 15.8. ja 18.8.1908 sekä 28.8.1909 sivuavat murhatapahtumia. Koistinen kertoo tallettaneensa kertomukset kesällä 1899 Nilsiään asutustarinoita kerätessään. Savo-lehden Kotiseutumuiistelmat 22.10.1920, jotka kirjoitti nimimerkki R.I. (Pitkäsen mukaan mahdollisesti eversti Ragnar Ignelius) Juho Pasasen (1841–1921) lapsena juopuneelta Olli Tuoviselta talvella 1849 kuulemansa kertomuksen pohjalta, on epäluotettavampi. Juantehtaan konepajan mestari Edvard Lundberg (1869–1944) on kuulut tarinan mahdollisesti samalta Juho Pasaselta ja kirjoittanut sen osaksi tehtaan vaiheita koskevasta selostuksestaan (Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista, 81, JTA) joskus 1910-luvun lopulla. Profeltdin veljesten kuvaus Uudessa Kuvalehdessä n:ot 11–12, 1901 lienee syntynyt ruukilla ja sen ympäristössä kerrottujen tarinoiden pohjalta. Ks. myös Leskisen sukuhistoria 1984, jossa Vappu Jokinen o.s. Leskisen (s. 1915) kertoo ruukinpatruunan murhasta sekä Pasasten sukukirjassa Pitkänen 2009, s. 94–96. Kusti Leskisen (s. 1937) lapsena kuuleman kertomuksen ruukinpatruunan murhasta kirjasi muistiin tekijä kesällä 2007. Forsberg 2009, liite 8C.

7.1 KÄYTIINKÖ KUNINKAISSA?

Perimätieto kertoo talonpoikien käyneen ennen Ekholmin murhaa Tukholmassa kuninkaan luona oikeutta hakemassa. Ammoisista ajoista periytyvä tapa ”käydä kuninkaissa” oli voimissaan vielä kustavilaisella ajalla. Se oli kuitenkin viimeinen keino, kallista ja vaivalloista. Poikkeuksellisina tapahtumina kuninkaissa-käynnit ovat painuneet matkalaisten mieliin ja jääneet elämään kertomuksissa. Muistiin merkityt tarinat ovat tallettaneet monia savolaistenkin seikkailuja ”kuninkaan isossa kaupungissa”.⁴⁴⁰ Myös Ekholmin appi ja ruukin aikaisempi omistaja, miekkaritari Tigerstedt, antoi aiheita kuninkaissa käyntiin liittyviin tarinasikermiin. Sadunomaisia aineksia sisältävä ”*Tiilestetti tykin tulppa*”-niminen kertomus lienee syntynyt ”kovan onnen Erikssonin” mestauksen jälkeen. Epäilemättä oli monia, rahvaan ja ehkä säätyläistenkin parissa, jotka tunsivat vahingoniltoa Tigerstedtin kohtalosta. Tarinoita kertomalla kerrattiin ja vahvistettiin sitä, miten paha sai palkkansa.⁴⁴¹

Ekholmin ja ruukintilallisten maariidan tätä vaihetta kuvasi O. K. eli Olli Koistinen Nilsistä keräämiensä tarinoiden pohjalta sata vuotta tapahtumien jälkeen näin:

Pasasista oli etewin mies heidän vanhimman paikkansa Jokelan isäntä kirkonmies Paavo Pasanen. Tämä koetti päätöstä saada purkautumaan käymällä kuninkaan pakeilla Tukholmassa. Kokonaista kolme matkaa hän sinne teki, kaksi kertaa Tornion kautta ja kerran meren yli Tukholman kautta. Kun hän oli aito suomalainen ja sen ajan oppimaton talonpoika, oli hänen vaikeaa yksinään wieraassa maassa liikkua. Sen wuoksi hän kerran otti mustalaisen oppaakseen ja tulkikseen; sillä matkalla hän muistelikin wähimmän waikeuksia kokeneensa. Pasanen oli langennut polwilleen kuninkaan eteen ja pyytänyt oikeutta. Kuningas Kustaa 4:s Adolf oli nypelöinyt hänen nappiaan ja wiittoinut häntä seisaalleen nousemaan. Tulkin kautta kuningas oli neuwonut häntä kääntymään kamarikollegin puoleen. Pasanen wetosi sinnekin, mutta turhaan, Ekholmilla oli selwät paperit.⁴⁴²

Kuvaus viittaa Paavo Pietarinpoika Pasaseen (1737–1809), joka tosiaan oli ”kirkonmies” eli yksi Nilsin seurakunnan kuudennusmiehistä.⁴⁴³ Kymmenkunta

⁴⁴⁰ Ks. esim. Mikkelin Wiikko-Sanomia n:o 43/1863. Wirilander 1989, s. 320. Tukholmassa maakiinnekirjoja hakemassa kerrotaan käyneen myös Pisan takana asuneen Erkki Väätäisen, joka olisi samalla reissulla vinyt kuninkaalle karhuntaalan. Väätäiset 1999, s. 18.

⁴⁴¹ Kansantarina kertoo, miten Kustaa III:n sodan aikainen sotaherra Tiilestetti ryösti kahden iismelaisen talonpojan Kettusen ja Revon maat. Talonpojat lähtivät valittamaan asiasta Tukholmaan, missä he tapasivat kuninkaaksi esittäytyneen suomenkieltä taitavan komean herran. Kyseessä oli valeskuningas, joka huijasi miehiä väärillä asiakirjoilla. Oikea kuningas hirtätti huijarin, joka paljastui Tiilestetin kumppaniksi. Kettunen ja Repo saivat nyt oikeat kirjeet maittensa suojaksi ja palasivat kotiin. Saatuaan tiedon kuninkaan päätöksestä Tiilestetti luopui heti valloittamistaan tiloista ja pakeni Etelä-Suomeen, jossa pariaikaa riehui sota venäläisiä vastaan. Tarinan mukaan Tiilestetti ”*pakeni sotarinnasta ja jätti väkensä vihollisen valtaan*”. Mutta mies saatiin kiinni ja sota-oikeus tuomitsi tämän ammuttavaksi suurella tykillä elävänä tykinkuulana ilmaan. Kansa muisteli tapausta sanomalla: ”*Tiilestetti tykin tulppa*”. Uusi Kuvalehti 36/1893. Mestatusta everstiluutnantista kerrottiin myös kummitusjuttuja. Åström 1995, s. 215–216.

⁴⁴² Savotar 11.10.1910.

⁴⁴³ Pasasen suku I (Pitkänen) 2009, s.166–168. Joko huolimattomuuden tai painovirheen takia Hoving (1946a, s. 66 ja 1946b, s. 69) mainitsee kuninkaissa kävijän nimen olleen Paavo Pajanen.

vuotta myöhemmin julkaistu Savo-lehden juttu kertoo kuninkaissa käynnit suunnilleen samalla tavalla. Tukholmassa olisi kertomusten mukaan käyty kolmesti, vuoden välein.⁴⁴⁴ Mikäli matkat todella olisi tehty tällaisen aikataulun mukaisesti, niin periaatteessa myöhäisin mahdollisuus olisivat vuodet 1807, 1808 ja 1809. Paavo Pietarinpoika Pasanen kuoli lokakuussa 1809. Samaan aikaan ei enää muutenkaan olisi ollut asiaa Tukholmaan; Suomi vaihtoi virallisesti esivaltaa syyskuussa ja Venäjän valta oli ollut tosiasia jo noin vuoden ajan. Kun asiakirjoihin tallettuneita merkkejä Pasasen käynnistä Tukholmassa ei ole (toistaiseksi) löytynyt,⁴⁴⁵ tullaan lähelle johtopäätöstä, ettei kansantarinoiden kuvaamia käyntejä ole tapahtunutkaan. Tarina-aineistoon on saattanut kerrostua varhaisempaa aikaa kuvaavia kertomuksia. Mikäli kuninkaissa käyntejä todella on tapahtunut, Pasasen nappia nypelöinyt kuningas onkin voinut olla Kustaa III.⁴⁴⁶

Eräässä vielä myöhemmässä tarinaversiossa hiilenpoltto on vaihtunut tervanpoltoksi. Tukholmassa käynnin lopputulos kuvataan myös toisella tavalla:

Juantehtaan rautaruukin patruuna oli kehottanut talonpoikia polttamaan hänelle tervaa useina vuosina peräkkäin sitä vastaan, että patruuna suorittaisi kruunun veron talonpoikien maista. [...] Jotkut suostuivat tähän, koska eivät ymmärtäneet, että silloisen lain mukaan kolmen vuoden peräkkäinen verosuoritus maasta antoi suorittajalle veromaahan omistusoikeuden. Kun tervanpolttajat joutuivat näin Ruukin torppareiksi, nämä päättivät kääntyä asiassa kuninkaan puoleen. Matka Tukholmaan olikin tuloksellinen, ja kuningas myönsi peruutusasiakirjan, joka kuitenkin asiamiehiltä matkalla hävisi. Asianomaiset joutuivat palaamaan kuninkaan puheille. Tämä ei kuitenkaan suostunut uuteen vastaanottoon, vaan lähetti marsalkan välityksellä sanan, että tappakaa se pirun patruuna. Vuotjärvelle palattuaan tervanpolttajat hankkiutuivat täyttämään kuninkaan käskyä, eihän muutakaan ollut tehtävissä.⁴⁴⁷

Hovimiehen suuhun pantu murhamääräys vaikuttaa kansanperinteen jälkikäteen keksimältä, talonpoikien tekojen kuvitellulta perustelulta. Ei liene aivan mahdotonta sekään, että ruukin inspektorin Nils Nyströmin vuonna 1803 kuninkaalta saama kuolemantuomio (ks. luku 6.5.) heijastuisi jotenkin kansansuussa kulkeneissa kertomuksissa. On psykologisesti varsin ymmärrettävää, että tarinoissa kerrottiin, miten talonpojat loppuun asti yrittivät hakea oikeutta laillisia väyliä pitkin, viime kädessä kuninkaalta ja vieläpä symbolisesti kolme kertaa.

---

⁴⁴⁴ Kotiseutumuiistelma XVII, Savo 22.10.1920.

⁴⁴⁵ Kirjallista dokumenttia siitä, että Vuotjärven talonpojat tosiaan olisivat Tukholmassa käyneet kuninkaalle valittamassa Ekholmista, en ole toistaiseksi onnistunut löytämään (mikä ei tarkoita etteikö sellainen voisi löytyä). Kuninkaalle tulleista anomuksista (Enskilda ansökningar och suppliker, 2. Inrikes-Civilexpeditionen vol. 123–126, RA) ei 1775–1809 löydy mitään tästä aiheesta. Myöskään Personregister över skrivelser till Kungl. Majt. ei sisällä paikkakuntien kohdalla yhtään Kuopiosta (Nielsiästä) tullutta valitusta eikä nimen kohdalla yhdenkään Pasasen, Tuovisen tai Väättäisen nimellä tullutta valitusta. Pistokokeet Kamarikollegion diaareihin aikavälillä 1779–1782, 1789–1792 (tämän osalta myös Vuorikollegion diaareihin) ja 1807–1809 eivät myöskään paljastaneet nielsiäläisten talonpoikien käyntejä.

⁴⁴⁶ Pitkänen 2009, s. 94–96, 166.

⁴⁴⁷ Jokinen 1984, s. 11–12. Ks. myös Juankosken Sanomat 27.9.1993.

7.2 EPÄVIRALLINEN TUOMIOISTUIN

Käytiinpä kuninkaissa tai ei, joka tapauksessa osa (alla olevan muistelman mukaan valtaosa) kiistan osapuolena olevista talonpojista siirtyi lailliselta linjalta ”maan-alaisen vastarinnan” kannattajiksi ja ”oman-avun” linjoille. Mitä ilmeisimmin he selittivät sen reaktion ruukin toimiin. O. K.:n eli Olli Koistisen Savotar-lehteen tallettama versio kertoo, miten Ekholm kamarikollegion papereittensa nojalla

...nyt rupesi Pasasia pois näiden tiloilta hätyyttämään. Kruununmiehillä hän heitä ajatti ja kaiken elämisen hän taloista kiskoi, wiljat pelloilta, nauriit ja potatit kuopista. 26 taloa Ekholm täten tahtoi anastaa. Oli taas 1810 tulossa syyskäräjät ja Ekholm oli antanut talonpojille 160 manua. Silloin kutsui Jokelan Pasanen yhdeksän luotettua isäntää kokoukseen luoksensa. Sinne tulivat m.m. kirkolta lautamies Kaarle Jaakko Tammelin ja Lastukosken takaa Eerik Wäätäinen. Nämä yhdessä päättivät ryhtyä epätoivoiseen tekoon, palkkaamaan salamurhaajat wainoojansa tuhoamiseksi. Kukin päätti hiljaisuudessa puhua asiasta naapureilleen. Kaikki suostuivat esitykseen paitsi kaksi taloa. Neljä riksiä talosta luvattiin maksaa ampujille – toiset kertojat mainitsevat palkkaa wieläkin pienemmäksi. Murhaajiksi saatiin Taaton talon mies Olli Tuowinen, joka oli tappanut sodan aikana Taatolle ryöstämään saapuneen kasakan ja muuten oli ankara metsämies ikänsä sekä eräs Sakari Pasanen Lastukoskelta. Tuowisella oli Sywärilän kannaksella asuneen kuuluisan pyssysepä ja metsämiehen ”Läily” Heikki Hartikaisen tekemä mainio peurapyssy, jolla hän oli käynyt peuroja ampumassa Kontiolahden Selkien kylän Alawien salolla asti. Sen luodit oliivat pari tuumaa pitkiä ja sormen paksuisia.⁴⁴⁸

Koolle kutsuja ”Jokelan Pasanen” tuossa vaiheessa syksyllä 1810 ei ollut enää vanha Paavo Pietarinpoika vaan hänen poikansa Pietari (1769–1841) ja Heikki (1778–1848), nuoremmat ja vihaisemmat miehet. Vanhan Pasas-patriarkan edellisestä avioliitosta syntynyt Sakari Paavonpoika Pasanen (1758–1828) ja tämän poika Sakari Sakarinpoika Pasanen (1785–1831) perheineen asuivat naapurissa Niemelässä. Vanhemman Sakarin sisarpuoli Kirsti Pasanen (1766–1837) oli naimisissa nuoremman Erkki Erkinpoika Wäätäisen (1763–1839) kanssa. Muuta suku- ja kyläkuntaa olivat Vänni Pasasen leski Laajan talossa Riitta Rissanen (1771–1837), jonka taloudessa loisena tuolloin asusti myös tämän eno Sakari Antinpoika Pasanen (1751–1822), ja Vännin veli Paavo Paavonpoika Pasanen (1780–1852) Suurenahon talossa.⁴⁴⁹ Olli Koistinen tiesi Sakari Pasasen kutsumanimen olleen ”Köni” kun taas Olli Tuovista (1778–1858) sanottiin ”Uoluksi” tai ”Uolukaksi”.⁴⁵⁰

Savo-lehden Kotiseutumuistelmissa (1920) mainitaan Suurenahon kokous, ”jossa kyläläiset päättivät otattaa Ekholmin hengiltä, koska eiwät luulleet hänestä muuten erilleen pääsewänsä”. He palkkasivat murhamieheksi ”erään huonomaineisen, rikoksista linnassa istuneen Olkkonen-nimisen miehen”, jolle luvattiin palkaksi kolme tynnyriä rukiita sekä saattajaksi ja aseensa lainaajaksi ”Taaton talon silloinen isäntä Uolu Tuowinen”.⁴⁵¹ Edvard Lundbergin mukaan murhamieheksi

⁴⁴⁸ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁴⁴⁹ Pasanen suku I (Pitkänen) 2009, s. 132–133, 166–167, 173–174, 176, 185, 191.

⁴⁵⁰ Sotamuistoja, Savotar 15.8.1908.

⁴⁵¹ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920.

oli valittu muuan joutomies Leskinen ja palkaksi luvattiin häränlihat, kaksi tynnyriä rukiita ja jokin määrä rahaa.⁴⁵² Kirjallisissa lähteissä eli murhaoikeudenkäynnin pöytäkirjoissa ei esiinny ketään Olkkosta enempää kuin Leskistäkään epäiltyjen joukossa, Olli Tuovinen sen sijaan kyllä. Kun Beata Heikkinen Pieksän kylältä oli kesällä 1810 tiedustellut, kuinka hänen serkkunsa Maija-Liisa ja tämän mies Sakari Sakarinpoika Pasanen pärjäsivät, serkku kertoi, että he kärsivät suurta puutetta, koska ruukinomistaja Ekholm tuhosi kaikki heidän varansa. Tämän vuoksi kaikki (*samtliga*) ruukintalonpojat olivat keskenään sopineet murhamiehen palkkaamisesta. Heikkisen mukaan tekijäksi oli valittu Olli Tuovinen, jolle talonpojat tästä hyvästä sitoutuivat maksamaan viisi riikintaalaria joka talosta.⁴⁵³

”Murhakokouksessa” ei pöytäkirjoja pidetty, joten tarkkaa selkoa sen ajankohdasta, osanottajista tai ylipäänsä pitämisestä on vaikea sanoa. Tarinat viittaavat vahvasti Pasasten piiriin. Erään tarinaversioon mukaan murha-asiasta olisi keskusteltu jopa puolijulkisesti kinkereitten yhteydessä ja ”Vuotjärven Leskisten perimätiedon mukaan Suurenahon kokouksessa olisi ollut mukana myös Nilsiän kappalainen Anders Johan (Antti Jussi) Brofeldt”.⁴⁵⁴ Nilsiästä ei ole tuolta ajalta säilyneitä kinkeriluetteloita,⁴⁵⁵ joten tämänkään perusteella ei saada lisävalaistusta kokouksen pitopaikasta, osallistujista tai asiallistasta. Asian valonarka luonne ja yhteisön kirjallisen kulttuurin taso huomioon ottaen on ymmärrettävää, että tieto mahdollisesta murhakokouksesta on säilynyt vain suullisena perimätietona. Se, että ”murhatuomioistuimessa” mainitaan osallisena myös lautamies Tammelin tai kappalainen Brofeldt, voitaisiin tulkita kansanperinteen keinona lisätä ”tuomion” legitimitettä tai jakaa vastuuta siitä laajemmalle ja arvovaltaisemmalle taholle. Toisaalta Tammelin Rissasen vävynä oli kyllä itsekin ruukin vastustajien kanssa ”samassa veneessä”. Eräät todistajat väittivät vanhan lautamiehen olleen konkreettisesti mukana murhailtana ruukille soudetussa veneessä.⁴⁵⁶ Puheet huonomaineisesta rikollisesta ”Olkkosesta” voisi nähdä kollektiivin pyrkimyksenä ulkoistaa rikos oman piirin ulkopuolelle.⁴⁵⁷

Onko kyseessä ollut yksi kokous, jossa asia on kerralla päätetty ja vannottu, vai onko murhapäätös syntynyt vähitellen ja jäänyt avoimeksi ja ehdolliseksi? Talonpoikien tuolloiset mielialat voi kuitenkin hyvin kuvitella: epävarmuus ja pelko maitten menetyksestä, turhautuminen laillisten vaikutuskanavien käyt-

---

⁴⁵² Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista 81, JTA.

⁴⁵³ Todistajat Anna Stina Räsänen ja Beata Heikkinen, Kuopion vk kesäkuussa 1813 § 7 ja Kuopion sk 1813 § 508, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. välik. ptk:t Cbc:2 ja vars. as. ptk:t Cba:36, JoMA.

⁴⁵⁴ Pitkänen 2009, s. 95. Kusti Leskisen haastattelu 5.7.2007.

⁴⁵⁵ JoMA:n arkistossa säilyneet Nilsiän kinkeripöytäkirjat alkavat vuodesta 1829.

⁴⁵⁶ Lukkari Gustaf Helen todisti Tammelinin olleen tuona iltana kotonaan, humalassa. Itse Tammelinin omasta mielestään oli sairaana. Kuopion vk elokuu 1812 § 2 ja tammikuu 1813 § 2, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. välik. ptk:t Cbc:1–2, JoMA.

⁴⁵⁷ Vuonna 1798 Vuotjärven kylälle muutti nurmekselainen Juho Olkkonen (s. 1776), joka toimi ruukin torpparin renkinä ja nostoväen sotilaana. Murhaoikeudenkäynnissä hänen nimeään ei mainittu missään vaiheessa eikä miehellä myöskään ollut rikoshistoriaa. Toisaalta ”Olkkosen” rooliin soveltuisi myös entinen sotilas Bertil Kein eli Pertti Hartikainen, joka erään todistuksen mukaan oli Olli Tuovisen ja Tammelinin kanssa samassa veneessä ja jota ei huonomainaisuutensa vuoksi kuultu todistajana. Kuopion vk elokuu 1812 § 2 ja tammikuu 1813 § 2, tk 1813 § 207, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ja välik. ptk:t Cba:35, Cbc:1–2, JoMA.

töön, ruukinomistajaan kanavoitunut suuttumus ja viha yhdistyneinä vuosikymmenien takaisiin kaunoihin. Nämä tunnelmat purkautuivat kyläkunnan yhteisessä päätöksessä: henki pois Ekholmilta. Koistisen mukaan vastustajia oli vain kahdessa talossa. Arveltiin salamurhan kenties estävän maitten menetyksen ja ainakin se olisi tuntuva kosto koetuista vääryyksistä. Aikaisemmat tuttujen kylänmiesten toimintamallit sekä sota-ajan levottomien ja epävarmojen olojen tausta purkivat pidäkkeitä murhapäätöstä tehtäessä. Mikäli vanha isäntä Paavo Pasanen oli väkivaltaista ratkaisua vastustanut, ei häntä enää ollut ”toppuuttelemassa” nuorempia. Myös virallisen kontrollin eli oikeuslaitoksen repressio eli pelotevalta oli periferiassa heikko. Oli yleistä, että raskaittenkin henkirikosten tekijät selvisivät suhteellisen vähällä, kunhan vain johdonmukaisesti kiistivät tekonsa. Teon toteuttajaksi löytyi henkilöitä, joita tuonpuoleinen Taivaallinen Tuomari ei pelottanut. Salamurhan taustatahotkin pysyivät yleensä salassa.⁴⁵⁸ Näinhän oli ollut aikaisemmassa Tigerstedtin tappoyrityksessäkin.

Tigerstedt ja Ekholm rinnastuivat ruukintilallisten mielissä. Murhan jälkeisessä oikeudenkäynnissä Heikki Pasasen väitettiin sanoneen: ”Ekholm on aloittanut senlaatuiset oikeudenkäynnit, että hänelle tulee käymään samalla tavalla kuin apelleen, joka aikaisemmin omisti ruukin”, lokakuun 1810 alussa, suunnilleen viikko ennen tapahtunutta salamurhaa.⁴⁵⁹ Viittaus Tigerstedtiin ja peitetty uhkaus saattoi tarkoittaa sekä häviöennustetta tulevassa oikeudenkäynnissä että tappouhkausta. Todennäköisesti Pasanen tarkoitti jälkimmäistä. Kuningas oli langettanut appi-Tigerstedtille kuolemantuomion, vävy-Ekholm päätyi talonpoikien epävirallisen tuomioistuimen tuomitsemaksi. Kun kuninkaista eikä keisareista nyt arveltu apua saatavan, ottivat talonpojat oikeuden omiin käsiinsä.

Päätöksiä tehtäessä on aina mielipidejohtajia, vastustajia ja epäroivia. Vaikka jotkut ehkä murhaa vastustivatkin, solidaarisuus satoi vaitioloon, eikä lavertelijaa hyvällä katsottaisi. Myöhemmin oikeuden edessä Räsäsen torppariperheen äiti ja tytär väittivät Erkki Erkinpoika Väätäisen, Pasasten lankomiehen, valittaneen Ekholmin murhan tapahduttua: ”Minua kauhistutti, kun kuulin heidän murhaaikaistaan, ja olisin lähtenyt sieltä ja tullut teidän torppaanne, mutta he eivät päästäneet minua” sekä: ”Kuulin kyllä lankojeni luona pidettävän neuvoa ja halusin pois, mutta minua ei päästetty menemään. Omat vai vaimoni synnitkö lienevät vieneet minut heidän seuraansa.” Väätäinen itse kiisti sanoneensa tällaista.⁴⁶⁰

Päätösjohtaja Ekholmin salamurhasta voidaan tulkita suku- ja kyläyhteisön epävirallisena tuomioistuimena, ikään kuin jatkona aiemmille virallisen tuomiovallan oikeusprosesseille. Teko muistuttaa esivaltiollisen yhteiskunnan keinoa ratkaista konflikti ja harjoittaa sosiaalista kontrollia. Yhteisö otti itselleen sekä tuomarin että

⁴⁵⁸ Koskivirta 2001, s. 215–221, 245–253.

⁴⁵⁹ ”Ekholm har börjat sädana rättegångar af den orsak, att honom skall hända detsamma, som hans swärfader, hwilken förut innehade Bruket.” Anna Stina Räsäsen todistus, Kuopion sk 1810 § 791, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. vars. as. ptk:t Cba:29, JoMA.

⁴⁶⁰ ”[D]et ryste uti mig när jag hörde deras mord anläggning, och jag skulle gått ifrån dem och kommit till Ert Torp; men de tillåta mig det icke.” ”[N]og hörde jag hos mina swägrar rådslagit och jag wille bort, men man lät mig icke gå: må mina eller min hustrus synder hafwa fördt mig uti deras umgänge.” Todistajat Anna Stina Räsänen ja Kaarina Ahonen, Kuopion vk kesäkuussa 1813 § 7 ja heinäkuussa 1813 § 5, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. välik. ptk:t Cbc:2, JoMA.

teloittajan tehtävät.⁴⁶¹ Puuttuiko siis kiistelevien osapuolten yläpuolelta ”kolmas taho”, joka olisi arvovaltaisesti ratkaissut, mikä oli oikein – vai oliko tämä talonpoikien mielestä puolueellinen tai tavoittamattomissa? Tuomioistuinlaitos, laki ja oikeuskulttuuri säilyivät entisenkaltaisina valtioyhteyden vaihtumisen jälkeenkin ja käräjiä pidettiin kuten ennenkin. Viimeinen perinteinen valitusväylä, kuninkaissa käynti, oli tosin hävinnyt eikä vastaavaa yhteyttä keisariin ollut. Lieneekö tällaisen varaventtiin tukkeutumisella ollut merkitystä? Tuskin. ”Suomalaiselle kapinalle” tyypillisesti tapahtumalla ei ollut merkittävämpiä kytkentöjä valtakunnan politiikkaan. Keskeistä oli maan hallintaan liittynyt ongelma.⁴⁶² Maanomistus oli agraariyhteisössä yhtä kuin henki ja elämä, sen puolesta oli jopa lupa tappa.

7.3 ”WOI TUHMAA TALONPOIKAA!”

Johdantoluvussa esitetty kuvaus johtaja Ekholmin murhasta perustuu salamurhan jälkeisillä kihlakunnan käräjillä annettuihin todistajalausuntoihin. Itse murhatapahtuman osalta niitä hallitsee ruukin väen näkökulma, sisältä huoneesta ulos pimeään syysiltaan, vastikään koettujen asioiden kuvaus, joka kärjäkirjurin kynän kautta muuttui osaksi pöytäkirjaa. On kiinnostavaa verrata kirjallisia todistajalausuntoja myöhemmin kerättyyn kansanperinteeseen, joka tarkastelee tapahtumia jälkikäteen ja ulkoa käsin, pihalta aidan takaa valaistuun huoneeseen. Murhaoikeudenkäynnissä epäilty Nilsin ja Vuotjärven ruukintilojen asukkaat olivat vaitonaisia ja vähäpuheisia. Heidän ”todistajanlausuntonsa” tuli vasta viiveellä, vuosikymmenien kuluttua, kollektiivisen kansanperinteen kantamana. Oikeuden pöytäkirjojen ja kansantarinoiden kohdatessa kohtaavat toisensa Savon säätyläisten ja rahvaan katseet.

Savotar-lehdessä kuvataan, miten Olli Tuovinen ja Sakari Pasanen soutivat Vuotjärven selän yli Pikonniemelle ja kävelivät sieltä ruukille.

Ekholmin asunto ”Alapiha” oli nykyisen walimon ja tiilihuoneen välillä, missä on rautatiilien säilytysliiteri. Sen ympärillä oli ”taketti”-aita. Tämän takaa miehet pimeässä väijyivät. Ikkunawerho oli hiukan raollaan. Ekholm oli juuri saapunut kaupungista. - - Sitten hän [Ekholm] pistäytyi toiseen huoneeseen ja käweli siellä. Pian kuului laukaus ja isäntä huusi: ”Ai Herra Jeesus! Woi tuhma talonpoika, millä lailla kostit!” Kaksi luotia oli sattunut Ekholmin rintaan, kolmas, joka tullessaan oli käynyt ikkunan puitteeseen, pyöri pöydällä. Ne oli ampunut Tuovinen aidan raosta, kun Ekholm seisahtui ja sytytetystä kynttelistä otti tulta piippuunsa. Pyssyä oli ensin pidellyt Sakari Pasanen, joka jo tähtäsi, mutta odotellessa hänen kätensä olivat luonnottomasta jännityksestä ruwenneet wapisemaan ja taisi olla huonohenkisenkin. Sen wuoksi sen sieppasi häneltä Tuovinen lausuen: ”Anna puu parempaan kätehen!” ja ampui, niin kuin sanottu, yhtaikaa kolmella luodilla.⁴⁶³

⁴⁶¹ Black 1983, s. 34–36 Kivivuori 2008, s. 304–308. Englantilainen Colin Lucas toteaa, että kansan oikeuskäsityksen mukaan sillä oli oikeus toimia sellaisessa tilanteessa, jossa normaali oikeus ei hoitanut työtään. Hultman 2002, s. 80.

⁴⁶² Katajala 2002, s. 492. Ågren 1988, s. 481–511.

⁴⁶³ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

Savo-lehden Kotiseutumuistelmia 1920 kertoo, miten laukauksen jälkeen

Uolu jäi seurauksia kuulostelemaan ja katsomaan, näki reijän tulleen ikkunaan ja Ekholmin kaatuwan lattialle sekä kuuli hänen kaatuessaan sanowan: ”woi tuhma talonpoikaa!” (toisen kertomuksen mukaan, ”wihamies sen teki”) – ja sitten miehet kiirehtiivät paluumatkalle.⁴⁶⁴

Mestari Lundbergin tallettamassa versiossa ”olisi Ekholm pitänyt murhamiehen sanojen mukaan sanoa: ah, minkä savolainen teki”,⁴⁶⁵ Leskisen sukuhistorian mukaan: ”Tuhma talonpoika kosta!”⁴⁶⁶ Mainittakoon vielä Uuden Kuvalehden kuvaus vuodelta 1901:

Ampujan täytyi olla tarkan pyssymiehen, kun pimeänä syysyönä osasi yli maantien ampua rihlallaan kuolettavaan paikkaan. Ekholm asui silloin nykyisellä kvartsiitilitehtaan eli niin kuin sitä sanotaan ”kissanlinnan” paikalla. Hän käveli lattialla ja tarinoi vieraitten kanssa, kun sattumalta seisattui ikkunan edessä olevan pöydän luo ja silloin lävisti hänet kuolettava luoti. Kaatuessaan oli sanonut: ”Voi tuhma talonpoika, kun tapoit miehen.”⁴⁶⁷

Kaikkien kuvausten mukaan Ekholm ymmärsi kyseessä olevan ”talonpojan koston”

Työnsä tehtyään ampujat lähtivät niin kiireesti kuin käpälistä pääsi, juoksemaan weneelleen, niin että kangas jytisi. Heitä ajettiin jäljestä tulisoihdut, pärerompsut käsissä. Mutta he oliwat takaa-ajajien Pikonniemeen saapuessa jo puoli selässä. Alkoi kuulua takaa-ajajien airon loisketta. Silloin he asettuiwat aiwan ääneti weneensä pohjalle, kunnes ajajat kääntyiwat takaisin. Näin he yöllä saapuivat hiljaa takaisin Wuotjärwelle. Tuowinen oli mennyt maata Laajan tai Suuren ahon uunille. Aamusella rupesiwat talossa nuoret miehet tappamaan härkää. Tuowinen silloin laskeutui uunilta tupakkaa wetäen ja sanoi: ”Täällä wasta härkää tupaan wedetään, meillä on härkä jokauan ollut rokkana”. Pojat eiwät sitä wertauspuheeksi ymmärtäneet, sanoiwat wain: ”Te olette aikaisemmin ylös nousseet”. Siinä talossa näet tiesi tapauksesta wain wanha leskiemäntä.⁴⁶⁸

Oikeuden todistajalausuntojen mukaan takaa-ajajat eivät vaivautuneet vesille asti. Tuovinen ilmestyi aamutuimaan Taaton tupaan, säikäytti äitipuolensa jäätyneillä lapikkailla saapastellessaan ja laittautui muina miehinä nukkumaan vaimonsa ja pienen tyttärensä viereen. Sakari Pasanen puolestaan nukkui murhayön jälkeen Laajan uunin päällä. Todistajien kertomusten perusteella tiedetään, että Suuressa-ahossa tosiaankin teurastettiin härkä ja valmistettiin wiinaa kyseisenä aamuna. Talon isäntä selitti syyksi rengin Antti Pasasen (joka oli Sakari Antinpoika Pasasen poika) talosta lähdön ja uuteen palveluspaikkaan siirtymisen. Päivän kuluessa wiinaa nauttimaan ja epävirallisiin patruunan peijaisiin kokoontui ainakin puolikymmentä kyläläistä.

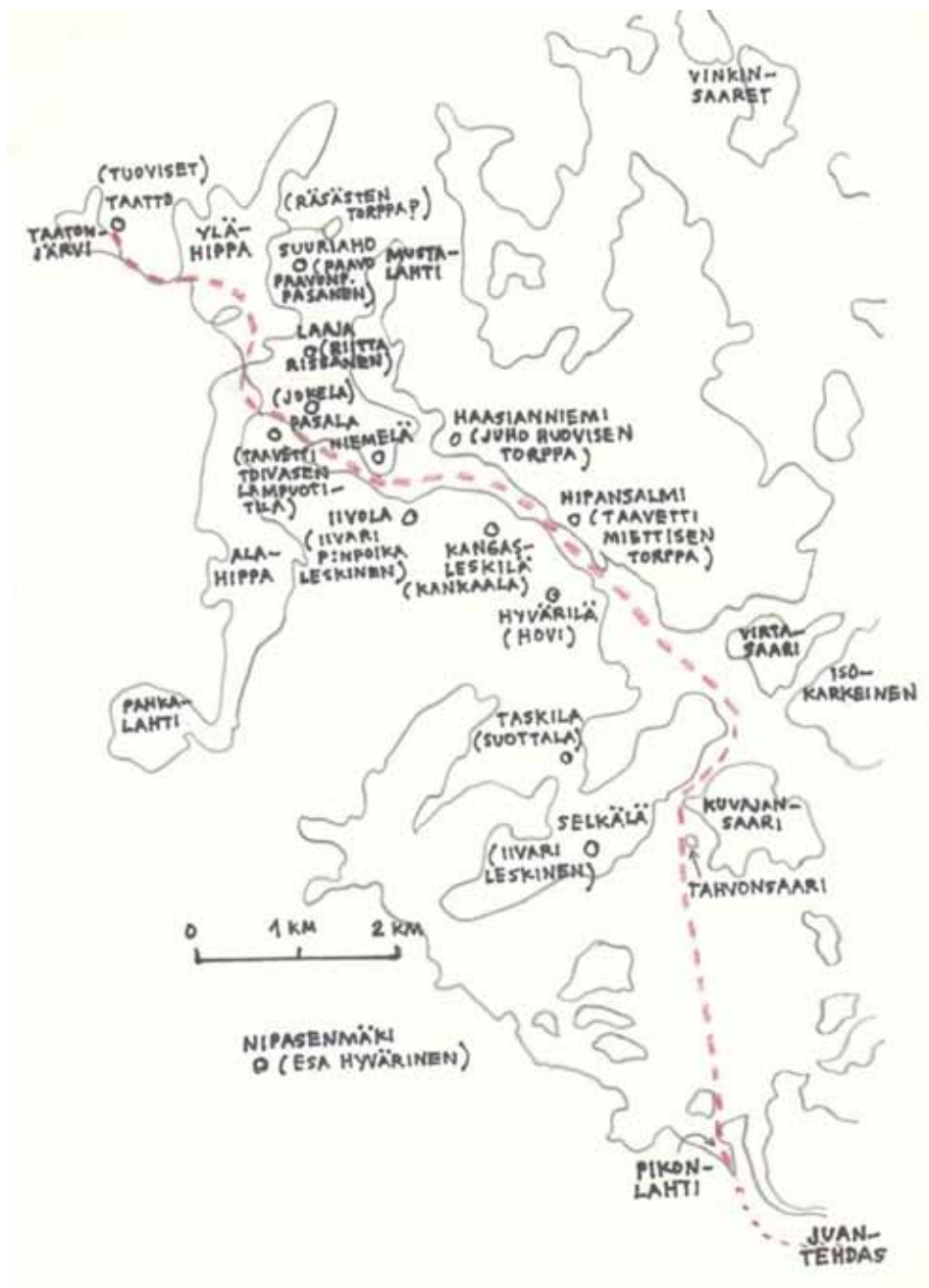
⁴⁶⁴ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920.

⁴⁶⁵ Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtalaisista 81, JTA.

⁴⁶⁶ Jokinen 1984, s. 11–12.

⁴⁶⁷ Uusi Kuvalehti n:o 11–12 1901, s. 148.

⁴⁶⁸ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

Kartta 3. Reitti Juantehtaalta Vuotjärvelle 1810. Ruukilta Nilsin suuntaan kuljettiin kesäaikaan yleisimmin vesitietä, joka lähti Pikonlahdesta pohjoiseen. Soutureiltä runsaan kilometrin päässä sijaitsi livari Leskisen isännöimä Selkälän tila. Reitti jatkui Tahvonsaaren ja Kuvajansaaren sivuitse Vuotniemen ympäri Hipanlahtea pitkin. Selkälän jälkeen vasemmalla puolella sijaitsi runsaan kilometrin päässä reitiltä Antti Leskisen Taskilan tila. Seuraavana tulivat Heikki

Hyvärisen Hyvärilä vajaan kilometrin päässä venereitiltä, Juho Leskisen Kangas-Leskilä noin kuudensadan metrin päässä venereitiltä sekä livari Pietarinpoika Leskisen tila Salmela eli livola. Oikealla puolella matkan varrella olivat Taavetti Miettisen ja Juho Huovisen torpat. Sakari Paavonpoika Pasanen ja hänen poikansa Sakari Sakarinpoika Pasanen perheineen asuivat Niemelässä "parin pyssynlaukauksen päässä" venereitiltä. Lamputi Taavetti Toivasen asumus sijaitsi ilmeisesti Alahipasta Hipansalmeen virtaavan Jokelanjoen eli Pitkäjoen eteläpuolella. Vastapäätä pohjoispuolella oli Pietari ja Heikki Pasasen Pasala eli Jokela. Vänni Pasasen leski Riitta Rissatar emännöi Laajassa ja Paavo Paavonpoika Pasanen Suuressa-ahossa, jonka perimätieto nimeää "murhakoukosen" pitopaikaksi. Räsäsen torpan tarkkaa paikkaa on vaikea sanoa; sen sanotaan sijainneen ¼ peninkulman eli vajaan kolmen kilometrin päässä Heikki ja Pietari Pasaselta ja 1 ¼ peninkulman eli noin kolmentoista kilometrin päässä ruukilta, jonka perusteella sen voisi ajatella olleen vähän Suurenahon pohjoispuolella. Pekka Pitkäsen mukaan Räsästen todennäköisin asuinpaikka vuosien 1810–1812 tienoilla olisi ollut Vinkinsaari. Pahkalahti, jossa Räsästen tiedetään asuneen aikaisemmin 1790-luvulla, voisi vähän venyttämällä mahtua edellistä paremmin esitettyjen matkamittojen määritelmään.(470) Jalka- ja ratsumiehet pääsivät Vuotjärven kylälle maanteitsekin. Puolentoistakymmenen kilometrin mittainen mäkinen metsätie kiersi Nipasenmäen yksittäistalon kautta. Nipasenmäen isäntänä 1810 tienoilla oli Esaias Hyvärinen. Hipanlahden pohjukasta Jokelanjokea, Raappananjokea ja Taatonjokea pitkin päästiin veneitse edelleen Taatonjärven rannalle Tuovisten asumalle Taaton tilalle, jonka etäisyys ruukilta oli yli kolmetoista kilometriä. Nilsin kirkolle oli Taatolta maantietä vielä toistakymmentä kilometriä.471 Vaikka havaintoja ruukille päin liikkuneesta epäilyttävästä soutuveneestä tehtiinkin lokakuun 7. päivän iltana, ei kukaan oikeudenkäynnin todistajista osannut sanoa mitään varmaa veneessä olijosta. Sekä luonnonolot että yhteiskunnallinen tilanne loivat aukkoja kyläkontrolliin. Sala-ampuja avustajineen ehti illan suussa kadota kotoaan ja saapua ennen aamua takaisin. Juantehtaalta liikennöitiin vastaavasti vesiteitse myös Kuopion kaupunkiin, joskin matka oli yli kaksi kertaa pidempi (ks. kartta 1). Kun haavoittuneelle Ekholmille lähdetin hakemaan lääkäriä kaupungista, kesti avun saapuminen ruukille puolentoista vuorokautta. Liikenneoloilla oli viivyttävä vaikutuksensa, etenkin kelirikkoaikana. Kun järjestysvalta oli peninkulmien ja päivämatkojen päässä, piti pärjätä omillaan. Keväällä 1804, kun Ekholm halusi kruununmiehet pidättämään vaarallisena pidetyn hyttirenki Jäderbergin, oli hänen kärsivällisesti odotettava vesien aukeamista. Hyvällä kelillä matka kaupunkiin saattoi taittua kyllä nopeastikin. Hevosaikakauden lyömätön ennätys lienee helmikuulta 1922, jolloin hevospies Kalle Vikman kyyditsi kuolemansairaana kasööri Paul Guseffin puolessatoista tunnissa Juankoskelta Kuopion sairaalaan. Valitettavasti tämäkin potilas kuoli. (Forsberg – Kankkunen 1996, s. 315.)

Pyssyn oliivat ampujat tullessaan wiskanheet Iiwolan salmeen. Myöhemmin he sen sieltä hakiwat pois ja sitä pidettiin Taaton tuwan lakassa. Mutta sitä rupesi takomaan siellä itsensä ja se piti wiedä pois.⁴⁶⁹

Todellisuudessa ase löytyi Taaton vanhasta pirttirakennuksesta hajonneen muurin sisältä kesällä 1813. Tuolloin vangittuna ollut Olli Tuovinen kiisti jyrkästi omistavansa tätä asetta, haulikko, jonka sanottiin olevan Tuovisen isävainajan ase, sama jolla tämä oli yrittänyt saada miekkaritari Tigerstedtin hengiltä. Syvärilän asesepä Heikki Hartikainen kutsuttiin tunnistamaan asetta mutta tämä ei uskaltanut varmaksii sanoa, oliko kyseessä juuri Tuovisten pyssy.⁴⁷⁰ Savotar-saimoin kuin Savo-lehdenkin kertomuksissa Olli Tuovisen vankeus on jäänyt noteeraamatta, edellisen mukaan ”Sakari Pasasen he taisi wat wangita joksikin aikaa, mutta kun syyllisyyttä ei woitu todistaa, niin hänetkin wapautettiin”.⁴⁷¹ Todellisuudessa molemmat vangittiin lokakuussa 1812. Kumpikaan ei tunnustanut. Tuovinen wapautettiin helmikuussa ja Pasanen syyskuussa 1814.⁴⁷² Savotar päättää muistelmaa Ekholmin murhasta seuraavasti:

Oikeudenkäynnissä, joka Ekholmin murhan johdosta nousi, tutkittiin kaikkia wuotjärweläisiä. Mutta heistä ei ollut kukaan mitään tietäwinään. Taisi siinä tulla wääriä walojakin tehdyksi, jotka sitten kuolintaudissa useita painosti wat ja joita papeille selwiteltiin. Mutta käräjissä kyläläiset päätteli wat tekoa erään roswo Olkkosen tekemäksi, joka siihen aikaan kuului seudulla olleen hywin tunnettu pahantekijä ja joka oli kolme kertaa wankeudessa ja sinne kuolikin. Siten ampumisesta ei tullut rangaistusta kenellekään. Sakari Pasanen kuoli mökkiin Kinahmin Kauppisen järwen rannalle ja lienee papille tunnustanut osuutensa murhaan kuolinwuoteella. Olli Tuowinen, ”Uolukka”, oli loppuiällään loismiehenä ja kuoli kirkolle Haukimäkeen. Hänellä oli tapana wanhoilla päiwillään nyökyttää päätään ja päätellä: ”Hyh, tässä hän olen wapaana, waikka kolme miestä olen tappanut!” Kuka kolmas oli, sitä hän ei kertonut.⁴⁷³

Kaiken kaikkiaan Olli Koistisen tallettama kertomus murhan osalta on pieniä virheitä, liioitteluita ja tarinoille ominaisia retorisia tehokeinoja lukuun ottamatta melko yhteneväinen oikeudenkäyntipöytäkirjoista hahmottuvan tapahtumakulun kanssa.⁴⁷⁴ Tältä pohjalta woisi tehdä johtopäätöksen, että tämä kansankulttuuria edustava *natives point of view* on myös muiden, valonarempien asioiden

⁴⁶⁹ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁴⁷⁰ Todistajat Heikki Hämäläinen ja Anna Valtonen, Kuopion vk heinäkuu 1813 § 3 ja elokuu 1813 § 1, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäk. välik. ptk:t Cbc:2, JoMA.

⁴⁷¹ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁴⁷² Senaatin prokuraattorin tmk, vankiluettelot 1812, 1813, 1814, Eoa:4–6, KA.

⁴⁷³ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910. Savo-lehden (22.10.1920) mukaan kolmas uhri oli tuntematon kulkuri, joka kävi Tuovisen kimppuun Halunan kylällä ryöstötarkoituksessa.

⁴⁷⁴ Vrt. Forsberg 2009, s. 109–162.

osalta, joista kyläläiset vaikenivat oikeudenkäynnissä, kohtalaisen luotettava.⁴⁷⁵ Murhan analyysiin palataan vielä loppuyhteenvedossa.

---

⁴⁷⁵ Olofsson 2008, s. 27. Luotettavana sen sijaan ei voi pitää Pekka Lappalaisen mainintaa (1982, s. 317), jossa ruukinpatruuna Ekholm ja asessori, lääninkamreeri Gustaf Salenius (jota maaherra Wibelius nimitti läänin ”suurimmaksi lahjuskouraksi ja kruunun varkaaksi”), ovat mitä ilmeisimmin sekoittuneet. Lappalainen kirjoittaa, että tämän Saloniuksen ”juankoskelaiset isännät eräänä pimeänä syysyönä sitten myöhemmin ikkunan lävitse ampuiivat kuoliaaksi” mutta lähdeviitteistä ei tarkemmin selviä, mistä ”tieto” on peräisin. Pentti Tuovinen täsmentää Kuopion täsmähistoriassa 1998, s. 36, olletikin Lappalaisen pohjalta, että Saloniuksen ampujaksi oli valittu Olli Tuovinen. Kirkonkirjojen mukaan asessori Gustaf Salenius kuoli vuonna 1839 Hiltulanlahdella, kaiketi Koivumäen kartanossa, vesitautiin 82-vuotiaana. Kuopion maasrk:n kuolleiden ja haudattujen luettelo 1839–1856, TK 1654, kuva 7. DA. Esivallan vaihtumisen jälkeen ja Wibeliuksen lähdettyä läänistä Salenius nousi taas asemiin ja nimitettiin Kuopion pormestariksi. Kuopion syyskäräjillä 1809 pormestari Salenius haastoi johtaja Ekholm in hevospaupoista. Salenius väitti Ekholm in ostaneen häneltä hevosen ja luvanneen maksaa siitä 240 leiviskää kankirautaa mutta jättänyt maksamatta, jonka vuoksi johtajalta vaadittiin raudan hintaa, 1 Rd 32 s rgs leiviskältä. Ekholm puolestaan väitti peruneensa kaupan havaittuaan hevosen huonoksi mutta ottaneensa otuksen ruukille rehussa pidettäväksi. Asia siirrettiin tuleville talvikäräjille. Kuopion sk 1809 § 615, UK 1826, mf. Saloniuksen paheellisuutta alleviivasi Pentti Lyytisen runo *Saloniuxen Wirsi*, jonka Gottlund talletti 1815. Lyytinen 1961, s. 41–43, 259–260. Klinge 2006, s. 162–165.

8 Ruukinkäräjien yhtäläisyyksiä ja eroja

8.1 RAUTARUUKIN OMISTAJAT VOITTOA TAVOITTELEVINA YRITTÄJINÄ

Kustaa H. J. Vilkuna kiteyttää ihanteellisen rautaruukin tunnusmerkeiksi tottelevaisuuden ja harmonian. Pienyhteisönsä johtajana ”rautateollisuuden yrittäjä oli samanaikaisesti omistaja, hallitsija, patruuna, työnantaja ja säätyään edustava herra”.⁴⁷⁶ Juantehtaan omistajat 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, miekkaritari Georg Fredrik Tigerstedt, kapteeni Stephan Bennet sekä johtaja Fredrik Jonathan Ekholm olivat Kuopion takaisessa paikallisyhteisössään mahdollisia herroja mutta Vilkunan mainitsemaa ruukki-ihannetta he eivät saavuttaneet. Tottelevaisuus ja harmonia olisivat edellyttäneet tiettyä materiaalista pohjaa. Sama köyhyysnoidankehä – raaka-aineen saantiin, tuotantoprosessiin ja työvoiman hallintaan liittyvät ongelmat, kysynnän heikkous, pääoman puute, aikakauden sekavat rahaolot, syrjäinen sijainti sekä liikennevaikeudet – kiusasi vielä pitkään heidän seuraajiaankin.⁴⁷⁷

Voi tietenkin kysyä, oliko varhaisteollisen kauden yrittäjän päätavoite taloudellinen voitto vai säädynmukainen elämäntapa. Tai oliko huoli hiilen saannista vain veruke lisämaomaisuuden haalimiseen? Olivatpa motiivit mitkä tahansa, käytännön toiminta suuntautui taloudellisen ja sosiaalisen vallan tavoitteluun. Vallan mukana patruunat kokivat luultavasti kantavansa vastuuta yrityksensä toimintaedellytyksistä. Kaikki kolme miestä ilmaisivat selvästi halunsa nostaa kitulias rautaruukki jaloilleen. Tämä edellytti mm. hiiliraaka-ainehuollon turvaamista. Lainsäädännön mahdollistamalla eduilla ruukki oli saanut oikeuden muuttaa verotiloikseen lunastamiensa maatilojen verot hiileksi ja päivätöiksi. Kyseisten tilojen resurssit oli siis suunnattava tukemaan ruukki-toimintaa. Ruukin omistajalle kuului tilojen vero- eli perintöoikeus, asukkaille oli ainoastaan hallinta-, nautinta- tai asukasoikeus – niin kauan kuin nämä suorittivat ruukille vaadittavat työt. Mikäli eivät, heidät voitiin laillisesti häätää. Maksamalla talonpoikien kruununverot ruukinpatruuna pyrki ottamaan nämä oman herruutensa alle. Näin syntyvän velkasuhteen avulla ”hiilirahvas” päätyisi patruunan talutusliekaan, muun ruukinväen tavoin. Vastaavasti toimivat sahanomistajat maksamalla tukkitalonpoikiensa kruununveroja sitoen nämä samalla raaka-ainehankkijoihinsa ja asiakkaihinsa. Myös ns. majamieslaitos, jolla

⁴⁷⁶ Vilkuna 2002, s. 170.

⁴⁷⁷ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 64–65.

merikaupunkien porvarit majoittivat, kestitsivät ja luotottivat sisämaan talonpoikia kaupapakartanoissaan, sisälsi samantapaisia piirteitä.⁴⁷⁸

Ongelmitta ja riidoitta eivät rautapatruunat ja kaskitalonpojat tulleet toimeen. Ruukinomistaja mobilisoi oikeuden ja haastoi alustalaisensa talolliset ja torpparit käräjille luvattomasta kaskeamisesta, toimitussopimusten täyttämättä jättämisestä ja huonosta taloudenpidosta. Juantehtaalla ruukin tiloissa pidetyillä käräjillä 1776, 1789 ja 1808 isännällä oli tietty kotikenttätu. Ruukinpatruunan läsnäolo epäilemättä vaikutti myös tuomariin ja lautamiehiin, joiden palkkiot patruuna pulitti. Miekkaritari Tigerstedtin autoritäärisen hahmon magneettisen säteilyn voi miltei aistia vuoden 1776 välikäräjien pöytäkirjan sivuilta, kun hän selvitteli kaskien tuottoisuutta, painosti ruukintalonpoikia sopimuksiin tai määräsi soita raivattavaksi. Vaikuttaa siltä, että Tigerstedt (ottaen huomioon miehen laajat omistukset eri puolilla maakuntaa) tunsu (tai ainakin oli tuntevinaan) nilsiäläiset ja vuotjärveläiset alustalaisensa melko hyvin. Samalla tavalla kuin alaisiltaan ruotusotilailta, everstiluutnantin arvoiseksi lopulta edennyt aatelismies edellytti tottelemista ja kunnioitusta Nilsian ja Vuotjärven väeltä.

Miekkaritari Tigerstedt onnistui keväällä 1776, mitä ilmeisimmin kärjäsalin ulkopuolisella raippapaalun uhalla, saamaan aikaan tiukkaehtoiset sopimukset, joilla ruukintalalliset sidottiin tuleviksi vuosiksi patruunan käskyläisiksi, käytännössä lampuodin asemaan. Myös torpparisopimukset hän saneli lakituvan kautta. Tigerstedtin tarvittaessa mutkattomista toimintatavoista kertoo se, miten hän vuosikymmentä aikaisemmin oli pakottanut Vehkalahden Juho Rissasen parrasta vetämällä panemaan puumerkkinsä tälle epäedulliseen sopimukseen. Sinnikkyuden, häikäilemättömyyden ja mahdin osoitus oli myös se, miten hän valtiopäivillä 1769–1770 sai säätyjen oikeusdeputaation kautta pyörrettyä kuninkaan omakätisesti allekirjoittaman päätöksen Joroisten Torstilan kartanon omistuksesta.⁴⁷⁹

Kapteeni Bennet, porvaristaustainen mutta upseerin uralle lähtenyt meri- ja talousmies, oli lähtökohtaisesti vieraampi tulokas Kuopiossa ja Kuopion takana mutta integroitui melko nopeasti osaksi itäsuomalaista taloussäätyläistöä. ”Pinetti” oli monitaitoinen mies sekä sodan että rauhan töissä. Vuoden 1789 vuorivälikäräjät pidettiin sota-aikana, mikä saattoi osaltaan kärkevoittää patruuna-kapteenin äänensävyjä. Vaikka Bennet vähän myöhemmissä valistus-henkisissä kirjoituksissaan piti kaskenpolttoa suuressa arvossa jopa savolaista talonpoikaa ihannoiden, hän ei käytännössä hyväksynyt kaskeamista ruukin metsissä, joita piti säästää hiilentuotantoa varten. Bennetkin nimitti ruukintilojen asukkaita lampuodeiksi tai ”hiilirahvaaksi”. Järkiperaisesti perustellen kapteeni esitti, että mikäli kaskenpoltto, huono taloudenpito ja niskurointi hiilentoimituksissa jatkuisivat ennallaan, Juantehdas kaatuisi, vahingoksi sekä valtakunnalle että paikkakunnalle. Patruuna piti mautilojen hallintaa privilegioiden suomena luonnollisina oikeuksinaan, jotka vain olisi saatava sovelletuksi käytäntöön. Osan kantajan ja kovistelijan roolistaan Bennet delegoi inspehtori-

⁴⁷⁸ Hildebrand 1987, s. 80. Kuisma 1992, s. 34. Wirilander 1989, s. 761–763. Lappalainen 1982, s. 139.

⁴⁷⁹ Pitkänen 2009, s. 69–70. Grotenfelt 1931, s. 249–252. Viikki 2003, s. 216–218.

leen Samuel Corneerille, joka asui pysyvästi Juantehtaalla kapteenin edustajana. Ruotsinmaalainen voimakaksikko Bennet – Corneer onnistui kärjäsaliistoissaan niin hyvin, että valtaosa haastetuista ruukintilallisista sai häätötuomion. Myös samoille vuosille osuneessa isossajaossa Bennet piti rautaruukin puolia. Juantehtas onnistui tässä yhteydessä saamaan osia Nilsiä ja Vuotjärven maista täyteen omistukseensa.

Sekä välikäräjien 1776 että vuorivälikäräjien 1789 päätökset ”pakkosopimuksista” ja häädöistä kumottiin ylemmissä oikeusasteissa. Tukholmassa tai Vaasassa juttuja tarkasteltiin papereitten perusteella ja kaukaisen pikkuruukin patruunalla ei ollut sellaista vaikutusvaltaa kuin Kuopion takana. Kuopion kaupungissa pidetyt kihlakunnankäräjätkin poikkesivat luonteeltaan Juantehtaalla järjestetyistä istunnoista. On ilmeistä, että Tigerstedt ei välikäräjiensä vuosikymmenen kestäneessä jälkiselvittelyssä onnistunut ”myymään” tuomioistuimelle omaa näkemystään tapahtumien kulusta, sitä että sopimukset oli tehty vapaaehtoisesti ja että raippapaalu oli pystytetty ainoastaan varkaan uhkaamiseksi. Miekkaritarin tähti oli laskussa. Myöskään Bennet ei kyennyt vaikuttamaan Vuorikollegion herroihin siten, että nämä olisivat vahvistaneet vuorikäräjien langettaman häätötuomion patruunaa vastaan niskuroineille alustalaisille. Maariidassa seurasi eräänlainen ’luova tauko’ kauppaneuvos Printzsköldin aikana 1790-luvulla. Tukholmassa asuva kauppaneuvos kävi Juantehtaalla vain silloin tällöin ja vaikuttaa muutenkin olleen sovinnollisempi ja hyvänahkaisempi luonne. Hänen pestaamansa inspektorit eivät saaneet vietyä maariita-asiaa eteenpäin.

Johtaja Ekholm aloitti oman taistonsa 1800-luvun alussa hankittuaan omistukseensa konkurssiin kaatuneen ruukin. Tukholmalaissyntyisellä kirjahuuto-kauppanotaarin pojalla ei ollut perittyä omaisuutta mutta henkistä sivistyspääomaa ja oikeudellista kompetenssia epäilemättä löytyi. Ekholmin avioliitto G. F. Tigerstedtin tyttären kanssa oli luonut yhteyden savolaisruukkiin – ja samalla liitti häneen ”pahan patruunan” ja maanpetturin varjon. Paikan päällä Savossa Ekholmien avioliitto ei kestänyt. Kun rahat hupenivat, rakkauskin hiipui. Tämän jälkeen herra johtaja oli naimisissa vain ruukkinsa kanssa. Vei aikansa, talveen 1808 asti, ennen kuin Ekholm pääsi jatkamaan aikaisempien ruukinpatruunoiden jäljiltä avoimeksi jäänyttä riitaa mautilojen omistuksen luonteesta. Tätä ennen johtaja oli harjoitellut kommunikointia ympäristökyläisten asukkaiden kanssa useitten luonteeltaan vähäisempien käräjöintien muodossa. Kuten Bennet myös Ekholm oli lähtökohdaltaan ruotsinmaalaisena oudompi ja vieraampi kuin synyperäinen savolainen Tigerstedt verkostoineen. Maariidassa Ekholmin argumentit ja vaatimukset olivat samat kuin Bennetillä; ruukin ja metsien pelastamiseksi kyseisillä mautiloilla asuvat ”tihutyöläiset” oli häädettävä. Yritys asettaa ummikkoruotsalainen mies Taatonniemen lampuodiksi vihjaa, mihin suuntaan Ekholm halusi edetä. Johtaja maalasi synkän kuvan nilsiäläisten ja vuotjärveläisten turmiollisesta, suorastaan rikollisesta talonpidosta ja laiminlyönneistä velvollisuuksiensa täyttäjänä. Tarkoituksellinen liioittelu epäilemättä palveli patruunan etuja. Kaikkien kolmen ruukinpatruunan mielestä alustalaiset oli-

vat kavalia, omavaltaisia, röyhkeitä ja hitaita tottelemaan. Voi arvata, että tuskin ”metsä vastasi” kovin positiivisin adjektiivein. Pahaa puhuttiin ainakin selän takana.⁴⁸⁰

Donald Blackin typologisoinnin mukaan ruukinpatruunan toiminnassa oli paljolti kysymys kurinpalautuksesta (*discipline*), alaspäin suuntautuneesta repressiivisestä ”omasta-avusta”, jolla kapinahenkiset ja liiallisia vapauksia itselleen ottaneet alustalaiset piti saada kuriin ja nuhteeseen, toimimaan ruukin kokonaistaloudellisten etujen hyväksi. Ruukkiyhiteistö muistutti ”parasiittista hierarkiaa”, jolle oli tyypillistä epätasa-arvo, vertikaalinen segmentoituminen, sosiaalinen etäisyys, toiminnallinen yhteys ja liikkumattomuus. Hiilivirta oli välttämätöntä saada aikaiseksi, mikäli rautaruukkia ylipäänsä halusi pitää toiminnassa, joten ruukintilojen asukkaat oli saatava kaskiraivioilta hiilimiilujen ääreen. Tässä käytettiin joko oikeudellisia tai oikeuden ulkopuolisia keinoja. Jossain määrässä patruunoilta löytyi kyllä valmiutta myös neuvottelu- ja sovittelemuratkaisuihin (*negotiation, settlement*), etenkin jos ne olivat edullisia ruukin kannalta. Joka tapauksessa he pyrkivät nousemaan ”riitapyramidin” huipulle – voitokkaina. Kun Tigerstedt ja Bennet joutuivatkin toteamaan tappionsa oikeusprosessissa, olivat he valmiita luopumaan ruukista. Tämä voitaisiin tulkita väistämisenä (*avoidance*) sitkeästi jatkuneen talonpoikaisvastarinnan tieltä. Riesa siirrettiin seuraavalle yrittäjälle.⁴⁸¹

Liikeryityksen johtaminen on vaikeaa. Tunnetun tosiseikan vahvistaa mm. Petri Karonen, joka teoksessaan *Patruunat ja poliitikot* tarkastelee yritysjohtajia taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa aikavälillä 1600–1920. Toteamuksen paikkansapitävyyden todistavat ne lukemattomat toimissaan epäonnistuneet ja useimmiten unohduksiin painuneet yritysjohtajat. Karonen soveltaa Henry Mintzbergin johtamistyyliajoittelua *yrittäjätyyliin, mukautuvaan tyyliin ja suunnittelevaan tyyliin* suomalaisia yritysjohtajia analysoidessaan ja käyttäen johtamisen työkenttää tutkiessaan mm. POSDCORB-kaavaa (= planning, organizing, staffing, directing, coordinating, reporting, budgeting).⁴⁸² Suunnittelun, järjestelykyvyn, henkilöstön hankinnan, johtamisen, toiminnan koordinoimisen, raportoinnin ja budjetoinnin alalla punnittiin entisinäkin aikoina yritysjohtajien ominaisuudet, vaikkei esim. savolaisruukeilla parisataa vuotta sitten tällaista terminologiaa käytettykään.

Etenkin Georg Fredrik Tigerstedt oli upseerismiehenä perinteinen patriarkaalinen käskyttäjä, joka tarvittaessa osasi käyttää luovasti vippaskonsteja. Stephan Bennet oli edeltäjänsä sivistyneempi, myös huolellisempi kirjanpidossa, ennakkoluuloton ideoisija ja kokeilija, joka kuitenkin melko nopeasti antoi periksi ja siirtyi alalta toiselle. Fredrik Jonathan Ekholmin henkilöahmossa voi havaita niin härkäpäistä yrittäjyyttä kuin myös rationaalista suunnittelua. Mutta

---

⁴⁸⁰ ”Inwånarne äro sig altid lika, under herr Capitainens frånwaro, hwilket är ganska bra, ty jag har flera gånger blifwit öfwertygad derom, at ju storre gift de kunna utsprida ju storre lycka och framgång har i samma mon till fallit herr Capitain.” Näin raportoi ja pohti ”myrkyntylyvön” seurauksia Samuel Corneer 26.6. 1789, BSA vol. 2, RA.

⁴⁸¹ Black 1998, s. 78–87.

⁴⁸² Karonen 2004, s. 136–137.

olipa tyyli mikä tahansa, kukaan näistä Juantehtaan patruunoista ei noussut urauurtavaksi liikemiessankariksi, joka menestyksekkäällä toiminnallaan olisi syöpyntyt kiitollisten jälkipolvien mieleen, toisin kuin vaikkapa pohjalainen Abraham Jakob Falander (Tigerstedtien sukulainen), aateloituna Wasastjerna (1746–1815).⁴⁸³ Pohjanmaa ja meri olivat kenties otollisempia toimintaympäristöjä yrittäjälle kuin sisä-Suomen periferia. Kesti vuosikymmeniä ennen kuin Savo-Karjalasta kasvoi liiketoiminnan menestystarinoita. Tigerstedt, Bennet ja Ekholm olivat yrittäjiä ja epäonnistujia. Viimeksi mainitusta tuli suorastaan yrittäjyyden marttyyri.

8.2 KASKITALONPOJAT RUUKIN ALUSTALAISINA

Kuopion takaisen rahvaan pääelinkeino vielä 1800-luvun alussa oli kaskenpoltto, jonka ruukki yritti saada kontrolliin omalla reviiirillään. Juantehtaan verolle lunastetuilla tiloilla elävät asukkaat joutuivat tämän seurauksena ”puun ja kuoren väliin”. Kaskenpolttonsa syyksi ruukintilojen asukkaat selittivät yleisen maantavan, tietämättömyyden kaskikielloista tai yksinkertaisesti välttämättömyyden pakon. Laihat pienet peltotilkut eivät elättäneet koko ajan kasvavaa väestöä. Osa väitti saaneensa kaskenpolttoon luvan ruukinomistajalta itseltään. Hiilitoimitusten puuttumisen syyksi he sanoivat epätietoisuutta, joka oli syntynyt eri ruukinomistajien vaatiessa väliin vilja-, väliin hiilisuorituksia, tai pelkän köyhyiden. Jotkut torppareista kiistivät tehneensä minkäänlaista sopimusta ruukin kanssa hiilenpoltosta.

Käräjille haastetut ruukintilojen talonpojat ja torpparit olivat selvässä altavastaajan asemassa suhteessa ”päällekkantajaan”, Juantehtaan ruukinpatruunaan. Välttely, viivyttely, vastuun siirtely ja muut erilaiset verukkeet kuuluivat ruukintilojen asukkaiden toiminta-arsenaaliin etenkin tutkituista käräjistä ensimmäisillä, vuoden 1776 välikäräjillä. Näin he onnistuivat jarruttamaan oikeudenjakoa ja hajottamaan sen kolmelle eri istuntokerralle. Myös vuoden 1808 välikäräjillä kauempana (Nurmeksen puolella) asuvat jättivät yksinkertaisesti tulematta paikalle kaskisyttöksiä kuulemaan. Blackin mukaan nimenomaan kaskikulttuureissa suositaan väistämistä (*avoidance*) konfliktinhallinnan strategiana.⁴⁸⁴ Käsiteltävänä olevassa Juantehtaan rautaruukin ja rahvaan riidoissa oli kyllä ohitettu jo sellainen vaihe (mikäli sellaista oli koskaan ollutkaan), jossa olisi voinut vapaasti väistää uusille neitseellisille alueille ruukin tai esivallan kontrollin ulkopuolelle. Käräjäpöytäkirjojen ja muiden lähteiden perusteella näyttää siltä, että ruukintilalliset harrastivat lähes kaikkia Katajalan (1994) listattamia väkivallattoman vastarinnan muotoja: passiivista hidastelua, käräjiltä pois jättäytymistä, maksuista tai päivätöistä kieltäytymistä, valituskirjelmia ylemmille tahoille, vastustajan herjaamista, piiloutumista metsiin tai karkaamista. Hiljaisena ja hitaana ”vastarinnan kulttuurina” voidaan pitää hiili- ja työ-

⁴⁸³ Karonen 2004, s. 186–206. Tigerstedt 1891, sukutaulut.

⁴⁸⁴ Black 1998, s. 79–82

suoritusten laiminlyöntejä ja ruukin metsien käyttöä kaskenpolttoon tai muihin omiin tarkoituksiin.⁴⁸⁵ Nilsin talonpojat eivät tee elettäkään ajaakseen hiiliä”, valitti patruuna Bennetille hänen inspektorinsa (ks. s. 127).

Vaikkakin viiveellä, kruunun virkanyrkit kokosivat vitkuttelijat, piileskelijät ja sairaaksi tekeytyneet käräjille tuomioita kuulemaan. Enemmistö niin vuoden 1776 välikäräjillä kuin vuoden 1789 vuorikäräjillä olleista vastaajista kärsi tappion. Jotkut tuomituista tai ”pakkosopimuksen” tehneistä tyytyivät saamaansa ja kärsivät tuomion nahoissaan. Sietäminen (*tolerance*) on Blackin mukaan sosiaalisesti alempiarvoisten ja vähäväkisten ikiaikainen menettelytapa loukatuksi tultuaan. Tämä on ehkä arvioitu ”pienimmän riesan tieksi” tai sitten vain kysymys on fatalistisesta alistumisesta kohtaloonsa. Joillakin varakkaammilla talollisilla puolestaan vaikutti olevan valmiutta vastapuolen kanssa käytyjen neuvottelujen (*negotiation*) kautta sopimukseen, hyvityksiin ja vaihtokauppoihin.⁴⁸⁶ Suuria omistusjärjestelyjä tehtiin Hämmäläisten ja Pentikäisten sekä Tigerstedtin välillä vuoden 1776 välikäräjien vanavedessä Murtolahden ja Siikajärven maitten osalta. Vastaavasti vuorikäräjien 1789 jälkeen Piriset, Ronkaiset ja Taskiset vaihtoivat maita ruukin kanssa. Vaihtokaupoista koitui nähtävästi etuja molemmille, ruukin näkökulmasta ainakin se, että osa vastustajista saatiin pelattua pelistä pois.

Valtaosa tuomituista jatkoi kuitenkin oikeusprosessia valittamalla siitä ylempiin oikeusasteisiin, tavoitteena ”kolmannen osapuolen” arvovaltainen sovittelu (*settlement*). Raipoilla uhkaaminen, epäoikeudenmukaisiksi koetut sopimukset ja häätötuomiot kuohuttivat varmasti mieliä ja nostattivat vastarintahenkeä. Tätä manifestoi myös naisten ja lasten mielenilmaus käräjäsaliissa. Samanaikaisissa rälssirahvaan kapinoissa Uudenmaan, Hämeen ja Karjalan säätyläisisännät vetivät yleensä oikeudessa pidemmän korren. Mielenkiintoinen vertauskohta on myös Per Jonssonin esittelemä Keski-Ruotsin Hälleforsin ruukin vuorioikeudessa saama ”luokkavoitto” metsäsuomalaisista, jotka maansa menetettyään proletarisoiutuivat.⁴⁸⁷ Näihin verrattuna Juantehtaasta muutoksenhaun kautta saavutetut torjuntavoitot 1786 Kuopion käräjillä ja 1791 Tukholmassa Vuorikollegiossa olivat Nilsin ja Vuotjärven asukkaille huomattavia saavutuksia. Ne olivat osoituksia talonpoikien kasvavasta voimasta ja kyvystä puolustaa oikeuksiaan. Oikeusprosessin etenemiseen kytkeytyi näin myös oppimisprosessi, jonka kulessa talonpojat onnistuivat laillisia vaikutuskanavia hyödyntäen saavuttamaan voiton vaikutusvaltaisesta vastustajastaan. Resurssiensa rajallisuudesta huolimatta he olivat valmiita kulkemaan Vaasassa tai Tukholmassakin saakka asiaansa edistämässä. Valmiudesta käyttää varoja oikeustaisteluun kertoi myös talonpoikien käräjille hankkimat ruotsintaitoiset lainoppineet asianajajat.

Nilsiläisten ja vuotjärveläisten voitot voidaan nähdä osana Per-Arne Karlssonin hahmottamaa suuntausta, jonka aikana 1700-luvun mittaan aktivoituneet ruotsalaiset talonpojat onnistuivat vastustamaan ruukinpatruunoita tilojen verolle ostoissa ja hiilitoimituksissa liittoutumalla virkamiehistöön ja valtio-

⁴⁸⁵ Katajala 1994, s. 135–136. Scott 1986, s. 5–9.

⁴⁸⁶ Black 1998, s. 83–84, 88.

⁴⁸⁷ Katajala 2002, s. 470, 476–477. Jonsson 1989, s. 226–232.

päiväsäätyjen kanssa.⁴⁸⁸ Juantehtaan ruukintilalliset halusivat päästä patruunan vallan alta korostamalla haluaan maksaa itse suoraan kruununverot. Tässä asiassa rautateollisuudelle suosiollinen maaherra (Carpelan) ei heitä ymmärtänyt vaan vaati maksamaan verot hiilinä ja päivätöinä ruukille. Mitä taas häätöihin tuli, katsoivat talonpojat Juantehtaan saaneen kyseiset tilat alaisuuteensa nimenomaan ja ainoastaan sillä ehdolla että asukkaita ei häädettäisi (vuorivälikäräjät 1789, § 47).

Nilsin ja Vuotjärven talonpoikien vastarinta ei ollut pelkästään laillista, väkivallatonta tai passiivista. Patruunan vastustajilla oli valmiutta myös oma-apu -tyyppiseen lain ulkopuoliseen toimintaan, kapinointiin (*revolt*) ja koston (*vengeance*).⁴⁸⁹ Tällaisesta lienee osoituksena ainakin osa ruukkia kohdanneista tulipaloista sekä attentaattirytykset G. F. Tigerstedtiä vastaan. Samoin useat Ekholmin aikaisista väkivaltaisuuksista kumpusivat samasta maaperästä, viimeisenä ja järjestyttävimpänä ruukinpatruunan salamurha syksyllä 1810. Jo tätä ennen (Taatonniemen murhapoltossa, riidoissa Siikajärven Väästäisten kanssa ja Johan Elgin järjestämässä "villeissä hautajaisissa") oli noussut esiin ruukinpatruunaa itseään vastaan kohdistuvia uhkaavia elementtejä. Potentiaalinen vaara vaani myös ruukin työläisten suunnalta (hyttirenki Jäderbergin rikokset). Juantehtaan syrjäinen sijainti kaukana järjestysvallasta, alhaalta nouseva kapinallinen uhma ja patruunan auktoriteettivaje olivat vaarallinen yhdistelmä. Periferiassa kapina haki salamurhan muodon. Kun ennaltaehkäisevää poliisi-instituutiotaakaan ei tarvinnut pelätä, tilaisuus teki "tuhmasta talonpojasta" tappajan.⁴⁹⁰

Juantehtaan ruukinpatruunan murha voidaan nähdä kolmiosaisen oikeudellisen ottelun jatkoeränä, suku- ja kyläyhteisön mobilisoiman epävirallisen tuomioistuimen langettamana rangaistuksena. Yhteisö arvioi kärsivänsä tappion kruunun virallisilla käräjillä, mikä olisi johtanut maiden menetyksiin, häätöihin ja alenevaan säätykiertoon. Siispä Nilsin ja Vuotjärven miehet turvautuivat "Suurenahon käräjiin" ja salamurhaan vastustajan eliminoimiseksi. Salamurha oli rautaruukin ja kaskitalonpoikien pitkän riitasuhteen väkivaltainen purkaus. Konfliktiin ajaututtiin miltei väistämättä, kun hiiliä vaativa rautaruukki koki syventää ja laajentaa valtaansa alueen maista ja metsistä talonpoikaissukujen kustannuksella. Johtaja Ekholm yritti vastuksista piittaamatta tehostaa ruukki-toimintaa, kulkea talousuudistuksen "keihäänkärkenä". Mutta talonpojille hän ei ollut maakunnan parasta ajatteleva teollisuusjohtaja vaan moraaliton toimija, joka ylitti sopivaisuuden rajat ja tuhosi heidän elantonsa; "lapamato", joka imi maan ja metsän voiman ruukille ja masuunin mustaan myllyyn. Ruukintilallisten sukuverkostoissa epäilemättä tiedostettiin oman suhteellisen aseman heikentyminen verrattuna seudun verotilallisiin kuluneiden vuosikymmenien mittaan. Jotkut saattoivat odottaa, että patruuna Suomen sodan jälkeen olisi muuttanut kotiseudulleen Ruotsin puolelle. Mutta Ekholm ei lähtenyt; hänellä ei ehkä ollut paikkaa, mihin palata. Päinvastoin patruuna aikoi jatkaa maariitaprosessia.

⁴⁸⁸ Karlsson 1990, s. 245–250. Ks. myös Frohnert 2001, s. 143–176.

⁴⁸⁹ Black 1998, s. 75–78.

⁴⁹⁰ Hietaniemi 1988, s. 85–87.

Kyseisen ajan Pohjois-Savon ja Karjalan henkirikollisuutta tutkinut Anu Koskivirta on havainnut, miten 1700-luvun alkupuolen sota- ja miehitysvaiheet ja rajaseudun levottomat olot ruokkivat väkivaltarikollisuutta Karjalassa. Savon puolella Kuopion kaupungin perustaminen lisäsi rikollisuutta. Vastaavasti voitaisiin todeta rautaruukin perustamisen Juankosken partaalle olleen liikettä, liikennettä, levottomuutta ja rikollisuuttakin ruokkiva tekijä. Koskivirran mukaan aikakauden oikeuslaitos epäonnistui etenkin harkittujen murhien tuomitsemisessa, mikä vei väkivaltarikollisuuden kasvuun.⁴⁹¹ F. J. Ekholmin murha oli mitä ilmeisimmin harkittu teko. Juantehtaan syksyn 1810 veriteko kytkeytyi Suomen sotaan sikäli, että venäläisten sotilaitten muonanhakuretkellä talvella 1809 eräs kyläyhteisön jäsen sai itseensä tappajan ”stigman”, mikä – yhdessä aikakauden oikeuslaitoksen heikon henkirikosten repression ja epävirallisemmän kontrollin aukkopaiikkojen kanssa – alensi talonpoikien kynnyistä ratkaista riita väkivallalla. Historia nostatti ”sisäisen vihollisen”, joka uhkasi ruukintilallisten riitaveljen eli johtaja Ekholmin henkeä. Surmaaminen näyttäytyi rankaisevana kontrollina. Ruukintilallisten katsannossa patruuna oli käräjöinneillä loukannut heidän oikeuksiaan, aloittanut toimet, joiden seurauksena hänelle kävisi kuten pahalle appiukkolleen. Patruunan murha oli kylä- ja sukuyhteisön kollektiivinen kosto.

Suuttumuksen voiman voi aavistaa sekä muutamista murhaoikeudenkäynnin todistajien lausunnoista⁴⁹² että tapauksesta kertovan (edellä esitellyn) muistitiedon perusteella. Perheelliset isäntämiehet, monet kyläkuntiansa johtajia, pitivät neuvoa ja päätyivät pestaamaan palkkamurhaajan. Epäilemättä he tiesivät, että kiinnijääneille tekijöille oli luvassa kuolemantuomio. Epäilemättä he olivat kaikki sen verran rippikoulua käyneitä, jotkut jopa hyvämaineisia, kristinopin hyvin tuntevia ja lukutaitoisia, ”Ruuhveltin” saarnoja ja kinkereitä kuulleita ja ”Huoneentaulun maailmankuvan” sisäistäneitä miehiä, että he tiesivät rikkovansa Herran Sebaotin viidettä käskyä vastaan: *”Ei sinun pidä tappaman.”* Silti he katsoivat oikeudekseen sitä rikkoa, perusteenaan kenties se, että Ekholm oli heidän mielestään unohtanut yhdeksännen käskyn: *”Ei sinun pidä pyytämän sinun Lähimmäises Huonetta”*.⁴⁹³ Monien perhekuntien huoneet ja perinnöt vastaan

⁴⁹¹ Koskivirta 2001, s. 75, 226–235, 326–333.

⁴⁹² Vahva vastarintahenki ilmenee mm. siinä, miten ykskantaan pudotteli sanojaan Sakari Sakarinpoika Pasanen kolme päivää murhan jälkeen. Kun vaimo (Maria Liisa Heikkinen) totesi: *”Mitä se nyt hyödytti, että Ekholm ammuttiin, ehkä tulee huonompi tilalle”* (Hwad uträttades nu därmed att Ekholm sköts, det kommer kanske en sämre i stället), vastasi Sakari: *”Sepä saadaan nähdä, jos huonompi tulee hänen tilalleen, mikä keino silloin hänelle keksitään”* (Det får man se, om en sämre kommer i hans ställe, hwad utwäg med honom då tages). Vaimo jatkoi: *”No luutnantti Engdahl varmaankin jatkaa oikeudenkäyntiä vaikka Ekholmista päästiinkin”* (Nå lieutenant Engdahl fullföljer wäl rättegångarne fast Ekholm kom undan), johon Sakari: *”Jatkakoon Engdahl vain oikeudenkäyntiä, niin saadaan nähdä, mitä hänellekin tapahtuu”* (Engdahl må börja mycket att processa, så får man wäl se hwad honom äfwen skall hända). Todistaja Anna Stina Räsänen mukaan. Pasanen itse kiisti moisen sananvaihdon. Kuopion sk 1810 § 791, Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion käräjäk. vars. as. ptk:t Cba:29, JoMA.

⁴⁹³ Viidennen käskyn selitys: *”Meidän pitää pelkämän ja racastaman Jumalata, niijn etten me meidän Lähimmäisiltän, Ruummin ja Hengen puolesta wahingoitze, engä mitän wääryttä händä wastian tee; Mutta että me händä autamme, holhomme ja Hengen Waaras warjelem.”* Yhdeksännen käskyn selitys: *”Meidän pitää pelkämän ja racastaman Jumalata, niijn etten me meidän Lähimmäisem perindö eli omaisutta, taicka Huonetta pyydä, engä jongun oikeuden muodolla, ja Lain warjon alla itzellem omista; Mutta Meidän pitää auttaman händä, että hän sais omans pitää ja nautita.”* Käskyt ja selitykset Vanhan virsikirjan 1700-luvun kieliasun mukaisesti. Ks. epäiltyjen papintodistukset, VHO, alistusaktit, Oulun ja Kuopion lääni 1813, Ece 137, VMA.

yhden miehen ruumis ja henki. ”Moraalitalouden vaaka” painoi Vuotjärven ja Nilsiä miehet henkirikoksen kannalle. Kannattaa huomata, etteivät ainakaan teon ”tilaajat” olleet mitään ”yhteiskunnan hylkyjä”, metsärosvoja tai sosiaali-banditteja vaan arvostettuja yhteisönsä jäseniä.⁴⁹⁴

Solidaarisuus satoi ”vaikenevat talonpojat” vahvaksi sisäpiiriksi, joka ei osallisuudestaan oikeussalissa mitään hiiskunut. Vaikkakin ”akat rollasivat” tietojaan murhakokouksesta, ei ketään voitu pitävästi osoittaa tekoon syylliseksi. Kun maaliskuussa 1811 Nilsiä kappeliseurakunnan piispantarkastuksessa piispa Magnus Jacob Alopaeus koko seurakunnan läsnä ollessa toi julki surunsa Juantehtaan hirveän surmatyön johdosta ja kehotti seurakuntalaisia, ”sikäli kuin mahdollista”, paljastamaan yhä tuntemattomana piileskelevän pahantekijän,⁴⁹⁵ lienee kuulijoiden joukossa ollut yksi jos toinenkin, joka murhatyöstä jotakin tiesi vaan ei sitä piispoille, papeille tai tuomareille kertonut. Vaikeneminen pitkän murhaoikeudenkäynnin aikana 1810–1813 oli sekin osoitus yhteisön oikeudenhallintakyvystä (ks. liitteet 12.A. ja 12.B.). Syylliset pitivät ”mölyt mahasaan” haudan partaalle saakka. Olli Koistisen mukaan tunnon tuskat purettiin vasta kuolinvuoteella papille.⁴⁹⁶

8.3 OIKEUDEN JAKAJAT, SÄÄTYLÄISTUOMARIT JA TALONPOIKAISET LAUTAMIEHET

Juantehtaalla pidetyt kolmet käräjät antavat aiheen pohtia myös oikeuslaitoksen roolia ruukin ja rahvaan välisessä riidassa. Millaisen kohtaamisen arenan tai foorumin tarjosivat kihlakunnankäräjät, vuorikäräjät, hovioikeus ja Vuorikollegio? (Ks. kuvio 3.) Toimiko oikeuslaitos puolueettomana ”kolmantena osapuolena” riitelevien osapuolten välissä vai oliko se taipuvainen suosimaan jompaakumpaa osapuolta? Lähtökohtaisesti lainsäädäntö suosi rautaruukkeja. Etenkin vuorikäräjien/Vuorikollegion tarkoitus oli nimenomaan parantaa ruukitoiminnan edellytyksiä. Niin vuori- kuin muutkin tuomarit olivat yhteiskunnalliselta asemaltaan ruukinpatruunoitten säätyveljiä, jotka ruukilla oleskellessaan asuivat patruunan taloudessa ja söivät hänen leipäänsä. Toisaalta tuomarin apuna käräjillä istuva talonpoikainen lautamiehistö oletettavasti tunsu enemmän solidaarisuutta rahvaanmiehiä kuin ruukinisäntiä kohtaan.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ Vrt. Lappalainen 2001, s. 24–33. Ylikangas 2003, s. 464–474. Forsberg 2009, s. 146. Pitkänen 2009, s. 168.

⁴⁹⁵ ”...då Biskopen med smärta erinrade sig, att [ett] grofligt mord sistledit år blifvit begångit i Strömsdahls Järnbruk, nära intill denne Capell församling, utan att banemannen ännu är k[ä]nd], så anmantas församlingens lemmar, att så mycket möjligt vore, söka upptäcka illgerningsmannen.” Nilsiä srk:n piispantarkastuksen 1811 ptk II Cd:1, digikuva 18, DA. Kirsti Yletyisen mukaan rovasti Erkki Leskion hallussa olleeseen A. J. Brofeldtin (nyttemmin kadonneeseen?) saarnakokoelmaan sisältyi saarna, jossa seurakuntalaisia nuhdeltiin murhaajan suojelemisesta.

⁴⁹⁶ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁴⁹⁷ Anna-Maria Åström on savolaisen herraskartanokulttuurin kuvauksensa yhteydessä tutkinut vuosilta 1810–1850 ”rajan ylitysten” näkökulmasta seitsemänkymmentä käräjäjuttua, joissa kartanonomistajat ja näiden alustalaiset ovat olleet vastakkain. Hänen arvionsa mukaan asiat on tutkittu ilman suurempaa puolueellisuutta. Osapuolten asema sääty-yhteiskunnassa oli toki epätasa-arvoinen, isännillä oli mm. oikeus antaa palkollisilleen kuritusta sanktiona laiskuudesta tai röyhkeydestä. Suomen ja Savon herrasväkien asema ei kuitenkaan ollut niin etuoikeutettu kuin monilla heidän eurooppalaisilla säätyveljillään, joiden valta ulottui usein myös tuomioistuimeen. Åström 1993, s. 300–307, 369–372.

Vähän-Savon kihlakunnantuomareissa oli ollut monenkarvaisia miehiä. Kyseenalaista kuuluisuutta omavaltaisella esiintymisellään 1740-luvulla saavutti alkoholisoitunut, uhkapeliä ja irstailua harrastanut tuomari Johan Henrik Wijkman, joka mestattiin Venäjän vakoojana Tukholmassa 1751. Hänen seuraajansa (virassa 1752–1772) oli paroni Henrik Johan Rehbinder, G. F. Tigerstedtin säätyveli ja yhtiökumppani Juantehtaalla. Skoonelaisyyntyinen Tomas von Törne (virassa 1774–1781) puolestaan vaikuttaa olleen Tigerstedtille epämieluisen henkilö, jonka mielenterveys ei kestänyt Savon sotkuissa. Juvalta kotoisin oleva laamanni P. R. Fabritius (jonka vaimon isä oli yksi Juantehtaan alkupe-
räisistä perustajista) hoiti kihlakunnantuomarin tehtävää pidemmän kauden 1782–1816.⁴⁹⁸

Vuoden 1776 välikäräjillä, missä kolmessa jaksossa tammikuulta huhtikuulle tuomari kuopiolaissyntyinen Carl Agander, esiintyi useita epäilyttäviä piirteitä. Vastaajiksi haastetut nilsiäläiset kyseenalaistivat alusta alkaen tuomarin soveltuvuuden tehtäväänsä. Talonpoikien avustaja varakihlakunnannotaari G. A. Tälpo kehotti ensimmäisen istuntojakson päätyttyä vastaajia olemaan palaamatta takaisin istuntopaikalle. Tuomioistuimen auktoriteettivajeesta kertoi myös lautamiehistön vaihtuminen, järjestyshäiriöt kärjäsälinä sekä ”kilpaileva oikeudenjakaja” rangaistuspaalu kärjäsälinä ulkopuolella. Kun miekkaritari itse huseerasi herrana paikan päällä, ei Agander saanut kunnolla oikeuden ohjia hyppyisiinsä. Tuomarin ajatukset saattoivat enemmänkin askaroida samanaikaisessa Kuopion kaupungin perustamiseen liittyvässä tilusten vaihdossa kruunun kanssa.⁴⁹⁹ Oikeudenkäynnin kulussa voidaan huomata ilmeisiä virheitä, kun sivuutettiin esim. useiden todistajien puheenvuorot tuomioita määrättäessä ruukinpatruunan tahdon ja edun mukaisesti. Aganderin ansioksi on kuitenkin sanottava, että hän ei suostunut Tigerstedtin ehdottamaan ruoskintarangaistukseen. Kärjäpöytäkirjan epäselvyydet ja lopun fragmentaarisuus jättävät vielä joitakin avoimia lisäkysymyksiä.

Vuoden 1789 vuorikäräjien puheenjohto sujui mallikkaammin ja pöytäkirjanpitokin säntillisemmin; 84 pykälää nuijittiin pöytään tehokkaasti kahdessa viikossa. Vaikka tuomarin tehtäviä hoitamaan saapunut ruotsalaissyntyinen Carl Lundström oli iältään nuori, niin ulkopuolisuus, vuorimestarin status ja ammatillinen kompetenssi kasvattivat ehkä arvovaltaa kärjäkansan silmissä.⁵⁰⁰ Tuomarin sukulaisten tekemisiä ei päästy samalla tavalla ronkkimaan kuin kuopiolaisen Aganderin osalta. Alkuvaiheessa tosin nousi esille kielitaitokysymys, jonka tuomari väisti viittaamalla saapuvilla olevaan tulkkiausapuun. Vuorimestari Lundström, patruuna Bennet, inspektorit Corneer ja Dahlström sekä muut ruotsintaitoiset ruukkilaiset ymmärsivät helposti toisiaan. Miten lie nee kärryillä pysynyt pitäjän talollisista koottu suomenkielinen lautamiehistö? Tavallisilla kihlakunnankäräjillä asiat käsiteltiin Savossa yleensä suullisesti suomeksi ja ”venska viskattiin” vasta paperille.

⁴⁹⁸ Klinge 2006, s. 169–170. Holmberg 1959, s. 45, 96.

⁴⁹⁹ Lappalainen 1982, s. 265–269. Pitkänen 2009, s. 70–71, 80–82.

⁵⁰⁰ Black 1998, s. 122–123.

Ainakin Corneerin ja epäilemättä Bennetinkin suomen taito oli tuolloin sen tasoinen, että he puhuivat mieluummin oikeuden foorumilla ruotsia. Maaviskaali Jan Fass sai kääntää heidän ja tuomarin puheita suomeksi vastaajille (ja samalla lautamiehille), samoin kuin vastaajien vastauksia ruotsiksi tuomarille ja kanta-jaosapuolelle. Tuomiot tulkittiin myös suomeksi, mikä merkittiin oikeuden pöytäkirjaan. Osittain samankaltainen asetelma kielitaidon osalta oli myös vuoden 1808 välikäräjillä. Johtaja Ekholm oli oletettavasti oppinut kymmenen vuoden kuluessa puhumaan jonkinlaista ”kyökkisavoaa” mutta oikeuden nyanssit ruodittiin luonnollisesti virkakielellä ruotsiksi. Tuolloisen tuomarin turkulaissyntyisen David Monseliuksen suomenkielen taito on varmaan ollut parempi kuin vuorimestari Lundströmin parikymmentä vuotta aikaisemmin. Nilsiläisten ja vuotjärveläisten avustaja Georg Borgström vastasi ruotsiksi Ekholmille ja selitti jutun etenemisen suomeksi päämiehilleen.

Lautamiehet nousevat oikeuden pöytäkirjoissa harvoin näkyvään rooliin. Talonpoikaistosta koottu lautamiehistö esitti mielipiteensä yleensä kollektiivisesti ja usein osoitti hyväksyntänsä tuomiolle vain vaikenemalla. Kuten edellä on mainittu, kevään 1776 kolmeosaisilla välikäräjillä lautamiesten vaihtuvuus oli melko silmiinpistävää. Tämän voisi tulkita niin, että osa lautamiehistä ei halunnut olla mukana hyväksymässä Tigerstedtin painostuksen alla syntyneitä sopimuksia. Jatkokäsittelyn aikana lautamiesten vaitiolo murtui, kun nämä ottivat todistajan roolin miekkaritarin tekemisiä selvitetessä ja olivat osaltaan vaikuttamassa sopimusten purkamiseen.

Tutkittavista ruukinkäräjistä viimeisillä, talven 1808 välikäräjillä lautamiehistä nimekkäin oli herastuomarin arvoa ja keppiä kantanut Pietari Väänänen, ”moaliman viisas”.⁵⁰¹ Sama mies lautamiehistön johtajana oli avustanut tuomari Monseliusta ylimääräisillä vuorikäräjillä ruukilla myös viittä vuotta aiemmin, kun oli selvitetty hyttirengas Jäderbergin rikoksia.⁵⁰² Kuopion kihlakunnankäräjiä Väänänen oli istunut lautamiehenä vuodesta 1791 alkaen. Murtolahden talollinen Väänänen oli luku- ja kirjoitustaitoinen valtiopäivämies ja tunnettu myös hallitsijaa ylistävistä runoistaan. Hän oli periaatteessa hyvissä väleissä kuningasparin kanssa. Ruukinpatruunan ja ruukintilallisten maariidassa valtiopäivämies vaikuttaa olleen kuitenkin ”vaikeneva talonpoika” tai ”näkyvätön Viäänänen”, koska lähteisiin ei ole jäänyt merkkejä hänen kannanotoistaan tässä kysymyksessä. Maariidan juuret ovat miehelle varmasti olleet tutut, koska ruuki puoli vuosisataa aiemmin oli uhannut Väänästen omaa taloa (s. 84). Yleisesti talonpojan asiaa Väänänen kyllä ajoi niin valtiopäivillä kuin kuninkaalle toimittamallaan maaherraa (Wibeliusta) koskevalla valituksella (s. 81), ja on mahdollista, että hän suhtautui myötätunnolla ruukin ahdistamiin pitäjäläisiin ja avusti

⁵⁰¹ Väänästen sukupuut 3–4, 1946. Väänänen 1964.

⁵⁰² Juantehtaan vuoden 1803 ylimääräisten vuorikäräjien pöytäkirjat, Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, supplikar m.m. E4: 345, 32–45 (1805), RA. Väänänen oli mukana myös Ekholmin murhan tutkinnassa 1810–1813.

näitä jotenkin.⁵⁰³

Toisaalta on mahdollista sekin, että herastuomari ja valtiopäivämies koki ruukin alustalaistilalliset sen verran sosiaalisesti alemmaksi ryhmäksi, että säätysolidarisuus ei heihin ulottunut. Talonpoikaisväestö oli kaiken aikaa differentioitumassa joko ylös- tai alaspäin vievää säätykiertoa, Yhdistys- ja vakuuskirjan turvaamalla oikeuksilla suojattuihin perintö- ja kruununtilallisiin tai epävarmemman statuksen omaaviksi lampuodeiksi, torppareiksi ja tilattomiksi.⁵⁰⁴ Kun Pietari Väänänen pojasta tuli koulujen käynnin kautta kirkkoherra Anders Johan Venell,⁵⁰⁵ niin monet ruukintilallisten samanikäisestä jälkikasvusta sinnittelivät ”petäjäfabriikin koulussa” ja päättivät karriäärinsä renkeinä, loisina tai vaivashoitolaisina. Kolmieräisessä oikeudellisessa ottelussa 1776, 1789 ja 1808 samoin kuin sen väkivaltaisessa loppuratkaisussa 1810 ruukinpatruunan ja ruukintilallisten välillä oli kysymys myös siitä, mihin säätyryhmään Pasaset, Tuoviset, Kuosmaset ynnä muut perillisineen pitemmän päälle tulisivat kuulumaan.

Ylemmissä oikeusasteissa nilsiäläiset ja vuotjärveläiset saavuttivat muutoksenhaussa tiettyä menestystä. Vaasan hovioikeus osoitti ymmärtämystä ohjaamalla vuoden 1776 välikäräjien laillisuus uuteen tutkintaan. Vastikään perustettua hovioikeutta oli kuningas Kustaa III ohjeistanut valvomaan, etteivät vahvat ja väärämieliset pääse riistämään ja sortamaan rahvasta. Sanat tulivat kuin tilauksesta Tigerstedtin otteesta pyristeleville nilsiäläisille. Vaasan hovioikeuden perustaminen oli osa hallinnon ja oikeudenkäytön tehostamista valtakunnan perifeerisillä reuna-alueilla. Samaa itsevaltaisen kuninkaan tehostamispolitiikkaa oli myös Savon ja Karjalan läänin perustaminen 1775 sekä kaupunkioikeuksilla varustetun Kuopion määrääminen maaherran residenssiksi. Kruunun ote Pohjois-Savon laajoissa pitäjissä oli kuitenkin edelleen heikonlainen, mikä mahdollisti väärinkäytökset. ”Vallan ja rahvaan” välissä operoivan virkakoneiston toiminnassa oli toivomisen varaa. A. J. Ramsayn maaherra-aikaa (1791–1803) on pidetty ”virkamiesmielivallan” pahimpana kautena, jolloin Kuopion lääni sai kyseenlaista mainetta koko valtakunnassa.⁵⁰⁶ Kauppaneuvos Printzsköldin valitus (ks. luku 2.4.) sopii tähän kokonaiskuvaan. Väärinkäytökset olivat yksi syy ku-

---

⁵⁰³ Nilsin pitäjänkokouksen pöytäkirjan (II Ca:1, mf) mukaan Väänänen järjesti katselmusta 1818 maariidassa silloisten ”Herrain Brukin Haldian ja Talon Päikain” välillä. Viimeksi mainittuja oli 15, osa heistä oli ruukin alustalaistilallisia, osa muita. ”Pännämiehenään” nilsiäläiset eivät ainakaan näytä Väänästä valtiopäiville asti käyttäneen ruukin vastaisessa kamppailussaan. Vuoden 1800 Norrköpingin valtiopäivillä Väänänen esille tuomat rahvaanvalitukset koskivat kihlakunnantuomarin Fabritiuksen puuttuvaa puustellia, lykkäystä uusien verojen keräämisessä, maanmittarien tekemiä virheitä ja viinanpolto-oikeutta. Allmogens från Finland och Norrland enskilte besvär år 1800, Bondeständets arkiv 1800, 35–38. FR 344, mf. Porvoossa 1809 taas Väänänen asialista täytyi ”tärkeämmistä” kysymyksistä eikä hänellä luultavasti ollut aikaa pohtia pitäjänmiestensä auttamista ruukin ahdingosta. Ks. esim. Protocoller hållne hos det hedervärdiga bondeståndet vid Landtdagen i Borgå år 1809, 1893, s. 220–221, Halila 1962, s. 512–513, 533–534. Tommila 2008, s. 67, 134. Väänänen ei näy myöskään runoilleen murha-aiheesta. Ruukinpatruunan surmasta ei syystä tai toisesta muutenkaan ole sepitetty/säilynyt arkkiveisuja, vaikka aiheen luulisi olleen tällaiselle juuri omiaan. Sen sijaan aiheesta ja viekkaasta ”rötösherra” Saloniuksesta runoili Pentti Lyytinen varoitusvirren, jonka Gottlund merkitsi muistiin vuonna 1815. Lyytinen 1961, s. 41–43, 259–260. Klingen arvion mukaan Väänänen olisi ollut Saloniuksen kannattaja. Salenius nousi uudelleen asemiin valtakunnan vaihtumisen yhteydessä. Klinge 2006, s. 163–164.

⁵⁰⁴ Gustafsson 1994, s. 38. Pulma 2007, s. 61–71.

⁵⁰⁵ Hirvonen 2007. Kuopion triviaalikoulun matrikkeli, Wirilander 1970.

⁵⁰⁶ Vepsä 2009, s. 20–23. Lappalainen 1982. Klinge 2006, s. 158.

ningas Kustaa IV Aadolfin vierailuun Kuopiossa kesällä 1802. Uusi maaherra Olof Wibelius aloitti erottamalla ”turmeltuneista turmeltuneimman”, lääninkamreerin Gustaf Saloniuksen.⁵⁰⁷ Tämän esimerkin sanottiin vaikuttaneen alempienkin virkamiesten toimiin; kruununvoutien, nimismiesten, maanmittarien ym. keskuudessa epärehellisyys ja talonpoikien petkuttaminen oli ollut tavallista. Pappien ja tuomareiden toiminnan arvioi Wibelius yleisesti kurjaksi ja viheliäiseksi, jopa triviaalikoulun opettajatkin olivat olleet laiskoja ja leväperäisiä.⁵⁰⁸

Vaikka kuvauksessa läänin oloista olisikin liioittelua, niin yleisesti ottaen (ja etenkin myöhemmän ajan jälkiviisaasta näkökulmasta katsottuna) aikakauden tuomioistuinlaitos oli hidas, puutteellinen ja epäjohdonmukainen. Oikeusturvassa oli heikkouksia ja porsaanreikiä löytyi.⁵⁰⁹ Kahden rinnakkaisen tuomioistuinjärjestelmän olemassaolo mahdollisti pitkän pallottelun kihlakunnankäräjien ja vuorikäräjien välillä. Kuten edellä (s. 134) on siteerattu, ruukin inspektori Samuel Corneer ilmaisi pettymyksensä oikeusistuimeen: ”Vuorikollegio on pitkittänyt asiain ratkaisua, mikä kovasti muistuttaa ruotsalaisia tuomioistuimia ja käy kalliiksi oikeutta hakevalle.” Tämä epäilemättä laski lain ja tuomioistuinten arvostusta ruukinherrojen silmissä. Luultavasti myös johtaja Ekholm kihisi moneen kertaan kiukusta tuskaillessaan *Justitian* hitautta (liite 8.B.). Vastaavasti tuomioistuimen arvovalta laski myös vastapuolen silmissä siinä vaiheessa – syksyllä 1810 – kun oikeuden vaaka näytti kallistuvan kaskitalonpoikien mielestä väärään suuntaan. ”Suurenahon käräjissä” voi nähdä merkkejä varhaisesta esivaltioillisen aikakauden yhteisöllisestä kansanoikeudesta, joka aktivoitui kriisioloissa ja syrjäseudulla. Talonpoikainen *talio*-oppi, moraalitaloudellinen veri-, hiki- ja kyynelvelka, vaati hyvityksenään herra johtajan henkeä.⁵¹⁰

Yhteenvedonomaaisesti voidaan lopuksi todeta: Savon sääty-yhteiskuntaa syksyllä 1810 syvästi järkyttäneen salamurhan taustalla vaikuttivat useat taustatekijät, kuten voimakkaan väestönkasvun aikaansaama paine, itäsuomalaisen kaskitalouden etenevä kriisi ja sen törmäys ruukkitalouden intresseihin, ruukintilallisten proletarisoitumisen uhka, periferian hallinto- ja vero-olojen vakiintumattomuus sekä virallisen repression ja kontrollin heikkoudet, toisaalta seudun ”talonpoikaiskonfедераatioiden” voima ja epävirallisen kontrollin aukkopaidat, jopa Suomen sodan varjo. Salamurha voidaan nähdä talonpoikaisyhteisön kostona, hyökkäävänä puolustuksena, rajaseudun reaktiivisena repressiona, vastauksena vihatulle ja vieraana pidetylle ruukinpatruunalle, joka käräjöinneillään ja häätöpolitiikallaan halusi saada ”rajallisesta hyvästä” suuremman osuuden kuin sopivana pidettiin. Kuten edellä (s. 182) kansanperinne toteaa, ”kyläläiset päättivät otattaa Ekholmin hengiltä, koska eiwät luulleet hänestä muuten erilleen pääsewänsä”.

⁵⁰⁷ Lappalainen 1982, s. 317. Huom. Lappalainen sekoittaa Ekholmin ja Saloniuksen, ks. s. 191, alaviite 478.

⁵⁰⁸ Mielonen 1944, s. 5–6. Virkamiehistä laajemmin Harnesk och Taussi Sjöberg 2001, Walta 2005.

⁵⁰⁹ Koskivirta 2001, s. 310–311. Vaasan hovioikeuden käsittelyajoista kirjoittaessaan Vepsä 2009, s. 81–101 noteeraa myös kaksi G. F. Tigerstedtin juttua (riita suo-osuudestaja velkasaaminen-korvausvelvollisuus), joiden oikeuskäsittelyt veivät ensimmäinen yhdeksän ja toinen peräti kuusitoista vuotta. Vepsä 2009, s. 86–87.

⁵¹⁰ Vrt. Matikainen 2002, s. 190–193. Koskivirran 2001, s. 188, 378 mukaan epävirallinen sovittajaistapaus, jossa Nilsiän Keyrityn kylällä 1805 naapurinsa Juho Idströmin surmannut Antti Korhonen antoi uhrin pojalle lehmän sekä vainajalle ruumisarkun ja kuolinvaatteet toiveenaan tapauksen salaaminen, viittaa alueen arkaaiseen tapakulttuuriin.

9 Epilogi: Puolivuosisataa myöhemmin

Ekholmin perästä tuli Juantehtaan isänniksi taas kaksi Tigerstedtiä, Yrjö Fredrikin welpoika Aadolf Wilhelm (kuoli 1853) ja tämän poika Kustaa Aadolf Fredrik (k. 1878), Pieksämäeltä. Ne antoivat maariidan olla sillänsä ja oliwat muutenkin hywin kansanomaisia miehiä. Mutta sitten waihtuiwat taas 1857 isännät ja uusi omistaja D. Ponomarew käski tehtaanhoitajansa Jaakko Jernbergin panna jutun uudestaan wireille.⁵¹¹

Näin kertoi Savotar-lehdessä O. K. eli Olli Koistinen vuonna 1910, sata vuotta Ekholmin salamurhan jälkeen. Saattaa olla, että lokakuun 1810 verityö, josta kehtään ei tuomittu, korotti tätä seuranneiden ruukinpatruunoiden kynnystä jatkaa maariitaprosessia. Lehtikirjoituksessa mainittu isännän vaihdos tapahtui jo vuonna 1851, kun ”viimeinen Tiilestatti” Gustaf Adolf Fredrik Tigerstedt myi ruukikokonaisuuden 90 000 hopearuplalla pietarilaiselle hovineuvoksetar Anastasia Petrovna Ponomareffille. ”D. Ponomarew” oli hovineuvoksettaren sittemmin ”heikkomieliseksi” todettu ja holhouksenalainen pojanpoika Dmitri, jolle isoäiti testamentilla 1859 jätti kaiken Suomessa olevan omaisuutensa, pääasiassa Juantehtaan tiloineen. Maariidan uudelleen virittäjä oli nimenomaan hovineuvoksetar – tai hänen pietarilaiset neuvonantajansa von Rehbinderin veljekset. Käytännön toteutuksesta huolehti Juantehtaan ruukinhoitaja Jacob Jernberg.⁵¹²

Uusi omistaja lienee havainnut kyseisten maatilojen omistusten luonteen vasta kauppojen teon jälkeen. Ainakaan kauppakirjassa niitä ei eroteltu millään tavalla muista omistuksista.⁵¹³ Kun hovineuvoksetar asiaankuuluvat kiinnekirjat 1852–1853 saatuaan Kuopion kuvernöörinviraston kautta halusi lunastaa kyseisille tiloille arvioidut lisämanttaalit, kiisti tämän oikeuden häneltä kuvernöörin päätös 30.11.1854 (...*enär Hofrådinnan Ponomareff vid Gouverneurs Embetet i Länet ansökt att få till skatte inlösa det å hnet tillkomne uppskattade mantalet, under förment ägande rätt till lägenheten, bestridt Hofrådinnans rätt härtill*), jonka päätöksen Hänen Majesteettinsa Keisari 17.10.1855 vahvisti.⁵¹⁴

⁵¹¹ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁵¹² Kauppakirja, Juankoski, Dir. ÄOH, Hb:1, 102, 103, KyKA. Nilsian kärjäkunnan perukirjat E IV c 3, 1859, n:o 477, Iisalmen tuomiokunta, JoMA. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 67–68, 75–79.

⁵¹³ Kaupan mukana omistajaa vaihtoi 24 tilaa: Akonvesi n:o 4 eli Strömsdal, Rissala Vehkalahden kylässä, Honkamäki, Puntinmäki, Suuriaho, Hipanniemi, Lastuniemi, Koski, Taatonniemi, Rissala Nilsian kylässä, Nilsia, Rajala, Taatto, Autio, Lieju, Tahkolahti, Sääsiniemi, Tarvola, Niemelä, Laaja, Lastulahti, Jokela, Valkiaisniemi sekä viisikuudesosaa Hipanlahden tilasta n:o 1. Kauppakirja, Juankoski, Dir. ÄOH, Hb:1, 103, KyKA.

⁵¹⁴ Nilsian sk 1856 § 320, Iisalmen tuomiokunta, Nilsian kärjäkunnan vars. as. ptk, C IVa:40, JoMA.

Asia oli selvitettävä oikeudessa. Nilsiäen syyskäräjillä lokakuussa 1856 leskirouva hovineuvoksetar Anastasia Ponomareff haastoi ruukin valttarin Jacob Jernbergin välityksellä ja varakihlakunnantuomari Oscar Kyrklundin avustamana yhdentoista Nilsiäen ja Vuotjärven maatilalan asukkaat vastaamaan tilojen omistuskysymyksessä. Kyseessä olivat vanhan Nilsiä n:o 2 maista muodostetut rovasti A. F. Hjelmmannin omistama Autio n:o 4, Juho Rissasen, Elias Laitisen ja Juho Tengvallin Rissala n:o 3, Kustaa ja Simo Rissasen Nilsiä n:o 5, Paavo Pasasen ja rovasti Brofeldtin perillisten Taatto n:o 6, vanhan Nilsiä n:o 5 maista muodostetut Adolf Möykkysen, Antti Kuosmasen, Samuel Paldaniuksen sekä nimismies Sylvester Pietikäisen holhokin Kaisa Pantzarin Lieju n:o 15, Juho Nuutinpoika ja Nuutti Pietarinpoika Kuosmasen sekä edesmenneen Juho Juhonpoika Kuosmasen perillisten Sääskiniemi n:o 16, Pertti, Paavo, Yrjö ja Heikki Rissasen sekä edesmenneen Juho Heikinpoika Putkosen perillisten Tahkomäki n:o 17, joiden osalta ruukki oli saanut verokirjat 20.6.1762, sekä vanhan Vuotjärvi n:o 1 maista muodostetut Antti Hyvärisen sekä Paavo ja Juho Pasasen Niemelä n:o 1, Juho Pasasen Laaja n:o 2, Olli Ollinpoika ja Olli Paavonpoika Pasasen Lastulahti n:o 3 ja Heikki Miettisen ja Juho Pasasen Jokela n:o 4, joiden osalta ruukki oli saanut verokirjan 10.12.1753.⁵¹⁵

Talollisten apuna oikeudessa oli varalääninkamreeri Carl Johan Hulteen, joka esitti vastalauseen hovineuvoksetaren kannetta vastaan. Hulteenin mukaan ruukilla ei verokirjojen saamista seuranneena vuosisatana ollut vähäisintäkään käyttöä kyseisille tiloille eikä se ollut välittänyt huolehtia velvoituksistaan tilojen veronmaksun osalta tai vastata niiden kunnosta. Tilojen oli katsottu koko ajan olleen asukkaiden ja näiden saantomiesten perinnön tai kaupan kautta omistamia. Juantehtaan taholta ei ollut menneinä vuosikymmeninä myöskään vastustettu millään tavalla, kun tilat olivat vaihtaneet omistajaa kaupan kautta tai kun osa niistä oli verorästien takia myyty huutokaupassa. Hulteen katsoi, että tämän vuoksi ruukki voitaisiin julistaa menettäneeksi kaikki oikeutensa tiloihin.⁵¹⁶

Nilsiäen talvikäräjillä 1857 oikeus katsoi, että ruukki oli kyllä saanut Kamarikollegion verokirjoilla 1753 ja 1762 kyseisten tilojen osalta luovuttamattoman vero- eli perintöoikeuden (*omistelig rätt till skatten*) sillä ehdolla, että asukkaat saivat häätämättä asua paikoillaan. Kamarikollegio ei ollut kuitenkaan vahvistanut ruukille mitään täydellistä tilojen omistusoikeutta (*icke styrkt någon fullständig ägande rätt*). Ei myöskään ollut näyttöä siitä, että ruukki pitkän ajan kuluessa olisi käyttänyt saamaansa oikeutta. Sen sijaan oli kiistatonta, että asukkaat olivat maksaneet kruunun verot sekä tilat olivat kauppojen kautta siirtyneet mieheltä miehelle ilman ruukin vastustusta. Näin ollen oikeus totesi ruukin menettäneen vero-oikeutensa (*skatte rätten*) kyseisiin tiloihin 14.5.1805 annetun Kuninkaallisen määräyksen 2. momentin nojalla. Olosuhteet näyttivät osoittaneen, että kyseiset tilat eivät olleet ruukille välttämättömiä.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Iisalmen tuomiokunta, Nilsiäen kärjäkunnan vars. as. ptk, C IVa:40, Nilsiäen syyskäräjät 1856 §§ 320–330, JoMA.

⁵¹⁶ Iisalmen tuomiokunta, Nilsiäen kärjäkunnan vars. as. ptk, C IVa:40, Nilsiäen syyskäräjät 1856 §§ 320–330, JoMA.

⁵¹⁷ Iisalmen tuomiokunta, Nilsiäen kärjäkunnan vars. as. ptk, C IVa:41, Nilsiäen talvikäräjät 1857 §§ 333–343, JoMA.

Jacob Jernberg vetosi ylempään oikeusistuimeen eli Kuopion kaupungissa istuvaan Karjalan laamanninoikeuteen, missä juttu ensimmäistä kertaa tuli esille syksyllä 1857. Tuomarin jääviyden takia sitä ei tuolloin käsitelty vaan lykättiin seuraavalle talvelle. Osapuolten vastakkaiset näkemykset kävivät ilmi laamanninoikeuteen toimitetuista lausunnoista. Ruukin muutoksenhakuanomuksessa korostettiin, että Ruotsin Kamarikollegion antamat verokirjat Strömsdahlin eli Juwankosken ruukille vakuuttivat ruukille täyden ja erottamattoman omistusoikeuden (*full och oskiljaktig ägande rätt*) kyseisiin tiloihin, rakennuksiin, maahan, peltoon, niittyyn, metsään jne. Vero-oikeus (*skatte rättigheten*) oli annettu ruukin toiminnan tueksi ja ruukin omistajille kuuluvaksi. Tämän mukaisesti ruukin omistajat vastaavat tilojen ulosteista kruunulle kun taas asukkaat saavat asua tiloillaan häätämättä niin kauan kuin suorittavat ruukille Kuninkaallisen kirjeen 23.9.1747 mukaiset velvollisuudet. Ruukin näkemyksen mukaan asiasta ei pitäisi olla minkäänlaista epäselvyyttä tai ristiriitaista tulkintaa. Tilan omistaja oli ennen verokirjan myöntöä ollut kruunu, joka sille kuuluvalla oikeudellaan oli antanut tilan ruukille, sille välttämättömäksi tueksi. Ruukki oli siis asukkaan näkökulmasta astunut samaan asemaan, mikä tätä ennen oli ollut kruunulla, saaden tiloihin täyden omistusoikeuden ainoastaan asukasoikeuden asettamalla rajoituksella. Jernberg ja Ponomareff ihmettelivät kovasti kihlakunnankäräjien kantaa, jonka mukaan ruukilla ei tätä omistusoikeutta olisi.⁵¹⁸

Jernbergin/Ponomareffin mukaan vanha vero oli ollut vain väliaikainen (*provisionellt*), joten ruukki ei voinut verokirjan perusteella saada oikeutta pelkkään veeroon vaan itse maahan (*sjelfva territorium*). Ruukin näkemyksen mukaan 14.5.1805 annettu Kuninkaallinen määräys sääteli verotilojen siirtoja yksityishenkilöiden välillä, mutta ei mitään erottamattomasti jollekin laitokselle myönnettyjen ja niille kuuluvien etujen poistoa (*abalienation af förmåner som oskiljaktigt blifvit underslagne någon inrättning och äro förknippade med dess bestånd*), kuten nyt Juantehtaan tapauksessa. Ruukki ei ollut oikeutettu myymään etua, jonka perintö- eli verokirja oli sille antanut, joten se ei myöskään nautinnan perusteella voinut menettää omistusoikeutta tilojen asukkaille. Ruukin kirjelmässä viitattiin vielä verolunastusta koskeviin Kuninkaallisiin määräyksiin 19.9.1723, 21.2.1789 sekä 179.1762. Viimeksi mainitussa todettiin ruukkien alaisuuteen ja tueksi annettujen tilojen erottamisen niistä olevan kiellettyä ja laitonta niin kauan kuin asianomainen ruukki oli toiminnassa ja ei lakkautettuna, mitä hyvällä syyllä saattoi Juantehtaastakin todeta. Lisäksi liitteenä oli vielä maaherran 11.4.1788 antama määräys, jolla tuolloisia Nilsin ja Vuotjärven asukkaita oli kielletty maksamasta veroja kruunulle sillä riskillä, että vaikka he verot maksaisivatkin, olisi heidän velvollisuutensa silti edelleenkin toimittaa ruukille kuuluvat suoritukset. Tämä oli seurausta tilojen erottamattomuudesta ruukista. Muilla lääninkonttorista saaduilla asiakirjoilla ruukki halusi osoittaa perättömiksi väitteet tilojen myynnistä huutokaupassa verorästien vuoksi.⁵¹⁹

⁵¹⁸ "...bruket trädde till åboen i samma stad och ställe, hvare tillförene kronan till dem stätt hvaremot åboerne å hemmanet voro i samma förhållande som krono åboer – och således bekom derigenom Strömsdahls bruk full ägande rätt till hemmanet med den inskränkning endast åboens åboerätt förändade." Karjalan laamanninoikeuden vars. käräjien ptk:t Ca:119, syyskäräjät 1857 §§ 41–51, litt x, MMA.

⁵¹⁹ Karjalan laamanninoikeuden vars. käräjien ptk:t Ca:119, syyskäräjät 1857 §§ 41–51, litt x, MMA.

Tähän asiakirjaan vastasivat 29 allekirjoittajan voimin rovasti Hjelmmann sekä muut tilalliset. Totta oli, totesivat vastaajat, että maatilat oli lunastettu Juantehtaan ruukin verolle, mutta sellaisen liikkeen puuttuminen, joka olisi tehnyt tilat ruukille välttämättömiksi tai edes tarpeellisiksi, oli jättänyt asukkaat rauhaan. Lisäksi vaikutti kenties ruukin (aiempien) eri omistajien parempi tieto, joka oli puhunut heille privilegioiden väärinkäytöstä, sekä ”hämmästyttävä helppous”, jolla (omistajista jotkut) vapaassa maassa olivat asettautuneet ”vapaiden kansalaisten herroiksi ja isänniksi”, mikä puolestaan oli johtanut yhteen jos toiseenkin epäonnistuneeseen yritykseen tilallisten vapauden ryöstämiseksi.⁵²⁰

Asukkaat totesivat aikojen kuluessa vanhan nautinnan perusteella tottuneensa olemaan maansa omistajia, minkä myös tuomioistuimet sekä muut auktoriteetit olivat vahvistaneet (*under tidens längd redan få vant oss med ägande rätten af vår jord och dess fördelar, dem domstoler och auktoriteter under en följd af år jemväl sanktionerat*). Tilalliset valittivat kärsineensä kovasti vuoden 1808 sodan jälkeisenä vuosikymmenenä uusien verojen ja isonjaon loppuunsaattamisen vuoksi. Juantehtaan ruukin omistaja ei ollut tuolloin millään tavalla osallistunut verojen maksuun. Edelleen asukkaat totesivat, että vanhimmassa säilyneessä vuoden 1795 maakirjassa kyseiset tilat oli merkitty riippumattomiksi (*oberoende skatte*) mutta myöhempiin maakirjoihin oli tehty merkinnät Juantehtaan alaisuuteen kuulumisesta. He esittivät mielellään maksavansa joko kruunulle tai ruukille verolunastussummat, jotta tilat vastedes vahvistettaisiin riippumattomiksi verotiloiksi.⁵²¹

Ruukin argumentit pääsivät kuitenkin niskan päälle. Karjalan laamanninoikeus kumosi helmikuussa 1858 Nilsiään kihlakunnankäräjien tuomion. Perintöeli verokirjojen mukaisesti tilojen vero-oikeuden häiriötön nautinta tulisi siis edelleenkin ja erottamattomasti kuulumaan ruukin lailliselle omistajalle, hovineuvoksetar Ponomareffille, toki niin että asukkailla oli oikeus pysyä tiloilla niin kauan kuin nämä täyttivät asianmukaisesti velvollisuutensa ruukkia kohtaan.⁵²² Tämän jälkeen oli nilsiäläisten ja vuotjärveläisten vuoro vedota ylempään oikeusasteeseen, Viipurin hovioikeuteen. Asia käsiteltiin siellä marraskuussa 1858. Hovioikeuden herrojen mielestä tilojen asukkaiden esille tuomat seikat eivät kuitenkaan antaneet aihetta laamanninoikeuden tuomion muuttamiseen.⁵²³

Kun hovioikeuskin näin näytti suosivan hovineuvoksetarta, tilojen asukkailla oli jäljellä enää kääntyminen keisarin puoleen. Keisarin valtaa Suomessa käytti senaatti. Senaatin oikeusosaston (enempää kuin talousosastonkaan) arkistosta ei kuitenkaan löydy mainintaa Juantehtaan ja nilsiäläisten maariidan

---

⁵²⁰ ”...mähända i förening dermed dess olika ägares bättra känsla som talat till dem öfver privilegie missbruket och dem i följe deraf föröanande lättheten för dem.. att i ett fritt land sätta sig till herre och husbonde öfver fria medborgare har efter ett och annat misslyckadt försök att beröfva oss vår frihet.” Karjalan laamanninoikeuden vars. käräjien ptk:t Ca:119, syyskäräjät 1857 §§ 41–51, litt y, MMA.

⁵²¹ Karjalan laamanninoikeuden vars. käräjien ptk:t Ca:119, syyskäräjät 1857 §§ 41–51, litt y, MMA.

⁵²² Karjalan laamanninoikeuden vars. as. ptk:t Ca:123, talvikäräjät 1858 §§ 12–22, MMA.

⁵²³ Viipurin hovioikeuden tuomiotaltiot Dba:20, 201–252, MMA.

käsittelystä.⁵²⁴ Hovineuvoksetar Ponomareffin 29.11.1859 laaditussa perukirjassa mainitaan tilaluettelon jatkona perintö- eli vero-oikeudet (*skatterätt*) Vuotjärven tiloihin n:o 1, 2, 3 ja 4 sekä Nilsiä tiloihin n:o 3, 5, 6, 15, 16 ja 17 sekä viittaus niitä koskevan riidan keskeneräisyydestä: ”*denna fråga för det närvarande beror på Hans Kejserliga Majestäts Nådiga afgörande*”, joten koska tilat eivät riidattomasti kuuluneet ruukille, ei niille perukirjaankaan merkitty rahallisia arvioita.⁵²⁵ Ratkaisua ei siis vielä hovineuvoksetaren kuollessa loppuvuonna 1859 ollut tehty mutta luultavasti melko pian sen jälkeen.

Olli Koistinen kertoo maariidan selviämisestä seuraavaa:

Nilsiä rowasti Aadolf Fredrik Hjelmman rupesi silloin, hänen oma talonsakin kun oli riidanalainen, asiaa ajamaan. Hän haki kaikki asiaa walaisewat paperit ahdistetuiesta taloista ja Ruotsin kamarikollegista ja riita päättyi niin, kuin isossajaossa oli sowittukin, että tehtaalle jäi wain yksi Vuotjärwen kylän manttaali eli Lastuniemen, Walkeisen ja Haasianiemien talot. Ja Pasasille kaksi manttaalia. Wäätäiset ja Nilsiäläiset saiwat pitää alueensa. Myöhemmin on tehdas asukasten häwiämisen kautta saanut ostamalla muutamia muitakin Pasasten entisiä taloja. Rowasti Hjelmman nauroi riidan päätyttyä, wieraillessaan Juantehtaalla, Jernbergille: ”Saitkos minutkin hiilirengiksi?”⁵²⁶

Rovasti Hjelmman kuoli kesällä 1864, joten jos O. K.:n kuvaus pitää kutinsa, riita olisi ratkennut ja rovasti naurunsa nauranut ennen tätä. Hjelmmanin perukirjassa mainittiin kiinteän omaisuuden osalta kaksi maatilaa: Nilsiä n:ot 2 ja 4, viimeksi mainittu kiistan kohteena ollut Autio.⁵²⁷ Vaikka riidan loppuratkaisun yksityiskohtat ovatkin hieman hämärän peitossa, lopputulos on jotakuinkin selvä. Ruukki menetti otteensa ”hiilirengiksi” aikomistaan nilsiäläisistä ja vuotjärveläisistä. Kiistan kohteena olleiden yhdentoista maatilan putoaminen pois Juantehtaan tilaluettelosta vähensi ruukin tilojen kokonaisalaa ja manttaalilukua.⁵²⁸

---

⁵²⁴ Olen käynyt läpi (arkistolaitoksen digitaaliarkistosta) Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiarit vuosilta 1858–1870 (Bc:48–60) löytämättä merkintöjä kyseisestä riidasta (hakusanojen Hjelmman, Jernberg, Ponomareff tai ”*åtskilliga*” perusteella). Senaatin talousosaston hakemistosta ilmenee mm. Ponomareffin rautatehtaaseen liittyviä anomuksia sekä Hjelmmanin haku Jaakkimanvaaran kirkkoherran virkaan 1858. Lieneekö hän tuossa vaiheessa harkinnut paikan vaihtoa, mikäli tilariita olisi kääntynyt lopullisesti ruukin voitoksi?

⁵²⁵ Iisalmen tuomiokunta, Nilsiä käräjäkunnan perukirjat E IV c 3, 1859, n:o 477, JoMA. Kiinnostava yksityiskohta on, että rovasti Hjelmmanin tila Nilsiä n:o 4 ei ole ollenkaan Ponomareffin perukirjassa olevalla listalla.

⁵²⁶ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁵²⁷ Iisalmen tuomiokunta, Nilsiä käräjäkunnan perukirjat E IV c 4, 25.11.1864 (n:o puuttuu), JoMA. Vertailun vuoksi todettakoon vielä leskirouva Ponomareffin omaisuuden arvo 136 000 hopearuplaa (josta A. F. Hjelmman Nilsiä seurakunnan puolesta kuittasi vaivaisprosenttina 173 ruplaa ja 6 kopeekkaa) ja rovasti Hjelmmanin omaisuuden arvo 38 500 hopearuplaa. Ruukinpatruunalla ja kirkkoherralla oli sentään sadantuhannen ruplan ”hajurako”. Ponomareffin perukirjan on yksityiskohtaisesti esitellyt Pekka Pitkänen 2011 <http://koti.welho.com/ppitkan4/historia1/ponomarevPeru.html>, luettu 20.6.2012.

⁵²⁸ Vuoden 1860 henkikirjassa Juantehtaan omistamat maatilat olivat: Akonveden Strömsdal, Hipanlahden Savola ja Antikkala, Nilsiä Taatonniemi, Siikajärven Honkamäki ja Puntinmäki, Valkeisenniemi, Vehkalahden Rissala, Vuotjärven Koski, Hipanniemi, Suuriaho ja Lastuniemi, joita hoitivat lampuodit tai tilanhoitajat. Nilsiä henkikirjat 1860, DA. Seuraava suuri maaomistuksen muutos koettiin vuonna 1907, kun Suomen valtio osti Juantehtaalta Siikajärven hovin maista (Valkeisenniemen ja osan Honkamäestä ja Puntinmäestä) 2292 hehtaaria, joista muodostettiin 46 tilaa aikaisemmille torppareille. Heikkinen 2007, s. 10–11. Rekognitiometsänsä Juantehtas palautti valtiolle vuonna 1925. Hoving 1946a, s. 188.

10 Johtopäätökset:

Ruukinpatruuna vastaan kaskitalonpojat

Vuonna 1746 privilegionsa saaneen Juantehtaan tarkoitus oli varustaa Savon maakunta raudalla. Ensimmäisenä ja pitkään ainoana sisämaan järvimalmijalostamona sen toiminta oli vuosikymmenet heiveröistä eikä ruukki siihen asetettuja toiveita pystynyt toteuttamaan. Kuopion takana sijaitseva Juantehtas oli kaukana, etenkin Ruotsin ”rautavaltion” keskuksesta katsottuna. Valtiovalta halusi kuitenkin tukea rajaseudun riskiruukkia mm. myöntämällä sille oikeuden lunastaa ympäristön kruununtiloja perintö- eli verotiloikseen. Vuosina 1753 ja 1762 päättyi Kuopion pitäjässä kuusi Vuotjärven, Murtolahden ja Nilsin tilaa ruukin omistukseen. Asukkaat säilyttivät asukas-oikeutensa mutta heidän velvollisuutenaan oli toimittaa kruununveroja vastaavat hiili-, työ- ym. suoritukset ruukille, joka puolestaan vastasi tilojen veroista kruunulle. Näin syntyi ristiriitasetelma ruukin ja kyseisten tilojen asukkaiden välille, koska asukkaat itsekin olivat olleet halukkaita lunastamaan tilansa perintötiloiksi ja halusivat jatkossakin maksaa veronsa suoraan kruunulle. Ruukinomistajan intressinä puolestaan oli laajentaa määräysvaltaansa asukkaiden suhteen, rajoittaa näiden harjoittamaa kaskitaloutta sekä innostaa hiilenpoltoon.

Kasket eivät sammuneet eikä hiiliä toimitettu pelkillä määräyksillä vaan riidat johtivat käräjille. Sekä välikäräjät keväällä 1776 että vuorikäräjät syksyllä 1789 olivat ruukinpatruunan kannalta menestyksellisiä mutta ylemmässä oikeusasteessa talonpojat onnistuivat kumoamaan sekä välikäräjien pakkosopimukset että vuorikäräjien häätöpäätökset. Osa talonpojista hankkiutui riidasta eroon vaihtokaupparjestelyin. Jäljelle jääneiden osalta kamppailun kolmas erä alkoi talvella 1808, kun ruukinomistaja käynnisti uudelleen prosessin, jonka tavoitteena oli häätää asukkaat kyseisiltä tiloilta huonoon taloudenpitoon, metsien hävitykseen ja puutteellisiin hiili- ym. suorituksiin vedoten. Oikeusprosessia viivytti Suomen sota 1808–1809. Lopullisen pisteen patruunan pyrkimyksille pani salamurhaajan luoti syksyllä 1810. Ruukintilojen asukkaat olivat siis valmiita käyttämään laillisten kanavien lisäksi laittomia keinoja, oma-apu -tyyppistä repressiivistä ”rajaseudun oikeutta”.

Kun ruukkikokonaisuus päättyi 1850-luvulla venäläisomistukseen, nousi maatilojen omistuksen luonne vielä kerran käräjien käsiteltäväksi. Rovastinsa johdolla nilsiläiset puolustivat ominaan pitämiään tiloja ja syvällä närkästyksen rintaäänellä paheksuivat ruukinomistajan ahneita pyrkimyksiä. Lopulta

Juantehdas menetti otteensa kyseisistä tiloista, joiden perintökirjat Ruotsin Kamarikollegio vuosisata aikaisemmin oli ruukille myöntänyt. Omien hiilimetsien väheneminen ei kuitenkaan tuolloin ollut kohtalokasta rautaruukille. 1850- ja 1860-luvuilla ripeästi edennyt tekninen kehitys, talousolojen vakiintuminen, kasvanut kysyntä ja uudet liikenneyhteydet mahdollistivat Juantehtaan tuotannon suuren nousun. Järvimalmiruukkien kultakausi nostatti Savoan ja Karjalaan toistakymmentä masuuni- tai harkkohtiruukkia jalostamaan ”järviemme ruosteista kultaa” raudaksi. Juantehtaalle hiiltä saatiin paitsi omista myös muiden metsistä. Vanhanmalliset hiilimiilut korvautuivat 1880-luvulla isännöitsijän insinööri L. M. Ottelinin Pikonniemelle suunnittelemissa hiiliuuneilla.⁵²⁹

1800-luvun jälkipuoliskolla kaski oli väistymässä ja peltoviljely ja karjanhoito voittivat alaa Savossa.⁵³⁰ Samaan aikaan ajoittui tilallisten aseman ja itsetunnon nousu. Osa talonpoikaista ja säätyläistöä sulautui yhteen tilanomistajien ryhmäksi, jonka vastaista vaurastumista vauhditti edelleen metsien arvon nousu. Tilanomistajaluokan pitkän linjan kehityssuuntaa Ruotsin puolella on havainnoinut Peter Aronsson paikallista itsehallintoa koskevassa tutkimuksessaan.⁵³¹ On merkille pantavaa, että 1850-luvulla Juantehtaan vastapuolella talollisten joukossa esiintyi arvovaltainen rovasti sekä edellisen rovastin Brofeldtin perillisiä (samoin kuin kirkkohistoriassa Paavo Ruotsalaisen kannattajana tunnettu hieman vähemmän arvovaltainen suntio Möykkynen).⁵³² Jo vuoden 1808 ruukintilallisten kokoonpano (lautamies Tammelin, lukkari Helen) viittasi säätyläisempään suuntaan verrattuna vuoden 1776 välikäräjiin, jossa ruukin vastapeluina oli ”puhtaampaa” rahvasta. Ponomareffin vastustajat paheksuivat laamannikäräjillä 1857 sitä, miten ruukinomistajat pyrkivät asettamaan itsensä ”kruunun sijalle” ja ”vapaitten kansalaisten” ”herroiksi ja isänniksi”. Tilalliset eivät tässä vaiheessa enää taipuneet hiilirahvaaksi. 1700-luvun talonpojat eivät vielä olisi määritelleet itseään ”vapaiksi kansalaisiksi” eivätkä kirjoitustaidottomina muutenkaan artikuloineet yhtä selvästi omia pyrkimyksiään mutta kaikesta päätellen yhtä lailla paheksuivat ruukin pyrkimystä nousta heidän herrakseen.

Samoihin aikoihin kun Ponomareffin uudelleen virittämä maariita sai Savossa ratkaisunsa, päättyi myös pitkäaikainen Kauttuan hiilitaistelu Lounais-Suomessa.⁵³³ Kauttuan ruukilla oli omia maatiloja vain vähän, mutta se oli onnistunut 1700-luvulla saamaan aikaiseksi uhkasakoilla terästettyjä määräyksiä hiilitoimituksista kahden peninkulman säteellä Euran, Säskylän ym. pitäjien alueelta. Metsää sai käyttää vain kotitarpeeksi sekä hiilenpolttoon vietäväksi Kauttuan ruukille vähäistä korvausta vastaan (lästistä hiiltä leiviskä rautaa tai sen arvo rahassa sekä 2 killinkä kuljetuksesta peninkulmalta). Vaikutusvaltaiset Falck-sukuiset patruunat katsoivat 1800-luvun puolellakin hiilivelvollisuuden koskevan myös verotiloiksi talonsa lunastaneita talonpoikia ja hankkivat keisa-

⁵²⁹ Hämynen 1990, s. 54–57. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 115–120. Niskanen 2012, s. 160–175.

⁵³⁰ Soinen 1980, s. 391–393.

⁵³¹ Aronsson 1992, s. 342–344.

⁵³² Herännäisyyden historiassa ”korttikuningas” Hjelmmann tunnetaan Paavo Ruotsalaisen vastustajana. Esim. Ruokanen 2002, s. 329, 358, 360.

⁵³³ Laine 1940, s. 153–198.

rin suosiollisen päätöksen näkemykselleen vuonna 1850. Kymmenien talollisten pitkäikäisen oikeustaistelun seurauksena senaatti myönsi lopulta vuonna 1862 hiilivelvollisille yhtä vapaan omistusoikeuden omiin metsiinsä kuin muillakin maanomistajilla oli. Päätös oli ”vihdoinkin antanut oikeutta talonpojille ja lopettanut yksityisen henkilön harjoittaman kohtuuttoman tyrannian, jota oli kestänyt n. 160 vuotta moniin tuhansiin nousevan talonpoikaisväestön keskuudessa”.⁵³⁴

Evert Laineen tutkimuksessa Kauttuan hiilitaistelusta ilmenee voimakas paheksunta sitä ”onnetonta perintöä” kohtaan, jonka jättivät vuoden 1673 erikoisprivilegio Suomen, Norrlannin ja Lapin ruukeille samoin kuin 1700-luvulla ruukinomistajille annetut etuoikeudet lunastaa perinnöksi kruununtiloja ennen tilojen asukkaita. Tätä oikeutta käyttäen esim. Männäisten ruukki oli saanut vuonna 1749 luvan viljelijät syrjäyttäen lunastaa verotiloiksi Uudellakirkolla ja Laitilassa peräti 89 kruununtilaa, yhteensä 33 manttaalia.⁵³⁵ Tähän verrattuna Juantehtaan hankkeet olivat selvästi pienemmän mittakaavan mukaisia. Juantehtaalla yritettiin 1770-luvun alussa myös suostutella Kuopion ja Kaavin pitäjäläiset korvaamaan kruununveronsa ruukille toimitetulla hiilellä. Tämä kohtasi ankaraa vastustusta eikä johtanut ruukin toivomaan tulokseen. Patruunan oli tämän jälkeen keskityttävä hiillostamaan ruukintilojensa asukkaita – tässä tutkimuksessa kuvatuin seurauksin. Muuallakin ruukkiseuduilla oli epäilemättä pitkään kasaantunutta katkeruutta patruunaa kohtaan. Se että patruunanmurha tapahtui juuri Juantehtaalla, liittynee rintamaita heikompaan kontrolliin – tai rajaseudun ”vahvempaan” mentaliteettiin.

”Yli puolen vuosisataa siis jännitti tämä riitakysymys mieliä. Seudullamme Pohjois-Savossa ei ole aateliskartanoita, joiden omistajat ja isännöitsijät läpi aikojen ovat pyrkineet läheisten talonpoikien maita anastelemaan. Tämä selkaus oli aiwan samaa laatua, vaikka toiselta taholta tullut ja onneksi meillä toki harwinaisuuksiin kuuluwa.”⁵³⁶ Näin totesi O.K. eli Olli Koistinen oivaltavissa loppusanoissaan Savotar-lehden artikkelissa. 1900-luvun alussa kirjoittanut nilsiäläinen torpparinpoika Olli Koistinen (1877–1943) edusti kansan syvistä riveistä koulutuksen kautta nousutta uutta fennomaanisen hengen omaksunutta sivistyneistöä.⁵³⁷ Samaan aikaan kun kansa sivistyi, sivistyneistö kansallistui. Koistisen aikalainen, Rantasalmen rovastin poika Ernst Lampén (1865–1938), Brofeldtin veljesten koulutoveri ja tunnettu kulttuurihenkilö, asettautui säätyläisistä juuristaan kansanomaisen savolaisuuden edusmieheksi, tuntijaksi ja tulkiksi. Hän näki pohjoisemman ja eteläisemmän maakunnan mentaliteettierona mm. sen, että kun Rantasalmen kaltaisissa pitäjissä, joissa asusteli runsaasti herroja ja aatelisia upseereja, esiintyivät talonpojat vielä 1870-luvulla, eivät kylläkään rikkaimmat, nöyrästi hattu kädessään virkamiehen läsnä ollessa, niin Leppävirran, Kuopion, Nilsian ja Iisalmen talonpojilla ei ollut aavistustakaan tällaisesta tavasta. ”Pää on hatun naula”, sanottiin ja paljastettiin se ainoastaan kahvia juotaessa.⁵³⁸ Törmäys herroihin tottumattoman rahvaan ja tottelemista edellyttävän säätyläispatruunan

⁵³⁴ Laine 1940, s. 195.

⁵³⁵ Laine 1940, s. 153–154. Männäisistä tarkemmin Laine 1948, s. 336–347.

⁵³⁶ Ekholmin murha, Savotar 15.10.1910.

⁵³⁷ Olli Koistisesta Kallio 1996. Ks. myös Autio 1997, s. 18, 149, 161, 163, 215, 245, 247–249, 251.

⁵³⁸ Lampén 1918, s. 106. Savon analyysia myös Lampén 1919. Lampénista Räsänen ja Räsänen 2008, s. 21–24.

välillä oli pohjoisen rajaseudulla rajumpi. Vuotjärven kyläkronikka *"Pasasill' on paljo maita, Leskisillä lemmon werta..."*⁵³⁹ heijastelee 1800-luvun mittaan kehittyntä talonpoikaista itsetietoisuutta, omanarvontunnetta ja maanomistuksen tärkeyttä. Vihta-Paavon ynnä muiden Savon rahvaanrunoilijoiden teksteissä toistuu samoja teemoja. *"Toisinaan talonpojasta/ Kerkiääpi kelpo herra,/ Toisinaan herras=heleistä,/ Ketjahtaapi kelpo kelmi"*, riimitteli Pentti Lyytinen näkemyksensä säätö- ja moraalikierron mahdollisuuksista.⁵⁴⁰

1900-luvun alun kansallisen katseen kautta heijastettiin oman ajan ihanteellisenä pidetty suomalaisen raivaaja-talonpojan mielikuva myös menneisyyteen. Kun 1800-luvun alun nilsiäläiset näyttäytyivät aikansa tuomiokirjoissa ja etenkin ruukinpatruunoitten teksteissä viekkaina ja laiskoina tihutyöläisinä, niin Olli Koistiselle nämä sadan vuoden takaiset esi-isät olivat sitkeydestään tunnettuja ja kärsimään tottuneita maamiehiä, *"Saarijärven paavomaisia"*, rauhallisia ja lainkuuliaisia isäntiä, jotka eivät helposti kättään veritöihin kohottaneet. Konnan rooli soveltui taas ruotsinkielisille huijarierroille, jotka *"wääryydellä"* ja *"lain warjon alla"* veivät talonpoikien elannon. Ekholmin murhaa Koistinen piti poikkeuksellisenä tekona. Henkirikos oli toki herännäishenkisestä suomettelaisesta paheksuttava asia, mutta riitahistoria huomioon ottaen löytyi kotiseututarinoiden kerääjillä tekijöitä kohtaan ymmärrystä. Savo-lehden kotiseutumuistelmien kirjoittaja nimimerkki R.I. (Pekka Pitkäsen mukaan todennäköisesti eversti Ragnar Ignelius, joka oli naimisissa Elma Pasasen kanssa) kuvasi surmahetken näin:

...pyssy Olkkosen käsissä wapisi niin kowasti, ettei hän woinut sillä tähdätä. Silloin tempasi Uolu pyssyn häneltä, onneksi (!) Ekholm ojensi pöydältä ottamaan kynttiläsakseja kynttilöitä niistääkseen – ja silloin laukaus pamahti.⁵⁴¹

Suluissa oleva huutomerkki (!) kertoo tekstin kirjoittajan moraalista dilemmasta; hyväksyväkö vai paheksuako Taaton Uolun tekoa. Sortovuosien ja laillisuustaistelun *"wallattomuuden aikoina"* elänyt ja vuosisadan alussa Helsingissä opiskellut Olli Koistinen ja yleensä hänen sukupolvensa kansallinen sivistyneistö ja talonpoikaisto saattoivat tiedostamattaankin verrata Ekholmin murhaa vihatun kenraalikuvernööri Bobrikovin murhaan. Kansallinen ja paikallinen oikeustaistelu vääremielistä sortajaa vastaan rinnastuivat ja pohdinnat oikeista ja oikeutetuista keinoista oman asian puolustamisessa olivat vilkkaita.

Fennomanian näkökulma korotti sankariksi suomenkielisen (pitkään vaienneen) talonpojan. Usein ruotsinkielisen rahan hallitsemää teollisuutta kohtaan tunnettiin herkästi herravihan sukuista epäluuloa, joka vastaavasti heijastettiin

⁵³⁹ Tässä muodossa alkavana Pasasten tiluksia esittelevä loru esiintyy O.K.:n kirjoituksessa (Ekholmin murha, Savotar 11.10.1910), ks. myös Pitkänen 2009, s. 55.

⁵⁴⁰ Lyytisen runo Talonpojan säädyn puolesta (Paavo Korhosen runokokoelmassa 1848, s. 191–199) on savolainen versio Thorildin (ks. s. 38) tai suorastaan Englannin 1300-luvun lollardikapinallisten julistuksista: *"Onkohan esiisämme/ Saanut alun aatelista?/ Kussa silloin kuulut miehet,/ Kussa aatelit asuiwat,/ Koska Aatam aatroansa/ Pitkin päiviä piteli,/ Eewa willoja wirutti,/ Keträwarrella kehäsi?/ Ei silloin silkkiä nähty,/ Eikä purpura=pukua;/ Nahat naukuivat hamenna,/ Rohtimista rouwi paita."* Ks. myös Lyytinen 1961, s. 67–77, 266.

⁵⁴¹ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920. Igneliuksesta Pitkänen 2012, s. 3 (<http://koti.welho.com/ppitkan4/PasasSivut1/ekholminMurha.html>), luettu 7.9.2013.

myös varhaisempaan, protoindustrialismin aikaan. Tietty epäluuloinen asenne Koistista ja Lainetta myöhempienkin historiankirjoittajien sananvalinnoissa näkyy esim. Veijo Saloheimon Pohjois-Karjalan historian (1980) ja Maija-Liisa Tuomen Suur-Liperin historian (1984) alaotsikoissa ”Juantehdas teollistumisen ”siunauksena” ympäristölleen” ja ”Juantehdas, uhka talonpoikien itsenäisyydelle” samoin kuin Pekka Pitkäsen tutkimuksissa.⁵⁴² ”Säätyläissukujen silmälaseilla” Savon historiaa tarkasteleva Matti Klinge (2006) puolestaan näkee raudanjalostuksen osana pitkäkestoista valistushenkistä talous- ja sivistysprojektia – siunauksena ilman ironisia lainausmerkkejä. Klinge noteeraa kyllä murroksen nostattamat levottomat olot, joita hän kuvaa ”melkein siirtomaatyppisiksi”. Säätyajan Savo on verrattu myös Yhdysvaltojen etelävaltioihin tai ”villiin länteen”.⁵⁴³ Toinen Matti, nimittäin Sarmela, näkee (lievästi nostalgisoiden) 1800-luvun kuluessa väistyneen itäsuomalaisen kaskikulttuurin luonnonmukaisena ekologisena järjestelmänä, jota luonnehti moninaistalous, joustavat sukuintituutiot ja kalevalamittainen runous. Kaskikulttuuri kuoli sekä sisäisistä että ulkoisista syistä. Elinkeinon muuttuminen ryöstöviljelyksi, isojako, soitten rai-vaus, peltoviljelyyn siirtyminen, paperiteollisuus, ylipäänsä ”ulkopuolisten tekno-
systemien paine” sekä niiden tuoma kaupallinen hyötyajattelu johtivat kaski-
kauden kulttuuriekologisen järjestelmän rakennemuutokseen. Maailmankaupan hallitsemassa teollisessa järjestelmässä kaskikulttuuri muuttui epärationaaliseksi, siitä tuli paheksuttava esimerkki entisajan luontoatuhoavasta viljelymuodosta. Paikallisesti ja pellonraivauksen apuna kaskia poltettiin vielä pitkään, esim. Kaavilla 1940- ja 1950-luvuille saakka.⁵⁴⁴

Ruukin ja rahvaan vastakkaisuuden, jopa vihan, korostamiselle löytyy vahvoja perusteita tämän tutkimuksen aihepiiristä. Juankosken tehdasyhteisön ja ympäristön maalaispitäjien Nilsin ja Kaavin keskinäisen epäluulon varhaisimmat kerrostumat rakentuivat jo yli kaksi- ja puolisataa vuotta sitten. Ne ovat jatkaneet elämistään rauta- ja kaskiajan päätyttyäkin, paperiteollisuuden ja peltoviljelyn oloissa, muotoutuneet ja tasoittuneet, välillä uudelleen nousten ja las-
kien, eläneet ajan virrassa *mutatis mutandis* aina 2000-luvun euroaikaan saakka. Talonpoikaiselta pohjalta rakentunut kansallinen katse – enempiä kuin metsäteollisuuden näkökulmasta laadittu historiankirjoitus⁵⁴⁵ – ei ole juurikaan havainnut sitä merkittävää tekniikan ja kulttuurin reseptiota, joka sisämaan vanhimman rautaruukin välityksellä tihkui Savo-Karjalaan jo 1700-luvun lopulta alkaen. Vasta 1900-luvun lopulla alettiin nähdä Savon rautainen historia uudesta perspektiivistä.⁵⁴⁶ Väheksynnällä suhtauduttiin pitkään myös kaskenpolttoon. Niin ruukkimuseon Masuuni Brunoun kuin Kaavin Telkkämäen kaskimuseon

⁵⁴² Saloheimo 1980, s. 167. Tuomi 1984, s. 353. Pitkänen esim. 2009b ja 2009c.

⁵⁴³ Klinge 2006, s. 169, 204–209. Outi Lehtipuron arvio Anna-Maria Åströmin kirjasta Sockenboarne, HS 21.8.1994. Forsberg 1991, s. 38–40 (Paikkakunta, jolla on rautainen historia).

⁵⁴⁴ Sarmela 1989, s. 22–23. Björn 1999, s. 44–54. Mustonen 1991, s. 135–145. Leskelä 1998, s. 199–213.

⁵⁴⁵ Victor Hovingin tekstistä voi havaita jonkinlaisen vähättelyn järvimalmiteollisuutta kohtaan – sillekin toki on perusteensa, koska Juantehdas oli sangen kitulias ensimmäisen vuosisatansa ajan – verrattuna puunjalostusteollisuuteen, ”som är den för Finland naturligaste”. Hoving 1946a, s. 214.

⁵⁴⁶ Esim. Kautovaara 1986, SS 20.1.1990, Härö 1996, Museoviraston julkaisema Ruukkien retki 1998 sekä Savossa käynnistetty rautakolmio-projekti. KS 29.7.1998, SS 5.8.1998, 15.8.1998.

aikaansaamiset kertovat kiinnostuksen kasvusta ja arvostuksen muutoksista näissä suhteissa.⁵⁴⁷

*”Suomi elää metsästä, on metsässä ja on metsä.”*⁵⁴⁸ Markku Kuisman tiivistämä taloushistoriallinen tosiasia on ilmennyt paitsi kansallisella myös paikallisella tasolla. Juantehtaan ja nilsiäläisten välillä käytiin kamppailua kaiken aikaa hupenevasta metsästä, rajallisesta resurssista. Talousmuotojen kannalta tarkasteltuna ruukin ja talonpoikien riita, joka purkautui henkirikoksena syksyllä 1810, koski rautateollisuuden ja kaskenpolton keskenään ristiriitaisia intressejä. Ruukinpatruunalle metsä merkitsi hiiltä, rautaa ja rahaa, talonpojalle kaskea, leipää ja elämää. Suuren hiilentarpeensa takia vanhan raudanjalostuksen on luonnehdittu olleen nimenomaan metsäteollisuutta. Hiilikysymys ei ollut pelkkä raaka-ainekysymys vaan myös mitä suurimmassa määrässä ihmisten ja yhteiskuntaryhmien välisiin suhteisiin liittyvä ongelma, toteaa Karl–Gustaf Hildebrand.⁵⁴⁹

Voittoa/valtaa tavoitteleva yrittäjä-liikemies-patruuna ja esiteollisessa toimeentulotaloudessa elävät kaskenraataja-talonpojat elivät fyysisesti samalla alueella mutta ikään kuin eriaikaisissa sykleissä. Savo-karjalainen kaskikausi oli vähitellen kääntymässä kohti loppuaan. Metsät oli jo miltei loppuun kaskettu ja nopeutuneen kaskikierron takia maa köyhtyi eikä voinut elättää nopeasti kasvavaa väestöä yhtä hyvin kuin ennen. Kuihtumistaan kohti kääntyneen kaskiyhteisön keskuudessa riitti riidoille ja rikoksille ravintoa.⁵⁵⁰ Kannattaa huomata, että vuosina 1775–1810 Nilsiä väestö reilusti yli kaksinkertaistui. Ehkä väestöpaineenkin takia talonpojat yrittivät entistä kiivaammin jatkaa isiltä perittyä leivänhankintatapaansa, joka hyvänä vuonna saattoi edelleen olla hyvin tuottoisaa. Savo-karjalaisen järvimalmiteollisuuden kukoistuskauti puolestaan ei vielä ollut alkanut. Laaja kaskenpoltto, joka tuhosi ruukilta potentiaaliset hiilimetsät, oli yhdessä huonojen liikenneyhteyksien, tekniikan puutteellisuuden, vähäisen kysynnän ja muun yleisen ”takapajuisuuden” kanssa tulppa, joka esti ruukinpatruunoiden kaavaileman rautateollisuuden laajenemisen ja ”modernin projektin”/”kapitalistisen teknokulttuurin” etenemisen.

*”Tuli leivän antaa.”*⁵⁵¹ Kuvauksessaan savolaisesta kaskenpoltosta Valistuksen, Järjen ja Hyödyn puolestapuhuja kapteeni Stephan Bennet kirjoitti, miten voimme käyttää Luonnon Herran ihmisille antamaa tulta *”niin tuottamattomien Maiden raivaukseen kuin Metallien sulattamiseen”*.⁵⁵² Tulen avulla ihminen voi polttaa metsän tuhaksi tai hiileksi. Nämä olivat kilpailevia biomassan hyödyntämisen vaihtoehtoja rautaruukin ja kaskitalonpoikien riidassa: kannattaako metsä muuttaa hiileksi, joka masuuniprosessissa muutti malmin takkiraudaksi, ruukinpatruunan eduksi – vai tuhaksi, josta kasvoi talonpoikaa ruokkiva kaskielo? Ruukinpatruunan ja kaskitalonpoikien kiistassa oli kyseessä kamppailu maan ja metsän resursseista, se oli pohjoissavolainen versio universaalista teemasta: taistelu leivästä, taistelu raudasta, taistelu tulesta.

⁵⁴⁷ SS 4.6.1985, 26.5. ja 27.5.1991. Mustonen 1991, s. 135–145. Nykänen 2002, s. 208–209.

⁵⁴⁸ Kuisma 1993, s. 16.

⁵⁴⁹ Hildebrand 1987, s. 77–78, 87.

⁵⁵⁰ Björn 1999, s. 227–230. Koskivirta 2001, s. 17, 311.

⁵⁵¹ Kuisma 1997.

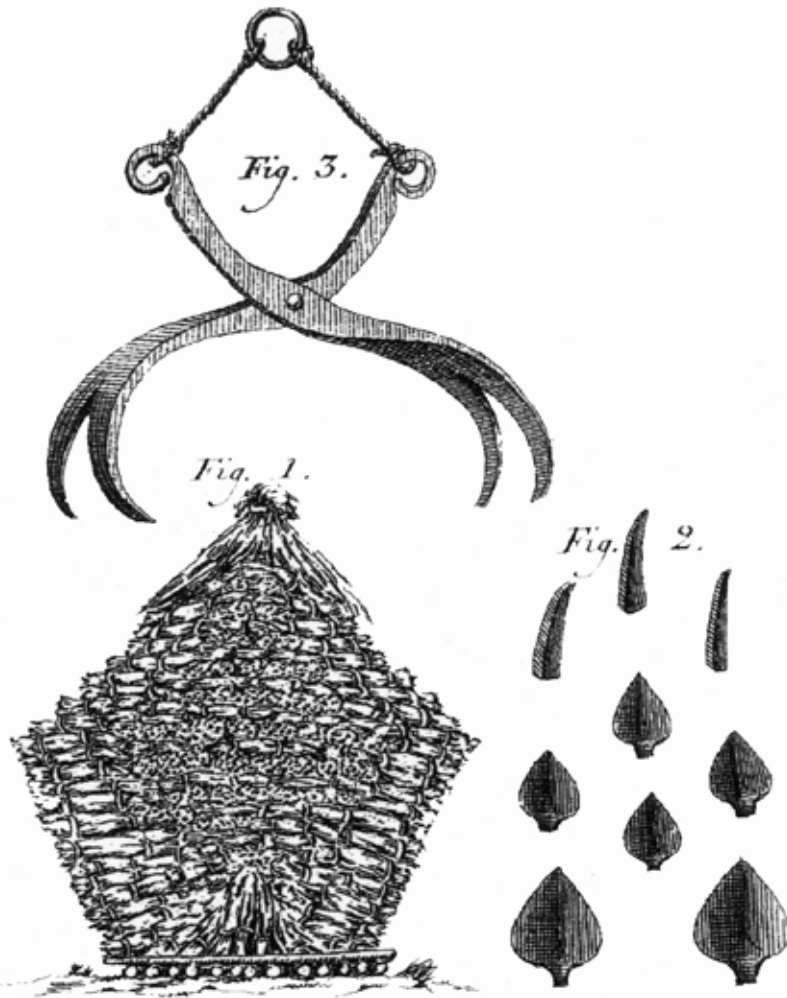
⁵⁵² Bennet 1794, s. 156. Ks. s. 56–57.

Kuvat 11–12. Hiileksi vai kaskeksi? Rautaa vai leipää? Ylemmässä kuvassa miilunpolttaja valmistaa puuhiiltä Liperissä. (Valokuva: K. Lindberg. Museovirasto.) Alemmassa kuvassa kaskenviertonäytös Kaavin Vehkalahden Telkkämäen tilalla 1975. (Eino Mustonen, *Elettiinpä ennenkin*, 1991, s. 135.)

Jul: Aug: 1794.

Kuva 13. Vilja-auma. Stephan Bennet kuvasi kaskiaiheisessa kirjoituksessaan viljan kokoamista aumaksi (fig. 1.). Etenkin kaskesta korjattu vilja pinottiin aumoiksi maastoon ja kuljetettiin vasta talvikelillä pois. Myös pellosta saatu vilja aumattiin usein puutteellisen latokapasiteetin takia. Rautaiset työkalut (fig. 2. ja 3.) eivät liity Bennetin kirjoitukseen mutta sopivat tässä hyvin symboloimaan ruukinpatruunoiden tavoitetta saada kansa raivaamaan ja rakentamaan maakuntaa ruukin valmistamin rautaisin työvälinein. (Ny Journal uti Hushällningen för Julius och Augustus År 1794.)

Kuvat 14–15. Yllä Juankosken Kulttuurihistoriallisen Seuran ylläpitämä museo Masuuni Brunou. Alla Kaavin Telkkämäen kaskiperinnetila, jota hoitaa Metsähallitus. (Valokuvat: Juha Forsberg, 2014.)

Lähteet ja kirjallisuus

ARKISTOLÄHTEET

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA)

Iisalmen tuomiokunnan Nilsiä kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat C IV a:40–41 (1856–1857) sekä perukirjat E IV c:3 (1859)

Karjalan tuomiokunnan Liperin kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat C I a:10 (1776)

Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkiston anomusasiain diaarit Aba:1–8 (1803–1810) sekä anomusasiakirjat Eba:2 (1809)

Pien-Savon tuomiokunnan Kuopion kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat C II a:4, 8, 9, 11, 13 (1780–1790) sekä välikäräjien pöytäkirjat Cc:2 (1760–1782)

Pien-Savon ylisen tuomiokunnan Kuopion kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat Cba:10–36 (1800–1813), lainhuudatuspöytäkirjat Cbb:1, 4 (1805–1810, 1819–1822) sekä välikäräjien pöytäkirjat Cbc:1–2 (1783–1816)

Nilsiä seurakunnan pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat II Ca:1 (1782–1820)

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

Karjalan laamannioikeuden varsinaisasiain pöytäkirjat Ca:119, 123 (1857, 1858)

Viipurin hovioikeuden tuomiotaltiot Dba:20 (1858)

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Vaasan hovioikeuden (VHO) alistusasiain päätöstaltiot Di 38, 41, 43, 45–47, 49, 51, 55 (1803–1813), anomus- ja valitus sekä hakemusasiain päätöstaltiot Dj 5, 24 (1782–1783, 1808), kuninkaalliset kirjeet Eaa:7 (1801–1805), alistusaktit Ece 137 (1813) sekä aatelin perukirjoitukset Ed 3 (1791–1808)

UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkisto (KyKA)

Juankoski Bruk, Allmänna avdelning, diverse handlingar Ha:9 sekä Direktionen Hb:1

Vanhat metsätilakartat (Skogslägenheter)

Juantehtaan arkisto (JTA)

Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista

Maanmittauslaitoksen arkisto (MMLA), Jyväskylä

Nilsiä ja Vuotjärven isojakoasiakirjat 7:1, 18:1, 18:28

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Senaatin arkiston senaatin talousosasto Ea:2, KD 157/62 (1810), senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaarit Bc:48–60 (1858–1870) sekä prokuraattorin toimituskunnan vankiluettelot Eoa:4–6 (1812–1814)

Vuorihallituksen arkiston Vuorihallituksen vuorikäräjien pöytäkirjat Ca:5 (1784–1790), Vuorikollegion arkiston Suomen vuorimestaripiirin kertomukset Eb 3, 9 (1747–1755, 1783–1806) sekä ylimasuumestarin vuosikertomukset Ec 2, 3 (1767–1803)

Maanmittaushallituksen uudistusarkiston kartat Juankoski D55, D57, Muuruvesi D56, Nilsinä 56, D57

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkisto, Helsinki

Kansanrunousarkisto (KRA)

Riksarkivet (RA), Ruotsin valtionarkisto, Tukholma

Bennetska Släktgilletts Arkiv (BSA), vol. 2–7

Bergskollegium, Brev och rapporter III (1746), Huvudarkivet, Privilegier, domer, resolutioner och protokollutdrag B3:67–68, Inkomna brev, suppliker m.m E4: 314, 345

Inrikes-Civilexpeditionen, Protokoll A3 aa:35 (1802) sekä Enskilda ansökningar och suppliker vol, 123–126 (1775–1809)

Kammarkollegium, kansliet B IV a:37

Stockholms Stadsarkiv (SSA), Tukholman kaupunginarkisto

Hedvig Eleonora församling, födda C I:14–15 (1780–1793), döda F I:4–5 (1766–1817), lysningsböcker E I a:3 (1796) sekä Storkyrko församling, födda CIa1:11 (1765–1777)

Mantalslängder, staden södra och västra (1800)

Rådhusrätten, första avdelning IV E II A

Seurakuntien tiedot mikrofilmeiltä, -korteilta tai digitaalisilta sivustoilta (digi.narc.fi sekä Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys ry:n www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm): Kaavin srk:n pää- ja rippikirjat 1781–1814 (TK 1521), pitäjän- ja kirkonkokousten ptk:t 1748–1835 (II Ca:2); Kuopion maasrk:n pää- ja rippikirjat 1776–1813 (TK 1624 – TK 1628), lastenkirjat 1786–1813 I (TK 1640–1642), kuolleet ja haudatut 1803–1838 (I Fa:6), kuolleet ja haudatut 1839–1856 (TK 1654), muuttokirjat 1787–1820 (TK 1655); Nilsin srk:n pää- ja rippikirjat 1766–1820 (TK 1467, TK 1468), lastenkirjat 1787–1816 (TK 1467, TK 1477), kuolleet ja haudatut 1771–1842 (TK 1483), piispantarkastusten ptk:t 1738–1847 (II Cd:1), väkilukutaulukot 1774–1810 (II Df:1–2)

Kuopion käräjien pöytäkirjoja luettu lisäksi mikrofilmeiltä UK 1772, UK 1778, UK 1784, UK 1788, UK 1799, UK 1810, UK 1822, UK 1823, UK 1824, UK 1826

Kuninkaalliset kirjeet ym. määräykset sekä valtiopäivien pöytäkirjat

- Kongl. Maj:ts Nådige Förordning/ Huru med de Hemman och Cronolägenheter/ som til Skatte försäljas/ förhållas skal. Dat. Stockholm i Råd-Cammaren den 19. Septemb. 1723. (Holmbladin kokoelma, KA.)
- Kongl. Maj:ts Allmenna Förordning/ Om Skogarne i Riket/ Gjord/ öfwersedd och förbättrad wid Riksdagen uti Stockholm Åhr 1734. (Holmbladin kokoelma, KA.)
- Kongl. Maj:ts Nådige Förklaring Öfwer Thess wid 1734. års Riksdag utfärdade Förordning om Skogarne i Riket. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 5. Aprilis 1739. (Holmbladin kokoelma, KA.)
1744. Den 21 Maji. Kongl. Maj:ts Rescript til Bergs-Collegium, angående Bergstingens hållande i Finland. Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner Angående Justitien och Hushållningen wid Bergwerken och Bruken 1, 1786.
- Kongl. Maj:ts Nådiga BREF Til Thess och Riksens Cammar- och Bergs-Collegier, angående huru långt praestanda til Bruken böra sträcka sig af Åboerne å the Crono-hemman, hwilka Bruks-Idkare til skatte inlöst. Gifwit Stockholm i Råd-Cammaren then 23. Sept. 1747. (Holmbladin kokoelma, KA.)
- Kongl. Maj:ts Nådige Resolution Och Förklaring Uppå the Allmänne Beswär och Ansökningar, Hwilka Thess trogne Undersätare af Riksens Allmoge uti Swerige och Finland, igenom theras utskickade Fullmäktige, wid sidsthällne Riksdag, i underdånighet ingifwa låtit. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 29 Novembr. 1756. (Holmbladin kokoelma, KA.)
5. April 1757 Kongl. Maj:ts och Riksens Cammar- och Bergs-Collegiers Wi underskrefne Grefwe, Friherre och Presidenter, Commendeurer af Kongl. Maj:ts Nordstjerne-Orden, och samtelige Cammar- och Bergs-Råd, samt Assessorer. (Holmbladin kokoelma, KA.)
- Kongl. Maj:ts Nådige Förordning, Huru The böter, hwilke för åwerkan i Konungens Parker och Djurgårdar, blifwa ådömde, hädanefter böra fördelas. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 4 Augusti 1757. (Holmbladin kokoelma, KA.)
1770. Den 22 Martii. Utdrag af Kongl. Maj:ts Resolution på Allmogens allmänna beswär, § 24. Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner Angående Justitien och Hushållningen wid Bergwerken och Bruken 1, 1786.
1789. Den 21 Februarii. Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, om krono-hemmans försäliande til skatte, samt de förmoner och wilkor, hwarunder skatte-hemman hädanefter skola innehafwas. Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner Angående Justitien och Hushållningen wid Bergwerken och Bruken 2, 1797.
- Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning Om Skogarne i Riket. Gifwen Helsingborg den 1 Augusti 1805. (Holmbladin kokoelma, KA.)
- Bondeståndets Riksdagsprotokoll på Riksgäldskontorets uppdrag utgivna av Sten Landahl II 1769–1770. Stockholm 1975.
- Protocoller hållna hos det hedervärda Bonde ståndet vid Landtdagen i Borgå år 1809. Helsingfors 1893.
- Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med 1719, tjuguaåttonde delen 1769–1770 II på Riksgäldsfullmäktiges uppdrag utgivna av Sten Landahl. Stockholm 1964.

MUUT PAINETUT LÄHTEET

- Bennet 1792: Korrt underrättelse om det Sawolaxska Swedje-Bruket på torra Marker. Ny Journal uti Hushållningen för Januarius och Februarius 1792. Stockholm 1792.
- Bennet 1794: Afhandling om Sawolaxska Kärrbruken eller Swedjandet på våta och Sidländta Marker. Ny Journal uti Hushållningen, för Julius och Augustus År 1794, Stockholm 1794.
- Bennet 1797: Fem svar på Kongl. Patriotiska Sällskapetets fråga: Genom hvilka medel skulle landtmannen i Sverige säkrast och snarast förmås att i sådan mohn utwidga och förbättra sin ladugård eller boskapsskötsel at den samma kommer i full Jämvigt emot Åkerbruket, dermed blefwe ansedd lika lönande, och således i Wärk och Gärning erkänd för hwad är och bör wara, neml. en Grundnäring i vårt Land? Stockholm 1797.
- Rinman 1794: [Rinman, Carl:] Berättelse, Ingifwen til Högl. Kgl. Bergs-Collegium, Om en, Uppå Dess Befallning, Uti Sawolax och Carelen, Werkstäld Förrättning, År 1792. Stockholm 1794.
- Rinman 1797: [Rinman, Carl:] Lyhykäinen Neuwo Järwen- ja Suon-Malmien sulattamises-ta Puhallus Uuneisa. Stockholmissa, Präntätty Kuning:sesa Suomalaisesa Präntisä. Wuonna 1797.
- Tuneld 1792: Tuneld, Eric: Geographie öfwer Konungariket Sverige samt derunder hörande Länder III, (6. uppl.) Stockholm 1792.
- Tuneld 1795: Tuneld, Eric: Geographie öfwer Konungariket Sverige samt derunder hörande Länder III, (7. uppl.) Stockholm 1795.

HAKUTEOKSET

- Almanakat ks. www.almanakka.helsinki.fi/arkisto
- Bergholm I-II 1984: Sukukirja, Suomen aatelittomia sukuja, Suomen muinaismuistoyhdistyksen puolesta toimittanut Axel Bergholm I-II, kustannusosakeyhtiö Otava, Sukututkimusseuran kustantama näköispainos, Gummerus Oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1984.
- Carpelan 1958: Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ättarna av Tor Carpelan, andra bandet H-R. Frenckellska Tryckeri aktiebolagets förlag, Helsingfors 1958.
- Elgenstierna I-IX 1925-1936: Elgenstierna, Gustaf (utg.): Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser. Stockholm 1925-1936.
- Helsingin Yliopiston ylioppilasmatrikkeli ks. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>
- Holmberg 1959: Holmberg, Håkon: Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit. Domsagor och häradshövdingar i Finland. Kirj. lakit. lis. Håkon Holmberg fil. kand. Jerker A. Erikssonin ja fil. tri Yrjö Blomstedtin avustamana, julk. Suomen kihlakunnan tuomarien yhdistys, Helsinki 1959.
- Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi 1876-1926, ks. <http://runenberg.org/nf/>
- Ruotsalais-Suomalainen Laki- ja Virkakielen sanasto 1883, ks. <http://www.genealogia.fi/hakem/sanasto/sanastoesi.htm>

- Ruotzin Waldacunnan Laki. Hywäxi luettu ja wastian otettu Herrain Päiwillä Wuonna 1734 (näköispainos sekä nykyasuinen versio), WSOY, Porvoo 1984, ks. <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734>
- Väinö Sointula: Sanasto sukututkijoille. Sukuseurojen keskusliitto SSK ry 2005.
- Suomen Kansallisbiografia 1–10, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2003–2007.
- Svenska män och kvinnor (SMK) 1–8, red. Nils Bohman, Torsten Dahl. Bonnier, Stockholm 1942–1955.
- Svenskt Biografiskt Lexicon (SBL) I–XXXII (A–S), Stockholm 1917–2006.
- Sveriges Civil- och Krigscaender/ Hof-Calender/Stads-Calender, Stockholm 1790–1800.
- Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin. Suomalainen mittasanakirja. Jarmo Grönroos – Arja Hyvönen – Petteri Järvi – Juhani Kostet – Seija Väärä, toim. Juhani Kostet. Turun maakuntamuseon julkaisuja 9, viides uudistettu painos (painovuosi puuttuu).
- Uppsala universitetsmatrikel på uppdrag av universitetets rektor utgiven tredje band 1750–1800 utg. av A. B. Carlsson, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Ab, Uppsala 1925–1946.
- Valtiotieteiden käsikirja II, (Rudolf Ereniuksen artikkelit maanluonnoista), Tietosanakirjaosakeyhtiön kirjapaino, Helsinki 1922.
- Vuoden 1701 suomalainen virsikirja.
- Walsh and Poole 1983: A Dictionary of Criminology, edited by Dermot Walsh and Adrian Poole. Routledge & Kegan Paul, London, Boston, Melbourne and Henley 1983.
- Wasastjerna I–II 1879–1883: Ättar-taflor öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln, utgifna af Oskar Wasastjerna I–II och supplementband, Borgå C.L. Söderströms tryckeri 1879–1883.

KARTASTOT

- Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790. Toim. Erkki-Sakari Harju ja Jussi T. Lappalainen. SKS, Atlasart 2010.
- Suomen karttakirja 1799. C. P. Hällströmin Suomi-kartasto, alkuperäiskustantaja S. G. Hermelin. Uusintapainoksen toimittaneet Jan Strang ja Erkki-Sakari Harju, Genimap 2005.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- <http://familjenbostrom.se/genealogi/finland/tammelin2.htm>
- Heinara 1997: Heinara, Raili: Samuel Cornérin suku, 1997 (Joensuun maakunta-arkisto)
- Ruotsalainen 1965: Ruotsalainen, Tauno: Nilsin kappeliseurakunta, 1965 (Nilsin kirjasto)
- Pitkänen 2009b: Pitkänen, Pekka: Juankosken ruukki ja nilsiäläiset 1700-luvulla
- Pitkänen 2009c: Pitkänen, Pekka: Juankosken ruukki ja Kaavin asukkaat 1760–1773. Jaakko Tolppasen Tukholman matka
- Pitkänen 2010/2012: Pitkänen, Pekka: Juankosken rautaruukin väestä 1747–1780
- Pitkänen 2011: Pitkänen, Pekka: Juankoski: Anastasia Ponomarevin perukirjoitus vuonna 1859

Pitkänen 2011/2013a: Pitkänen, Pekka: Wuotjärven Siikajärven vanhat Hartikaiset
Pitkänen 2011/2013b: Pitkänen, Pekka: Viljalajeista 1600-luvulla Pohjois-Savossa ja Kuopion
itäpuolen rakennuksista 1700-luvulla
Pitkänen 2012: Pitkänen, Pekka: Juankosken ruukinpatruunan Ekholmin murha 1810.
Jäämistön varkaus. Oliko Ekholm varas?
Pitkänen 2012/2013: Pitkänen, Pekka: Valtiopäivämies Pietari Väänänen ja Murtolahden
tiloista
Pitkänen 2013: Pitkänen, Pekka: Vuosien 1696–1697 nälkääjasta Nilsiässä, Juankoskella ja
Kuopiossa
(Pekka Pitkäsen artikkelit luettu kotisivuilta koti.welho.com/ppitkan4/historia1, jotka
vuoden 2014 alusta ovat luettavissa osoitteessa pekkapitkanen.com, omia historian
artikkeleita vuosilta 1600–1800)
www.vallon.se

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Fahlu Weckoblad 4.11.1789
Helsingin Sanomat 21.8.1994
Helsingin Sanomien Kuukausiliite, lokakuu 2008
Juankosken Sanomat 27.9.1993, 20.6.1994
Karjalatar 15.10.1910, 26.3.1912
Koillis-Savo 29.7.1998
Posttidningar 16.4.1807
Savo 22.10.1920
Savon Sanomat 4.6.1985, 20.1.1990, 26.5.1991, 27.5.1991, 5.8.1998, 15.8.1998
Savotar 13.8.1908, 15.8.1908, 18.8.1908, 28.8.1909, 30.4.1910, 11.10.1910, 15.10.1910, 18.10.1910
Uusi Kuvalehti n:o 36, 1893 (1.12.1893), n:o 11–12, 1901, (15.6.1901)
Åbo Allmänna Tidning 8.12.1810

TEKIJÄLLE TOIMITETTUJA SUULLISIA JA KIRJALLISIA TIEDONANTOJA

Maija-Liisa Bäckström
Sakari Heikkinen
Juhani Kärjä
Antti Lappalainen
Jari Leskinen
Kusti Leskinen
Pekka Pitkänen
Katarina Sohlborg
Lars Timgren
Matti Uusitupa
Kirsti ja Martti Yletyinen

KIRJALLISUUS

- Aalto, Johansson, Sandmo 2000: Aalto Seppo, Johansson Kenneth, and Erling Sandmo: Conflicts and Court Encounters in a State of Ambivalence. Teoksessa People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Österberg, Eva and Sogner, Soelvi (eds.), Universitetsförlaget, Otta 2000.
- Akiander 1868: Akiander, Matthias: Herdaminne för fordna Wiborgs stift I delen, Helsingfors, Finska Litteratur-Sällskapets tryckeri 1868.
- Aronsson 1992: Aronsson, Peter: Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar 1680–1850. Lund 1992.
- Autio 1997: Autio, Veli-Matti: Roudan aika. Savo-Karjalaisen osakunnan historia III 1888–1905. WSOY 1997.
- Berglund 2009: Berglund, Mats: Massans röst. Upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848. Stockholm 2009.
- Björkenheim 2006: Kopparkungen. Handelshuset Björkman i Stockholm 1782–1824, Klas Nyberg (red.), författare: Gösta Björkenheim, Theresa Johnsson, Klas Nyberg, under medverkan av Lars G. Biörkman, Carl Magnus Rosell, Hans Tählin, Stockholm 2006.
- Björn 1999: Björn, Ismo: Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000, SHS Helsinki 1999.
- Black 1983: Black, Donald: Crime as Social Control. American Sociological Review 1983, vol. 48.
- Black 1996: Black, Donald: Konflikthanteringens elementära former. Teoksessa Kriminalitet Kultur Kontroll – en antologi (red. Malin Åkerström), Carlssons 1996.
- Black 1998: Black, Donald: The Social Structure of Right and Wrong. Revised edition, San Diego, Academic Press 1998.
- Blickle 1986: Blickle, Peter: Kommunalismus, Parlamentarismus, Republikanismus. Historische Zeitschrift 1986.
- Blomstedt 1976: Vaasan hovioikeus 1776–1976 . 200-vuotishistorian pääpiirteitä. Teoksessa Vaasan hovioikeus 1776–1976 Vasa Hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta. toim. Erkki Rintala. Vassan Hovioikeus, Vaasa 1976.
- Blåfield 2006: Blåfield, Martti: Nordenskiöld, August, alkemisti, Suomen vuoritoimen johtaja, swedenborgilaisuuden kannattaja. Kansallisbiografia 7. SKS Helsinki, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2006.
- Böetius 1951: Böetius, B.: Gruvornas, hyttornas och hamrarnas folk. Bergshanteringens arbetare från medeltiden till gustavianska tiden, 1951.
- Böetius, B. & Kromnow, A., Jernkontorets historia, del I – III, 1947–1968.
- Carlsson 1973: Carlsson, Sten: Ståndsamhälle och ståndpersoner 1700–1865. Lund 1973.
- van Dülmen 1990: van Dülmen, Richard: Theatre of Horror. Crime and Punishment in Early Modern Germany, translated by Elisabeth Neu. Polity Press 1990.
- Ehrnrooth 1992: Ehrnrooth, Jari: Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeeseen 1905–1914. SHS, Helsinki 1992.

- Engman ja Samuelson 2006: Engman, Max ja Samuelson, Jan: Valtakunnan hajoaminen ja muuttoliike. Maantieteellinen liikkuvuus Suomesta ja Suomeen ennen vuotta 1809 ja sen jälkeen. Teoksessa Kahden puolen Pohjanlahtea I. Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle, toimittaneet Gabriel Bladh ja Christer Kuvaja, SKS, Helsinki 2006.
- Erenius 1922: ks. hakuteokset Valtiotieteiden käsikirja
- Erola, Vesterback 2005: Erola, Tuomo, Vesterback, Anna-Liisa: Koillis-Savon Iskaniukset. Antti Pekanpoika Iskaniuksen (s. 1724) jälkeläiset. Iskaniusten sukuseura ry, Tampere 2005.
- Ervasti 2005: Ervasti, Kaius: Sovittelu tuomioistuimissa, 2005.
- Essemyr 1988: Essemyr, Mats: Bruksarbetarnas livsmedelskosumtion. Forsmarks bruk 1730–1880. Uppsala: Ekonomisk-historiska institutionen 1988.
- Florén 1987: Florén, A.: Disciplinering och konflikt. Den sociala organiseringen av arbetet: Jäders bruk 1640–1750, 1987.
- Florén & Rydén 1992a: Florén, A. & Rydén G.: Arbete, hushåll och region. Tankar om industrialiseringsprocesser och den svenska järnhanteringen. Uppsala papers in Economic History, 1992.
- Florén & Rydén 1992b: Florén, A. & Rydén G.: Protoindustri och tidigkapitalism. Mot en ny syn på den svenska järnhanteringen före det industriella genombrottet, HT 1/1992.
- Florén ym. 1993: Florén, Anders, Isacson, Maths, Rydén, Göran, Ågren, Maria: Swedish Iron Before 1900. Teoksessa Ironmaking in Sweden and Russia. A survey of the social organization of iron production before 1900, Göran Rydén, Maria Ågren (eds.) Opuscula Historica Upsaliensia 1993.
- Forsberg 1991: Forsberg, Juha: E Pluribus Unum. Teoksessa Paikkakunta, jolla on rautainen historia. Lyhyt katsaus Juankosken historiaan ja kulttuuriin. Toimittanut Ari Kankkunen. Juankosken Sanomat Oy 1991.
- Forsberg – Kankkunen 1996: Forsberg, Juha – Kankkunen, Ari: Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi. Juantehtaan historia 1746–1996. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 1996.
- Foster 1965: Foster, George M.: Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist*, 67:2, 1965.
- Frohnert 2001: Frohnert, Pär: Kronan, individen och lokalsamhället – förvaltning som forum för konflikthantering I Sverige, 1600–1800. Teoksessa Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige, redaktörer Börje Harnesk och Marja Taussi Sjöberg. Stockholm 2001.
- Ginzburg 1996: Ginzburg, Carlo: Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Tammer-Paino Oy, Tampere 1996.
- Ginzburg 2007: Ginzburg, Carlo: Juusto ja madot. 1500-luvun mylläriin maailmankuva. Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki 2007.
- Gottlund 1985: Gottlund, K. A.: Ruotsin suomalaismetsiä samoamassa. Päiväkirjaa vuoden 1817 matkalta, suomentanut Väinö Salminen, SKS 1985.

- Granit–Ilmoniemi 1882: B[runo] G[rani]t–[Ilmoniemi]: Muistelmia Kuopion kaupungin satavuotisen olemassa-olon ajalta, Kuopiossa 1882.
- Grot 1983: Grot, Jakob: Matka Suomessa 1846, suomentanut Pekka Hakamies, SKS 1983.
- Grotenfelt 1931: Grotenfelt, N. Karl: Joroinen I. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 19 6/8 31. Warkaus 1931.
- Gustafsson 1994: Gustafsson, Harald: Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States. Studentlitteratur – Lund 1994.
- Gustafsson 2004: Gustafsson, Harald: The Nordic Countries, so similar and yet so different. Teoksessa Northern Revolts. Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries. Edited by Kimmo Katajala. Finnish Literary Society, Studia Fennica Historica 8, 2004.
- Haggrén 2001: Haggrén, Georg: Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie, Stockholm 2001.
- Halila 1962: Halila, Aimo: Porvoon valtiopäivät ja autonomian alkuvaihe. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I. Eduskunnan historiakomitea 1962.
- Harnesk och Taussi Sjöberg 2001: Harnesk, Börje och Taussi Sjöberg, Marja (red.): Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige. Stockholm 2001.
- Hay 1988: Hay, Douglas, Linebaugh, Peter, Rule, John G., Thompson, E. P., Winslow, Cal: Albion's Fatal Tree. Crime and Society in Eighteenth-Century England. Penguin Books 1988.
- Heikkinen 1988: Heikkinen, Antero: Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. WSOY, Juva 1988.
- Heikkinen 1996: Heikkinen, Antero: Menneisyyttä rakentamassa. Yliopistopaino, Helsinki 1996.
- Heikkinen 1997: Heikkinen, Antero: Oikeusdraama yhteisön kasvonpiirteiden tulkitsijana. Teoksessa Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997, WSOY 1997.
- Heikkinen 1997: Heikkinen, Antero: Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla. Yliopistopaino 1997.
- Heikkinen 2000: Heikkinen, Antero: Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella. SKS 2000.
- Heikkinen 2007: Heikkinen, Sakari: Torpparista talonpojaksi. Elämää Siikajärven hovin maisemissa 100 vuotta. Siikajärven kylätoimikunta 2007.
- Heikkinen 2007: Heikkinen, Unto: Pohjois-Savon Heikkiset. Heikkisten sukuseura 2007.
- Heinero 1997: Heinero, Raili: ks. painamattomat lähteet
- Hietaniemi 1988: Hietaniemi, Tuija: Järjestysvalta ja yhteiskunnan kriisit. Teoksessa Kari Pitkänen (toim.): Nälkä. Talous. Kontrolli. Näkökulmia kriisin ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin, Helsinki 1988.
- Hildebrand 1987: Hildebrand, Karl-Gustav: Svenskt järn. Sexton- och sjuttonhundrat. Exportindustri före industrialismen. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie 20, 1987.

- Hirvonen 2007: Hirvonen, Maija: Väänänen Pietari, kansanrunoilija, valtiopäiväedustaja, herastuomari. Suomen Kansallisbiografia 10. SKS, Helsinki, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2007.
- Hoving 1946a: Hoving, Victor: Strömsdals Bruk Juantehdas 1746–1946. Kouvola bok & stentryckeri, pappersleverantör Kymmene Aktiebolag 1946.
- Hoving 1946b: Hoving, Victor: Juantehdas 1746–1946. Kouvolan kirja- ja kivipaino, pape-rintuottaja Kymin Osakeyhtiö 1946.
- Hoving 1946c: Hoving, Victor: Viipurilainen kertoo... (suom. Sirkka Rapola). Otava Helsinki 1946.
- Huhtamies 2008: Huhtamies, Mikko: Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633–2008. Maanmittauslaitos, Edita, Helsinki 2008.
- Hultin 1897: Hultin, Tekla: Historiallisia tietoja Suomen vuoroitimesta Ruotsin vallan aikana. Teollisuushallituksen tiedonantoja XXVI, 1897.
- Hultman 2002: Hultman, Lars: "En besynnerlig jäsning fortfor bland folket..." En discus-sion av förhållandet mellan socialt och politiskt våld utifrån händelserna i sam-band med det fersenska upploppet i Stockholm 1810. Teoksessa Eva Österberg (red.) Socialt och politiskt våld. Perspektiv på svensk historia. Lagerbrinkbiblioteket, Historiska Media, Riga 2002.
- Hårdstedt 2007: Hårdstedt, Martin: Suomen sota 1808–1809, suomentanut Seppo Hyrkäs. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki. WS Bookwell Oy, Juva 2007.
- Häkkinen 2007: Häkkinen, Antti: Elämä täynnä kärsimystä. Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Säätyjen Suomi. Weilin + Göös 2007.
- Hämynen 1990: Hämynen, Tapio: Järvimalmin jalostuksesta puun jalostamiseen – teolli-suus ja käsityö 1880–1940. Teoksessa Maakuntien nousu. Kehityksen suuntia Itä-Suomessa, toim. Antero Heikkinen. Snellman-instituutin julkaisuja 11, 1990.
- Härö 1996: Härö, Erkki: Raudanvalmistus ja rautaruukit Suomessa. Museovirasto/RHO 1996.
- Johansson 1997: Johansson, Kenneth: Kalmarkriget och våldsbrottsligheten. Teoksessa Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997. WSOY, Juva 1997.
- Johansson 2002: Johansson, Kenneth: Krig och våld i det civila samhället – Sverige och stor-maktstiden. Teoksessa Eva Österberg (red.), Socialt och politiskt våld. Perspektiv på svensk historia. Lagerbrinkbiblioteket, Historiska Media, Riga 2002.
- Jokinen 1984: Jokinen, Tuomas: Vuotjärvi 1559–1983: Käärmelahden-Vuotjärven Leskiset, 1984.
- Jokinen 2001: Jokinen, Tuomas: Vuotjärven Leskiset. Teoksessa Emäpitäjistä tehtaan varjoon. Elämää ja tapahtumia muuruvetisten matkassa, toim. Anu Rissanen. Mediavallius 2001.
- Jonsson 1989: Jonsson, Per: Finntorparna i Mången. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö. Bokförlaget Reformatio Landskrona 1989.
- Jutikkala 1949: Jutikkala, Eino: Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsin-ajan päätyessä. Historiallinen Aikakauskirja 1949.

- Jutikkala 1997: Jutikkala, Eino: Tie perinteisestä modernin yhteisön kuolleisuuteen Pohjois-Savossa. The transition of mortality from traditional to modern society in North Savo. Snellman-instituutin B-sarja 40. Kuopio 1997.
- Jääskeläinen 2011: Jääskeläinen, Jussi: Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809. Åbo Akademi 2011.
- Kallio 1996: Kallio, Heimo: Lehtori Olli Koistinen, Nurmes-seura 1996.
- Karlsson 1990: Karlsson, Per-Arne: Järnbruken och ståndssamhället. Institutionell och attitydmässig konflikt under Sveriges tidiga industrialisering 1700–1770. Stockholms universitet 1990.
- Karonen 2000: Karonen, Petri: "Kunnes kuolema meidät erottaa." Yhteisö ja "suunniteltu" henkirikos Turussa vuonna 1643. Teoksessa Olli Matikainen (toim.) Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2000.
- Karonen 2004: Karonen, Petri: Patruunat ja poliitikot. Yritysjohdajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. SKS, Helsinki 2004.
- Katajala 1990: Katajala, Kimmo: Historiikinkirjoittajan opas. SKS 1990.
- Katajala 1994: Katajala, Kimmo: Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. SHS, Historiallisia Tutkimuksia 185. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1994.
- Katajala 1995: Katajala, Kimmo: Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa, toim. Kimmo Katajala. SKS, Tietolipas 140, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1995.
- Katajala 2002: Katajala, Kimmo: Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1150–1800. Historiallisia tutkimuksia 212, SKS 2002.
- Kautovaara 1986: Kautovaara, Pekka: Ruukin töissä. Kunnallispaino 1986.
- Kekkonen 1996: Kekkonen, Jukka: Kriisit, valta ja oikeus. Näkökulmia oikeushistoriaan. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki. Tammer-Paino Oy, Tampere 1996.
- Kekkonen 1999: Kekkonen, Jukka: Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Helsingin yliopisto 1999.
- Keltikangas-Järvinen 1978: Keltikangas-Järvinen, Liisa: Väkivalta ja itsetuho: miten tuhokäyttäytyminen syntyy. Otava, Keuruu 1978.
- Keskisarja 2008: Keskisarja, Teemu: Suomen ainoa sarjamurhaaja. Juhani Adaminpojan rikos ja rangaistus. Atena Kustannus Oy, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.
- Kettunen 2014: Kettunen, Esa: Säyneisen Kettusia I. Sigfrid Kettusen (1686–1751) jälkipolvet, sekä: Säyneisen Kettusia II. Johan Kettusen (1712 – 1742) jälkipolvet. Atk-Rasti, Turun Vankilan Kirjasitomo 2014.
- Kettunen 1991: Kettunen, Minna: Miten Juantehtaan pytingeissä asuttiin. Teoksessa Paikkakunta, jolla on rautainen historia. Lyhyt katsaus Juankosken historiaan ja kulttuuriin. Toimittanut Ari Kankkunen. Juankosken Sanomat Oy 1991.
- Kilpinen 2003: Kilpinen, Pekka: Valistunutta sodankäyntiä 1788–90. Sotilaiden kertomuksia Kustaan sodasta. Yliopistopaino Helsinki 2003.
- Kivivuori 2008: Kivivuori, Janne: Rikollisuuden syyt. Kustannusosakeyhtiö Nemo, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

- Klinge 2006: Klinge, Matti: Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa. SKS, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2006.
- Knuutila & Paasi 1995: Knuutila, Seppo & Paasi, Anssi: Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. Teoksessa: Manaajista maalais-aateliin, tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa, toim. Kimmo Katajala, Tietolipas 140 SKS, 1995.
- Kontula 1996: Kontula, Osmo: Poikkeusaikojen rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 132, Rikoksentorjunnan neuvottelukunnan julkaisu 4. English summary Crime in times of crisis. Helsinki 1996.
- Korhonen 1848: Korhonen, Paavo: Runoja, SKS:n toimituksia nro 10, 1848.
- Korpiola 2010: Korpiola, Mia: Ruumiita faktan ja fiktion rajalla. HAik 1/2010.
- Koskivirta 2001: Koskivirta, Anu: "Sisäinen vihollinen". Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Yliopistopaino Helsinki 2001.
- Koskivirta 2007: Koskivirta, Anu: Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa. Teoksessa Suomalaisen arjen historia 2, Säätäjien Suomi, Weilin+Göös, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007.
- Koskivirta 2009: Koskivirta, Anu: Parantaja, kuolinsyöntutkija ja syyntakeeton murhaaja. Välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa. Teoksessa Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta, toim. Jari Eilola. SKS, Historiallinen Arkisto 128, Hakapaino Oy, Helsinki 2009.
- Kovero 1919: Kovero, Martti: Olavi Vibeliuksesta maaherrana. Syistä hänen nimittämiseensä ja hänen toimenpiteistään maatalouden kohottamiseksi. Hist. Aikakauskirja 1919.
- Kuisma 1997: Kuisma, Juha: Tuli leivän antaa. Suomen ekohistoria. Gummerus 1997.
- Kuisma 1992: Kuisma, Markku: Yrittäjät sääty-yhteiskunnan (1700-luvun) luokkakuvassa. Teoksessa Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta, toim. Pertti Haapala. Vastapaino 1992.
- Kuisma 1993: Kuisma, Markku: Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920, SHS, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993.
- Kujala 2001: Kujala, Antti: Miekka ei laske leikkiä. Suomi suuressa pohjan sodassa 1700–1714. SKS, Helsinki, Historiallisia Tutkimuksia 211. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2001.
- Laine 1940: Laine, Eevert: Kauttuan hiilitaistelu Falckien aikana. Historiallinen Arkisto. Juhlajulkaisu Martti Ruuthin kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta, SHS, SKS Helsinki 1940.
- Laine 1948: Laine, Eevert: Suomen vuoritoimi 1809–1884 II, ruukit. SHS, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino Oy, Helsinki 1948.
- Laine 1950: Laine, Eevert: Suomen vuoritoimi 1809–1884 I, yleisesitys. SHS, Keskus-kirjapaino, Helsinki 1950.
- Laine 1952: Laine, Eevert: Suomen vuoritoimi 1809–1884 III, harkkohytit, kaivokset, konepajat. SHS, Forssan Kirjapaino Oy, Forssa 1952.
- Laine 1991: Laine, Matti: Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan, Tietosanoma Oy, WSOY, Juva 1991.

- Laine ja Laine 2010: Laine, Esko M. ja Laine, Tuija: Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toimittaneet Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. SKS Helsinki 2010.
- Laitinen & Aromaa 2005: Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko: Rikollisuus ja kriminologia. Vastapaino, Tampere. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.
- Lampén 1918: Lampén, Ernst: Till lands och sjöss i Finland. Helsingfors 1918.
- Lampén 1919: Lampén, Ernst: Meiltä ja muualta. Otava Helsinki 1919.
- Lampén 1925: Lampén, Ernst: Värmlannin matka. Suomalaisuutta vainuamassa Värmlannin metsissä. Otava, Helsinki 1925.
- Lappalainen 2001: Lappalainen, Antti: Savon metsärosvojen jäljillä. SKS, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2001.
- Lappalainen 2003: Lappalainen, Antti: Valat ja valheet. Juhana Paavonpoika Ruotsalaisen salamurha Nilsiässä 1830. SKS Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003.
- Lappalainen 2008: Lappalainen, Jussi T., Ericsson Wolke, Lars, Pylkkänen, Ali: Suomen sodan historia 1808–1809, SKS, Karttakeskus, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2008.
- Lappalainen 1982: Lappalainen, Pekka: Kuopion historia I, Kuopion kaupungin esivaiheet ja perustamistoimet. Kustannuskiila Oy, Savon Sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1982.
- Le Roy Ladurie 1984: Le Roy Ladurie, Emmanuel: Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324. Suom. Marja Itkonen–Kaila. Otava, Helsinki, Keuruu 1984.
- Leskelä 1998: Leskelä, Hilikka: Kaskenviertäjien ja kivenraivaajien Kaavi. Historiaa, perinnettä, nykypäivää.
- Leskinen 2000: Leskinen, Raimo: Leskiset I osa, sukukirja Leskisistä – kuka kukin on, sukuseura Leskiset ry. Gummerus kirjapaino oy, Jyväskylä 2000.
- Levi 1992: Levi, Giovanni: Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suomenenos: Kaisa Kinnunen, Elina Suolahti, esipuhe: Matti Peltonen, Tutkijaliitto, Kirjapaino-osakeyhtiö Like, Helsinki 1992.
- Liliequist 1999: Liliequist, Jonas: Violence, honour and manliness in Early Modern Northern Sweden. Teoksessa Mirkka Lappalainen and Pekka Hirvonen (eds.): Crime and control in Europe from the Past to the Present. Publications of The History of Criminality Research Project, Academy of Finland, Helsinki 1999. 1999.
- Lindstedt Cronberg & Österberg 2004: Lindstedt Cronberg, Marie & Österberg, Eva: Våldets mening. Att sätta in våldet i dess kulturella sammanhang. Teoksessa Eva, Österberg, Eva & Marie, Lindstedt Cronberg (red.): Våldets mening. Makt, mine, myt. Nordic Academic Press Lund, 2004.
- Lundén Cronström 1957: Lundén Cronström, Ingegerd: Sin lyckas smeder. En krönika om släkten Westerlund från Odensvi. Söderström & Co:s förlagsaktiebolag, Helsingfors, Borgå 1957.
- Lundin 2004: Lundin, Lars: Matthias Gottlunds Savolax, utgiven av Lars Lundin, Järvsö 2004.
- Lyytinen 1961: Pentti Lyytisen ja Anna Reetta Korhosen runoja. Julkaissut Peuran museosäätiö, Rautalampi. Toimittanut Vihtori Laurila. Savon Sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1961.

- Matikainen 2000: Matikainen, Olli: Rikos historiassa, Johdanto. Teoksessa Olli Matikainen (toim.): Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2000.
- Matikainen 2002: Matikainen, Olli: Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600 -luvulla. *Bibliotheca historica* 78. SKS, Hakapaino Oy, Helsinki 2002.
- Mielonen 1944?: Mielonen, Väinö: Savon ja Karjalan läänin – Kuopion läänin maaherrat – kuvernöörit – maaherrat vuosina 1775–1940, Ylipainos ”Savosta” (painovuosi puuttuu, tiedot ulottuvat vuoteen 1944).
- Mustonen 1991: Mustonen Eino: Elettiinpä ennenkin. Luikonlahden perinnepiiri, Kirjapaino Oy Maakunta, Joensuu 1991.
- Myllys 2011: Myllys, Riikka: Kapinoivat karjalaiset – Talonpoikaisvastarinta Viipurin läänin lahjoitusmaille 1830-luvulla. Teoksessa Ajan valtimolla – mukana muutoksessa. Professori Tapio Hämysen 60-vuotisjuhlakirja, toimittaneet Marko Junkkarinen, Arto Nevala, Yury Shikalov & Jussi Virratvuori 2011.
- Mäkelä-Alitalo 2003: Mäkelä-Alitalo, Anneli: Aminoff, Brita Sofia, malliäiti. Suomen Kansallisbiografia 1, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2003.
- Mäkelä-Alitalo 2007: Mäkelä-Alitalo, Anneli: Tigerstedt, Georg Fredrik, maanpetturi, tilanomistaja, everstiluutnantti. Suomen Kansallisbiografia 10, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2007.
- Mäntylä 2003: Mäntylä, Ilkka: Affleck, Simon, veronvuokraaja. Suomen Kansallisbiografia 1, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2003.
- Newburn 2007: Newburn, Tim: Criminology. Willan Publishing 2007.
- Niemelä 2008: Niemelä, Jari: Talonpoika toimessaan. Suomen maatalouden historia. SKS, Helsinki 2008.
- Niskanen 2012: Niskanen, Mirjami: Kahden savun Veikko. Tietoa puuhiilestä. Juankosken Kulttuurihistoriallisen Seuran julkaisu numero 2. Offsetpaino L. Tuovinen Ky, 2012.
- Nordström 1988: Nordström, Ingrid: Till Bords. Vardagsmoral och festprestige i det sydsvenska bondesamhället. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Carlssons 1988.
- Nykänen 2002: Nykänen, Reijo: Kaskenpoltto. Teoksessa Oekeessa patteessa. Perinne- ja tapakirja. Toim. Anna-Liisa Happonen, Eila Ollikainen, Heimo Turunen. Savon tomerat naiset ry 2002.
- Nygård 2001: Nygård, Toivo: Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteenotto Alajärvellä 1888. Atena 2001.
- Nygård 2005: Nygård, Toivo: Kustaa III. Vallanomaava mutta alamaisilleen armollinen kuningas, SKS 2005.
- Olofsson 2008: Olofsson, Magnus: Tullbergiska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867–1869. Sekel Bokförlag, Lund 2008.
- Paaskoski 1997: Paaskoski, Jyrki: Vanhan Suomen lahjoitusmaat. *Bibliotheca Historica*, SHS 1997.
- Paikkala 2009: Paikkala, Jarmo: Pasasen suku I osa. Pasasten sukuseura ry. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

- Parviainen 2005: Parviainen, Maija (toim.): Parviaisten suku 2. Parvviisii Pohjois- ja Raja-Karjalassa 1700-luvulta 1900-luvun alkuun. Parviaisten Sukuseura ry. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.
- Parviainen 2011: Mikko Parviainen, Teuvo Parviainen (toim.): Par sattoo vuotta Savon Parvijaisia 1700-luvulta 1900-luvun alkupuolelle. Parviaisten Sukuseura ry. Unigrafia, Helsinki 2011.
- Peltonen 1995: Peltonen, Matti: Carlo Ginzburg and the New Microhistory. Suomen antropologi. Antropologi i Finland. Journal of the Finnish Anthropological Society 1/1995.
- Peltonen 1999: Peltonen, Matti: Mikrohistoriasta. Hanki ja Jää, Gaudeamus, Tammer-Paino Oy, Tampere 1999.
- Peltonen 2008: Peltonen, Matti: Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki 2008.
- Persson 1988: Persson, Anders: Suomen sodan unohdetut sankarit. Suomentanut Seppo Sauri, Otava 1988.
- Pihlajamäki 2009: Pihlajamäki, Heikki: Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia. Edita Helsinki 2009.
- Piilahti 2000: Piilahti, Kari-Matti: Parviaisten suku 1. Kaksi uskontoa, monta maakuntaa – Parviaisten vaiheita 1500-luvulta 1700-luvun alkupuolelle. Parviaisten Sukuseura ry, Oy Kotkan kirjapaino Ab, Hamina 2000.
- Piilahti 2007: Piilahti, Kari-Matti: Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750. SKS, Helsinki 2007.
- Pitkänen 2009: ks. Paikkala, Jarmo: Pasasen suku I. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.
- Pitkänen 2009b, 2009c, 2010, 2011, 2012, 2013 (kotisivuartikkelit): ks. painamattomat lähteet
- Pulma 2007: Pulma, Panu: Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa Suomalaisen arjen historia. Säätyjen Suomi, Weilin + Göös 2007.
- Puustinen, Tuovinen 2010: Puustinen, Valto, Tuovinen, Eero: Sukukirja Tuovinen 2010. Tuovisten sukuseura ry. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi 2010.
- Pylkkänen 2008: ks. Lappalainen 2008.
- Rakkolainen 1996: Rakkolainen, Mari: Agraariajan rikollisuus ja rikollisuuden selitysmallit Euroopassa. Teoksessa Laittomuuden laittatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin, toim. Sari Forsström, Studia Historica Helsingiensis 1/1996.
- Rauramo 2004: Rauramo, Ulla: Ruis suomalaisten salainen ase, 2004.
- Rautelin 1997: Rautelin, Mona: Brott mot livet i Finland på 1790-talet. HTF 2, 1997.
- Reinholdsson 1998: Peter Reinholdsson: Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltida Sverige. Studia Historica Upsaliensia 186, Uppsala 1998.
- Remes 1995: Viljo Remes: Herännäisyyden nousu ja hajoaminen. Herättäjä-yhdistys, Lapua 1995.
- Renvall 1949: Renvall, Pentti: Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa. Annales Universitatis Turkuensis. Sarja B Humaniora XXXIII. Turku 1949.
- Renvall 1962: Ruotsin vallan aika. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I. Eduskunnan historiakomitea 1962.

- Ruokanen 2002: Tapani Ruokanen: Ukko-Paavo. Paavo Ruotsalainen ja 1800-luvun heräävä Suomi. Otava, Keuruu 2002.
- Ruotsalainen 1965: ks. painamattomat lähteet
- Rydén, Ågren 1993: Rydén, Göran, Ågren, Maria (eds.): Ironmaking in Sweden and Russia. A Survey of the social organization of iron production before 1900. *Opuscula Historica Upsalensia* 12, 1993.
- Räsänen 1980: Räsänen, Matti: Savokarjalainen ateria. Otava, Helsinki 1980.
- Räsänen 2008: Räsänen, Riitta: Aukkaat ja asutuskuvat. Teoksessa Savo ja sen kansa, toim. Riitta Räsänen, SKS 1192, Tiede, Savon historia VII, Esprint Oy, Tampere 2008
- Räsänen ja Räsänen 2008: Räsänen, Riitta ja Räsänen, Matti: Kotipiiri arkena ja pyhänä, Luonnonkäyttäjän työvuosi. Teoksessa Savo ja sen kansa, toim. Riitta Räsänen, SKS 1192, Tiede, Savon historia VII, Esprint Oy, Tampere 2008.
- Sainio 2004: Sainio, Venla: Tekla Hultin, kansanedustaja, filosofian tohtori, toimittaja. Suomen Kansallisbiografia 4, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2004.
- Salenius 1898: Salenius, J.M.: Juantehtaan kirkollisista ja papillisista oloista menneinä aikoina. HArk XV, 1898.
- Saloheimo 1980: Saloheimo, Veijo: Pohjois-Karjalan historia III 1722–1809. Karjalaisen kulttuurin edistämissektori, julkaisija Joensuun korkeakoulu. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy, Joensuu 1980.
- Samuelson 2008: Samuelson, Jan: Eliten, riket och riksdelen. Sociala nätverk och geografiska mobilitet mellan Sverige och Finland 1720–1820. Svenska Litteratursällskapet i Finland 2008.
- Sarmela 1989: Sarmela, Matti: Suomalainen kaskiviljely kulttuurijärjestelmänä. Kotiseutu 1/1989.
- Scheff 2003: Scheff, Thomas: Contemporary Sociology, Vol. 32, No. 4 (Jul., 2003), Freely Accessible Version – JSTOR Version, Stable URL. Ks. myös wikipedia-artikkelit Donald Black ja Pure sociology.
- Scott 1976: Scott, James C.: The Moral Economy of the Peasant. Rebellion and Subsistence in the Southeast Asia. New Haven and London, Yale University Press 1976.
- Scott 1986: Scott, Jim (James C.): Everyday Forms of Peasant Resistance. *The Journal of Peasant Studies* 2, 1986.
- Sillanpää 1999: Sillanpää, Merja: Happamasta makeaan: suomalaisen ruoka- ja tapakulttuurin kehitys. Gummerus Jyväskylä 1999.
- Sirén 1996: Sirén, Kirsi: Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Teoksessa Laittomuuden laitatiella. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin, toim. Sari Forsström, *Studia Historica Helsingiensis* 1/1996.
- Sirén 1999: Sirén, Kirsi: Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. *Bibliotheca historica* 38, SHS, Hakapaino Oy, Helsinki 1999.
- Sirén 1971: Olle Sirén: Strömfors. Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695–1970. A. Ahlström Oy Strömforsin Tehdas suom. Åke Palmén. Helsinki 1971.
- Sirén 1981: Olle Sirén: Pernå sockens historia II. Tiden ca 1700–1870, band 2, Pernå kommun, Borgå 1981.
- Sironen 1993: Sironen, Esa: Elias – kuka? Jälkisanat teoksessa Elias, Norbert: Kuolevien yksinäisyys. Suomen Jari ja Paula Nieminen. Gaudeamus, Tammer-paino Oy, Tampere 1993.

- Slade Lander 1976: Slade Lander, Patricia: *In the Shadow of the Factory. Social Change in a Finnish Community, Massachusetts* 1976.
- Soininen 1980: Soininen, Arvo M.: *Itä-Suomen maatalouden kriisi. Teoksessa Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi, toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström, 1980.*
- Spierenburg 1984: Spierenburg, Pieter: *The Spectacle of Suffering. Executions and the evolution of repression: from a preindustrial metropolis to the European experience, Cambridge* 1984.
- Spierenburg 1994: Spierenburg, Pieter: *Faces of Violence: Homicide Trends and Cultural Meanings: Amsterdam 1731–1816. Journal of Social History* 1994, Summer 1994.
- Spierenburg 1996: Spierenburg, Pieter: *Long-Term Trends in Homicide: Theoretical Reflections and Dutch Evidence, Fifteenth to Twentieth Centuries. Teoksessa The Civilization of Crime. Violence in Town & Country since the Middle Ages. Edited by Eric A. Johnson & Eric H. Monkkonen. University of Illinois Press Urbana and Chigaco* 1996.
- Spierenburg 1999: Spierenburg, Pieter: *Sailors and Violence in Amsterdam 17th – 18th Centuries. Teoksessa Mirrka Lappalainen and Pekka Hirvonen (eds.): Crime and control in Europe from the Past to the Present. Publications of The History of Criminality Research Project, Academy of Finland, Helsinki* 1999.
- Stone 1967: Stone, Lawrence: *The Crisis of the Aristocracy 1558 – 1641, London, Oxford, New York* 1967.
- Suolahti 1912: Suolahti, Gunnar: *Suomen pappilat 1700-luvulla. Werner Söderström, Porvoo* 1912.
- Suolahti 1991: Suolahti, Gunnar: *Elämää Suomessa 1700-luvulla 1, SKS 544, 1909, uusintapainos* 1991.
- Söderberg 2006: Söderberg, Johan: *Väld och civilisering i Sverige 1750–1870. Podium Stockholm (andra rev. upplagan)* 2006.
- Teerijoki 2003: Teerijoki, Ilkka: *Carpelan, Simon, Wilhelm, Kuopion läänin maaherra, Viaporin komendantti, kenraalimajuri, vapaaherra. Suomen Kansallisbiografia 2, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna* 2003.
- Teperi (toim.) 1997: *Pentikäisten Sukukirja 1. Pentikäisten Sukuseura ry:n julkaisu n:o 17, toimittaja Hellin Teperi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä* 1997.
- Thompson 1996: Thompson, E. P.: *Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700–1800-luvun Englannissa. Suomentanut Tuomas M. S. Lehtonen, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Tammer-paino Oy, Tampere* 1996.
- Thorild 2000/2002: Thorild, Thomas: *Att följa ögonblicken. Texter i urval, under redaktion av och med inledning av Horace Engdahl. Svenska Akademien, Atlantis, Stockholm* 2000. Pdf-generering Brimer Media och Megin Media 2002.
- Tigerstedt 1891: Tigerstedt, E.S.: *Anteckningar om adeliga ätten Tigerstedt 1691–1891. O.B. Blomfelts tryckeri, St. Michel* 1891.
- Tigerstedt 1908: Tigerstedt, E.S.: *Biografiska anteckningar om Savolax Brigadens män 1808–1809. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors, Aktiebolaget Lilius & Hertzberg* 1908.
- Tigerstedt 1909: Tigerstedt, E.S.: *Torsten Tawast och hans omgivning. Hundraåriga bref och savolaxminnen. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors. Osakeyhtiö Kirjapaino Aktiebolags Boktryckeri, Helsingfors* 1909.

- Toivanen 1985: Toivanen, Pekka: Kuopion porvariston kieli ja alkuperä esiteollisella kaudella (1776–1875), Snellman-instituutin B-sarja 3, Kuopio 1985.
- Tommila 2008: Tommila, Päiviö: Suomen autonomian synty 1808–1819. Edita, Helsinki 2008.
- Tuomi 1984: Tuomi, Maija-Liisa: Suur-Liperin historia. Kirjapaino Oy Maakunta, Joensuu 1984.
- Turunen 2005: Turunen, Mirja: Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2005.
- Tyynilä 2007: Tyynilä, Markku: Olof Wibelius, maaherra, laamanni. Suomen Kansallisbiografia 10. SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2007.
- Vainio–Korhonen 2008: Vainio–Korhonen, Kirsi: Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa. SKS, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.
- Vepsä 2009: Vepsä, Iisa: Oikeuden hakijat. Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 2009.
- Vihola 2008: Vihola, Teppo: Sodan vaikutukset siviiliväestöön. Teoksessa Täss' Savon joukko tappeli. Suomen sota Savossa, toim. Jouko Aroalho, Marianna Falkenberg. Snellman-instituutin A-sarja 23/2008. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.
- Viikki 2003: Viikki, Raimo: Joroisten historia I, Säätyläispitäjän vaiheet esihistorialliselta ajalta kunnallisen itsehallinnon alkuun 1860-luvulla. Joroisten kunta ja seurakunta, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2003.
- Vilkuna 1994: Vilkuna, Kustaa H.J.: Valtakunnan eduksi Isänmaan kunniaksi Ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. SHS, Helsinki, Tammer-paino Oy, Tampere 1994.
- Vilkuna 1996: Vilkuna, Kustaa H.J.: Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. SHS, Helsinki 1996.
- Vilkuna 2002: Vilkuna, Kustaa H.J.: Ruukinomistajan vallan ulottuvuudet. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskialta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860), toim. Piia Einonen & Petri Karonen, SKS, HArk 116, Hakapaino Oy, Helsinki 2002.
- Vilkuna 2005: Vilkuna, Kustaa H.J.: Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. SKS, Historiallisia Tutkimuksia 229. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.
- Vilkuna 2009: Vilkuna, Kustaa H. J.: Neljä ruumista, Kustannusosakeyhtiö Teos, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.
- Villstrand 2009: Villstrand, Nils Erik: Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812. Finlands svenska historia 2. SLS Helsingfors, Atlantis Stockholm 2009.
- Väänänen 1946: Väänänen Jorma: Pietari Wäänänen. Eräs savolaisen talonpoikaiskulttuurin edustaja sekä Iivar Jordan Väänänen: Ruotsinvallan ajoilta Suomessa. Väänästen sukupuu 3 – 4, 1946.
- Väänänen 1964: Pietari Wäänänen runot, toimittanut ja esipuheella varustanut Jorma Väänänen. Mikkeli 1964.
- Väätäinen 1999: Väätäinen, Milja: Väätäisten suvun alkuvaiheita Nilsiässä. Teoksessa Väätäiset. Eerik Väätäisen (1732–1805) sukuhaara, toim. Eino Kinnunen. Väätäisten sukuseuran julkaisu 1. Havusalmen kirjapaino, Hankasalmi 1999.
- Wallentin 1988: Wallentin, Hans: Bruksarbetarnas livsmedelskonsumtion. HT 4/1988.

- Walsh & Poole 1983: ks. hakuteokset
- Walta 2005: Walta, Matti: Virkamiehiä. Lääninhallinnon virkamiehet 1721–1808. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 56. Skrifter utgivna av Genealogiska samfundet i Finland 56. Helsinki. Uusimaa Oy, Porvoo 2005.
- Waris 1999: Waris, Elina: Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. SHS, Helsinki 1999.
- Wirilander 1950: Wirilander, Kaarlo: Suomen upseeristo 1700-luvulla. Sosiaalishistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta. Helsinki 1950.
- Wirilander 1970: Wirilander, Kaarlo: Matrikel öfver ungdomen vid Kuopio Triwialskola 1788–1815. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja, Genealogiska Samfundets i Finland skrifter XXVII, Turku 1970.
- Wirilander 1974: Wirilander, Kaarlo: Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870. SHS Helsinki 1974.
- Wirilander 1989: Wirilander, Kaarlo: Savon historia III. Savo kaskisavujen kautena 1721–1870. Savon säätiö, Kustannuskiila Oy, Kuopio, 2. painos 1989 (alkup. painos 1960).
- Ylikangas 1974: Ylikangas, Heikki: Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Kuvaus puukkojunkkareitten ja virkavallan välisestä yhteenotosta 1860-luvun lopulla, Otava, Keuruu 1974.
- Ylikangas 1976: Ylikangas, Heikki: Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825. Otava, Helsinki 1976.
- Ylikangas 1993: Ylikangas, Heikki: Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. WSOY, Juva 1993.
- Ylikangas 1999: Ylikangas, Heikki: Väkiavallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. WSOY Porvoo, Helsinki, Juva 1999.
- Ågren 1988: Ågren, Maria: Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet. HT 4, 1988.
- Åhman 1957-63: Åhman, Erik: Stephan Bennet, en mångfrestare i det gustavianska tidevarvet. Skrifter utgivna av Bennetska Släktgillet 1, Kalmar 1957–63.
- Åström 1993: Åström, Anna-Maria: 'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland nr 585. Folklivsstudier XIX utgivna genom Folkkultursarkivet. Helsingfors 1993.
- Åström 1995: Åström, Anna-Maria: Savon herrasväki kansan silmin. Kuinka käsitellään vierasta, kuinka koetellaan rajoja. Teoksessa Manaajista maalaisaateliin, tulkin-toja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa, toim. Kimmo Katajala, Tietolipas 140 SKS, 1995.
- Örnberg 1–2 1874: Örnberg, Victor: Anteckningar om Kammarkollegiet 1–2. Stockholm, Central-tryckeriet 1874.
- Österberg 1989: Österberg, Eva: Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur. Scandia 55, 1989.
- Österberg, Sandmo 2000: Österberg, Eva, Sandmo, Erling: People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Österberg, Eva and Sogner, Soelvi (eds.), Universitetsförlaget, Otta 2000.

Liitteet

LIITE 1. VANHAT MITAT JA RAHAT

Rautaa punnittiin kippunnoissa (skeppund), leivisköissä (lispund) ja nauloissa eli markoissa (skålpund, mark). Kippuntoja oli useanlaisia. Kankirautapajojen taontaoikeudet oli määritelty vuoripainossa (v.p.), takki- eli harkkorautaa punnittaessa käytettiin takkirautapainoa (t.p.), kun taas yleisessä kauppaliikkeessä sekä punnittaessa malmia ja manufaktuurirautaa käytettiin elintarvike- eli viktuaalipainoa (e.p.). 1 kippunta v.p. ja e.p. jakaantui 20 leiviskään ja 1 leiviskä edelleen 20 naulaan, mutta v.p:n punnukset olivat keveämpiä niin että 400 naulaa v.p. vastasi 320 naulaa e.p. Takkirautapainossa punnukset olivat samanpainoisia kuin vuoripainossa, mutta 1 kippuntaan laskettiin 26 leiviskää eikä 20, koska katsottiin takkiraudan taottaessa vähentyvän mainittua eroa vastaavan määrän. 1 kippunta v.p. = 149,6 kg, 1 kippunta e.p. = 170,0 kg, 1 kippunta t.p. = 194,5 kg, 1 leiviskä v.p. ja t.p. = 7,5 kg, 1 leiviskä e.p. = 8,5 kg, 1 naula eli markka v.p. ja t.p. = 374 g, 1 naula e.p. = 425 g

Hiiltä mitattiin lästeissä (läst) eli sysimitoissa (stig), johon yleensä laskettiin 12 tynnyriä (tunnor), näin myös Juantehtaalla. Oli myös pienempi 8 tynnyrin lästi kun taas suursysimitta (storstig) veti 24 tynnyriä.

1 lästi (12 tynnyriä) = 19,8 hehtolitraa, tässä tutkimuksessa suunnilleen 2 m³, 1 hiilitynnyri = 165 litraa, 1 kalkkitynnyri = luultavasti samansuuruinen 1 järvimalmitynnyri (kuivana) = 28 leiviskää e.p. = 238 kg

Viljaa mitattiin tynnyreissä (= 165 litraa). Tynnyriin laskettiin joko 30 tai 32 kappa. Pinta-alan yksikkö tynnyrinäla (tunnland)(= 0,462 hehtaaria), joka jakaantui vastaavasti kapanaloihin (kappland), á 1,5 aaria, tarkoitti periaatteessa aluetta, jolle tynnyrin sisältö voitiin kylvää. Viljan korjuussa leikatut lyhteet (band) koottiin kuivumaan haasioihin (hässior) ja varastoitiin suuriksi keoiksi eli aumoiksi (stackar), joiden suuruus luonnollisesti vaihteli. Heinä- ja olkimitta oli parmas (parm) = kuutiosyli (5,65 m³), noin 408 kg. Suurempi heinän painomitta oli aami = 60 leiviskää. Naurista kylvettiin lusikallisina (skedblad) ja korjattiin konteittain (kontar). 1 kontti nauriita vastasi 10 kappa ja painoi noin 50 kg. Sekä nestemäistä että kuivatavaraa mitattiin nelikoissa (fjärding), joka oli ¼ tynnyriä. 1 nelikko = 12 kannua (kannor) = 24 tuoppia (stop) = 192 korttelia (kvarter) = 324 jumprua (jumfru).

Pituusmittana oli 1 peninkulma (mil) = 4 ruotsinvirstaa (fjärdingsväg) = 18000 kyynärää (alnar) = 36000 jalkaa (fot), eli 10 692 m. 1 syli (famn) = 3 kyynärää = 1,78 m, 1 kyynärä = 2 jalkaa = 59,38 cm, 1 jalka = 12 tuumaa = 29,69 cm, 1 tuuma (tum) = 2,47 cm.

Vapauden ajalla 1 ta(a)lari eli taaleri (daler) = 4 markkaa (mark) = 32 äyriä (öre). 1 taalari hopearahaa (silfwermynt) vastasi 3 taalaria kuparirahaa (kopparmynt).

Myös setelirahaa oli käytössä. Vuonna 1776 rahajärjestelmän perustaksi tuli riikintaalari (riksdaler) eli riksi, joka vastasi 6 hopeataalaria eli 18 kuparitaalaria. Riksi jakaantui 48 killinkiin (skilling) ja killinki 12 runstykkiin (rundstycke). Tuolloin poistuivat käytöstä hankalat ploomurahat. Merkintä riksdaler specie tarkoitti setelin olevan vaihdettavissa nimellisarvoa vastaavaan summaan hopearahaa. Kustaa III:n sodan seurauksena jouduttiin painamaan suuri määrä valtionvelkarakahaa (riksdaler riksgälds), joilla ei ollut tällaista katetta. Aluksi 1 riksi hopearahana tai setelinä vastasi 1 ½ taalaria valtionvelkarakahassa eli 1 riksi valtionvelkarakahassa vastasi 4 hopeataalaria. Suomen sodan seurauksena myös hopea- ja seteliriksiä välinen kurssi muuttui, specie-rahalla tarkoitettiin hopeariksiä ja paperista riksiä nimitettiin pankkorahaksi (riksdaler banco). Specie-riikintaalarin, pankkoriikintaalarin ja valtionvelkariikintaalarin keskinäinen vaihtosuhte 1800-luvun alkuvuosikymmeninä oli 1 : 2 2/3 : 4.

(Rinman 1794, s. 133. Laine 1948, s. 722. Hildebrand 1987, s. 178. Vilkuna 1994, s. 11. Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin. Suomalainen mittasanakirja.)

LIITE 2. JUANTEHTAAN MASUUNIN TUOTANTOLUKUJA 1752–1805

<i>Vuosi</i>	<i>Puhalluksen kesto vrk</i>	<i>Käytetty hiiltä, m³ (arvio)</i>	<i>Käytetty järvimalmia tonnia</i>	<i>Tuotettu takkirautaa tonnia</i>
1752	11	(190)	(26)	7
1753	25	(480)	(64)	18
1755	41	(1090)	111	40
1756	19	(340)	514	12
1758	21	(370)	66	14
1760	28	(550)	78	20
1765	23	(330)	51	12
1767	68	(1600)	(214)	58
1776	?	(770)	(104)	28
1778	22	(600)	82	22
1780	36	(860)	117	31
1787	21	(250)	43	9
1788	44	(550)	81	20
1789	43	(690)	92	25
1791	27	300	77	21
1792	?	(800)	(107)	29
1794	?	(670)	(89)	24
1801	60	1200	167	35
1802	50	1260	202	54
1804	73	1340	238	64
1805	150	2600	405	97
Yhteensä	762	(16840)	(2928)	640
Jeskiarvo	42,3	(800)	(139)	30

Juantehtaan takkirautapuhallukset 1752–1805 vuorimestarien raporttien ja vuorimekaanikko Rinmanin tietojen mukaan. Vrt. kuvat 5–7. Suluissa olevat luvut ovat arvioita. Arviot hiilimääristä on saatu kertomalla takkirautakippunnat luvulla 2,67 ja järvimalmiarviot kertomalla takkirautakippunnat luvulla 3. Vanhat mitat on muutettu nykymitoiksi, lästi = 2 m³, järvimalmikippunta = 170 kg, järvimalmitynnyri = 238 kg, takkirautakippunta = 194,5 kg. (Lähde: Vuorimestarien kertomukset 1770 ja 1789, Juankoski, Allmänna avdelningen, diverse handlingar Ha:9, KyKA. Bergskollegium, Huvudarkivet, E4:314, 240, RA. Vuorikollegio, vuorimestaripiirin vsk:t 1755, Eb 3, KA. STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA. Rinman 1794, s. 133–135, Furuhjelm 1872, Solitander 1886. Laine II 1948, s. 730.)

LIITE 3.A. TUOTANNOLLIS-TALOUELLINEN LASKELMA JUANTEHTAALTA 1800-LUVUN ALUSTA

Juantehtaan ruukin arviointikirjelmä (Produktionspromemoria ca 1804-09, kalkyler, rapporter m.m., Juankoski, Direktionen, ÄOH, Hb:1, 16, KyKA.) Kyseessä on 34-sivuinen fragmentaarinen asiakirja, jonka alku ja loppu ovat puutteellisia ja muutamien sivujen järjestys epäselvä, sisällön perusteella ajoitettavissa vuosiin 1803–1804.

Takkiraudan kustannus- ja tuotantolaskelma

Debet

Yhteen kippuntaan takkirautaa on mennyt tähän mennessä vain 2 3/5 tynnyriä malmia, mikä määrä pidemmissä puhalluksissa vielä laskee, mutta lasketaan varmuuden vuoksi 3 tynnyriä kippuntaa kohti. Tynnyri ruukille toimitettuna maksaa 8 killinkiä valtakunnan velkaseteliä, mutta kun mukaan lasketaan kuljetus kranssille, malmiveneitten ylläpito ja korjaus, nousee kustannus 10 killinkiin eli 6 2/3 killinkiin banco-rahana. Näillä perusteilla tarvitaan 600 kippunnan elintarvikepainoa takkiraudan tuottamiseen 1800 tynnyriä malmia á 6 2/3 killinkiä per tynnyri ----- 250,-,-

Kippuntaan takkirautaa ei mene enempää kuin 1 ½ lästiä hiiltä pidemmissä puhalluksissa, etenkin kun kylmänruostetta vältetään näissä malmeissa, mutta varmuuden vuoksi lasketaan 2 lästiä hiiltä kippuntaa kohti. Hiilen hinta on viimeisten 10 vuoden ajan ollut 32–40 killinkiä valtakunnan velkaseteliä lästiltä vieraalle rahvaalle ja 24 killinkiä omille alustalaisille, mutta kun otetaan huomioon vajaat mitat, voitaneen laskea keskimäärin 40 killinkiä lästiltä eli 26 2/3 killinkiä banco-rahana, jonka perusteella 1200 lästiä hiiltä á 26 2/3 killinkiä ----- 666,32,-

200 tynnyriä kalkkikiveä, jonka lounhintaa, kuljetus, poltto ja rouhintaa vie korkeintaan 16 killinkiä tynnyriltä ----- 66,32,-

600 kippunnan puhallukseen katsotaan menevän [sata] vuorokautta, vaikkakin pitkien sulatusten aikana masuuni on antanut 10–12 kippuntaa vuorokaudessa. Tähän vaaditaan seuraavat palvelut ja kustannukset, nimittäin:

maasmestari á 8 killinkiä ----- 16,32,-

hyttirenkki á 5 1/3 killinkiä ----- 11.5.4.

slagin kuljettaja á 4 killinkiä ----- 8.16,-

2 panostajaa á 8 killinkiä ----- 16.32.-

50 kpl sekalaista apupäivätyöläistä á 2 2/3 killinkiä --- 2.374 ----- 55.26.8

Vuotuinen pesäkiven tarve voi nousta korkeintaan ----- 13,16.-

Pesän kunnostus ja palkeitten suuntaus? (Bälgriktugnen) ----- 12.-,-

100 tynnyriä viljaa alihintaan, joka menee malminnostajille ja masuunin vaelle ja joka heille maksaa 1 7/9 riikintaalaria bancoseteliä tynnyriltä, mistä koituu tappiota, koska viljatynnyrin hinnaksi lasketaan 4 riikintaalaria bancoseteleissä, 2 2/9 riikintaalaria, mikä tekee sadalta tynnyriltä ----- 222.10.8.

Henkilökunnan kruununverot samalta väeltä ----- 50.-
Palkat inspehtorille ----- 200.-
ruukin papille ----- ?
ruukin voudille ----- ?
tallirengille ----- 33.16.-

RD 338.42.8

josta lasketaan puolet takkiraudan valmistuksen osalle ----- 169.21.4
Vuosittaiset masuunin korjaukset, laitteitten ylläpito, valo, tali ym. menot ----- 34.-
Korjaukset ruukin rakennuksissa, joissa masuuniväki ja malminnostajat asuvat
----- 14.5.4

Korko siitä varastosta, joka takkiraudan valmistuksessa kuluu 1600 riikintaalaria
á 6 prosenttia ----- 96.-
Kymmenykset suoritetaan Kunink. Vuorikollegion 15. toukokuuta 1755 antaman
päätoksen mukaisesti kaksi taalaria hopearahaa jokaiselta puhallusvuorokaudel-
ta, mutta koska verovapaus ei ole vielä päättynyt ja jatkoa sille on anottu, huomi-
oidaan tämä seikka vain sulkumerkkien sisällä, mikä muuten bancorahaksi arvi-
oituna olisi...

siirto 1650

[Seuraavat sivut puuttuvat, niissä ilmeisesti selostettu takkirautataonnan credit
sekä kankirautataonnan debet.]

... maan tarpeeseen mutta ei vientiin tarkoitettu ja myy tuotteensa paikkakunnan
asukkaille, ei voi näin epävarmassa tilanteessa tätä artikkelia toimittaa, mutta
merkittäköön tiedoksi sulkumerkkien sisälle, samoin kuin suostuntavero saman
tilanteen mukaisesti 16 kippunnan vuoripainossa vasaravero, joka vähennetään
ja tekee 14 kippuntaa 2 leiviskää 17 3/5 naulaa elintarvikepainossa á 13 1/3 riikin-
taalaria ----- 187.28.2

Kuudentoista kippunnan suostuntavero á 16 2/9 riikintaalaria ----- 266.32.-
mikä summa kuin myös samoin sulkumerkkien sisälle takkiraudan valmistuk-
sessa otettu kymmenykset ja suostuntaveromaksut tekevät yhteensä viisisataa-
viisikymmentäkahdeksan

riikintaalaria 37 killinkiä 9 runstykkiä, joka siinä tapauksessa että se kokonaan
maksettaisiin, vähentäisi ruukin pääomatilannetta kuudellatuhannella kahdel-
lasadallakahdeksalla riikintaalarilla 35 killingillä 5 runstykillä banco specie.
Tähän kuitenkin merkitään kankirautataonnan voitto nykyisissä olosuhteissa
----- 5200.-

Summa riikintaalaria banco 8888.42.8.

Credit

500 kippuntaa elintarvikepainossa tavallista kankirautaa, arvioidaan keskimää-
rin kymmenen viimeisen vuoden hintojen ja kurssierolaskelman mukaan á 13 1/3
riikintaalaria kippunalta ----- 6666.32.-

50 kippuntaa erilaisia hienotakeita, rekisalpoja (släd stänger), rattaankiskoja (hjulskenor), rautakankia, vannerautaa ynnä muuta á 17.37.4 ----- 888.42.8
 50 kippuntaa suurtakeita, alasimia, saha- ja myllytakeita sekä kaikenlaisia niin-
 kutsuttuja suurhitsuksia (storwällar) á 26 2/3 riikintaalaria kippunnalta -----
 ----- 1333.16.-

Summa banco specie 888.42.8.

Huomautus: Tällä kohden tehtiin kylläkin se muistutus, että kun yleensä rau-
 dantaonnassa ylijäämärauta ja ylijäämähiili annetaan sepille ja hyvitetään vain
 sen puolesta arvosta, pitäisi ylijäämä myöskin laskea ruukin tuotossa, mutta kos-
 ka tämä voitto on tilapäinen ja epävarma, eivät arviointimiehet voineet laskea
 sitä miksikään erityiseksi summaksi, vaan tämä tieto merkitään muistiin vain
 huomautuksena.

Maaomaisuuden, saha- ja jauhomyllyjen tuotto

Debiteras

Maksu ruotujakolaitokselle, sotilaan palkka, kruunun kymmenykset, papin saa-
 tavat, hollikytyt, kulut ruotuvaivaisista vuodessa korkeintaan ----- 75. - -
 5 tynnyriä kylvöjyviä Siikajärvellä ja ruukin Akonveden puolikkaalla ----- 20. - -
 Heinänkorjuu, useita päivätöitä, korkeintaan ----- 20. - -
 Palvelijoiden palkka maatioilla, lukuunottamatta Kosken tilaa ----- 33.16. -
 Myllyvero tämän vuoden laskutuksen mukaan ----- 4.33. -
 Sahaajan palkka 400 kappaleelta sahatukkeja á 2 killinkä kpl ----- 16.32. -
 400 kpl sahatukkeja á 2 2/3 killinkä ----- 22.10.8
 Sekalaisia vuosittaisia korjauksia sahalla ja myllyssä ----- 39.7. -
 Maaomaisuuden, sahan ja myllyn tuottama voitto ----- 650. - -

Summa Banco Specie 881.2.8

Credit

Sadan tynnyrin viljasadon tuotto voidaan keskimääräisesti laskea, kun kaskea-
 minen tapahtuu hiilimetsiä säästän ja vain vähempikasvuista metsää siihen
 käyttäen á neljä riikintaalaria tynnyriltä

----- 400.-
 100 mittaa olkia samoin samoin keskimäärin á 1 riikintaalari ----- 100.-
 30 kuormaa heinää samoin samoin á 1 1/3 riikintaalaria ----- 40.-
 100 tynnyriä akanoita samoin samoin á 5 1/3 killinkä ----- 11.5.4.
 20 tynnyriä vanuketta (tofwor)? samoin samoin á 10 2/3 killinkä ----- 4.21.4.
 300 lästiä verohiiliä samoin samoin á 26 2/3 killinkä ----- 166.32.-
 päivätyöt, kaupunkimatkat ja veroparselit ----- 24.8.-
 kalastus ruukilla ja tiloilla ----- 20.-
 12 tynnyriä viljaa myllystä käteisenä (en cont.) ----- 48.-
 200 tolltia lautoja á 16 killinkä ----- 66.32.

Summa Banco Specie 881.2.8

Tämän lisäksi on otettava huomioon, että on perustettu viisi uudisasutusta, jotka tulevaisuudessa vapaavuosien kuluttua loppuun tulevat antamaan tuottoa. Edellä mainittu kankirautataonnin tuottama voitto viisituhatta kaksisataa riikintaalaria banco on perusta, jonka pohjalta pääoman tuotto lasketaan yhdessä sadasosalla Kunink. Maj:n armollisen määräyksen 4. helmikuuta 1757 perusteella ja kun maaomaisuus on maanluonnoltaan perintömaata, tulee sen arvo Kunink. Maj:n 22. heinäkuuta 1752 antaman armollisen määräyksen perusteella saman laskentatavan mukaisesti arvioitavaksi, joten siis tulo siitä kuusisataaviisikymmentä riikintaalaria banco lisätään ylläolevaan summaan ja yhdessä lasketaan pääoman arvoksi yhdessä sadasosalla, jonka perusteella omaisuuden arvon niiltä osin kuin esillä oleva credit sisältää katsotaan olevan suuruudeltaan kuusikymmentäviisituhatta riikintaalaria banco specie. Oletetaan, että kahdella taonta-ahjolla, jotka nyt ovat olemassa, voidaan jalostaa kolmekymmentä kippuntaa erilaisiksi mustatakeiksi, mikä antaa parhaan voiton ja on kaikkein kysytyintä, jolloin laskelmasta tulee seuraavanlainen:

Manufaktuurin valmistus- ja tuottolaskelma

Debet

20 kippuntaa kankirautaa á 13 1/3 riikintaalaria banco spec. -----	266.32.
2 kippuntaa polttamiseen samoin -----	26.32.
40 lästää hiiltä á 26 2/3 killinkiä -----	22.10.8.
työpalkka á 1 1/3 riikintaalaria -----	26.32.
-----	342.10.8.
5 kippuntaa kankirautaa á 13 1/3 riikintaalaria -----	66.32.
1 kippuntaa kankirautaa polttamiseen samoin -----	13.16.
12 ½ lästää hiiltä á 26 2/3 killinkiä -----	6.45.4.
työpalkka á 3 1/3 riikintaalaria -----	16.32.
-----	103.29.4
5 kippuntaa kankirautaa á 13 1/3 riikintaalaria -----	66.32.
1 ½ kippuntaa kankirautaa polttamiseen samoin -----	20.-.
20 lästää hiiltä á 26 2/3 killinkiä -----	11.5.4.
työpalkka á 5 riikintaalaria -----	25.-.
-----	122.37.4.
10 leiviskää terästä veloitetaan erotus sen hinnan ja kankiraudan välillä, teräs arvioitu á 1 2/3 riikintaalaria naulalta, jolloin jäljelle jää -----	10.-.
Asiakashinta viisitoista tynnyriä viljaa, joka menee manufaktuurisepille á 2 2/9 riikintaalaria tynnyriltä -----	33.16.
Kruunun maksut manufaktuurisepistä -----	8.-.
Siivous ja kustannukset siitä -----	10.32.-
Välineistön korjaukset ym. -----	14.18.8.
Jalostustaontaan ei lasketa varastokorkoa silloin kun sinne viedään kankirautaa.	
Voittosaldo manufaktuuritaonnasta -----	280.-

Summa riikintaalaria banco 925.-

Credit

20 kippuntaa auroja, korjuuvanteita (bärgrnafrar), saranoita, moukareita ym. á 26
2/3 Rd --- 533.16.

5 kippuntaa kirveitä, hevosenkenkiä, lapioita, muita kannattimia ym. á 33 1/3 Rd
----- 166.32.

5 kippuntaa viikatteita, sirppejä, nauvoja, heloja á 45 Rd ----- 225.-

Summa riikintaalaria banco 925.

Huomautus

Nämä korkeat valmistuskustannukset ja sen seurauksena vaatimaton voitto manufaktuuritaonnassa johtuvat siitä, että taonta tapahtuu käsin, minkä vuoksi sekä työpalkat että polttaminen ja hiilenkäyttö ovat moninkertaisesti suurempia verrattuna vesivasarataontaan. Ruukilla on kyllä oikeus rakentaa kuusi manufaktuurivasaraa ja tänne on yksi manufaktuurilaitos perustettukin, mutta koska tulva vuonna 1778 hävitti sen eikä se tällä hetkellä ole toiminnassa, niin laskelmassa ei voida ottaa huomioon tällaista paikkakunnalle hyödyllistä ja omistajalle tuottoisaa laitosta, vaikka omistaja ilmoittaakin mitä pikimmin haluavansa rakentaa sellaisen uudelleen. Manufaktuuritaonnasta saatu voitto kaksisataakahdeksankymmentä riikintaalaria lasketaan vuoden 1757 kunink. määräyksen mukaisesti pääomaan kahdentoista sadasosan mukaan, jolloin saadaan kaksituhattakolmesataakolmekymmentäkolme riikintaalaria kuusitoista killinkiä. - Juantehtaan ruukin privilegioidun ja täydessä käynnissä olevan rautatehtaan arvoksi saadaan siten, kun tulot kankirautataonnasta, maaomaisuudesta ja manufaktuuritaonnasta lasketaan, pääoma-arvoltaan kuudenkymmenenseitsemäntuhannen kolmensadankolmenkymmenenkolmen riikintaalarin kuudentoista killingin summa, joka on se summa, jonka arviointimiehet katsovat Juantehtaan vuorilaitoksen ruukin erioikeuden ja laitosten ... kuuluvien sekä ... omaisuus, rakennukset ... välineet, olevan ... banco specie ... täytyy katselmusmiesten ... jättää ... tänne ...

[Tämän jälkeen asiakirja jatkuu ruukin sijainnin, vesistöjen, malmin, pesäkiven, hiilen ja kalkkikiven saannin esittelyllä, palkkojen, rakennusten ja maaomaisuuden kuvauksella sekä tuotteen kysynnän pohdinnalla.]

LIITE 3.B. KASKI-, HIILI- JA RAUTALASKELMIA

Jos verrataan kahta kilpailevaa maankäyttömuotoa, metsän polttoa kaskeksi tai hiileksi, niin millaisia tuotoksia saadaan? Oletetaan, että käytössä on kaksi samanlaista metsähehtaaria. Kuisman 1997, s. 152 mukaan kaskettaessa yhdellä hehtaarilla (= 2,16 tynnyrinalaa) poltettiin noin 50 kuutiometriä puuta, mistä saatiin suunnilleen 9 tynnyriä (= 14,85 hehtolitraa) ruista. Bennet 1792, s. 43–44 kertoo saaneensa yhden tynnyrin kylvöstä kolmen geometrisen tynnyrinalan (= vajaan puolentoista hehtaarin) alueella yli 10 tynnyriä ruista (= 16,5 hehtolitraa). Ilkka Malmberg, joka poltti yhdessä Juha Kuisman kanssa kaskan kesällä 2008, sai 30 x 30 metrin alueelta 15 kg ruista ja leivotutti 6 kg:sta jauhoja 24 leipää, laskeskelee, että yksi leipä vaati noin 12 neliömetrin alan. Hyvänä kaskivuonna yksi leipä olisi saatu joka neliöltä, eli 10 000 leipää hehtaarilta. (HS, kk-liite, lokakuu 2008.) Kaskenpoltto riskialttiina elinkeinona saattoi tuottaa runsaasti mutta pöhana aikana oli pakko nilsiä hätäleipää petäjänkyljestä tai suokasveista. Vuodet eivät tuohonkaan aikaan olleet veljeksiä. Syödä piti kuitenkin joka vuosi.

Liitteen 3.A. mukaan Juantehtaalla saatiin tynnyrinalalta yleensä 12 lästia (eli 144 tynnyriä = 24 m³) hiiltä, joten hehtaarin alalta hiiltä olisi saatu suunnilleen 26 lästia (eli 312 tynnyriä = 52 m³). Ruotsin puolelta olevan tiedon mukaan (Jonsson 1989, s. 122) tynnyrinalalta olisi saatu hiiltä 10 isoalästia eli suursysimittaa (storstig = 24 tynnyriä), siis 40 m³, ja vastaavasti hehtaarilta yli kaksinkertainen määrä, mikä oli parempi saalis kuin Juantehtaalla. Hildebrandin mukaan 1987, s. 77–78 ruotsalaisessa keskivertoruukissa 1700-luvun lopulla kankirautatonnin tuottamiseen tarvittiin suunnilleen kyseinen tynnyrinalalta saatu hiilimäärä (40 m³ eli 400 hehtolitraa), joka yhden henkilön yhtämittaiseksi työpanokseksi muutettuna olisi vaatinut kahden ja puolen kuukauden hiililyön. Jos kohta kaskenpoltto niin myös hiilenpoltto eri työvaiheineen (ks. esim. Hildebrand 1987, s. 77–88, Jonsson 1989, s. 128–134, Niskanen 2012, s. 99–129) oli työvoimavaltaista, suunnitelmallista ja raskasta työtä.

Jos lasketaan hehtaarilta vaihtoehtoisesti saatavien tuotemäärien rahallinen arvo Juantehtaan 1800-luvun alun taksojen mukaisesti, niin 9 ruistynnyrin (á 4 Rd) hinta olisi ollut 36 riikintaalaria bancorahana, kun taas 26 lästistä hiiltä (á 26 2/3 killinkiä) ruukki olisi maksanut 14 riikintaalaria 21 1/3 killinkiä samassa rahassa vieraalle rahvaalle, mutta omille alustalaisilleen (joille maksettiin hiililästästä 16 killinkiä) vain 8 riikintaalaria 32 killinkiä bancorahassa. Ruukin alustalaisten näkökulmasta metsän poltto hiileksi oli siis rahallisesti lähes neljä kertaa (ja muillekin yli puolta) hyödyttömämpää kuin kaskiviljan kasvattaminen. Keskeistä kehittymättömän vaihdannan oloissa oli se, että ruis oli syötävää, hiili ei. Sekä ravinto- että vaihtoarvo oli rukiilla ylivoimainen. Hiilenpoltto sitoi ruukin talutusnuoraan, johti helposti velkaantumiseen, vei aikaa kaskenpoltolta, kauppatarkoitukselta ja muulta tarpeelliselta työltä. ”Hiilirengin” piti hankkia leipänsä tekemällään työllä patruunalta. Hiilenpolttaja olisi Juantehtaalla 1800-luvun alussa saanut yhden ruistynnyrin 12 hiililästillä, minkä valmistaminen edellytti yli kuukauden työtä. Vaihtosuhde ei ollut oleellisesti parantu-

nut 1770-luvun hinnoista (ks. velkaliite 7.B.), jolloin ruistynnyri maksoi ruukilla 42 kuparitaalaria ja hiililästä maksettiin 3 kuparitaalaria. Ruistynnyrin hinta näin laskettuna oli tuolloin 14 hiililästä.

Per Jonsson 1989, s. 114 arvioi esimerkkihenkilönsä Hälleforsin suomalaismetsien Antti Heikinpojan tarvinneen vajaan 4 ruistynnyriä vuosittaisen kaloritarpeensa tyydyttämiseksi, mikäli tämä olisi toteutettu tehokkaimmalla mahdollisella tavalla pelkästään viljatuotteina. Ruistynnyrin (=165 litraa) painoksi on arvioitu vähän yli 100 kg ja rukiin ravintoarvoksi noin 3500 kaloria/kg. Sama 3500 kaloria arvioidaan aikuisen miehen päivittäiseksi tarpeeksi. Antti Heikinpojan oli poltettava hiiltä vuonna 1755 noin 30 vrk ja vuonna 1775 noin 50 vrk pystyäkseen hankkimaan Hälleforsin ruukilta ruistynnyrin. Viimeksi mainittuna vuonna ruistynnyrin hinta (48 kuparitaalaria) vastasi 8,3 isolästä eli 16,6 kahdentoista tynnyrin hiililästä. Isostalästäistä Hälleforsissa maksettiin keskimäärin 5,76 kuparitaalaria. (Jonsson 1989, s. 113, 127–128.) Vertailulaskelma Juantehtaan ruukintyöläisen Antti Räsänen osalta (liite 7.Da.) kertoo tämän työansioiden ostovoiman 1787–88 (työpäivien keskiarvo 194 vrk/v, keskiarvopalkka 470 kuparitaalaria, ruistynnyri 54 kuparitaalaria) olleen parempi. Räsänen ansaitsi ruistynnyrin hinnan noin 22 vrk työllä. ”Ruotsin Antti” vaikuttaa tämän perusteella eläneen ahtaammalla kuin savolaiset sekä Juanruukilla että rahvaan parissa.

Ruukin näkökulmasta puolestaan se suunnilleen kahden tonnin kankirautamäärä, joka yhdeltä hehtaarilta saatavalla hiilimäärällä olisi järvimalmista pystytty valmistamaan, olisi 1800-luvun alussa ollut arvoltaan noin 160 riikintaalaria. Mutta ennen kuin saatiin kankirautaa, oli valmistettava harkko- eli takkirautaa. Liitteen 3.A. mukaan Juantehtaan 1800-luvun alussa tutkineet asiantuntijat arvioivat masuunin täydessä kapasiteetissaan voivan toimia seuraavasti:

1800 tynnyriä (428,4 tn) järvimalmia + 1200 lästiä (2400 m³) hiiltä + 200 tynnyriä (? kg) kalkkia = 600 kippuntaa (102 tn) takkirautaa (+ slagia eli kuonaa)

Vuodessa toteutettaisiin yksi, noin sadan vrk mittainen puhallus, johon olisi siis varattava yllämainitut raaka-aineet sekä tietenkin tarpeellinen työvoima. Hiiltä tarvittiin paitsi masuunin takkirautapuhallukseen, myös vähintään saman verran kankirauta- ja manufaktuuritaontaan. Kippunta kankirautaa vaati valmistukseensa noin kolme lästiä hiiltä, josta määrästä vähän alle puolet meni takkiraudan valmistuksessa (siis masuunissa) ja vähän yli puolet kankiraudan valmistuksessa (Hildebrand 1987, s. 77). Juantehtaan vuosittainen hiilitarve, mikäli yllä oleva optimaalinen tuotanto olisi pystytty toteuttamaan, olisi saattanut täten olla jopa 2500 lästin paikkeilla. Ruukin metsistä 1800-luvun alussa piti kyllä teoreettisesti laskettuna saada vuosittain jopa 5760 lästiä hiiltä. Jos sama maa-alue/puumäärä olisi poltettu ja kylvetty kaskeksi, olisi tuloksena (oletuksella että saadaan 3 tynnyrillistä tynnyrialalta) melkein 1440 tynnyriä ruista. Molemmissa vaihtoehdoissa – hiileksi/raudaksi tai kaskeksi – on muistettava monivaiheisen tuotannon vaatima työmäärä, tuotantokustannukset, mahdollinen hävikki sekä muu epävarmuus.

LIITE 4A. JUANTEHTAALLE MUUTTANEET RUUKKI-LAISET NOIN 1770–1810 A. SUOMEN PUOLELTA

	<i>Mies</i>	<i>Vaimo</i>	<i>Juantehtaal</i>	<i>Myöhempiä vaiheita</i>
1.	ylioppilas Erik Ahlvik (Erkki Kinnunen) s. 1737	”avovaimo” Maria Hajana; sepäntytär Sara Katarina Hök	vuoden 1765 vaiheilla	Leppävirralle 1779, missä asui isänsä talossa Rummukkalassa, k. 1785
2.	kapteeni G. F. Tigerstedt s. 1728	Engel Jakobina Sirelia s. 1742 (2. vaimo Brita Sofia Aminoff s. 1753)	omistajaksi 1765 ja uudelleen 1770	Joroisiin 1776, omisti ruukin v:een 1787, mestattiin Rantasalmella maanpetturina 1790
3.	maasmestari Mats Höijer s. 1713	Anna Hocander	1750-luvulla	kuoli 1780-luvulla, leski muutti Pelonniemelle
4.	ruukinvouti Sven Weman s. 1746	Judith Itkonen s. 1753	samansukuisia ruukilla jo 1750-luvulla	k. ruukilla 1822, suku jäi asumaan ruukille ja ympäristöalueelle
5.	sepänrenki Anders Torpström s. 1754	Catharina Rissatar s. 1760	samansukuisia ruukilla jo 1750-luvulla	
6.	Johan Parad s. 1750		Pernajasta 1779	Karjalaan, Kaaville
7.	mestari Abraham Starck	Anna Lisa Hök		Kimon ruukille
8.	Anders Boden(?)	Margareta Hocatar	[epäselvä tapaus]	Pielisjärvelle
9.	pääkissälli Johan Hök	Christina Kilbom		
10.	kirjanpitäjä Johan Steenman			
11.	ruukinrenki, hiilenpolttaja Erik Iskanius s. 1756	Brita Fribom s. 1763	suvun hävittyä Torstilan kartanon Tigerstedtille Joroisista 1780	suku jäi asumaan ruukille ja ympäristöalueelle
12.	vasaraseppä Gabriel Holmberg s. 1710	Maria Arwidsdotter s. 1723	Ruotsinpyhtäältä 1776 jälkeen (vuorikäräjillä 1774 Tigerstedt syytettynä normien vastaisesta pestauksesta)	

13.	Johan Melberg s. 1757			Ruotsinpyhtäälle 1780(?)
14.	hiilenpolttaja Olof Iona s. 1748	Anna Stina Itkotar s. 1768		
15.	suutari Johan Forsström s. 1752	Birgitta Elg s. 1760		kuoli 1808, ruumiin hautaamisesta riita Ekholmin ja Elgin välillä
16.	hiilenpolttaja Jonas Elg s. 1703	Elin Nilsson s. 1696 (k. ennen muuttoa)	Ruotsinpyhtäältä 1776 jälkeen	k. 1778, suku jäi asumaan ruukille ja ympäristö-alueelle, myös nimellä Hirvonen
17.	hiilenpolttaja Jonas Dufva s. 1735	Maria Henrici Alsbäck s. 1737	Ruotsinpyhtäältä 1776 jälkeen	suku jäi asumaan ruukille ja ympäristöalueelle
18.	seppä (?) Hindrich Lindholm s. 1763	Carin Ersdotter s. 1745		Fagervikiin 1780
19.	mestari-seppä Philip Tackolander s. 1751		Fagervikistä/ Kuopiosta	Nilsin Nipasenmäelle ennen v. 1805
20.	hiilenpolttaja Nils Olofsson Karlbom s. 1747	Anna Lisa Dufva s. 1757		k. 1797, suku jäi asumaan ruukilla
21.	vääpeli Anders Forselius s. 1742		Joroisista 1782, minne takaisin s.v.	
22.	maasmestari Israel Enström s. 1756	Anna Andersdotter s. 1756	Ulvilasta Kullaan kappelista 1789	kuoli 1805, leski muutti Kaaville 1806
23.	vasaraseppä Samuel Hollström	Elisabeth Matsdotter	Kellokoskelta (Mariafors)	Tohmajärvelle 1802, mistä palasi, Iisalmelle 1809
24.	hiilirenki Berndt Johan Saxholm s. 1778	Susanna Keinänen s. 1779, muuttaessa mukana äiti Anna Westman s. 1744	Koskenkylästä	Nilsin Nipasenmäelle
25.	Olof Jörg. Strömberg s. 1740	Anna Itkoin s. 1762		sukua jäi asumaan Nilsissä
26.	kersantti, metsänvartija Henric Harlin	Anna Stina Andikain	Loviisasta 1787 Kuopioon, Kaavilta Juantehtaalle	Ilomantsiin 1812
27.	palvelija Fredrik Sahlberg s. 1778		Turusta 1802	Turkuun 1804

28.	ruukinsaarnaaja Anders Johan Brosell s. 1767	Maria Karlbom	pappis- vihkimys 1784, Rautalammilla, Kuopiossa, Iisalmella, mistä Juantehtaalle 1799	Kaaville, missä k. 1804
29.	inspehtori Adam Otto Järnefelt s. 1785	Eleanora Engdahl s. 1781	Suomen sodan jälkeen ruukille	läänin veron- kantokirjuri 1812, Nilsiä ja Iisalmen nimismies 1814, talousjohtaja 1819, k. 1843
30.	seppä, leski Fredrik Smedberg	pastori Brosellin leski Maria Karlbom		
31.	sotilas, seppä, maasmestari Johan Bire	taloudenhoitajatar Margaretha Dahl s. 1760		Iisalmen Urimolahdelle 1804, k. 1811 Salahmin ruukilla (paloi miiluun)
32.	ruukintyöläinen Johan Oxman			sukua jäi asumaan Nilsiässä
33.	ruukintyöläinen Johan Paldanius s. 1787			Nilsiään 1809
34.	mylläri, leski Anders Höglund	2. vaimo Anna Tuovinen		Iisalmelle 1808
35.	ruukintyöläinen David Rosendahl	Maria Hakkarainen k. 1808, 2. vaimo Anna Stina Weman		

Liitetaulukossa on Juantehtaalla noin 1770–1809 asuneet sukunimeltään ruotsinkieliset (ei kuitenkaan ruotsinmaalaiset, sikäli kuin tiedetään) ruukintyöläiset. Yhden sukunimen edustaja on merkitty taulukkoon vain kerran, ensimmäisen/vanhimman tulokkaan osalta, joten luettelo ei anna täyttä kuvaa henkilömääristä. (Lähde: Kuopion maasrk:n rippikirjat TK 1624–1627, joissa on aukko vuosien 1789–1795 osalta. Järjestysnumerot 1–18: rk 1776–1781, n:ot 19–20: rk 1781–1782, n:ot 21–26: rk 1782–1788, n:ot 27–28: rk 1796–1804, n:ot 29–36: rk 1805–1813. Lisäksi n:o 1 Pitkänen, n:o 2 Tigerstedt, n:o 11 Erola – Vesterback, n:o 12 Sirén, n:o 19 Lappalainen, n:ot 1, 28 Helsingin yliopiston matrikkeli, n:o 31 Lundén Cronström.)

LIITE 4B. RUOTSIN PUOLELTA MUUTTANEET

	<i>Mies</i>	<i>Vaimo</i>	<i>Juantehtaalle</i>	<i>Myöhempiä vaiheita</i>
1.	kirjanpitäjä/ inspehtori Lars Eric Dahlström s. 1743	Catharina Bergqwist s.1746	Taalainmaalta 1774	Ruotsiin 1794, palasi Savoan 1797 Grangärdestä, k. Salahmissa 1807
2.	ruukinpatruuna, kapteeni Stephan Bennet s. 1751	Christina Charlotta Silfversparre s.1756	1787, perhe asui ja oli kirjoilla Kuopiossa	Gotlantiin 1793, k. Ruotsissa 1810
3.	inspehtori Samuel Corneer s. 1760	avioitui Juantehtaalla 1790 Margareta Röstedtin s. 1770 kanssa	Skoonesta Ruotsinpyhtään ruukille 1787, Juantehtaalle 1788	Kaaville, myöhemmin Enoon, k. Pielisjärvellä 1845
4.	renki Eric Andersson Bergqwist s. 1764		Garpenbergista 1787	Ruotsiin
5.	rakennusmes- tari Anders Ers. Bergström s.1760		Garpenbergista 1787	Ruotsiin
6.	renki Anders Ericsson Bergman s. 1761	Maria Kostitar	Garpenbergista 1787	Niisiään vuokra- tilalliseksi 1793, k. 1793
7.	seppä Johan Forsberg s. 1754	Christina Rågren s. 1764	Piitimestä 1789	Kontiolahdelle 1790-luvulla
8.	seppä Anders Ytterberg s. 1754	Margareta Ytterberg s. 1753	Folkärnasta 1784/1789	Murtolahdelle mylläriksi, k. 1806
9.	inspehtori Anders Lindborg s. 1749		ruukille 1790-lu- vun alussa, välillä poissa, 1798 palasi Österhaningesta	k. 1814 Niisiän Lukkarilansaareissa
10.	ylioppilas, inspehtori Zachris Hultén s. 1768	avioitui Hedvig Christina Järnefeltin kanssa	Gävlestä 1786, Kuopioon 1792, inspehtorina Juantehtaalla	Kuopion kaupunkiin, maaviskaali, k. 1807
11.	inspehtori Nils Nyström s. n. 1749	vaimo Tukholmassa, taloudenhoitajatar Hedvig Lundgren tuli mukana Juantehtaalle	Tukholmasta 1796	vangittuna majesteettiri- koksesta 1802, kuolemantuomio, k. 1806
12.	ruukintyöläinen Eric Hansson s. 1761	Christina Hansdr. s. 1759	Tunasta 13/3 1799	Pohjanmaalle 5/9 1804

13.	ruukinpatruuna, johtaja Fredrik Jonathan Ekholm s. 1770	Lovisa Christina Tigerstedt s. 1762	Tukholmasta 1799/1800	vaimo ja lapset Tukholmaan 1808, johtaja murhattiin 1810
14.	luutnantti Adolph Sundevall s. n. 1749	rouva Orlin	ilmeisesti Ekholmin seurueessa	k. 1803 kaupungissa
15.		taloudenhoita- jatar Margareta Lindström	ilmeisesti Ekholmin seurueessa	
16.	ent. sotilas, palo- vahti Johan Ersson Blanck s. 1762	Brita Matsdr. s. 1759	Nornin ruukilta 26/4 1801	Ruotsiin 6/8 1803
17.	hyttirenki/maas- mestari Petter Jäderberg s. 1772	Margreta Andersdr. s.1770, perheen mukana saapui myös miehen äiti Brita Pehrsdr. s. 1739	Garpenbergista Urimalahdelle 1800, sieltä Juantehtaalle vuoden 1802 alussa	vuorikäräjillä 1803 tappeluista ja isän- nän vastustamis- esta, Vaasaan 21/10 1806, k. Vähässäkyrössä 1809 (hukkui)
18.	ruukintyöläinen Anders Larsson s. 1772	Christina Hansdr. s. 1768	Garpenbergista 30/9 1802	Ruotsiin 28/7 1803
19.	ruukintyöläinen Johan Hansson s. 1773		Torsåkerista 3/10 1802	Ruotsiin 28/7 1803
20.	hiilenpolttaja Hans Hansson s. 1756	Brita Larsdr. s. 1758	Torsåkerista 5/10 1802	(muutti pois)
21.	ruukintyöläinen Anders Olofsson s. 1768	Anna Ericdr. s. 1767, k. ennen 1805 (2. vaimo 1814 sotilaan leski Elisabeth Heinricius)	Torsåkerista 5/10 1802	Niilsiaän Taatonniemen lampuodiksi 1803, seur. v. murhapolton jälkeen takaisin Juantehtaalle mylläriksi ja rengiksi
22.	ruukintyöläinen Olof Jönsson s. 1770		Ovansjöstä 5/10 1802	Ruotsiin 28/7 1803
23.	hiilenpolttaja Hans Zachrisson s. 1746	Sara Olsdr. s. 1754	Ovansjöstä 5/10 1802	Vaasaan 25/9 1804
24.	seppä Olof Skräk s. 1760	Maria Persdr. s. 1757	Torsåkerista 15/10 1802	(muutti pois)
25.	pääkיסälli Anders Dahlgren s. 1771	Karin Andersdr. s. 1755	Hamrångesta 4/3 1807, vaimo ja tytär 24/8 1807	jäi Juantehtaalle, k. 1816

26.	ruukinpatruuna Anders Westerlund s. 1772	Christina Johanna Wanberg s. 1786	Tukholmasta Vaasaan 1806, Kuopioon/ Juantehtaalle 1809/1810	Salahmin ruukille 1819, uudelleen Juantehtaalla 1825- 35 Varkauteen, k. Oulussa 1857

Liitetaulukko on merkitty Juantehtaalle 1774–1810 saapuneet ruotsinmaalaiset ruukkilaiset sekä heidän vaimonsa. Osa taulukon 4.A. väestä saattaa myös olla alkuaan Ruotsin puolelta tulleita. Jotkut ruukilla vaikuttaneista henkilöistä (olivatpa suomen- tai ruotsinmaalaisia) oli merkitty Kuopion emäseurakunnan tai Nilsiä kappeliseurakunnan listoille, joten heidän nimiään ei ole näissä taulukoissa. (Lähde: Kuopion maask:n muuttokirjat TK 1655, rippikirjat TK 1624–1628, lastenkirjat TK 1640–1642, ks. ed., lisäksi n:ot 2 ja 3 Åhman, n:o 7 Eeva-Liisa Höytämö; n:o 17 Seppo Tuominen; n:o 26 Lundén Cronström 1957).

LIITE 5.A. NILSIÄN VÄESTÖ SOSIAALIRYHMITÄIN VUONNA 1805

Oppisääty (papit ja lukkarit)	3	Oppisäädyn vaimot	3
talonpojat omalla tilalla	167	talonpoikien ja torpparien vaimot	358
talonpojat toisten tiloilla	5		
vanhat ja sairaat talonpojat	30		
uudisasukkaat	5		
torpparit	44		
sotilaat ja entiset sotilaat	27	sotilaiden ja entisten sotilaiden vaimot ja lesket	34
mäkitupalaiset	12	muut lesket	31
loismiehet	34		
rennit	312	piiat	199
köyhät	4	köyhät	16
oppisäädyn pojat	1	palvelustytöt	11
talonpoikien, torppareiden ym. pojat	390	talonpoikien, torppareiden ym. tytöt	355
sotilaiden ja entisten sotilaiden pojat	19	sotilaiden ja entisten sotilaiden tytöt	19
kasvatilapset, pojat	5	kasvatilapset, tytöt	5
yhteensä miehiä ja poikia	1058	yhteensä naisia ja tyttöjä	1031

LIITE 5. B. NILSIÄN VÄESTÖ IKÄRYHMITTÄIN VUONNA 1810

<i>Ikäryhmä</i>	<i>Miehiä</i>	<i>Naisia</i>	<i>Yhteensä</i>
75-80 v.	1	3	4
70-75 v.	4	2	6
65-70 v.	9	11	20
60-65 v.	16	10	26
55-60 v.	23	30	53
50-55 v.	52	43	95
45-50 v.	43	48	91
40-45 v.	69	53	122
35-40 v.	56	75	131
30-35 v.	103	85	188
25-30 v.	93	97	190
20-25 v.	79	82	161
15-20 v.	93	104	197
10-15 v.	142	128	270
5-10 v.	99	124	223
3-5 v.	54	47	101
1-3 v.	84	91	175
alle 1 v.	65	45	110
yhteensä	1085	1078	2163

Nilsin väestö sosiaaliryhmittäin vuonna 1805 ja ikäryhmittäin vuonna 1810.
Lähde: Nilsin seurakunnan arkisto, väkilukutaulukot II Df:1-2, DA.

LIITE 6.A. TAULUKKO JUANTEHTAAN VUODEN 1776 VÄLIKÄRÄJISTÄ

Tässä noudatettava vastaajien numerojärjestys perustuu välikäräjien käsittelyjärjestykseen tammi-, maalisi- ja huhtikuussa 1776. Liitteissä 6.B. ja 6.C. sekä taulukossa 7 käytetään samoja järjestysnumeroita samoista henkilöistä. Oikeutta johti varakihlakunnantuomari Carl Agander. Kantajana oli ruukinomistaja ja ruukin verotilojen maanomistaja kapteeni ja ritari G. F. Tigerstedt. Vastaajia tituloitiin joitakin talonpojaksi (*bonde*), useimmiten asukkaaksi (*äboen*) tai torppariksi (*torpare*). Ks. liitteessä 6.B. tarkemmat tiedot kaskista sekä 6.C. sopimukset, jotka kantaja teki vastaajien kanssa.

	<i>Vastaaja (valtuutettu); syyte</i>	<i>Vastaajan toiminta ja perustelut kaskille</i>	<i>Kantajan toiminta ja kannanotot</i>	<i>Oikeuden tuomio</i>
1.	talonpoika, ruukintilan asukas Paavo Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 1 (varanotaari G. A. Tålpo), 42, 45, 46); useita luvattomia kaskia	kieltäytyi aluksi vastaamasta, koska kasket tehty talon emännän, äidin Kirsti Hämälättären määräyksestä, kapteeni antanut itse luvan kaskeamiseen, jonka todistajat Lars Härd eli Savolainen, Pietari Iivarinpoika Pasanen ja Susanna Pärnätär vahvistivat, Paavo Pietarinpoika kertoi olleensa ennen vuotta 1774 tietämättömän kaskikiellosta	kiisti antaneensa lupaa kaskiin muualla kuin edeltäkatsoetuissa paikoissa ja maanosuutta vastaan; tuomion jälkeen, sopimuksen yhteydessä luopui omasta sakko-osuudesta	12.3.1776 oikeus tuomitsi kaskikieltoilmoituksiin 1765, 1771 ja 1773 viitaten sekä RK 14:2, 5, vuoden 1734 MJ:25 sekä Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla Kirsti Hämälättärelle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen, myös kylvetyn kasken osalta, poikkeuksena kapteenin lupaaman kasken nauttiminen, josta maanosuus maksettava maanomistajalle, sekä maksamaan kapteenin oikeuskulut 36 tlr h.r. OK 4:2 ja 21:3 nojalla, Hämälätär ja Pasanen ilmoittivat tyytymättömyytensä, jonka peruivat seuraavana päivänä 13.3. sopimuksen yhteydessä, köyhyyden, iän ja terveyden takia jäljelle jääneiden sakkojen muunto OK 5:7 ja UK 10:1 sekä Kunink. kirjeen 9.12.1742 nojalla 28 vrk vankeudeksi; sopimuksen vahvistaminen OK:20:1-2 mukaisesti

2.	talonpoika, ruukintilan asukas Paavo Paavonpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 2 (varanotaari G. A. Tålpo), 44; useita luvattomia kaskia	ilmoitti, ettei juttua voida käsitellä, koska asiaa jo käsitelty oikeudessa, kiisti hakanneensa kyseisiä kaskia	katsoi, että aiemmin oikeudessa käsitelty sopimusriitoja, ei kaskeamista; oikeudenkäynnin lyhentämiseksi valmis tekemään vastaajan kanssa sopimuksen	oikeus vahvisti sopimuksen 13.3. OK 20:1–2 mukaisesti
3.	talonpojat, ruukintilan asukkaat Paavo ja Sakari Antinpojat Pasanen, Vuotjärvi, §§ 3 (varanotaari G. A. Tålpo), 50; useita luvattomia kaskia	kieltäytyivät vastaa- masta, koska kasket tehty talon emän- nän, äidin Kaarina Ruuskattaren mää- räyksestä	piti äidin kuule- mista tarpeetto- mana, koska tämä halvaantunut eikä voinut päättää talon asioista; kuitenkin kaskien vähäisyy- den takia valmis tekemään sopimuk- sen	oikeus vahvisti sopimuksen 13.3. OK 20:1–2 mukaisesti
4.	ruukintilan torppari Kaapro Tuovinen, Vuotjärvi, §§ 4, 17; useita luvattomia kaskia, torppariso- pimuksen laimin- lyönti	väitti saaneensa kapteenin luvan kaskiin; kiisti v. 1770 torpparisopi- muksen, suoritukset jääneet tekemättä köyhyyden vuoksi;	valmis osoittamaan kasket todistajien avulla, mutta tyytyi Tuovisen ilmoituk- seen	24.1.1776 oikeus totesi Kunink. kirjeen 23.9.1747 nojalla torpparin maanosuu- den kuuluvan ruukille eikä Pasasille, Tuoviselle tuomittiin luvattomista kaskista 1734 MJ:25 ja RK 14:5 nojalla 100 tlr h.r. sakko ja sadon menetyt Kunink. kirjeen 4.8.1757 mukaisesti, lisäksi kapteenil- le korvattava oikeuskulut 20 tlr h.r.; sopimusrikkomuksen takia oikeus määräsi 30.1. Tuovisen MK 16:6 ja UK 4:14 nojalla tekemään hiili- ym. toi- mituksia, sekä MK 16:4 nojalla lähtemään torpasta 14.3.1777 sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja OK 4:2 ja 21:3 perusteella 10 tlr h.r., Tuovinen ilmoitti tyytymättömyytensä, häntä kehoitettiin vetoamaan laamannioikeuteen mutta hän halusi viedä asian KM:lle ja hovioikeuteen

5.	ruukintilan torppari Sakari Sakarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 5, 21; useita luvattomia kaskia, torpparisopimuksen laiminlyönti	aluksi kieltäytyi vastaamasta, koska kasket tehty äidin Helena Hakkarattaren määräyksestä sekä kiisti v. 1770 torpparisopimuksen sisällön, mutta myöhemmin myönsi	totesi Pasasen tulleen otetuksi torppariksi eikä äitinsä	24.1.1776 oikeus totesi, kuten ed. (4), torpparin maan-osuuksien kuuluvan ruukille eikä Pasanan asukkaille, luvattomista kaskista oikeus langetti 1734 MJ:25, RK 14:5 sekä Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla Pasaselle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen sekä OK 4:2 ja 21:3 nojalla kapteenille maksettavaksi oikeuskuluja 20 tlr h.r., Pasanan asukkaat ilmoittivat tyytymättömyytensä; 31.1. osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti OK 20:2 nojalla
6.	ruukintilan torppari Sakari Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 6, 20; useita luvattomia kaskia, torpparisopimuksen laiminlyönti	myönsi kaskenneensa vanhan tavan mukaisesti; hiililym. suoritukset jääneet tekemättä varattomuuden tähden, lisäksi äiti Vappu Hakkaratar kieltänyt	vaati puuttuvien suoritusten toimitamista sekä häätöä torpasta	24.1.1776 oikeus tuomitsi 1734 MJ:25, RK 14:5 sekä Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen, oikeuskulukorvaukset OK 4:2 ja 21:3 nojalla kapteenille 16 tlr h.r., Pasanen ilmoitti tyytymättömyytensä ja hänelle neuvottiin muutoksenhaku; 31.1. osapuolet tekivät uuden sopimuksen, jonka oikeus vahvisti OK 20:2 nojalla
7.	ruukintilan torppari Heikki Parviainen, Vuotjärvi, §§ 7, 51; useita luvattomia kaskia, kaksi metsäpaloa	myönsi kasket, anoi vapautusta vetoamalla yksinkertaisuuteensa; toisen metsäpalon kiisti, toinen oli heti sammutettu	kapteeni lupasi luopua syytteestä, minkä puolesta Parviainen toimittaa hyvitystä; metsäpaloista vaati sakkoja ja korvauksia	25.1.1776 oikeus vapautti vastaajan syytteestä ja vahvisti osapuolten sopimuksen; metsäpalon arviointi ja käsittely siirrettiin sulan maan aikaan

8.	ruukintilan asukas Antti Tuovinen, Nilsia, §§ 8 (varanotaari G. A. Tälpo), 37, 49; useita luvattomia kaskia, metsäpalon aiheuttaminen	huomautti, että haasto tapahtunut useiden vuosien kaskien perusteella, mutta nyt syytettiin vain viime vuoden kaskista, totesi kaskenneensa muiden ruukintalonpoikien esimerkin mukaisesti	myönsi huomautuksen oikeaksi, mutta ilmoitti syyttävänsä nyt vain niistä kaskista, jotka voi todistaa; maaliskuussa syytti uudelleen toisista kaskista	25.1.1776 oikeus tuomitsi 1734 MJ:25 ja RK 14:5 nojalla vastaajalle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen, OK 4:2 ja 21:3 nojalla maksettavaksi oikeuskulut kapteenille 10 tlr h.r., Tuovisen ilmoitettua tyytymättömyytensä hänelle neuvottiin muutoksenhaku; kun kapteeni syytti Tuovista toisista kaskista, totesi oikeus 11.3, että koska ensimmäinen tuomio oli jo annettu, uutta rangaistusta ei enää lanngettettu, mutta vastaaja menetti tämänkin kaskisadon RK 14:2 ja Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla sekä määrättiin mak samaan kapteenin oikeuskulut 10 tlr h.r. OK 4:2 ja 21:3 perusteella, Tuovinen ilmoitti tyytymättömyytensä, hänelle neuvottiin muutoksenhaku; metsäpalon arviointi siirrettiin tulevan sulan maan aikaan
9.	ruukintilan asukas Nuutti Pirinen, Nilsia, §§ 9 (varanotaari G. A. Tälpo), 31, 33, 34; useita luvattomia kaskia	kieltäytyi vastaamasta ennen kuin talon isäntä, isä Olli Pirinen haastetaan kuultavaksi; Piriset myönsivät kaskenneensa, johon katsoivat olevansa oikeutettuja	katsoi isä-Ollin olevan vanhuudenhöperö, mutta kun tämä saapui paikalle, vaati sakkoja molemmille; 11.3. totesi kaskivahinkojen olevan vain vähäisiä, valmis tekemään sopimuksen vastaajan kanssa ja luopumaan omista sakko-osuuksistaan	11.3.1776 oikeus tuomitsi talon isännän Olli Pirisen kaskikieltoilmoitustensa, 1734 MJ:25, RK 14:5, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756, Kunink. selityksen 5.4.1739 ja Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla 100 tlr h.r. sakkoon, sadon menetykseen sekä OK 4:2 ja 21:3 nojalla kapteenille maksettavaan oikeuskulukorvaukseen 36 tlr h.r., tuomioon tyytymättömille Pirisille neuvottiin muutoksenhaku; 11.3. osapuolten välille sopimus, jonka oikeus vahvisti OK 20:1–2 nojalla; Olli Pirisen iän, sairauden ja varattomuuden vuoksi OK 5:7, UK 10:1 ja Kunink. kirjeen 9.12.1742 perusteella jäljelle jääneen sakon muunto 28 vrk vankeudeksi

10.	talonpoika Matti Ronkainen, Nilsia, §§ 10 (varanotaari G. A. Tålpo), 30, 36; useita luvattomia kaskia, luvaton asuinpaikan haltuunotto	tilan asukasoikeuden haltijan Antti Taskisen leski, Ronkaisen anoppi Kaarina Kopotar oli ottanut tämän työmieheksi tilalle, mikä oli täysin laillista	ei pitänyt Ronkaista eikä Kovotarta tilan asukasoikeuden haltijana; totesi 11.3. kaskivahinkojen olevan vain vähäisiä ja oli valmis sopimukseen Ronkaisen, Kovottaren ja Olli Taskisen kanssa	oikeus vahvisti osapuolten välisen sopimuksen 11.3. OK 20:1-2 nojalla
11.	ruukintilan asukas, talonpoika Olli Taskinen, Nilsia, §§ 11 (varanotaari G. A. Tålpo), 27, 38; useita luvattomia kaskia	kasket eivät niin suuria kuin syytteesä väitetty, kaadettu Antti Taskisen kanssa ja luvalla, jonka tämä kiisti; Olli ilmoitti peltojensa tuoton olevan niin heikkoa, että elanto oli saatava kaskeamalla	viimeisellä istunnokerralla 12.3.1776 oli valmis luopumaan omasta sakko-osuudestaan	9.3.1776 oikeus langetti Taskiselle kaskikielto-ilmoitukseen viitaten, 1734 MJ:25, RK 14:5 ja Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen, oikeuskulut 16 tlr h.r., johon Taskinen ilmoitti tyytymättömyytensä, mutta 12.3. ilmoitti, ettei hae muutosta tuomioon, jäljelle jäänyt sakkotuomio muutettiin köyhyyteen, ikään ja sairaalloisuuteen vedoten Kunink. kirjeen 9.12.1743 ja RK 5:4 nojalla vetoamalla 20 vrk vesi-leipävankeudeksi
12.	ruukintilan asukas Olli Pirinen, Nilsia, §§ 12 (varanotaari G. A. Tålpo), 32, 34; luvaton kaskeaminen	vastaaja yhtiömiehenä äitinsä Beata Pitkättären kanssa, joka talon emäntänä antanut käskyt kaskiin	saatuaan selon, että kaskivahingot vain vähäisiä, oli valmis Pitkättären ja Pirisen vähäisen varallisuuden tähden ja näiden pyynnöstä tekemään sopimuksen	11.3.1776 oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen OK 20:1-2 nojalla

13.	ruukintilan asukas Juho Rissanen, Nilsia, §§ 13 (varanotaari G. A. Tälpo), 26; useita luvattomia kaskia	Juho Rissanen edelleen elävä isä ja talon isäntä Juho määrännyt kaskista, myöhemmin myönsi itse vastuunsa niistä, mutta kaskien tuotto ollut vähäisempää kuin kapteeni esittänyt	väitti vanhemman Juhon olevan niin höperö, ettei tämä osaa enää puhua eikä pysty vastaamaan talon asioista	9.3.1776 oikeus tuomitsi kaskikieltoilmoituksiin viitaten ja 1734 MJ:2, RK 14:2, 5, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756 § 35, Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15 sekä Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla Rissaselle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja OK 4:2 ja 21:3 nojalla 30 tlr h.r.; Rissanen ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon ja hänelle selostettiin muutoksenhakumenettely
14.	ruukintilan torppari Olli Tuovinen, Nilsia, §§ 14, 22; useita luvattomia kaskia, torpparisopimuksen laiminlyönti	ilmoitti olevansa tilan osakas eikä torppari, katsoi olevansa oikeutettu kaskeamaan maan tavan mukaisesti; kiisti tehneensä oikeudessa esitettyä torpparisopimusta kapteenin kanssa	kapteenin mielestä kaskikielto ilmoitettu riittävän moneen kertaan, ettei epäselvyyttä ole; vaati Tuovista häädettäväksi laittomasti asumaan torpasta, jonka jälkeen Tuovinen suostui uuteen sopimukseen	25.1.1776 oikeus katsoi, että oli Tuovinen tilan osakas tai torppari, tuomitaan hänelle 1734 MJ:25 ja RK 14:5 nojalla 100 tlr h.r. sakko, sadon menetys Kunink. kirjeen 4.8.1757 mukaisesti, lisäksi oikeuskulut OK 4:2 ja 21:3 nojalla kapteenille 12 tlr h.r., Tuovinen ilmoitti tyytymättömyytensä ja muutoksenhakumenettely neuvottiin; 31.1. oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen torpparivelvollisuuksista
15.	ruukintilan asukas Pietari Hannunpoika Kuosmanen, Nilsia, §§ 16, 23, 41; useita luvattomia kaskia	väitti osassa kaskista olleensa vain päivätyöläisenä Olli Heikkisellä ja Nuutti Taskisella, jotka välttelivät oikeuteen saapumista; Kuosmanen piti köyhyyttään ja peltonsa huonoutta kaskeamisen perusteena	halusi osoittaa vastaajan syyllisyyden Mikko Tungin eli Janhusen sekä Tuomas Tuomaanpoika Ahosen todistuksilla, jotka Kuosmanen yritti turhaan jäävätä	12.3.1776 oikeus tuomitsi Kuosmanen 1734 MJ:25, RK 14:2, 5, Kunink. kirjeen 4.8.1757, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756 § 35 sekä Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15 nojalla 100 tlr h.r. sakoon, sadon menetykseen sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja OK 4:2 ja 21:3 nojalla 20 tlr h.r.; Kuosmanen ilmoitti tyytyvänsä tuomioon
16.	ruukintilan asukas Olli Hannunpoika Kuosmanen, Nilsia, §§ 18, 40; useita luvattomia kaskia	vastaaja vetäytyi vastuusta ilmoittamalla isänsä Hannun olevan talon isäntä ja määrännyt kasket	veti syytensä takaisin, koska kaskivahingot niin vähäisiä ja Kuosmaset sitoutuneet sopimukseen	12.3.1776 oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen OK 20:1-2 nojalla

17.	ruukintilan torppari Lauri Rokkanen, Murtolahti, § 19; maan käyttö ilman lupaa	ilmoitti saaneensa luvan tilan asukkailta	valmis solmimaan Rokkasen kanssa sopimuksen työsuurituksista	30.1.1776 oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen OK 20:2 ja MK 16:4 nojalla
18.	ruukintilan osakas ja asukas Elias Tuovinen, Nilsia, §§ 25, 28; useita luvattomia kaskia	ilmoitti ettei halua vastata ennen kuin hovioikeus käsittelee tuomarin jääviysasian, piti myös kapteenin todistajia Mikko Tungia, Tuomas Ahosta ja Juho Pöyhöstä jääveinä, myönsi lopulta kasket mutta katsoi tuoton olleen kapteenin ilmoitusta vähäisempi, väitti ettei tiennyt kaskeamiskiellosta	tyytyi Tuovisen omaan ilmoitukseen, piti selvänä, että kaskeamiskielto oli kaikkien tiedossa; ilmoitti hyvän tahtonsa merkiksi ja koska vahingot olivat vähäisiä, suostuvansa Tuovisen pyynnöstä sopimukseen	9.3.1776 oikeus jätti asian osapuolten sopimuksen varaan
19.	torpparit Olli (jota edusti vävy Martti Laakkonen) ja Sipi Hartikainen, Siikajärvi, § 29; torpparivelvollisuuksien laiminlyöminen	Laakkosen mielestä torpparisopimuksen ehdot olivat liian kovat jotta ne voisi täyttää, lisäksi maanomistuskiiasta oli kesken ja KM:n käsiteltävänä; Sipi Hartikainen sanoi ettei köyhyytensä vuoksi kykenisi maksamaan	ilmoitti kauppa kirjalla Siikajärven omistuksen ja esitti v. 1769 torpparisopimukset, vaati saataviaan ja häätöä	9.3.1776 oikeus määräsi torpparisopimukseen viitaten ja MK 16, UK 4:14 nojalla molemmat suorittamaan puuttuvat maksut, Kunink. kirjeen 2.12.1741 perusteella katsottiin asian käsittely mahdolliseksi, vaikka Hartikainen valittanut KM:lle, niskoittelun vuoksi seuraa välitön lähtö torpasta sekä OK 4:2 ja 21:3 nojalla oikeuskulujen maksu kapteenille kummaltakin 20 tlr h.r. , Laakkonen vetosi appensa ja Sipi Hartikainen omasta puolestaan laamanninoikeuteen;
20.	torppari Antti Mikonpoika Hartikainen, Siikajärvi, § 47; torpparivelvollisuuksien laiminlyöminen	ilmoitti olleensa alaikäinen torpparisopimusta solmitaessa, joten se ei olisi lainvoimainen	esitti v. 1769 torpparisopimuksen ja vaati saataviaan	13.3.1776 asian ratkaisu siirrettiin OK 16:6 nojalla huhtikuun välikäräjille, minne Hartikaisen oli hankittava papintodistus

21.	entinen sotilas Matti Kuosmanen, Kotasalmi, § 35; vahingonteko ruukin metsässä (aikai- semmin Nilsissä asuessaan)	vastaaja pääsi	kantajan kanssa yh- teisymmärrykseen sopimuksesta, jolla vahingot korvataan ja jonka vuoksi kan- taja luopui kaikista syytteistä	11.3.1776 oikeus jätti asian osapuolten sopimuksen varaan
22.	ruukintilan asukas Nuutti Kuosmanen, Nilsä, § 39; va- hingonteko ruukin metsässä	myönsi tehneensä jonkinlaista vähäis- tä vahinkoa, valmis korvaamaan sen	luopui syytteestä edellyttäen samalla että osapuolten kiista, joka oli siir- tynyt hovioikeuteen, lakkaisi	12.3.1776 oikeus vahvisti osa- puolten välisen sopimuksen OK 20:2 nojalla
23.	ruukintilan asukas Pietari Pietarinpoika Kuosmanen, Nilsä, § 43; kaskivahingot ruukin metsässä	vastaaja pääsi	kantajan kanssa yhteisymmärryk- seen vähäisten kaskivahinkojen korvaamisesta ja sopimuksesta	13.3.1776 oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen
24.	ruukintilan asukas Urpo Pentikäinen, Murtolahti, § 48; lu- vaton kaskeaminen	päällekkäisten menojensa vuoksi ei voinut osallistua aiempiin istuntoi- hin; sanoi kaskensa olleen väitettyä pienemmän ja saaneensa siihen kapteenin luvan, myönsi kaataneensa muita kaskia ilman lupaa	oli valmis jatkos- sa syyttämään Pentikäistä uusista esille tulevista kaskista todistaji- en avulla, muis- tutti siitä, miten Pentikäisen niskoit- telu kasvattanut oikeuskuluja	13.3.1776 oikeus määräsi kaskikieltoilmoituksiin viitaten ja 1734 MJ:25, Kunink. väli- päätöksen 29.11.1756 § 35, Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15, MK 14: 2:5 samoin kuin Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla vastaajalle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen sekä kapteenille maksetta- vat oikeuskulut 40 tlr h.r., vastaaja ilmoitti tyytymättö- myytensä tuomioon ja hänelle selostettiin muutoksenhaku- menettely

25.	ruukintilan asukas Paavo Pentikäinen, Murtolahti, §§ 53, 56, 60; luvaton kaskeaminen sekä itse että Roinisen (28) kanssa, metsäpalon aiheuttaminen yhdessä Pietari Pentikäisen (26) kanssa	Pentikäinen uskoi olevansa oikeutettu kaskeamaan, kiisti aiheuttaneensa metsäpaloa, Roininen myönsi kasket osaltaan, mutta Pentikäisen mukaan kyseinen alue oli sama kuin jo aiemmin käsitelty	vaati korkeita korvauksia, koska Pentikäinen saatu paikalle vasta kolmannella kerralla kruununpalvelijoiden palkkioihin ja kyytikuluihin viitaten	12.4.1776 oikeus tuomitsi kaskikieltoilmoituksiin viitaten ja 1734 MJ:25, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756, Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15, RK 14: 2, 5 sekä Kunink. kirjeen 44.8.1757 nojalla vastaajalle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen sekä OK 4:2 ja 21:3 nojalla maksamaan kapteenille oikeuskuluja 60 tlr h.r., vastaaja ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon, hänelle selostettiin muutoksenhaku, yhden kasken ja metsäpalon osalta päätös järjestää alueen tarkastus tulevan sulan maan aikana ja asian käsittely 17.6. alkavilla välikäräjillä
26.	ruukintilan asukas Pietari Pentikäinen, Murtolahti, §§ 55, 56; luvaton kaskeaminen, metsäpalon aiheuttaminen yhdessä Paavo Pentikäisen (25) kanssa	vähätteli kaskien tuottoa, totesi kasenneensa, koska muutkin ruukin tilojen asukkaat kaskesivat, vaikka tiesi kiellosta; metsäpalon kiisti	vaati korkeita korvauksia, koska Pentikäinen saatu paikalle vasta kolmannella kerralla kruununpalvelijoiden palkkioihin ja kyytikuluihin viitaten	12.4.1776 oikeus tuomitsi 1734 MJ:25, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756 § 35, Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15, RK 14: 2, 5 sekä Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla vastaajalle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja OK 4:2 ja 21:3 nojalla 60 tlr h.r., vastaaja ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon, hänelle selostettiin muutoksenhaku; metsäpalosyytteen osalta ks. ed.
27.	ruukintilan torppari Erkki Ruuskanen, Murtolahti, §§ 57, 62; useita luvattomia kaskia	myönsi kasenneensa mutta ei niin monessa paikassa, sanoi saaneensa yhteen kapteenin luvan, jonka voisi vahvistaa todistajan avulla, toiseen lupa saatu tilan asukkailta	kiisti antaneensa lupaa kaskeen, päätyi asiaan tarkemmin tutustuttuaan ja havaittuaan vahingot vähäisiksi Ruuskasen anomuksesta solmimaan korvauksista sopimuksen	13.4.1776 oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen OK 20:2 nojalla

28.	ruukintilan torppari Pietari Roininen, Murtolahti, §§ 59, 60; useita luvattomia kaskia, torpparisopimuksen laiminlyönti	myönsi kasket, joista maksanut maanosuuksia Paavo Pentikäiselle, oli tietoinen kaskikiellostä, mutta sanoi näihin saaneensa kapteenin luvan, jota ei kuitenkaan voinut todistaa	ilmoitti, ettei halua pitää Roinista torpassa, josta myös tämä itse halusi lähteä	13.4.1776 oikeus tuomitsi vastaajan 1734 MJ:25, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756 § 35, Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15, MK 14:2, 5 ja Kunink. kirjeen 4.8.1757 nojalla 100 tlr h.r. sakkoon, sadon menetykseen, jonka yhteydessä vastaaja voi vaatia maanosuutta takaisin Pentikäiseltä, edelleen puuttuvien suoritusten korvaamiseen sekä MK 16:4 nojalla heti lähtemään torpasta ja maksamaan kapteenille oikeuskuluja OK 4:2 ja 21:3 nojalla 30 tlr h.r., Roininen ilmoitti tyytyvänsä tuomioon
29.	ruukintilan torppari Niilo Pekkarinen, Murtolahti, § 61; vahingonteko metsässä		saatuaan kuulla, että vahingot mitätöimiä valmis luopumaan syytteestä ja tekemään vastaajan sekä samassa torpassa asuvan Pietari Pekkarisen kanssa sopimuksen	13.4.1776 oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen OK 20:2 nojalla
30.	ruukintilan asukkaat Yrjö Hämäläinen sekä Yrjö Yrjönpoika Hämäläinen, Murtolahti, § 63; useita luvattomia kaskia	isä-Yrjö oli ollut poissa sairauteensa vedoten, poika-Yrjö kiisti kasket suoviljelystä lukuunottamatta, myönsi kuitenkin vielä yhden peltokasken, olivat kaskenneet vanhan tavan mukaisesti lupaa kysymättä ja kaskikiellosta tietämättä	oli valmis käyttämään todistajaa	13.3.1776 oikeus tuomitsi kaskikieltoilmoituksiin viitaten ja 1734 MJ:24 ja 25, RK 14:2, Kunink. välipäätöksen 29.11.1756 § 35 sekä Kunink. selityksen 5.4.1739 § 15 nojalla vastaajalle 100 tlr h.r. sakon, sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille OK 4:2 ja 21:3 nojalla oikeuskulut 66 tlr h.r., jota vastaan Hämäläiset ilmoittivat tyytymättömyytensä ja saivat selostuksen muutoksenhakumenettelystä

LIITE 6.B. KASKIJUTUT JUANTEHTAAN VÄLIKÄRÄJILLÄ 1776

Samoin kuin sakot myös tuomioiden yhteydessä luovutettavaksi määrätty sato jaettiin kolmeen osaan: kruunulle, kihlakunnalle ja maanomistajalle (ruukille) joko *in natura* tai hopearahana paikkakunnan hintatason mukaan seuraavasti: 1 t. rukiita = 8 tlr, 1 t. ohraa = 7 tlr, 1 t. vehnää = 7 tlr, 1 knt nauriita = 2 2/3 äyriä, 1 prn olkia = 1 tlr, 1 t. akanoita = 8 äyriä (joiden perusteella olen laskenut suluissa olevat summat). Kaadetut ja kylvetyt mutta vielä korjaamattomat kasket määrättiin maanomistajalle. Lyhenteet: hs = haasiaa, knt = konttia, lht = lyhdettä, lsk = lusikallista, prn = parmasta, t. = tynnyriä, k. = kappaa, t.a. = tynnyrinalaa, k.a. = kapanalaa, krm = kuormaa. Oikeuden päätösten jälkeisistä sopimuksista ks. liite 6.C.

<i>Nro</i>	<i>Nimi</i>	<i>Kantajan ilmoittamat tiedot</i>	<i>Vastaajan ilmoittamat tiedot</i>	<i>Oikeuden päätös luovutettavasta sadosta</i>
1.	Paavo Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 1, 42, 45, 46	1774 korjannut Mustanlahden luota ruista 500 lht, pellon viereltä 800 lht, nauriita Hipanniemeltä 20 knt, 1775 Saarenkannan luota ruista 300 lht, Hipanniemen torpparin Ahosen pellon viereltä 5 ohraa ja vehnää, joista tullut yhteensä 10 t., Riukutaipaleenmaalta hs ohraa, joka tuottanut 5 t., Kopralahdesta 320 lht, Hipanniemelle kylvänyt naurista, Mustalahdenpohjaan tai Pönttöniemelle 10 k. ruista	1774 korjannut vain 300 lht huonokasvuista ruista, pellon luota ei mitään, nauriita 10 knt, 1775 korjannut Saarenkannalta 110 lht ruista, Kopralahden kaskan kertoi tuottaneen ruista 2 t. 12 k., ohraa saanut 3 t., vehnää 8 k., nauriita 20 knt, kaatanut kaskea Mustalahdenpohjasta 7 k.a.	4 t. 13 k. ruista, 3 t. ohraa, 8 k. vehnää, 30 knt nauriita, 4 prn ruisolkia, ½ prn ohra- ja vehnäolkia, 4 t. akanoita (yht. 66 tlr h.r.), kapteeni luopui vaatimuksistaan siinä vaiheessa kun osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti

2.	Paavo Paavonpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 2, 44	1774 korjannut Hipanniemellä ruista 800 lht, Lastulahdella ruista 400 lht, Siltapurolla saatu ½ t. ohrakylvöstä 4 t. sato, tontin vieressä 8 k. ohrakylvöstä 2 t. sato, Kopralahdelta nauriita 30 knt, Valkiamäelle 1 t. ruiskylvö, Tervaniemessä 10 k. ruiskylvö, 1775 saatu tontin vierestä ruista 300 lht, Haapaniemestä 1 hs ohraa, josta saatu 4 t., Pönttöniemestä nauriita 20 knt, Honkaniemessä kylvetty ½ t. ruista, Tervaniemessä kaskea kaadettu 1 t.a., Salmikankaalla Lastu- lahden tien varressa 10 k.a. kaski, Hipan- niemessä saman verran	kiisti kasket paitsi muutamissa huonoissa paikoissa, joissa oli ollut vähäisiä merkityksetö- miä kaskia	ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
3.	Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§3, 50	1774 Hipansalmen luona korjanneet ruista 600 lht, Haapatatvanmaalta 500 lht, nauriita Hipanniemeltä 30 knt, 1775 pellon viereltä ruista 400 lht, Mustalahden rannasta vehnää saatu 4 t., ohraa 2 t., Kopranurmelta nauriita 20 knt	eivät vastanneet	ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
4.	Kaapro Tuovinen, Vuotjärvi, §§4, 17	1775 Tervalammin taka- na korjannut ruista 400 lht, Virtasaarella ruista 100 lht, Mustalahdessa ohraa 6 k. kylvöstä 2 t., Tervalammin tien luota samoin 2 t., Tervajoen takana nostanut nauriita 20 knt, kaatanut kaskea Suurenahonniemessä kahdessa paikassa	ei saanut Tervalammin takaa enempää kuin 200 lht ja Virtasaaresta 100 lht, Mustalahdesta oh- raa vain ½ t. ja saman verran Tervalammilta, nauriita vain 5 knt	½ t. ruista, 1 t. ohraa, 5 knt nauriita, 2 prn ruisolkia sekä ohraoljet ja akanat (yht. 22 tlr 15 1/3 äyriä h.r.)

5.	Sakari Sakarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 5, 21	1775 korjannut Talvilahden kupeelta ruista 400 lht, Lohikorventauksesta ohraa 9 t., Vitasniemen kupeelta kaatamaansa kaskeen kylvänyt ruista 8 k., Lastulamminmaalle ruista 3 k. ruista, Riitasaarenmaahan ruista 5 k., Riitasaaressa kaatanut kaskea 1 t.a.	myönsi mainitut kasket	ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
6.	Sakari Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 6, 20	1775 korjannut Vinkinsaaresta ruista 100 lht, Lastulammella kaatanut kaskea 13 k.a., Lohikorvessa 10 k.a.	myönsi kasket, rukiista kertoi puineensa 50 lht, joista saatu 8 k., loput puimatta	ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
7.	Heikki Parviainen, Vuotjärvi, §§ 7, 51	1775 kylvänyt Tanskanlahdessa ruista 20 k., Tervaniemessä 16 k., Lastutaipaleen luona 8 k.a. vielä kylvämättä, metsäpalon aiheuttaminen 1774 Pönttöniemessä ja 1775 Muuraisvirralla	myönsi kasket, kiisti aiheuttaneensa metsäpaloja	vastaaja vapautettiin syytteistä, kapteeni tyytyi tämän lupaamaan korvaukseen, metsäpalon tutkinta jäi kesken
8.	Antti Tuovinen, Nilsä, §§ 8, 37, 49	1775 Kongansaaressa kaskennut, Murtomäellä korjannut ruista 350 lht, kylvänyt Riita-ahossa 16 k., kaatanut siellä 8 k.a. kasken, metsäpalossa hävittänyt yli 20 t.a. metsää	myönsi kasket, kertoi Murtomäestä saadun ruista 1 t. 28 k., Valkeisenrannasta ohraa 1 t., Kankaisen takaa nauriita 8 knt, metsäpalo ei vastaajan mielestä merkittävä.	sakkotuomion yhteydessä sadon menetys (yht.22 tlr 21 1/3 äyriä h.r.), vastaaja tyytymättömän tuomioon, metsäpalon tutkinta siirtyi tulevaisuuteen
9.	Nuutti Pirinen, Nilsä, §§ 9, 31, 33, 34	1774 korjannut Kuikkalammelta ruista 3 t., 1775 Niittysalmelle kylvänyt (ruista?) 16 k., pellon viereen ruista 20 k., lisäksi sieltä korjannut ruista 200 lhd ja ohraa 1 t., Pirttijärven pohjapuolella kaatanut kasken muutamalle lsk nauriita, lisäksi Riitalonmaalla 16 k. kylvö	myönsi kasket, mutta kertoi että 200 lht peltonvieruskaskesta saatu ruista vain 30 k., paikka aiottu uudeksi pelloksi	3 t. ruista, 1 t. ohraa sekä oljet ja akanat (yht. 33 tlr 16 äyriä h.r.), kapteeni luopui vaatimuksistaan siinä vaiheessa, kun osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti

10.	Matti Ronkainen, Nilsinä, §§ 10, 30, 36	ei kaskisyytöksiä		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
11.	Olli Taskinen, Nilsinä, §§ 11, 27, 38	1775 kaatanut Valkeisenmäellä 1 t.a. kasken, Riitalosassa saman verran, Lehväkäreillä eli Petäjaniemessä 8 k.a. kasken, Tarpeisenmäellä korjannut ohraa 2 t.	myönsi kasket, mutta Valkeisenmäelle kylvetty vain 4 lsk nauriita, Riitalalon kaski ollut 16 k.a. suuruinen, Lehväkären eli Petäjaniemen nauriskaski suuruudeltaan 1 lsk, Tarpeisenmäeltä ohraa 1 t.	1 t. ohraa, oljet ja akanat (yht. 7 tlr 16 äyriä h.r.)
12.	Olli Pirinen, Nilsinä, §§ 12, 32, 34	Pirttimäellä 16 k.a. kaski		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
13.	Juho Rissanen, Nilsinä, §§ 13, 26	1774 korjannut Taatonrannasta ruista 800 lht, Haukijärven takaa ruista 100 lht 1775 korjannut Mustikkamäeltä ruista 8 k. ja kylvänyt ruista 10 k., korjannut Valkeisenmäeltä ohraa 5 t., korjannut Taatonrannasta ruista 800 lht, kaatanut Haukimäeltä 20 k.a. kasken ja Riitalosassa 20 k.a. kasken	myönsi Haukijärven takaa saaneensa 400 lht, joista saatu 1 t. joka sadalta lyhteeltä, Mustikkamäeltä saanut 200 lht, joista saatu vain yhteensä vain 1 t., Valkeisenmäeltä saatu ohraa 1½ t., Taatonrannan molemmat kasket tuottaneet yhteensä vain 900 lht, joista saatu vain 16 k. joka sadalta lyhteeltä, Haukimäellä vain pieni nauriskaski, Riitalalon kaskialan ja Mustikkamäen kylvöalan myönsi oikeiksi	9 t. 16 k. ruista, 1 t. 16 k. ohraa, 9 ½ prn ruisolkia, lisäksi ohraoljet ja akanat (yht. 97 tlr 13 1/3 äyriä h.r.)
14.	Olli Tuovinen, Nilsinä, §§ 14, 22	1773 kaskennut Petarinmäellä, 1774 kaskennut Riitalosassa, johon 1775 kylvänyt ruista 10 k., Petarinmäellä korjannut ruista 100 lht, jotka oli jo puitu	myönsi kasket	puidut rukiit sekä oljet ja akanat (yht. 4 tlr 10 äyriä h.r.)

15.	Pietari Hannunpoika Kuosmanen, Nilsia, §§ 16, 23, 41	1774 Valkeisenmäellä korjannut ruista 300 lht, 1775 korjannut Riitasalosta ruista 150 lht, kaatanut samassa paikassa 8 k.a. kasken, syksyllä 1775 kylvänyt sinne ruista 10 k.	sanoi 1774 korjanneensa Valkeisenmäeltä 50 lht, joista saanut 6½ k., 1775 ei saanut korjattua mitään, vain kylvänyt syksyllä 5 k. ruista	8 k. ruista, 1 prn olkia (yht. 3 tlr)
16.	Olli Hannunpoika Kuosmanen, Nilsia, §§ 18, 40	1775 kaatanut Riitasalossa 16 k.a. kasken		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
17.	Lauri Rokkanen, Murtolahti, § 19	vahingonteot vähäisiä		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
18.	Elias Tuovinen, Nilsia, §§ 25, 28	1774 kaatanut kasken Tarpeisenmäellä, johon 1775 kylvänyt ruista ½ t., korjannut Valkeisenmäeltä ohraa 3 t., Mustikkamäeltä saanut ruista 600 lht, Kankaisentauksesta korjannut ruista 100 lht, samassa paikassa kaatanut 8 k.a. kasken	kertoi että Tarpeisenmäen kylvö tehty yhdessä Heikki Taskisen kanssa, Valkeisenmäeltä ei saanut mitään, koska kaikki oli kuivunut pois, Mustikkamäeltä ei saatu kaskia viime kesänä, Kankaisentauksesta saatu 100 lht, kaadettu kaski kooltaan 5 k.a.	ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
19.	Olli ja Sipi Hartikainen, Siikajärvi, § 29	ei kaskisyytöksiä		
20.	Antti Mikonpoika Hartikainen, Siikajärvi, § 47	ei kaskisyytöksiä		
21.	Matti Kuosmanen, Kotasalmi, § 35	joitakin vahingonkoja ruukin metsissä Nilsissä		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen
22.	Nuutti Kuosmanen, Nilsia, § 39	jonkin verran vahinkoa, mutta ei merkittävää haittaa hiilimetsille		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti

23.	Pietari Pietarinpoika Kuosmanen, Nilsinä, § 43	vähemmän merkityksellisiä kaskia		ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen
24.	Urpo Pentikäinen, Murtolahti, § 48	1775 Vyyhtijärvellä korjannut ruista 2000 lht ruista, kylvänyt ruista 1 t. 8 k., kaatanut 1 t.a. sekä korjannut ohraa 3 t. , kaskennut myös Hietaharjunsuolla	sanoi korjanneensa vain yhden kasken, josta saanut vain 30 lht, joista saatu ruista 6 k. , myönsi Temanrantaan kylväneensä ruista 16 k. ja kaataneensa Vyyhtijärvenmaalla 16 k.a., jolle ei lupaa enempää kuin nauriskaskelle, joka tuottanut 20 knt, Hietaharjunsuolta myönsi saaneensa ruista 11 t. 16 k.	11 t. 16 k. ruista, 20 knt nauriita, 6 prm olkia, 3 t. akanoita (yht. 152 tlr 2 2/3 äyriä h.r.)
25.	Paavo Pentikäinen, Murtolahti ,§ 53, 56, 60	1774 Vyyhtijärvenmaalla korjannut ruista 3000 lht, 1775 korjannut 200 lht sekä tonttinsa vieressä 1500 lht, kylvänyt ruista 25 k., lisäksi kaatanut 20 k.a. metsää, Vyyhtijärvelle kylveystä 16 k. ohrakylvöstä korjannut 4 t. sekä eräästä suosta 5 t. ohraa, lisäksi 1775 torppari Roinisen (28) kanssa 2 aumaa ohraa, joista saatu 16 t.	myönsi Vyyhtijärvellä 1774 korjanneensa 3000 lht, joista saatu ruista 15 t. ja viime vuonna 200 lht, joista saatu 20 k., tonttinsa luona korjatut 1500 lht tuottaneet ruista 7 t. 16 k., ohraa saanut 9 t., Roinisen kanssa tehdyn ohrakasken kiisti ja väitettiin sen olevan sama kaski kuin edellä käsitelty	ruista 23 t. 4 k., ohraa 9 t., ruisolkia 23 parmasta, ohraolkia 3 parmasta, akanoita 17 t. (yht.279 tlr 4 äyriä h.r.)
26.	Pietari Pentikäinen, Murtolahti, §§ 55, 56	1775 Peltosenmaan kaskesta korjannut ruista 700 lht, ohraa kahdessa paikassa yhteensä 8 t., kylvänyt ruista kaskkeen 9 k., kaatanut neljässä eri paikassa kaskea	myönsi 1775 korjanneensa 100 lht ruista, joka tuottanut 22 k. ja 1774 300 lht, josta saatu 1 t. 16 k. ruista, ohraa saanut kaskesta vain 4 t. ja sitä edeltävänä vuonna 1 t. 16 k., kolmessa paikassa kaatanut, kylvänyt 9 k. ruista	2 t. 6 k. ruista, 5 t. 16 k. ohraa, 2 prm ruisolkia, 2 prm ohraolkia, 3 t. akanoita (yht. 60 tlr 24 äyriä h.r.)

27.	Erkki Ruuskanen, Murtolahti, §§ 57, 62	kaatanut 12 k.a. suuruisen kasken, joka on nyt oraalla, sekä viime kesänä 1775 kaatanut puita kaskea varten Saramäellä	myönsi yhden kasken	ei tuomiota, osapuolet tekivät sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
28.	Pietari Roininen, Murtolahti, §§ 59, 60	1774 korjannut ruista 800 lht, 1775 korjannut ruista 200 lht Vyyhtijärven pohjoispäässä, mistä saanut 1 t. 8 k., kaatanut 16 k.a. kasken, lisäksi Pietari Roininen yhdessä Paavo Pentikäisen (25) kanssa 1775 korjannut 2 aumaa ohraa, josta saatu 16 t.	myönsi 1774 saaneensa 800 lht, joista saatu ruista 4 t. ja 1775 saaneensa 200 lht, joista saatu ruista 1 t., 1775 syksyllä kylvänyt 20 k. ruista, kaatanut kaskea 8 k.a., korjatut kasket jättänyt maanomistajalle Paavo Pentikäiselle, myönsi ohrakasken, josta saatu 9 kuormaa	5 t. ruista, 1 prn olkia, 3 t. akanoita (yht.41 tlr 24 äyriä h.r.), jotka hän saa vaatia takaisin Paavo Pentikäiseltä, viimeksi mainitun kanssa yhdessä tehdyn kasken käsittely jäi kesken
29.	Niilo Pekkarinen, Murtolahti § 61	vähäisiä kaskia, ei haittaa hiilimetsälle		osapuolet tekivät keskenään sopimuksen, jonka oikeus vahvisti
30.	Yrjö Hämäläinen, Murtolahti, § 63	1775 korjannut Sormosenniemessä ruista 500 lht, Tihvonjärvenmaalla ohraa 16 k. kylvöltä, pellon luona 150 lht ruista, naurismaa Saramäessä	totesi, ettei ollut muuta kuin suoviljelys, jossa ei mielestään ole tehnyt mitään väärää ja josta saatu vain 300 lht eli 2 t. 21 k. ruista, kaski pellon luona tuottanut vain 100 lht, josta saatu 21 k. ruista, ohrakaski tuottanut vain 1 t. 28 k., nauriita saatu 20 knt	3 t. 9 k. ruista, 1 t. 28 k. ohraa, 20 knt nauriita, ½ prn ruisolkia, 1/3 prn ohraolkia, 2 t. akanoita (yht. 42 tlr 15 1/3 äyriä h.r.)

LIITE 6.C. SOPIMUKSET SEKÄ SEURAAMUKSET JUANTEHTAAN VÄLIKÄRÄJILLÄ 1776

Kapteeni Tigerstedtin ja ruukin verotilojen asukkaiden keväällä 1776 tekemiä sopimuksia (jotka kymmenen vuoden oikeusprosessin päätteeksi purettiin) voisi kutsua lampuotisopimuksiksi, joskaan tällaista nimeä niistä sopimuksia solmittaessa ei käytetty. Lisäksi olen taulukkoon koonnut tiedot entisistä ja uudistetuista torpparisopimuksista samoin kuin (päällekkäisyydestä huolimatta) seuraamuksista, jotka joillekin ”sopimuksettomaan tilaan” jääneille alustalaisille koituivat.

<i>Nro</i>	<i>Nimi</i>	<i>Sopimuksen/seuraamuksen sisältö</i>
1.	ruukin verotilan asukas Paavo Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, § 46	12.3.1776 määrätyn sakko- ja sadonluovutustuomion jälkeen Pasanen ja hänen äitinsä Kirsti Hämälätär tekivät 13.3. kapteeni Tigerstedtin kanssa seuraavan sopimuksen: kapteeni luopuu omista sakko-osuuksistaan ja jättää kylvetyn sadon Pasasille, jotka toimittavat ensi vuonna ruukille 3 t. ruista, 3 t. ohraa sekä 30 tlr h.r. Pellontuotosta he maksavat tänä ja ensi vuonna ¼:n mutta sen jälkeen 1/3:n, poikkeuksena pellavaa ja hampua 16 k. ja 2 k. hernettä, joka kylvetään puutarhaan ja josta ei maanosuuksia vaa- dita. Pönttölahden ja puolet Hipanniemen suosta Pasanen äitinsä kanssa saa raivata ilman mitään maksua pelloksi ja niityksi sekä muut suot, joiden raivaamiseen kapteeni vastaisuudessa antaa luvan. Nykyisiltä niityiltä toimitetaan 1/3 heinästä, tulevaisuudessa raivattavilta niityiltä ei tule mitään maksua, ei myöskään kalastuk- sesta, kuitenkin niin ettei kapteenia estetä kalastamasta. Kaikesta kasken tuotosta tästedes suoritetaan ruukille 1/3 samoin kuin vuosittaisesta 5 lsk naurismaasta 1 leiv. kuiv. haukia. Kapteeni maksaa vuosittain veron, kymmenykset, sotilaan palkan 2 tlr h.r. ja peltoviljat 1 t. ruista sekä uuden maanmittauksen ja verol- lepanon rahamaksuista 1/3:n, kaikesta muusta jäljellejäävästä vastaa Pasanen itse. Hiili, jota vastaan Pasanen on nostanut rahaa, toimitetaan tulevana keväänä. Sopimusriita, joka viime laamannin- käräjiltä siirtyi hovioikeuteen, kumotaan samoin kaikki muut tähän liittyneet riidat. Veron, jonka kapteeni kuitenkin mukaan on maksanut veronsaajalle, maksaa Pasanen takaisin rahana. Oikeus vahvisti sopimuksen.

2.	ruukin verotilan asukas Paavo Paavonpoika Pasanen, Vuotjärvi, § 44	Pasanen ja kapteeni Tigerstedt tekivät 13.3.1776 sopimuksen, jonka mukaan Pasanen toimittaa kaikista tähänastisista kaskista kapteenille 3 t. rukiita ja 3 t. ohraa, puolet tänä keväänä ja puolet ensi vuonna, kapteenin kustannuksia Pasanen maksaa 30 tlr h.r., puolet tänä keväänä ja puolet vuoden loppuun mennessä. Ensi vuonna 1777 Pasanen toimittaa peltosadosta ¼:n ja sen jälkeen 1/3:n, 16 k. pellavan viljelystä, hampusta ja 2 k. herneen viljelystä ei kapteeni ota mitään maksua, Honkaniemen ja Koprallahden suot saa Pasanen ilman korvausta raivata pelloksi ja niityksi. Samoin saa hän kapteenin katselmuksen jälkeen ottaa muitakin soita viljelykseen, kuten puolet Haasianiemen suosta. Kun nyt aloitetut saadaan kuntoon ja tulevaisuuden niitynraivaukset, jotka kapteeni myös tarkastaa, saa Pasanen kaikkina aikoina hyödyntää niitä ilman korvausta. Kasken tuotosta maksetaan tästedes 1/3 kapteenille, vuosittaista 5 lsk naurismaata vastaan toimittaa Pasanen kapteenille 1 leiv. kuiv. haukia. Veron, kymmenyksen sekä sotilaan palkan 2 tlr h.r. ja peltoviljat 1 t. ruista maksaa kapteeni kuten myös tulevan verouudistuksen rahakuluista 1/3:n, muusta vastaa Pasanen itse. Tähänastisista niityistä saa kapteeni vuosittain 1/3 tuotosta, kalavesiä saa Pasanen hyödyntää, kuitenkin niin ettei estä kapteenia kalastamasta, jos tätä huvittaa. Sopimuskiistat, jotka viime laamanninkäräjiltä siirrettiin hovioikeuden käsiteltäviksi samoin kuin kaikki muut riidat, mitätöidään ja kumotaan. Hiiltä, jota vastaan kapteeni sopimuksen mukaisesti maksanut Pasaselle rahaa, toimittaa tämä ensi vuonna, samoin veron, jonka kapteeni hänen puolestaan kuittaa vastaan on maksanut, suorittaa Pasanen tänä keväänä rahana. Oikeus vahvisti sopimuksen.

3.	ruukin verotilan asukkaat Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi, § 50	Pasaset, heidän äitinsä Kaarina Ruuskatar ja kapteeni Tigerstedt tekivät 13.3.1776 sopimuksen, jonka mukaan kapteeni luopuu kaikista syytteistä, jota vastaan Pasaset maksavat 1776 kapteenille 30 tlr h.r., 8 k. vehnää, 1 t. 8 k. ruista sekä saman verran ohraa ja 1777 saman verran vehnää, ruista ja ohraa. Pellon tuotosta he toimittavat tänä ja ensi vuonna ¼:n, sen jälkeen 1/3:n, olemassa olevilta niityiltä 1/3 heinästä vuosittain, mutta uusilta niityiltä ei tule maksua ollenkaan, puolet Pönttöniemensuosta ja Valkeisenmäenalussuosta sekä Peipposenmeren Pasaset saavat ilman maksua tulevaisuudessa raivata pelloksi ja niityksi. Kun nämä on saatu raivattua, voidaan katselmuksen jälkeen ottaa uusia soita käyttöön. Uusista pelloista neljännessä vuodesta alkaen maksetaan maanosuutena 1/3. Kalavesiä Pasaset saavat käyttää kuitenkin niin etteivät estä kapteenin kalastusta, mikäli tätä se miellyttää. Naurismaaksi saavat he vuosittain käyttää 5 lsk, jota vastaan maksetaan 1 leiv. kuiv. haukia, mutta ensi kesänä 2 leiv. Kaikista kaskista, joita tästedes korjataan, toimitetaan kapteenille 1/3. Tätä vastaan maksaa kapteeni Pasasten puolesta veron sekä kymmenyksen veronsaajalle, sotilaan palkan 22 taalaria h.r. ja peltoviljat 1 t. ruista, sekä 1/3:n kaikista rahamaksuista tulevassa maanmittaus- ja verouudistuksessa, muista maksuista vastaavat Pasaset itse. Pellavaa ja hamppua 16 k. sekä 2 k. herneitä saavat he kasvattaapuutarhassa ilman maksua vuosittain. Sopimuskiista, joka laamanninoikeudesta on siirretty hovioikeuteen, lakkaa nyt kokonaan. Hiiltä, jota vastaan Pasaset sopimuksen mukaisesti ovat nostaneet ruukilta rahaa, toimittavat he ensi syksynä. Oikeus vahvisti sopimuksen.
4.	ruukin verotilan torppari Kaapro Tuovinen, Vuotjärvi, §§ 4, 17	Vanhan 6.6.1770 tehdyn sopimuksen mukaan Tuovisen oli määrä toimittaa Tigerstedtille vuosittain 10 lästiä hiiltä, ½ krm heinää, 3 päivätyötä sekä 1 prm olkia. Tämän vastikkeena torppari sai asua Suurenahon torpassa Laajalahden rannalla, nauttia sen pelloista ja niityistä samoin kuin Kumpuniemen niitystä sekä kasketa joko Pasalan tai Nilsin ruukintilojen alueella vuosittain 8 k. verran ruista, saman verran ohraa ja 4 lsk naurista. Sopimus päättyi vuoden 1772 lopussa. – Sopimusrikkomusten takia oikeus määräsi 30.1.1776 Tuovisen toimittamaan kapteenille 30 lästiä hiiltä tai sen arvo (2 tlr lästiltä), 1½ kuormaa heinää (3 tlr kuormalta), 3 prm olkia (2 taalaria prm), 9 päivätyötä (21 1/3 äyriä päivältä) h.r. Lisäksi Tuovisen on lähdettävä torpasta seuraavana muuttopäivänä 14.3.1777 sekä maksettava kapteenille oikeuskulut 10 tlr h.r. Tuovinen ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon.

5.	ruukin verotilan torppari Sakari Sakarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 5, 21	Vanhan 6.7.1770 tehdyn sopimuksen mukaan Pasasen oli määrä toimittaa vuosittain Tigerstedtille 10 lästiä hiiltä, 6 päivätyötä, ½ krm heinää, 1 prn olkia. Sakari Sakarinpojan piti muuttaa mikkelinpäivään 1771 mennessä uudelle paikalle, joka saatettiin samaan kuntoon kuin edellinen Lastulahden paikka. Tämän jälkeen kumpikin (5 ja 6) oli rakennustensa, peltojensa ja niittyjensä osalta erikseen vastuullinen. Kaskeaminen sallittiin ½ t.:lle ruista, 8 k.:lle ohraa ja 4 lsk:lle nauriita vuosittain paikoissa, missä hiili- ja tukkipuille ei aiheudu vahinkoa. Kaksivuotinen sopimus kesti vuoden 1772 loppuun, minkä jälkeen edellytettiin tehtäväksi uusi kontrahti. – 31.1.1776 Pasanen lupasi toimittaa ennen kevättä 1777 kapteenille 60 lästiä hiiltä tai 2 tlr lästiltä puuttuville osin, 2½ krm heinää (3 tlr kuormalta), 5 prn olkia (2 tlr/prm), 42 päivätyötä (21 1/3 äyriä päivältä) h.r. sekä näiden lisäksi 12 päivätyötä tänä talvena hevosen kanssa hiilipuun ajossa. Mikäli uutta sopimusta ei saada aikaiseksi, Pasanen lähtee torpasta seuraavana muuttopäivänä.
6..	ruukin verotilan torppari Sakari Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi, §§ 6, 20	Vanhan 6.7.1770 tehdyn sopimuksen mukaan Pasasen oli määrä toimittaa vuosittain Tigerstedtille 10 lästiä hiiltä, 6 päivätyötä, ½ krm heinää, 1 prn olkia. Sakari Pietarinpoika jäi asumaan vanhalle paikalle Lastulahteen, mistä Sakari Sakarinpoika muutti. Tämän jälkeen kumpikin (5 ja 6) oli rakennustensa, peltojensa ja niittyjensä osalta erikseen vastuullinen. Kaskeaminen sallittiin ½ t.:lle ruista, 8 k.:lle ohraa ja 4 lsk:lle nauriita vuosittain paikoissa, missä hiili- ja tukkipuille ei aiheudu vahinkoa. Kaksivuotinen sopimus kesti vuoden 1772 loppuun, minkä jälkeen edellytettiin tehtäväksi uusi kontrahti. – 31.1.1776 pienen kinastelun jälkeen osapuolet pääsivät sopimukseen, jonka mukaan Pasanen toimittaa ennen kevättä 1777 kapteenille 60 lästiä hiiltä tai 2 tlr lästiltä puuttuville osin, 3 krm heinää (3 tlr/krm), 6 prn olkia (2 tlr/prm), 42 päivätyötä ((21 1/3 äyriä/ päivä) h.r. Pasanen lähtee ensi keväänä torpasta, ellei uutta sopimusta saada aikaiseksi, lisäksi tekee tänä talvena 12 päivätyötä hevosen kanssa hiilipuun ajossa oikeudenkäyntikorkauksena.
7.	ruukin verotilan torppari Heikki Parviainen, Vuotjärvi, §§7, 51	Kapteeni Tigerstedt sanoi tuntevansa Parviaisen yksinkertaisuuden ja perui syytteet luvattomista kaskista, mistä hyvästä Parviainen lupasi toimittaa kyseisistä kaskista 1/3:n ruislyhteistä ja ¼:n ohralyhteistä sekä 20 tlr k.r.
8.	ruukin verotilan asukas Antti Tuovinen, Nilsinä, §§ 8, 37	Ei sopimusta, oikeus tuomitsi 25.1.1776 Tuovisen kaskivahingoista 100 tlr h.r. sakkoihin, satonsa ja työnsä menetykseen ruukinomis-tajalle samoin kuin oikeuskulujen korvaamiseen. Myöhemmistä syytteistä vapautettiin mutta menetti näistäkin sadon ja joutui maksamaan oikeuskulut, joita yhteensä kertyi 20 tlr h.r. Tuovinen ilmoitti tyytymättömyytensä molempiin tuomioihin ja hänelle se-lostettiin muutoksenhakumenettely.

9.	ruukin verotilan asukas Nuutti Pirinen sekä isänsä Olli, Nilsii, §§ 9, 31, 33, 34	Saatuaan 11.3.1776 oikeudessa 100 tlr h.r. sakon ja sadonmenestystuomion ilmoittivat Nuutti Pirinen ja hänen isänsä Olli myöhemmin samana päivänä tehneensä sopimuksen kapteeni Tigerstedtin kanssa, jonka mukaan kapteeni luopuu kaikista syytteistään kaskia koskien sekä sallii kaadettujen ja kylvettyjen kaskien nauttimisen Pirisille siitä hyvästä, että nämä toimittavat kapteenille tänä vuonna 12 t. ruista ja ensi vuonna 4 t. ruista sekä 1/3:n kaskien tuotosta. Piriset saavat asua 5 vuotta vanhassa asunnossaan, josta maksavat kapteenille 1/3:n pellon kasvusta, jonka jälkeen muuttavat uuteen asuinpaikkaan, josta maksavat samoin 1/3:n. Pellonpäällyssuon katselmus tehdään ensi keväänä, jolloin sen raivaamisesta ja vapaavuosista sovitaan. Verot ja kymmenykset maksaa kapteeni sekä tulevan maanmittaus- ja verouudistuksen rahamaksuista 1/3:n. Nuutin aikomalla uudisasutuksella, jonne hän muuttaa tulevana kesänä, lupasi Nuutin veljenpoika Olli Pietarinpoika Pirinen auttaa ukkiaan ja setäänsä. Nuutti ja isä-Olli maksavat kapteenille kustannuksista 50 tlr h.r. sekä korvaavat kapteenin kuuttia vastaan maksamat verot. Kontrahdin mukaan kapteeni on maksanut Nuutti Piriselle hiilitoimituksista ja Pirinen on tuonutkin jonkin verran hiiltä. Loput toimitetaan keväällä ja ensi vuonna. Sen jälkeen 5 vuoden aikana kapteeni ei vaadi hiilisuo-rituksia. Kiista, joka on ollut laamannikäräjillä ja siirtynyt hovi-oikeuteen, katsotaan päättyneeksi. Sotilaan palkan ja peltoviljat maksaa kapteeni. Piriset toimittavat vuosittain 1 leiv. kuiv. haukia 5 lsk naurismaan maksuna. Oikeus vahvisti sopimuksen. Heti tämän jälkeen oikeus totesi Olli Pirisen, jolle oli langetettu 100 tlr sakko, josta hän ei sanonut hakevansa muutosta, olevan 80-vuotias ja sairaaloinen eikä näin ollen kestäisi raipparangaistusta eikä vesi-leipävankeutta. Lautamiehet todistivat miehen varattomuuden ja vaikka kapteeni luopuikin omasta osuudestaan, ei Pirisellä olisi varaa jäljellä olevaan 2/3:een, joten oikeus katsoi Olli Pirisen köyhänä, vanhana ja sairaalolisena voivan suorittaa tuomionsa 28 vrk vankeudella ilman vettä ja leipää.

10.	talonpoika Matti Ronkainen, Nilsia §§ 10, 30, 36	Saatuaan selville kaskivahinkojen vähäisyyden kapteeni Tigerstedt oli valmis 11.3.1776 tekemään Olli Taskisen, Matti Ronkaisen ja Kaarina Kovottaren kanssa näiden pyynnöstä sopimuksen. Taskinen toimittaa kapteenille 8 t. ruista, puolet keväällä, puolet ensi vuonna, sekä kylvetyistä ja kaadetuista kaskista 1/3:n. Taskinen saa käyttää 6 vuoden ajan nyt asumansa tontin pellon puolikasta, minkä jälkeen hän muuttaa uudisasutukselle, joka oli ajateltu sotilastorpaksi, vanhan tontin eteläpuolelle ja saa 6 vuodeksi ilmaiseksi viljellä peltoja mutta maksaa sen jälkeen 1/3:n samoin kuin vanhan pellon tuotosta siltä ajalta, minkä hän siellä asuu. Kaikesta heinäntuotosta maksaa Taskinen 1/3:n kapteenille tästä vuodesta alkaen. Kapteeni maksaa veron ja kymmenyksen, sotilaan palkan ja peltoviljat sekä 1/3:n kaikista rahamaksuista maanmittaus- ja verouudistuksesta. Muista maksuista vastaa Taskinen itse. Puuttuvan hiilen, jonka kapteeni on sopimuksen mukaan maksanut Taskiselle, toimittaa Taskinen keväällä ja ensi vuonna. Verot, jotka kapteeni kuitin mukaan on maksanut, korvaa Taskinen kapteenille. 5 Isk naurismaasta Taskinen maksaa vuosittain 1 leiv. kuiv. haukia. Sopimuskiista, joka viime laamanninkäräjiltä siirtyi hovioikeuteen, lakkaa nyt kokonaan. Taskinen maksaa kapteenille 30 tlr h.r. aiheuttamistaan kustannuksista. Kapteeni tarkastaa Selkärannansuon ensi keväänä, jolloin sen raivaamisesta ja vapaavuosista tarkemmin sovitaan. Kaarina Kovotar ja vävynsä Matti Ronkainen maksavat samat maksut kapteenille samoilla ehdoilla ja saavat 6 vuoden kuluttua koko vanhan pellon hallintaansa mutta siihen saakka nauttivat vain puolikasta, maksavat sen tuotosta 1/3:n ja auttavat Taskista muuttamaan uuteen paikkaan ja aloittamaan viljelyksen. Tämän kautta riita, jossa kapteeni oli syyttänyt Ronkaista omavaltaisesta tilanosan hallintaan otosta, raukeaa. Mikäli Ronkainen ei suostu asumaan yhdessä anoppinsa Kovottaren kanssa, saa kapteeni päättää mahdollisesta uudesta asuinpaikasta. Muuten kuuluu Taskisen, Kovottaren ja Ronkaisen osoittaa herra kapteenille kaikissa tilanteissa kuuliaisuutta ja palvelushalukkuutta. Oikeus vahvisti osapuolten sopimuksen.
11.	ruukin verotilan asukas Olli Taskinen, Nilsia §§ 11, 27, 38	Oikeuden langetettua 9.3.1776 Taskiselle 100 tlr h.r. sakon, työn ja sadon menetyksen sekä maksamaan kapteeni Tigerstedtille oikeuskuluja 16 tlr. h.r. ilmoitti tämä tyytymättömyytensä mutta 12.3. kertoi asiaa tarkemmin harkittuaan (n:ossa 10 mainitun sopimuksen synnyttyä, ks. yllä), ettei halua ryhtyä muutoksenhakuun vaan tyytyy kihlakunnankäräjien tuomioon anoen samalla köyhyyteensä ja sairaalloisuuteensa vedoten sakkojen muuttamista vankeudeksi. Taskinen todettiin yli 50-vuotiaaksi, köyhäksi ja kärsivän suolikohjusta, joten hän ei kestäisi raipparangaistusta. Kapteeni ilmoitti luopuvansa 1/3:n sakko-osuudestaan, joten loput 2/3 muutettiin 28 vrk vankeudeksi vedellä ja leivällä.

12.	ruukin verotilan asukas Olli (Pietarinpoika) Pirinen, Nilsia, §§ 12, 32	11.3.1776 kapteeni Tigerstedt ilmoitti Olli Pirisen ja äitinsä Beata Pitkättären kaskista tarkempaa tietoa saatuaan, että vahingot olivat vähäisiä ja ottaen huomioon Pitkättären ja tämän pojan vähemmän varakkaan tilan, asianomaisten pyynnöstä päätännyt luopua syytteistä ja tehnyt näiden kanssa sopimuksen. Kapteenille maksetaan korvauksena 40 tlr h.r. keväällä, sekä 6 t. ruista, ensi vuonna 4 t. ruista, pellon ja niityn tuotosta antavat he tulevana syksynä ja siitä edespäin 1/3:n, samoin kuin kaskista, jota vastaan kapteeni maksaa heidän veronsa, kymmenyksen ja sotilaan palkan ja peltoviljat, mutta muut maksut huolehtivat he itse. Tulevaisuudessa tehdään sopimus koko Pirilän tai puolen tilan osalta. Naurismaaksi he saavat käyttää 5 lsk vuosittain sellaisissa paikoissa, jossa tukki- ja hiilimetsä ei kärsi vahinkoa, mistä hyvästä he toimittavat kapteenille 1 leiv. kuiv. haukia. Ne verot, jotka kapteeni kuittaa vastaan heidän puolestaan maksanut, korvaavat he kapteenille, joka luopuu toimittamattomia hiiliä koskevista syytöksistä. Jos Pirinen on tuonut jotakin hiiltä ruukille, ei hän eikä äitinsä esitä niistä mitään korvausvaatimuksia. Kustannukset tulevassa maanmittaus- ja verouudistuksessa jaetaan siten, että kapteeni maksaa 1/3:n rahamaksuista ja Pirinen ja äitinsä 2/3 sekä tekevät vaadittavat työ- tms. suoritukset. Tulevana keväänä kapteeni tarkastaa Pellonpääillysuon viljelyksen, jonka Pirinen on aloittanut, ja päättää olosuhteiden mukaan vapaavuosista. Rakennukset, pellot ja niityt on pidettävä lain edellyttämässä kunnossa. Oikeus vahvisti sopimuksen.
13.	ruukin verotilan asukas Juho Rissanen, Nilsia, §§ 13, 26	Ei sopimusta, oikeus langetti Rissaselle 100 tlr h.r. sakon sekä sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja 30 tlr h.r. Rissanen ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon ja hänelle selostettiin muutoksenhakumenettely.

14.	ruukin verotilan torppari Olli Tuovinen, Nilsinä, §§ 14, 22	8.2.1771 tehdyn sopimuksen mukaan Olli Antinpoika Tuovinen sai luvan muuttaa seuraavan joulukuun lopulla ruukille kuuluvan Nilsin verotilan uudisasutukselle, joka muutama vuosi sitten oli rakennettu Taatonrannan sisäjärvelle. Tuovinen sai raivata niin paljon uutta peltoa kuin katsoi voivansa, lisäksi annettiin oikeus vuosittain kasketa 10 k. ruis-, 8 k. ohra- ja 4 Isk nauriskylvöä varten. Tuovinen sai käyttää Taatonrannan niittyjä sekä jotakin osaa Nilsin tilan niityistä, jota vastaan hänen piti toimittaa 2 vuoden ajan 10 lästiä hiiltä ruukille. Sopimus alkoi vuoden 1772 alusta ja päättyi vuoden 1774 lopussa, jolloin solmittaisiin uusi sopimus. – Keväällä 1776 Tuovinen kiisti tehneensä tällaista sopimusta. Tämän seurauksena kapteeni Tigerstedt ilmoitti Tuovisen asuvan luvatta ruukin maalla ja tulevan siten häädetyksi ja viitaten metsän hävitykseen halusi tulevana keväänä hävittää koko torpan. Uhkauksen jälkeen Tuovinen ja kapteeni tekivät 31.1.1776 sopimuksen, jonka mukaan Tuovinen toimittaa vappuun mennessä korvauksena koko asumisajastaan 50 lästiä hiiltä tai 2 tlr h.r./lästi, tekee tulevana kesänä 12 päivätyötä ruukille tai maksaa 21 1/3 äyriä/päivätyö sekä maksaa kapteenin korvauksia 20 tlr. h.r. Tuovinen saa muuttopäivään 1777 asti asua torpassa ja käyttää peltoja ja niittyjä ilman maanosuuskien maksamista, mutta viimeksi mainittuna muuttopäivänä hänen on lähdettävä torpasta. Oikeus vahvisti sopimuksen.
15.	ruukin verotilan asukas Pietari Hannunpoika Kuosmanen, Nilsinä, §§ 16, 23, 41	Ei sopimusta, 12.3.1776 oikeus langetti Kuosmaselle 100 tlr h.r. sakot ja sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille oikeusku-luja 20 tlr h.r. Kuosmanen ilmoitti tyytyvänsä tuomioon.
16.	ruukin verotilan asukas Olli Hannunpoika Kuosmanen, Nilsinä, §§18, 40	12.3.1776 kapteeni Tigerstedt ilmoitti peruvansa syytteen Olli Kuosmasta ja tämän isää Hannua vastaan, koska kaskivahingot olivat niin vähäisiä ja Kuosmaset sitoutuivat toimittamaan kapteenille 6 t. ruista ja 40 tlr h.r., puolet tänä keväänä, puolet seuraavana vuonna, sekä tästedes toimittamaan kaikesta pellon, kasken ja niityn tuotosta 1/3:n. Kapteeni maksaa heidän puolestaan tilan veron ja kymmenyksen, sotilaan palkan ja peltoviljat. 5 Isk naurismaasta Kuosmaset toimittavat 1 leiv. kuiv. haukia vuosittain, uudessa maanmittaus- ja verollepanossa maksaa kapteeni kaikista rahamaksuista kolmanneksen. Kuosmasten velka 303 tlr 7 äyriä k.r., joka sisältää verot jotka kapteeni heidän puolestaan on maksanut, korvataan 3 vuoden kuluessa joko hiilenä 4 tlr/lästi tai työnä 1 tlr 24 äyriä k.r./ kesätaksvärkkipäivä. Jos Kuosmaset haluavat lähteä tilalta, voivat he niin tehdä, joskin tällä hetkellä tila on heillä laillisesti. Laamanninkäräjiltä hovioikeuteen mennyt sopimusriita lakkaa. Oikeus vahvisti sopimuksen.

17.	ruukin vero-tilan torppari Lauri Rokkanen, Murtolahti, § 19	30.1.1776 teki Tigerstedt Rokkasen kanssa sopimuksen, jonka mukaan vuosina 1776 ja 1777 Rokkanen saa kasketa sovituisissa paikoissa, mistä hyvästä hän suorittaa 4 viikon päivätyöt omilla ruoilla, valmistaa 2 piilukirvestä kapteenin raudasta, kuljettaa tänä talvena 10 kpl 5 sylin mittaista mäntytukkia meren rantaan. Tilan asukkaiden Rokkaselta viemiä maanosuuksia (300 lht ruista) kapteeni vaatii näiltä. Ellei kirveitä saada valmiiksi, Rokkanen maksaa 4 hop.tlr, laiminlyödyistä päivätöistä 21 1/3 äyriä kummastakin ja ellei tukkeja saada perille tänä talvena, Rokkanen maksaa niistä sen verran, mitä ne maksavat Kuopiossa ensi keväänä. Kaikissa tilanteissa Rokkasen on osoitettava kapteenille tai hänen edustajalleen palvelualttiutta, kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta, muussa tapauksessa hänet häädetään torpasta. Lisäksi ennen ensi vuoden vappua Rokkanen tekee 4 viikkoa päivätöitä, 3 lsk naurismaalle lupa annetaan ilmaiseksi, muusta kaskesta hän toimittaa tavalliset maanosuudet ja maksaa 2 vuoden kuluessa kapteenille sen velan, jota varten hänet oli haastettu.
18.	ruukin verotilan asukas Elias Tuovinen, Nilsjä, §§ 25, 28	9.3.1776 osapuolet tekivät sopimuksen, jonka mukaan Tuovinen maksaa kapteeni Tigerstedtille aiheuttamistaan kuluista 40 tlr h.r. sekä edellisten vuosien vahingoista 1 t. ruista, kaadetuista ja kylvetyistä kaskista 1/3 samoin kuin kuluvan vuoden pellontuotosta. Kapteeni maksaa puolestaan kuluvan vuoden veron ja kymmenykset Tuovisen osalta samoin kuin sotilasmaksun. Ensi syksynä Tuovinen muuttaa tilalta mutta saa siitä huolimatta viljellä 3 vuoden ajan hampua pelloilla, niityt korjaa kapteeni ensi kesänä. Vaikkei Tuovinen ollut noudattanut lakia, jättää kapteeni näiltä osin syytteen nostamatta. Rahan puuttuessa Tuovinen korvaa 40 tlr muulla omaisuudella. Kapteeni ei vaadi Tuoviselta korvausta suorittamatta jääneistä päivätöistä tai hiilisuorituksista, Tuovinen ainoastaan korvaa kapteenille tämän edellisinä vuosina kuittia vastaan Tuovisen puolesta maksamat tilan verot veronsaajalle. Oikeus hyväksyi osapuolten sopimuksen.

19.	torppari Olli Hartikainen, Siikajärvi, § 29	14.3.1769 Henrik Paldaniuksen ja Hartikaisen sopimuksen mukaan Olli Hartikainen oli otettu torppariksi torppaan, jossa hän tähänkin asti oli asunut. Rakennukset, pellot ja niityt oli pidettävä kunnossa tulevaa katselmusta varten. Hartikaiselle annettiin vapaus kasketa ja kalastaa halunsa mukaan. Paldaniukselle piti maksaa vuosittain 48 tlr k.r. sekä 6 t. viljaa, puolet ruista, puolet ohraa, 1 leiv. voita, 1 leiv. kuiv. haukia, omasta hampusta tehdyn 6 sylin mittainen karkea nuottaverkko joka 2. vuosi ja hienempi joka 3. vuosi. Olli vastasi yhdessä Sipi ja Mikko Hartikaisen kanssa kolmasosalta sotilaan ylläpidosta sekä maksoi papille ym. kappaoikeudet. Hartikaisen oli heti ilmoitettava Paldaniukselle, jos joku vieras luvottomasti kaatoi kaskea tiluksilla, ja muutenkin osoitettava uskollisuutta ja kuuliaisuutta. Muussa tapauksessa Paldaniuksella oli valta häätää Hartikainen perheväkineen heti torpasta. Paldanius pidätti itsellään oikeuden muuttaa sopimusta tarvittaessa. Sopimus astui voimaan vuoden 1769 alusta. Tigerstedt, joka osti maa-alueen 1773, sai samat oikeudet torppariin nähden. – Välikäräjillä 1776 Hartikaisen edustaja Martti Laakkonen ilmoitti, että sopimuksen ehdot olivat niin kovia, ettei kukaan voinut niitä täyttää. Kapteeni Tigerstedtin mielestä sopimus oli asianmukaisesti vahvistettu ja koska sitä ei ollut miltään osin täytetty, kuului Hartikaisen korvata Tigerstedtille sekä sopimuksen mukaisesti lähteä torpasta. Laakkonen kertoi maariidan olevan kesken ja riippuvainen KM:sta, jonne asia oli viety, joten muu tuomioistuin ei saisi tehdä päätöstä asiassa. Laakkosella ei kuitenkaan mitään todistuksia asiasta. Oikeus langetti 9.3.1776 Hartikaisen maksamaan laiminlyödyistä 3 vuodesta 144 tlr k.r., 18 t. viljaa, 3 leiv. voita, 3 leiv. kuiv. haukia, 2 karkeaa ja 1 hieno 6 sylin nuotta, tai niiden puutteessa rahalliset arvot (8 tlr. ruis-, 7 tlr ohrat.:ltä, 4 tlr 21 1/3 äyriä voista ja 3 tlr hauista naulalta, 2 tlr karkeasta ja 3 tlr hienosta nuotasta, kaikki h.r.) Oikeus katsoi Kunink. kirjeen 2.12.1741 perusteella olevan oikeutettua ratkaista asia nyt, vaikka maariita olikin kesken ja KM:sta riippuvainen. Koska Hartikainen oli niskoitellut sopimusta vastaan, kuului hänen sopimuksen mukaisesti heti perheväkineen lähteä torpasta sekä hyvittää kapteenille 20 tlr h.r. Laakkonen vetosi tämän jälkeen Hartikaisen puolesta laamannioikeuteen.

19.	torppari Sipi Hartikainen, Siikajärvi, § 29	14.3.1769 Gustaf Molleruksen ja Hartikaisen sopimuksen mukaan Sipi Hartikainen otettiin torppariksi torppaan, jossa hän tähänkin asti oli asunut. Rakennukset, pellot ja niityt oli pidettävä kunnossa tulevaa katselmusta varten. Hartikainen sai vapauden kasketa ja kalastaa halunsa mukaan. Mollerukselle piti maksaa vuosittain 24 tlr k.r., 3 t. viljaa, puolet ruista, puolet ohraa, 1 leiv. voita, ½ leiv. kuiv. haukia, nuottaverkko omasta hampusta joka 2. vuosi ja hienompi joka 3. vuosi sekä vastata sotilaan ja papin kustannuksista ym. kapoista omalta osaltaan. Hartikaisen oli heti ilmoitettava Mollerukselle, jos joku vieras luvottomasti kaatoi kaskea tiluksilla, ja muutenkin osoitettava uskollisuutta ja kuuliaisuutta. Muussa tapauksessa Molleruksella oli valta häätää Hartikainen perheväkineen heti torpasta. Mollerus pidätti itsellään oikeuden muuttaa sopimusta tarvittaessa. Sopimus astui voimaan vuoden 1769 alusta. Tigerstedt, joka osti maa-alueen 1773, sai samat oikeudet torppariin nähden. – Koska Hartikainen ei ollut miltään osin täyttänyt sopimusta, Tigerstedt vaati välitöntä häätöä sekä oikeudenkäyntikorvauksina 40 tlr h.r. Sipi Hartikainen puolustautui köyhyydellään. Oikeus määräsi 9.3.1776 Hartikaisen maksamaan Tigerstedtille kuluneilta 7 vuodelta 168 tlr k.r., 21 t. viljaa, 7 leiv. voita, 3½ leiv. kuiv. haukia, 5 karkeasta ja 2 hienosta hampusta tehtyä nuottaa, tai niiden puutteessa korvaamaan niiden rahallinen arvo (ks. ed. 18). Niskoittelun vuoksi Hartikainen määrättiin perheväkineen heti lähtemään torpasta sekä korvaamaan kapteenin kustannuksia 20 tlr h.r. Hartikainen vetosi laamanninoikeuteen.
20.	torppari Antti Mikonpoika Hartikainen, Siikajärvi, § 47	14.3.1769 Henrik Argillanderin ja Hartikaisen sopimuksen mukaisesti Antti Hartikainen otettiin torppariksi torppaan, jossa hän tähänkin asti on asunut. rakennukset, pellot ja niityt oli pidettävä kunnossa tulevaa katselmusta varten. Hartikainen sai vapauden kasketa ja kalastaa halunsa mukaan. Argillanderille oli maksettava vuosittain 36 tlr k.r., 4½ t. viljaa, puolet ruista, puolet ohraa, 1 leiv. voita, nuotta omasta hampusta, sekä vastattava omalta osaltaan sotilaan ja papin kustannuksista ym. kappaoikeuksista. Hartikaisen oli heti ilmoitettava Argillanderille, jos joku vieras luvottomasti kaatoi kaskea tiluksilla, sekä muutenkin osoitettava uskollisuutta ja kuuliaisuutta. Muussa tapauksessa Argillanderilla oli valta häätää Hartikainen perheväkineen heti torpasta. Argillander pidätti itsellään oikeuden muuttaa sopimusta tarvittaessa. Sopimus astui voimaan vuoden 1769 alusta. Tigerstedt, joka 1773 osti maa-alueen, sai samat oikeudet torppariin nähden. – Koska Hartikainen oli niskoitellut sopimuksen noudattamisessa, vaati Tigerstedt tälle laillista vastuuta. Hartikainen ilmoitti olleensa sopimusta tehtäessä alaikäinen, joten sitä ei voida pitää hyväksyttävänä. Oikeus lykkäsi 13.3. tapauksen käsittelyn 13.4. alkaville välikäräjille, minne Hartikaisen oli tuotava papintodistus ikänsä osoittamiseen.

21.	entinen ruukin verotilan asukas, eronnut sotilas Matti Kuosmanen, Kotasalmi, § 35	11.3.1776 Tigerstedt teki Kuosmasen kanssa sopimuksen, jonka mukaan Kuosmanen maksaa kapteenille korvauksena kaskistaan 30 tlr h.r., puolet tänä, puolet ensi vuonna, työllä, tavaroilla tai rahana. Kapteeni luopui kaikista syytteistä Kuosmasta vastaan.
22.	ruukin verotilan asukas Nuutti Kuosmanen, Nilsinä, § 39	12.3.1776 Tigerstedt ilmoitti kaskituhojen vähäisyyden takia luopuvansa syytteestä Kuosmasta vastaan ja teki tämän kanssa sopimuksen, jonka mukaan Kuosmanen korvauksena aiempien vuosien vahingonteostaan antaa 8 t. ruista ja 40 tlr h.r., puolet tänä keväänä ja puolet tulevana vuonna, sekä maksaa velkansa 357 tlr. k.r., mukaan luettuna tilan verot, jotka kapteeni on hänen puolestaan maksanut, toimittaa 3 vuoden kuluessa hiiltä 3 tlr 8 äyriä k.r. lästiltä tästä vuodesta alkaen, antaa kaskan, pellon ja niityn tuotosta 1/3:n tästä eteenpäin kun taas kapteeni maksaa hänen puolestaan veron ja kymmenykset veronottajalle samoin kuin sotilaan palkan ja peltoviljat. Kuosmanen maksaa vuodessa 1 leiv. kuiv. haukia siitä hyvästä että saa käyttää naurismaata 5 lsk kylvölle. Tulevassa maanmittaus- ja verouudistuksessa maksaa kapteeni 1/3:n kaikista rahamaksuista, kaikesta muusta vastaa Kuosmanen. Osapuolet ilmoittivat, että sopimuskiista, jota aiemmin oli käsitelty laamanninkäräjillä ja joka nyt oli siirtynyt hovioikeuteen, lakkaa. Oikeus vahvisti sopimuksen.
23.	ruukin verotilan asukas Pietari Pietarinpoika Kuosmanen, Nilsinä, § 43	13.3.1776 Tigerstedt luopui syytteistä kaskituhojen vähäisyyden takia ja teki Kuosmasen kanssa sopimuksen, jonka mukaan Kuosmanen toimittaa kapteenille 6 t. viljaa, puolet ruista, puolet ohraa, puolet tänä keväänä, puolet tulevana vuonna, sekä 30 tlr h.r., samoin puolet tänä, puolet seuraavana vuonna, mikä voidaan maksaa myös päivätyöllä samaan hintaan kuin muillakin työläisillä. Tämän vuoden pellon ja kaskan tuotosta kapteeni saa 1/3:n, niitystä kapteeni korjaa kaiken, kapteeni maksaa veron ja kymmenyksen sekä sotilaan palkan ja peltoviljat, Kuosmanen vastaa sotilaan muista maksuista ja kaikista muista maksuista. Ensi vuonna tähän aikaan Kuosmanen muuttaa pois tilalta. Edellisten vuosien verot, jotka kapteeni kuittaa vastaan on maksanut, maksaa Kuosmanen takaisin kapteenille, ensi keväänä Kuosmanen kyntää puutarhan ja laittaa siihen kasvamaan 4k. hampppua. Oikeus vahvisti sopimuksen.
24.	ruukin verotilan asukas Urpo Pentikäinen, Murtolahti, § 48	Ei sopimusta, 13.3.1776 oikeus tuomitsi Pentikäiselle 100 tlr h.r. sakon sekä työn ja sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja 40 tlr h.r. Pentikäinen ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon ja hänelle selostettiin muutoksenhaku.

25.	ruukin verotilan asukas Paavo Pentikäinen, Murtolahti, §§ 56, 60	Ei sopimusta, 12.4.1776 oikeus tuomitsi Pentikäiselle 100 tlr h.r. sakon, työn ja sadon menetyksen sekä maksamaan kapteenille oikeuskuluja 60 tlr h.r. Pentikäinen ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon, hänelle selostettiin muutoksenhaku. Osa kaskisyytöksistä sekä metsäpalosyytteet päätettiin tutkia seuraavan sulan maan aikana.
26.	ruukin verotilan asukas Pietari Pentikäinen, Murtolahti, §§ 55	Ei sopimusta, 12.4.1776 oikeus tuomitsi Pentikäiselle 100 tlr h.r. sakon sekä sadon ja työn menetyksen ja maksamaan kapteenille lisäkustannusten tuottamisesta oikeuskuluja 60 tlr h.r. Pentikäinen ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon ja hänelle selostettiin muutoksenhakumenettely.
27.	ruukin verotilan torppari Erkki Ruuskanen, Murtolahti, §§ 57, 62	13.4.1776 kapteeni Tigerstedt teki Ruuskasen kanssa sopimuksen, jonka mukaan tämä toimittaa pelto- ja kaskituotoistaan kapteenille 2 t. ruista ja 2 t. ohraa, puolet tänä, puolet ensi vuonna, sekä 60 tlr k.r. 5 vuoden ajalta tekemättä jääneet 7½ viikon päivätöyt Ruuskanen suorittaa 3 viikon päivätöillä omissa ruoissa vuodessa sekä lisäksi tekee tästedes vuosittain 4 viikkoa päivätöitä omissa ruoissa. Ruuskanen maksaa tavallisena maanosuutena 1/3:n rukiista ja ohrasta sekä hakee vuosittain 1 t. suolaa kaupungista. Kapteeni avustaa Ruuskasta saamaan takaisin Hämmäläiselle maanosuuksina maksetut viljat, kaikki kapteenin Ruuskasta vastaan nostamat syytteet raukeavat, sopimus kestää 3 vuotta, jonka jälkeen solmitaan uusi. Oikeus vahvisti sopimuksen.
28.	ruukin verotilan torppari Pietari Roininen, Murtolahti, §§ 59, 60	13.4.1776 oikeus tuomitsi Roiniselle 100 tlr h.r. sakon, työn ja sadon menetyksen. Roininen saa periä Paavo Pentikäiseltä tämän perimiä maanosuuksia, tekemättömät 72 päivätöytä korvataan 21 1/3 äyrillä vrk ja hakemattomista suolatoimituksista veloitetaan 18 tlr. Koska Roininen on useana vuonna laiminlyönyt torpparivelvollisuutensa, joutuu hän, vähempään oikeutettuna kuin lampuoti, heti lähtemään torpasta ilman irtisanomispäivää sekä korvaamaan kapteenille jo kolmansien välikäräjien käsittelyyn tulleen niskoittelun aiheuttamat kustannukset köyhäksi arvioituna 30 tlr h.r. Roininen ilmoitti tyytyvänsä tuomioon.

29.	ruukin verotilan torpparit Niilo ja Pietari Pekkarinen, Murtolahti, § 61	13.4.1776 kapteeni Tigerstedt ilmoitti todenneensa Niilo Pekkarisen tekemät metsävahingot vähäisiksi ja teki tämän kanssa sopimuksen, jonka mukaan Pekkarinen maksaa korvauksena kaskivahingoistaan vuosien 1776, 1777 ja 1778 kuluessa kaski- ja peltotuotoistaan yhteensä 10 t. viljaa, puolet ruista, puolet ohraa, lisäksi tulevista tuotoista 1/3:n maanosuutena, tekee 4 viikkoa päivätöitä vuosittain sekä suorittaa myös edellisen kontrahdin jäljiltä tekemättä jääneet päivätyöt. 3 vuoden kuluessa Pekkarinen hakee kaupungista 4 t. suolaa, jotka olisi jo tähän mennessä pitänyt hakea sekä näiden lisäksi 1 t. vuosittain, edelleen toimittaa 1 krm heinää vuosittain. Kapteenin kustannuksia Pekkarinen maksaa 3 vuoden kuluessa 90 tlr h.r. Hämmäläisten aiheettomasti ottama maanosuus peritään näiltä takaisin. Sopimus tehdään 3 vuodeksi, jonka jälkeen solmitaan uusi. Samanlainen sopimus tehtiin Pietari Pekkariselle, joka toimittaa 15 t. viljaa, suorittaa päivätyöt ja suolanhaut samalla tavalla kuin Niilo, sekä maksaa samalla tavalla maanosuuksia viljoista ja heinistä ja 90 tlr h.r. kapteenille. Heinät toimitetaan ruukille, viljat puidaan kotona. Oikeus vahvisti sopimuksen.
30.	ruukin verotilan asukkaat Yrjö ja Yrjö Hämmäläinen, Murtolahti, § 63	Ei sopimusta, 13.4.1776 oikeus tuomitsi Hämmäläisille 100 tlr h.r. sakon, sadon ja työn menetyksen sekä maksamaan viivyttelystä ja ylimääräisten kustannusten aiheuttamisesta herra kapteenille 66 tlr h.r. oikeuskustannukset. Hämmäläiset ilmoittivat tyytymättömyytensä tuomioon ja heille selostettiin muutoksenhaku.

Liitteiden 6.A., 6.B. ja 6.C. lähde: Pien-Savon tuomiokunnan välikäräjät Juantehtaalla 1776, kihlakunnanoikeuksien tuomiokirjat, mf-rulla UK 1772.

LIITE 7.A. TAULUKKO JUANTEHTAAN VUODEN 1789 VUORIVÄLIKÄRÄJISTÄ

Tässä noudatettava vastaajien numerojärjestys perustuu vuorivälikäräjien käsittelyjärjestykseen marraskuussa 1789. Oikeuden tuomarina toimi Suomen vuorimestari Carl Lundström, kantajana ruukinomistaja ja ruukin verotilojen maanomistaja kapteeni Stephan Bennet ja vastaajat olivat ruukintalonpoikia (*bruksbönderne*), torppareita sekä ruukintyöläisiä. Liitteissä 7.B. ja 7.C., jotka esittävät tarkemmat tiedot veloista ja talojen kunnosta, käytetään samoja järjestysnumeroita samoista henkilöistä.

vastaaja (valtuutettu); syyte	vastaajan toiminta oikeudessa ja perustelut syytteen alaisille toimille	kantajan toiminta ja kannanotot	oikeuden tuomio

1.	ruukin talonpojat Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi n:o 1 (§§ 1, 3, 18, 19, 20, 37, 41, 45, 48, 51); velka ruukillepuut-teellinen tilanhoito, luvaton kaskeaminen, hiilitoimitus-ten laimin-lyönti	esittivät vastalauseen tuomarin suomen kielen taidosta ja haastamiseen liit-tyneestä virheestä, suostui-vat vastaamaan vasta uhka-sakon julistamisen jälkeen, väittivät suurimman osan veloista olevan aiheettomia, koska olivat itse maksaneet verot, esittivät hovioikeuden päätökset 1778 ja 1788, joiden uskoivat taanneen vapautuksen ruukin vaati-muksista, osoittivat todista-jien kautta toimittaneensa ruukille enemmän hiiliä ja päivätöitä kuin laskelmassa mainittu, Bennetin aikaiset velat tunnustivat ja lupasi-vat maksaa, osan kiistan-alaisista veloista halusivat kuitenkin maksaa mieluum-min kuin vapautua niistä puhdistusvalalla; talonpidon puutteet lupasivat korjata, sanoivat edellisen omistajan mieluummin halunneen vil-jaosuuksia kuin hiiliä, myön-sivät kaskenneensa elan-nokseen, mitä eivät pitäneet rangaistavana vaan yleisenä maantapana, katsoivat säi-lyttävänsä asukasoiikeutensa kuten tähänkin saakka	esitti laskelman, jonka mukaan vastaajat velkaa ruukille Rdr 24.34.4. sekä kauppaakirjan, jonka mukaan uusi omista-ja saanut oikeuden kaikkiin ruukin entisiin velkavaateisiin, vaati maksamaan myös tuo-reemmat velat 1787-88 kruununveroista; syytti vastaajia huonosta talonpidosta ja luvatto-masta kaskeamisesta, mikä tuonut vahinkoa kruunulle, ruukkielinkei-nolle ja suuren ihmis-joukon elannolle, vaati vastaajille määrättä-väksi asukasoiikeuden menetystä, talonkat-selmusasiakirja osoitti Rdr 31.39. puutteita, ei luottanut pelkkiin kor-jauslupauksiin vaan vaati panttia tai takausta, piti väitteitä edellisen omistajan viljaosuuksien suosimisesta valheellisi-na ja ristiriitaisina ruukin intressille, ei hyväksynyt vastaajien ilmoittamia perusteita kaskille, halusi tulevaisuudessa syyttää niistä erikseen, kunhan metsän kärsimät vahingot ensin katsel-muksissa selvitetty	määrättiin maksamaan ruukille velkoja Rdr 9.24.6. sekä Bennetin aikaiset velat Rdr 3.12.9. + 2.15.4. korkoineen (näiden osalta myös oikeudenkäyntikulut 32 kill.), osa kruununve-rojen maksuista synty-neistä veloista todettiin vanhentuneen, osasta myöhemmistä kruunun-verojen maksuista kuitit edellisellä omistajalla ja niitä ei nyt voinut saada todisteiksi, kantajalle oikeus tulevaisuudessa periä niitä oikeudessa, koska sekä vastaajat että kantaja sekä voittanut että hävinnyt, niin kum-pikin osapuoli maksaa itse oikeudenkäyntiku-lunsa (OK 21:4); velvol-lisuusien laiminlyöntien ja kaskeamisen osalta oikeus katsoi vastaajien osoittaneen piittaamat-tomuutta kuninkaallisia määräyksiä kohtaan ja vastahakoisuutta isäntää kohtaan, joten he menet-tävät asukasoiikeutensa ja muuttavat tilalta maan suletta 1790 (MK 21:4, RK 14:5, MJ 1734, 1739 KM:n kirje 23.9.1747), jota ennen korvaavat tilan puutteet omistajalle pantin tai takauksen avulla (RK 27:5) sekä maksavat 32 kill. oikeudenkäyntikuluja kantajalle

2.	ruukin talonpoika Paavo Paavonpoika Pasasen leski Helena Parviatar, (hänen uusi miehen-sä Heikki Parviainen ja alaikäinen poika Vänni Pasanen) Vuotjärvi n:o 1, §§ 2, 15, 36, 40, 52, 56; velka ruukille, puutteellinen tilanhoito, kaskeaminen	vastaaajien valtuutettuina Paavo Pietarinpoika ja Sakari Antinpoika Pasanen, Heikki Parviainen myönsi osan veloista, kiisti osan, minkä tarjoutui vahvistamaan puhdistusvalalla, todistajien avulla osoitti talosta toimitetun enemmän hiiltä kuin laskelmaan merkitty; talon puutteita Parviainen piti vähäisinä todeten, ettei leskellä viiden vuoden aikana ollut apumiehiä talon pidossa ja lupasi ne nyt korjata, kaskia piti vähämerkityksellisinä, edellisistä ruukinomistajista jotkut halunneet hiiliä, toiset muita parseleita, lupautui jatkossa toimittamaan hiiliä	vaati maksamaan laskelman mukaisen velan (324.4.), ei hyväksynyt Sakari Antinpoikaa edusmieheksi, koska piti tätä huonomaineisenä; syytti Helena Parviatarta tämän edellisen miehen aikana tilalle aiheutetuista vahingoista sekä metsää hävittäneistä kaskista sekä hiilitoimitusten laiminlyönnistä ja katsoi vastaajien tämän vuoksi menettäneen asukasoikeutensa, talonkatselmusasiakirjan mukaan puutteita korjattava Rdr 26.34. edestä	oikeus totesi Sakari Antinpojan saaneen raipatuomion, joten häntä ei kelpuutettu edusmieheksi (OK 15:2), ei hyväksynyt puhdistusvalan käyttöä kuolinpesän velkojen osalta, kun selvityksen jälkeen havaittu, että vastaajilla enemmän saatavia kuin velkoja, velvoitettiin kantaja maksamaan Parviattarelle Rdr 5.18.6. korkoineen; olosuhteet huomioon ottaen ja mikäli vähintään vuoden sisällä talonkatselmuksessa havaitut puutteet korjataan ja ruukille toimitetaan hiiliä, saavat vastaajat pitää asukasoikeutensa, oikeuskulunsa kustantaa kumpikin osapuoli itse
3.	ruukin talonpojat Juho ja Heikki Rissanen, Nilsii n:o 2, §§ 4, 12, 55, 57; velka ruukille, puutteellinen tilanhoito, luvaton kaskenpoltto, hiilitoimitusten laiminlyönti	myönsi osan veloista tosiksi, mutta kertoi itse todistetusti maksaneensa kruununverot ja ilmoitti toimittaneensa hiiltä enemmän kuin laskelmassa mainittu, mistä merkintä hänellä pykäläpuussaan, joka kylläkin oli kadonnut, osasta kiistanalaisista veloista (17 ruiskapasta) Juho Rissanen ei halunnut puhdistusvalalla vapautua vaan otti ne maksaakseen; talon puutteet vastaaja lupasi korjata, myönsi vuosittain kaskenneensa jonkin verran elannokseen ja maantavan mukaisesti, hiilitoimitusten vähäisyys johtunut siitä, että osa entisistä omistajista halunnut mieluummin viljaa kuin hiiliä, uskoi säilyttävänsä asukasoikeutensa, koska oli itse maksanut kruununveronsa, ei ollut mielestään osoittanut mitään vastahakoisuutta	esitti laskelman, jonka mukaan vastaajat velkaantuneet edellisen ruukinomistajan aikana kpr 448.20; talonkatselmusasiakirjan mukaan puutteita Rdr 32.31. edestä, lisäksi vastaajat kaskeamalla autoittaneet hiilimetsiä vastoin kuninkaallisia määräyksiä eivätkä ole maksaneet verojaan hiilisuorituksina ruukille, vastoin maaherran julistuksia 26.4.1787 ja 11.4.1788, vaan osoittaneet omavaltaisuutta ja vastahakoisuutta, jonka perusteella kantaja vaati välitöntä häätöä	oikeus totesi 20 vuoden takaisen velkojen vanhenneen, jäljelle jääneistä vastaajille tuomittiin maksettavaksi Rdr 20.5.4. sekä ruiskapoista Rdr 1.8.4. korkoineen, oikeuskulunsa kustantaa kumpikin osapuoli itse; hiilitoimitusten puutteellisuuden, metsiä hävittävän kaskeamisen, tilan rakennusvelvollisuuden laiminlyönnin takia MK 21:4, MJ 1734, KM:n kirjeen 23.9.1747 nojalla vastaajat velvoitetaan lähtemään tilalta maan sulettua 1790, mutta tätä ennen korvaamaan tilalle havaitut puutteet pantin tai takauksen kautta, kantajalle vastaisuudessa oikeus syyttää erikseen kaskista, oikeuskulut 32 kill. vastaajan kustannettavaksi

4.	ruukin talonpojat Antti ja Elias Tuovinen, Nilsia n:o 2, §§ 5, 6, 7, 10, 17, 54, 58; velka ruukille, tilanhoidon puutteet, luvattomat kasket, hiilitoimitusten laiminlyönti	osan vanhoista veloista myönsivät, osan kiistivät, Bennetin aikaiset velat lupasivat maksaa pian, ilmoittivat valmiutensa hyvällä omallatunnolla puhdistusvalalle, talon puutteet lupasivat korjata, myönsivät kaskenneensa, mutta ei metsän hävittämisen halusta vaan perheensä elättääkseen, hiilitoimitusten osalta vallinnut epätietoisuus ruukinomistajien mielipiteiden vaihtelun vuoksi.	esitti laskelman, jonka mukaan vastaajat velkaantuneet ruukille (321.14.) edestä, vaati velkoja myös omalta ajaltaan Rdr 2.37.6. + 2.6.1. Tilan puutteiden, hiilitoimitusten puutteen ja kaskituhojen perusteella vaati asukasoikeuden pois ottamista vastaajilta ja häätöä (kuten ed.), esitti talonkatselmusasiakirjan, jonka mukaan talossa puutteita Rdr 54.40 arvosta	vastaajille maksettavaksi Rdr 11.9.2. sekä Bennetin aikaiset velat, kiistanalaisten vaateiden osalta oikeus piti ruukinkirjojen merkintöjä puolena todisteena ja määräsi vastaajat puhdistusvalalle (OK 17:30, 34), jonka jälkeen vapautuivat myös oikeuskuluista niiltä osin; koska vastaajat toistuvista kehotuksista ja kielloista huolimatta eivät toimittaneet hiiliä ja olivat kaskenneet ja osoittaneet vastahakoisuutta, oikeus tuomitsi heidät häädettäväksi maan sulettua 1790 (MK 15:4, MJ 1734, 1739, KM:n kirje 23.9.1747), tätä ennen (RK 27:5) korvattava talon puutteet pantin tai takauksen kautta sekä oikeuskulut 32 kill.

5	Olli Taskinen, Matti Ronkainen, Nilsia n:o 4, §§ 8, 9, 11, 16, 62 (lisäksi Antti Taskinen), OT 63, 66, 67, 76; velka ruukille, tilanhoidon puutteet, Olli Taskisen luvaton muutto	myönsivät yhden käteisnoston oikeaksi samoin kuin Ronkaisen Bennetin aikaiset velat kruununverojen maksamisesta, muut kiistivät, kertoivat itse maksaneensa aikaisemmat kruununverot, josta todisteena kuitit maksu-kirjoissa, lopuista kiistan-alaisista veloista vapautuivat puhdistusvalalla (kuten ed.), lupasivat korjata talonkatselmuksessa ilmenneet puutteet, totesivat kaskensa olleen vähämerkityksellisiä, maantavan mukaisia ja itselleen tarpeellisia eivätkä ymmärtäneet että niihin olisi pitänyt olla luvat, hiili-toimitusten puutteen syynä ruukin omistajien vaihtuvat mielipiteet halutuista veroparseleista, katsoivat olevansa edelleen oikeutettuja asumaan tilalla, Olli Taskisen muuton hyväksyneet maaherra sekä edellinen ruukinomistaja, Paavo Ollinpoika Taskinen piti lain ja kohtuuden vastaisena, että isänsä, joka vaivaa nähden rakentanut uudisasutuksen, joutuisi siitä lähtemään	esitti laskelman, jonka mukaan vastaajat velassa, tilanhoidon puutteiden, kaskeamisen, hiilitoimitusten vastustamisen takia vaati häätöä, talonkatselmus-asiakirja osoitti Rdr 53.32 verran puutteellisuuksia, ilmaisi halunsa syyttää vastajia erikseen kaskituhoisista, kunhan ne olisi ensin selvitetty; Olli Taskista kantaja syytti siitä, että tämä 8 vuotta aiemmin oli muuttanut vanhaan sotilastorppaan eikä ollut varustanut ruukkia hiilillä eikä päivätöillä ja vaati Taskista heti muuttamaan pois	vastajien maksettavaksi kiistaton velka Rdr 3.18.5. + 2.27.11. korkoineen, osa veloista vanhentunut, osa todistetusti maksettu, osasta vapautuminen puhdistusvalalla; mitä tulee Olli Taskisen muuttoon sotilastorppaan, katsoi oikeus toteen näytetyksi että maaherra 30.8.1780 hyväksynyt asian ja piti todennäköisenä, että myös edellinen omistaja hyväksynyt, vaikkakin tämän antama lupaseteli oli kadonnut, joten oli kohtuullista, että Olli Taskinen sai jatkaa asumista, muussa tapauksessa olisi liian suuri käytetyn vaivan ja kustannusten menetys, etenkin kun uudistorppa kuuluu olevan erinomaisessa kunnossa, mutta Taskinen ei kuitenkaan tämän kautta vapaudu hiilitoimitusvelvollisuudesta, josta osapuolten keskenään sovittava, oikeuskuluja tämän osalta ei kummallekaan; Antti Taskiselle ja Matti Ronkaiselle sen sijaan häätö maan sulettua 1790 samoilla perusteilla ja ehdoilla kuin ed.

6.	ruukin talonpoika Paavo Pietarinpoika Pasanen, Vuotjärvi n:o 1, §§ 14, 35, 39, 44, 47, 50; velka ruukille, tilanhoidon ja hiilitoimitusten puutteet, luvaton kaskeaminen	hyväksyi osan veloista, osan kiisti, väitti myös toimittaneensa ruukille enemmän hiiltä ja päivätöitä kuin laskelmaan merkitty, minkä todisti pykäläpuumerkinnöillä sekä todistajilla, kuitteja maksetuista kruunun-veroista ei kuitenkaan löytänyt kotoaan, tarjoutui puhdistusvalalla vapautumaan lopuista kiistanalaisista veloista; talonkatselmusasiakirjan tiedot myönsi oikeiksi, lupasi korjata puutteet, katsoi verokirjojen turvaavan jatkuvan asukasoikeuden, piti kaskeamista välttämättömänä maantapana eikä katsonut tarvinneensa siihen lupaa, hiilitoimitusten puutteen katsoi johtuvan siitä, että edellisistä ruukin omistajista jotkut olivat halunneet vuokran hiilinä, toiset toisina parseleina	esitti laskelman, jonka mukaan vastaaja oli velkaa ruukille 450.8. tlr k.r., yritti jäävätä vastaajan toisen todistajan, ei pitänyt puhdistusvalaa tarpeellisenä vaan uskoi muutenkin; väitti vastaajan pitkän tilalla asumisensa aikana hävitäneen taloa ja metsiä eikä kehotuksista huolimatta toimittanut hiiliä niin, että ellei tarpeellisiin ja laillisiin toimiin ryhdytä, ruukin häviö on odotettavissa, joten vastaaja on häädettävä tilalta, talonkatselmusasiakirja osoitti puutteita Rdr 33.39.6. verran, mikä on korvattava pantilla tai takauksella, piti epäuskottavana, että edelliset ruukin omistajat olisivat halunneet vuokrat muuten kuin hiilenä, esitti edellisen omistajan valituksen luvattomista kaskista maaherralle 15.6.1765, jonka jälkeinen katselmus 23.10. osoitti metsien suuresti kärsineen sekä maaherran 17.3.1766 antaman kaskikiellon, kaskitahoista kantaja ilmoitti syyttävänsä vastaajia vielä erikseen	oikeus totesi laskujen selvittelyn jälkeen vastaajan olevan saamapuolella Rdr 0.4.6., jonka kantajan on maksettava vastaajalle, osa vaateista rauennut todistusten ja velkojen vanhenemisen takia, osa tuoreempia kruununveroja koskevista kuiteista tiettävästi Tigerstedillä, josta eivät ole nyt saatavissa, kumpikin maksaa omat oikeuskulunsa; oikeus katsoi talonkatselmus-asiakirjan osoittavan, että vastaaja oli 35 vuoden ajan laiminlyönyt velvollisuutensa sekä luvattomilla kaskilla hävittänyt metsää, osoittanut vastahakoisuutta hiilitoimituksissa, halunnut itse maksaa kruununveronsa vaikka maaherra määrännyt ne korvattaviksi hiilitoimituksilla, tilan ja ruukin häviön välttämiseksi (MK 16:4, MJ 1734, 1739, KM:n kirje 23.9.1747 nojalla) vastaaja määrättiin lähtemään tilalta maan sulettua 1790, sitä ennen (RK 27:5) korvattava tilalla havaitut puutteet takauksella tai pantilla, koska kaskituhosta ei erikseen vaadittu sakkoja eikä niitä ole ehditty tarkastaa, vapautetaan vastaaja niiden osalta, mutta oikeuskulut 32 kill. vielä vastaajan maksettaviksi, vastaajan tyytymättömyyden ilmoitukseen neuvottiin vetomenettely vuorikollegioon

7.	ruukin talonpojat Nuutti ja Olli Pirinen, Nilsia n:o 4, §§ 21, 22, 32, 59, 60, 61, 77, 79; velka ruukille, puutteet tilanhoidossa ja hiilitoimituksissa, luvaton kaskeaminen, luvaton uuden asuinpaikan rakentaminen	myönsivät rahanoston, mutta muut velat kiistivät, kruununverot maksaneet itse, mistä kirjalliset todisteet, muiden riidanalaisien osalta vapautuivat puhdistusvalalla, Bennetin ajan velkojen osalta ei mitään huomauttamista, lupasivat maksaa ensitilassa; talonkatselmusasiakirjan myönsivät vastaajat paikkansa pitäväksi, lupasivat korjata puutteet, myönsivät kaskenneensa maan tavan mukaisesti tarpeellisen elannon hankkiakseen kuitenkin kohtuullisesti metsiä hävittämättä, eivät olleet ymmärtäneet tämän vaativan lupaa, ruukin omistajien vaihtuvuuden takia osa heistä halunnut vuokrat hiilenä, osa viljana, katsoivat olevansa edelleen oikeutettuja asumaan tilalla, koska olivat itse maksaneet kruununverot, uuteen asuinpaikkaansa Nuutti Pirinen sanoi olevan edellisen omistajan luvan, josta oli suullinen vaan ei kirjallista todistusta	esitti laskelman, jonka mukaan vastaavat olivat velkaa ruukille 605.2. tlr k.r.,, esitti laskelman myös omalta ajaltaan, jonka mukaan ruukki maksanut vastaajan kruununverot 1787, 1788, jota toimitetut hiilisuoritukset eivät kokonaan kattaneet; talonkatselmusasiakirja osoitti puutteita Rdr 50.16. verran, kaskituhojen ja hiilentoimituksen puutteiden vuoksi vaati välitöntä häätöä tilalta, esitti tuekseen maaherran kaskikiellot 15.6. ja 23.10.1765 sekä 17.3.1766, piti vastaajien väitteitä edellisten ruukin omistajien vaatimuksista valheellisina, koska nämä jatkuvasti olivat tehneet anomuksia maaherralle hiiliasissa; Nuutti Pirisen uudisasutus kantajan mielestä luvattomana ja haitallisena pitäisi hävittää, sieltä ei myöskään ollut toimitettu hiili- tai päivätyösuorituksia ruukille	jäljelle jäänyt velka Rdr 4.35.6. korkoineen määrättiin vastaajien maksettavaksi, muut vaateet vanhentuneet tai perusteettomia puhdistusvalan perusteella, uudemmista veloista kuitit kuulemma Tigerstedtillä, josta niitä nyt ei voi saada, kantajalle oikeus myöhemmin periä niitä, jos aiheelliseksi näkee, osapuolet maksavat omat oikeuskulunsa, Bennetin ajan veloista vastaajalle määräys maksaa velka Rdr 1.25.5. korkoineen sekä 32 kill. oikeudenkäyntikuluja kantajalle; tilan puutteiden, kohtuuttoman kaskeamisen sekä jatkuvan vastustelun vuoksi MK 16:4, MJ 1734, 1739, KM.n kirje 23.9.1747 nojalla vastaajat häädettävä sulan maan tultua 1790 sekä sitä ennen korvattava kaikki tilan puutteet takauksen kautta, tilan puutteista tai kaskituhoidoista sinänsä ei sakkoja, oikeuskulut 32 kill. vastaajan maksettavaksi, tyytymättömyyden ilmoituksen jälkeen neuvottiin valitusmenettely vuorikollegioon; Nuutti Pirinen todistanut saaneensa oikeuden uudisasutuspaikkaansa, mutta ruukin omistajalla on kuitenkin valta MJ 1734:15,25 nojalla irtisanoa asukas, oikeuskulut 32 kill. maksettava kantajalle

8.	ruukinta-lonpoika Olli Hannunpoika Kuosmanen, Nilsia n:o 5, §§ 23, 33, 65, 68; velka ruukille, puutteellinen tilanhoido, luvaton kaskeaminen, hiilitoimitusten laiminlyönti	kiisti velan kaikilta osiltaan ja sanoi itse maksaneensa laskelmaan merkityt verot ja Ahlvikille menneen maksun tulleen ulosmitatuksi talostaan, mistä esitti asiakirjan todisteeksi, saamapuolen saatavistaan ei välittänyt, halusi kantajan maksavan oikeudenkäyntikulut; talonkatselmuksessa esille tulleet puutteet lupasi korjata, myönsi vuosittain kaskenneensa kotitarpeiksi ilman ennakkokatselmuksia, koska leivän riittämättömyys ahdisti ja pakotti kaskeamaan, köyhyys esti toimittamasta hiiliä, koska useiden ulosmitausten kautta vastaaja oli mm. menettänyt molemmat vetoeläimensä.	esitti laskelman, jonka mukaan vastaajan puolesta ruukki maksanut veroja ja maksuja 1763 alkaen, lisäksi vastaaja nostanut ruukilta rahaa, viljaa ja suolaa, jota tehdyt päivätyöt eivät korvanneet, vaati vastaajaa valalla vahvistamaan väitteensä; talonkatselmusasiakirja osoitti Rdr 40.18. verran puutteita talonpidossa, kielloista ja määräyksistä huolimatta kaskennut eikä ollut toimittanut hiiliä, joten kantaja vaati välitöntä häätöä ja puutteiden korvaamista	koska kantajalla ei muuta todistusta kuin edellisen omistajan aikainen ruukinkirja ja koska vuosille 1763–1766 merkityt verot olivat jo vanhentuneet (KK 9:12) sekä ulosmitaus todistettu tapahtuneeksi, vastaaja vapautetaan syytteestä, valan käyttö olisi arveluttavaa, oikeudenkäyntikulut 32 kill. kantajan maksettavaksi, mistä tämä ensin esitti tyytymättömyytensä mutta sitten veti sen pois. Talonpidon osalta oikeus totesi vastaajan menettävän asukasoikeutensa tilaan ja muuttavan maan sulettua 1790, jota ennen hänen on korvattava kaikki tilalla havaitut puutteet, kaskista tai tilanpuutteista ei kuitenkaan sakoteta, oikeuskulut 32 kill. maksettava kantajalle, vetomenettely neuvottiin
9.	Pietari Hannunpoika Kuosmanen, Nilsia n:o 5, §§ 24, 73; velka ruukille, luvaton muutto	kiisti koskaan nostaneensa ruukilta rahaa, suolaa tai tehneensä siellä päivätyitä, vaati kantajalta todisteita tai oikeudenkäyntikulujen maksua; luvattoman muuton ja uudisasutussyytteen osalta vastasi tehneensä 1775 kaupat Juho Ollinpoika Heikkisen (15) kanssa	esitti laskelman, jonka mukaan vastaaja nostanut ruukilta rahaa ja suolaa, joita toimitetut hirret ja päivätyöt eivät kattaneet; Kuosmasen ja Heikkisen välistä kauppaa vastaaja väitti laittomaksi ja vaati Kuosmasta lähtemään uudistorpastaan, jonka väitti olevan ruukille tarpeeton ja haitallinen	koska kantaja ei voinut muuten todistaa velkaa kuin ruukinkirjojen merkinnöillä, oikeus vapautti vastaajan syytteestä, kantajalle tuomionlunastusmaksu, kantaja esitti ensin tyytymättömyytensä, mutta veti sen sitten pois; häätöjutussa 1734 MJ:15, 25 nojalla vastaaja määrättiin muuttamaan maan sulettua 1790 ja maksamaan oikeudenkäyntikulut 32 kill. kantajalle

10.	ruukintalonpoika Nuutti Pietarinpoika Kuosmanen, Nilsia n:o 5, §§ 25, 28, 31; velka ruukille	myönsi rahanostot, mutta sanoi itse maksaneensa kruunun verot ym., mutta kuitit tästä olivat tuhoutuneet tulipalossa edellisenä talvena, viljoista ja kyytimaksusta Loviisaan ei katsonut olevansa vastuussa, rautaa oli saanut mutta tehnyt sen eteen päivätöitä, Ahlvikille menneen maksun sanoi tulleen ulosmitatuksi talostaan; v. 1787, 1788 ruukin maksamat kruununverot myönsi oikeiksi, oli valmis puhdistusvalalla vahvistamaan puheensa	esitti laskelman, jonka mukaan vastaaja oli 1773 alkaen nostanut ruukilta rahaa tulevia hiilisuorituksia vastaan, viljaa ja rautaa, lisäksi ruukki maksanut tämän puolesta 1765 alkaen veroja ja maksuja, joita hiilisuoritukset eivät kattaneet	vastaajalle määräys maksaa velka 1787,1788 kruununveroista Rdr 32.17.8. korkoineen sekä oikeudenkäyntikulut 32 kill.; kiistaton velka Rdr 4.19. maksettava korkoineen ruukille, osa veloista vanhentunut (KK 9:12), lopuista ei vaadittu puhdistusvalalle vastaajan iäkkyuden ja mahdollisen sielunvahingon takia, vaan vapautettiin näiden vaateiden osalta (OK 21:4)
11.	ruukintalonpoika Nuutti Nuutinpoika Kuosmanen, Nilsia n:o 5, §§ 26, 69; velka ruukille, puutteellinen tilanhoidto, luvaton kaskeaminen, hiilitoimitusten laiminlyönti	ei kiistänyt velkaa eikä talonkatselmusasiakirjaa, lupasi veljensä kanssa korjata puutteet, myönsi kaskeamisen mutta totesi ettei metsä ollut siitä kärsinyt, hiilitoimitukset olivat jääneet tekemättä varattomuuden takia, sanoi ettei tulevaisuudessaakaan pystyisi toimittamaan hiiliä ruukille	esitti laskelman, jonka mukaan ruukki maksanut vastaajat kruununverot 1787, 1788; talonkatselmusasiakirja osoitti Rdr 80.36. verran puutteita, lisäksi vastaaja yhdessä veljensä Pietarin kanssa hävittänyt metsää luvattomilla kaskilla eikä ollut toimittanut ollenkaan hiiliä, kantaja vaati häätöä ja puutteiden korvaamista	vastaajalle määräys maksaa velka Rdr 3.14.8. sekä oikeudenkäyntikulut 32 kill. kantajalle; jälkimmäisen syytteen osalta vastaajan perustelut eivät riittäviä, tämän katsottiin myös tienneen kaskien laittomuuden, joten MK 16:4, 1734/1739 MJ sekä KM kirje 23.9.1747 nojalla vastaajan muutettava maan sulettua 1790 sekä korvattava talon puutteet, kaskista tai talonhoidon puutteista ei kuitenkaan sakkoja, oikeudenkäyntikulut 32 kill. kantajalle, vastaaja ilmoitti tyytyvänsä tuomioon

12.	ruukintalonpoika Matti Kuosmanen, velka ruukille §§ 27, 64, 70, 71; puutteellinen tilanhoidto (yhdessä veljensä Pietarin kanssa), luvaton kaskeaminen, hiilitoimitusten laiminlyönti, Pietari Kuosmasen luvaton muutto	vastaajalla ei ollut mitään huomautettavaa asiasta, tunnusti velkansa, myönsi talonkatselmusasiakirjan oikeaksi, lupasi korjata puutteet, myönsi kaskeamisen, jolle väitti olevan luvan sekä Tigerstedtiltä että Bennetiltä, hiilitoimitusten puutteen sanoi johtuvan siitä, että edellinen omistaja halusi viljaa eikä hiiltä, kertoi vielä 8 vuotta sitten olleensa sotilaana kruunun palveluksessa, jolloin veli Pietari oli hoitanut tilaa	esitti laskelman, jonka mukaan ruukki maksanut vastaajan kruununverot 1787, 1788, jota toimitetut hiilisuoritukset eivät kokonaan kattaneet; talonkatselmusasiakirja osoitti Rdr 63.6. verran puutteita, huonon tilanhoidon, kaskien ja puuttuvien hiilisuoritusten takia vaati häätöä ja puutteiden korvaamista, Bennet kiisti antaneensa lupaa kaskeamiseen	vastaajalle määräys maksaa velka Rdr 1.6.1. korkoineen sekä 32 kill. oikeudenkäyntikuluja kantajalle; MK 16:4, MJ 1734 selityksineen KM kirje 23.9.1747 nojalla vastaaja menettää omistusoikeuden, muutettava maan sulettua 1790 sekä korvattava talon puutteet, kaskista tai talonhoidon puutteista ei kuitenkaan sakkoja, oikeudenkäyntikulut 32 kill. kantajalle, oikeudesta vetoamiseen kerrottiin osapuolille
13.	ruukin torppari Olli Tuovinen, Nilsia n:o 2, §§ 29, 30, 34, 38, 43, 46, 49; velka ruukille, luvaton asuminen torpassa	katsoi osan velka-vaatimuksesta virheelliseksi, väitti ensin v. 1772 torpparisopimusta väärennetyksi, yritti itse väärentää puumerkinnsä, mutta myönsi lopulta sopimuksen aidoksi ja tunnusti ettei ollut toimittanut hiiltä, sanoi kuitenkin tehneensä enemmän päivätöitä kuin laskelmassa mainittu, verojen osalta piti laskelmaa oikeana, vapautui kiistanalaisista velkavaatimuksista puhdistusvalalla, vähätteli kaskituoja, katsoi asumisoikeutensa edelleen pätevän	esitti laskelman, jonka mukaan vastaaja velkaantunut hiilitoimitusten laiminlyönnistä sekä viljaotoista, samoin kuin ruukin maksamista kruunun veroista, katsoi vastaajan asumisoikeuden torpassaan päättyneen jo v. 1774 lopussa, jolloin uutta sopimusta ei ollut tehty, huomautti myös metsissä vuosien mittaan tehdyistä tuhoista, joista aikoi erikseen myöhemmin syyttää, muistutti kaskikielloista, vaati häätöä	vastaaja veloitettiin maksamaan kruununveroista syntynyt velka Rdr 2.-4. korkoineen sekä 32 kill. oikeudenkäyntikulut kantajalle, muita velkoja Rdr 8.7.8. korkoineen; torpparisopimuksen vanhenemisen, hiilitoimitusten, päivätöiden ja vuokran laiminlyönnin sekä kaskien tähden vastaaja veloitettiin sulan maan tultua 1790 lähtemään torpasta sekä maksamaan 32 kill. oikeudenkäyntikuluja kantajalle, vastaaja ilmoitti tyytymättömyytensä tuomioon ja hänelle neuvottiin vetomenettely
14.	Yrjö ja Heikki Hämäläinen, (Murtolahti), § 53; velka ruukille	vastaajat todistivat kuitenkin maksaneensa osan velasta sekä tilanvaihdoilla mitätöineensä loput velat	kantaja peruutti kanteensa	oikeus antoi pöytäkirjan otteen vastaajille

15.	entinen asukas, irtolaismies Juhon Ollinpoika Heikkinen, Niisiä n:o 5, §§ 72, 75; omavaltainen muutto tilan alueella, luvaton uudisrakennus, luvaton kaskeaminen	vastasi ostaneensa 1775 Pietari Hannunpoika Kuosmaselta (9) asukas-oikeuden tilan 1/9-osaan, katsoi kaskeamisen olleen vähäistä, josta metsä ei ollut kärsinyt. Kuosmanen selitti olleensa verojen takia rahapulassa ja saaneensa kaupan luvan myös edelliseltä omistajalta, joka kylläkin oli valittanut asiasta maaherralle.	kantajan mielestä kyseessä oli laitton kauppa, josta todisti myös edellisen omistajan valitus, vaati sakkoja molemmille ja Heikkistä pois asunnostaan, kantaja ilmoitti syyttävänsä Heikkistä ja Kuosmasta myös luvattomista kaskista sen jälkeen kun tarpeelliset katselmukset metsätuhoista olisi pidetty	oikeus määritteli ensin asian kuuluvan päätösvaltaansa, totesi Kuosmanen menettäneen oikeutensa uudisasutukseen, koska uutta sopimusta ei ollut solmittu v. 1773 lopussa, joten kauppa oli laitton, joskin tietämättömyyden eikä pahantahtoisuuden takia. Heikkisen muutettava maan sulettua 1790, hänelle oikeus halutessaan periä saataviaan Kuosmaselta, tästä enempää kuin kaskista ei sakkoja kummallekaan, oikeudenkäyntikuluja Heikkinen maksaa kantajalle 32 kill.
16.	Niilo Vartiainen, (Riistavesi, Akonpohja), §§ 78, 83; ruukille velkaantuneen hiilenpolttajana Jonas Dufvan ottaminen suojelukseensa ilman päästökirjaa	siirsi vastuun veljelleen Ristolle, joka säälistä oli ottanut puutetta valittaneen Dufvan taloon. Dufva kertoi ruukilta lähtiessään 1781 pyytäneensä Tigerstedtiltä päästökirjaa, muttei saanut kuin suullisen luvan. Risto Vartiainen kieltäytyi ensin vastaamasta, koska häntä ei ollut haastettu. Oikeuden veloitettua hänet vastaamaan Risto kertoi ettei ollut tiennyt Dufvaa ruukintyöläiseksi ja anoneensa maaherralta lupaa saada ottaa tämä lampuodikseen.	oli kirjoittanut luvattomasta poistumisesta maaherralle, vaati Vartiasta maksamaan Dufvan velat 1053.20. tlr k.r. sekä palauttamaan tämän takaisin ruukille	vaikka Dufva tullut Vartiaiselle ilman päästökirjaa, "millaista helposti rahvaan keskuudessa tapahtuu" ja koska hän oli saanut lähtöönsä luvan, ei Vartiaisilla katsottu olevan vastuuta Dufvan veloista, jonka kantaja saa selvittää ja jatkossa tarvittaessa oikeuteen viedä. Mitä tulee Dufvan palauttamiseen ruukille, on asia maaherran ratkaisua odottamassa eikä tämä oikeus voi ottaa siihen kantaa.
17.	entinen hytti- renki Antti Räsänen, (Hartikaisen palveluksessa), §§ 80, 85; velka ruukille	esitti tammikuussa saamansa päästökirjan, johon velka oli merkitty, mutta arveli vastakirjallaan olevan vastaavia; vastakirjaa ei kuitenkaan konttorista löytynyt, vaikka vaimo Anna Pelkonen oli sen sinne jättänyt	inspehtori Corneer kielsi vastaanottaneensa vastakirjaa; Bennet päätti luopua vanhojen velkojen vaatimisesta mutta vaati saatavia omalta ajaltaan, esitetyn tilin perusteella vastaajan todettiin olevan velkaa Rdr 12.23.11, minkä tämä myönsi ja lupasi maksaa, Bennet vaati Hartikaista takaajaksi	vastaaja veloitettiin maksamaan 12.23.11 velka korkoineen sekä oikeudenkäyntikulut 24 killinkiä (OK 21:3), Hartikaiselle ei veloitetta (Maasmestarijärjestys 1766 § 12).

18.	hienoseppä Philip Tackolander Juantehdas, § 81; velka ruukille	kertoi, ettei ollut saanut edellisen omistajan aikana vastakirjaa eikä tiliä ja arveli pikemminkin itse olevansa saamapuolella samalta ajalta	totesi esittämänsä laskun ainoaksi todistekseen	OK 17:33 nojalla vastaaja vapautettiin velasta
19.	pääkisasi- li Johan Hackaren Juantehdas, § 82; velka ruukille	kiisti olevansa velkaa ruukille ja kertoi, ettei 15 vuoteen edellisen omistajan aikana ollut saanut vastakirjaa, kunnes 1781 inspehtori Ekeroth oli lopettanut laskun, tämän jälkeen ei tullut laskuja	totesi esittämänsä laskun ainoaksi todistekseen	OK 17:33 ja 1766 vasaraseppäasetuksen § 18 nojalla vastaaja vapautettiin velasta
20.	pääkisasi- li Anders Torpström (muuttanut Juantehtaalta 4 vuotta aiemmin), § 84; velka ruukille	sanoi saaneensa muuttoonsa edellisen omistajan luvan sekä sopineensa velat, ei kuitenkaan pyynnöstä huolimatta ollut saanut päästökirjaa	edellinen inspehtori Dahlström todisti Torpströmin lausunnon mukaisesti, kantaja jätti oikeuden ratkaistavaksi	1766 vasaraseppäasetuksen §§ 18, 19 nojalla vastaaja vapautettiin velasta

LIITE 7.B. VELAT JUANTEHTAAN VUORIKÄRJILLÄ 1789

Vastaajan nimen jälkeen suluissa oleva numero viittaa liitetaulukon 7.A. järjestysnumeroon. Sarakkeisiin on merkitty, mitkä velkavaatimukset vastaaja **hyväksyi (x)** ja mitkä **hylkäsi (v)** sekä alimpaan lokeroon kuvattu sanallisesti tämän kommentit sekä tuomioistuimen päättämä lopullinen velan määrä.

Ruukintilalliset Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen (1) , Vuotjärvi n:o 1 (§§ 1, 3, 18, 37, 41, 45)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	käteistä kolmen vuoden hiilitoimituksista, vuodessa 17 lästiä, yhteensä 51 lästiä, joka 3.7.1770 sopimuksen mukaan toimitetaan ruukille á 3 taalaria	153.- x	
	vuonna 1771 sitoutuneet sopimukseen Ahosen kanssa 1 leiviskästä haukia	7.- x	
27.6.	1 leiv. 5 naulaa rautaa Sakari-veljelle	9.12. x	
15.8.	sotilaan kyydityksestä luvattu 6 päivätyötä	12.- v	
4.12.	1 leiv. 8 naulaa rautaa	10.16. v	
	3 päivää Itkosen hiilenpoltosta	4.16. v	196.12.
	Credit 1773		
8.5.	hyvitetään 2 päivältä paljelankkujen kuljettamisesta	6.- x	
22.10.	½ päivää vedetty hirsiiä	-.24. x	
	2 päivää veistetty paljelankkuja	3.- x	
31.12.	saldo vuodelle 1774	186.20	196.12.
	Novo Conto Debet 1774		
1.1.	saldo vuodelta 1773	186.20	
16.3.	vuoden 1773 vero (räntä)	30.- v	
	2 tynn. 4 kapp. ruista Sakari-veljelle Varastoniemestä	89.8 x	
	16 kapp. ohraa samalle	19.4. x	
	veronkantokirjuri Makelinille vuoden 1765 kruunun ulosteot (utlagor)	18.- v	
	saman vuoden valtiopäivärahat	-.6. v	
	vuoden 1764 vero 30.3.1765 kuitin mukaisesti	27.- v	
	vuoden 1773 vero 4.3.1774 kuitin mukaisesti	24.- v	
	vuoden 1765 vero 3.3.1766 kuitin mukaisesti	27.- v	421.6.
	Credit 1774		
toukok.	toimitettu 19 lästiä hiiltä á 3 taalaria	57.- v	
	2 päivää kuljetettu puutavaraa	4.- x	
	2 2/3 päivää kuljetettu sahapuutavaraa	5.10. x	
	saldo vuodelle 1775	354.28.	421.6.
	Novo Conto Debet 1775		

	saldo vuodelta 1774	354.28.	
	vuoden 1774 vero tilanosasta	24.- v	
	kyydyksestä ja muista em. maksamiseen liittyvistä kuluista	6.- v	384.28.
	Credit 1775		
jouluk.	saldo vuodelle 1776	384.28.	384.28.
	Novo Conto Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1776	384.28.	
	vuosien 1775 ja 1776 verot tilanosasta sekä kyyti- ja muut maksut	60.- v	444.28.
	Credit 1786		
lokak.	saldo vuodelle 1787	444.28.	444.28.
	Velkavaatimus	444.28.= 24.34.4. specie	

Pasaset myönsivät 15. 20. 8. specie osalta vaatimukset oikeiksi mutta todistivat toimittaneensa ruukille hiiltä 17 2/3 lästiä enemmän kuin laskuun oli merkitty samoin kuin korvanneensa Itkosen työn ruukilla päivätyöläisillä. Yli 20 vuotta vanhat vaatimukset olivat vanhentuneet, vuosien 1773, 1774, 1775 ja 1776 verot Pasaset sanoivat maksaneensa itse, eivät kylläkään löytäneet kuitteja tästä. Bennet väitti nähneensä kuitit Tigerstedtillä ja sai oikeuden jatkossa vaatia näitä velkoja. Kiistattomia velkoja jäi 8 Rdr 12 sk 6 rnstck, kiistanalaisista sotilaskyyti- ja rautavelan (yht. 22.16 k.t.) he ilmoittivat mieluummin maksavansa kuin ottavansa valalleen, joten loppusummaksi jäi 9 Rdr 24 sk 6 rntck specie.

Paavo Antinpoika Pasanen (1) (§ 19)

<i>pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruununverot	5.14.11	
	vuoden 1788 kruununverot	1.1.4.	
	tilan vero	-.44.6.	7.12.9.
	Credit 1789		
17.7.1788	toimitettu 7 lästiä hiiltä á 16 killinkä	2.16.	
12.3.1789	samoin 5 lästiä hiiltä á 16 killinkä	1.32.	
	velkavaatimus x	3.12.9.	7.12.9.
	Juantehtaalla 2.11.1789 Samuel Corneer ruukin inspehtori		

Paavo Antinpoika Pasanen myönsi kaikki velkavaatimukset oikeiksi

Sakari Antinpoika Pasanen (1) (§ 20)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruununverot	3.22.7.	
	vuoden 1788 kruununverot	1.4.3.	
	saman vuoden tilan vero	-.44.6	5.23.4.
	Credit 1789		
17.7.1788	toimitettu 7 lästiä hiiltä á 16 killinkiä	2.16.	
12.3.1789	samoin 2 ½ lästiä hiiltä á 16 killinkiä	-.40.	
	velkavaatimus x	2.15.4.	5.23.4.
	Juantehtaalla 2.11.1789 Samuel Corneer ruukin inspektori		

Sakari Antinpoika Pasanen myönsi kaikki velkavaatimukset oikeiksi, joskin yritti tinkiä hiili-
maksua korkeammaksi.

Ruukintalonpoika Paavo Paavonpoika Pasanen perilliset (2), Vuotjärvi n:o 1 (§§
2, 15, 36, 40)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kupari- taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	käteistä 3 vuoden hiilitoimituksista á 17 lästiä, mikä tekee 51 lästiä 3.7.1770 sopimuksen mukaan, joka olisi pitänyt toimittaa vuoden 1772 loppuun	153.- x	
19.5.	1 leiv. 5 naulaa rautaa	9.12. x	
10.9.	2 tynn. ruista	84.- v	
	3 leiv. kuivia haukia	24.- v	
14.9.	4 kappaa suolaa	9.- x	
	3 päivää Itkosen hiilenpoltosta	4.16. v	283.28
	Credit 1773		
8.5.	hyvitetään 2 päivän paljelankkujen ajosta vesille	6.- x	
14.9.	toimitettu 1 tynn. ruista		
	42.- x		
	3½ päivää kuljetettu hirsä	5.8. x	
8.12.	toimitettu 2 tynn. ruista	84.- x	
	saldo vuodelle 1774	146.20	283.28
	Novo Conto Debet 1774		
1.1.	saldo vuodelta 1773	146.20	
16.3.	käteistä käräjillä paloaputuomion perusteella	6.- x	
	vuoden 1773 vero (räntä)	30.- v	
	16 kapp. ruista Varastoniemestä	22.10. x	
	1/3 tynnyriä ohraa	12.- x	

	verokantokirjuri Mäckelinille vuoden 1765 kruunun uloste-koja	18.- v	
	saman vuoden valtiopäivärahoja	-6. v	
	vuoden 1764 vero tilanosasta 30.3.1765 kuitin perusteella	27.- v	
	vuoden 1773 vero 4.3.1774 kuitin perusteella	24.- v	
	vuoden 1765 vero 3.3.1766 kuitin perusteella	27.- v	313.4
	Credit 1774		
15.8.	toimitettu 1½ leiv. kuivia haukia	12.- x	
	2 päivää kuljetettu puuta	4.- x	
	toimitettu 19 lästiä hiiltä á 3	57.- v	
	3 päivää Pasasen renki kuljettanut sahapuuta	6.- x	
	saldo vuodelle 1775	234.4.	313.4
	Debet 1775		
	saldo vuodelta 1774	234.4.	
10.6.	vuoden 1774 vero tilanosasta	24.- v	
	kuljetus ja muut em. maksuun liittyvät kulut	6.- v	264.4
	Credit 1775		
	saldo vuodelle 1776	264.4	264.4
	Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1776	264.4	
	vuosien 1775 ja 1776 verot tilan osasta sekä kyyti- ym. maksut	60.- v	324.4
	Credit 1786		
lokak.	saldo vuodelle 1787	324.4	324.4
	Velkavaatimus	324.4. = 18.-.4. specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars Dahlström ruukin inspehtori		

Pasasen perilliset myönsivät oikeiksi velkoja 212.22 kuparitaalarin edestä, specieriikintaalareina 11.36.6. Yli 20 vuoden takaa periytyvät velkavaatimukset katsottiin vanhentuneiksi, kuitteja verojen maksuista ei löytynyt Pasasilta mutta näiden myöhempien Paavo Paavonpojan velkojen osalta ketään perillisistä ei voitu velvoittaa puhdistusvalalle. Bennetille annettiin lupa halutesaan jatkaa velkavaatimuksia. Paavo Paavonpojan todistettiin toimittaneen ruukille 30 2/3 lästiä enemmän hiiltä kuin mitä laskelmaan oli merkitty, joten Bennet määrättiin maksamaan leskelle Helena Parvaiselle ja tämän pojalle Vännille specieriikintaalareissa 5.18.6.

Ruukintalonpojat Juho ja Heikki Rissanen (3), Nilsiä n:o 2 (§ 4, 12)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	käteistä 3 vuoden hiilitoimituksista 22 lästiä vuosittain, mikä tekee 66 lästiä 3.7.1770 sopimuksen mukaisesti, mikä tulee toimittaa ennen vuoden 1772 loppua	201.3 x	
	veronkantomies Mäckelinille vuoden 1765 kruununveroista	12.- v	
	kihlakunnan kirjanpitäjälle Claudelinille	v	
	vuoden 1765 valtiopäivärahat	-12. v	214.16
	Credit 1773		
	saldo vuodelle 1774	214.16	214.16
	Debet 1774		
1.1.	saldo vuodelta 1773	214.16	
5.5.	17 kapp. ruista Pietari Kuosmaselta	23.20 v	
	3 tynn. 19 kapp. ruista omasta kaskesta á 42 taalaria	152.8 x	
	95 kupoa ruisolkia 5 ½ parmasta	33.- v	
	1 tynn. akanoita	1.- x	
	vuoden 1763 vero 21.2.1764 kuitin perusteella	29.8 v	
	vuoden 1773 vero 28.4.1774 kuitin perusteella	20.8 v	
	12 kapp. viljaa	18.- v	
	1/16 kyytimaksu em. viljan kuljetuksesta täältä Loviisaan	12.- v	503.28
	Credit 1774		
helmik.	toimitettu 12 lästiä hiiltä á 3tlr 8 äyr.	39.-	
	toimitettu 5 lästiä hiiltä	16.8	
	saldo vuodelle 1775	448.20	503.28
	Debet 1786		
	saldo vuodesta 1776 vuodelle 1787	448.20	448.20
	Velkavaatimus	448.20= 24.43.10 specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars Dahlström ruukin inspehtori		

Rissaset myönsivät oikeiksi osan vaatimuksista. Verot he kertoivat itse maksaneensa, lukuun ottamatta vuoden 1773 veroa kappamaksuineen, jonka Juho Rissanen osoitti verokirjallaan (ränkebok) olleen vain 33.24. suuruinen. Kuljetuksen Loviisaan hän sanoi itse hoitaneensa. Kuosmaselta peräisin olevat rukiit Juho Rissanen kertoi ruukin kirjurin hänen poissaollessaan tuoneen Rissaselle puitavaksi mutta siat olivat syöneet viljat. Rissanen omasta kaskesta saatuja olkia arvioitiin olleen korkeintaan 3 ½ parmasta (21 taalaria). Hiiltä Rissanen kertoi tuoneensa 2 lästiä enemmän kuin mitä oli merkitty mutta tästä todistava pykäläpuu oli kadonnut. Vuoden 1765 veroista periytyvät velat todettiin vanhentuneiksi, samoin vuoden 1763 osalta. Kiistattomista vaatimuksista Rissanen veloitettiin maksamaan 421. 3. kuparitaalaria eli 23.18.11 specie. Kiistanalaisista 17 ruiskapasta Juho Rissanen ei halunnut mennä puhdistusvalalle vaan sanoi maksavansa summan (1.8.4. specie) mieluummin.

Ruukintalonpojat Antti ja Elias Tuovinen (4), Nilsii n:o 2 (§§ 5, 10, 17)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	käteistä 3 vuoden hiilitoimituksista 22 lästiä vuodessa, mikä tekee 66 lästiä, jotka 3.7.1770 sopimuksen mukaisesti pitää ennen vuoden 1772 loppua olla toimitettuna ruukille	201.6 x	
	veronkantomies Mäckelinille vuoden 1765 kruunun ulostekoja	12.- v	
	vuoden 1765 valtiopäiväraha	-.12. v	
	kihlakunnan kirjanpitäjälle Claudelinille	-.30. v	
8.12.	1 kappa suolaa	2.8. v	216.24
	Credit 1773		
	saldo vuodelle 1774	216.24	216.24
	Debet 1774		
tammik.	saldo vuodelta 1773	216.24.	
helmik.	1 tynn. 14 kapp. kaskiruista 30 kappaa tynnyrissä	61.22 . v	
	1 ¼ parmasta olkia	7.16. v	
	1 ½ tynnyriä akanoita	1.16. v	
	vuoden 1763 vero 21.2.1764 kuitin mukaisesti	29.8 v	
	vuoden 1773 vero 28.4.1774 kuitin mukaisesti	20.8. v	
	12 kappaa viljaa	18.- v	
	1/6 kyytimaksu em. viljan kuljetuksesta täältä Loviisaan	12.- x	366.30
	Credit 1774		
helmik.	toimitettu 14 lästiä hiiltä á 3 tlr 8 äyr.	45.16. x	
	saldo vuodelle 1775	321.14	366.30
	Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1775	321.14	321.14.
	Credit 1786		
	saldo vuodelle 1787	321.14	321.14.
	Velkavaatimus	321.14 = 17.41.2 specie	

Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars Dahlström ruukin inspehtori

Elias Tuovinen kertoi Antti Tuovisen nostaneen ja käyttäneen koko hiilimaksun, joten tämän olisi se yksin maksettavakin, minkä Antti myönsi. Vuoden 1773 verojen ja kappamaksujen osalta Tuoviset osoittivat kuittikirjallaan oikean summan olevan 33.24. Kaikki muut vaatimukset he kiistivät ja vapautuivat niistä puhdistusvalalla.

Elias Tuovinen (4) (§ 6)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruununverot	2.28.	
	vuoden 1788 samat	1.25.6	4.5.6.
	Credit 1789		
12.3.	toimitettu 4 lästiä hiiltä	1.16.	
	velkavaatimus x	2.37.6.	4.5.6.
	Juantehtaan ruukilla 2.11.1789 Corneer		

Elias Tuovisella ei mitään huomauttamista, hyväksyi vaatimukset ja lupasi maksaa

Antti Tuovinen (4) (§ 7)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruununverot	2.6.9.	
	vuoden 1788 samat	-.41.4	3.6.1.
	Credit 1789		
12.3.	toimitettu 3 lästiä hiiltä	1.-	
	velkavaatimus x	2.6.1.	3.6.1.
	Juantehtaan ruukilla 2.11.1789 Samuel Corneer		

Antti Tuovisella ei mitään huomauttamista, hyväksyi vaatimukset ja lupasi maksaa

Ruukintalonpojat Olli Taskinen ja Matti Ronkainen (5), Nilsiiä n:o 4 (§§ 8, 11, 16)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	käteistä 3 vuoden hiilitoimituksista, 22 lästiä vuodessa yhteensä 66 lästiä, jotka 3.7.1770 sopimuksen mukaisesti pitäisi olla vuoden 1772 loppuun mennessä toimitettu ruukille	179.21. x	
	Mäckelinille vuonna 1765 maksettu	12. v	
	vuoden 1764 vakanssimaksut	21. v	
	vuoden 1765 valtiopäivämiesrahat	-.12. v	
	vuoden 1766 kruununverot	30. v	214.16.
	Credit 1773		
	saldo vuodelle 1774	214.16.	214.16.
	Debet 1774		
	saldo vuodelta 1773	214.16.	
helmik.	6 tynn. 12 kapp. ruista	268.20 v	
	5 parmasta olkia	30. v	
	3 tynn. akanoita	v	

	vuoden 1763 vero 21.2.1764 kuitin mukaisesti	29.8	v	
	vuoden 1773 vero 28.4.1774 kuitin mukaisesti	20.8	v	
	12 kappaalaa viljaa	18.	v	
	1/16 kyytimaksu em. viljan kuljetuksesta Loviisaan	12.	v	595.20.
	Credit 1774			
helmik.	toimitettu 33 ½ lästiä hiiltä á 3 tlr 8 äyr.	108.28.	x	
	saldo vuodelle 1775	486.24.		595.20.
	Debet 1786			
lokak.	saldo vuodelta 1775	486.24.		486.24.
	Credit 1786			
	saldo vuodelle 1787	486.24.		486.24.
	Velkavaatimus	486.24. =		
		27.2. specie		
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars Dahlström ruukin inspehtori			

Taskinen ja Ronkainen myönsivät hiilitoimitusten ennakkomaksun oikeellisuuden mutta eivät mitään muuta velkavaatimusta. He kertoivat itse maksaneensa verot ja maksut ja todistivat tämän verokirjalla ja kuiteilla. Vilja- ym. nostoista vaadittuja velkoja he väittivät vääriksi. Kiistattomia velkasaatavia jäi 70.29 kuparitaalaria eli 3.18.5 specieriikintaalaria, kiistanalaisista vaatimuksista vastaajat vapautuivat puhdistusvalalla.

Matti Ronkainen (5) (§ 9)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>summa</i>
	vuoden 1787 kruununverot	2.39.3	
	vuoden 1788 kruununverot	1.26.	4.17.3.
	Credit 1789		
	toimittanut 3½ lästiä kelpaamatonta hiiltä á 16 killinkiä	1.8.	
	toimittanut 1 lästin 10 tynnyriä hiiltä á 16 killinkiä	-.29.	
	velkavaatimus x	2.27.11.	4.17.3.
	Juantehtaan ruukilla 2.11.1789 Corneer		

Ronkainen hyväksyi velkavaatimukset ja lupasi maksaa viipymättä.

Ruukintalonpoika Paavo Pietarinpoika Pasanen (6), Vuotjärvi n:o 1 (§§ 14, 35, 39, 44)

<i>pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>summa</i>
19.2.	käteistä 3 vuoden hiiltoimituksista, 17 lästiä vuodessa, yhteensä 51 lästiä, jotka 3.7.1770 sopimuksen mukaisesti olisi pitänyt ennen vuoden 1772 loppua toimittaa ruukille	153.- x	
5.5.	1 leiv. 5 naulaa rautaa Antti Ahosen kanssa	9.12. x	
5.12.	1 leiv. 4½ naulaa rautaa	9.6. x	
	3 päivää Itkonen ollut hiilityössä	4.16. v	176.2.
	Credit 1773		
8.5.	hyvitetään paljelankkujen ajosta vesille	6. x	
22.10.	2½ päivää kuljettanut hirsiä	3.24. x	
31.12.	saldo vuodelle 1774	166.10.	176.2.
	Debet 1774		
	saldo vuodelta 1773	166.10.	
16.3.	vuoden 1773 vero	30. v	
	8 kapp. ruista ... yhteiskaskesta	10.16. v	
	26 kapp. ruista	36.24. v	
	2 parmasta olkia	12. v	
	2 tynn. akanoita	v	
	1 tynn. 18 kapp. ruista Varastoniemestä	66.30. x	
	1/3 tynn. ohraa Varastoniemestä	12. x	
15.5.	10½ naulaa rautaa	3.28. x	
10.6.	yksi päivä taontaa varten	2 x	
	veronkantokirjuri Mäckelinille vuoden 1765 kruunun ulostekoja	18. v	
	saman vuoden valtiopäivärahoja	-6. v	
	vuoden 1764 vero tilanosasta 30.3.1765 kuitin mukaisesti	27. v	
	vuoden 1765 vero 3.3.1766 kuitin mukaisesti	27. v	
	vuoden 1773 vero 4.3.1774 kuitin mukaisesti	24. v	438.18.
	Credit 1774		
huhtik.	toimitettu 1 parmas olkia	6. x	
	2 tynn. akanoita	2. x	
	kahtena päivänä puuta	4. x	
	toimitettu 19 lästiä hiiltä	57. v	
	4 2/3 päivänä Pasasen renki kuljettanut sahapuuta	9.10. v	
	saldo vuodelle 1775	360.8	438.18.
	Debet 1775		
	saldo vuodelta 1774	360.8.	
10.6.	vuoden 1774 vero tilanosasta	24. v	
	kuljetuksesta ja muista kuluista	6. v	390.8.
	Credit 1775		

jouluk.	saldo vuodelle 1776	390.8.	390.8.
	Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1776	390.8.	
	vuosien 1775 ja 1776 verot sekä kuljetus- ym. maksut	60. v	450.8.
	Credit 1786		
jouluk.	saldo vuodelle 1787	450.8.	450.8.
	Velkavaatimus	450.8. = 25.-.- specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars Dahlström ruukin inspehtori		

Paavo Pietarinpoika Pasanen myönsi hiilirahan ennakkonostot, rautahankinnat ja osan viljaveloista mutta kertoi itse maksaneensa verot ja maksut kruunulle vaikka ei löytänytään kotoaan tästä kuitteja. Saataviksi merkityt viljat Pasanen kertoi toimittaneensa ruukinkirjuri Forseliukselle, joka nyt oli sodassa. Sitä paitsi hän oli ruukinomistajan määräyksestä toimittanut yli tynnyrin verran ohraa Dufvalle ja Elgille, mitä ei ollut laskelmaan merkitty. Pykäläpuunsa ja todistajien avulla Pasanen osoitti toimittaneensa ruukille yli 60 lästiä hiiltä, joten hän jäi 4 killingin 6 runstykin verran saamamieheksi. 1760-luvulta periytyneet verovelat todettiin vanhentuneeksi, uudempien osalta Pasanen tarjoutui puhdistusvalalle, mitä kantaja ei pitänyt tarpeellisena.

Ruukintalonpojat Nuutti ja Olli Pirinen (7), Nilsia n:o 4 (§§ 21, 32)

Pvm	Debet 1773	Kup.taalaria	Summa
19.2.	käteistä 3 vuoden hiilitoimituksista, 22 lästiä vuodessa, yhteensä 66 lästiä, joka 33.7.1770 sopimuksen mukaisesti pitäisi ennen vuoden 1772 loppua toimittaa ruukille	179.18. x	
	veronkantomies Mäckelinille vuonna 1765	12. v	
	samalle vuoden 1765 vakanssimaksuista	21.17. v	
	vuoden 1765 valtiopäivärahat	-12. v	
	vuoden 1765 kruununulosteot kihlakunnan kirjanpitäjälle Claudelinille	1.1. v	214.16.
	Credit 1773		
jouluk.	saldo vuodelle 1774	214.16.	214.16.
	Debet 1774		
	saldo vuodelta 1773	214.16.	
helmik.	8 tynn. 16 kapp. ruista 30 kappaa tynnyrissä	358.10. v	
	7 parmasta olkia	42. v	
	5 tynn. akanoita	5. v	
	vuoden 1763 vero 21.2.1764 kuitin mukaisesti	29.8 v	
	vuoden 1773 verot 28.4.1774 kuitin mukaisesti	20.8. v	
	12 kapp. viljaa	18. v	
	1/6 kyytimaksu em. viljan kuljetuksesta Loviisaan	12. v	699.10.
	Credit 1774		

helmik.	toimitettu 27 lästiä hiiltä á 3 tlr 8 äyriä lästiltä	94.8. x	
	saldo vuodelle 1775	605.2.	699.10.
	Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1775	605.2.	605.2.
	Credit 1786		
lokak.	saldo vuodelle 1787	605.2.	605.2.
	Velkavaatimus	605.2. = 36.5.6. specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars Dahlström ruukin inspehtori		

Piriset myönsivät hiilitoimitusten ennakkomaksun ja hiilitoimitustensa suuruuden mutta eivät muuta. Verot he sanoivat itse maksaneensa kruunulle, mistä he esittivät kirjalliset todisteet. 1760-luvulta periytyvät verovelat olivat muutenkin jo vanhentuneita. Viljaa Piriset eivät sanooneet ruukilta nostaneensa eivätkä sellaiseen sitoutuneensa ja menivät asiasta puhdistusvalalle. Velkaa jäi maksettavaksi 85.10. kuparirahana eli 4.35.6. specieriikintaalareina. Bennetille oikeus jätti vapauden halutessaan vaatia vuoden 1773 velkoja, joista tämä väitti nähneensä maksukuitit Tigerstedtin hallussa.

Olli Pietarinpoika Pirinen (7), Nilsia n:o 4 (§ 22)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruununverot	3.35.1.	
	vuoden 1788 kruununverot	1.26.4.	5.13.1.
	Credit 1789		
maalisk. 1788	toimittanut 4 $\frac{3}{4}$ lästiä hiiltä	1.28.	
16.7.1789	toimittanut 6 $\frac{1}{2}$ lästiä hiiltä	2.8.	
	velkavaatimus x	1.25.5.	5.13.1.
	Juantehtaan ruukilla 2.11. 1789 Corneer		

Olli Pirinen myönsi velan olemassaolon ja lupasi maksaa sen mitä pikimmin

Ruukintalonpoika Olli Hannunpoika Kuosmanen (8), Nilsia n:o 5 (§ 23, 33)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	veronkantomies Mäckelinille vuoden 1765 kruununveroja	12. v	
	vuoden 1764 vakanssirahoja	14.12. v	
	vuoden 1766 kruununulostekoja	-21. v	
	vuoden 1765 valtiopäivärahoja	-8. v	
	Ahlvikille	100. v	
30.9.	2 päivätyötä	4. v	
	käteistä pankinseteleinä	30. v	
	samoin kuparilantteina	18. v	
5.12.	4 kapp. suolaa	9. v	188.9.
	Credit 1773		
lokak.	hyvitetään 3 päivältä sahatukkien vedosta	4.16. v	
	saldo vuodelle 1774	183.25.	188.9.
	Debet 1774		
tammik.	saldo vuodelta 1773	188.9.	
helmik.	1 tynn. 10 kapp. ruista 30 kappaletta tynnyrissä	56. v	
	1½ parmasta olkia	9. v	
	1½ tynn. akanoita	1.16. v	
	vuoden 1763 vero 21.2.1764 kuitin mukaisesti	19.16. v	
	vuoden 1773 vero 28.4.1774 kuitin mukaisesti	13.16. v	
	8 kapp. viljaa	12. v	
	1/8 kyytimaksu viljan kuljetuksesta Loviisaan	9. v	304.9.
	Credit 1774		
	saldo vuodelle 1775	304.9.	304.9.
	Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1775	304.9.	304.9.
	Credit 1786		
jouluk.	saldo vuodelle 1787	304.9.	304.9.
	Velkavaatimus	304.9. = 16.43.5. specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars E Dahlström ruukin inspehtori		

Kuosmanen ei hyväksynyt yhtään mitään hänelle merkityistä velkavaatimuksista ja piti ansiokseen merkityjä päivätyitä niin vähämerkityksellisinä, ettei esittänyt niiden puolesta mitään vaatimuksia. Hän kertoi itse maksaneensa verot ym. maksut, ei katsonut olevansa velkaa päivätyistä, suolan, rahojen tai viljan nostoista, koska ei ollut sellaisia ostanut tai luvannut ostaa. Mitä Alvikin velkaan tuli, oli tätä varten Hannu ja Olli Kuosmaselta jo ulosmitattu osaksi pakolla osaksi vapaaehtoisesti 244.17 kuparitaalaria, mistä oli kirjallinen todistus. Myös vuoden 1763 verojen maksusta oli todistus (tosin Olli Pirisen nimelle merkitty). Kantajalle jätettiin avoimeksi tulevaisuudessa periä velkojaan, mikäli vahvempia perusteita velkojen olemassaololle löytyisi. Koska nyt kantaja hävisi jutun, joutui hän maksamaan oikeudenkäyntikulut.

Ruukintalonpoika Pietari Hannunpoika Kuosmanen (9), Nilsii n:o 5 (§24)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
30.9.	käteistä pankkisetelinä	24. v	
	samoin kuparilantteina	12. v	
	2 päivätyötä	4. v	
20.11.	4 kapp. suolaa	9. v	49.
	Credit 1773		
lokak.	hyvitetään 3 hirrenvetopäivästä	4.16. v	
20.11.	6 päivää manufaktuurisevän luona	9. v	
	saldo vuodelle 1774	35.16.	49.
	Novo Conto Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1774	35.16.	35.16.
	Credit 1786		
jouluk.	saldo vuodelle 1787	35.16.	35.16.
	Velkavaatimus	35.16. = 1.46.8. specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars E. Dahlström ruukin inspehtori		

Kuosmanen sanoi, ettei ollut hankkinut ruukilta mitään eikä ollut tehnyt siellä päivätöitä ja vaati kantajalta todisteita velkavaatimuksille tai muussa tapauksessa oikeudenkäyntikulujen maksua. Kantajan edustaja sanoi tukeutuneensa vain ruukinkirjoihin. Oikeudenkäyntikulut määrättiin kantajan maksettavaksi.

Ruukintalonpoika Nuutti Pietarinpoika Kuosmanen (10), Nilsii n:o 5 (§§ 25, 31)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
19.2.	käteistä 3 vuoden hiiltoimituksista, 25 lästiä vuodessa, yhteensä 75 lästiä, joka 3.7.1770 sopimuksen mukaisesti piti ennen vuoden 1772 loppua toimittaa ruukille	115.23 x	
	Mäkelinille vuoden 1765 kruunun ulostekoja	12. v	
	samalle vuoden 1765 vakanssirahoja	14.12. v	
	vuoden 1765 valtiopäivärahoja	-.8. v	
	vuoden 1766 kruunun ulostekoja	-.21. v	
	Ahlvikille	100. v	243.
	Credit 1773		
	saldo vuodelle 1774	243.	243.
	Debet 1774		
1.1.	saldo vuodelta 1773	243.	
1.1.	26 kapp. kaskiruista	36.24. v	
	1 parmas olkia	6. v	
	1 tynn. akanoita	1. v	
19.3.	17 naulaa rautaa	6.12. v	

vuoden 1765 vero tilanosasta 21.2.1766 kuitin mukaisesti

19.16. v

	vuoden 1773 vero 28.4.1774 kuitin mukaisesti	13.16. v	
	8 kapp. viljaa	12. v	
	1/8 kuljetuksesta täältä Loviisaan	9. v	347.4.
	Credit 1774		
helmik.	toimitettu 11 lästiä hiiltä á 3 tlr 8 äyr.	35. x	
	saldo vuodelle 1775	311.8.	347.4.
	Debet 1786		
lokak.	saldo vuodelta 1775	311.8.	311.8.
	Credit 1786		
jouluk.	saldo vuodelle 1787	311.8.	311.8.
	Velkavaatimus	311.8. = 17.14.- specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars E. Dahlström ruukin inspehtori		

Kuosmanen myönsi nostaneensa ennakkomaksun hiilitoimituksista ja kertoi toimittaneensa hiiltä laskelmassa mainitun määrän. Hän ilmoitti itse maksaneensa kaikki kruunun verot ym. maksut mutta kuitit näistä olivat tuhoutuneet edellisen talven tulipalossa. Ahlvikin velkaa koskeva ulosotto oli toimitettu, minkä todisti myös lautamies Olli Hartikainen. Viljaa ei Kuosmanen sanonut ruukilta hankkineensa, raudan hän oli kyllä saanut Tigerstedtiltä itseltään mutta korvannut sen kahdella päivätyöllä ruukilla. Kiistattomia velkoja Kuosmanen maksettavaksi jäi 79.31. kuparitaalaria eli 4.19. specie. Kun 1760-luvulta periytyneet velat katsottiin vanhentuneiksi, jäi vielä kiistanalaisia velkoja 84.20 kuparitaalaria. Kuosmanen halusi vakuuttaa nämä aiheettomiksi puhdistusvalalla mutta oikeus ei yli 70-vuotiasta mahdollisesti väärin muistavaa miestä tähän halunnut velvoittaa vaan katsoi Kuosmanen vapaaksi näistä veloista muutenkin. Kantajalle jätettiin oikeus periä velkoja tulevaisuudessa jos vahvempia perusteita velkojen olemassaolosta ilmenisi.

Nuutti Pietarinpoika Kuosmanen (10), Nilsinä n:o 5 (§ 28)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruunun ulosteot (krono utlagor)	1.28.8.	
	vuoden 1788 samat	-.37.	2.17.8.
	Credit 1789		
	velkavaatimus x	2.17.8.	2.17.8.
	Juantehtaan ruukilla 2.11.1789 Corneer		

Kuosmanen myönsi velan ja lupasi maksaa sen viipymättä.

Ruukintalonpoika Nuutti Nuutinpoika Kuosmanen (11), Nilsii n:o 5 (§ 26)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruunun ulosteot	2.23.3.	
	vuoden 1788 kruunun ulosteot	-.39.5	3.14.8.
	Credit 1789		
	velkavaatimus x	3.14.8.	3.14.8.
	Juantehtaan ruukilla 2.11.1789 Corneer		

Kuosmasella myönsi velan ja lupasi maksaa sen.

Matti Kuosmanen (12) (§ 27)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruununulosteot (krono utlagor)	2.29.6.	
	vuoden 1788 samat	-.40.7.	3.22.1.
	Credit 1789		
12.3.	toimitettu 7 lästiä hiiltä á 16 killinkä	2.16.	
	velkavaatimus x	1.16.1.	3.22.1

Juantehtaalla 2.11.1789 Corneer

Kuosmanen tunnusti velan olemassaolon, ei mitään huomauttamista.

Ruukintorppari Olli Tuovinen (13), Nilsii n:o 2 (§§ 29, 34, 38, 43)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1773</i>	<i>Kup.taalaria</i>	<i>Summa</i>
30.3.	3 tynn. ruista Torstilasta á 48 tlr	144. v	
	8.2.1772 sopimuksen mukaisesti toimitettava samana vuonna 10 lästiä hiiltä á 3 tlr/lästi	30. v	
	sama määrä vuodelta 1773	30. v	
	1 leiv. 5 naulaa rautaa Antti Ahosen kanssa	9.12. x	
	1771 torppaan pääsemisestä 2 leiv. kuivia haukia	14. v	227.12.
	Credit 1773		
7.5.	hyvitetään 1 päivältä paljelankkujen kuljettamisesta vesille	3. x	
	saldo vuodelle 1774	224.12.	227.12.
	Debet 1774		
	saldo vuodelta 1773	224.12.	
16.2.	2 tynn. ruista, josta puolet maaliskuussa ja puolet syyskuussa	84. x	
	4 k. ruista	5.8. v	313.20.
	Credit 1774		

maalisk.	hyvitetään 2 päivän puun kuljetuksista	3.16. x	
	saldo vuodelle 1775	310.4.	313.20.
	Debet 1786		
	saldo vuodelta 1775	310.4.	310.4.
	Credit 1786		
	saldo vuodelle 1787	310.4.	310.4.
	Velkavaatimus	310.4. = 17.11.- specie	
	Ruukin kirjojen perusteella oikeaksi todistaa Lars E. Dahlström ruukin inspehtori		

Tuovinen sanoi kuljettaneensa Torstilasta Tigerstedtiltä saamansa ruistynnyrit Juantehtaalle. Aluksi hän kiisti tehneensä minkäänlaista sopimusta Tigerstedtin kanssa hiilitoimituksista mutta lopulta myönsi ja tunnusti ettei ollut toimittanut yhtään hiiltä ruukille mutta muisti kylläkin tehneensä enemmän päivätöitä kuin mitä laskelmaan oli merkitty. Kiistatonta velkaa hänelle jäi 8.7.8. specieriikintalalaria. Rukiita ja haukia koskevista kiistanalaisista velkavaatimuksista Tuovinen vapautui puhdistusvalalla.

Olli Tuovinen (13) (§ 30)

<i>Pvm</i>	<i>Debet 1789</i>	<i>Specie</i>	<i>Summa</i>
	vuoden 1787 kruunun ulosteot (krono utlagor)	3.1.1.	
	vuoden 1788 samat	1.3.3.	4.4.4.
	Credit 1788 ja 1789		
17.6.1788	toimittanut 3½ lästiä hiiltä á 16 killinkiä	1.8.	
maalisk. 1789	toimittanut 2 2/3 lästiä hiiltä	-.44.	
	velkavaatimus x	2.-.4.	4.4.4.
	Juantehtaan ruukilla 2.11.1789 Corneer		

Tuovinen tunnusti velan olemassolon ja lupasi maksaa sen viipymättä.

LIITE 7.C. TALONKATSELMUKSET JUANTEHTAAN VUORIKÄRÄJILLÄ 1789

Nimen jälkeiset numerot ovat samat kuin liitteissä 7.A. ja 7.B. (Suluissa oleva tilan nimi on otettu isojakoasiakirjoista.)

<i>Asukas- ja tilatiedot</i>	<i>Pelto ja talon rakennukset</i>	<i>Puutteet (riksiä.killinkä. rnstkiä)</i>
Paavo Pietarinpoika Pasanen (6) Vuotjärvi n:o 1, ruukin verol- le 10.12.1753 asunut talossa 35 vuotta, tarkastus 28.10.1789 (§ 47) (Niemelä)	vanhaa peltoa 9 t.a. 4 k.a. ohralle, ojitettu	
	uutta peltoa 12 k.a. ohralle, josta hy- vitetään 2.-.-, asukas ei voi toistaiseksi hyödyntää suurempaa peltoa, joten raivausvelvollisuutta ei hänelle aseteta	kaivettava 50 syltä ojaa 1.2.-
	4 vuotta sitten rakennettu uusi asuin- pirtti 4½ syltä kanttiinsa, tuohi- ja malkakatto, 2 lasi-ikkunaa, harmaaki- viuuni, rautasaranat ovesa, hyvässä kunnossa	
	vastapäätä ruokatupa 3½ syltä kant- tiinsa, harmaakiviuni	lattialautoja, ulkohirsiä sekä katto uusittava 3.-.-
	näiden välissä uusi porstua	kattopuut ja lattiapalkit laitet- tava 1.36.-
	käyttökelpoinen aitta, rautasaranat ja lukko, 7 kyyn. kanttiinsa	
	talli 8 kyyn. kanttiinsa, 3 pilttuuta	ulkoa veistettävä, katto uusit- tava -.40.-
	muutamia vuosia sitten rakennettu na- vetta, tuohikatto, ovesa rautasaranat, 13x9 kyyn.	lattiaa ja pilttuita uusittava 1.-.-
	vanha mutta käyttökelpoinen riihi 10 kyyn. kanttiinsa, uuni	katto uusittava 1.8.-
	uusi lammasläävä 6 kyyn. kanttiinsa, tuohi- ja malkakatto, ovesa rautasara- nat, ei puutteita	
	kaivo, puuseinämät, pidettävä kunnos- sa	

pellon ympärillä 737 sylvä aittaa (plattgärde),	josta yli puolet lahonnut ja kelpaamatonta, aitaamista laiton, tilalle rakennettava tiivis ståndgärde 23.1.6.
hyvitetään olemassa olevista rakennuksista 20 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 31.39.6. korjattava itse tai maksettava rahalla
jäljelle jääneistä 15 vuodesta 2 hyvitetään uusilla rakennuksilla	lisäksi rakennettava sikolätti 1.-.- ja käymälä 3.-.- yht. 4.-.-
13 vuotta poistetaan	summa 35.39.6.

Paavo ja Sakari Antinpoika Pasanen (1), Vuotjärvi n:o 1, ruukin verolle 10.12.1753, Paavo asunut talossa 35 vuotta, veljensä Sakari muuttanut 5 vuotta sitten Lastulahden torppaan, tarkastus 26.10.1789 (§ 48) (Jokela)	vanhaa peltoa 6 t.a. ohralle, uutta ojaa kaivettu 30 syltä	kaivettava 85 syltä uutta ojaa 1.37.-
	yhtiömiehinä ollessaan veljekset rai- vanneet uutta peltoa 3 eri saralle yht. 1 t.a., mikä nyt samassa aitauksessa vanhan kanssa, 60 syltä ojitettu not- kelmassa, jonka sisäjärvestä saadaan niittyalue, raivauksesta ja uusista ojista hyvitetään 7.40.-, tontin luona on tilaa heikkokasvuiselle pellolle, mutta asukas ei voi edullisesti sitä raivata tai viljellä, joten tarkastusmiesten mielestä sitä ei pidä sitä vaatia	
	vielä käyttökelpoinen pirtti 11 kynn. kanttiinsa, sivuseinämällä lasi-ikkuna	kattoa, jonkin verran sortu- nutta uunia ja lattialankkuja korjattava 1.24.-
	samanlainen rakennus vastapäätä 9 kynn. kanttiinsa	ränsistynyt, siirtämällä, seinät, katto ja lattiat kor- jaamalla voidaan kunnostaa rehuladoksi 5.-.-
	uusi viljalato 6 kynn., ovesa rautasa- ranat ja rautalukko, tuohikatto	
	uusi navetta kaikella sisävarustuksella, tuohi- ja malkakatto, ovesa rautasa- ranat	
	uusi riihi 8 kynn., samanlainen katto ja ovi kuin edellisessä,	riihen uuni puuttuu 3.-.-
	peltojen ympärillä 460 syltä harvaa aitaa,	aidasta osa kaatunut ja loppu- osakin kelvotonta, laitettava laillinen aita halkaistuista näleistä 14.18.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 13 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 25.31.-korjatta- va itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 22 vuodesta 5 hyvite- tään uusilla rakennuksilla	rakennettava sikolätti 1.-.-, käymälä 3.-.-, talli 10.-.- yht. 14.-.-
17 vuotta poistetaan	summa 39.31.-	

Paavo Paavonpoika Pasasen leski Helena Parviatar (2), Vuotjärvi n:o 1, ruukin verolle 10.12.1753, Pasanen kuollut 6 vuotta sitten, leski mennyt vuo- si sitten naimisiin Heikki Parvaisen kanssa, joka nyt vastaa talosta, tarkastus 26.10.1789 (§ 52) (Laaja)	vanhaa peltoa 9 t.a. ohralle, ei tarvitse ojittaa	
	honkapuinen pirtti 11 kyyn. kanttiinsa, rakennettu 13 vuotta sitten, tuohi- ja malkakatto, 3 ikkunaa, uuni, rautasa- ranat	lattiaa on korjattava -.24.-
	porstua	kattoa ja lattiaa korjattava -.16.-
	uusi aitta 6 kyyn. kanttiinsa, varustet- tu laareilla, ovi rautasarannoilla, lukko, tuohi- ja malkakatto	
	käyttökelpoinen talli 8 kyyn. kanttiin- sa, tuohikatto, ovi rautasarannoilla, 3 pilttuuta	ovi tallin ylisille puuttuu, rau- tasaranoineen -.16.-
	uusi navetta tuoreesta hongasta, rakennettu viime keväänä, hyvin veis- tetty, 4x9 kyyn., 12 lehmänhinkaloo, rautasaranainen ovi, hyvä tuohikatto	
	muuten hyväkuntoinen riihi 9 kyyn., harmaakiviuni	katto uusittava, ovi ja seinää uusittava, lattia korjattava 5.-.-
	uusi sikolätti	
	vanha rehulato, vielä käyttökunnossa, ovi puusarannoilla	uudet kattopuut laitettava -.8.-
	harvaa aitaa pellon ympärillä 460 sylvä	uusittava, johon voidaan käyt- tää vanhan aidan kunnollisia osia 17.18.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 17 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 23.34.- kor- jattava itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 18 vuodesta 1 hyvite- tään uudella rakennuksella	rakennettava käymälä 3.-.- yht. 3.-.-
	17 vuotta poistetaan	summa 26.34.-

veljekset Elias ja Antti Tuovinen (4), Nilsin n:o 2, ruukin verolle 20.6.1762, asuneet 26 vuotta yhdessä, joskin eri ruokakunnissa, kolmas veli Olli jo 20 vuotta sitten muuttanut Taatonrannan torppaan, tarkastus 28.10.1789 (§ 54) (Autio)	vanhaa peltoa 6 t.a., ei mahdollisuutta lisäraivaukseen, varustettu tarpeellisilla ojilla	
	pirtti aivan kelpaamaton	
	vanha ruokatupa vastapäätä 8 kyyn., harmaakiviuni, pieni lasi-ikkuna seinustalla,	kattopuut ja alin hirsikerros uusittava 1.24.-
	kaksi aittaa 5 kyyn. kumpikin, vielä käyttökelpoisia,	kattopuut uusittava 1.-.-
	vanha talli 6 kyyn.,	piiluttava ulkoa, ylempi ja alempi lattia sekä ovet korjattava -.40.-
	uusi navetta, hyväkuntoinen	
	uusi sauna ja porstua, jota käytetään keittokotana	
	peltojen ympärillä 500 syltä aittaa (plattgärde), josta 100 syltä on kunnollista (stångärde)	korjattava ja aidattava uudeen lain mukaisesti 12.24.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuksista 12 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 15.40.- korjattava itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 14 vuodesta 8 hyvitetään uusilla rakennuksilla	rakennettava pirtti 25.-.-, riihi 10.-.-, sikolätti 1.-.-, käymälä 3.-.- yht. 39.-.-
6 vuotta poistetaan	summa 54.40.-	

Juho ja Heikki Rissanen (3), Nilsinä n:o 2, ruukin verolle 20.6.1762 asuneet 26 vuotta, tarkastus 28.10.1789 (§ 55) (Rissala)	vanhaa peltoa 7 t.a. ohralle	uutta ojaa tarvitaan 50 syltä 1.2.-
	uutta peltoa raivattu 4 k.a. ohralle, yhteensä 40 syltä uutta ojaa 1.-.-	
	asumispiirtä 4 vuotta sitten rakennettu 13 kyyn. kanttiinsa, harmaakiviuni, ovesa rautasaranat, hyvä tuohikatto, 3 lasi-ikkunaa,	3 rikkiäistä ikkunaruuua vaihdettava -.12.-
	vastapäätä ruokatupa 10 kyyn., harmaakiviuni, ovesa rautasaranat, lasi-ikkuna,	kaksi hirttä seinustoilla uusittava, lankku lattiaan vaihdettava, pohjoispuolen katolle uudet kattopuut 1.32.-
	porstua edellä mainittujen välissä,	tarvitsee uudet kattopuut ja tuohta -.32.-
	porstuan pohjoispuolella vanha ulkokuone,	laitettava uusi katto -.16.-
	2 uutta luhtiaittaa, tuohi- ja malkakatto, ylhäällä 2 huonetta, 4 ovea varustettu rautasarannoilla ja rautalukoilla	
	uusi navetta 12 kyyn., hyvä tuohikatto, tilaa 16 lehmälle, ovesa rautasaranat	
	rehulato 9 kyyn., tuohikatto, ovi	
	navetta, käyttökelpoisessa kunnossa	
	vanhahko mutta käyttökelpoinen riihi 9 kyyn.,	kattopuita uusittava 1.-.-
	470 syltä harvaa plattgärde-aitaa, puolet kunnollista	aita uusittava lain mukaiseksi 14.33.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuksista 19 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 19.31.- korjattava itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 5 vuodesta hyvitetään kaikki uusilla rakennuksilla	rakennettava talli 10.-.-, sikolähti 1.-.- ja käymälä 3.-.- yht. 14.-.-
	summa 33.31.-	

Olli Pirinen (6), Nilsia n:o 4, ruukin verolle 20.6.1762, Olli isän Pietari Pirisen kuoltua 23 vuotta sitten asunut yhdessä setänsä Nuutin kanssa, kunnes tämä muuttanut 17 vuotta sitten pohjoispuolelle peltojen taakse uudelle tontille, tarkastus 29.10.1789 (§ 59) (Pirilä)	vanhaa peltoa 6 t.a. ohralle	pelloille tarvitaan 50 syltä oja 1.2.-
	uutta peltoa 1 t.a., hyvitetään 5.16.-	koska asukkaalla ollut vel- vollisuus raivata väh. 3 k.a. vuosittain ja hänellä olisi ollut tähän tilaisuus, veloitetaan puuttuvasta 37 k.a:sta 6.8.-
	uusi honkapuinen pirtti 13 kyyn. kant- tiinsa, hyväkuntoinen, neliruutuinen lasi-ikkuna	
	vilja-aitta 6 kyyn. käyttökelpoisessa kunnossa, ovi ja lukko	
	uusi samanlainen 5 kyyn.	
	talli 7 kyyn., hyvä tuohikatto	2 pilttuuta korjattava -.16.-
	uusi navetta 9 kyyn. hyväkuntoinen	
	toinen samanlainen 8 kyyn.	
	vanha mutta käyttökelpoinen lato,	ladon katolle laitettava uusia kattopuita ja tuohta, lattian laudat uusittava 2.16.-
	uusi sikolätti	
	890 kyyn. vanhaa aitaa (plattgårde) peltojen ympärillä, osaksi kaatunut,	korjattava lain mukaiseksi 27.39.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 19 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 31.8.- korjatta- va itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 4 vuodesta hyvitetään kaikki uusilla rakennuksilla	rakennettava riihi 10.-.- ja käymälä 3.-.- yht. 13.-.-
		summa 50.16.-

Antti ja Olli Taskinen sekä Antin siskonmies Matti Ronkainen (5), Nilsia n:o 4, ruukin verolle 20.6.1762, asuneet 18 vuotta samassa ruokakunnassa, kunnes Olli 8 vuotta sitten muuttanut lähellä olevaan sotilastorppaan, tarkastus 29.10.1789 (§ 62) (Ronkaala)	vanhaa peltoa 7 t.a.	30 syltä ojaa tarvitaan -.30.-
	vanha pirtti 9 kyyn., savusta turmel- tunut	katto aika heikko, lattialau- dat uusittava lähes kokonaan 10.-.-
	uusi aitta 6 kyyn., tuohikatto, ovesa rautalukko	
	navetta, vielä käyttökelpoinen 10 kyyn., 12 hinkaloo,	korjattavaa 1.-.-
	käyttökelpoinen talli 8 kyyn.	tallin kattoa ja kahta pilttuuta korjattava 1.8.
	rehulato 12 kyyn. hyvässä kunnossa	
	uusi sauna samoin hyvässä kunnossa	
	vanha vaateaitta 4 kyyn. samoin	
	860 syltä vanhaa aittaa peltojen ympä- rillä, osaksi kaatunutta	korjattava lain mukaiseksi 26.42.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 15 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 39.32.- korjattava tai maksettava rahalla
jäljelle jääneistä 11 vuodesta 5 hyvite- tään uusilla rakennuksilla	rakennettava riihi 10.-.-, siko- lätti 1.-.-, käymälä 3.-.- yht. 14.-.-	
6 vuotta poistetaan	summa 53.32.-	

Matti Kuosmanen (12), Nilsia n:o 5, ruukin verolle 20.6.1762, Matin isä Pietari Kuosmanen kuollut noin 10 vuotta sitten ja veli Nuutti yli 30 vuotta sitten muuttanut Pajuniemeen ja toinen veli Pietari 6 vuotta sitten Keinälänsaareen, tarkastus 28.10.1789 (§ 64) (Tahkolahti)	vanhaa peltoa 3½ t.a. ohralle	ojaa tarvitaan 80 syltä 1.32.-
	uutta peltoa ei kuulemma ole voinut raivata, vaikka lähellä havaittiin 3 t.a. sopiva alue	78 k.a. raivaamatta jääneestä pellostä merkitään 13.-.-
	uusi pirtti 9 kyyn., tuohi- ja malkakat- to, rautasaranat,	uunia ei vielä tehty, vaikka ki- vet jo valmiina, maksaa 4.-.-, myös lattia puuttuu 4.-.- ja 6-ruutuinen lasi-ikkuna laitta- matta -.16.-
	aitta 5 kyyn.	kattoa kunnostettava -.24.-
	vanha mutta käyttökelpoinen talli,	rakennusta korotettava, hirsiä laitettava, kattoa kunnostetta- va 2.16.-
	rehuaitta 7 kyyn.,	korjattava samoin kuin ed. sekä varustettava rautasaran- oilla 2.16.-
	uusi sauna 6½ kyyn. hyväkuntoinen tuohikatto, ovi ja uuni	
	uusi sikolähti	
	380 syltä osaksi kaatunutta vanhaa harvaa aitaa (plattgärde)	aita kunnostettava lain mukai- seksi 11.42.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 14 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 27.2.- korjatta- va itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 12 vuodesta kaikki hyvitetään uusilla rakennuksilla	rakennettava riihi 10.-.-, na- vetta 10.-.-, käymälä 3.-.- yht. 23.-.-
		summa 63.2.-

Olli Hannunpoika Kuosmanen (8), Nilsia n:o 5, ruukin verolle 20.6.1762, isä Hannu kuollut 7 vuotta sit- ten, veli Pietari Kuosmanen muuttanut noin 15 vuotta sitten lähellä olevalle Koiraharjulle, tarkastus 28.10.1789 (§ 65) (Lieju)	vanhaa peltoa 4 t.a. ohralle	
	uutta peltoa 1 t.a., josta hyvitetään 5.16.- pelloilla on 200 syltä ojaa	ojia tarvittaisiin asukkaan ilmoituksen mukaan vielä 100 syltä, mikä tekee 2.44.-, raivausvelvollisuuden perusteella puuttuvasta 46 k.a. pellostä veloitetaan 6.-.-
	uusi pirtti 14 kyyn., uuni, rautasaranat ovessa, tuohikatto, muuten hyvin tehty	
	uusi ruokatupa vastapäätä 9 kyyn., uuni, ovi, 2 lasi-ikkunaa,	ikkunoihin laitettava pokat -.4.-
	uusi aitta 6 kyyn., 3 laaria, ovesa rautasaranat ja rautalukko, hyvä tuo- hikatto	
	samanlainen vanhempi 5½ kyyn., va- rustettu laareilla, ovella ja rautalukolla	kunnostettava 1.32.-
	uusi riihi 10 kyyn., ovi, uuni, tuohikatto	
	navetta 14x9 kyyn. tarpeellisine hinka- loineen, ovi ja hyvä tuohikatto	
	sauna	
	rehulato	
	700 syltä aitaa peltojen ympärillä, osaksi ståndgårde, osaksi plattgårde	aita kunnostettava 21.42.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 16 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 25.34.- kor- jattava itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 6 vuodesta hyvitetään kaikki uusilla rakennuksilla	rakennettava talli 10.-.-, siko- lätti 1.-.-, käymälä 3.-.- yht. 14.-.-
	summa 45.34.-	

Nuutti Nuutinpoika Kuosmanen (11), Nilsiä n:o 5, ruukin verolle 20.6.1762, asunut tilalla yhdessä isän- sä Nuutin sekä veljensä Pietarin kanssa, kunnes viimeksi mainittu 6 vuotta sitten muuttanut Sääs- kiniemen uudis- asutukselleen, minne myös isä 3 vuotta sitten muuttanut, tarkastus 28.10.1789 (§ 69) (Sääsiniemi)	vanhaa peltoa 3 t.a. heikossa käytössä	
	uutta peltoa 5 k.a., josta hyvitetään -.40.-, tarpeellisia ojia peltojen ympäril- lä 90 syltä	tilaa uudelle pellolle on vain ½ t.a. ,tämän raivaamalla jättämisestä 2.32.-
	käyttökelpoinen pirtti 9 kyyn., ovi, uuni,	sivuseinällä alahirsi vaihdet- tava, kattoon uusia kattopuita ja tuohta, lattiaan kaksi uutta palkkia 2.16.-
	uusi aitta 5 kyyn., ovesa rautalukko	
	760 syltä vanhaa aittaa,	korvattava uudella lain mukai- sella aidalla 23.36.-
	hyvitetään olemassa olevista rakennuk- sista 6 vuoden rakennusvelvollisuuden verran	puutteita yht. 26.4.- korjatta- va itse tai maksettava rahalla
	jäljelle jääneistä 20 vuodesta 13 hyvi- tetään uusilla rakennuksilla	rakennettava talli 10.-.-, navetta 10.-.-, riihi 10.-.-, lato 8.-.-, sauna 10.-.-, sikolähti 1.- .-, käymälä 3.-.- yht. 52.-.-
	jäljelle jää 7 vuotta	summa 80.36.-

LIITE 7.Da. RUUKINTYÖLÄISEN ELINTARVIKE- HANKINNAT JA PÄIVÄTYÖT JUANTEHTAALLA 1787–1789

<i>Pvm 1787</i>	<i>Elintarvike tms.</i>	<i>Hinta (kupari- taalaria)</i>
11.2.	2 kappa ruista	3.12.
	2 kappa ohraa	3.-.
21.2.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
26.2.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
	yht. helmikuu	34.4.
5.3.	3 naulaa silliä	1.16.
	3 naulaa silakkaa	1.16.
6.3.	4 kappa ruista	6.24.
	1 kappa suolaa	2.8.
	4 kappa ohraa	6.-.
7.3.	½ parmasta olkia	6.-.
14.3.	8 kappa ruista	13.16.
	3 naulaa silakkaa	1.16.
22.3.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
	3 naulaa silliä	1.16.
23.3.	½ parmasta olkia	6.-.
27.3.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
29.3.	3 naulaa silliä	1.16.
	yht. maaliskuu	75.24.
2.4.	8 kappa ruista	13.16.
	4 kappa herneitä	8.-.
4.4.	2 kappa suolaa	2.8.
5.4.	½ parmasta ruisolkia	6.-.
	¼ parmasta ohraolkia	3.-.
	8 kappa ruista	13.16.
	käteistä	1.16.
7.4.	käteistä	12.-.
10.4.	5 naulaa silliä	2.16.
12.4.	8 kappa ruista	13.16.
	4 kappa ohraa	6.-.
15.4.	7 naulaa läskiä	5.8.

17.4.	5 naulaa silliä	2.16.
19.4	4 kappaa (ruista?)	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
25.4.	8 kappaa ruista	13.16.
	8 kappaa ohraa	12.-.
	9 naulaa lihaa	2.26.
27.4.	1 kappa herneitä	2.-.
	¼ parmasta olkia	3.-.
	käteistä 24.4.	6.-.
	yht. huhtikuu	81.18.
4.5.	5 naulaa läskiä	3.24.
	käteistä	2.-.
	4 kappaa ruista	6.24.
9.5.	1 kappa suolaa	2.8.
	½ parmasta olkia	3.-.
12.5.	2 kappaa ruista	3.12.
15.5.	4 kappaa ruista	6.24.
23.5	käteistä	6.-.
24.5.	4 kappaa ruista	6.24.
	1 kappa suolaa	2.8.
30.5.	4 kappaa ruista	6.24.
	yht. toukokuu	49.20.
pvt:t	37 pvt á 1.24.	64.24.
	6 hevospvt	9.-.
	4 pvt Amnorin	4.16.
	9 pvt á 2.8.	20.8.
	21 vrk masuunissa á 4½.	94.16.
	4½ pvt Amnorin	6.24.
	päivätyöt yht. 81vrk	199.24.
5.6.	4 kappaa ruista	6.24.
6.6.	4 kappaa ohraa	6.-.
14.6.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	käteistä 12.6.	-.24.
22.6.	käteistä ...?	1.16.
	2 kappaa ruista	3.12.
	1 kappa ohraa	1.16.
26.6.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	yht. kesäkuu	45.12.
1.7.	käteistä ½ kappa suolaa varten	1.-.

5.7.	4 kappaa ohraa	6.-.
6.7.	4 kappaa ruista	6.24.
14.7.	2 kappaa ruista	3.12.
15.7.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	käteistä	3.9.
	käteistä	3.-.
23.7.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
29.7.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	yht. heinäkuu	63.29.
6.8.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
13.8.	8 kappaa ohraa	12.-.
20.8.	8 kappaa ohraa	12.-.
26.8.	käteistä	3.-.
	(yht. elokuu	39.24.)
2.9.	4 kappaa ruista	6.24.
8.9.	4 kappaa ruista	6.24.
15.9.	4 kappaa ruista	6.24.
23.9.	4 kappaa ruista	6.24.
	(yht. syyskuu	27.-.)
pvt:t	95 pvt á 2.8.	209.8.
5.10.	4 kappaa ruista	6.24.
15.10.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	yht. lokakuu	19.16.
4.11.	4 kappaa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
6.11.	2 kappaa ruista	3.12.
14.11.	2 kappaa ruista	3.12.
16.11.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	1 kappa herneitä	2.-.
	yht. marraskuu	29.24.
6.12.	4 kappaa ruista	6.24.
	4 kappaa ohraa	6.-.
	1 kappa herneitä	2.-.
9.12.	käteistä	27.-.
14.12.	2 kappaa ruista	3.12.
17.12.	4 kappaa ruista	6.24.

	8 kappa viimevuotista ohraa	12.-.
	½ kappa suolaa	1.4.
19.12.	4 kappa ruista	6.24.
	2 kappa ohraa	3.-.
23.12.	käteistä	6.-.
	yht. joulukuu	80.24.
1788		
2.1.	2 kappa ruista	3.12.
4.1.	2 kappa (ruista)	3.12.
	2 kappa ohraa	3.-.
10.1.	2 kappa ruista	3.12.
	½ kappa suolaa	1.4.
11.1.	2 kappa ruista	3.12.
17.1.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
24.1.	1 kpl iskukirves	5.-.
	yht. tammikuu	35.12.
2.2.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
11.2.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
18.2.	4 kappa ohraa	6.-.
21.2.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
	yht. helmikuu	44.8.
1.3.	4 kappa ruista	6.24.
	8 kappa ohraa	12.-.
6.3.	10 naulaa rautaa suolaan	4.16.
10.3.	2 kappa ruista	3.12.
	2 kappa ohraa	3.-.
17.3.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
26.3.	4 kappa ruista	6.24.
31.3.	2 kappa ohraa	3.-.
	yht. maaliskuu	52.4.
3.4.	käteistä	-.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
6.4.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
13.4.	8 kappa ruista	13.16.
19.4.	käteistä	1.16.
22.4.	4 kappa ruista	6.24.

	4 kappa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
29.4.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
30.4.	käteistä juomaan	-.18.
	yht. huhtikuu	62.26.
5.5.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
13.5.	4 kappa ruista	6.24.
15.5.	5 kappa ohraa	7.16.
	5 kappa ruista	8.14.
16.5.	8 kappa ohraa	12.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
28.5.	8 kappa ohraa ...?	12.-.
29.5	24 kappa ohraa	36.-.
30.5.	käteistä eri taloustavar- oihin	3.26.
	(yht. toukokuu	103.24.)
pvt:t	82 pvt á 1.24.	143.16.
	18½ pvt samoin	32.22.
	18 pvt á 2.8.	40.6.
	pvt:t yht. 118½ vrk	216.29.
2.6.	4 kappa ruista	6.24.
	4 kappa ohraa	6.-.
9.6.	2 kappa ohraa	3.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
11.6.	4 kappa ohraa	6.-.
	1 kappa suolaa	2.8.
14.6.	2 kappa ohraa	3.-.
16.6.	1 kappa ohraa	1.16.
17.6.	2 kappa ruista	3.12.
	2 kappa ohraa	3.-.
20.6.	2 ....?	6.12.
21.6.	1 naula ...? kirvestä varten	-.24.
27.6.	1 leiviskä ruisjauhoa	5.-.
	4 kappa ohraa	6.-.
	(yht. kesäkuu	55.8.)
3.7.	4 kappa ohraa	6.-.
	15 naulaa ruisjauhoa	3.24.
	1 kappa suolaa	2.8.
9.7.	4 kappa ruista	6.24.

	2 kappa ohraa	3.-.
14.7.	10½ kyynärää harmaata sarkakangasta	26.8.
15.7.	2 kappa ruista	3.12.
	2 kappa ohraa	3.-.
20.7.	2 kappa ruista	3.12.
23.7.	1 kappa ruista	1.22.
25.7.	2 leiviskää ruisjauhoa	10.-.
	1 musta hattu	10.16.
31.7.	1 kappa ohraa	1.22.
	½ kappa suolaa	1.4.
	(yht. heinäkuu	82.24.)
3.8.	4 kappa ruista	6.24.
5.8.	10 naulaa suolasiiikaa	3.4.
7.8.	3 kappa ruista	5.2.
12.8.	2 kappa ohraa	3.-.
14.8.	4 kappa ohraa	6.-.
15.8.	4 kappa ruista	6.24.
	2 kappa ohraa	3.-.
22.8.	4 kappa ohraa	6.-.
	½ kappa suolaa	1.4.
28.8.	4 kappa ohraa	6.-.
	yht. elokuu	46.26.
2.9.	4 kappa ohraa	6.-.
19.9.	1½ kappa ohraa	2.8.
	käteistä inspehtori Corneerilta	12.-.
	1 rulla tupakkaa	1.1.
	10 kpl leipiä	1.16.
	1 viikate	3.-.
	yht. syyskuu	26.25.
	1 kappa ohrajauhoa	1.16.
vuoden	1786 ja 1787 kruununverot	25.27.
pvt:t	47 pvt á 2.8.	105.24.
	45 vrk masuunissa	202.16.
	3 syliä seiväspuita	6.-
	päivätyöt yht. 92 vrk	314.8.
1.10.	lasku specierahana	12.2.7.
	käteistä specie	1.-.-
19.10.	käteistä specie	-.32.
	(yht. lokakuu	1.32.)
9.11.	käteistä specie	-.32.
16.11.	8 kappa ohraa	-.32.

26.11.	4 kappa ruista	-.18.
	(yht. marraskuu)	1.34.)
7.12.	8 kappa ruista	-.36.
	8 kappa ohraa	-.32.
22.12.	8 kappa ruista	-.36.
	8 kappa ohraa	-.32.
	yht. joulukuu	2.40.
1789		
10.6.	8 kappa ruista	-.36.
	8 kappa ohraa	-.32.
	käteistä	1.-.-
26.6.	2 kappa ruista	-.9.
	4 kappa ohraa	-.16.
	yht. kesäkuu	2.45.
pvt:t	89½ pvt á 4 2/3	8.33.
	jäljelle jäänyt velka kun palkat vähennetty (specie)	12.23.11.

1.10.1788 alkaen rahayksikkö specieriksi

LIITE 7. Db. YHTEENVETO RUUKINTYÖLÄISEN HANKINNOISTA KUUKAUSITTAIN

	<i>Ruista (k.)</i>	<i>Ohraa (k.)</i>	<i>Suolaa (k.)</i>	<i>Herneitä (k.)</i>	<i>Kalaa (nl)</i>	<i>Lihaa, läskiä (nl)</i>	<i>Jauhoja (leiv., nl) tai leipää (kpl)</i>	<i>Muuta</i>	<i>Raha- nostoja k.r.</i>
1787 helmi	10	10	1						
maalis	20	12	2		15			1 prn olkia	
huhti	36	16	2	5	10	16		¼ prn olkia	19.16.
touko	18	-	2			5		½ prn olkia	8.-
kesä	14	13	-						2.8.
heinä	18	16	1						7.9.
elo	4	12	-						3.-
syys	16	-	-						
loka	8	4	-						
marras	8	8	1	1					
joulu	14	14	½	1					33.-
1787 yht.	166	105	9½	7	25	21			74.2.
1788 tammi	10	8	½					1 kirves	
helmi	12	16	-						
maalis	14	16	-						
huhti	20	16	1						2.8.
touko	9	41	2						3.26.
kesä	6	21	2				1 leiv. ruis- jauhoja	1 kirveen kahva	
heinä	9	9	1½		10		2 leiv. 15 nl ruisjauhoja	10 kyyn. sarka- kangasta, musta hattu	
elo	11	16	½		10				
syys	-	5½	-				1 k. ohra- jauhoja, 10 leipää	10 viika- tetta	12.-
loka	-	-	-						30.-
marras	4	8	-						12.-
joulu	16	16	-						
1788 yht.	111	172½	7½		20				60.2.
1789 kesä	10	12	-						18.-
kaikki yht.	287	289½	17	7	45	21			152.4.
nykymitoissa	1291,5 dm ³	1361,25 dm ³	76,5 dm ³	31,5 dm ³	19,125 kg	8,925 kg			

Lokakuusta 1788 käytetyt specieriksit muutettu kuparirahoiksi. 1 kappa= n. 4,5 litraa/dm³, 1 naula= 425 g, 1 leiviskä= 8,5 kg, 1 parmas= 5,65 m³ (kuutiosyli).
Liitteiden 7.A., 7.B., 7.C. sekä 7.Da. ja 7.Db. lähde: Juantehtaan vuorivälikäräjät 1789, kahden viimeksi mainitun osalta § 85, Vuorihallitus, vuorikäräjien ptk:t Ca:5, KA.

LIITE 8.A. TAULUKKO JUANTEHTAAN VUODEN 1808 VÄLIKÄRÄJISTÄ

Tässä noudatettava vastaajien numerojärjestys perustuu välikäräjien käsittelyjärjestykseen tammikuussa 1808. Oikeuden tuomarina toimi kihlakunnantuomari David Monselius, kantajana ruukinomistaja ja ruukin verotilojen maanomistaja johtaja F. J. Ekholm, vastaajina ruukintilojen asukkaita sekä muutamat "ulko-puolisen rahvaan" edustajia.

	<i>Vastaaja (valtuutettu); syyte</i>	<i>Vastaajan toiminta ja perustelut</i>	<i>Kantajan toiminta ja perustelut</i>	<i>Oikeuden tuomio</i>
1.	Vuotjärvi n:o 1 ruukintilan asukkaat Paavo Pietarinpoika, Paavo Antinpoika, Sakari ja Vänni Pasanen, (varakihlakunnan-tuomari Georg Borgström) §§ 1, 5, 16; kiista tilan hallinto-oikeudesta, jota edellisen kerran käsitelty vuorikäräjillä 1789 ja vuorikollegiossa 1791; § 9 vahingon-teko, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion talvikäräjillä 1804	valtuutettu katsoi vuorikollegion päätökseen viitaten, että koska kantaja on syyttänyt vastaajia mm. luvattomista kaskista, asian käsittely kuuluisi vuorikäräjille eikä kihlakunnankäräjille; kun oikeus hylkäsi tätä koskevan vastaväitteen, edellytti vastaajan valtuutettu miettimisai-kaa päämiehilleen tyytymättömyyden ilmoittamista varten	vuorikäräjien 1789 pöytäkirjojen perusteella sekä myöhempien vahingon-tekojen, kaskien, ruukin oikeutta loukkaavien omavaltaisuuksien ja velvollisuuksien laiminlyön-tien takia ja viitaten tilan perintökirjaan 1753 sekä useisiin KM:n, kollegioiden ja maaherran määräyksiin vaati hallinto-oikeuden ottamista pois asukkailta ruukin, tilojen ja metsän pelastamiseksi, korvauksia tai sakkoja, hiili- ja päivätyösuorituksia sekä oikeuskuluja; katsoi kihlakunnankäräjien olevan oikea paikka asian käsitte-lylle, kaskien esiin nostamisella halusi vain tuoda lisää voimaa syytöksiinsä mutta ei varsinaisesti hakenut vahingonkorvauksia kaskista, katsoi vastaajan vastaväitteen vääristelevän syytettä ja olevan siten luonteeltaan rikollinen	koska oikeudenkäynti perustuu vuorikäräjillä 1789 esitettyihin syytteisiin koskien tilan hallinto-oikeutta ja koska tuolloin ei ollut kyseessä vastaa-minen luvattomista kaskista ja niiden korvaamisesta, mikä vuorikollegion 1791 tekemän päätöksen mukaisesti kuuluisi vuorikäräjille ja koska Ekholm syytti vas-taajia tilan rappiosta, minkä selvittäminen OK 10:14 mukaan kuuluu kihlakunnan käräjille, vastaajan vastaväite tuomiois-tuimen toimivallasta hylätään; toisaalta OK 16:1 mukaan vastaa-jilta ei voida kieltää muutoksen hakua, va-lituksen oltava perillä hovioikeudessa vii-meistään 22.2.1808, asian jatkokäsittely riippuu hovioikeuden kannanotosta.
	em. tilan asukas:	Ekholmin yksilöidympi kanne:		

1a.	Paavo Pietarinpoika Pasanen (§ 1)	vastaaja on laiminlyönyt rakennusten ja talonpitoa sekä hiili- ja päivätyövelvollisuuksiaan, viime vuosina hävittänyt sitä osaa ruukin ulkopalstoista, jotka jaettu hänen tilansaansa kaskeamalla sekä viertopuitten avulla siellä missä metsänkasvu on ollut heikompaa		
1b.	Vänni Pasanen (§ 1)	vastaaja on luvattomasti ja ilman katselmusta pystyttänyt tilan maille torpan ja kuten ed. laiminlyönyt velvollisuuksiaan ja hävittänyt ruukin metsiä kaskeamalla ja viertopuiden käytöllä, sitä paitsi vastaaja pitää tilan osaa hallinnassaan ilman laillista katselmusta ja haltijakiinnettä		
1c.	Paavo Antinpoika Pasanen (§ 1)	vastaaja on rikkonut samoin kuin ed., laiminlyönyt velvollisuuksiaan, joihin hän on sitoutunut ruukin kanssa 4.6.1801 tekemällä sopimuksella		

1d.	Sakari Antinpoika Pasanen (§ 1)	vastaaja on samoin kuin ed. vahingoittanut metsää, samassa vahingoittavassa tarkoituksessa vuokrannut sitä muille, ei ole viimeisen kymmenen vuoden aikana suorittanut vähäisintäkään velvollisuuttaan, mitä sopimattomimmalla rappiolla autoittanut rakennukset, pellot ja niityt asumallaan tilan osalla		
2.	Nilsia n:o 2 ruukintilan asukkaat C. J. Tammelin, Juho, Pertti ja Retu Rissanen, Olli Tuovinen, Helena Ahonen, Heikki Tuovinen, Nilsia n:o 2 (varakihlakunnan-tuomari Georg Borgström) §§ 2, 6, 17; kiista tilan hallintaoikeudesta, jota edellisen kerran käsitelty vuorikäräjillä 1789 ja vuorikollegiossa 1791	katsoi vuorikollegion päätökseen viitaten, että koska kantaja syyttänyt vastaajia mm. luvattomista kaskista, asian käsittely kuuluisi vuorikäräjille eikä kihlakunnankäräjille; kun oikeus hylkäsi tätä koskevan vastaväitteen, edellytti vastaajan valtuutettu miettimisai-kaa päämiehilleen tyytymättömyyden ilmoittamista varten	vuorikäräjien 1789 pöytäkirjojen perusteella sekä myöhempien vahingon-tekosten, kaskien, ruukin oikeutta loukkaavien omavaltaisuuksien ja velvollisuuksien laiminlyön-tien takia ja viitaten tilan perintökirjaan 1762 sekä useisiin KM:n, kollegioiden ja maaherran määräyksiin vaati hallintaoikeuden ottamista pois asukkailta ruukin, tilojen ja metsän pelastamiseksi, korvauksia tai sakkoja, hiili- ja päivätyösuorituksia sekä oikeuskuluja; katsoi kihlakunnankäräjien olevan oikea paikka asian käsitte-lylle, kaskien esiin nostamisella halusi vain tuoda lisää voimaa syytöksiinsä mutta ei varsinaisesti hakenut vahingonkorvauksia kaskista, katsoi vastaajan vastaväitteen vääristelevän syytettä ja olevan siten luonteeltaan rikollinen	koska oikeudenkäynti perustuu vuorikäräjillä 1789 esitettyihin syyt-teisiin koskien tilan hallintaoikeutta ja koska tuolloin ei ollut kyseessä vastaaminen luvattomista kaskista ja niiden korvaami-sesta, mikä vuorikol-legion 1791 tekemän päätöksen mukaisesti kuuluisi vuorikäräjille ja koska Ekholm syytti vastaajia tilan rappios-ta, minkä selvittämi-nen OK 10:14 mukaan kuuluu kihlakunnan käräjille, vastaajan vastaväite tuomiois-tuimen toimivallasta hylätään; toisaalta OK 16:1 mukaan vastaa-jilta ei voida kieltää muutoksen hakua, valituksen oltava perillä hovioikeudessa viimeistään 22.2.1808, asian jatkokäsittely riippuu hovioikeuden kannanotosta

	em. tilan asukas:	Ekholmin yksilöidym- pi kanne:		
2a.	Juho Rissanen (§ 2)	vastaaja on tilan suuruuteen nähden kannattamaton (obesuten), koska hänellä on vain 3/32 manttaalin vero, jonka tilan hän kuitenkin on vielä jakanut veljiensä Pertin ja Retun kesken ja näitä varten ilman ruukin lupaa rakentanut näille asuinrakennukset, hallinta-aikanaan vastaaja on hävittänyt tilan viljelyksiä, laiminlyönyt rakennusvelvollisuuksiaan sekä luvattomalla kaskeamisella ja viertopuiden käytöllä hävittänyt metsää ja polttanut maata, laiminlyönyt velvollisuutensa ruukkia kohtaan jättämällä veroja ja henkivahvoja vastaavat hiilisuoritukset toimittamatta. Pertti ja Retu Rissasella ei ole minkäänlaista oikeutta tilan hallintaan, lisäksi hekin ovat samoin kuin ed. hävittäneet metsää ja laiminlyöneet velvollisuuksiaan		

2b.	Carl Jakob Tammelin (§ 2)	kantaja ei ole koskaan tunnustanut vastaajan hallintaoikeutta asumaansa tilan osaan vaan kyseessä on laitton oikeudenloukkaus, mutta jos vastaaja, vastoin odotuksia, pystyisi esittämään haltijakiinteeseen, kantaja tulee syyttämään häntä erikseen niistä seikoista joihin Tammelin on vastuullinen		
2c.	Olli Tuovinen (§ 2)	vastaaja asuu laittomasti rakennetussa torpassa Nilsin tilan mailla eikä hänellä siten ole mitään laillista hallintaoikeutta tilan asukkaana, häntä vastaan kantaja halusi osoittaa luvatonta metsän hävitystä ja velvollisuuksien laiminlyöntiä		
2d.	Leena Tuovinen (§ 2)	Antti Tuovisen leski, joka ilman laillista katselmusta ja asianmukaista haltijakiinnettä asuu tilalla, johon hänellä siis ei ole mitään oikeutta, on laiminlyönyt tilanhoidon, kaskennut ja myynyt metsää pois vieraille rahvaalle, hävittänyt tilan hiilijä tukkimetsää, tuottanut huomattavan velan ruukille hiili- ja päivätyövelvollisuutensa laiminlyönnillä, verolukuunsa nähden vastaaja ei kantajan mielestä ole kannattava (besuten)		

2e.	Heikki Tuovinen (§ 2)	vastaaja on aiheuttanut tilan hallintaoikeuden menetyksen rappiolla ja väärinrakentamisella, metsän hävityksellä, luvattomalla kaskeamisella sekä velvollisuuksiensa laiminlyönnillä		
3.	Nilsia n:o 5 ruukintilan asukkaat Gustaf Helen, Pietari Nuutinpoika, Pietarin Pietarinpoika ja Hannu Kuosmanen, Juho Heikkinen, Nilsia n:o 5 (varakihlakunnan-tuomari Georg Borgström) §§ 3, 7, 18, 20; kiista tilan hallintaoikeudesta, jota edellisen kerran käsitelty vuorikäräjillä 1789 ja vuorikollegiossa 1791	katsoi vuorikollegion päätökseen viitaten, että koska kantaja syyttänyt vastaajia mm. luvattomista kaskista, asian käsittely kuuluisi vuorikäräjille eikä kihlakunnankäräjille; kun oikeus hylkäsi tätä koskevan vastaväitteen, edellytti vastaajan valtuutettu mieltämisaikeaa päämiehilleen tyytymättömyyden ilmoittamista varten	vuorikäräjien 1789 pöytäkirjojen perusteella sekä myöhempien vahingon-tekosten, kaskien, ruukin oikeutta loukkaavien omavaltaisuuksien ja velvollisuuksien laiminlyöntien takia ja viitaten tilan perintökirjaan 1762 sekä useisiin KM:n, kollegioiden ja maaherran määräyksiin vaati hallintaoikeuden ottamista pois asukkailta ruukin, tilojen ja metsän pelastamiseksi, korvauksia tai sakkoja, hiili- ja päivätyösuorituksia sekä oikeuskuluja; katsoi kihlakunnankäräjien olevan oikea paikka asian käsitte-lylle, kaskien esiin nostamisella halusi vain tuoda lisää voimaa syytöksiinsä mutta ei varsinaisesti hakenut vahingonkorvauksia kaskista, katsoi vastaajan vastaväitteen vääristelevän syytettä ja olevan siten luonteeltaan rikollinen	koska oikeudenkäynti perustuu vuorikäräjillä 1789 esitettyihin syyteteisiin koskien tilan hallintaoikeutta ja koska tuolloin ei ollut kyseessä vastaa-minen luvattomista kaskista ja niiden korvaamisesta, mikä vuorikollegion 1791 tekemän päätöksen mukaisesti kuuluisi vuorikäräjille ja koska Ekholm syytti vastaajia tilan rappiosta, minkä selvittäminen OK 10:14 mukaan kuuluu kihlakunnan käräjille, vastaajan vastaväite tuomioistuimen toimivallasta hylätään; toisaalta OK 16:1 mukaan vastajilta ei voida kieltää muutoksen hakua, valituksen oltava perillä hovioikeudessa viimeistään 22.2.1808, asian jatkokäsittely riippuu hovioikeuden kannanotosta; lopuksi johtaja Ekholm veloitetaan maksamaan oikeuden jäsenten kustannukset

	em. tilan asukas:	Ekholmin yksilöidym- pi kanne:		
3a.	Gustaf Helen (§ 3)	vastaajalla ei ole hallintaoikeutta tilaan, jonka hän on sekä rakennusten että maan puolesta vienyt rappiolle, hävittänyt metsää kaskeamalla eikä ole toimittanut hiiltä eikä päivätöitä		
3b.	Juho Heikkinen (§ 3)	sama kuin ed.		
3c.	Pietari Nuutinpoika Kuosmanen (§ 3)	vastaaja pitää tilaa hallussaan isänsä jälkeen, mutta koska vuorikäräjät 1789 tuominneet isän menettämään hallintaoikeutensa, on vastaaja ilman laillista katselmusta ja haltajakiinneoikeutta asunut luvattomasti, muuten sama kuin ed.		
3d.	Pietari Pietarinpoika Kuosmanen (§ 3)	asuu torpassa, jonka hänen isänsä on laittomasti rakentanut eikä tämän vuoksi omista laillista hallintaoikeutta, muuten sama kuin ed.		
3e.	Hannu Kuosmanen (§ 3)	sama kuin Pietari Nuutinpoika Kuosmasta vastaan		

4.	Vuotjärvi n:o 3 talonpoika Erkki Väätäinen, (varakihlakunnan-tuomari Georg Borgström) §§ 4, 8; luvaton maan anastus, kaskeaminen sekä vahingonteko, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion talvikäräjillä 1804 §§ 45, 52	vastaaja ei saapunut paikalle, vaikka haaste oli todistettu toimitettu, hänen poikansa Erkki Erkinpoika Väätäinen ilmoitti isänsä olevan sairaana,	vaati vastaajaa vastukseen teoistaan, joista kertoivat todistajat Mikko Hartikainen, Sipi Hartikainen, Pietari Reijonen, Matti Rissanen, Pietari Räisänen, Juho Niskanen, Pietari Pöyhönen, Pertti Pöyhönen, kantajan mielestä vastaaja oli jo kauan aikaa sitten ottanut luvattomasti puolen t.a. ohrapellon ruukille kuuluvalla Kosken tilalla; vuonna 1805 vastaaja kyseisen tilan Tervanmaanaluksen maalla korjannut ruiskasken, jonka hän 1803 oli luvattomasti kaatanut ja vuosi sen jälkeen polttanut maksamatta mitään maanosuuksia kaska, joka oli ollut 500 lht ja tuottanut 5 tynn. ja josta puolet kuuluisi johtaja Ekholmille; vuonna 1802 vastaaja oli Kosken tilalla hävittänyt asuinpirtin uunin sekä vuonna 1806 kuljettanut pois tilalle rakennetun saunan, joka oli viety Kosken tilan Väätäisen puolikkaan torparille Juho Karvoselle, Väätäisen maksettava uunin ja saunan arvo	koska Erkki Väätäinen ei ollut paikalla, asian käsittely siirrettiin myöhempään ajankohtaan, jolloin osapuolten tulee saapua paikalle isojako-asiakirjoilla varustautuneena ja uunista, saunasta ja kaskista on saatu jäävittömien lautamiesten arvio
5.	Heikki ja Juho Korkalainen, Honkamäki § 10; luvaton kaskeaminen ruukin metsässä Siikajärvellä, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion talvikäräjillä 1804 § 678	eivät tulleet paikalle, vaikka haaste oli heille todistetuksi esitetty ja vastaajat olivat olleet edellisenä päivänä paikalla	vaati juttua uudelleen käsittelyyn, syytti luvattomasta käräjiltä poistumisesta	jutun käsittely seuraaville käräjille

6.	Yrjö ja Mikko Korkalainen, Antti ja Topi Pitkänen, Puumala, Nurmeksen kappeli (varakihlakunnan-tuomari Georg Borgström) § 11; luvaton kaskeaminen ruukin metsässä Siikajärvellä, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion talvi-käräjillä 1804 § 71	Mikko Korkalainen oli paikalla, muut poissa, Yrjö Korkalaisen ilmoitettiin kuolleen ja jättäneen lesken ja useita pikkulapsia, Korkalainen ilmoitti valtuutettunsa välityksellä ettei ollut voinut käräjien 12.3.1804 päätöksen mukaisesti kutsua todistajiksi kirjanpitäjä Gregoriusta tai metsänvartija Harlinia, muut todistajat talonpojan poika Pietari Pöyhönen ja torpparit Sipi Hartikainen ja Juho Niskanen kertoivat vastaajan noin seitsemän vuoden takaisesta kaskesta, josta Gregoriuksen kerrottiin perineen ruukin maanosuuksina 300 lht sekä 3 Rd Mikko Korkalaiselta. Korkalainen esitti myös vuodelta 1797 peräisin olevan metsänvartija Harlinin kirjallisen kaskeamisluvan, jonka puolesta katsoi syytteen luvatomasta kaskeamisesta raukeavan	vaati juttua uudelleen käsittelyyn, mutta Yrjö Korkalaisen lesken ja perillisten osalta luopui syytteistä, ilmoitti ettei hän ollut antanut mitään lupaa kaskeamiselle, vaati myös Antti ja Topi Pitkästä käräjille	oikeus katsoi Antti ja Topi Pitkäsen kuulemisen olevan välttämätöntä, joten juttu siirrettiin tuleville välikäräjille
7.	Lauri Rissanen, Honkamäki § 12; vahingonteko ruukin metsässä Siikajärvellä, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion talvikäräjillä 1804 § 677	ei saapunut paikalle, vaikka haaste todistetusti toimitettu	anoi jutun siirtoa seuraaville välikäräjille	juttu siirrettiin tuleville välikäräjille

8.	Esko Hakkarainen, Hirvisaari §§ 13, 15; luvaton puunhakkaus ruukille kuuluvan Hipanniemen metsässä, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion syyskäräjillä 1803 § 81	ei tullut paikalle, vaikka haaste todistetusti toimitettu, seuraavana päivänä viranomaisten hakema Hakkarainen ja johtaja Ekholm ilmoittivat tehneensä sopimuksen, jonka mukaan Hakkarainen lupasi korvata vahingon teon maksamalla 6 Rd 32 sk banco eli 10 Rd rgs vuoden loppuun mennessä työskentelemällä ruukilla saman palkkatason mukaan kuin muutkin ruukintyöläiset	sovinnon syntymisen vuoksi luopui kaikista syytteistä	oikeus vahvisti osapuolten sovinnon OK:20 mukaisesti
9.	Antti Vartiainen, Viitaniemi § 14; luvaton kalastus ruukille kuuluvassa Vuotjärvässä	ei tullut paikalle, vaikka haaste todistetusti toimitettu	vaati sakkoja sekä 27.10.1802 päätöksen mukaista 10 Rd rgs uhkasakkoa, anoi jutun siirtoa tuleville välikäräjille	juttu siirrettiin tuleville välikäräjille
10.	Juho Hartikainen, Hirvisaari § 19; luvaton puunhakkaus ruukille kuuluvan Hipanniemen metsässä, jota edellisen kerran käsitelty Kuopion syyskäräjillä 1803 § 83	lupautui sovinnon synnyttyä korvauksena vahingonteosta ja oikeudenkäyntikustannuksista maksamaan johtaja Ekholmille 10 Rd rgs tulevana syksynä hiilenä ruukin yleisen hintatason mukaisesti	sovinnon syntymisen vuoksi luopui kaikista syytteistä	oikeus vahvisti osapuolten sovinnon OK:20 mukaisesti

Lähde: Kuopion kärjäkunnan välikäräjät Juantehtaalla 1808, Pien-Savon ylinen tuomiokunta Cbc:1 1783–1812, JoMA.

LIITE 8.B. EKHOLMIN "RIITAVELJET" 1801–1810 KUOPION JA KAAVIN KÄRÄJILLÄ SEKÄ VUORIKÄRÄJILLÄ

Alla olevaan taulukkoon on kerätty mainittujen vuosien aikaiset oikeusjutut, joissa johtaja Ekholm haastoi paikallisia asukkaita käräjille erilaisista ruukin omaisuuteen kohdistuneista vahingonteoista. Päällekkäisyydestä huolimatta olen sisällyttänyt listaan myös yllä olevassa liitteessä 8.A. olevat tapaukset.

	<i>Nimi; kiistanaihe</i>	<i>Käräjät; käräjöinnin lopputulos</i>
1.	talonpoika Niilo Kaaponpoika Toivanen ym. Kaapo Toivasen perilliset, Kaavi; laidun- ja voikiista	Kaavin sk 1801§ 37, Kaavin tk 1802 § 157; juttu siirretään seuraaville käräjille
2.	lautamies Niilo Toivanen, Kaavi; laidun- ja voikiista	Kaavin sk 1801 § 38, Kaavin tk 1802 § 158, Kaavin tk 1810 § 147, Kaavin sk 1810 § 131; Ekholmin kanne hylätään, mutta hän vetoaa laamanninoikeuteen
3.	suntio Yrjö Hakkarainen, Kaavi; laidun- ja voikiista	Kaavin sk 1801 § 39, Kaavin tk 1802§ 159, Kaavin tk 1810 § 148, Kaavin sk 1810§ 130; Ekholmin kanne hylätään, mutta hän vetoaa laamanninoikeuteen
4.	talonpoika Aukusti Juutilainen, Kaavi; laidun- ja voikiista	Kaavin sk 1801 § 40, Kaavin tk 1810 § 149; Ekholmin kanne hylätään
5.	talonpoika Paavo Iivarinpoika Leskinen, Vuotjärvi; luvaton puunhakkuu ruukin maalla	Kuopion tk 1803 §§ 82, 501, Kuopion sk 1803 §§ 88, 623; juttu siirretään seuraaville käräjille
6.	talonpoika Pietari Iivarinpoika Leskinen, Vuotjärvi; luvaton puunhakkuu ruukin maalla	Kuopion tk 1803 §§ 83, 502, Kuopion sk 1803 §§ 87, 622; juttu siirretään seuraaville käräjille
7.	talonpoika Iivari Juhonpoika Leskinen, Vuotjärvi; luvaton puunhakkuu ruukin maalla	Kuopion tk 1803 §§ 84, 503, Kuopion sk 1803 §§ 86, 617, 621; sakot ja oikeuskulut vastaajalle
8.	uudisasukas Erik Elg, Vuotjärvi; luvaton puunkuljetus ruukin maalta	Kuopion tk 1803 §§ 85, 504, Kuopion sk 1803 §§ 89, 624; juttu siirretään seuraaville käräjille
9.	talonpoika Yrjö ja Mikko Korkalainen, Antti ja Topi Pitkänen, Puumala; luvaton kaskeaminen ruukin maalla (ks. liite 8.A., 6)	Kuopion tk 1803 § 505, Kuopion vk 1808 § 11; juttu siirretään seuraaville käräjille

10.	talonpoika Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; laitton tilanhallinta, sadon anastus, luvaton kaskeaminen ja niittyjen käyttö ruukin maalla, väkivalta ruukinväkeä kohtaan, rakennusten purkaminen (ks. liite 8.A., 4)	Kuopion tk 1803 § 506, Kuopion sk 1803 §§ 90, 637, Kuopion tk 1804 §§ 45, 52, Kuopion sk 1806 § 242, Kuopion tk 1807 § 690, Kuopion sk 1807 §§ 84, 342, 658, 677, Kuopion vk 1808 §§ 4, 8; laittomasta viljelystä sakot ja sadon menetys sekä sakot lyönneistä ja solvauksista, Väätäiset vetoavat Vaasan hovioikeuteen, joka 14.6.1808 lieventää tuomiota, koska tilan hallintasuhteet ovat vielä selvittämättömiä, kaski- ja niittykiistat sekä rakennusten purkujuttu siirrettiin seuraaville käräjille
11.	Juho Hartikainen, Hirvisaari; luvaton puunhakkuu ruukin maalla (ks. liite 8.A., 10)	Kuopion tk 1803 §§ 86, 507, Kuopion sk 1803 §§ 83, 615, Kuopion vk 1808 § 19; osapuolet tekevät sovinnon, jonka mukaan Ekholm luopuu syytteestä ja Hartikainen toimittaa korvaukseksi hiiltä ruukille tulevana syksynä
12.	talonpoika Antti Korhonen, Hirvisaari, luvaton puunhakkuu ruukin maalla	Kuopion tk 1803 §§ 87, 508; vastaajan poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille
13.	talonpoika Esko Hakkarainen, Hirvisaari; luvaton puunhakkuu ruukin maalla (ks. liite 8.A., 8)	Kuopion tk 1803 §§ 88, 509, Kuopion sk 1803 §§ 81, 613, Kuopion vk 1808 §§ 13, 15; osapuolet ilmoittavat päässeensä sopuun siten, että Ekholm luopuu syytteistä ja Hakkarainen sovittaa velkansa päivätöillä vuoden loppuun mennessä ruukin päivätyötaksojen mukaisesti
14.	talonpoika Erkki Hakkarainen, Hirvisaari; luvaton puunhakkuu ruukin maalla	Kuopion tk 1803 §§ 89, 510, Kuopion sk 1803 §§ 82, 614; juttu siirretään seuraaville käräjille
15.	hyttirenki Petter Jäderberg; väkivallanteot ruukilla, patruunan uhmaaminen	Juantehtaan ylimääräiset vuorikäräjät 1803; Jäderbergille tuomitaan sakkoja ja vankeutta, Vuorikollegio ei muuta tuomiota mutta vapauttaa patruunan oikeuskulujen maksusta
16.	talonpoika Juho Hakkarainen, Viitaniemi; luvaton puunhakkuu ruukin maalla	Kuopion tk 1804 § 83, Kuopion sk 1807 § 668, Kuopion sk 1808 § 49; vastaaja sairaana, juttu siirretään seuraaville käräjille
17.	Lauri Rissanen, Honkamäki; luvaton kaskeaminen ruukin maalla (ks. liite 8.A., 7)	Kuopion tk 1804 § 677, Kuopion vk 1808 § 12; vastaajan poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille
18.	Heikki ja Juho Korkalainen, Honkamäki; luvaton kaskeaminen ruukin maalla (ks. liite 8.A., 5)	Kuopion tk 1804 § 678, Kuopion vk 1808 § 10; vastaajien poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille
19.	talonpoika Paavo ja Vänni Pasanen, Vuotjärvi; luvaton kaskeaminen ruukin maalla, kiista tilan omistusoikeudesta, toimitusten laiminlyön- nistä jne. (ks. liite 8.A., 1)	Kuopion tk 1804 § 679, Kuopion vk 1808 §§ 1, 5, 9, 16; kaskijuttu siirretään seuraaville käräjille, omistusoikeuskiistan jatkokäsittely riippumaan hovioikeuden kannanotosta

20.	talonpoika Mikko Hiltunen, Likosaari; velka, viljavarkaus, luvaton kaskeaminen ruukin maalla	Kaavin tk 1807 §§ 107, 108, Kaavin sk 1807 § 30, Kaavin tk 1808 §§ 5, 32, Kuopion sk 1808 § 52, Kuopion tk 1809 § 426, Kaavin vk 1809 § 1; Hiltuselle sakkoja 4 x varastetun viljan arvo, 24 Rd 32 s, (sekä Lauri Mustoselta varastetun rahan 3 x arvo 48 Rd 24 s), rahan puuttuessa muunnetaan raipoiksi, tuomio alistetaan hovioikeudelle
21.	Juho Korhonen, Keyrittä; puun kaato ruukin maalla	Kuopion sk 1807 § 666; vastaajan poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille
22.	Aapo Korhonen, Liisa Hyvärinen, Keyrittä; puun kaato ruukin maalla	Kuopion sk 1807 § 667; vastaajien poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille
23.	Risto Rautiainen, Nilsinä; niitynkäyttökiista	Kuopion sk 1807 § 670; jutun jatkokäsittely siirretään seuraaville käräjille
24.	talonpoika Paavo Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi; kiista tilan omistusoikeudesta, toimitusten laiminlyönnistä jne. (ks. liite 8.A., 1)	Kuopion vk1808 §§ 1, 5, 9, 16; omistusoikeuskiistan jatkokäsittely riippumaan hovioikeuden kannanotosta
25.	talonpoika Sakari Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi; kiista tilan omistusoikeudesta, toimitusten laiminlyönnistä jne., luvaton talonkauppa (ks. liite 8.A., 1)	Kuopion vk 1808 §§ 1, 5, 9, 16, Kuopion sk 1809 § 168, Kuopion tk 1810 § 203; omistusoikeuskiistan jatkokäsittely riippumaan hovioikeuden kannanotosta, talonkauppajutussa Pasaselle langetettiin poissaolon vuoksi 4 ruplan 80 kopeekan sakko, joka varojen puutteessa muutetaan 8 päivän vankeudeksi sekä veloitettiin tulemaan seuraaville käräjille yhdessä tilan ostajien ja kauppa-asiakirjan kanssa
26.	talonpojat Juho, Pertti ja Retu Rissanen, lautamies C. J. Tammelin, Olli Tuovinen, Leena Ahonen, Heikki Tuovinen, Nilsinä; kiista tilan omistusoikeudesta, toimitusten laiminlyönnistä jne. (ks. liite 8.A., 2)	Kuopion vk 1808 §§ 2, 6, 17; omistusoikeuskiistan jatkokäsittely riippumaan hovioikeuden kannanotosta
27.	lukkari Gustaf Helén, talonpojat Juho Heikkinen, Pietari Nuutinpoika, Pietari Pietarinpoika ja Hannu Kuosmanen, Nilsinä; kiista tilan omistusoikeudesta, toimitusten laiminlyönnistä jne. (ks. liite 8.A., 3)	Kuopion vk 1808 §§ 3, 7, 18, 20; omistusoikeuskiistan jatkokäsittely riippumaan hovioikeuden kannanotosta
28.	Antti Vartiainen, Viitaniemi; luvaton kalastus Vuotjärvässä (ks. liite 8.A., 9)	Kuopion vk 1808 § 14; vastaajan poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille

29.	Heikki Toivanen, Nilsjä; niityn käyttö	Kuopion sk 1808 § 47; osapuolet tekivät sovinnon, jonka mukaan Toivanen saa pitää korjaamansa heinän ja maksaa Ekholmille 2 Rd rgs
30.	Samuli Korhonen, Säyneinen; luvaton metsän käyttö	Kuopion sk 1808 § 50, Kuopion tk 1809 § 425; vastaajan poissaolon takia juttu siirretään seuraaville käräjille, minne Korhonen haettava kruunun toimesta
31	Erik Skön, Riitta Karppinen, Vuotjärvi; ruukille kuuluvien kaskiosuuksien anastaminen	Kuopion sk 1808 § 51, Kuopion tk 1809 § 421, Kuopion sk 1809 §§ 164, 613; vastaajille sakkoja yhteensä 11 Rd 24 s, mikä varojen puutteessa korvataan raippa/piiska- sekä kirkkorangaistuksella, varastetun viljan arvo korvataan työllä
32.	Kirsti Pasanen, Mikko Hiltunen, Likosaari; luvaton kaskeaminen ruukin maalla	Kuopion sk 1808 § 52, Kuopion tk 1809 § 426; juttu siirretään seuraaville käräjille
33.	torppari Johan Elg, Vuotjärvi; maksamaton velka, epäily henkirikoksesta, hautausriita, kotirauhan häirintä, sapattirikos	Kuopion sk 1808 § 71, Kuopion tk 1809 §§420, 422; osa veloista (16 Rd rgs) todetaan voimassa-oleviksi, lehmävelan osalta jutun jatkokäsittely siirretään seuraaville käräjille, hautausjupakan osalta pyydetään lisäselvityksiä maaherralta, siirretään seuraaville käräjille
34.	lampuoti Antti Kärkkäinen ja talonpoika Matti Asikainen, Kaavi; ruukille kuuluvan työkärin luvaton käyttö	Kaavin sk 1810 § 111; molemmille yhteisesti 5 hopearuplan sakko sekä 2 hopearuplan oikeuskustannusten korvaus

Lähteet:

Kuopion tk 1803 §§ 82–89, 501–510, sk 1803 §§ 81–90, 613–617, 621–624, 637, 638, tk 1804 §§ 45, 52, 71, 83, 677–679, sk 1806 § 242, tk 1807 § 690, sk 1807 §§ 84, 342, 658, 666–668, 670, 677, vk tammikuu 1808 §§ 1–20, sk 1808 §§ 47–52, 71, tk 1809 §§ 420–422, 425, 426, sk 1809 §§ 164, 168, 612–615, Pien-Savon yllisen tmk:n Kuopion kärjäkunnan vars. as. ja vk:n ptk:t Cba:1–15, Cbc:1, JoMA.

Kaavin sk 1801 §§ 37–40, tk 1802 §§ 157–159, tk 1810 §§ 147–149, tk 1807 §§ 107–108, sk 1807 § 30, tk 1808 §§ 5, 32, vk 1809 § 1, Karjalan yllisen tmk:n Kaavin kärjäkunnan vars. as. ja vk:n ptk:t Cia:5, 9, 10, Cic:1, JoMA.

Juantehtaan vuoden 1803 ylimääräisten vuorikäräjien pöytäkirjat, Bergskollegium, Huvudarkivet, inkomna brev, suppliker m.m. E4: 345, 32–45 (1805), RA.

LIITE 8.C. EKHOLMIN VELKA- YM. VAATIMUKSET KUOPION LÄÄNINKANSLIASSA 1803–1810

Kuopion lääninhallituksen kanslian anomusasian diaarien Aba:1-8 mukaan (JoMA) johtaja Ekholm kirjelmöi innokkaasti lääninhallitukseen. Loppuvuodesta 1804 kevätpuolelle 1806 hän oli Ruotsin puolella hoitamassa asioitaan, joten tällöin diaarimerkinnät eivät lisääntyneet. Vain jotkut johtajan kirjeistä ovat säilyneet (sarja Eba), mutta pelkkänä luettelonakin aineisto antaa vahvan todistuksen patruunan asemasta ja pyrkimyksistä.

	<i>Diaarimerkintä (päivämäärä)</i>	<i>Asia</i>
1.	1803 Aba:1, 399 (28.4.03)	Ekholm anoo uhkasakkokieltoa sotilas Raakille estääkseen tätä anastamasta tuottoa kaskesta, jota tämä on luvatta viljellyt Juantehtaan ruukille kuuluvalla maalla.
2.	1803 Aba:1, 468 (16.5.03)	Ekholm vaatii useita rikoksia tehnyttä ruukin renki Jederbergiä pidätettäväksi ja vietäväksi vankilaan.
3.	1803 Aba:1, 851 (11.8.03)	Ekholm anoo, että talonpoika Tahvo Hyvöstä kiellettäisiin 100 Rd uhkasakolla kaatamasta kaskea tai koskemasta kasveihin, jotka kuuluvat Juantehtaan ruukille tuomittuun Valkeiseniemen maa-alueeseen.
4.	1803 Aba:1, 852 (11.8.03)	Ekholm anoo kruununpalvelijan määräämistä kehottamaan rahvasta petoeläinjahtiin Vehkalahden tilan mailla.
5.	1803 Aba:1, 1152 (11.10.03)	Ekholm protestoi hyttirenki Gäderbergin (Jederbergin) ja seppä Saxholmin ruukilta lähtöä vastaan ennen ruukille kuuluvien velkojen maksua.
6.	1804 Aba:2, 417 (16.3.04)	Ekholm anoo 8 Rd 2 s ulosmittaamista talonpoika Simo Hirvoselta 18. joulukuuta 1803 kirjoitetun juoksevan velkasetelin perusteella.
7.	1804 Aba:2, 418 (16.3.04)	Ekholm vaatii 3 Rd 18 s ulosmittaamista talonpoika Simo Hirvoselta 8. elokuuta 1803 perusteella.
8.	1804 Aba:2, 419 (16.3.04)	Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Antti Vartiaiselta 20. marraskuuta 1803 kirjoitetun juoksevan velkakirjan perusteella.
9.	1804 Aba:2, 420 (16.3.04)	Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Anton Aleksanterinpoika Lappalaiselta 24. syyskuuta 1803 kirjoitetun juoksevan velkasitoumuksen perusteella.
10.	1804 Aba:2, 421 (16.3.04)	Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Pietari Hartikaiselta 24. helmikuuta 1803 kirjoitetun velkasetelin perusteella.
11.	1804 Aba:2, 422 (16.3.04)	Ekholm vaatii 6 Rd 40 s ulosmittaamista talonpoika Lauri Savolaiselta 25. lokakuuta 1801 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
12.	1804 Aba:2, 422 (16.3.04)	Ekholm vaatii 10 Rd ulosmittaamista talonpoika Niilo Varoselta 20. maaliskuuta 1802 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.

13.	1804 Aba:2, 423 (16.3.04)	Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Juho Hartikaiselta 23. kesäkuuta 1803 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
14.	1804 Aba:2, 814 (24.5.04)	Ekholm anoo opastusta valituksen tekemisestä maaherran päätöksestä, jolla hänet on velvoitettu suorittamaan varustus-parselleja kahdelle sotilaalle.
15.	1804 Aba:2, 1433 (27.9.04)	Ekholm anoo lykkäystä Långhundran kihlakunnanoikeuden tuomioon, jolla hänelle ja vänrikki Gregori Tigerstedtille langetetaan 40 Rd korvaus kuoliaaksijetusta hevosesta.
16.	1804 Aba:2, 1434 (27.9.04)	Ekholm anoo, että irtolaismies Iivari Hartikainen Hirvisaaren kylästä ja Kaavin kappelista velvoitettaisiin astumaan sotilas-palvelukseen Akonveden sotilasruotuun.
17.	1804 Aba:2, 1531 (19.10.04)	Ekholm anoo talonpoika Tahvo Hyvösen häätämistä Valkeisniemen tilalta Kuopion pitäjässä KM:n maaherran 30. joulukuuta 1802 tekemän päätöksen mukaisesti.
18.	1806 Aba:4, 626 (12.6.06)	Ekholm anoo 7 Rd 16 s ulosmittaamista talonpoika Juho Juhonpoika Niskaselta Siikajärven kylästä 18. elokuuta viime vuonna tehdyn velkakirjan mukaisesti velkakirjan haltijalle.
19.	1806 Aba:4, 627 (12.6.06)	Ekholm anoo 5 Rd ulosmittausta Antti Vartiaiselta Hirvisaaresta 20. marraskuuta 1803 otetun velkakirjan mukaisesti.
20.	1806 Aba:4, 628 (12.6.06)	Ekholm vaatii torppari Heikki Parviaiselta 5 Rd 12 s rgs suuruista saatavaa 30. joulukuuta viime vuonna kirjoitetun juoksevan velkakirjan perusteella.
21.	1806 Aba:4, 629 (12.6.06)	Ekholm vaatii kolmen leiviskän verran eri kalalajeja, joita Pietari Riekkinen on 13. kesäkuuta 1802 sitoutunut toimittamaan hakijalle.
22.	1806 Aba:4, 630 (12.6.06)	Ekholm vaatii ulosmittaamaan Juho Leskiseltä Hirvisaaren kylästä 1 Rd, joka on maksamatta 12. helmikuuta 1804 kirjoitetun 4 Rd:n velkakirjan haltijalle.
23.	1806 Aba:4, 631 (12.6.06)	Ekholm vaatii 2 Rd 9 s 11 r ulosmittaamista Antti Vepsäläiseltä (utom laga mantal) ja korvausta oikeudenkäyntikustannuksiin jotka ovat maksamattomia viimeksi mainitun 21. tammikuuta 1802 setelinhaltijalle antaman 10 Rd suuruisen velkasetelin mukaisesti.
24.	1806 Aba:4, 632 (12.6.06)	Ekholm vaatii 10 Rd saamia Elias Hyväriseltä Palosenmäestä 27. marraskuuta 1803 velkasetelin haltijalle asetetun velkakirjan perusteella.
25.	1806 Aba:4, 633 (12.6.06)	Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista Heikki Toivaselta Riistaveden kylästä 25. lokakuuta 1801 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
26.	1807 Aba:5, 1207 (8.12.07)	Ekholm perii saatavinaan kahta lypsylehmää ja 16 Rd rgs torppari Johan Elgiltä kuluvan vuoden kesäkuun 16. päivänä kirjoitetun kahden velkakirjan perusteella.
27.	1808 Aba:6, (16.1.08)	Ekholm perii saatavinaan 20 Rd 38 s rgs talonpoika Lauri Mustoselta 29. joulukuuta 1807 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.
28.	1808 Aba:6: (16.1.08)	Ekholm perii saatavinaan 17 Rd 32 s rgs inspehtori Elias Dahlströmiltä 3. tammikuuta 1806 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.

29.	1809 Aba:7, 137 (14.3.09)	Ekholm vaatii talonpoika Paavo Tukiaiselta 15 Rd rgs 7. helmikuuta 1808 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
30.	1809 Aba:7, 138 (14.3.09)	Ekholm vaatii talonpoika Pietari Heikkisen leskeltä 40 Rd rgs Heikkisen kanssa 22. huhtikuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
31.	1809 Aba:7, 139 (14.3.09)	Ekholm vaatii talonpoika Antti Toivaselta Kaavilta 6 Rd rgs 21. joulukuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
32.	1809 Aba:7, 140 (14.3.09)	Ekholm vaatii talonpoika Olli Pelkoselta Melaniemestä 33 Rd 16 s banco 20. heinäkuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
33.	1809 Aba:7, 141 (14.3.09)	Ekholm vaatii talonpoika Paavo Hyväriseltä 12 lästiä hiiltä 9. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
34.	1809 Aba:7, 142 (14.3.09)	Ekholm vaatii torppari Mikko Parviaiselta Muurueelta 5 Rd rgs 13. huhtikuuta 1808 tehdyn sopimuksen perusteella.
35.	1809 Aba:7, 143 (14.3.09)	Ekholm vaatii talonpoika Heikki Pietarinpoika Toivaselta 6 lästiä hiiltä 3. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
36.	1809 Aba:7, 144 (14.3.09)	Ekholm hakee talonpoika Paavo Partaselta Säyneisestä 20 Rd 12. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
37.	1809 Aba:7, 145 (14.3.09)	Ekholm hakee ruukinharjoittaja Elias Dahlströmiltä 17 Rd 23 s 7 r 7. kesäkuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
38.	1809 Aba:7, 146 (14.3.09)	Ekholm hakee talonpoika Heikki Hyväriseltä Vuotjärveltä 4 Rd rgs takauksesta, jonka Hyvärinen oli tehnyt 12. heinäkuuta 1808 uudisasukas Pietari Räsäsen velan vakuudeksi.
39.	1809 Aba:7, 147 (14.3.09)	Ekholm hakee talonpoika Paavo Voutilaiselta Hirvisaaresta 3 Rd 16 s 14. heinäkuuta 1808 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
40.	1809 Aba:7, 149 (14.3.09)	Ekholm hakee talonpoika Abraham Hartikaiselta Varpasaaresta 10 Rd rgs, jotka tämä on velvollinen maksamaan osaksi velallisena, osaksi takuumiehenä 12. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
41.	1809 Aba:7, 150 (14.3.09)	Ekholm hakee Matti Hartikaiselta 10 Rd 24 s rgs 12. helmikuuta 1803 ja 21. helmikuuta 1804 tehdyn kahden velkakirjan perusteella.
42.	1809 Aba:7, 151 (14.3.09)	Ekholm hakee Tuomas Rissaselta Palkonlahdesta 10 Rd rgs 1. toukokuuta ja 5. kesäkuuta 1801 tehdyn kahden velkakirjan perusteella.
43.	1809 Aba:7, 152 (14.3.09)	Ekholm hakee Niilo Vartiaiselta Akonpohjasta 12 lästiä hiiltä, jonka hän Simo Hirvosen ja Mikko Nissisen takuumiehenä on velvollinen maksamaan 22. maaliskuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
44.	1809 Aba:7, 153 (15.3.09)	Ekholm hakee Erkki Hakkaraiselta Hirvisaaresta 16 Rd 24. marraskuuta 1806 ja 3. tammikuuta 1808 tehdyn kahden velkakirjan perusteella.
45.	1809 Aba:7, 154 (15.3.09)	Ekholm hakee Elias Hyväriseltä Palosenmäestä 10 Rd 27. marraskuuta 1803 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
46.	1809 Aba:7, 155 (15.3.09)	Ekholm hakee Olli Räsäseltä Leppärannasta 6 lästiä hiiltä 31. maaliskuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
47.	1809 Aba:7, 156 (15.3.09)	Ekholm hakee Matti Parviaiselta Muurueelta 12 lästiä hiiltä 4. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.

48.	1809 Aba:7, 157 (15.3.09)	Ekholm hakee Esko Hakkaraiselta Hirvisaaresta 6 Rd rgs 24. toukokuuta 1806 tehdyn velkakirjan perusteella.
49.	1809 Aba:7, 158 (15.3.09)	Ekholm hakee Antti Hartikaiselta 40 Rd 24 s rgs 4. helmikuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
50.	1809 Aba:7, 159 (15.3.09)	Ekholm hakee postitalonpoika Pietari Toivaselta Kaavilta 5 Rd rgs 7. lokakuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
51.	1809 Aba:7, 160 (15.3.09)	Ekholm hakee Heikki Karppiselta Hirvisaaresta 12 Rd 37 s 4 r 8. toukokuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
52.	1809 Aba:7, 161 (15.3.09)	Ekholm hakee Matti Hartikaiselta Akonvedeltä 4 Rd 37 s 4 r 27. huhtikuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
53.	1809 Aba:7, 162 (15.3.09)	Ekholm hakee kersantti H. Ad. Argillanderilta 40 Rd rgs sekä 24 lästiä hiiltä oheisten 4., 12. ja 22. huhtikuuta 1808 tehtyjen velkakirjojen perusteella, joissa Argillander on osaksi velallinen, osaksi takaaja.
54.	1809 Aba:7, 163 (15.3.09)	Ekholm hakee talonpoika Heikki Toivaselta Kaavin pitäjistä 12 lästiä hiiltä 3. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
55.	1809 Aba:7, 164 (15.3.09)	Ekholm hakee Paavo Voutilaiselta Hirvisaaresta 3 Rd 16 s rgs 14. heinäkuuta 1808 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
56.	1809 Aba:7, 245 (15.4.09)	Ekholm anoo keisarillisen Vaasan hovioikeuden päätöksen toimeenpanoa itsensä ja Väättäisten välisessä vahingontekoriidassa.
57.	1809 Aba:7, 283 (25.4.09)	Ekholm valittaa, että useat asiattomat henkilöt ovat rakentaneet jauhomyllyjä valittajan omistaman Juantehtaan ruukin vesistön ylä- ja alapuolelle ilman lupaa tai edeltävää katselmusta ja anoo kyseisten myllyjen hävittämistä.
58.	1809 Aba:7, 483 (29.6.09)	Ekholm anoo edelleen myllyjen hävittämistä Pisankosken virrasta; nimismies Gustafssonin sairaalloisuuden vuoksi on joku muu kruununpalvelija määrättävä valvomaan myllyjen purkamista ja vesiväylän avaamista.
59.	1809 Aba:7, 654 (23.8.09)	Ekholm anoo, että sotilaan leski Raak velvoitettaisiin heti luovuttamaan ruukille torpan sato tai asetettaisiin takavarikkoon kunnes tuomioistuimien ehtii antaa lausuntonsa.
60.	1809 Aba:7, 913 (24.11.09)	Ekholm hakee talonpoika Matti Mahlbergiltä 3 Rd 1 s 4 r 13. huhtikuuta 1807 tehdyn velkakirjan perusteella korkoineen ja hakemuskustannuksineen.
61.	1809 Aba:7, 943 (1.12.09)	Ekholm anoo, että kruununvouti Anders Daniel Krogerus määrättäisiin noutamaan hienoseppä Eskil Kettulin, joka oleskelee sahakirjanpitäjä Kumlinin luona ja on luvatta lähtenyt ruukilta, sekä että Kumlinia syytettäisiin siitä, että tämä pitää luonaan muitten laillisessa suojeluksessa olevaa väkeä.
62.	1809 Aba:7, 944 (1.12.09):	Ekholm anoo määräystä kruununnimismies Gustafssonille toimittamaan hienoseppä Tackolanderin, joka on lähtenyt luvatta ja vienyt mukanaan rautaa.
63.	1810 Aba:8, 247 (12.3.10)	Ekholm vaatii annettavaksi määräystä kruununnimismies Gustafssonille, että tämä toimittaisi oheen liitetyn Kuopion kihlakunnan käräjien päätöksen mukaisesti käynnissä oleville käräjille samalle tutkintapaikalle Ekholmin vastapuolen Samuel Korhosen.

64.	1810 Aba:8, 541 (21.6.10)	Ekholm vaatii uhkasakkokieltoa talonpoika Sakari Paavonpoika Pasaselle Vuotjärveltä estääkseen tätä viemästä pois useita satoja tukkeja, jotka tämä on luvattomasti kaatanut ruukille kuuluvalla Hipanniemen tilan maalla.
65.	1810 Aba:8, 596 (17.7.10)	Ekholm anoo toimenpiteisiin ryhtymistä, jonka avulla oheiseen listaan merkityt irtolaiset sekä suojeluksettomat henkilöt, jotka enemmän tai vähemmän ovat Juantehtaan ruukille velkaa (skyldige), laitettaisiin täällä työhön.
66.	1810 Aba:8, 718 (28.8.10)	Ekholm valittaa ruukintalonpoikien ja hiilenpolttajien Juho Hakkaraisen sekä Olli ja Niilo Hiltusen puolesta siitä, että toimitusvouti ja kruununnismies Malmberg on vaatinut näiltä 29 Rd rgs sakkoina laiminlyödyistä kyydityselvollisuuksista, josta johtaja olettaa näiden olevan asetuksen perusteella vapautettuja.
67.	1810 Aba:8, 779 (17.9.10)	Ekholm anoo Kuopion ja Kaavin pitäjien rajalla sijaitsevan Kotajärven kuivattamista.
68.	1810 Aba:8, 780 (17.9.10)	Ekholm valittaa siitä, että herra kenraalimajuri paroni Carpelan on rakentanut tiluksilleen Salahmissa niin kutsutun kellingin (harkkohytin), jossa on 18 leiviskän painoinen vasara, ja anoo, että se hävitettäisiin.
69.	1810 Aba:8, 781 (17.9.10)	Ekholm anoo, että talonpoika Mikko Hiltunen Likosaaren kylästä velvoitettaisiin maksamaan 15 Rd ja tynnyrin rukiita korkoineen ja kustannuksineen 28. elokuuta 1809 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.
70.	1810 Aba:8, 782 (17.9.10)	Ekholm anoo, että torppari Erik Skön velvoitettaisiin lunastamaan 3. toukokuuta 1809 peräisin oleva 44 Rd 21 s ja 4 r maksu korkoineen ja kustannuksineen.
71.	1810 Aba:8, 784 (17.9.10)	Ekholm anoo määräystä asianomaiselle kruununpalvelijalle toimittaa oheisen pöytäkirjan ja päätöksen perusteella mainitut useat henkilöt edelleen vastaamaan käynnissä oleville Kuopion syyskäräjille.
72.	1810 Aba:8, 786 (17.9.10)	Ekholm anoo määräystä kruununpalvelijoille toimittaa vasaraseppä Johan Bire töihin Juantehtaalle, josta tämä on ilman lupaa poistunut.

LIITE 9. JUANTEHTAAN MAANOMISTUKSET 1800-LUVUN ALUSSA

Nu- me- ro	Vero- mark- kaa	Tila	Asu- musten lkm	vanhaa peltoa, t.a. k.a.	vanhaa niittyä, t.a. k.a.	pelto- viljely- maata, t.a. k.a.	niitty- viljely- maata, t.a. k.a.a	met- sää, t.a. k.a.	jouto- maata, t.a. k.a.	summa, t.a. k.a.
I	1/9	Akonvesi, vanhaa veroa	5	17.6.	24.25.	24.8.	7.12.	567½.	170.4.	800.23½.
J	1/3	Vehkalahti, samoin	11	8.23.	18.13.	-	-	1647.10	760.2.	2434.16.
G	4	Hipanniemi, uutta veroa, Vuotjärvi n:o 1	2	8.26.	2.17.	-	25.13.	1356.7.	4.18.	1397.17.
F	4	Lastuniemi, samoin	3	4.4.	10.6.	22.6.	24.17.	1899.15.	15.27.	1976.11.
E	4	Suuriaho, samoin	2	-	10.20	23.12.	16.7.	2108.-.	146.14.	2304.21.
Z	2	Koski, samoin, Vuotjärvi n:o 3	3	10.2.	13.9 ¾	16.28.	1.17 ½.	1536.14.	1265.9 ¼ .	2843.16 ½.
Q	1½	Taatonniemi, samoin, Nilsinä n:o 5	1	-	-	16.4.	39.16.	681.12.	82.21.	819.21.
-	-	Valkeisniemi, uutta veroa	1	2.29.	14.5.	8.16.	2.8.	327.14.	167.18.	522.26.
-	1	Siikajärvi, vanhaa veroa	6	-	-	20.1.	46.28 ½.	8623.11 ½.	4128.15.	12818.24.
A	2	Niemelä, uutta veroa, ruukin vero, Vuotjärvi n:o 1	1	15.6.	11.2.	22.30.	-	473.1.	27.11.	549.18.
B	2	Laaja, samoin	1	12.21.	3.18.	42.6.	7.7.	318.6.	73.3.	456.29.
D	1	Lastulahti, samoin	1	5.18.	4.28.	1.7.	2.4.	305.10.	3.24.	322.27.
C	1	Jokela, samoin	1	2.20.	-26.	5.1.	8.4.	406.2.	37.6.	459.27.
E	1½	Rissala, samoin, Nilsinä n:o 2	1	12.1.	9.28.	-16.	14.6.	705.-.	1.21.	743.8.
G	¾	Autio, samoin	1	-	7.26.	9.14.	4.4.	267.11.	11.10.	300.1.

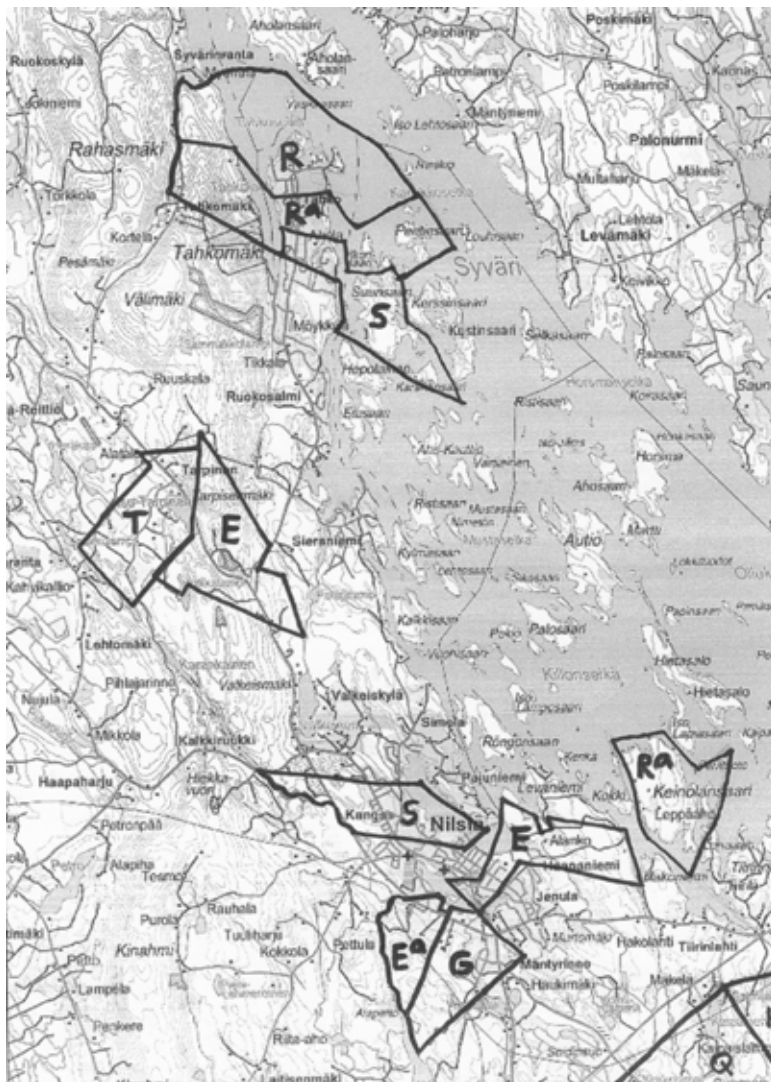
E _a	¾	Nilsä, samoin	1	-	13.11.	13.20.	1.18.	237.21.	26.25.	292.31.
C	¾	Rajala, samoin	1	-	-	15.16.	8.19.	495.31.	28.27.	548.29.
H	¾	Taatto, samoin	1	4.17.	3.21.	14.26.	5.16.	416.20.	-	445.4.
S	1	Lieju, samoin, Nilsä n:o 5	1	8.21.	10.4.	3.5.	1.18.	521.22.	251.19.	796.25.
R	¾	Sääskiniemi, samoin	1	-	-	10.16.	6.14.	294.26.	13.23.	325.15.
R _a	¾	Tahkolahti, samoin	1	-	-	2.-.	10.31.	398.18.	19.6.	430.23.
T	¾	Tarvala, samoin	1	-	1.2.	-	-	378.1.	49.31.	429.2.
		Leppäkoski, uusi tila, kiistan- alainen		-	2.20.	-	-	965.17.	76.8.	1044.13.
		summa	47	113.2.	162. 25 ¾.	272.8.	234.4.	24930.14.	7361. 29 ¼.	33074. 12.
		kun tästä poistetaan kaikki kiis- tanalainen, Vuotjärvi n:o 1:n sekä Nilsä n:o 2:n ja 5:n viljelysmaa sekä koko Leppäkosken uudistila		61.8.	68.26.	140.29.	70.13.	965.17.	76.8.	1383.5.
		jää jäljelle kiistatonta maaomis- tusta		51.26.	93.31 ¾.	131.11.	163.23.	23969.29.	7285. 14.	31691.7.
		(tässä huomatta- koon (Hyppyri	että Siika- järven	viljelys- maan	määrää	ei voitu	puuttu- vien	asia- kirjojen vuoksi	tarkasti	selvittää)
					2.28.	7.-.	6.-.	469.19.)		

Ruukinmaaomistukset 1800-luvun alussa. (Lähde: Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA.) Kuvaukset laadittiin ilmeisesti isojakoasiakirjojen pohjalta. Ensimmäisen sarakkeen "numero"- eli karttasymbolit ovat samat kuin isojakotoimitusten kartoissa. Veromarkkaluku kertoo tilan veronmaksukyvyyn. Peltojen, niittyjen, metsien ja joutomaan pinta-alat ovat tynnyrialoina ja kapanaloina. Melkein puolensataa (47 kpl) savua tai ruokakuntaa asui näillä ruukin tiluksilla. Ruukinomistajan hiili-intressin kannalta kiinnostavin sarake oli metsän määrää kuvaava, jonka

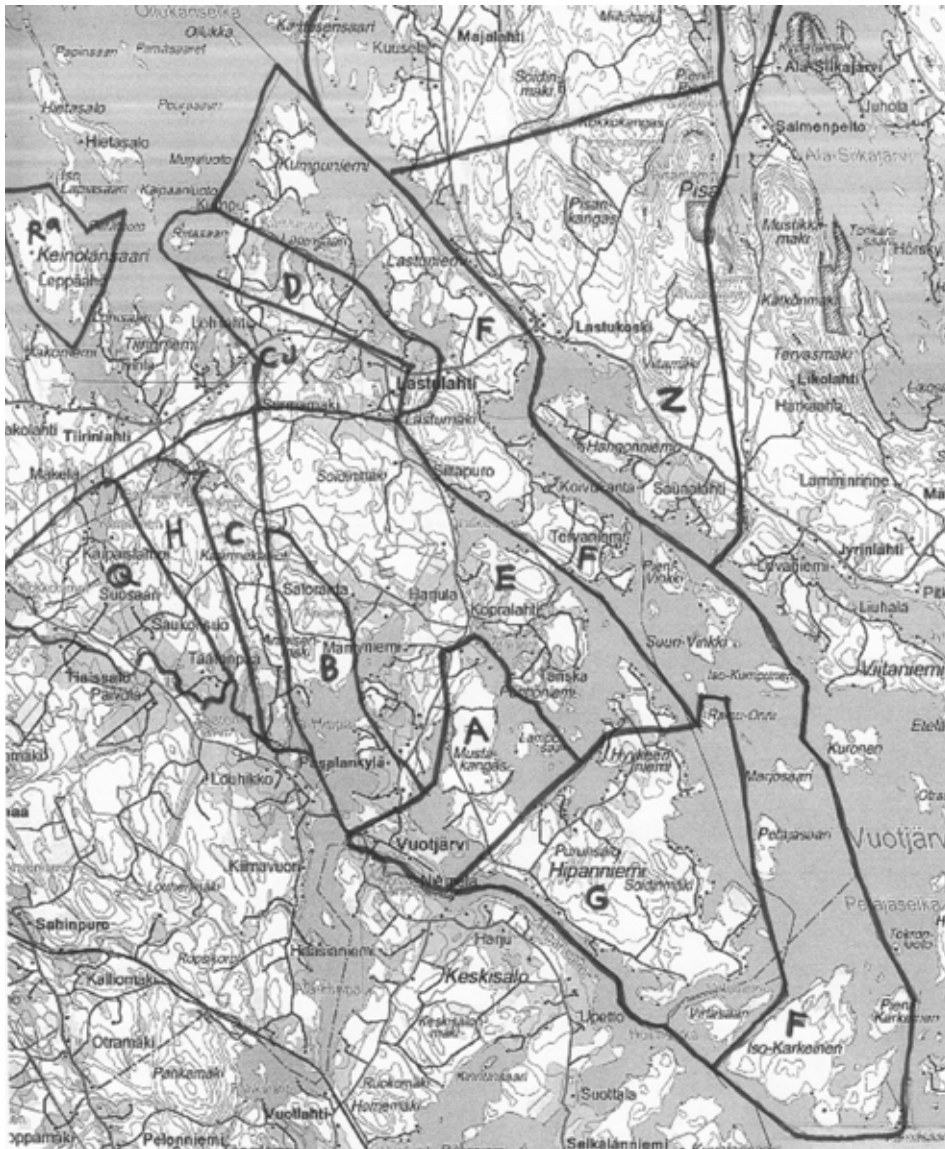
mukaan metsämaata oli miltei 25 000 tynnyrinalaa eli 11 550 hehtaaria. Vajaan tuhannen tynnyrinalan verran siitä oli tosin sellaisten tilojen maita, joihin asukkailla itsellään oli hallintaoikeus, ja siten kiistanalaista. Aivan alimmalle riville (ilmeisesti asiakirjan laatimisen jälkeen) on merkitty vielä myöhemmin hankittu Hyppyrin tilan tietoja. Vaikka kiistanalainen maa jätettäisiinkin laskuista pois, oli ruukin maaomaisuutta tämän mukaan lähes 32 000 tynnyrinalaa, mikä oli miltei 15 000 hehtaaria.

LIITTEET 10. A. B. C. D. E. RUUKIN MAANOMISTUKSET KARTALLA

Yllämainitut maanomistukset sekä lisäksi ruukille aikaisemmin kuulunut Murtolahdenalue on sijoitettu nykyisille kartoille (051/MML/2014). Rajat on piirretty pääasiassa isojakokarttojen perusteella (MMLA, KA:n Maanmittaushallituksen uudistusarkisto sekä KyKA:n vanhat metsätilakartat). Tunnusnumerot on otettu isojakotoimituksista, samojen kirjainten osalta joitakin on muutettu tai täydennetty sekaannuksen välttämiseksi.

Kartta A. Nilsin n:o 5 R = Sääskiniemi, Ra = Tahkolahti, S = Lieju, T = Tarvala sekä Nilsin n:o 2 E = Rissala, Ea = Nilsin, G = Autio, joiden perintöoikeuden ruukki sai vuonna 1762. (Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Nilsin D 56:6, KA.)

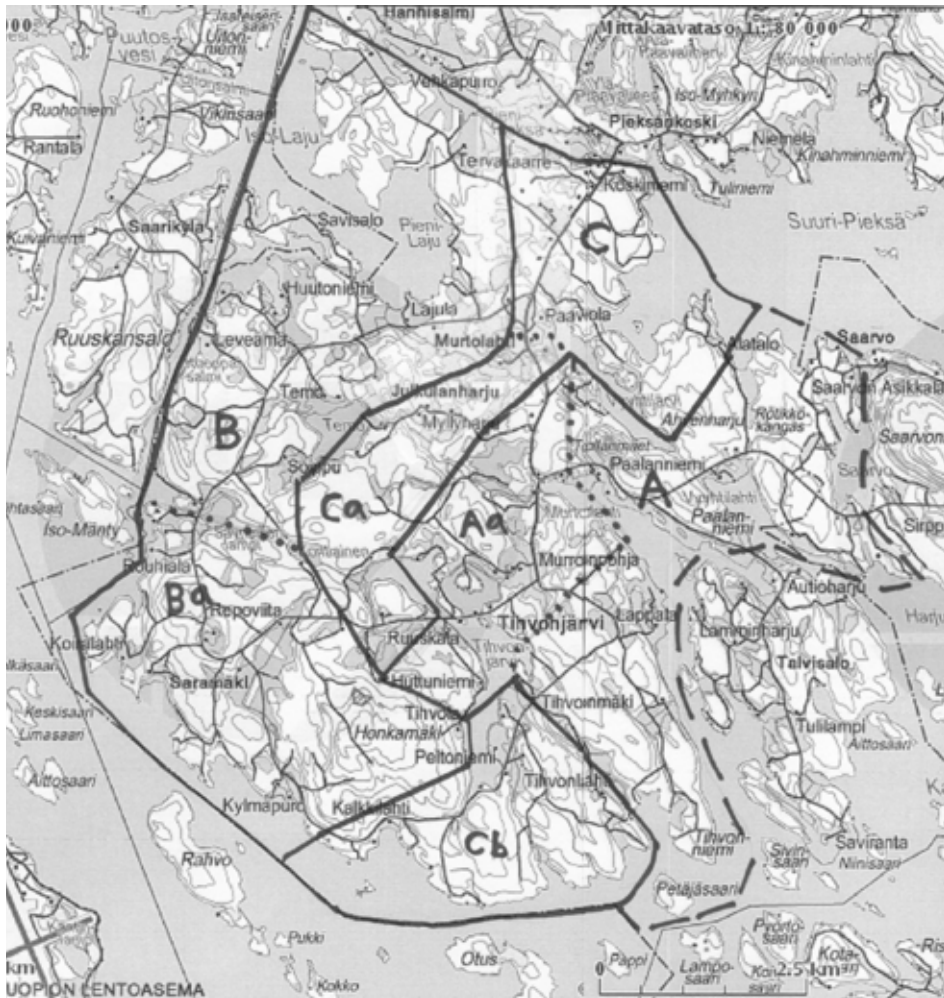

Kartta B. Vuotjärvi n:o 1 A = Niemelä, B = Laaja, D = Lastulahti, CJ = Jokela, joissa perintöoikeus v:sta 1753 oli ruukilla mutta hallintaoikeus asukkailla, E = Suuriaho, F = Lastuniemi, G = Hipanniemi, Vuotjärven n:o 3 eteläosa Z = Koski, joissa isonjaon jälkeen sekä perintö- että hallintaoikeus oli ruukilla, Nilsin n:o 2 C = Rajala ja H = Taatto, joissa hallintaoikeus asukkailla sekä Q = Taatonniemi, jossa isonjaon jälkeen sekä perintö- että hallintaoikeus oli ruukilla. (Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Nilsin D 57a: 9, KA.)

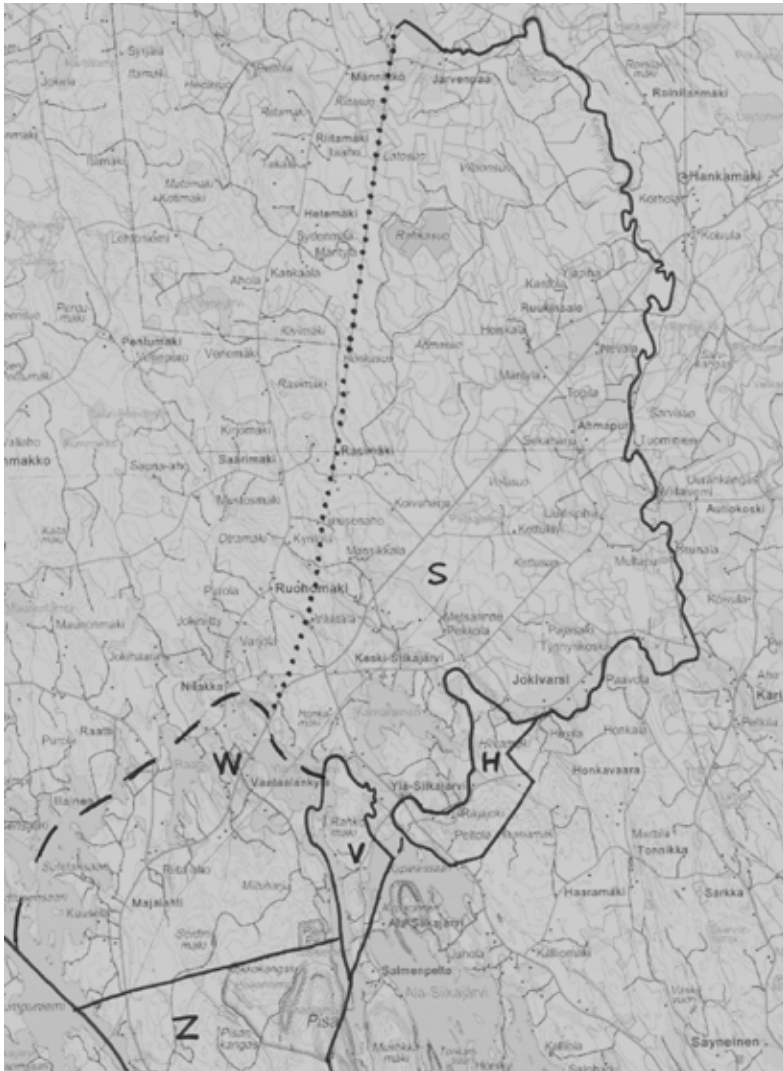

Kartta C. Juantehtaan ruukki sijaitsi alueella E = Akonveden tilalla n:o 4, jonka osakkaat olivat ostaneet Pietari ja Tahvo Hämäläiseltä vuonna 1755 ja jonka rajoja naapureihin päin tarkistettiin isonjaon yhteydessä 1783. J = Vehkalahti n:o 1, jonka ruukinpatruuna Tigerstedt hankki vuonna 1765 Juho Rissaselta ”parasta vetämällä”, K. A. Karvosen 1893, 1896 laatiman isonjaon täydennyskartan mukaan. (Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Juankoski D 55, D 57a, KA.)

Kartta D. Murtolahti n:ot 2 ja 3 (B ja C) päätyivät Juantehtaan verolle vuonna 1762, Murtolahti n:o 1 (A) onnistui tämän välttämään. Vuonna 1779 Juantehtas suoritti vaihtojärjestelyn Hämäläisten ja Pentikäisten kanssa Murtolahden ja Siikajärven maiden kesken. Kun isojako 1783 toteutettiin, ruukki ei enää ollut siinä osallinen, A = Lauri Väänänen, Aa = Tahvo Pekkarinen, B = Heikki Hämmäläinen, Ba = Yrjö Hämmäläinen, C = Paavo Pentikäinen, Ca = Urpo Pentikäinen, Cb = lääninveromestari Edbom. (Maanmittaus­hallituksen uudistusarkisto, Muuruvesi D 56, KA.)

Kartta E. Laajin tiloista oli S = Siikajärvi, jonka osalta en ole löytänyt isojakokarttaa. Rajat on piirretty jäljennösoitteiden perusteella, joka liittyy vuoden 1907 maakaappoihin Suomen valtion kanssa, sekä Sakari Heikkisen tietojen (2007, 2014) avulla. Ks. myös Pitkänen 2011/2013a. Siikajärven osti vuonna 1773 G. F. Tigerstedt Niuvanniemen ja Savisaaren tiloilta. Itäraja noudatteli Puntin–Keyritynjoen vartta Keyritynjärven eteläpään, mistä kulki linja oletettavasti pisteiviivan mukaisesti Ylä-Siikajärven rantaan. Useat Riita-alkuiset paikannimet viittaavat alueen maariitoihin. V = Valkeisniemi, jonka johtaja Ekholm sai hankittua Tahvo Hyvöselältä ruukille 1800-luvun alussa. H = Hyppyri, jonne Samuel Corneer perusti vuonna 1792 harkkohytin, 1830–1832 piirretyn kartan perusteella. W = Vuotjärven n:o 3 pohjoinen puolikas, jonka omistivat ruukin ”riitaveljet” Väätäiset ja jonka raja ruukin Kosken tilaan (Z) käytiin vuonna 1801 maanmittari Röstedtin johdolla. (Vanhat metsätilakartat, Nilsä, KyKA. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Nilsä D 57a, KA.)

LIITE 11.A. VUOTJÄRVELÄISTEN, NILSIÄLÄISTEN JA MURTOLAHTELAISTEN SUKUPUITA

Sukupuut eivät ole täydellisiä, vanhempia ja isovanhempia on merkitty vain osoittamaan sukulaissuhteita. **Lihavoidut** nimet mainitaan tekstissä, kirjain nimen jäljessä viittaa osallisuuteen ruukinkäräjillä, **A.**= vastaajana 1776 välikäräjillä, **B.** = vastaajana 1789 vuorikäräjillä, **C.** = vastaajana 1808 välikäräjillä. Kuten Waris 1999, s. 217–233 on havainnollistanut Ruokolahden ”leipäkuntien” muutoksia, voidaan alla olevien kuvioiden avulla tarkastella ruukintilallisten ”vastaajakuntien” kokoonpanoja vuosikymmenien mittaan.

Pasasia (Vuotjärvi n:o 1)

Pietari Antinpoika Pasanen 1645/1650–n.1699

Antti Pasanen 1670–1727		Paavo Pasanen 1672–1752		Sakari Pasanen 1687–1760	
Antti Pasanen 1708–1768 + Kaisa Ruuskatar 1709–1779	Pietari Pasanen 1700–1753 + Kirsti Hämälätär 1705–1789 A.		Paavo Pasanen 1704–1756 + 1. Kirsti Hartikatar n.1704–1738, 2. Kaisa Ollikatar 1717–1758	Pietari Pasanen 1713–1764 + Vappu Hakkaratar 17nn–1808	Sakari Pasanen 1716–1764 + Helena Hakkaratar 1723–1791
Paavo Antinp. Pasanen 1746–1809 A.B.C. + Apollonia Hartikatar 1749–1791	Sakari Antinp. Pasanen 1751–1822 A.B.C. + Beata Parviatar 1759–1801	Paavo Pietarinpoika Pasanen 1737–1809 A.B.C. + 1. Kirsti Pitkätär 1734–1765 2. Vappu Kokotar 1743–1778 3. Inka Heikitär 1748–1814	Paavo Paavonp. Pasanen 1747–1784 A. + Helena Parviatar 1752–1809 B. + Heikki Parviainen 1756 – ? B.	Sakari Pietarinp. Pasanen 1751–1806 A. + Vappu Lempsätär n.1753–1804	Sakari Sakarinp. Pasanen 1745–1809 A. + Anna Lesketär 1736–1810
Antti Sakarinp. Pasanen 1782–1841	Sakari Pasanen 1758–1828 + 1. Kristiina Hyvärinen 1756 –90, 2. Anna Savolainen 1769–1828	Kirsti Pasanen 1766–1837 + Erkki Erkinp. Väätäinen 1763–1839	Pietari Pasanen 1769–1841 + Regina Kekäläinen 1771–1854	Heikki Pasanen 1778–1848 + Helena Kettunen 1777–1853	Vänni Pasanen 1770–1809 B.C. + Riitta Rissanen 1771–1837
					Vappu Pasanen 1776–18?? + Johan Elg 1767–1813

Rissasia (Nilsii n:o 2)

Juho Rissanen 1707–1778 A. + Riitta Kovotar 1714–1763

Juho Rissanen 1738–? A. B. C. + Marketta Ruotsalatar 1735– ?	Heikki Rissanen 1748–1791 B. + 1. Kaisa Pasatar, 2. Kaisa Lesketär 1762–1852	Pertti Rissanen 1753–? C. + Inkeri Kokotar 1753– ?	Retu Rissanen 1776–? C.
Helena Rissatar + Carl Jacob Tammelin 1764–1821 C.			

Tuovisia (Nilsii n:o 2)

Antti Tuovinen 1696–1771 + Anna Rissatar

Kaapro Tuovinen 1730–? A. + 1. Kaisa Pasatar 1736–1762, 2. Riitta Torpström	Antti Tuovinen 1731–1791 A. B. + Helena Ahonen 1745– 18?? C.	Olli Tuovinen 1748–1809 A. B. C. + 1. Marketta Taskitar 1749–1791, 2. Marketta Hiltutar 1753–?			Elias Tuovinen 1753–1796 A. B. + Elisabet Heiskatar 1752 – ?
	Helena Elisabet Tuovinen + Matti Kaarakainen C.	Antti Tuovinen 1770–? + 1. Riitta Rissanen 1749– 1808, 2. Kirsti Pasanen 1782–?	Olli Tuovinen 1778– 1858 + Kirsti Ahonen 1784– 1817	Juho Tuovinen 1787–?	Heikki Tuovinen 1777–? C. + Riitta Heikitär

Pirisiä (Nilsii n:o 4)

Olli Pirinen 1702–1776 A. + Vappu Kuosmatar ?–1774

Pietari Pirinen 1727–?+ Beata Pitkätär		Nuutti Pirinen 1729–? A. B. + Marketta Kokotar
Olli Pirinen 1751–? A. B. + Marketta Antintytär Taskitar 1753–?	Pietari Pirinen 1762–?	Mikko Pirinen 1759–?

Taskisia (Nilsia n:o 4)

Yrjö Taskinen

Antti Taskinen 1728-1769 + Kaarina Kopotar 1737-?		Olli Taskinen 1737-1790 A.B. + Marketta Ukotar 1739-?	
Kaarina Taskitar 1751/52-? + Matti Ronkainen 1745-? A.B.	Antti Taskinen 1762-1839+ Kaisa Leskinen 1760-?	Yrjö 1752-	Paavo 1780-

Kuosmasia (Nilsia n:o 5)

? Kuosmanen

Hannu Kuosmanen 1699-1782		Pietari Kuosmanen 1701-1780?			
Olli Kuosmanen 1739-1802 A.B. + Maria Haveritar 1739-1803	Pietari Kuosmanen 1740-1808 A.B. + 1. Vappu Ahotar 17??-1770, 2. Elisabet Pöyhötär 1749-1808	Nuutti Kuosmanen 1732-1800 A.B. + Kirsti Hakkaratar 1734-1795	Matti Kuosmanen 1743-1791 A.B. + Helena Rissatar 1746-?	Pietari Kuosmanen 1746-1801 A. + Maria Rissatar 1746-?	
Hannu Kuosmanen 1756-? C. + Anna Hartikainen 1763-?	Juho Kuosmanen 1775-1808 + Kaisa Ryyinänen 1769-?	Pietari Kuosmanen C. 1750-1825?	Nuutti Kuosmanen (Knut Tung) B. 1760-?	Pietari Kuosmanen 1769-1818 C. + Helena Toivanen	Juho Pietarinpoika Kuosmanen 1771-?

Hämäläisiä (Murtolahti n:o 2)

Yrjö Hämäläinen + Kaarina Husso 1692-1771

Yrjö Hämäläinen 1714 - 1784 A. + Kaarina Savotar 1712-?	Heikki Yrjönpoika Hämäläinen 1731-? A. + Helena Savotar 1725-?
Yrjö Yrjönpoika Hämäläinen 1744-? A. + Maria Vartiatar 1745-?	Juho Hämäläinen 1753-? A. + Anna Pitkätär 1753-?

Pentikäisiä (Murtolahti n:o 3)

Urpo Pentikäinen 1696-1758 + Marketta Taskitar 1694-1761

Paavo Pentikäinen 1726-1791A. + Tiina Toivatar 1723-1774	Urpo Pentikäinen 1728-1779A. + Kaisa Pekkaritar 1729-1785	Pietari Pentikäinen 1734-1818A. + 1. Juliaana Heikitär 1736-1782 2. Liisa Ahotar 1746 - ?

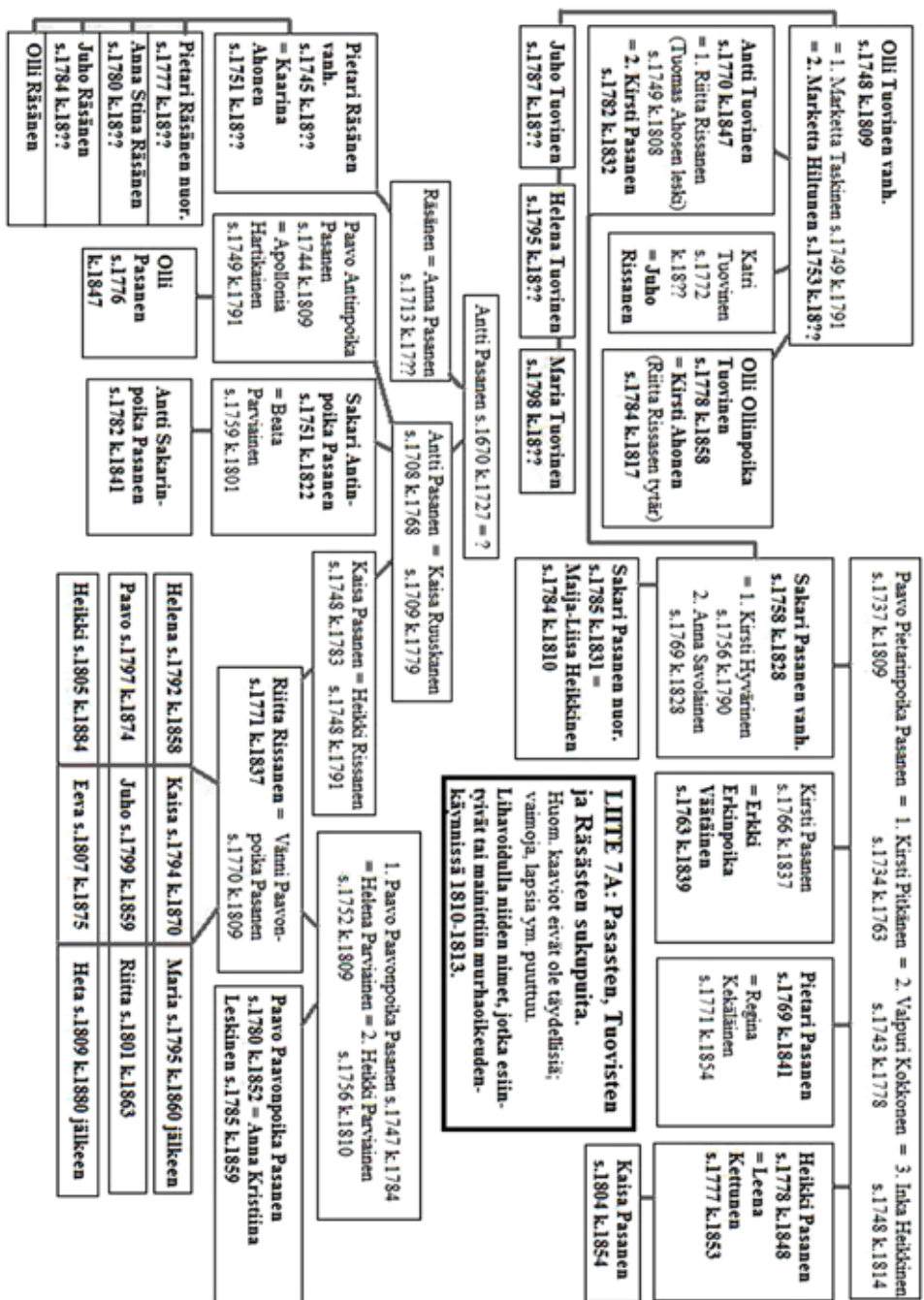
LIITE 11.B. HUOMAUTUS SUVUISTA JA NIMISTÄ

Myöskään alla olevat sukupuut (Forsberg 2009) eivät ole täydellisiä. Liitteen 11.C. tiedot perustuvat murhaoikeudenkäynnin pöytäkirjoihin, Pitkäsen kokoomiin tietoihin Pasasten sukukirjassa (2009) sekä Nilsiän seurakunnan kirkonarkistoon. Kaikki tieto ei mahdu kaavioihin. Talonpoikaissukujen perheet olivat yleensä monilapsisia, avioiduttiin varhain ja edellisen puolison kuoltua usein uudelleen. Lapsia syntyi ja kuoli paljon. Samassa taloudessa asusti monesti sekä vanhempi että nuorempi isäntäpari. Etenkin Pasaset edustivat tyypillistä itäsuomalaista suuren suvun taloutta. Perheen ympärille kietoutui tuotanto, kulutus, sosiaalinen elämä, maanomistus sekä omaisuuden ja kulttuurin siirto uusille sukupolville (Sirén 1999, s. 142–147). Tällaisen perheen näkökulmasta ruukki omine intresseineen oli haitallinen häirikkö.

Säätyläissuvullekin oli tärkeää tietyn varallisuustason ja aseman saavuttamisen *mutatis mutandis* samoine funktioineen kuin rahvaan perheellä (Åström 1993, s. 320–323). Ruukin omistajaksi hankkiutuminen saattoi hyvässä lykyssä tuoda maallista menestystä. Tigerstedtien ja Ekholmien tiedot on kerätty Tigerstedtin sukuhistoriikista (1891), Svenskt Biografiskt Lexiconista (XII, 1949), Wasastjernan (1879) ja Elgenstiernan (VIII, 1934) aateliston sukutauluista sekä Tukholman seurakuntien arkistoista. Säätyläissuvutkin saattoivat olla sangen suuria, joten myöskään liitteen 11.D. tiedot eivät ole täydellisiä. Tällaisinkin molemmat sukupuut antavat kuitenkin kuvan siitä, millaiset taustat ruukkikonfliktin osapuolilla oli.

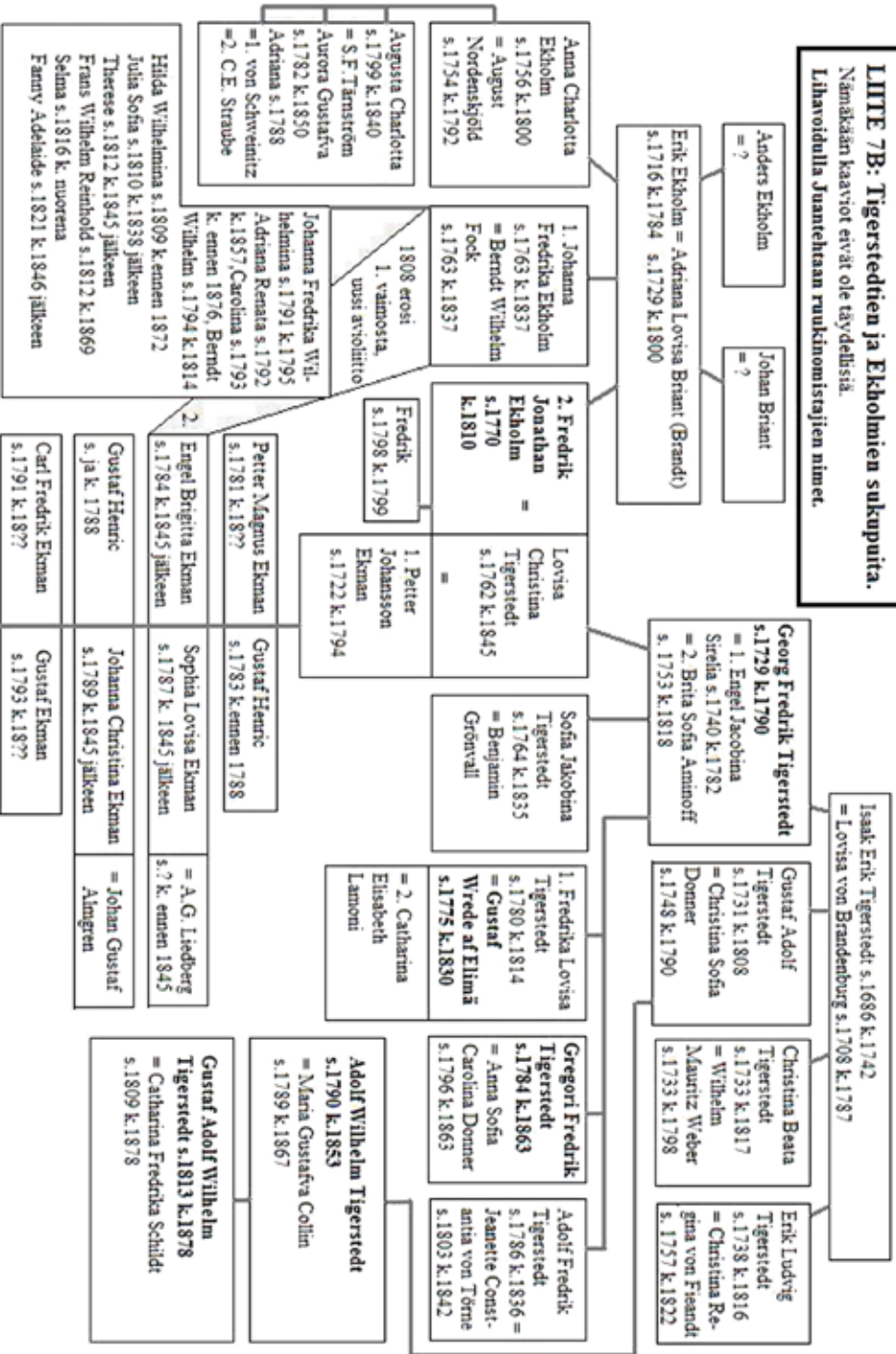
Henkilönnimet esiintyvät tuon ajan ruotsinkielisissä lähteissä ruotsinkielisinä. Paavo Paavonpoika Pasanen kirjoitettiin Pähl Pählsson Pasain, Erkki Erkinpoika Väätäinen oli Erik Eriksson Vätäin jne. Oikeinkirjoituksessa oli jonkin verran horjuvuutta. Naisista käytettiin vaihtelevasti joko tar- tai nen-päätteisiä sukunimiä. Etunimet on suomennettu, kuten on tapana historiakirjallisuudessa ja mikä suomenkielisen väestön osalta on perusteltua. Säätyläisten tai ruotsinkielisiksi oletettujen henkilöiden nimet olen jättänyt ruotsinkieliseen muotoon, esim. pastori Anders Johan Brofeldt, ruukintyöläiset Gabriel Dufva, Anders Dahlström jne. Joissain tapauksissa on vaikea päättää nimimuodosta (esim. lukkari Gustaf vai Kustaa Helén, lautamies Carl vai Kaarle Tammelin). Ruutusotamiehet, jotka yleensä olivat paikallisia, esiintyvät asiakirjoissa usein kahdella nimellä, esim. Bertil Kein eli Pertti Hartikainen. Se, mitä puhuttelunimeä henkilöstä arkioloissa käytettiin, on vaikea sanoa. Catharina on voinut olla Katri, Kaarina tai Kaisa; Pehr/Petter Pekka, Petteri tai Pietari; Johan Juho, Juhana tai Jussi. Millähän kutsumanimellä tunnettiin aikoinaan niin ”kommeen-nimiset immeiset” kuin Apollonia Hartikainen, Dominicus Pursiainen tai Urbanus Pentikäinen? Murteenmukaisiin muotoihin nimet varmaankin vääntyivät.

LIITE 11.C. PASASTEN, TUOVISTEN JA RÄSÄSTEN SUKUPUITA

LIITE 11.D. TIGERSTEDTIEN JA EKHOLMIEN SUKUPUITA

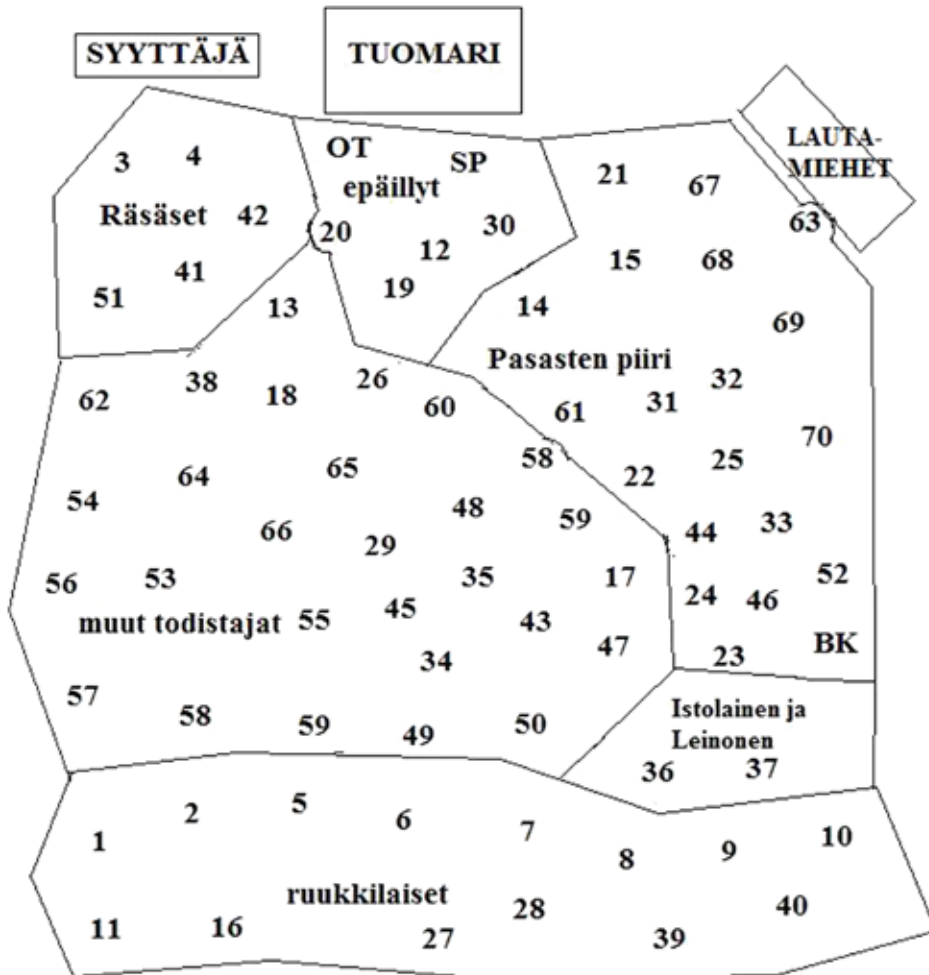
LIITE 7B: Tigerstedtien ja Ekholmien sukupuita.
Nämäkään kaaviot eivät ole täydellisiä.
Lihavoitulla juontehtaan ruukinomistajien nimet.

LIITE 12.A. MURHAOIKEUDENKÄYNNIN TODISTAJAT 1810–1813

Johtaja Ekholmin murhan jälkeisessä oikeudenkäynnissä 1810–1813 kuulusteltiin kymmeniä ihmisiä. Nämä voidaan esittää sosiogrammina ja ryhmitellä seuraaviin osajoukkoihin: Epäiltyinä oli kuusi miestä, joista Olli Tuovinen (OT) ja Sakari Pasanen (SP) vangittiin. Räsäset esittivät selvästi käsityksensä näiden syyllisyydestä. Pasasten piiriiksi voidaan nimittää suvun jäseniä tai muuten heitä myötäilleitä henkilöitä, joista useat ilmoittivat, etteivät tienneet asiasta mitään tai esittivät todistuksia, joissa ei ollut epäiltyjen kannalta mitään raskauttavaa. Ruukkilaiset eivät pystyneet nimeämään ketään murhamiehiksi epäilemäänsä. Välissä oleva muitten todistajien ryhmä kertoi näkemistään ja kuulemistaan havainnoista, joissa kosketeltiin Olli Tuovisen ja Sakari Pasanen liikkeitä, tekoja ja puheita. Vaihtoehtoinen tutkintalinja Heikki Istolaisen ja Sakari Leinosen syyllisyydestä lopahti pian. Heillä ei ollut osuutta enempää kuin tietoaakaan murhasta. Myös Bertil Kein (BK) väitti olevansa syytön. Kuvio on laadittu kihlakunnankäräjien ensimmäisen käsittelykierroksen pohjalta (ks. liite 12.B.), numerot viittaavat todistajien todelliseen vuorojärjestykseen. (Forsberg 2009.)

LIITE 12.B. TODISTAJIEN NIMILISTA

Johtaja Ekholmin murhan käsittelyssä Pien-Savon ylisen tuomiokunnan Kuopion kärjäkunnan kihlakunnankäräjillä (sk = syyskäräjät, tk = talvikäräjät, vk = välikäräjät) kuultiin ensimmäisen käsittelykierroksen aikana noin 70 todistajaa. N:o 42:n jälkeen järjestysnumerot sekaantuivat, sulkujen ulkopuolella todellinen järjestysnumero (suluissa pöytäkirjoissa mainittu numero). Kaikkia käräjillä kävijöitä ei kuulusteltu todistajina, jolloin numeroa ei ole merkitty. Jos henkilöä kuultiin uudelleen, viittaa nimen jälkeen suluissa oleva numero aikaisempaan järjestysnumeroon.

<i>Käräjät, §</i>	<i>Todistajan numero</i>	<i>Todistaja tai muu lausunnon antaja</i>
sk 1810 § 790	1.	inspehtori vääpeli Adam Otto Järnefelt
sk 1810 § 791	2.	mylläri Gabriel Dufva
sk 1810 § 791	3.	torppari Juho Räsänen
sk 1810 § 791	4.	piika Anna Stina Räsänen
sk 1810 § 804	5.	neiti Hedda Hedman
tk 1811 § 19	6.	luutnantti Ernest Fredrik Engdahl
tk 1811 § 19	7.	työmiehen vaimo Leena Hakkarainen
tk 1811 § 19	8.	hyttirengin vaimo Reetta Pelkonen
tk 1811 § 19	9.	vouti kersantti Henrik Harlin
tk 1811 § 19	10.	työmies Anders Dahlström
tk 1811 § 19	11.	hyttirenki Jöran Damm (Dahn)
tk 1811 § 19	12.	talonpoika Heikki Pasanen
tk 1811 § 19	13.	loinen Mikko Rissanen
tk 1811 § 21	14.	talonpoika Sakari Pasanen vanhempi
tk 1811 § 21	15.	renki Matti Suomalainen
tk 1811 § 21	16.	työmies Henrik Dufva
tk 1811 § 21	17.	lampuodin poika Matti Toivanen
tk 1811 § 21	18.	talonpoika Juho Leskinen
tk 1811 § 104	19.	talonpoika Erkki Erkinpoika Väätäinen
tk 1811 § 104	20.	talonpoika Antti Tuovinen
tk 1811 § 104	21.	talonpojan poika Sakari Sakarinpoika Pasanen
tk 1811 § 104	22.	loinen Juho Oksman
tk 1811 § 104	23.	lampuoti Taavetti Toivanen
tk 1811 § 104	24.	lampuodin pojan vaimo Anna Riitta Miettinen
tk 1811 § 104	25.	piika Maria Stina Rissanen
tk 1811 § 104	26.	talonpoika Juho Taskinen
tk 1811 § 104	27.	vasaraseppä Erik Holmström
tk 1811 § 104	28.	vasaraseppä Heikki Varonen
tk 1811 § 282	29.	talonpoika Tuomas Rissanen
tk 1811 § 282	30.	talonpoika Pietari Pasanen
tk 1811 § 282	31.	torppari Antti Keinänen
tk 1811 § 282	32.	renki Juho Varonen
tk 1811 § 282	33.	talonpoika Olli Partanen
tk 1811 § 282	34.	lukkari Gustaf Helen
tk 1811 § 282	35.	lukkarin vaimo Kristiina Väänänen
tk 1811 § 282	36.	irtolaismies Heikki Istolainen

tk 1811 § 282	37.	irtolaismies Sakari Leinonen
vk 15.8.1812 § 2		Otto Järnefelt (1)
vk 15.8.1812 § 2		E.F. Engdahl (6)
vk 15.8.1812 § 2		Juho Räsänen (3)
vk 15.8.1812 § 2		Antti Tuovinen (20)
vk 15.8.1812 § 2	38.	talonpoika Heikki Hyvärinen
vk 15.8.1812 § 2		Matti Toivanen (17)
vk 15.8.1812 § 2		Juho Leskinen (18)
vk 15.8.1812 § 2		Juho Taskinen (26)
vk 15.8.1812 § 2		Tuomas Rissanen (29)
vk 15.8.1812 § 2		Gustaf Helen (34)
vk 15.8.1812 § 2	39.	patruuna Anders Westerlund
vk 15.8.1812 § 2	40.	piika Anna Stina Weman
vk 15.8.1812 § 2	41.	torpparin poika Olli Räsänen
vk 15.8.1812 § 2	42.	torpparin poika Pietari Pietarinpoika Räsänen
sk 1812 § 134	43. (39.)	torpparin tytär Maria Kääriäinen
sk 1812 § 134	44. (40.)	torppari Heikki Leskinen
sk 1812 § 134	45. (41.)	renki Niilo Rissanen
sk 1812 § 134	46. (42.)	rengin vaimo Anna Korhonen
sk 1812 § 134	47. (43.)	talonpojan tytär Kaarina Vännintytär Pasanen
sk 1812 § 472		talonpoika Olli Tuovinen
sk 1812 § 472		talonpoika Sakari Antinpoika Pasanen
sk 1812 § 472	48. (44)	torpparin vaimo Helena Korhonen
sk 1812 § 472	49. (45.)	talonpojan tytär Helena Vännintytär Pasanen
sk 1812 § 472	50. (46.)	talonpojan tytär Leena Kaarakainen
sk 1812 § 472	51. (47.)	torpparin vaimo Katri Ahonen
sk 1812 § 472	52. (48.)	talonpoika Pietari Kuosmanen
sk 1812 § 472	53. (49.)	talonpoika Kaapro Tuovinen
sk 1812 § 676	54. (50.)	talonpoika Olli Pasanen
sk 1812 § 676	55. (51.)	leski Riitta Rissanen
sk 1812 § 676	56. (52.)	talonpojan poika Paavo Vänninpoika Pasanen
sk 1812 § 676	57. (53.)	talonpojan tytär Maria Vännintytär Pasanen
sk 1812 § 676	58. (54.)	talonpojan tytär Maria Tuovinen
sk 1812 § 676	59. (55.)	talonpojan tytär Helena Tuovinen
sk 1812 § 676	60. (56.)	leski Marketta Hiltunen
sk 1812 § 676	61. (57.)	talonpojan vaimo Kirsti Ahonen
sk 1812 § 676	62. (58.)	renki Olli Miettinen
vk 4.1.1813 § 2	63. (59.)	lautamies Carl Tammelin
vk 4.1.1813 § 2	64. (60.)	talonpoika Heikki Kuosmanen
vk 4.1.1813 § 2	65. (61.)	talonpojan vaimo Kirsti Pasanen
tk 1813 § 81	66. (62.)	entinen sotilas Johan Wigell
tk 1813 § 207		entinen sotilas Bertill Kein
tk 1813 § 207	67. (63.)	talonpoika Paavo Juhonpoika Pasanen
tk 1813 § 207	68. (64.)	talonpoika Juho Sakarinpoika Pasanen
tk 1813 § 207	69. (65.)	talonpoika Paavo Paavonpoika Pasanen
tk 1813 § 207	70. (66.)	piika Anna Parviainen

Viimeksi mainituilla talvikäräjillä 10.2.1813 annettiin Kuopion kihlakunnan oikeuden tuomio. Oikeus katsoi, että Olli Tuovista ja Sakari Antinpoika Pasasta vastaan nousseista raskaista epäilyksistä huolimatta pitävää näyttöä syyllisyydestä ei ollut. Pietari ja Heikki Pasanen, Erkki Väätäinen ja Antti Tuovinen vapautettiin kaikesta vastuusta. Mutta koska Olli Tuovisen katsottiin aiheuttaneen jääkäri Ivan Ivanoffin kuoleman tammikuussa 1809, tuomitsi kihlakunnan oikeus Tuovisen menettämään henkensä. Päätös alistettiin Vaasan hovioikeudelle, joka 15.3.1813 palautti asian uutta käsittelykierrosta varten Kuopioon. Jatkokuulustelujen ja lisäselvitysten (vk 1.6.1813 § 7, vk 6.7.1813 § 3, vk 7.7.1813 § 5, vk 8.7.1813 § 7, vk 17.8.1813 § 1, sk 25.9.1813 § 83, sk 12.10.1813 § 230, sk 25.10.1813 § 424, sk 2.11.1813 § 508) päätteeksi saatiin 4.11.1813 Kuopion kihlakunnan oikeuden tuomio, joka oli samansisältöinen kuin helmikuussa. Vaasan hovioikeus julisti 18.12.1813 lopullisen tuomion, jonka mukaan asia jätettiin todistajien ja tunnistuksen puutteessa tulevaan aikaan (*absolutio ab instantia*). Mitä Olli Tuovisen syyllisyyteen venäläissotilaan tappoon tuli, katsoi hovioikeus oikeaksi Haminan rauhansopimuksen armahdusartiklan nojalla (artikla 11) antaa asian raueta. (Lähde: Pien-Savon yllisen tmk:n Kuopion kärjäkunnan vars. as. ja välikäräjien ptk:t Cba:29–36, Cbc:1, JoMA. VHO, alustusas. päätöstaltiot 1813, 127, Di 55, VMA. Forsberg 2009.)

Henkilöhakemisto

Varsinaisessa tekstissä (ei alaviitteissä eikä liitteissä) mainituista henkilöistä, (naisilla suluisa miehen sukunimi), *tutkijoiden nimet kursivoilla.*

- Agander, Carl, kihlakunnantuomari, 86, 89, 99–103, 105–107, 109, 123, 201
Agander, Samuel, nimismies, 85–87
Ahlvik, Erik (Erkki Kinnunen), ruukinomistaja, 45, 53, 65, 101
Ahonen (Tuovinen), Helena, ruukintilallisen leski, 161
Ahonen (Tuovinen), Kirsti, ruukintilallisen vaimo, 178
Ahonen, Samuel, varalautamies, 131
Ahonen, Tuomas, sala-ampuja, 162
Alopaeus, Magnus Jacob, piispa, 200
Aminoff (Tigerstedt), Brita Sofia, miekkaritarin vaimo, 54
Andersson, Anders, ruukintyöläinen, 66
Archer, Dana, 31
Argillander, Abraham, salpietarikeittimöiden tirehtööri, 76
Argillander, Henrik, kirkkoherra, 45
Argillander, Henrik Adolph, valtiopäivämiehen poika, 89, 91
Argillander, Zachris, kappalainen, 45, 53
Aronsson, Peter, 27, 211
Baumgartner, M. P., 33
Bennet, Stephan, kapteeni, ruukinomistaja, 20, 22, 49, 54–59, 63–65, 73–75, 91, 93, 94, 98, 127–142, 144, 145, 147–152, 157, 158, 161, 162, 165, 192–197, 201, 202, 215, 217
Bennet, Stephan vanhempi, pellavatehtailija, 55
Bennet, Thomas, pellavatehtailija, 55, 56
Bergholm, Axel, 98
Björkman, Bengt Magnus, ”kuparikuningas”, suurliikemies, 48
Black, Donald, 29, 33,34, 173, 195–197
Blickle, Peter, 25
Bobrikov,[Nikolai], kenraalikuvernööri, 213
Boëtius, Bertil, 24
Boije, Otto Ernst, maaherra, 69, 100–102
Borgström, Georg, varakihlakunnantuomari, 153–155, 160, 163, 165, 167, 202
Breant (Ekholm), Adriana, notaarin leski, 61
Brofeldt, Anders Johan, varapastori, 17, 70, 82, 177, 184, 206, 211
Brunou, Brynolf, manttaalikomissaari, 45
Brunou, Carl, ruukin kirjanpitäjä, 83
von Buxhoevden, F. W., ven. ylipääällikkö, 175
Calonius (Kellgren), Bona, liikemies, 98

Calonius, Israel, maanmittari, 93, 94, 98
 Calonius, Matias, lainoppinut, 98
Carlson, Sten, 68
 Carp, Carl, hovioikeudenneuvos, 174
 Carpelan, Simon, Wilhelm, maaherra, 57, 129, 198
 Corneer, Samuel, ruukin inspehtori, 56, 64, 67, 130, 132, 134–136, 138, 141–143, 145, 149–
 151, 167–170, 194, 201, 202, 204
 Dahlström, Lars Erik, ruukin inspehtori, 64, 67, 129, 136, 138, 142, 201
Dollard, John, 30
 Dufva, Gabriel, mylläri, 18
 Dufva, Henrik, ruukintyöläinen, 17
 Dufva, Jonas, hiilenpolttaja, 140
van Dülmen, Richard, 25
 Ehrensvärd, Augustin, linnoitusupseeri, 56, 147
 Ekholm (Nordenskiöld), Anna Charlotta, vuoripäällikön leski, 61
 Ekholm, Erik, kirjahuutokauppannotaari, 60
 Ekholm, Fredrik Jonathan, johtaja, ruukinomistaja, 17–20, 22, 31, 49, 50, 59–63, 65–67, 71,
 91, 92, 150, 152–160, 162–168, 170–172, 174–177, 180, 181, 183–187, 189, 190, 192,
 194–196, 198, 199, 202, 204, 205, 213
 Ekholm (Fock), Johanna Fredrika, majurin vaimo, 61
 Ekman, Petter Johansson, kamarikollegion kamreeri, 60
 Elg, Erik, ruukintyöläinen, 140
 Elg (Hirvonen), Johan, ruukintyöläinen, 68, 175, 176, 198
Elias, Norbert, 29
 Engdahl, Ernst Fredrik, luutnantti, 17, 18, 157
Ervasti, Kaius, 32
 Eskelinen, Pietari, lautamies, 129
 Eskelinen, Torsti, lautamies 129
 Esping, Simon, kauppias, 45
 Fabritius, Petter Reinhold, kihlakunnantuomari, 201
 Falander (Wasastjerna), Abraham Jacob, liikemies, 196
 Falander (Tigerstedt), Erik, asessori, maaherra, 52
 Fant, Erik, kanslisti, 134
 Fass, Jan, maaviskaali, 129, 130, 145, 202
Florén, Anders, 24
 Fock, Bernd Wilhelm, majuri, 61
Forsberg, Juha, 23, 189, 218
 Forsström, Johan, suutari, 175
 Forstén, Johan Fredrik, nimismies, 163, 164
Foster, George M., 28, 151
Gartner, Rosemary, 31
 Gericke, ven. komendantti, 176
 Gjörwell, C. C., kirjailija, 60
 Gregorius, Ivan, ruukinpalvelija, 65, 67, 165
 Grot, Jakov, ven. tiedemies, 69

Guseff, Paul, kasööri, 189
Gustafsson, Harald, 35
Hackaren, Johan, pääkisaalli, 141
Haggrén, Georg, 24
Hagert, Göran Gabriel, kellotehtailija, 45, 53
Hakkarainen, Esko, talonpoika, 155
Hakkarainen, Juho, ruukin renki, 106
Hakkaratar, Helena, torpparin äiti, 114, 121
Hakkaratar, Vappu, torpparin äiti, 114, 122
Hansson, Hans, ruukintyöläinen, 66
Harlin, Henrik, kersantti, 165, 172
Hartikainen, Antti Mikonpoika, torppari, 118, 120
Hartikainen, Heikki, aseseppä, 183, 190
Hartikainen, Juho, lautamies, 100
Hartikainen, Juho, talonpoika, 155
Hartikainen, Mikko, lautamies, 169
Hartikainen, Olli, lautamies, 100, 102, 129–131
Hartikainen, Olli, tilallinen, Väätäisen appi, 167
Hartikainen, Olli, torppari, 118, 120
Hartikainen, Sipi, torppari, 118, 120
Hartikainen, Sipi, torppari, 165
Hartikatar, Apollonia, ruukintilallisen vaimo, 122
Hay, Douglas, 25
Hedman, Hedda, neiti, 17
Heikkinen, Antero, 27, 29
Heikkinen, Beata, piika, todistaja, 184
Heikkinen, Juho Ollinpoika, ruukintilallinen, 133, 139, 165
Heikkinen (Pasanen), Maija-Liisa, ruukintilallisen vaimo, 159, 184
Helen, Gustaf, lukkari, 161, 162, 172, 174, 211
Hildebrand, Karl-Gustav, 24, 43, 215
Hiltunen, Mikko, talonpoika, 71
Hiltunen, Olli, lampuoti, 169
Hiltunen, Pietari, lautamies, 100, 103
Hising, Carl, hovioikeuden kanneviskaali, 174
Hjelmman, Adolf Fredrik, rovasti, 206, 208, 209
Hobsbawm, Eric, 25
Hoffren, Aaron, lautamies, 129
Hollström, Stina Lisa, sepän tytär, 67
Holmström, Elias, vasaraseppä, 17
Holopainen, Heikki, lautamies, 152
Hoving, Viktor, 23
Huhtamies, Mikko, 98
Hulteen, Carl Johan, varalääninkamreeri, 206
Hultén, Zachris, ruukin inspehtori, maaviskaali, 160
Hultin, Tekla, 23

Huovinen, Juho, lampuoti, 189
 Husso, Juho, lautamies, 152
 Hyvärinen, Antti, tilallinen, 206
 Hyvärinen, Heikki, tilallinen, 188
 Hyvärinen, Erkki, lautamies, 85–87
 Hyvärinen, Esa, tilallinen, 189
 Hyvönen, Tahvo, talonpoika, 170
 Hämäläinen, Heikki, ruukintilallinen, 87, 114, 117, 136
 Hämäläinen, Juho Heikinpoika, ruukintilallisen poika, 114
 Hämäläinen, Yrjö vanhempi, ruukintilallinen, 87, 114, 115, 117,124
 Hämäläinen, Yrjö nuorempi, ruukintilallisen poika, 114, 124, 136
 Hämälätär (Pasanen), Kirsti, ruukintilallisen leski, 110–112, 114, 121
Ignelius, Ragnar, 213
 Ionason, Olof, hiilenpolttaja, 106, 107
 Itkonen, Sakari, ruukin renki, 106
 Ivanoff, Ivan, ven. sotilas, 178
 Jernberg, Jacob, ruukinhoitaja, 205–207
Johansson, Kenneth, 31, 32
Jonsson, Per, 24, 197
Jutikkala, Eino, 79
 Jäderberg, Petter, hyttirenki, 65–67, 149, 150, 189, 198, 202
 Järn (Tuovinen), Henrik, ruukintyöläinen, 65
 Järnefelt, Adam Otto, vääpeli, ruukin inspehtori, 17, 18
 Kaarakainen, Matti, ruukintilallisen vävy, 161, 178
 Kalitin, Simon, kapteeni, 45
Kankkunen, Ari, 23, 189
Karlsson, Per-Arne, 24, 43, 197
Karonen, Petri, 195
 Karvonen, Juho, torppari, 168
Katajala, Kimmo, 24, 29, 196
 Kettunen, Iisakki, ruukintyöläinen, 107
 Kiljander, Samuel, pastori, 61, 171, 176
Kivivuori, Janne, 30
 Klang, Johans, ruukintyöläinen, 66
Klinge, Matti, 28,59, 81, 214
Koistinen, Olli, 19, 20, 23, 159, 181, 183, 190, 200, 205, 209, 212–214
 Kokotar, Marketta, ruukintilallisen vaimo, 122
 Kokotar, Valpuri, ruukintilallisen vaimo, 122
 Kopotar, Kaisa, ruukintilallisen leski, 114
 Korhonen, Paavo, ”Vihta-Paavo”, runoilija, 213
 Korkalainen, Heikki, kaskenpolttaja, 167
 Korkalainen, Juho, kaskenpolttaja, 167
 Korkalainen, Matti, kaskenpolttaja, 165
 Korkalainen, Mikko, kaskenpolttaja, 156, 165
 Korkalainen, Yrjö, kaskenpolttaja, 165

Kortelainen, Antti, lautamies, 103
Koskivirta, Anu, 26, 143, 199
 Krabbe, G. E., hovioikeuden sihteeri, 174
Kuisma, Markku, 215
 Kuittinen, Tuomas, valtiopäivämies, 90
 Kuosmanen, Antti, tilallinen, 206
 Kuosmanen, Hannu, ruukintilallinen, 85–87
 Kuosmanen, Hannu Ollinpoika, ruukintilallinen, 105, 122, 162
 Kuosmanen, Juho Juhonpoika, tilallinen, 206
 Kuosmanen, Juho Nuutinpoika, tilallinen, 206
 Kuosmanen, Juho Pietarinpoika, lampuoti, tuhopolttaja, 61, 67, 162, 171–174
 Kuosmanen, Matti, ruukintilallinen, 85, 146
 Kuosmanen, Nuutti Nuutinpoika, 146
 Kuosmanen, Nuutti Pietarinpoika, 85, 87, 122, 143
 Kuosmanen, Nuutti Pietarinpoika, tilallinen, 206
 Kuosmanen, Olli Hannunpoika, ruukintilallinen, 85, 86, 122, 133, 146
 Kuosmanen, Paavo, noita, herännyt, 73
 Kuosmanen, Pietari vanhempi, ruukintilallinen, 85–87
 Kuosmanen, Pietari Hannunpoika, ruukintilallinen, 85, 87, 139, 142, 162, 165, 171
 Kuosmanen, Pietari Nuutinpoika, ruukintilallinen, 122, 162
 Kuosmanen, Pietari Pietarinpoika, ruukintilallinen, 85
 Kuosmanen, Pietari Pietarinpoika nuorempi, ruukintilallinen, 162
 Kustaa III, kuningas, 37, 39, 55, 56, 69, 182, 203
 Kustaa IV Aadolf, kuningas, 81, 181, 204
 Kyrklund, Oscar, varakihlakunnantuomari, 206
 Kälbom, Kristiina, piika, 106, 107
 Laakkonen, Martti, Hartikaisen vävy, 120
 Labbart, A. J., nimismies, 161
Lagerlöf, Selma, 160
 Lagus, Gabriel, ruukinsaarnaaja, 130, 143
Laine, Eevert, 23, 24, 212, 214
 Laitinen, Elias, tilallinen, 206
 Laitinen, Heikki, lautamies, 152
Lampén, Ernst, 212
 Langenstein, O., hovioikeuden asessori, 174
 Laurell, Axel Fredrik, lääninlääkäri, 18
Le Goff, Jacques, 26
Le Roy Ladurie, Emmanuel, 27
 Lenaea, Catharina, pellavatehtailijan vaimo, 56
 Leskinen, Antti Pietarinpoika, lautamies, 82, 101, 102, 188 Leskinen, Iivari, lautamies,
 103, 106, 107
 Leskinen, Iivari Pietarinpoika, tilallinen, 189
 Leskinen, Juho Iivarinpoika, talonpoika, 172, 188
 Leskinen, (Pasanen) Kirsti, ruukintilallisen vaimo, 17
 Lind (Räsänen), Johan, ruukintyöläinen, 65

Lindberg, K., 216
 Linder, Magnus, vuorimestari, 47, 53, 83, 89
 Lundberg, Edvard, mestari, 183, 187
 Lundström, Carl, vuorimestari, 47, 127–129, 138, 201, 202
 Lyytinen, Pentti, runoilija, 213
 Malm, Johan, toimitusvouti, 102
 Malm (Koistinen), Pehr, ruukintyöläinen, 65
Mankinen, Arto, 16
 Martini, Henrik, hovisihteeri, 102, 124
Matikainen, Olli, 30
 Mechelin, Henric, nimismies, 94
 Meinander, J. W., kruununvouti, 45
 Mellin, A., hovioikeuden notaari, 174
Merton, Robert, 30
 Miettinen, Antti, ruukintilan osan ostaja, 165
 Miettinen, Heikki, tilallinen, 206
 Miettinen, Lauri, lautamies, 152
 Miettinen, Lemetti, ruukintilan osan ostaja, 165
 Miettinen, Olli, lautamies, 163, 164
 Miettinen, Taavetti, lampuoti, 189
Mintzberg, Henry, 195
 Mollerus, Gustaf, 88
 Monselius, David, kihlakunnantuomari, 152, 202
Mustonen, Eino, 216
 Mustonen (Dam), Jöran, ruukintyöläinen, 65
 Møykkynen, Aadolf, lukkari, tilallinen, 206, 211
 Niskanen, Erkki, lautamies, 84–86, 100, 103
 Niskanen, Juho, torppari, 165, 167
 Nohrström, Abraham, ruukinomistaja, 45, 53
 Nordenskiöld, August, vuoripäällikkö, 61
 Nyström, Nils, ruukin inspehtori, 160, 167, 170, 182
 Olkkonen, mahdollinen murhamies, 183, 184, 190, 213
Olofsson, Magnus, 27, 94
 Olofsson, Anders, ruukintyöläinen, lampuoti, 67, 172–174
 Ottelin, L. M., insinööri, 211
 Packman, Anders Johan, maanmittari, 93, 98
 Paldanius, Henrik, valtiopäivämies, 89, 90
 Paldanius, Samuel, tilallinen, 206
 Pantzar, Kaisa, tilallinen, 206
 Parviainen, Heikki, loinen, torppari, 118, 120, 124, 125
 Parviainen, Heikki Heikinpoika, irtolainen, 108, 125
 Parviainen, Heikki, ojittaja, ruukintilallinen, 138, 140, 147
 Parviatar (Pasanen), Helena (Leena), ruukintilallisen leski ja vaimo, 98, 122, 136, 138, 140, 146, 147
 Pasanen, Antti Paavonpoika, ruukintilallisen poika, 164

Pasanen, Antti Sakarinpoika, renki, 17, 187
 Pasanen, Elma, everstin vaimo, 213
 Pasanen, Heikki Paavonpoika, ruukintilallinen, 18, 161, 183, 185, 189
 Pasanen (Leskinen), Helena, tilallisen vaimo, 172
 Pasanen, Juho, tilallinen, 206
 Pasanen, Juho, tilallinen, 206
 Pasanen, Juho, tilallinen, 206
 Pasanen (Elg), Kirsti, torpparin vaimo, 68
 Pasanen (Väätäinen), Kirsti, tilallisen vaimo, 167, 183
 Pasanen, Olli Ollinpoika, tilallinen, 206
 Pasanen, Olli Paavonpoika, tilallinen, 206
 Pasanen, Paavo Antinpoika, ruukintilallinen, 87, 98, 122, 125, 133, 144, 146, 147, 161, 164, 165
 Pasanen, Paavo Paavonpoika, ruukintilallinen, 87, 98, 105, 122, 124, 138, 140, 146
 Pasanen, Paavo Paavonpoika, ruukintilallinen, 17, 183, 189
 Pasanen, Paavo Paavonpoika, ruukintilallisen poika, 161
 Pasanen, Paavo Pietarinpoika, ruukintilallinen, 87, 94, 98, 105, 110, 111, 121, 122, 124, 133, 136, 139, 142, 143, 145, 146, 150, 161–163, 167, 174, 181–183, 185
 Pasanen, Paavo, tilallinen, 206
 Pasanen, Paavo, tilallinen, 206
 Pasanen, Pietari (Pekka), tilallinen, 83, 121
 Pasanen, Pietari Iivarinpoika, loinen, 84, 110
 Pasanen, Pietari Paavonpoika, ruukintilallinen, 18, 161, 178, 183, 189
 Pasanen, Sakari Antinpoika, ruukintilallinen, loinen, 19, 98, 105, 125, 129, 130, 133, 138, 144–147, 150, 161, 162, 165, 183, 186, 187, 190
 Pasanen, Sakari Paavonpoika, ruukintilallinen, 122, 183, 189
 Pasanen, Sakari Pietarinpoika, torppari, 118–120, 122
 Pasanen, Sakari Sakarinpoika, torppari, 118–121
 Pasanen, Sakari Sakarinpoika, ruukintilallinen, 159, 183, 184, 189
 Pasanen, Vänni, ruukintilallinen, 136, 161, 163, 183, 189
 Pekkarinen, Niilo, torppari, 114, 118–121
 Pekkarinen, Pietari, torppari, 114, 119–121
 Pelkonen (Räsänen), Anna, hyttirengin vaimo, 141, 148
 Pennanen (Ahl), Juhana, puuseppä, 65
 Pentikäinen, Paavo, ruukintilallinen, 87, 114, 117, 124, 125
 Pentikäinen, Pietari, ruukintilallinen, 87, 114, 117
 Pentikäinen, Urpo, ruukintilallinen, 87, 117, 124
 Pietikäinen, Sylvester, tilallinen, 206
 Pirinen, Mikko Nuutinpoika, ruukintilallinen, 122
 Pirinen, Nuutti, ruukintilallinen, 105, 111, 122, 139, 143
 Pirinen, Olli, ruukintilallinen, 87, 105, 111, 112, 114, 122, 139, 143, 146
 Pirinen, Pietari, ruukintilallisen poika, 122
 Pitkänen, Antti, kaskenpolttaja, 165, 167
 Pitkänen, Juho, lautamies, 100, 102, 103, 106, 107, 122, 129, 130
 Pitkänen, Topi, kaskenpolttaja, 165, 167

Pitkänen, Pekka, 22, 23, 45, 83, 94, 117, 147, 189, 213, 214
 Pitkätär, Beata, ruukintilallisen äiti, 114
 Ponomareff, Anastasia, hovineuvoksetar, ruukinomistaja, 205–209, 211
 Ponomareff, Dmitri, ylioppilas, ruukinomistaja, 205
 Printzsköld, Paul, kauppaneuvos, ruukinomistaja, 49, 54–57, 59, 60, 65, 68, 91, 92, 96, 135, 160, 168, 170, 171, 194, 203
 Pursiainen, Heikki (oik. Parviainen), varas, 107
 Putkonen, Juho Heikinpoika, tilallinen, 206
 Pärnätär, Susanna, sotilaan leski, 110
 Pöyhötär (Kuosmanen), Liisa, 173
 Pöyhönen, Pertti, lampuoti, 155, 168
 Pöyhönen, Pietari, talonpojan poika, 165, 167
 Qvist, B. B., ylimasuunimestari, 46
 Ramsay, Anders Henrik, maaherra, 38, 124
 Ramsay, Anders Johan, maaherra, 203
 Rehbinder, H. J., paroni, kihlakunnantuomari, 45, 53, 84–86, 201
Renvall, Pentti, 30
 Ridderstolpe, Fredrik, paroni, Vuorikollegion presidentti, 134
 Rinman, Carl, vuorimekaanikko, 47, 48, 59, 64, 77–79, 91
 Rinman, Sven, vuoritiedemies, 47
 Rissanen, Heikki, ruukintilallinen, 146
 Rissanen, Heikki, tilallinen, 206
 Rissanen (Tammelin), Helena, lautamiehen vaimo, 161
 Rissanen, Juho, lampuoti, 84, 85, 90, 113, 193
 Rissanen, Juho, ruukintilallinen, 114, 161
 Rissanen, Juho, tilallinen, 206
 Rissanen, Juho Juhonpoika, ruukintilallinen, kirkkoväärti, 87, 114, 133, 141, 144, 146, 161, 184
 Rissanen, Kustaa, tilallinen, 206
 Rissanen, Lauri, kaskenpolttaja, 167
 Rissanen, Matti, lautamies, 98, 103, 129, 130
 Rissanen, Paavo, tilallinen, 206
 Rissanen, Pertti, ruukintilallinen, 161
 Rissanen, Pertti, tilallinen, 206
 Rissanen, Retu, ruukintilallinen, 161
 Rissanen (Pasanen), Riitta, ruukintilallisen leski, 161, 183, 189
 Rissanen, Simo, tilallinen, 206
 Rissanen, Tuomas, lautamies, 129, 130
 Rissanen, Yrjö, tilallinen, 206
 Roininen, Pietari, torppari, 114, 119, 120
 Rokkanen, Lauri, torppari, 118–121
 Ronkainen, Matti, ruukintilallisen vävy, 122, 143, 146
 Ross, Herman, hovioikeuden laamanni, 174
 Ruotsalainen, Niilo, lautamies, 129, 130
 Ruotsalainen, Paavo, herätysliikkeen johtaja, 73, 211

Ruotsalainen, Tauno, 72, 73
 Ruuskanen, Erkki, torppari, 114, 118–120
 Ruuskatar, Kaisa, ruukintilallisen äiti, 114
 Ruuth, Johan, kauppias, 45
 Räsänen, Antti, hyttirengin, 141, 148, 150
 Räsänen, Antti, hyttirengin poika, 148
 Räsänen, Kirsti Marketta, hyttirengin tytär, 148
 Räsänen, Matti, hyttirengin poika, 148
 Räsänen, Pietari, torppari, 169, 170
 Röstedt, Anders, maanmittari, 167
 Röstedt, Pehr, maanmittari, 16
Saloheimo, Veijo, 214
 Salenius, Adam, reviisori, 133
 Salenius, Gustaf, asessori, pormestari, 93, 161, 204
Samuelson, Jan, 68
 Sandels, [J. A.], eversti, 175
Sarmela, Matti, 123, 214
 Savolainen, Juho, lautamies, 152
 Savolainen (Härd), Lauri, entinen sotilas, 106, 107, 110
Scheff, Thomas J., 34
Scott, James C., 25, 28
Shaw, Clifford, 30
 Silfversparre, Christina Charlotta, kapteenin vaimo, 56
 Sirelia, Engel Jacobina, miekkaritarin vaimo, 53
 Sirelius, C. F., pastorin lanko, 171
Sirén, Kirsti, 27
 Skräk, Olof, seppä, 65, 67
Slade Landers, Patricia, 23
Spierenburg, Pieter, 30, 169, 170
 Sten (Keinänen), Zachris, ruukintyöläinen, 65
 Stierwald, B. M., hovioikeuden asessori, 174
 Stockenström, Gabriel, vapaaherra, ruukinpatruuna, 56
 Tackolander, Philip, hienoseppä, 141
 Tammelin, Carl Jacob, metsänvartija, ruukintilallinen, 130, 141, 161, 172, 174, 175, 177, 178, 183, 184, 211
 Tarvon, Carl, varanimismies, 102, 103
 Taskinen, Antti, ruukintilallinen, 146
 Taskinen (Gadd), Henrik, ruukintyöläinen, 65
 Taskinen, Olli, ruukintilallinen/torppari, 87, 105, 122, 126, 137, 139, 140, 143, 146
 Taskinen, Paavo Ollinpoika, torpparin poika, 140
 Taskinen, Yrjö Ollinpoika, ruukintilallisen poika, 122
 Taskitar (Ronkainen), Kaarina, ruukintilallisen tytär, 122
 Taskitar (Pirinen), Marketta, ruukintilallisen vaimo, 122
 Taskitar (Tuovinen), Marketta, ruukintilallisen vaimo, 122
 Tauler, Georg, maaviskaali, 89

Tengvall, Juho, tilallinen, 206
Thompson, E. P., 25, 28, 123
 Thorild, Thomas, runoilija, 41
 Tiainen, Olli, sissipäällikkö, 175
 Tigerstedt, Adolf Wilhelm, ruukinomistaja, 205
 Tigerstedt (Eriksson), Georg Fredrik, miekkaritari, everstiluutnantti, ruukinomistaja, 20, 45–47, 49, 52–56, 58, 60, 64, 84–88, 90, 91, 99–101, 103–113, 115, 117, 119–122, 124, 125, 128, 129, 135–142, 144, 152, 161, 162, 181, 185, 190, 192–198, 201–203, 205
 Tigerstedt, Gustaf Adolf, miekkaritari, everstiluutnantti, 52
 Tigerstedt, Gustaf Adolf Fredrik, ruukinomistaja, 205
 Tigerstedt, Erik Ludvig, kapteeni, 52
Tigerstedt, E. S., 63, 159 Tigerstedt, Isaak, kapteeni, 52
 Tigerstedt (Ekman, Ekholm), Lovisa Christina, kamarikollegion kamreerin leski, johtajan vaimo, 60, 62
Timgren, Eero, 16
Timgren, Lars, 16
 Toivanen, Taavetti, lampuoti, 189
 Tolppanen, Jaakko, ”kuninkaissakävijä”, 90
 Torndahl, Greta Lisa, taloudenhoitaja, 17
 Torpström, Anders, pääkisälli, 141
 Torvinen (Dahlström), Anders, ruukintyöläinen, 65
 Tottie, Marie, kauppaneuvoksetar, 59
 Tuneld, Eric, maantieteilijä, 15, 44, 69, 73, 75, 76, 147
Tuomi, Maija-Liisa, 214
 Tuovinen, Antti, ruukintilallinen, 87, 125, 134, 139, 143, 146, 161
 Tuovinen, Antti, ruukintilallisen poika, 162, 178, 179
 Tuovinen, Elias, ruukintilallinen, lautamies, 112, 124, 133, 134, 139, 143, 146
 Tuovinen, Heikki, ruukintilallinen, 161
 Tuovinen, Juho, ruukintilallisen poika, 162, 178, 179
 Tuovinen, Kaapro, torppari, 118–120
 Tuovinen, Olli Antinpoika, ruukintilallinen/torppari, 105, 118–122, 133, 139, 142–144, 161, 162, 172, 178
 Tuovinen, Olli Ollinpoika (Taaton Uolu), ruukintilallisen poika, murhasta epäilty, 19, 162, 178, 179, 183, 184, 186, 187, 190, 213
 Tälpo, Gabriel Algot, varanotaari, 100, 101, 113, 117, 118, 121, 201
 von Törne, Tomas, kihlakunnantuomari, 99, 109, 201
 Ukkonen, Olli, renki, 171
 Ungerdooff, Uljan, tallirenki, 65
 Uotinen, Lauri, lautamies, 129
Uusitupa, Matti, 149
 Varonen, Heikki, vasaraseppä, 17
 Vartiainen, Antti, salakalastaja, 156
 Vartiainen, Olli, lautamies, 98, 100, 103, 106, 107, 129, 130
 Vartiainen, Niilo, tilallinen, 140
 Vartiainen, Risto, lautamies, 100, 103, 140

Venell, Anders Johan, kirkkoherra, 203
Vihola, Teppo, 179
Vikman, Kalle, hevosties, 189
Vilkuna, Kustaa, H. J., 24, 34, 192
Väänänen, Iivari Jordan, lautamies, 81, 152
Väänänen, Ilmari, 81
Väänänen, Pietari vanhempi, tilallinen, 84
Väänänen, Pietari, valtiopäivämies, herastuomari, 81, 82, 152, 202, 203
Väätäinen, Erkki vanhempi, tilallinen, 154, 155, 167–170, 183, 198
Väätäinen, Erkki nuorempi, tilallisen poika, 18, 154, 167, 169, 170, 183, 185, 198
Wadsten, Simon, leipomon komissaari, 83
Wallenius, Gabriel, kruununvouti, 90
Wallgren, Anna, leski, 106, 107
Waris, Elina, 27
Weman, Sven, ruukinvouti, 106
Westerlund, Anders, ruukinomistaja, 18, 157
Wibelius, Olof, maaherra, 81, 93, 98, 175, 202, 204
Wijkman, Johan Henrik, kihlakunnantuomari, 201
Wirilander, Kaarlo, 52, 57, 88, 94
Wrede, H. J., maaherra, 83
von Wright, G. H., maaherra, 39
Ylikangas, Heikki, 30
Zitting, Jacob, varusmestari, 106, 107
Åberg, Johan, kauppias, 45
Åhman, Erik, 55, 57, 150
Åström, Anna-Maria, 27, 160
Österberg, Eva, 25, 26, 29

JUHA FORSBERG
Ruukinpatruuna
vastaan kaskitalonpojat

Savon vanhin rautaruukki Juantehdas Kuopion suurpitäjän itäreunalla perustettiin 1746. Hiilihuollon takaamiseksi ruukki lunasti verotiloikseen alueen kruununtiloja, joiden asukkaat elivät kaskenpoltolla. Kilpailevat metsänkäytön muodot ja kiistat maanomistuksesta veivät osapuolet oikeuteen, kolmille ruukinkäräjille. Riidat eivät ratkenneet rauhanomaisesti vaan johtivat ruukinpatruunan salamurhaan 1810. Nopea väestönkasvu, kriisiytyvä kaskitalous, kontrollin heikkous periferiassa ja talonpoikaiskonfederaatioiden voima olivat taustoja aikakauden sääty-yhteiskuntaa järkyttäneessä veriteossa.

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND
Dissertations in Social Sciences and Business Studies

ISBN: 978-952-61-1515-3

ISSN 1798-5749